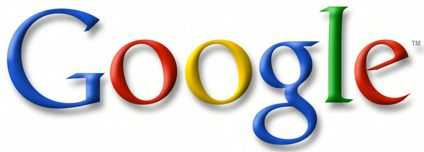

D'HOLLANTSE-DAMPER-

DE

UITHANGTEEKENS.

De Uithangteekens,

in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd,

door

Mr. J. van Lennep en J. ter Gouw.

Tweede deel.

Amsterdam,
Gebroeders Kraay.
1868.

DE
UITHANGTEEKENS

in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd,

DOOR

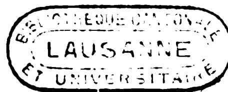
Mr. J. VAN LENNEP en J. TER GOUW.

Geïllustreerd met ruim 300 Boekdruketsen van

F. W. ZÜRCHER.

Tweede Deel.

AMSTERDAM,
GEBROEDERS KRAAY.
1868.

Stoomdrukkerij van Gebroeders Binger, Amsterdam.

VERVOLG

OP DE

NAAMLIJST DER INTEEKENAARS.

Het Departement voor de zaken der R. K. Eeredienst te 's Gravenhage.
Königl. Öffentl. Hof- und Staats-Bibliotheek zu München.
Het Friesch Genootschap voor Geschied- Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden.
De Maatschappij „Felix Meritis" afdeeling Letterkunde te Amsterdam.
De Districts-Bibliotheek van Dordrecht.
De Leesbibliotheek te Soerabaya.
Het Rotterdamsch Leeskabinet.
Het Leesgezelschap „Voorwaarts" te Amsterdam.
Het Leesgezelschap te Bergambacht.
Het Leesgezelschap „Tot Beschaving enz." te Doesburg.
Het Leesgezelschap „Nut en Genoegen" te Dordrecht.
Het Officieren Leesgezelschap te Haarlem.
Het Leesgezelschap „Tot Nut en Genoegen" te Haarlem.
Het Leesgezelschap „Vereeniging" te Haarlem.
Het Leesgezelschap „Kennis en Genoegen" aan den Helder.
Het Leesgezelschap „Nut en Vermaak" te Heusden.
Het Leesgezelschap onder de zinspreuk „Tot Zinnelijk Vermaak en Zedelijk Genoegen" te Koog en Zaandijk.
Het Leesgezelschap „Varia" te Macasser.
Het Leesgezelschap „Kennis en Smaak" te Middelburg.
Het Leesgezelschap te Muntok.
Het Leesgezelschap „Waarheidsliefde" te Nijkerk.
Het Leesgezelschap „Keur van Letteroogst" te Paramaribo.

Het Leesgezelschap „Amicitia" te Sidho Ardjo.
Het Leesgezelschap „Verscheidenheid" te Weesp.
Het Leesgezelschap te Warfum.
Het Onderwijzers Gezelschap te Wolvega.

Aarlanderveen.

C. P. Aartse.
J. C. van Kerkwijk.

Almelo.

W. J. Mesritz.

Alphen.

W. Cambier van Nooten.

Amersfoort.

H. Blom.
H. Heinzel.

Amsterdam.

G. Bakker.
J. C. Belinfante.
B. H. Blankenberg, Jr.
J. Borski.
La Grappe Dominicus.
Mevr. de wed. P. Elias—Arntsenius.
J. H. van Eys.
P. Smidt van Gelder.
J. C. Greive, Jr.
W. Heineken.
J. G. Helt.
A. van der Hoeven.
J. de Jong Schouwenburg.
Kerkhoven & Coutinho.
J. J. Kroon.
J. H. Kruseman Aretz.
H. M. Labouchère.
A. L. J. Landré.
C. Lind.
A. Luden.
M. E. Malefeyt.
A. A. Martini Buys.
J. A. Matthes.
C. Noorduijn.
C. J. Q. Noteboom.
U. H. van Notten.
W. van Oosterwijk Bruyn.
H. Oyens.
Mevr. van de Poll.
A. J. van de Poll.
J. H. V. Riemens.
Jhr. W. Roëll.
Jhr. H. J. Rutgers v. Rozenburg.
Scheltema & Holkema.
G. Sommeling.
C. A. Spin, Jr.
H. N. Tetterode.
Mej. C. Toe Laer.
Baron C. J. Tuyll van Serooskerke.
H. Vos.
J. B. Westerwoudt.

Arnhem.

W. L. Bleckmann.
J. C. Engelhart.
Mr. A. de Jong.
Mr. J. M. de Kempenaer.
C. W. Graaf v. Limburg Stirum.

Bandong.

J. C. Kummer.

Batavia.

N. P. van den Berg.
P. L. de Gaay Fortman.
Lange & Co.

Beek.

Mevr. Geiselmans.

Bergen op Zoom.

L. J. Kesper.
J. Knuppe.
Lambert de Ram.

de Bilt.

C. E. Fraser.

Breda.

Lt. van der Weg.

Dalfsen.

W. J. G. Baron Bentinck.

Delft.

R. Fennema.
J. H. Lux.

Delftshaven.

J. M. Vuylsteke.

Deventer.

Mevr. de Wed. Halbertsma, Hamaker.

Dixmuiden.

P. C. Rembry.

Dordrecht.

A. H. van den Blijk.
D. van Tienen Jansse.
Mej. J. van der Schoor.

Ee.

E. F. Meindersma.

Elburg.

A. van Nieuwbeert Oonk.

Enkhuizen.

A. K. Daneels van Wijkhuyse.

Franeker.

G. Haima v. d. Wal.

Geldern.

Fr. Nettesheim.

Gent.

Jos. Peeters.

Goes.

Z. D. van der Bilt la Motthe.

Gorinchem.

D. Brandt.

Gouda.

G. B. van Goor Zonen.
A. Quant.

's Gravenhage.

J. E. Andries.
Bodien.
J. F. G. Boerlage.
E. H. E. Graaf van Bylandt.
Mr. C. H. Gockinga.
M. W. L. Hartt.
Mr. L. P. op den Hooff.
J. C. van der Müelen.
H. C. Playter.
Jonkvr. Gravinne E. van Rechteren.

J. Siliakus.
C. Stam.
Y. Ykema.

Groningen.

Prof. W. Modderman.
R. J. Schierbeek, R.Jzn.
P. van Wicheren, Hz.

Haarlem.

A. W. Bruna.
P. van Cittert.
H. Lalau.
J. H. Stoel.
Monsr. G. P. Wilmer.

Harderwijk.

F. Alb. O. de Ridder.

Havelte.

J. J. Swiers.

Heerde.

E. Vas Visser.

Helden.

J. van Reymersdael.

's Hertogenbosch.

W. C. G. Abbema.
D. A. de Haan.
A. H. Kante.

Joure.

Jhr. V. L. Vegelin v. Claerbergen.

Kampen.

B. Berghuys.

Kapelle.

Leendert Wouterse.

Koog a/d Zaan.

P. Out.
C. E. Smit.

Leerdam.

C. van Tuinen & Zn.
H. J. Droogleever Spiegel.

Leeuwarden.

E. Baron Collot d'Escury.
H. Bokma.

Leiden.

Mr. J. T. Bodel Nyenhuis.
Mr. A. E. v. Boelens van Eysinga.
C. van Eysinga.
E. G. de Gelder.
D. Noothoven van Goor.
Dr. C. Leemans.
L. A. Leenders.
M. C. L. Lotsy.
F. P. ter Meulen.
T. B. Rinses.
O. Thissen.

Lochem.

H. G. Hartman, Jzn.

Maastricht.

Mr. C. Bergers.

Meppel.

H. Tuinhout.

Middelburg.

G. W. Bergmans.
H. A. Boudewijnse.
G. N. de Stoppelaar.

Naarden.

Dr. G. P. J. Mol.

Nieuwerkerk a/d Yssel.

H. G. Holsteyn.

Nieuwveen.

D. van Hulst.

Nijmegen.

A. Cranendoncq & Zonen.
Mevr. Wed. Most.
W. Viersen.

Nijkerk.

G. F. Callenbach.
A. H. Ouwens.

Oene.

G. H. van Hengel, Jr.

Oldebroek.

A. J. van Asselt.

Oldemarkt.

J. van der Meer.

Onstwedde.

T. Elema.

Oud-Beijerland.

J. de Jong.

Raalte.

D. Baron van Slingelandt.

Ridderkerk.

Joh' van der Vorm.

Rhoden.

G. J. H. Ebbinge Wubben.

Rotterdam.

E. Balguerie Guerin.
Mr. H. J. van Büren.
J. H. Dunk.
Mr. G. J. de Haas.
H. Heykamp.
Mr. A. Hoynck van Papendrecht.
W. G. van Krieken.
F. A. Landsman.
J. Mees.
H. Rochussen.
H. Roelofs Heyrmans, Jr.
J. R. Smalt.
J. G. Thooft.
J. Tiele.

De Rijp.

J^b. Blaauw, Azn.
P. van Raven.

Sneek.

Mr. J. J. Bolman.

Soerabaya.

Thieme & Co.

Tangerang.

C. Tromp.

Tholen.

Dr. Boom.

Uskwerd.

W. Janssonius.

Utrecht.

Jhr. W. H. de Beaufort.
Jhr. F. K. Bosch.
F. A. Manus v. d. Jagt.
H. F. Kamphuyzen.
Mr. C. R. Merkus.

Jhr. J. A. A. C. Ridder van Rappard.
G. J. Roijaards.
Mr. W. J. Rooijaards v. d. Ham.
H. J. A. M. Schaepman.
Douair. W. H. P. Baron van Utenhoven.
A. van Velthuysen.
J. Rouppe van der Voort.

Veenwouden.

Dr. T. Spree.

Venlo.

Wed. H. H. Uyttenbroeck.
J. B. Zelis.

Winschoten.

Dr. J. Bosman Tresling.
Mr. A. J. de Sitter.
Mr. B. Haitzema Viëtor.

Wissekerke.

G. L. van der Heyde.

Wolfaartsdijk.

Mr. C. P. Lenshoek.

Wolvega.

T. K. Buitinga.
N. O. Veenstra.

Wormer.

Hero Stant.

Zalt-Bommel.

Joh[s]. Noman & Zoon.

Zutphen.

W. J. Thieme & Co.

Zuylen.

Baron Tuyll van Zuylen.

Zwartsluis.

A. van der Flier.

INHOUD.

DERDE BOEK.

Emblematiek.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VIERDE BOEK.

Bijbelsche en Kerkelijke figuren.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VIJFDE BOEK.

De Mensch en zijn Bedrijf.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

NEGENDE HOOFDSTUK.

TIENDE HOOFDSTUK.

ELFDE HOOFDSTUK.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

ZESDE BOEK.

Geografie en Topografie.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE BOEK.

De Natuur.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

VIERDE HOOFDSTUK.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ACHTSTE BOEK..

Opschriften zonder beeld- of schilderwerk.

EERSTE HOOFDSTUK.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DERDE HOOFDSTUK.

LAATSTE HOOFDSTUK.

DERDE BOEK.

EMBLEMATIEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

ZINNEBEELDEN.

Dat Zinnebeelden in den smaak onzer voorouders vielen, bewijzen zoo vele poëtische voortbrengselen, onder dezen of dergelijken titel verschenen, van Cats, van Hooft, van Heins, van De Brune en anderen. Geen wonder, dat zij dan ook veelvuldig als uithangteekens voorkomen.

Willen wij beginnen met wat het talrijkste voorkomt, dan moet in de eerste plaats *'t Fortuin* genoemd. Hoewel *Fortuna* onder de godinnen gerekend en als een vrouw wordt voorgesteld, zoo wordt toch het woord meestal onzijdig genomen. Prof. Brill zegt: »*Fortuin* voor het *geldelijk vermogen* onzijdig, doch voor *de geluksgodin* genomen vrouwelijk" [1]). Natuurlijk hadden zij, die 't zinnebeeld uithingen, altijd het eerste in 't oog, en kon de godin hun geen oortje schelen; daarom is 't ook steeds *'t Fortuin*. 't Was overal gewild, in de stad als op 't land, op de hoofdgrachten en in de gangetjes der achterbuurt, en 't komt dus, op uithangborden en gevelsteenen, overal voor. — Fortuin te maken was van oudsher het streven van vrome lieden, zoo wel als van avonturiers, en zijn 't niet allen fortuin-makers geweest, die 't Fortuin uithingen, zeker waren 't allen fortuin-zoekers.

't Fortuin wordt afgebeeld als een naakte vrouw, staande op een rad van avontuur, terwijl ze een wimpel boven 't hoofd slingert; soms heeft ze vleugeltjes aan de voeten.

Dat het Fortuin naakt wordt voorgesteld, bewijst, dat het niet gemak-

---

[1]) *Nederl. Spraakleer*, I. Dl. bl. 161.

kelijk te vangen is; wie gekleed is, kan men bij de slippen grijpen. Het rad van avontuur duidt de wisselvalligheid van 't Fortuin aan. Op vele afbeeldingen wordt dit rad vervangen door een bol, die op de golven dobbert; — mogelijk een toepassing der woorden van Juvenalis: *non sufficit orbis*, op den tijd toen de Hollanders Oost en West aan zich schatplichtig maakten. Ook de wimpel, die den sluier, waar Fortuna bij de ouden meê vertoond werd, heeft vervangen, schijnt te doelen op de zeevaart, hier, voor de meesten, middellijk of onmiddellijk, een bron van welvaart.

Wij geven hier de afbeelding van een Vlissingsche Fortuin, uit het begin der 17de eeuw, waarvan de opvatting eenigszins van de gewone verschilt.

De preutschheid onzer eeuw heeft zich natuurlijk ten aanzien der zinnebeelden niet onbetuigd gelaten. Zijn de oude Fortuintjes naakt, de nieuwe hebben een kleedje aangetogen. Men kan er een staaltje van zien op den Haarlemmerdijk bij de Brouwersstraat, boven de deur van een tabakswinkel, waar 't Fortuin netjes geschilderd staat met een jurk aan en een wimpel van rood, wit en blaauw over 't hoofd zwierende.

Bij de oude Fortuintjes ontbrak 't zelden aan rijm: wij zullen er een paar voorbeelden van geven, uit den hoop genomen.

Een Gorkummer schreef voor zijn luifel wat zijn levenservaring was:

* Als imant de Fortuyne dient,
Dan waayt hem aan so menig vriendt,
Maar krijgt hy slagen op den kop,
So sijn de vrinden weêr haas-op!

En een ander te Asperen.

* Wangunst niemant profijt,
Wilt elk op Godt betrouwen,
Of iemant my benijt,
't Fortuin sal sijn loop houën.

Dit rijm kwam, telkens gevariëerd, doch de laatste regel onveranderd, zeer dikwijls voor.

Op de Gelderschekaai te Amsterdam las men:

Fortuin is jonst;
Voor (Boven) wijsheit en konst
Men 't dickwils hoort prijsen:
Sulck lof is vilein,
Want geluck is gemein
Voor sotten en wijsen.

Een ander in de Vinkenstraat daar-en-tegen hield Fortuin voor synoniem met »Gods zegen". De gevelsteen staat er nog, waarop hij een Fortuintje liet uithouwen, met dit rijmpje ter weêrszijde:

Gods seegen behouwen
Heeft mij doen bouwen.

En wie de geschiedenis van 't huis De Fortuin op de Keizersgracht lezen wil en belang stelt in de juiste kennis der sommen, die het op onderscheiden tijden heeft gegolden, moge 't Nederlandsch Magazijn van 1863 opslaan. Wij houden niet van al die cijfers, maar zien liever beeldjes.

Zeldzaam komt 't Fortuin, een naakt beeldje zijnde, anders dan in vleeschkleur voor. Toch vond men in de 17de eeuw in de Hasselaarssteeg een logement, *'t Witte Fortuin*. Over de beteekenis van dat bijvoegsel *Witte* zouden wij een geleerd betoog kunnen schrijven en er de opdracht van den Gulden Winkel, [1])

De Deught, de *Witte* Deught, enz.

zoowel als Halbertsmaas belangrijke en geestige verhandeling over de »Witte Wiven" [2]) bij kunnen te pas brengen, of ook de gissing, dat op de bedstede gezinspeeld werd, die onze huismoeders, wanneer ze haar kinderen daarheen brachten, de witte Doelen noemden [3]); — maar liever nemen wij eenvoudig aan, dat er een wit beeldje voor 't huis stond.

Ook het Wangeluk kwam als uithangteeken voor. Te Bever boven Geeraartsbergen in Henegouwen las men voorheen: *à la Male Fortune* [4]).

't Rat van Avontuur kwam, afzonderlijk, dikwijls op uithangborden, zelden op gevelsteenen voor.

Wat ook, als zinnebeeld, zeer dikwijls voorkomt, is de Wereld. Zij wordt voorgesteld als de zoogenaamde Rijksappel, doorgaans blaauw, omgord met goud en met een gouden kruis. Zoo hing zij uit aan tal van brouwerijën, pakhuizen, fabrieken en werkplaatsen, winkels en kroegen,

---

[1]) VONDELS *Leven en Werken*. I. 147.

[2]) *Overijss. Alm.* van 1837.

[3]) En daar lag iets satyrieks in, dat vader wel begreep. Hij toch ging 's avonds ook naar den Doelen, zich met zijn vrienden vermaken, en liet vrouwlief alleen t' huis.

[4]) *Male* is hier *mauvaise*, als in *malheur* voor *mauvais heur*.

en hangt nog ontelbare malen uit. De Brouwerij *De Wereld* gaf zelfs aanleiding tot het spreekwoord: »er gaat wat om in die Brouwerij de Wereld!"

Bij de Wereld of afzonderlijk kwam ook zeer dikwijls de spreuk voor, die als het devies van dit zinnebeeld beschouwd werd — *Opiniën der menschen regeeren de wereld* [1]) — een spreuk, die, wanneer men ze fijn uitpluist, tot een aantal diverse explikatiën en schoone moralisatiën aanleiding geven kan en die wij dus aan een Nutsverhandelaar of Werkende-Stands-Redenaar ernstig aanbevelen. Te Delft in de Korte-breêsteeg wordt de Wereldbol vastgehouden door twee loopende Engeltjes; terwijl de genoemde spreuk tot onderschrift dient [2]). Verbeelden nu die Engeltjes de Opiniën? Maar, als die toen zoo engelachtig waren, van waar dan in de uithangrijmen zoo vele klachten over der menschen boosheid?

Een Gentenaar drukte zijn opinie over de wereld, onder de Wereld, die voor zijn luifel stond, aldus uit:

Wie deze Warelt wil doorwandelen met eeren,
Moet bij geen Warelts volck, dat Warelts is, verkeeren,
Maer wandelt die maer door of gij een pelgrim zijt.
Dit Warelts leven duurt maer voor een korten tijt.

Te Massemen-Westrem in Vlaanderen hing in 1859 de Wereld uit aan een kroeg, die door een snijder gehouden werd; — met dit onderschrift:

Hier in de Weireld woont
Simoen Raes kleêrmaker
en herbergier en zijne vrouw
Marie-Theresia De Deyn
mutsenstelster, en zij
leven in de hope en de
vrede met hunne
kinderen, bemoeit u
met uw eigen zaken [3]).

Ook in den gevel van aanzienlijke koopmanshuizen pronkte De Wereld: als in dien van het groote huis, dat Jan van Aldewerelt in 't begin der 17de eeuw had doen bouwen op de Heerengracht tegenover de Korsjespoortssteeg: — vermoedelijk met zinspeling op zijn naam.

De *Blaauwe Wereld* hing in de 17de en 18de eeuw uit op de Bloemmarkt, en *d'Gulde Werelt* in de Warmoesstraat; deze waarschijnlijk bij een goudsmid. De Groninger boekdrukker Samuel Pieman had in de 17de eeuw *de Wereld vol druckx* uithangen: nog hangt op den Nieuwendijk bij een koperslager *de Koperen Wereld* uit; een komenijsman te St. Michielsgestel

1) Vergelijk Deel I, blz. 363.
2) Medeg. door den Heer Mr. J. Soutendam.
3) De Potter, blz. 111.

hangt voor zijn volgepropt winkeltje een bordje, waarop de Wereld geschilderd is, daar boven: *In de;* daar onder: *is alles te koop;* en zoo schikt zich op tal van verschillende wijzen de bijvoeging naar het beroep.

De Verkeerde Wereld was een satyriek symbool, dat voorheen zeer populair was. Wie herinnert zich de prenten uit zijn kindsche jaren niet, onder dien titel, en waarop de haas wierd voorgesteld, die den jager doodschoot, en de os, die den slager naar de slachtbank voerde, en tal van dwaasheden meer van dien aard. De voorstelling van de Verkeerde Wereld als uithangteeken was dezelfde als die wij van de Wereld gegeven hebben; behalve dat deze hier op haar kop — d. i. met het kruis omlaag — stond. Zoo ziet men haar nog in de Ridderstraat op een gevelsteen van 1634. Die Verkeerde Wereld kwam veelal voor herbergen en kroegen voor, o. a. met dit bijschrift:

De Werelt staet niet recht; voor de deur hangt zij verkeert.
Ik tap hier wijn en bier en 't geen gij maer begeert.

In Engeland hing de *Verkeerde Wereld* nog voor 25 jaren aan den weg bij Greenwich uit; doch daar voorgesteld als een aardbol, met een man, die onder aan tegen de Zuidpool staat.

Ook de Blinde Wereld kwam dikwijls voor. In de 16de eeuw vonden wij reeds een *Blinde Wereld* te Delft [1]): elders, een eeuw later, met dit rijm:

Schalkheit wort verheven,
De deugt wort verdreven,
Oneer is geworden eer,
Daarom dwaalt de Werelt seer.

Eindelijk had men ook den *Worstelaar door de Wereld.* Voor een halve eeuw stond hij nog bij een kleêrmaker in de Warmoesstraat, in de gedaante van een reizend ambachtsman, met een pakje op zijn rug, die een berg beklimt. In de 17de eeuw kwam hij doorgaans voor als een man, die in de Wereld zit, waar hij met kop, handen en voeten uitsteekt, met het onderschrift: »*Dus na ben ick door de Werelt,*" of: »*hoe kom ick door de Werelt?*" In Engeland zag men een gelijke figuur, met het onderschrift: »*Help me through this World*"; derhalve een verzoek om door de wereld geholpen te worden, terwijl de Hollander er zelf doorworstelde — natuurlijk een Hollander van de 17de eeuw; die van onzen tijd zijn zoo viesch niet van iemand, die ze een duwtje geeft — adres aan de Courant-advertentiën, waarin een premie wordt uitgeloofd aan wie iemand een baantje bezorgt.

Maar onder een van die Worstelaars schreef een spotvogel:

---

[1]) Zie Dl. I, blz. 48.

* Met liegen en bedriegen sonder schromen,
Is dese man dus na door de werelt gekomen.

Onder een ander las men:

* Die met de honden wel kan huylen,
En met het kussen werpen buylen,
Die liegen kan en 't feyt verzaken,
Die sal best door de werelt raken.

Men ziet, dat de uithangborden-filozofie van die dagen juist niet tot de zoetsappigste behoorde en dat onze voorouders op die houten tafelen harde waarheden te lezen gaven. Op de Prinsengracht hing vroeger een uithangbord, waarop men geen Worstelaars, maar Sloovers zag. De Wereld in 't midden, en daar-om-heen een aantal mannetjes met bijlen en hamers, die er op inhakten en sloegen, en daaronder:

* Zo sloven de vromen,
Zullen zij door de werelt komen. —

O Christelijcken knoop!
Ick sie de deughden selfs, Geloof en Liefde en Hoop,

laat Vondel den Bode in zijn Gijsbreght zeggen. Die beeldspraak was populair, en verzinnelijkt voor menigte van huizen; echter minder op uithangborden dan op gevelsteenen, waarvan vele nog overig zijn.

't Geloof wordt voorgesteld als een vrouw, die met de eene hand een kruis omvat en met de andere een evangelieboek houdt [1]), de Hoop als een vrouw, die met de eene hand op een anker steunt en op de andere een vogel houdt [2]), de Liefde als een moeder met haar kroost.

In de Noorderkerkstraat vindt men de drie deugden door een enkel beeldje voorgesteld: de vrouw streelt met de eene hand haar kind, houdt in de andere het kruis, heeft het evangelieboek nevens zich, en het anker, waarop de vogel zit, aan hare voeten liggen, terwijl het onderschrift luidt: *het Geloof, Hoop en Liefden.* Doch dit is een uitzondering; — in den regel wordt elke deugd afzonderlijk voorgesteld.

Somtijds vindt men de drie aan één gevel vereenigd, gelijk b. v. te Hoorn op het Noord in een gevel van 1621 [3]); terwijl men ze te Delft op de Brabantsche Turfmarkt kan zien in beeldjes, die nog dertig jaren ouder zijn [4]). Maar doorgaans werden ze over drie gevels verdeeld [5]) en dat wilde dan zeggen, dat de eigenaar ze in Geloof, Hoop en Liefde gebouwd had en er dus zegen op verwachtte — in den vorm van op den termijn

---

[1]) [2]) [5]) Zie Deel I. blz. 75.
[3]) Nijhoff, *Bijdr.* D. IV. blz. 172.
[4]) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

betaalde huurpenningen. Zoo ziet men ze in de Koestraat aan drie huizen naast elkaâr, in aardige beeldjes. De meêdogenlooze tijd echter, die niets ontziet, heeft nu eens de eene, dan weder de andere deugd verjaagd. Wandelt men b. v. de Leidschestraat op, om de poort uit te gaan, dan ziet men, eer men de Prinsengracht nog heeft, ter linkerhand *de Hoop* en *de Liefde*, maar *'t Geloof* is verdwenen; en, terwijl men nog moralizeert over het treurige feit, hoe al meer en meer 't Geloof overal wegraakt, daar vindt men het aan de overzijde der brug terug, en de Liefde ook; — maar hier — en dat is het treurigste van alles — heeft hun de Hoop begeven.

Tegen dat ontbreken van eene der Deugden staat weder over, dat men aan het drietal soms een vierde heeft toegevoegd, n. l. nu eens de Gerechtigheid, dan de Standvastigheid.

Geloof, Hoop, Liefde en *Standvastigheid* pronken op vier mooie steentjes aan vier gevels op den Heiligeweg: de drie eersten, met de *Gerechtigheid*, aan een gevel op den hoek van den Nieuwendijk en de Brouwerssteeg.

Elke deugd kwam ook afzonderlijk voor. Te Edam stond het *Geloof* voor een luifel geschilderd; maar, blijkens het onderschrift, meer in de beteekenis van »krediet:"

't Geloof wiert eertijts aan het menschelijke leven,
Mits elk daardoor bestont, ten hoogsten top verheven.
Nu is zij door 't bedrog zoo ver ter zij gestelt,
Dat men 't Geloof mistrouwt indien zij heeft geen gelt.

Geloof wordt hier vrouwelijk gemaakt, als door een vrouwebeeldje voorgesteld.

Drinkebroêrs gebruikten 't woord nog in een anderen zin, en dan met het adjektief oud: oud Delftsch bier was bij hen bekend onder den naam van 't Ouwe geloof. In Brederoos »Klucht van de Koe" zegt Joosje: »Haal mij eens van 't ouwe geloof". — »Wat is dat?" vraagt Giertje, en 't antwoord is: »Delfts." Wellicht was die benaming aan 't uithangteeken ontleend van de brouwerij, of 't bierhuis, waar 't bier van daan kwam.

De Hoop kwam zeer dikwijls voor: te Enkhuizen met dit rijm:

Ik leef op hoop, ofschoon de hoop mij heeft begeven,
Zo ik niet hoopte, 'k zou niet trachten meer te leven:
Schoon dat het los geluk den mensch somtijds verstoot,
Noch moet men hopen tot aan 't einde van zijn dood.

't Is een »dichterlijke uitbreiding" [1]) van de korte spreuk, die dikwijls onder 't beeld der Hoop geplaatst werd: »Hoop doet leven."

Aan de herberg bij de Duivendrechtschebrug — voorheen een geliefd uitspanningsoord der Amsterdammers — hing ook *de Hoop* uit, en zij werd

[1]) Een dichtsoort, waar Cats zeer aan deed, die Vondel ook op menige stichtelijke stoffe toepaste, en die tot over 't midden der 18de eeuw bijzonder bij ons in trek was.

met 18de-eeuwsche deftigheid *'t Huis de Hoop* genoemd. Hoewel men destijds op de Duivendrechtschebrug, of op de Kuipertjesbrug, zoo als zij door velen nog werd genoemd [1]) een oortje tol betalen moest, waren evenwel alle bezoekers van 't Huis de Hoop daarvan vrijgesteld. Dit voorrecht genoot de kastelein, omdat zijn voorvaders, eer de brug bestond, eigenaars van het pontveer waren geweest. Maar die bruggetol had, tot nog in deze eeuw, deze zonderlinge eigenaardigheid, dat alleen de voetganger er betaalde, terwijl paarden en vee, rijtuigen en die er inzaten, vrij waren [2]).

De wakkere verdediging van dit huis tegen de Pruisen, in 1787 [3]), kwam den kastelein duur te staan. Immers de brave patriotten, die, bij 's vijands nadering, 's mans inboedel en kostbaarheden trouwhartig hadden geborgen, lieten hem die, toen alles afgeloopen was, voor goed geld terug koopen.

Aan herbergen hing vaak *de Goede Hoop*, aan een tabakswinkel te 's Gravenhage *de Rijzende Hoop*, en bij een stalhouder te Amsterdam op de Prinsengracht *de Gekroonde Hoop* uit, met deze waarschuwing:

» In de Gekroonde Hoop,
Verhuurt men paarden, cheezen, karren, alles goetkoop.

De Liefde vindt men nog op een aantal gevelsteentjes, en de naam van Liefdegang, dien men dikwijls in achterbuurten ontmoet, schijnt te bewijzen, dat er oudtijds nog veel meer geweest zijn. Op uithangborden vindt men er nog, o. a. bij een herbergier te Kruiningen, met dit fraaie rijm:

DE LIEFDE.
Waak bij dag en nagt,
En dat met goede zinnen,
Die mijn hulp behoeft,
Die kan mijn altoos vinnen.
Goed logys [4])

Niet in de beteekenis van *Charitas*, maar van *Amor*, kwam zij op een luifel te Voorburg voor:

» De liefde is 't merg en pit van al wat leven heeft,
Die alles voortbrengt daar natuur haar kracht in zweeft,
Die 't menschelijke hart wel eertijds kon betoomen:
Maar nu wort liefde door het gelt haar kracht benomen.

---

[1]) Zij heette zoo, omdat de eerste tolgaarder, die in 1686 door Burgemeesteren van Amsterdam was aangesteld, was geweest »de kuyper, wonende aan het Sluysje van de Duyvendrechtse Polder."

[2]) Zie *Ned. Stad- en Dorpbeschr.* 1795. Deze bepaling was hier te vreemder, omdat zij van de oorspronkelijke afweek; immers in de Tollijst van 1686 was de tol wel degelijk gesteld voor paarden, vee, rijtuigen, en ieder mensch »op een koets of wagen sittende boven den voerman".

[3]) Zie D. I. blz. 152. — [4]) Medegedeeld door den heer J. Franse te Kruiningen.

De **Trouw** wordt doorgaans afgebeeld door twee ineengeslagen handen — en zoo vindt men dat zinnebeeld ook op huwelijkspenningen: ook wel met een vlammend hart boven de handen, als men zien kan op het vaantje, 't welk door een knaap gedragen wordt, op de groote plaat van de Huwelijksfuik in de oude oorspronkelijke uitgaven van Cats.

De Trouw trof men van ouds op vele plaatsen aan. In 1616 komt zekere Adriaen Bartholomeusz *in de Trouw* onder »eenighe quaetwilligen" voor [1]): al weêr een bewijs, hoe weinig men vertrouwen kan op hetgeen de menschen **uithangen**. 't Was dan ook niet te verwonderen, dat een burger te Leuven op zijn luifel schreef:

* In de trou.
Die trou wiert ons eerst als een Reus voor 't oog gestelt,
Maar nu gelijk een dwerg, mits Ontrou haar verselt.
Dit ziet men hedendaags, by mannen en by vrouwen.
Was 't om de Werrelt niet, de Trou zou niemant houen.
Daarom zo raed ik dat een yder voor zig ziet,
Vertrout in tijt van noot uw eigen vrinden niet.

Maar geen *Trouw* is meer bekend, dan die in de Warmoesstraat, waar eenmaal Vondel zijn winkel had; ofschoon niemand meer weet aan te wijzen, waar die Trouw in den gevel stond.

De adjectiva, waarmeê de Trouw voorkwam, waren gewoonlijk de **Goede** en de **Oude**. De laatste stond ergens met dit bijschrift:

* In *de Oude Trou.*
De Trou is een waarde gast.
Die Trou vint die house vast.
Maar Trou is nu verdwenen
En Loosheit is verschenen.
Schande is geworden eer,
Daarom dwaalt de werelt seer.

Hoe die Trou verdwenen was, vertelde een ander opschrift:

* Toen Trou ter werelt was geboren,
Vloodze in een harders horen,
De harder blies haar in den wint,
So dat men qualick Trou meer vint.

In Frankrijk had men 't zelfde zinnebeeld, *la Bonne Foi*, in 1624 uithangen bij Pierre Billaine, boekverkooper en drukker te Parijs in de rue St. Jacques.

In Engeland wordt *Hand in hand* niet genomen voor »Trouw" (*fides*), maar voor »Trouw" (verbintenis) en was het een gewoon uithangteeken voor koppelaars. »Als ik in mijn jeugd nabij Fleetstreet wandelde", vertelt

---

[1]) Mr. Soutendam, *Mededeelingen*, blz. 170.

Pennant," werd ik dikwijls lastig gevallen met de vraag: »wil je niet binnen 'komen, mijnheer, en je laten trouwen?" Daar in die wettelooze buurt trof men herhaaldelijk een uithangbord aan, met een mans- en een vrouwehand ineengesloten, en daaronder: *hier sluit men huwelijken.* Een smerige vent riep u binnen: de dominee kuiërde voor zijn winkel op en neêr — een haveloos, liederlijk voorwerp, in een bonte gescheurde japon, met een vuurrood bakkes, die ieder oogenblik klaar was, voor een borrel of een pruim tabak, een huwelijk in te zegenen." [1])

In de 17de eeuw waren ook te Amsterdam koppelaarshuizen niet zeldzaam. Bredero zinspeelt er op in zijn »Spaanschen Brabander", waar hij Jan tot Andries zeggen laat:

Men weet wel wat voor huys dat ghy hier pleecht te houen.
En is hier een hylick te roffen in de Stadt,
Daar hebt ghy Andries het makelgelt of gehadt.

En nog zestig of zeventig jaar later gaf Van den Berg in zijn Luiffen-Banquet opschriften ten beste voor koppelaars-winkels, b. v.

Dese Koppelaar kan vermurven
Een heldre weeuw of suyvre maagd,
Die hij kan krijgen bij de lurven,
Dat wie het is, sijn dienst behaagd.

of:

Een Vrijster, Weeuw, beproefde Maagd,
Kan dese Kopp'laar U besorgen:
Als gij naar dees of gene vraagd
Eer dat den Haan kraayt op een morgen.

Ook als zinnebeeld der Vriendschap komen die twee ineengeslagen handen te Amsterdam en elders voor tapperijen meermalen voor. [2]) Zulk een bord wilde voor eenige jaren een tapper te Brugge hebben: boven de handen moest alleen IN DE staan, dat, met de figuur, *In de Vriendschap* zoû uitmaken. Hij bestelde het bij een uithangbordschilder; maar beknibbelde dezen verre beneden den prijs. »Wacht maar," dacht de schilder, »ik zal jou wel betrekken." Hij schilderde het bord met de woorden »In de" met olieverf, doch de handen met waterverf. Pas had het bord eenige dagen gehangen of daar kwam een plasregen, en spoelde de Vriendschap weg. De tapper op hooge beenen naar den kunstenaar: »Wat heb je

---

[1]) *Hist. of Signb.*, p. 493.

[2]) Ook hierbij komen somtijds weêr bijzondere onderscheidingen voor, b. v. *de Vriendschap van Arnhem* voor een kroegje op de Weesperstraat. Waarschijnlijk een uitnoodiging, aan de pleizierreizigers naar Arnhem gericht, om hier eerst op de vriendschap te drinken.

geschilderd?" — »De Vriendschap, dat weet je wel." — »Wat zou ik weten: de Vriendschap is weg." — »Natuurlijk," zei de schilder koeltjes, »dat komt van jou afdingen: bij zoo'n vrek kan geen Vriendschap het houen."

In diezelfde stad, doch veel langer geleden, had iemand *de Rechtvaardigheid* voor zijn luifel, met de fabel van Astrea, aldus gemoderniseerd:

> • In de Rechtvaerdigheit, wel eertijts hoog geagt,
> Maer nu van Eigenbaet bijna ten val gebragt,
> Mits ieder van haer vlugt gelijk een snoot gewemel,
> Woont sij niet meer op aerd, maer woont nu in den Hemel.

De Dankbaarheid was het uithangteeken in de 17[de] eeuw van den boekverkooper Justus Danckerts in de Kalverstraat — vermoedelijk met toespeling op zijn naam. Hoe zij afgebeeld was, weten wij niet; wel dat, na Danckerts, Jeroen Jeroense er een tijd lang dezelfde zaak in dreef.

De Spaarzaamheid wordt op een gevelsteen van 1770 aan den Buitencingel bij de Wetering voorgesteld door een paar schaapjes, onder twee appelboomen staande, die de blaadjes eten en de vruchten sparen. [1])

De Matigheid werd gewoonlijk door een passer voorgesteld. Zoo vonden wij haar vermeld met dit opschrift:

> • *In de gekroonde Passer.*
> De Matigheit die wort gekroont,
> Wanneer die wert te recht betoont.
> De Matigheit haar minnaars loont,
> Wyl by haar Deugt en Zeegen woont.

Aan den boekwinkel van Hero Nauta op den hoek der Peperstraat bij de Groote Markt te Leeuwarden [2]) hing *de Gekroonde waarheid* uit. 't Was een theologische boekwinkel, en dus was dat symbool daar volkomen wel geplaatst. Maar wanneer wij ons herinneren, dat de Waarheid werd afgebeeld als een naakte vrouw, met een stralenkrans om 't hoofd, dan twijfelen wij toch bijkans, of 't wel de naakte waarheid was, die daar uithing.

Leven en Dood werden beiden op de uithangteekens gevonden, en wel meest aan herbergen. 't Leven werd afgebeeld als een naakt belleblazertje; de Dood als een geraamte, met een zwarten mantel omhangen, een zeis in de eene en een zandlooper in de andere hand. 't Klinke vreemd, dat men aan herbergen zoo'n symbool als de Dood uithing, dat weinig geschikt was om gasten te lokken, toch was het zoo. Vóór ons ligt de Haarlemmer Courant van 6 Mei 1688, waarin een herberg *de Doot*, te Deventer, vermeld is, en nog hangt de Dood tegenover Deventer uit en een andere in Vrieseveen bij de grenzen. De Amsterdamsche smid, die zich-zelven in 1651 met een broodmes van den steen sneed, heette Jan

[1]) Medegedeeld door Jonkvrouwe Maria Hartsen.

[2]) Haarl. Cour. 18 Nov. 1688.

Janszoon de Dood, en had dien toenaam zeker naar 't uithangbord van zijn vaders huis.

Ook het enkele doodshoofd hing in vroegere eeuwen meermalen uit; wellicht was 't eigen aan chirurgijns. Maar Geurt Dirkszoon, die in 1567 op 't Rok-in te Amsterdam *in 't Dootshooft* woonde, schijnt een koopman te zijn geweest, vermits hij een pakhuis bezat, dat hij afstond ten dienste der Hervormde preêk.

Een Broek-in-Waterlander had op 't krat van zijn boerewagen verscheidene doodshoofden laten schilderen, en daar onder:

Wie was Koning? wie was Keyser?
Wie was bedelaar? wie was wyser?

Lager stond:

Een is te naauw, twee is te wijd,
Drie is veel te wijd.
Een geheim [1]).

De geestigheid, die hierin lag opgesloten, zal wel voor de meesten een geheim zijn gebleven; doch opmerkelijk is het, dat een inwoner van het nette, gesteven, gestreken en vergulde Broek zoo'n kollektie leelijke doodshoofden op zijn wagen hebben wou.

Te Lyon heeft waarschijnlijk ook een doodshoofd uitgehangen; althans men vindt er een Rue de *La Tête de Mort* [2]).

De Onseeckere Tijt, almede een zinnebeeld, dat op den dood doelt, hing uit in de Kalverstraat bij den boekverkooper P. van de Keere.

De Oorlog heeft weleer aan twee huizen te Antwerpen in de Beukelaarsstraat uitgehangen; 't eene heette *de Groote Oorloge*, 't ander *de Kleyne Oorloge* [3]). Hoe die oorlogen voorgesteld waren, is ons niet gebleken.

Veel meer hing en hangt nog de Vrede uit. Hoewel het woord thans mannelijk zij, blijft de Vrede, als zinnebeeld, vrouwelijk, omdat zij steeds wordt voorgesteld als een vrouw met den olijftak in de hand. Somtijds heeft zij, omdat door haar de handel bloeit, een Merkuriusstaf in de andere hand, of, als bron van welvaart, een hoorn des overvloeds. Meermalen heeft zij het woord *Pax* tot onderschrift, gelijk op een gevelsteen in de Pijlsteeg: of de woorden *Vrede is mijn doelwit*, als op de Bloemgracht bij de Baangracht.

Te Grave pronkte voorheen de Vrede voor een luifel, met dit rijm:

---

1) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw Az.

2) De Potter, blz. 59.

3) *Antwerpen*, blz. 110.

* Dit is in de Vrede: Maer die is nu gemist,
De werelt is overal vol twist,
Een boos wijf sal haer man wel slaen,
En 't kint tegen vaêr of moêr opstaen.

Voor ettelijke jaren zag men aan twee huizen, op 't Cingel, tusschen de Gasthuismolen- en Huiszittenstegen, twee fraaie gevelsteenen. Een vrouw, die den hoorn des overvloeds droeg, ontving van iemand, die den hoed in de hand hield, een olijftak, terwijl een ander, mede met een olijftak, daarachter stond. Onder las men: *Aengenaem Vrede.* Op den anderen steen, waarop de voorstelling nagenoeg dezelfde was: *Wellekom Vrede.* Waarschijnlijk heeft de bouwheer met die tafreelen zijn blijdschap willen uitdrukken over 't sluiten van het twintigjarig bestand in 1684, dat hier te lande groote vreugde verwekte, vooral te Amsterdam, waar men al zeer weinig lust betoond had, op nieuw in kostbare oorlogen gewikkeld te worden. 't Is te bejammeren, dat die goed bewerkte steenen, bij een verandering der gevels, verdwenen zijn.

Dikwijls komt de Vrede gekroond voor, ook wel eens met het epitheton *eeuwige.* Echter niet in dien zin, waarin de politiek dat gebruikte, maar in een meer ernstigen zin. *De Eeuwige Vrede* stond weleer aan den ingang van begraafplaatsen.

De Eendracht [1]) kwam voor onder 't zinnebeeld van een Bijekorf, zinspelende op de eendrachtige samenwerking van die nijvere diertjes. *De Gekroonde Eendracht* hing omstreeks 1700 aan een logement in de Kalverstraat uit.

De *Vrijheid* stond te Saardam voor een gevel, en daarbij:

* Die voor de vrijheit strijen,
En haar gemoet bevrijen
Voor slaafse slavernijen,
Die door gewetens dwang,
Den mensch het maken bang,
Zal zig in 't eind verblijen.

Bij de Romeinen werd de Vrijheid afgebeeld als een vrouw, leunende op de tafel der wet, met het zwaard in de hand om die te verdedigen. Onze vrijheid daarentegen is een Maagd, die een hoed op de punt van een speer draagt. Ook wel een onbeteugeld springend Paard, met het onderschrift: *Libertas.*

Geweld en Dwang hingen ook uit; hoezeer niet in de beteekenis van »tirannij". Een winkelier te Gouda, die de hamers, bijlen en dissels, welke hij te koop had, als de zinnebeelden van 't Geweld beschouwde (die dingen kunnen nog al geweld maken), hing ze uit, en schreef er onder:

[1]) Vergelijk D. I. blz. 391.

* *In het Geweld*,
Verkoopt men voor gelt,
Allerhande timmermansgereedschappen,
Ook dissels en bijlen om meê te kappen.

En een breukbandmaker te 's Hertogenbosch had zulk een voorwerp op zijn bord doen schilderen en daaronder:

* In *de Beklagelijke Dwang*,
Die 't vele menschen maakt te bang,
Dat zij door pijn wel bijten op haar tanden.
Hier maakt men voor jongen en ouden allerlei breukbanden.

De Verloren Arbeid was een zinnebeeld, dat weleer meermalen voorkwam en verschillend werd voorgesteld. In de Wolvenstraat ziet men op een gevelsteen het voorgesteld door een boogschutter, die schiet zonder doel. Te Gent in de Palingstraat hing nog in 1860 een uithangbord, waarop een vrouw bezig was een neger te wasschen, met het onderschrift: *In den Verloren arbeid* [1]). Dit is dezelfde voorstelling, die bij ons bekend is als »den Moriaan geschuurd".

De Vijf Zinnen, voorgesteld door vrouwenbeeldjes, was een zinnebeeld, dat in de 17de eeuw zeer in den smaak viel, zij werden geteekend, gegraveerd, berijmd [2]) en op gevelsteenen vertoond. Het fraaiste exemplaar staat in de St. Nikolaasstraat, waar alle *Vijf* te zamen op een steen zijn voorgesteld.

Meermalen echter staan ze afzonderlijk aan vijf huizen op een rij; maar dan ook ontbreekt er doorgaans eene of meer aan. Nog voor een drietal jaren zag men op de Utrechtschestraat het stel kompleet: vijf juffers — eene, die voor den spiegel haar toilet maakt (*het Gezicht*,) eene, die gebak proeft (*de Smaak*), eene, die op de guitaar speelt (*'t Gehoor*), eene, die aan een

1) De Potter, blz. 108.
2) Vondels L. en W., V. 520.

bloem ruikt (*de Reuk*), eene, met verbonden arm (*'t Gevoel*). Twee eeuwen lang hadden zij elkaâr trouw gezelschap gehouden, toen er eene tot vernietiging werd gedoemd. Op de Heerengracht over de Parkbrug zijn nog het Gezicht, het Gehoor en het Gevoel door borstbeelden vertegenwoordigd; terwijl op 't Springweg te Utrecht alleen nog 't Gezicht en 't Gevoel van de vijf zijn overgebleven [1]).

Aan het huis *het Vlieghenden Hert* te Gent, op den hoek der Oudburcht- en Roodekoningsstraten, welks gevel (1669) geheel met beeldjes en basreliefs bedekt is, vindt men ook vijf steenen met zinnebeeldige voorstellen der vijf zinnen. Dit huis is, ten opzichte van het beeldwerk, dat van een ervaren hand getuigt, het merkwaardigste van Gent.

De Vier Jaargetijden, hoezeer door penceel, teekenpen, etsnaald en dichterlied nog meer dan de vijf zinnen verheerlijkt, schijnen voor uithangteekens minder in trek te zijn geweest, en komen maar enkele malen voor. Wiesbaden heeft zijn *Hôtel des quatre Saisons*, en te Amsterdam zien wij ze voor 't Keizershof op den Nieuwendijk bij de Gravenstraat door vier levensgroote beelden voorgesteld. De *Lente* is een jongeling, wiens eene hand op een boomstam rust, waaraan de bladeren ontluiken; terwijl hij op de andere een vogel draagt. De *Zomer* is een krachtvolle vrouw, met een sikkel in de hand en, nevens zich, korenaren. De *Herfst*, mede een vrouw, draagt den Hoorn des Overvloeds; terwijl de *Winter* is voorgesteld als een grijsaard, in een mantel gewikkeld en die ons den »ouden korsselkop" van Gijsbert Japiks herinnert, die

Staeg hoeste, krijsd' en piept', aemborstig, naer verkoude,
Weshalve hij vocht, quyl en qualster-speecksel spoude.

De Winter alleen hing omstreeks 1700 uit bij een bontwerker in de Torensteeg *in de Kouwe Winter*. Welk tafereeltje er boven was geschilderd weten wij niet; maar wij kunnen 't ons licht verbeelden: op den voorgrond een paar oudjes in dikke pelsen gewikkeld; op den achtergrond het ijsvermaak, zoo als Lammert in Brederôos Moortje het schildert:

Hoe reden de boerensleen soo hier soo daer om var!
Hoe liep onse Amsterdamse adel daer mit de nar!
En ienighe jonge paertjes
Mit noch ien hiele streeck van ouwe drooghe vaêrtjes
Al after ammekaêr, die rijen dattet giert,
Sy hebben diese kunst de gangsen of'eliert.

Als opschriften vindt men soms de namen van Jaargetijden aan hofsteden: *De Lente* in de Haarlemmermeer en onder Mijdrecht; *de Zomer, de Herfst* en *de Winter* te Zevenhoven.

---

[1]) N. Utr. Cour. 1867, nº. 501.

De Mode zien wij aan 't Magazijn van Sinkel gesymbolizeerd door twee mans- en twee vrouwekoppen, wier hoofdtooisels de drachten van vroeger eeuwen vertegenwoordigen. Eigentlijk een zonderling symbool om de nieuwste modes aan te bevelen. Of is 't een geestige herinnering, dat de Godin der Mode het nieuwe uit het oude schept?

Het Tijdverdrijf — de afbeelding van een rooker — hing bij tabaksverkoopers uit. Een Engelsch uithangbord in 't midden der 18de eeuw (in *Banks Collection* bewaard) vertoont drie beeldjes: een rooker, een snuiver en een pruimer. »*Voule vous de rapé?*" vraagt de snuiver: »*Will You have a quid?*" vraagt de pruimer; maar de rooker antwoordt »*No dis* [1]) *been better*".

Den Zoeten Inval hebben wij reeds vermeld [2]) en er een afbeelding bij gegeven. Wij bieden er hier een tweeden aan, die te Alkmaar voorkomt in den Verdronken-oord. [3])

Te Koevorden hing er een uit met deze zedelijke toepassing:

In den Zoeten Inval.
In 't quaet te vallen is eerst Zoet,
Doch het verandert ras in roet,
Maar dese Inval kan yder gerijven,
Gij geeft geld, ik waar, elk kan hier eerlijk blijven.

Nog ziet men *den Zoeten Inval* vaak op uithangborden van winkels en op deuren van poffertjeskramen geschilderd. En dat het zinnebeeld nog even zeer in den smaak valt als toen voor twee eeuwen de Koevordsman het bovenstaande rijm schreef, bewees verleden jaar Schiedam. Toen daar op 18 Januari 1867 een gemaskerde sledevaart gehouden werd met fakkellicht en muziek, was eene der sleden tot een koekjesbakkerij ingericht en had tot uithangbord *de Zoete Inval.* Al narrende bakte men daar en gaf het gebak aan de bijloopers te proeven.

De Geldboom en de Goudboom zijn twee zinnebeelden, doelende op geldwinning en welvaart, die in Vlaanderen voorkomen. *De Geldboom* hing vroeger uit aan een tabakswinkel in de Langemunt te Gent, met dit rijm boven de deur gebeiteld:

---

[1]) Uit dit *dis* voor *this* is kennelijk, dat door den rooker een Hollander wordt aangeduid. De snuiver is een Franschman en de pruimer een Engelschman.

[2]) Zie Dl. I, blz. 120.

[3]) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen te Alkmaar.

Toebac en Snuyf is nu gemeyn
In den Geldboom is 't magasijn.
Wilt Gij Vrienden daervan sijn bedient,
Komt dan maer binnen lieve Vrient!

In dit huis is thans een mutsenwinkel, die een nieuw bord met *den Lindeboom* (»linte-boom") heeft uitgehangen; doch — vrij zot — 't oude rijm laten staan.

De Goudboom behoort ook aan een tabakswinkel en heeft een bijna gelijkluidend bijschrift, dat echter thans half door een nieuwe winkelkast verborgen is [1]).

Wij gaan nu over tot de Zinnebeelden van Kunsten. *De Bouwkunst* leest men boven den ingang van een huis op 't Cingel over de Appelmarkt; zij wordt er voorgesteld door beeldjes en symbolen. *La Sculpture* is het uithangteeken eener beeldhouwerij aan den Buitencingel bij den Overtoom. 't Zijn twee beeldjes, die een gevelsteen vasthouden, waarop een vioolspeler is uitgehouwen; een kapiteel en eenige fragmenten liggen aan hunne voeten.

Pictura, zeker de nalatenschap van een schilder, staat nog op een gevelsteen afgebeeld te Dordrecht, Wijk B, N°. 1242 [2]).

De drie Leerkonsten (Teeken-, Graveer- en Drukkunst?) hingen uit bij den boekdrukker Adriaan Van der Venne te 's Gravenhage, die in 1631 het tafereel uitgaf van »de belachende Werelt."

Bij Thimotheus ten Hoorn, later Nikolaas ten Hoorn te Amsterdam, hing *'t Sinnebeelt* uit. Wat dat Zinnebeeld was zien wij op de titels hunner werken: een groote jachthoorn, omgeven van boeken en instrumenten en de spreuk: *Ingenio et industria.*

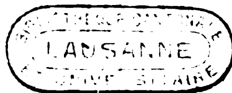
Wij besluiten dit Hoofdstuk met de beschrijving eener zinnebeeldige voorstelling voor een Mosterdhuis, zoo als ze ons door een onbekend poëet is nagelaten.

Op zeker uithangbord, in een van Hollands steden,
Zag men een hand gemaald, die uit de wolken greep
En in eens menschen neus met duim en vinger kneep.
Hier nevens stond een ham, recht sierlijk opgesneden,
Waarop, geschreven in het rond,
Alhier verkoopt men mosterd, stond.

---

[1]) De Potter, blz. 92, 182.

[2]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ZINNEBEELDEN, AAN VOLKSSPROOKJES EN GEZEGDEN ONTLEEND.

De Zinnebeelden, in 't voorgaande Hoofdstuk behandeld, waren eenvoudig de uitdrukking van een gedachte of een woord, door een beeld. Er zijn echter ook Zinnebeelden, wier beteekenis niet altijd even duidelijk, wier oorsprong meestal onbekend is, en die aan een sprookje, een legende, een gezegde, soms misschien aan een misverstand haar ontstaan te danken hebben. Wij bedoelen zulke als de Man in de Maan, de Vrouw zonder Hoofd, de Hond in den Pot, het Paard in de Wieg en dergelijke.

I.

De Man (of 't Mannetje) in de Maan hebben wij hier te lande niet meer als uithangteeken gevonden; ofschoon hij er van ouds zeer goed bekend is; maar op Engelsche uithangborden komt hij veelvuldig voor.

Op een tabaksverkoopers-uithangbord, in *Banks Collection* bewaard, is 't een man met pijp en bierkan, en een hondje nevens zich, staande in een liggende halve Maan, waarop de uitnoodiging te lezen staat: »*Who'll smoak with ye Man in ye Moon*?" — Op een nog ouder bord, uit de 17de eeuw, is 't een half naakt man, die de maan bij de horens grijpt. Een derde *Man in the Moon*, die nog uithangt in Vinestreet, Regentstreet, vertoont hem met zijn takkebos op den rug en den hond aan zijn zij. Beide attributen zijn hem van ouds toegekend: ook Shakspere teekent hem zoo.

De schrijvers der *History of Sign-*

boards noemen den Man in de Maan *a semi-religious legend;* maar beteekenis en oorsprong blijven duister.

Men heeft een bijbelsche herkomst voor hem meenen te vinden in Numeri XV: 32—36. Een man had op Sabbat hout gesprokkeld, werd gegrepen, voor Mozes gebracht, en veroordeeld om gesteenigd te worden. Die straf scheen nog niet zwaar genoeg en zoo werd hij in de Maan gezet. Een Talmudisch verhaal spreekt van Jacob in de Maan, en bij Dante is hij Kaïn, en de takkebos het hout van zijn offer, dat door God niet was aangenomen, maar met den offeraar naar de Maan geworpen werd. Volgens anderen — en hier verlaten wij het Bijbelsch terrein — lag een dronkaard aan de helling van een heuvel, met zijn hoofd op een takkebos te slapen, toen de opkomende maan, die juist sikkelvormig was, met de punt van haar benedensten hoorn zoowel in het touw van de takkebos als in den broekzak van den zuiplap haakte, en beiden van den grond lichtte en met zich naar de hoogte meênam. De vent, in die hangende positie wakker wordende, en vreezende naar omlaag te zullen vallen, werkte zich op en plaatste zich overeind tusschen de hoornen van de maan, en nam de takkebos op zijn nek, hopende, over een uur of wat, als de maan onderging er bedaard weêr uit te stappen. Dat is hem echter tot heden niet gelukt, en tot schrik van alle dronkaards moet hij ten eeuwigen dage in de Maan blijven pronken. Wel verdiende hij daarom op het uithangbord van een afschaffers-logement te prijken.

Maar volgens anderen is hij de eerste tabaksrooker geweest, die, tot straf, dat hij de menschen tot schoorsteenen maakte, door den schoorsteen naar de Maan gevlogen is. Doch 't is niet te gelooven, dat hem in dat geval de tabakswinkels tot uithangteeken zouden gekozen hebben.

Volgens de Geldersche boeren is de Man in de Maan een arme drommel geweest, die op Kersnacht met zijn hond uitging om een takkebos te stelen. Erger kon 't niet, op Kersnacht — »het hooghste feest van 't jaar", gelijk Willebord het noemt! — daarom werd hij dan ook met hond en takkebos in de Maan aan de kaak gesteld.

Anderen weêr brengen 't zinnebeeld in verband met de zeer gewone uitdrukking: »loop naar de maan." Maar zij denken daarbij niet om de takkebos, — en wij, schoon wij menigmalen iemand er hebben hooren heensturen, hebben niet gehoord, dat iemand ooit aan 't verzoek voldaan heeft.

't Mannetje in de Maan is, volgens de Hollandsche poëten, geen dronkaard noch houthakker, maar 't begeerlijk voorwerp, waar jonge juffertjes, die nog geen vrijer hebben, op turen, en dat zij met de oogen uit de Maan pogen weg te pinken.

Huygens had er een andere historie van gehoord:

Een jeughdig Capiteyn van 't schip de Volle Maen,
Hadd' menighmael met Neel zijn willetje gedaen,

Haer Koeckoeck wierd jaloers, en woud 't haer overstrijden,
Neen, sei sy, hertjelief, dat sal ick noyt belijden,
De Mann en heeft sich noyt met Neel, uw wyf, ontgaen,
Ja niet meer, soo men seght, als de Mann in de Maen [1]).

Huygens zinspeelt in dezen laatsten regel op een oude spreekwijze, waarmeê men zijn onschuld betuigde »'k 'eb er netsoveul deel 'an as de Man in de Maen." En die spreekwijze heeft men weêr afgeleid van den herder Endymion, die slapende door Diana werd gekust, zonder dat hij 't helpen kon natuurlijk, of er iets van merkte.

Volgens Breêro zou 't eigentlijk geen *Man in de Maan* zijn, maar een mooie meid, Angeniet, die voor hare straf, omdat ze goden en menschen bedroog, door Jupiter »in de Mane werdt gestelt."

Eindelijk, volgens zeer geleerde oudheidkundigen, zou 't symbool zijn oorsprong hebben van den maandienst onzer heidensche voorouders. Doch

Wat nieuwe verklaring ge er verder bij riept,
Wij willen er liever van zwijgen:
Wie in die materie te veel zich verdiept,
Kan zelf wel de maanziekte krijgen.
Wij laten den Man in de Maan
Dus maar staan
Om tot wat vermaaklijkers over te gaan.

II.

't Van ouds vermaarde Vrouwtje zonder Hoofd of de Goê vrouw is door heel Europa even bekend als bij ons, — *the good woman, the silent woman, the quiet woman* in Engeland, *la femme sans tête* in Frankrijk, *la buona moglie* in Italiën — 't is alles dezelfde als onze Hollandsche »Goê vrouw." In Italiën komt zij meest aan herbergen, in Engeland bij oliekoopers, bij ons te lande bij schoenmakers voor. In Frankrijk heeft zij veelal tot bijschrift: *tout en est bon fors la tête.*

Een schoenmaker te Amsterdam schreef onder *de goê vrouw:*

Waar is ter wereld eenig man,
Die warelijk verklaren kan,
Dat hij sijn wijf niet en ontsiet,
Die krijgt hier schoenen gants om niet.

Dit was een zeer gewone aardigheid bij schoenmakers, en een navolging van 't vers onder den Goudschen Laarzenman. Deze laarzenman was een schilderij van 1567, in den Doelen te Gouda, den notaris Diephorst voor-

---

[1]) Sneldichten, XIV, Boek n°. 30.

stellende, met een paar laarzen aan den rechterarm en een bel in de hand. Beneden las men:

Dit paer laerzen wil ik vrolijck schyncken,
Den man, die sijn wyf nyet en ontsiet.
Verre heb ick mijn belle doen clincken, roepen en wincken,
Maer noch en heb ick hem gevonden nyet.
Aldus coem ick om weten also men my siet,
Of hy mach sijn int goudtse dal,
Die my dese laersen afhalen sal.

Wellicht had deze schilderij de aardigheid weêr aan een of ander oud tooneelstukje ontleend, waarover straks nader.

In de Nieuwe-leliestraat stond de Vrouw zonder Hooft op een gevelsteen uitgehouwen, met het onderschrift: *de Goé Vrou*, en op den luifel werd er deze verklaring van gegeven:

Niet sonder reden wert dees vrouwe goet geroemt;
Want had sy 't hooft, sy was t' onrechte dus genoemt,
Doordien men selden siet, dat vrouwen sich gedragen,
Na recht en reden, want sy syn meest manneplagen.

Elders leest men onder een dergelijke afbeelding:

Hier is de Goede Vrouw te vinden,
Naar 't leven zeer wel afgebeeld,
Daar niets als 't hoofd maar aan en scheelt,
Dewijl dat draait met duizend winden:
Indien er 't hoofd was aangebleven,
Sy was niet goed haar gansche leven [1]).

In de Tuinstraat stond op een bord in de tweede helft der 17de eeuw een Goê Vrou geschilderd, waar Bernagie herhaaldelijk in zijn kluchtspelen op wijst [2]). Daaronder las men:

Mijn reden en mijn zin gelooft,
Dat dese vrou is sonder hooft.

Natuurlijk ontbrak op den Overtoomschen weg, toen daar de schoenmakerij nog bloeide [3]), ook de Goê Vrouw niet. En, om niet meer te noemen, ook op de Utrechtschestraat bij de Botermarkt hing voor veertig jaar, alweêr bij een schoenmaker, *de Gekroonde Vrouw zonder hoofd* uit. 't Was de bekende figuur, met een kroontje op den hals, te midden van schoenen, laarzen en muilen op een bord geschilderd.

Te Parijs in de rue St. Marguerite vindt men de Goê Vrouw op 't uit-

---

1) *Hist. of Signb.* p. 455.
2) Zie *De Goé Vrouw* en *De Huwelijken Staat.*
3) Zie Dl. I. blz. 113.

hangbord, van een spekslager en leest men daaronder, in gouden letters: *tout en est bon depuis les* [hier zijn vier varkenspootjes geschilderd] *jusqu'à la* [hier een varkenskop]. Die gelijkstelling van eèn vrouw met een varken is zeker niet vleiend; maar nog erger dan de Fransche spekslager maakte het een Engelsch geestelijke, Ambrosius Westrop. Deze, die in 1644 vikaris in Essex was, betoogde in een preèk, dat een zeug beter was dan een vrouw. Immers, het vleesch eener zeug kon men eten, en van het vel een zadel maken, en met de borstels kon een schoenpoetser nog de kost verdienen: ten tweede, een zeug loopt weg, als men »hei!" roept; maar een vrouw zal niet weggaan, ten zij men haar wegransele. En al het onderscheid tusschen hen beiden zit in den nek, dien een vrouw kan draaien en een zeug niet. Trouwens, die Westrop werd afgezet, als hij wel verdiende [1]).

Wat den oorsprong betreft eener voorstelling, die zulk een bitteren smaad werpt op de eene helft van 't menschelijk geslacht, Brady [2]) wil dien afleiden van een heilige martelaresse, die onthoofd was geworden en met het hoofd nevens haar afgebeeld. Ongelukkig noemt hij haar niet en is er geene martelares (wel martelaars, waarover later) bekend, die zoo wordt afgebeeld. Bovendien komt de Goè Vrouw nooit voor met het hoofd nevens zich; — er is bij haar in 't geheel geen hoofd te ontdekken.

Andere Engelsche uitleggers, in aanmerking nemende, dat de figuur bij hen te lande meestal aan oliewinkels voorkomt, gissen, dat het Vrouwtje zonder Hoofd doelt op de dwaze maagden uit de gelijkenis, die vergeten hadden olie in haar lampen te doen, en brengen het in verband met de gewone vraag, die men tot vergeetachtige menschen richt: »waar is je hoofd?" — Die verklaring zou kunnen opgaan, indien het onderschrift luidde: »de dwaze Maagd"; of »de vergeetachtige Maagd"; — maar is lijnrecht in strijd met het onderschrift, zoo als het nu luidt. En wil men aannemen, dat de oliekooper niet de dwaze, maar de wijze Maagd meende, die dan ook beter klant voor hem was [3]), waarom zou hij die dan zonder hoofd hebben voorgesteld, daar zij juist getoond had, er een te bezitten? — Doch bovendien, de Goè Vrouw kwam niet alleen bij den oliekooper voor.

Weèr anderen hebben in die Vrouw zonder Hoofd Anna Boleyn meenen te herkennen, en wel, omdat men te Widford by Chelmsford een uithangbord kende, dat op de eene zijde den kop van Hendrik VIII en op de andere een hoofdelooze vrouw vertoonde, gekleed in 't kostuum van de tweede helft der 18de eeuw, met het onderschrift: *Forte bonne.* Hier is echter geen Anna Boleyn te erkennen; maar alleen een kombinatie van *'t Koningshoofd* [4]) en *de Goè Vrouw.*

---

1) *Hist.* of *Signb.* p. 456.

2) In zijn *Clavis Calendaria*, Vol. II. p. 203.

3) Vergelijk Boek IV, Hoofdstuk 2. 4) Vgl. Dl. I. blz. 76.

Hier te lande heeft men, in de Goê Vrouw, die van Sylvius Paternus willen herkennen, die door Cats in zijn »Houwelijck" (Vierde Deel, »Vrouwe") geprezen wordt om haar zachtzinnigheid. Maar vooreerst is het uithangteeken ouder dan het gedicht van Cats; ten andere hebben de Franschen, Engelschen en Italianen het zinnebeeld wel niet aan Cats ontleend, en eindelijk wordt Mevrouw Paterna niet zonder hoofd voorgesteld en zegt Cats alleen:

Zy heeft noyt sueren mont getoont.

Eindelijk zou de oorsprong te vinden zijn in het feit van zekeren bakker, bezongen in een rijm der 17de eeuw, getiteld: »De konstige Bakker, verbakkende alle Mannen en Vrouwen hun Quade hoofden in zijn Ooven à la mode, gedrukt voor de Korsel-koppen." Deze bakker zou namelijk zekere Griet;

een juweel, dat derfde kloeck,
Een blaeu oogh wagen voor de broeck,

verbeteren, en begon daarom met haar het hoofd af te slaan.

Griet, seyd ick, sit een weynigh neêr,
Het werd nu oock eens uwen keer;
En soo sy maer het kapmes sagh,
Sy schreeuwden eer sy kreegh den slagh;

(wat waarachtig niet te verwonderen is!)

Ick heb het Hooft haer afgevelt
En daer een sluytkool op gestelt,
En kneeden het eens wel ter deegh,
't Was wonder, dat een wyfs hooft sweegh.

Intusschen zien wij niet, waarom de oorsprong van de voorstelling juist aan eenig historisch feit òf aan eenige voorstelling of opschrift moet zijn ontleend. Het hoofd wordt beschouwd als de zetel van alle nukken en booze grillen; van daar al die uitdrukkingen als stijfkop, kribbekop, dwarskop, slechthoofd, korselhoofd, koppigheid. En nu was er waarlijk geen geleerdheid, zelfs niet veel verbeelding noodig, om, als men een goede vrouw wilde voorstellen, haar af te beelden, beroofd van dien zetel van nukken en grillen, met een woord, zonder hoofd. Zondigt de voorstelling van een anderen kant, welnu! dat deed die van Diogenes ook, toen hij beweerde dat een kip zonder veêren een mensch was naar de definitie van Plato.

Dat de voorstelling zoo populair is bij schoenmakers, zal wel een gevolg zijn geweest van de zoo even besproken schilderij van den »Laarzenman" en wellicht was die weêr een navolging van een oude klucht. Er bestaat er eene uit de 15de eeuw van »'t Moorkensvel", zijnde een paardenhuid, door

middel waarvan een kwaad wijf verbeterd werd: wellicht heeft er nog een vervolg op die klucht bestaan, waarin iemand van die huid een paar laarzen maakte om ze ten geschenke te geven aan

Den man, die sijn wijf niet en ontsiet.

Een tegenbeeld van het vrouwtje zonder hoofd vinden wij — doch alweder niet zonder de laars — in de nevensgaande voorstelling, die zoo wel in Frankrijk als in Belgiën voorkomt: een vrouwenhoofd, een aap en een kat kijken uit een laars. Men ziet die o. a. aan een kroeg bij Hasselt in Limburg, met dit onderschrift: *à la Botte pleine de Malice;* te Troyes in Frankrijk, met: *Le Trio de Malice.*

Een anderen tegenhanger vinden wij te Diepenbeek, bij dezelfde stad Hasselt: *in de Kwâ Vrouw.* 't Is dezelfde voorstelling als de Goê Vrouw; en met haar naamsverandering heeft het zich op de volgende wijze toegedragen. 't Gebeurde voor eenige jaren, dat een sterke wind het bord, 't welk aan oude en verroeste hengsels zat, van den stang sloeg en op den kop van een boerelummel deed neêrkomen, die juist voorbijging en er deerlijk door bezeerd werd. Na dit voorval was de Goê Vrouw bij de Diepenbeekers haar reputatie kwijt en moest zij voortaan de Kwâ Vrouw heeten.

III.

De *Hond in den Pot* was langen tijd een vermaarde herberg op den Dam. De gevelsteen, die nog aanwezig is, dagteekent uit het midden der 17de eeuw, doch heeft waarschijnlijk destijds een oud uithangbord vervangen. Trouwens, 't zinnebeeld is al oud, en in Engeland evenzeer als bij ons.

Evenmin als voor de Vrouw zonder Hoofd behoeft voor den Hond in den Pot naar beteekenis of oorsprong gezocht te worden. 't Spreekt wel van zelf, dat, waar de vrouw, in plaats van tegen etenstijd in de keuken te blijven, of althans zorg te dragen, dat potten en pannen behoorlijk gedekt zijn, op straat met haar buurwijven gaat kakelen, en er geen zorg voor draagt, hond of kat er gebruik van maakt om zich van den inhoud van gezegd keukengereedschap meester te maken, zoodat den man bij zijn t' huiskomen de aangename verrassing bereid wordt, het huisdier nog met den snoet in den pot te vinden, bezig om weg te likken, wat er nog aan den binnenwand was blijven kleven: en wie van ons, ouden van

dagen, herinnert zich die treffende voorstelling niet van de Sineesche schimmen, als Mietje op het spek moest blijven passen, maar zich door Pietje liet overhalen, om wat met hem te loopen spelen, terwijl poes van hare afwezigheid profiteerde om met het spek op den loop te gaan — en de smartelijke gevolgen, die dit, bij moeders t' huiskomst, voor Mietje had! De Hond in den Pot stelt dus eenvoudig de gevolgen der onbedachtzame zorgeloosheid voor; doch dat er ook een zedelijke beteekenis in opgesloten ligt, leert ons Cats, waar hij de „vrouw van den huyse", na dat zij de meid heeft bekeven, omdat ze »liet den hutspot open staen", waarin de hond was te gast gegaan, nog deze les aan haar dochter geven laat:

Een open pot, een open beurs,
Een open deur, een open keurs,
Een open mont, een open kist,
Daer wort gemeenlick yet gemist.

Zeer juist; want *porte ouverte tente le saint.*

In Engeland schijnt men den Hond in den Pot hoofdzakelijk te hebben voorgesteld als het zinnebeeld van »slordige slonzigheid." Bij een ballade van »den omgevallen wagen" komt een houtsnede voor, waar allerlei vieze en vuile handelingen vertoond worden, en het uithangbord van 't huis is de Hond in den Pot. Een ruwe houtsnede van het begin der 18de eeuw, doch kennelijk naar een veel ouder origineel, stelt twee smerige oude wijven voor, met hooggetopte hoeden, stijve halskragen en schoenen met hooge hakken, in een keuken, waar alles overhoop ligt. De hond likt den pot schoon en zijn staart wordt door een der wijven tot vaatdoek gebruikt, om er de borden meê droog te wrijven. Onder de prent las men:

Gij vuile slonsen kijkt eens hier;
Hier ziet ge uw eigen huisbestier:
Let op, hoe zuinig ik mij toon:
Ik hou mijn tafeldoeken schoon,
Mijn hondje lekt den pot heel kloek,
En 'k neem zijn pluimstaart voor een doek.

't Zelfde dichterlijke denkbeeld komt ook in een andere ballade voor:

En al heeft ze geen doek om te vegen,
Daarom staat ze toch nimmer verlegen:
  Want de hond likt den pot naar den aard,
  En haar bord veegt zij schoon met zijn staart.

IV.

Het Paard in de Wieg staat als uithangteeken in geen reuk van heiligheid: men kent het uit de Zandstraat te Rotterdam. Vroeger kwam

het meer voor dan tegenwoordig; ook te Londen kende men het in 1667 in St. Martin's Lane.

De schrijvers van *the History of Signboards* willen er den oorsprong van zoeken in de Nederlanden; doch op vrij zonderlinge gronden. Vooreerst nemen zij aan, dat in vroeger eeuwen de Engelsche vrouwen te deugdzaam en te kuisch waren, dan dat zij zoodanig bedrijf, als hier bedoeld wordt, zouden hebben willen uitoefenen, en dat daartoe vrouwen uit de Nederlanden overkwamen, die dan ook het gewone zinnebeeld der bordeelen, *het Paard in de Wieg*, in Engeland overbrachten. Zoo dit waar is, moet het al vele, zeer vele eeuwen geleden zijn; immers de Hostess Quickly, die Shakspere ten tooneele voert, leefde onder Hendrik IV, en zij was voorwaar niet van elders gekomen. De tweede grond der gezegde schrijvers is een etymologische. Het Paard in de Wieg zou oorspronkelijk zijn geweest Het Paar in de Wieg: dat Paar werd Paartje, en dit ging over in Paardje en Paard; waardoor *the indelicate sign* met een lichten sluier bedekt was [1]). Zeer vernuftig gevonden; maar die Engelsche heeren hadden moeten begrijpen, dat zulk een paar, als zij bedoelen, niet in een wieg gaat liggen.

En toch behoort die Wieg er bij. Zelfs had, in de vorige eeuw, die enkele Wieg als uithangteeken in Engeland een beteekenis, die met de zoo even bedoelde wel eenige verwantschap had. Met het voeteneinde naar den gevel gekeerd duidde zij aan, dat, waar zij uithing, gelegenheid was voor een bedrogen meisje om haar kraam uit te leggen. Was echter het hoofdeinde naar den gevel gekeerd, dan was de Wieg het uithangteeken van een huis van ontucht. Wij leeren dit uit den *Complet Vintner*, 1720.

Misleide en wreed verlaten maagd,
Die uw verloren eer beklaagt,
En, duchtend, dat een krijtend wicht
Eerlang uw schande brengt aan 't licht,
Vast rondziet naar een stille plek,
Waar trouwe hulp uw misstap dekk',
Begeef u op den weg en sla
Zorgvuldig de uithangteekens gâ;
En ziet ge een wieg, wier voetenend
Is naar den gevel toegewend,
Gij kunt er veilig binnengaan:
Dat huis biedt rust en bijstand aan.
Maar zorg, dat u geen schijn bedrieg'!
Want is het hoofdeneind der wieg
Naar 't huis gekeerd — in dat verblijf,
Daar oefent wis een schaamtloos wijf
Om snood gewin een vuil bedrijf.

---

1) P. 445.

Dat alles verklaart evenwel nog niet, wat het Paard in de Wieg beteekende. Zeker is 't, dat dit symbool reeds eeuwen oud is, en, zonderling, dat het weleer een kerkelijk symbool was.

Nog in 't midden der 17de eeuw zag men het in de Oude Kerk te Amsterdam. Het stond uitgehouwen in de lijst van 't koor boven de Noorder-zijdeur en dagteekende waarschijnlijk uit de 15de eeuw. Het paard lag er, even als op de uithangborden, op den rug in de wieg; maar werd gewiegd door een kat, en daar naast stond een ezel op den preêkstoel. Zeventiende-eeuwers hebben gepoogd, er, op hunne wijze, verklaringen van te geven, die echter niets anders bewezen, dan dat men er toen ook al naar giste.

Daar het paard van ouds het symbool was van 't heidendom, en de ezel, — omdat Kristus op een ezel zijn intocht binnen Jeruzalem gedaan had — dat des Kristendoms, kan de voorstelling al zeer oud, althans van de vroegste tijden van den steenen-kerkbouw zijn. Maar waarom het dier in een wieg moest liggen, en hoe dit een uithangbord werd voor bordeelen, ziedaar wat wij niet kunnen verklaren en waar wij ook niet in den blinde naar willen gissen.

V.

Doet er niet toe (»Doet er niet meer bij") was een toenaam, die in 't laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw te Amsterdam gedragen werd door lieden, die tot den welvarenden burgerstand behoorden.

»Jonge Jan Doet er niet toe" behoorde onder de 36 achtbare schutters, die op 27 Mei 1578 aangewezen werden, om een nieuwe Regeering te verkiezen; dat Jonge veronderstelt, dat er ook een Oude was, die zoo heette.

»Jan Dirksz. Doet er niet toe" verkocht in 1611 aan de Stad een huis op den Nieuwe-zijds-voorburgwal, waar thans de achtergevel van 't Paleis staat. [1])

Ook Breêro in zijn »Moortje" noemt een »Jan Doet er niet toe", waar oude Lammert het ijsvermaak op den Amstel aldus teekent:

Get, hoe pronckt droncke Keesje van de Slochter
Met sijn mooye tuyt-meyt, — hier ouwe Japen-dochter,
En Mieuwes mal-monckt die reet mit sen jongste snaer,
Morsighe Mary Slomps reet mit heur bestevaer.
Maer Jan Doet er Niet toe die schoof in een schuyf-sleetje,
Syn bestemoêr, sen wijf, sen ky'ren en sen peetje.

Bij Breêro is de naam kennelijk gekozen om de zware vracht, die Jan had voort te schuiven, en waar inderdaad niets behoefde toe- of bij-gedaan.

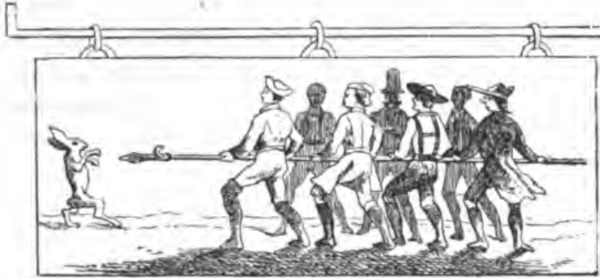
---

[1]) P. Scheltema, *De Beurs*, blz. 25.

Maar de bovengenoemde werkelijk bestaan hebbende personen zullen wel hun naam aan een uithangteeken hebben ontleend.

Welk zinnebeeld echter boven dat opschrift geplaatst was, weten wij niet: vermoedelijk een lastdrager, reeds zoo zwaar belast dat er niets meer bij mocht — als een zinspeling, hetzij op de zorgen des levens, hetzij op het pak der zonden.

De Zeven Zwaben, een haas bestrijdende, is een Straatsburger legende,

die men op een uithangbord te dier stede ziet, en die ook op de glazen der toover-lantaarns vertoond wordt.

Tot voor eenige jaren hing in de Rue de la Grande Truanderie te Parijs een oud uithangbord, waarop een put geschilderd was met het onderschrift: *Le puits d'Amour.*

't Was onder de regeering van Filippus Augustus gebeurd, dat zekere jonkvrouw, Agnes genaamd en de dochter van een van 's konings hovelingen, uit wanhoop van door haar minnaar versmaad te zijn, zich in een put wierp en verdronk. Drie eeuwen later wilde een jongeling, die ook verliefd was en ook wanhopig over de koelheid van zijn liefste, 't haar nadoen en sprong in denzelfden put. Maar hij kwam er beter af; want de juffer, die op eens van koel warm geworden was, schoot toe, wierp hem nog gaauw een touw toe en vischte hem op. De gelukkige kwibus liet hierop, ter gedachtenis aan zijn mirakuleuze redding, een deksel op den put maken, met dit inschrift:

L'amour ma refait
En 1523 *tout à fait.*

Het was de afbeelding van dien put, die op het uithangbord te zien was. [1])

Te Lyon heet zeker huis sedert meer dan drie eeuwen *la Pierre Percée* en de straat is er naar genoemd. Ook hiervan wordt een legende verhaald.

De eigenaar van 't huis was een vrek, met een hart als een steen Een knecht van hem vond een onbeduidend voorwerp in huis, en zag er geen bezwaar in, het zich toe te eigenen. De vrek bracht hem voor 't gerecht

---

[1]) Sauval, *Antiquités de Paris.*

en de dief werd veroordeeld om gehangen te worden voor de deur zijns meesters. De heele stad had medelijden met den armen sukkel en vloekte op den hardvochtigen heer. En deze, om wel sekuur te zijn dat de patiënt voor zijn deur zou hangen, liet daartoe een groote kei doorboren, om er het galghout door te steken. Die doorboorde kei werd bewaard en ingemetseld aan den drempel van 't huis. Reeds in 1540 was het onder dien naam bekend [1]).

Te Schelderode in Vlaanderen hangt een uithangbord *Den Leeuw*. Er staat een leeuw op geschilderd, die een zijner klaauwen slaat op een groot menschenaangezicht, dat geheel van doornen omgeven is [2]). De legende, die er bij behoort, zijn de Vlamingen vergeten, en wij weten die ook niet.

---

1) De Potter, blz. 47. 2) Id. blz. 185.

DERDE HOOFDSTUK.

SPREEKWOORDEN.

Men heeft de spreekwoorden »de wijsheid der volkeren" genoemd. In allen gevalle zijn zij gangbare munt, omtrent wier waarde men 't eens en die overal van kracht is. Zelfs was het en is 't nog niet vreemd, menschen te ontmoeten, wier wijsheid, als die van Sancho, bestaat in 't gedurig gebruik van zekere spreekwoorden, of wel van één spreekwoord, dat zij zich tot lijfspreuk kozen: en zoo iemand deed dan ook niet zelden de figuurlijke voorstelling dier lijfspreuk, in steen gehouwen voor zijn gevel, of geschilderd op luifel of uithangbord pronken.

Een spreekwoord, dat ontelbare malen op die wijze werd afgebeeld, omdat het de levensondervinding van zoovelen was, is: *Niemand zonder vyand*. In de Rapenburgerstraat ziet men 't nog op een ouden gevelsteen voorgesteld door een duif, die door een sperwer wordt nagezeten. Ook te Arnhem stond het bij de S^t^. Eusebiuskerk, op den hoek der Kerkstraat, aan 't huis, dat in 't begin dezer eeuw bewoond werd door den pastoor Pruim en later door den predikant Overduin. De spelling *Nimand sonder viand* gaf aan een schrander taalgeleerde stof tot deze opmerking: »geest en vleesch voeren gedurig strijd, en daar het vleesch van nature onze v i a n d is, zoo is dit woord afgeleid — of omgekeerd — van 't woord *viande*" [1]). Verwonderlijk zijn de vindingen van taalgeleerden.

Niet minder algemeen was het oude: *Elk huis heeft zijn kruis*. Wij zien in de Korte-Leidschedwarsstraat een gevelsteen van 1667, waarop het huis, waar hij voor staat, zelf is afgebeeld; doch met een groot kruis behangen, en daaronder: *elck huys heeft syn kruys*. Te Franeker stond het kruis voor den luifel geschilderd, en daaronder:

Ik hang het kruis buiten mijn deur;
Maar og! het klopter al weer veur.
Elk huis heeft zijn kruis wilt wel versinnen,
Is 't niet van buiten dan ist van binnen.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer L. van den Bor, te Magelang.

Te Enkhuizen had de waard *in 't Kruis* op zijn uithangbord:

* Wie leeft er sonder kruys?
Dit is in 't Schippers huys.

Aanzien doet gedenken las men dikwijls voor winkels, waar allerlei spijs en drank te koop was, onder een geschilderde voorstelling van 't geen men voorhanden had. In onzen tijd zagen wij 't nog dikwijls met het enkele spreekwoord, maar oudtijds was 't gewoonlijk in rijm gevat, b. v. voor een gaarkeuken te Saardam:

* Aensien doet gedenken.
Niet eten doet de maeg krenken.

en elders voor een kroeg:

* Komt hier in huis na jou behagen,
Watje niet siet, daar kanje na vragen [1]).
Want aanzien doet gedenken.
Een halfjen of twee kan niemand krenken.

Een landman, die zijnen akker omspit, verzinnelijkt het spreekwoord: *Niets sonder arbeid*, dat daaronder gesteld is, op een ouden gevelsteen in de Reestraat. En *Niets sonder Segen* hangt bij Berkel in Zuid-Holland uit.

Alle zegen komt van boven werd voorgesteld door een landbouwer, die zijn schoven verzameld heeft. Op den Nieuwendijk, aan den hoek van de Smaksteeg, ziet men dit voorgesteld op een grooten steen. Een boer had het achter op zijn wagen, met dit rijm:

* Wat doet niet menig mensch,
Eer hij zijn ijdlen wensch
Met moeite heeft verkregen?
Een schat, een hand vol niet,
Ja meest nog maar verdriet,
Het hangt al aan Gods zegen.

Te Ferwerd in Friesland had een bakker, van wien men vertelde, dat hij 's nachts met een schuitje zakken vol meel slook, dit op zijn luifel doen schrijven:

De zegen komt van boven:
Dat moogt gij vrij gelooven.

---

[1]) Maar ook krijgen? dat is een tweede vraag. Intusschen, de spreekwijze was zeer gewoon in de winkel- en beroepstaal en kwam telkens in opschriften voor, b. v. voor een kousewinkel:

Kom hier vrij in — Na uw behagen.
Zie je geen kous naar je zin, — Je kunt er na vragen.

Tusschen in was een *Kous* geschilderd.

Maar den volgenden morgen had een ander daaronder geschreven:

Dat lieg je, duivelsch guitje,
Die zegen komt uit jou schuitje [1]).

Te 's Gravenhage op 't Spui had een man, mogelijk ook niet zonder reden, op zijn luifel:

* Mijn haters zijn zot.
Alle zegen komt van God.

Aan hun haters een hatelijkheid te zeggen konnen ze toch zelden laten. Intusschen, met die haters werden gemeend zij, die *niet kunnen zien dat de zon in 't water schijnt.* Dit laatste vinden wij te Vlissingen op een gevelsteen van 1629, en wel met een tegenhanger er nevens, die bewijst, dat het van een zeeman herkomstig is. Twee gevelsteenen, op den eenen de Zon en op den anderen de Maan. Onder de Zon leest men:

Het is voor menig mensche grote pine
Dat hij de sonne in't water siet schine.

en onder de Maan:

Het is voor den Zeeman gheen pine,
Dat hi de Mane bi nachte siet schine. [2])

Het oude *Nooit volmaakt* wist een stoelemaker, op de Brouwersgracht over 't Melkmeisjesbruggetje, niet beter te verklaren dan door twee stoelen, waarvan de een slecht en eenvoudig met een mat, de ander zeer cierlijk en gemakkelijk is, met welgevulde rug en zitting: »Hoe goed men ook gezeten is", wilde hij zeggen, »men heeft het nooit volmaakt naar zijn zin."

Respice finem. De Hollander had somtijds een hangslot voor den luifel of gevel geschilderd, en daaronder: *Siet op het slot.* Maar meer gewoon was de spreuk: *'t Endt draagt den last.* Dit zien wij op een ouden gevelsteen in de Rapenburgerstraat vertoond door een *end* of eendvogel, die een wereldbol op den rug draagt.

Op sommige plaatsen hield men zich getrouw aan den Latijnschen tekst, zoo op een luifel:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer J. H. Heyman, te Ferwerd.
[2]) » » » » P. Goeree, te Vlissingen.

* O mensch, wie dat gy zijt
Of waar gij henengaat,
Bedenk het end altijt;
So doet gy nimmer quaet.

terwijl een boer, die *'t Fortuin* op zijn krat geschilderd had, hierop toepaste:

* Voert u Fortuin op voorspoeds wagen,
Zie toe in weelde, al zijt gij rijk.
Denk in uw goede en kwade dagen:
't Eind was 't begin wel ongelijk.

Ieder zijn zin, of *zijn meug*, is, als spreekwoord, bij alle volkeren bekend, als: *Chacun son goût*, *Every one his fancy* enz. Bij ons had men er meermalen nog een toevoegsel bij, en zeide: »elk zijn meug, zei de boer — en hij at vijgen," of wel, als in Paffenrodes »Hopman Ulrich" — »en hij at rijstebrij met hooivorken." Op twee gevelsteenen, de eene in de Eerste-bloemdwarsstraat, de andere in de Runstraat, komt echter geen boer voor, maar leest men *Yder* of *Een elk syn sin* onder een ongetoomd springend paard.

Hou een oog in 't zeil wordt gewoonlijk voorgesteld door een scheepje met vol Zeil, waarin een Oog is geschilderd. Te Amsterdam placht men het veel aan aardappelhuizen en schipperskroegen te vinden: 't schijnt thans uit de mode te raken. Te Arnhem staat het nog op een net geschilderd uithangbord voor een herberg, op dezelfde plaats, waar vroeger het huis *Roermond* stond, naar 't welk nog het Roermonderplein zijn naam draagt. [1])

Een Amsterdamsche kroeg had er dit rijmpje bij:

* In 't Oog in 't Zeil alhier
Verkoopt men goed Weesperbier.

En een Haagsche tabakswinkel:

* Gebruik dit heilzaam kruit, geteelt tot 's menschen heil,
De saus van wijn en bier, maar hou een Oog in 't Zeil.

Terwijl, te Bergen op Zoom, de gevelsteen van een Zoutkeet een Zeilend Scheepje vertoont, met een schipper, die, aan 't roer zittende, stipt naar zijn zeil kijkt; waarbij deze vermaning:

Vertrou de werelt niet: bij menschen is geen heil.
Zij draaien als de wind, hou zelf een Oog in 't Zeil. [2])

Een herbergier te Duren, schreef voor zijn deur:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer P. Nijhoff.
[2]) » » » » Pouwels te Bergen op Zoom.

In Duren tapt men lekker nat.
Is Duren niet een schoone stad?

Duren is een schoone stad; maar Kortrijk ligt er dichtbij zegt men, niet met het oog op het stadje in 't Guliksche, dat nooit bijzonderen roem van schoonheid heeft gehad, noch op de Vlaamsche stad, die niet zoo heel dicht bij Duren ligt, — maar met toespeling op het werkwoord duren; waarbij dan van zelf de waarschuwing behoort, dat 's werelds-zaken onbestendig zijn en, als wij 't goed hebben, ons rijk dikwijls kort is.

Uit het hierboven aangehaald opschrift blijkt, dat men, in de 17[de] eeuw, in 't land van Gulik nog dezelfde taal sprak als bij ons. Tegenwoordig zou 't in de Pruisische Kreitshoofdplaats Duren wel geen kroeghouder meer in 't hoofd komen, een rijm anders dan in 't Hoogduitsch voor zijn deur te plaatsen.

Een tegenhanger van 't vorige vindt men te Maagdeburg:

Wenn man recht viele Gelder hat,
Ist Braunschweig eine Schöne Stadt [1]).

De Kleëren maken den Man was een zeer gepaste spreuk voor een kleëremaker, en stond dan ook nog in 't begin van deze eeuw op een uithangbord in de Kalverstraat.

Even zoo eigende de Schoenmaker zich de spreuk toe: *die de Schoen past trekt hem aan;* en had er doorgaans de voorstelling bij van een Juffrouw, die een schoen aanpaste. Dat ziet men nu ook al niet meer; — de Schoenmaker (b. v. op den Kloveniersburgwal over het Trippenhuis) doet het maar met een enkele Schoen af en 't spreekwoord er onder.

Maat houdt staat daar-en-tegen hoort aan kroegen t'huis; waar een volle maat de matigheid persifleerde.

De tijd zal 't leeren was een spreekwoord onzer voorouders: wij zeggen 't niet meer; want onze tijd is uitgeleerd. Maar een ouderwetsche Vlaming, die, in 't dorp S[t]. Laurens, een kroeg houdt, schrijft het nog op zijn uithangbord:

De tijt zal alles leeren: bij M....
Verkoopt men drank [2])

Het Fransche spreekwoord *Chercher midi à quatorze heures* was vroeger, op een uithangbord te Parijs, voorgesteld door een wijzerplaat, waarvoor eenige lieden stonden, die naar het middaguur op XIV zochten, terwijl de wijzer op XII stond. 't Bord was reeds oud, want de straat — *Rue Cherche-midi* — is er naar genoemd. [3])

---

1) Medegedeeld door den Heer A. H. Broens, Predikant te Delft.
2) De Potter, blz. 113. 3) Id. blz. 59.

VIERDE HOOFDSTUK.

ZINNEBEELDIGE VOORSTELLINGEN VAN GEDACHTEN, GEVOELENS EN WENSCHEN.

Vele zinnebeelden en rijmen voor de gevels waren de uitdrukking van gedachten, gevoelens of wenschen. Elke straat was bij een open boek te vergelijken, waarin men lezen kon, wat de bewoners dachten en verlangden. 't Was dan ook een gewoonte geworden, dat, als iemand een gelukkigen inval had, een ander tot hem zeî: »Schrijf 't op je luifel."

Voor een gevel in de Taanstraat vinden wij een steen, waarop een Amsterdammer uit de dagen van Prins Maurits zinspeelt op de lusten dezer Wereld. *O Werelts Lusthof!* roept hij uit; terwijl hij ons een lusthof vertoont, waarin een Jonkman zijn Vrijster naar een priëeltje geleidt.

Een ander, op den Nieuwendijk bij de Smaksteeg, die eenige jaren later leefde, verklaarde al de goederen dezer wereld voor niet. De welvaart stroomt hem toe; het eene schip na 't andere komt rijkgeladen binnen; de hemel stort schatten over zijn huis: toch noemt hij het *Al niet*.

De juiste verklaring dezer woorden vinden wij in een opschrift voor het hofje van Van der Dussen te Delft.

Het is al niet
Die de Werelt besiet.

In de Smaksteeg zien wij hetzelfde denkbeeld eenvoudiger uitgedrukt; 't is hier de enkele geldzak, waar het goud uit wordt gestort. En juist deze zelfde figuur vonden we ook op de koorbanken in de Oude Kerk, — hetgeen bewijst dat het reeds in de 15[de] eeuw een bekend symbool was.

Een materialist in de Bloedstraat, die geen grooter genot kende dan eten en drinken, liet een Schaap afbeelden, dat een lam zoogt, en daaronder:

Dat voet is goet.

Een Saardammer had drie G's op zijn luifel doen schilderen en, daaronder, deze verklaring:

* Liefde, Waarheit ende Recht
Hebben haer tot slapen gelegd;
Daertegen Gelt, Gewelt en Gunst
Gebruiken haer macht en vrije kunst.

Iemand, die de bekende figuur van den Man met Ladder en Boek op een uithangbord had laten schilderen, schreef op den stok:

* De Werelt is vol haat, nijt en bedrog.
Ik hoor, ik zie, en *ik leer noch.*

Haat, Nijd en Bedrog waren de drie spoken der 17[de] eeuw, die men, door er rijmen tegen te schrijven op zijn luifel, meende te kunnen bezweren. Men kan er in de Verzameling van Jeroense eenige dozijnen van vinden: ons papier is er te kostbaar en onze ruimte te beperkt voor.

Een boer had op het achterkrat van zijn wagen een mooie boerin laten schilderen, en daaronder:

* Een wagen met schoone paarden
Is een cierlijk ding op der aarden,
Maar een schoone vrou vol deugt en ootmoet,
Als de Man wat seit, dat se dat voort doet,
En geen stuursheyt laat blijken,
Zo een Vrou is bij geen Wagen of paarden te vergelijken.

»*Oh! Mademoiselle est cent fois plus belle que tous ces chevaux*", zegt in *les trois jumeaux de Bergame* een der drie Harlekijnen tegen een juffrouw, aan wie hij een mooi kompliment wil maken. Trouwens, als zijn mentor hem influistert, dat men geen juffrouw met een paard vergelijkt, haast hij

zich, zijn misslag te vergoeden met te zeggen: *Oh non! c'est vrai, mademoiselle n'est pas belle comme des chevaux.*

Voor een halve eeuw hing bij een schoenmaker op Oostenburg het bordje uit, hiernevens afgebeeld. En te Heemstede bij de kerk zag men, en ziet men misschien nog, een uithangbord op 't welk een man was voorgesteld, die beproefde zijn paard te bestijgen, doch er zijn hoed bij verloor. Daaronder stond: *'t is een toer om er op te komen.*

Aan den weg tusschen Aarschot en Scherpenheuvel ziet men, aan een kroeg, een bordje, waarop een borstbeeld is geschilderd met een glas in de hand, en daaronder: *in de eyderin* (»iedereen") *ziet men zugten.* Om dit recht te verstaan dient men den Katechismus der Drinkebroêrs te raadplegen, en dan vindt men daar deze vraag en antwoord:

> *Vr.* Wat zei Mozes tegen Aäron, toen hij den berg beklom?
> *Antw.* Broêr, laten we nog eens zuchten.

Hieruit leert men, dat zuchten, onder zeker slag van menschen, ook een mystieke beteekenis had; en dat het opschrift dus niet anders wil zeggen, als: »iedereen drinkt een slokje."

Heeft het Afschaffings-Genootschap in die buurt nog geen afdeeling gesticht?

Sommige van die geüite gedachten en gevoelens zijn ons in geschrifte bewaard gebleven, zonder dat wij weten of zij van geschilderde of gebeeldhouwde figuren verzeld zijn geweest. Wat daarvan zij, de opschriften waren 1°. van politieken aard, 2°. van zedekundige of wijsgeerige strekking of 3°. zinspelende op het beroep.

Onder de uitingen van politieke gevoelens bekleedde die van Oranjezucht een voorname plaats: b. v. in de Bloemdwarsstraat:

> * Zo lang Oranje bloeit in 't hart der burgery,
> Is 't Vaderlant bevrijt van list en schelmery.

Ontevredenheid met de Statenregeering in de dagen van Jan de Witt gaf aanleiding tot tal van bijtende opschriften op luifels, uithangborden en boerewagens, die doorgaans even spoedig weêr moesten worden weggenomen als ze uitgehangen waren, b. v. te Beverwijk:

> * Veel Colonels en onvrije Staten,
> Veel Capiteyns en weinig Soldaten,
> Veel Vergaderingen en weinig Secreeten (*Geheimen*),
> Dat zijn drie dingen, die een land opvreten.

Rustiger hingen de borden met zedekundige en wijsgeerige opmerkingen.

Zij mochten moralizeeren en filosofeeren zoo veel zij wilden, mits zij van de politiek afbleven. Zelfs mocht een Grutter wel een »Gods loon" belooven aan wie hem de klandizie gunde:

* Hier verkoopt men Gort, Erreten en Boonen,
Die my 't gelt gunt, Godt wil. 't hem loonen.

Terwijl het bordje, dat Hebe op onze titelplaat maar half kijken laat, voluit dus luidde:

* Hier leert men meisjes brajen en lesen.
Die sijn kinders niet laat leeren, moet wel een botmuil wesen.

Onder de Wenschen, die op de uithangteekens werden uitgedrukt, bekleedt het verlangen naar vrede wel de eerste plaats. Bij de zoo veelvuldige oorlogen in de 17de eeuw was die wensch van den nijveren burgerstand vrij natuurlijk. Als iemand een huis liet bouwen, onder duizend zuchten over al die »extraordinaire lasten" en »çessatie van negociatiën" en verbod hier en verlies daar, en 't was zoo ver gevorderd, dat er »een figuere aan den gevel »geordineert" moest worden, dan kwamen de woorden: »ik verlang naar vrede" uit zijn hart opwellen. Dikwijls ontmoet men dan ook de voorstelling van een vrouw, bij een berg staande, boven welken een Engel zweeft met een olijftak, en daaronder de woorden: *Ik verlang na vrede.* Voorbeelden er van leveren ons nog de Runstraat, de Tweede-egelantiersdwarsstraat, enz. In de Stokstraat te Maastricht leest men voor een gevel: *Nous desiron la Paix* 1790 [1]).

De hoop op vrede (wat nog iets meer zegt dan het verlangen er naar) werd ook dikwijls uitgedrukt, b. v., op de Elandsgracht, met het beeld der Hoop, op haar anker rustende en daaronder: *Ik hoop op vreede.* Ook in Belgiën vindt men die vredehopers. Voor een kroeg te Laarne staat: *In de hope van vrede.* Maar de tegenwoordige waard, tevens baardscheerder en linnenwever zijnde, heeft er nog een rijm bijgevoegd:

Hier word den baerd zeer zacht geschoren,
Het hair gesneeden met fasoen;
Geweeven zonder ooit een draedken verloren,
Zoodat het niemand beter zou doen.

Boven een kroeg te Auwegem staat het eenvoudig, in 's lands dialekt: *In den oppe van vreede verkoopt men drank.*

Aan den straatweg van Lovendegem naar Somergem, tegenover den eersten molen, vindt men nog een andere Hoop uitgedrukt. In die kroeg kon weleer niemand het houden; 't was of de nering dat huis ontvlood. Nadat

[1]) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.

het drie jaren had leêg gestaan, waagde in 1854 of 1855 een waard de proef nog eens, en schreef op zijn bord: *In de hope van beternis.* »'t Schijnt dat het er thands weinig beter gaat dan vroeger" schreef De Potter in 1861 [1]).

Een grutter op de Leidschestraat had op zijn uithangbord een grooten *Neus* geschilderd, en daaronder dezen wensch:

* Die 't smeer vervalschen en verkoopen de lui quaat licht,
En een ieder het ontstelen in maat en gewigt,
Ik zeg, dat ik wenschte aan al die dit plegen,
Datze een houte neus van een elle lang kregen.

En een boere-prinsman liet in 1679 een *Olifantssnuit* en een *Pad* op zijn achterkrat schilderen, en daaronder het rijm:

* Ik wou, dat die den Prins haten, borsten als padden,
En datze elk een neus als een Olyfant hadden.

Een Amsterdammer in de Stilsteeg, wiens bedrijf zeker met den landbouw in betrekking stond, had op zijn gevelsteen den spittenden landman doen uithouwen, zoo als men dien dikwijls in houtsnede als titel-vignet ontmoet, o. a. ook in den Staten-bijbel, met het devies *Fac et Spera* »(werk en hoop") doch hier, op den gevelsteen, met het onderschrift: *God bewaer den landman.*

De wensch naar Welvaren komt ontelbare malen voor — eigen Welvaren, 't Welvaren van ambacht, handel of scheepvaart, 's lands Welvaren, enz.

Hoe men zijn eigen welvaren wenschte was te lezen op den luifel van een Zaanschen boer:

* O groote God en Hemels Koning!
Bescherm ons hier in dese woning,
En geef ons zegen en gewin:
Breng ons hierna ten Hemel in.

Een vers, dat zeker de Dominee voor hem gemaakt had.

Publieke welvarens werden meestal op de uithangborden van herbergen gewenscht, met dien verstande, dat de waard, welk welvaren hij ook uithing, toch altijd zijn eigen welvaren beöogde en behartigde, terwijl de welvaartdrinkers er niet zelden de hunne bij verdronken.

Geen ambacht, waar geen welvaren aan werd toegedacht [2]). Maar zij werden ook herdacht in 't gemeen. Op de Achtergracht bij den Roetersburgwal heeft een uithangbord van een schaftkelder, bij de gewone geschilderde voorstelling, tot opschrift: *de Roem van Ambachts-welvaren,* met dit rijm:

Roem boven roem.
Het oude heb ik afgelegd,
Het nieuw heb ik opgeregt.

---

[1]) De Potter, blz. 109. [2]) Vgl. Dl. I., blz. 126.

Die dit schreef was blijkbaar een man van vooruitgang; maar wat hij precies meende te zeggen kunnen wij niet raden.

's Lands welvaren werd ook niet vergeten; zelfs in 't Gein hing in de vorige eeuw aan de herberg *'s Lands welvaren* uit. In de steden en op de zeedorpen was er doorgaans een zeilend schip bij voorgesteld, zoo b. v. op een gevelsteen in de Haverstraat te Utrecht [1]). Ten platten lande daarentegen het boerebedrijf; de boer verstaat doorgaans onder 't Land alleen zijn land.

Te Haarlem stond op de winddeur van een herberg:

* *In 's Lands Welvaren.*
De welvaart van het Land wil ons de hemel geven,
Opdat wij neringrijk in voorspoed mogen leven,
Dat onze zeevaart niet gekrenkt word noch belet,
Maar dat al 't snoot gespuis word tot den gront geplet.
So bloei Oranje tot behoud van Stad en Staten,
Tot spot der vyanden, en allen die ons haten.

Geen wensch is zeker algemeener dan die naar een vrolijk leven, en even zeker is 't, dat die wensch niet krachtiger en schilderachtiger kon worden uitgedrukt dan zulks gedaan werd door Jan Harmensz Grootendorst in deze uitboezeming, welke hij liet schilderen achter op zijn boerewagen, en waarmede wij dit Hoofdstuk besluiten:

* Ik wou dat ik waar,
Een ouwe kluizenaar.,
En altijt had op den dis
Gebrade hoenderen [2]) en vis;
En dat Rijnsche wyn
Dagelijks mijn drank mogt zijn,
En een oud wijf van drie maal zes jaar,
Poezel, blank en geel van haar,
En slap in 't buygen van haar lenden.
Daarmeé zou ik mijn leven wel enden.

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502.

[2]) De man had blijkbaar het *toujours des perdrix* van den Franschen biechtvad : niet gelezen.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZINSPELINGEN OP DEN NAAM VAN DEN HUISHEER.

Even als het in de heraldiek ten aanzien van sprekende wapens niet altijd is uit te maken of het geslacht zijn naam van 't wapen, dan wel het wapen zijn figuur van den naam heeft ontleend, zoo is het ook bij de uithangteekens niet altijd zeker, of het uithangteeken van den naam, dan wel deze van 't uithangteeken is voortgekomen. Zoowel het een als het ander heeft voortdurend plaats gehad [1]), doch met dit onderscheid, dat vroeger de uithangteekens de geslachtnamen deden ontstaan, en later de uithangteekens (even als de nieuwbakken wapens) zijn gemaakt naar den naam.

Hendrik Laurensz. Spieghel liet in 't laatst der 16de eeuw aan een zijner huizen drie gevelsteenen plaatsen; op den middelsten was een Spiegel uitgehouwen, links zag men een L, rechts een M; en dit las men: *el spiegel em* (»elk spiegele hem" of »zich") — een spreuk, die hij, met toespeling op zijn naam, gekozen had.

Toen in 1624 de schepen Jacob Reael de huizen bouwen liet op 't eiland, dat naar hem genoemd is, zette hij den *Reaal*, op een gevelsteen gebeiteld, aan 't hoekhuis, waar die nog staat: en dit verdient te meer opmerking, om dat die geslachtnaam zelf een halve eeuw vroeger zijn oorsprong ontleend had aan *den Gouden Reael* op 't Water.

De Thezaurier Pieter Adriaansz Raep plaatste voor 't hofje, dat hij in 1648 op de Palmgracht stichtte, een groote *Raap* met P. A. daarboven en daarin las ieder zijn naam. Een *Gekroonde Raap* in een gevel uit het begin dier eeuw, op den Oude-zijds-achterburgwal bij den Niezel, wijst nog vermoedelijk zijn woonplaats of die van zijn vader aan.

De huizen van Kromhout op de Heerengracht bij de Huidenstraat — vier witte gevels, in 1662 door een Kromhout gebouwd — voeren nog het *Krom*

---

[1]) Vgl. Dl. I. blz. 169 en volgg.

Hout in den gevel. De geslachtnaam, waarschijnlijk van een vroeger krom hout ontleend, was al meer dan een eeuw ouder.

Het uithangteeken van den boekverkooper Nikolaas Visscher was een *Visscher:* het beeld stond bijna levensgroot op zijn luifel, met een kabeljauw in de rechter- en een haak in de linkerhand.

Zijn konfrater Justus Danckers woonde »in de Calverstraat in *de Dancbaerheyt.*" Die dankbaarheid was eenvoudig een zinspeling op Danckers (»zoon van Dancker").

De boekverkooper Jacob van Meurs had in 1648 op 't Cingel over de Appelmarkt voor zijn gevel *de Stad Meurs,* waar hij vermoedelijk van daan was, — en bij den juwelier Isaac Hogenbergh in de Voetboogsstraat hing in 1684 *de Hooge Bergh* uit.

In de Jonge-Roelensteeg ziet men nog een mooien grooten gevelsteen van 1728, waarop een hand, die een beitel op een steen slijpt en daaronder: *de Wetsteen.* Dit was 't uithangteeken van den beroemden boekdrukker Wetstein, dat echter al verscheidene jaren ouder was dan deze steen; want op den titel van Spieghels »Hertspieghel," dien Hendrik Wetstein in 1694 uitgaf, ziet men 't zelfde zinnebeeld op den titel met de spreuk: *Terar dum prosim:* (»dat ik slijte, mits ik dienst doe"). Wetstein had echter zijn boekwinkel niet in deze steeg, maar in de Kalverstraat, in het huis, waar thans Grotius in den gevel staat, en dat hij in 1692 gekocht had. J. en R. Wetstein lieten het in 1728 vertimmeren, deden toen den zoo even genoemden steen in den gevel metselen, en plaatsten er deze inscriptie bij:

Dum teritur cos, litteratis usui
Et litteris prosit bonis.

d. i.:

»Terwijl de wetsteen slijt, strekke hij den geletterden tot nut,
den letteren tot voordeel."

Toen Tirion in 1761 het huis kocht, liet hij den Wetsteen naar het achterhuis in de steeg overbrengen, doch liet de inscriptie staan, en plaatste daarbij Grotius voor den gevel [1]).

In plaats van een naamplaatje op zijn deurpost of een visitekaartje met mikroskopische lettertjes voor een vensterruit, had men voorheen den gevelsteen, die op een meer in 't oog loopende manier den naam aan wie er meê noodig had verkondigde. Hoe duidelijk staat daar nog in de Nieuwstraat *Ratbergen* te lezen; want voor den botterik, die niet lezen kon, is 't er in beeldschrift boven gezet: een r a d boven drie b e r g e n. Ieder dus, 't zij hij lezen geleerd had of niet, kon zonder navraag 's mans woning vinden. Men beweere dus niet langer, dat in onze dagen alle dingen worden v e r g e m a k k e l ij k t ('t woord is niet van ons); — onze vaderen hadden er in menig opzicht vrij wat beter slag van.

---

[1]) Fr. Muller, *Cat.* van de Bibl. der Vereen. tot bevordering des boekh. 1856, bl. 111.

Wie Wildeboer heette, liet een net gekleed boertje, dat zich in de struiken verwart (even als de edelman op de prent van Cats »Houwelijck") uithouwen, en *de Wilde Boer* daaronder zetten, gelijk men 't nog op den hoek van de Spuistraat en 't Klimopstraatje zien kan. Of deze famielje was van den Haarlemschen Wildeboer? [1]) Wie 't weten wil, kan misschien dien aangaande nog inlichtingen bekomen bij de vroedvrouw, die weinige schreden verder woont en nog, blijkens haar bordje, den naam Wildeboer voert.

Het getal gevelsteenen van deze soort was ongetwijfeld vroeger vrij talrijk; daar zij, bij verandering van bewoners, meestal zullen zijn weggenomen; en 't is bijna te verwonderen, dat er nog van zijn overgebleven.

In de Goudsbloemsstraat, op den hoek der Eerste-dwarsstraat, staat een fraaie steen van 1725, waarop èen Leeuw aan een ketting, die door een man met een zweep geslagen wordt, en daaronder het woord TAMME; waarschijnlijk de naam van den stichter, die er dezen Leeuwentemmer als zinnebeeld bij had gekozen. Op den Haarlemmerdijk bij 't Cingel vindt men een dergelijken steen, waaronder wel de naam Tamme niet staat; maar die anders met den eersten zooveel overeenkomst heeft, dat hij wel van gelijken oorsprong zal zijn.

In de Elandsstraat ziet men een steen van 1756, waarop een Sluis, met de letters J. V. D. S. — een zinnebeeldig naambord van *Jan van der Sluis*.

Op den Oude-zijds-achterburgwal, op den hoek der Spinhuissteeg, ziet men een huis en een man op den gevelsteen uitgehouwen en daaronder HUYSMAN. Even zoo plaatste een ander, die Berghuis heette, een steen voor den gevel, met een huis op een berg, als men nog op den hoek van de Prinsengracht en Egelantiersgracht vinden kan, met het onderschrift: *in Berghuys.*

Te Straatsburg vond men vóór 25 jaren nog een oud uithangbord *zum Gertenfisch*, waarop een Visch geschilderd was, bereden door een Engeltje met een toom in de hand. 't Laatste is slechts verciering; de visch is de hoofdzaak. Die wees oorspronkelijk het adres aan van zekeren Gerten Fisch (»Gerrit Visch" of »Visscher") die al in een akte van 1466 bekend is, derhalve oud genoeg om belangwekkend te zijn [2]).

[1]) Zie Dl. I. blz. 172. [2]) De Potter, blz. 52.

Een snaaksche Fransche bocheljoen te Château-Gontier in Mayenne, die toevallig Bosse heette, terwijl de familie-naam zijner vrouw Quelle was, liet als naambord boven zijn deur zetten: *Quelle Bosse.* 't Moet nog niet vele jaren geleden zijn, dat dit bord daar te zien was [1]).

Een kruidenier te Antwerpen had voor eenige jaren de volgende rebus op zijn deur doen schilderen: de letter B, een okkernoot, de muzieknoot Re, een vogelnestje, en de letter R. 't Viel niet zwaar, hier 's mans naam uit te ontcijferen: Benoit Renier [2]).

Ook buitenplaatsen hadden hare uithangteekens, meestal bestaande in zinnebeelden, aan den naam of aan 't beroep van den eigenaar ontleend, en boven den ingang geplaatst. Enkele voorbeelden daarvan zijn aan »hofpoorten" uit de 17de en 18de eeuw overgebleven. Somtijds ook was er een gevelsteen in 't huis gemetseld, wanneer die namelijk, door de ligging van 't huis, op den openbaren weg kon gezien worden.

In 't begin der voorgaande eeuw lag er aan den Amstel een buitenplaats, de *Morgenstond,* waarvan Daniël Willink in zijn rijmend proza opdreunde:

Hier rijst een Morgenstondt, heel schoon,
Die vruchten, maar geen licht kan geven,
Een Morgenstondt, met recht de kroon
Der uitgelezen wandeldreven.
Hier ziet Voordaag, op eigen grondt,
Bij d' ochtendt zijnen Morgenstondt.

Werkelijk was in den voorgevel van 't gebouw een steen gemetseld, waarop de Morgenstond bij rijzende zonne cierlijk was uitgehouwen, en dit alles met zinspeling op den naam van den eigenaar, Jacob Voordaag. Die Voordaag — om er dit nog bij te voegen — wilde niet alleen »hofheer;" maar ook poëet zijn; immers er staat een lofdicht, met zijn naam er onder, voor Willinks »Buitensingel:" ja hij heeft zelfs een paar treurspelen gemaakt.

Niet alleen bij den Haag, ook aan den Amstelveenschen weg, op het landgoed Elsrijk, kende men, voor bijna anderhalve eeuw, gedurende eenigen tijd een *Huis ter Noot,* om geen andere reden, dan dat de eigenaar toen Philip Moilives van der Noot heette.

Beiden, Elsrijk en het Huis ter Noot, zijn lang verdwenen en vergeten, ondanks al de mooie Laura-, Sylvius-, Silvester-, Visschers- en Jagerszangen, waarmeê de »zoetvloeiende dichter" Jan Baptist Wellekens ze poogde te vereeuwigen.

---

[1]) De Potter, blz. 143. [2]) Ibid. blz. 107.

VIERDE BOEK.

BIJBELSCHE EN KERKELIJKE FIGUREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

BIJBELSCHE HISTORIE.

Vreemdelingen hebben de opmerking gemaakt, dat het Bijbelsche karakter in de oude Hollandsche uithangbord-opschriften zoo sprekend uitkwam. 't Was, volgens hen, of deze niet onder de oogen van een Hollandsch publiek konnen gebracht worden, dan onder geleide van een heilige personaadje uit de Schrift, die er dan doorgaans met de haren bijgesleept was, alleen om den poëet een rijmslag te bezorgen [1]).

De opmerking is geenszins onjuist; want al heeft men ook buiten ons land evenzeer uithangborden, aan de bijbelsche historie ontleend, toch op verre na niet in die talrijkheid en ruime verscheidenheid als in ons vaderland, en, wat tevens karakteristiek is, ook niet van zulke potsierlijke rijmen vergezeld, als de Hollandsche snaaksheid daarbij heeft uitgedacht.

Die Bijbelsche richting was een natuurlijk gevolg der Reformatie. Vóór deze had men ook reeds bijbelsche uithangteekens; doch slechts in kleinen getale en meestal haren oorsprong dankende aan de mysteriespelen der middeleeuwen. Na de Hervorming zien wij ze plotsling vermenigvuldigen, en geen wonder. De Hervorming had den Bijbel in ieders handen gegeven; voor den Bijbel werd al het overige ter zijde geschoven; de menigte las bijna niet anders dan den Bijbel of wat daarover geschreven werd; — en zoo hadden de bijbelschriften, zoo niet altijd in hun hart, dan zeker in hun hoofd een plaats gevonden; de bijbelsche personaadjen waren hun goede bekenden geworden, en de bijbelsche tafereelen stonden hun even goed voor den geest, zoo niet beter dan die, welke in hun tijd en om

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 18.

hen heen voorvielen. Vooral het Oude Testament, met zijn wonderlijke geschiedenissen gelijk met zijn profetiën, was hun een milde bron van onderhoud en overdenking, en dit bleek o. a, uit het feit, dat zij hun kinderen, bij den doop, bij voorkeur Oud-Testamentische namen gaven. Een vrouw in den Briel beviel van drie zonen; zij werden Abraham, Izaäk en Jacob gedoopt [1]): een andere, te Dordrecht, bracht een vierling ter wereld, ook allen jongens: zij kregen de namen van Abraham, Izaäk, Jacob en Samuel [2]): Maaiken de Wolff, de huisvrouw van Vondel, kwam er tegen op, dat haar zoontje Konstantijn zou heeten en verlangde voor hem een naam uit de Schrift [3]). Gaarne ziet men wat men goed kent, gaarne spreekt men er over en hoort men er van; en kon het dus anders of de gemeenzaamheid met den Bijbel moest invloed hebben op hetgeen men zeide, verlangde en verrichtte?

Reeds van zijn geboorte af leefde het kind in een bijbelsche atmosfeer, en men kon, zonder te ver gedreven beeldspraak, er van zeggen, dat de bijbelstudie hem met de pap werd ingegeven; want zoowel de paplepel als de steel van den drinknap waren met bijbelsche figuren vercierd. 's Morgens en 's avonds hoorde het iets uit »Gods woord" lezen en al wat hem omgaf strekte om het gehoorde in herinnering te houden. In snijwerk van kasten en slaapsteden, op schilderijen en omlijste merkdoeken, op kistjes en koffertjes, op drinkglazen en bierkannen, op schotels en tafelborden, op tabaks- en loddereindoozen, op tafelschellen en schoenhorentjes, overal zag het bijbelsche tafereelen of teksten, stichtelijke rijmen of spreuken, en, aan de haardsteden, de gansche bijbelsche historie in blaauwe figuurtjes op de Delftsche tegeltjes — de zoogenaamde Steentjes uit de Schrift. Zaten de menschen »in een goed doen", dan prijkte moeders juweelkistje met een bijbelspreuk op het deksel: — »Jhezus boven alle dinc" was daartoe zeer gezocht. En als vader zijn zilveren doos — 't zij de tabaksdoos, 't zij — in later eeuw — de snuifdoos — voor den dag haalde, dan liet hij den vriend, wien hij ze aanbood, gaarne zien wat daarop was afgebeeld: de Heiland in Gethsemane, of de Verheerlijking op den Berg, nooit zonder een toepasselijk rijm. En zoude nu, bij dat te pas brengen van bijbelgeschiedenis en bijbelleer bij al wat zich binnen het huis bevond, datzelfde huis die beiden alleen aan de buitenzijden hebben gemist? — 't Is veeleer te verwonderen, dat wij het er niet nog in grooter hoeveelheid hebben aangetroffen.

Op de tentoonstelling, die eenige jaren geleden te Delft gehouden werd, zagen wij een koperen beddepan, met dit opschrift:

Met. de. brandende. liefde. van. Christo. onsen. Heer.
Sal. ick. mijn. plaets. verwermen. ter sijnder eer. 1618. [4])

---

[1]) Antonides, *Gedichten* blz. 311. [2]) Balen, *Dordr.* blz. 814.
[3]) Zie *Vondels Leven en Werken*, Dl. III. blz. 157. [4]) Catalogus n⁰. 858.

Hoe grooten eerbied wij koesteren voor de vroomheid onzer vaderen, toch valt het ons moeilijk, een glimlach te bedwingen, wanneer zij zich op dergelijke wijze openbaart, en dan mag 't ons niet verwonderen, wanneer de toepassing der bijbelsche historie op de uithangteekens tot gelijke uitkomsten leidt. En te meer moet dit bij de laatsten het geval zijn, omdat die toepassing doorgaans betrekking heeft op beroep of nering — waar 't dan toch hoofdzakelijk om te doen was. 't Kan niet missen, of zij moest, nu eens verrassend en vermakelijk zijn, dan weder zonderling, en toch staat men meermalen in twijfel, wat men er van denken moet, of 't de kinderlijke naïviteit van een eenvoudige ziel is of de ondeugende luim van een spotter, die uit de rijmen spreekt; maar juist door dat zonderlinge karakter zijn die uithangteekens voor de kennis van den geest en de begrippen des volks in dien tijd zeer merkwaardig.

Zoowel de Bijbel zelf als bijbelteksten en bijbelsche historie verschijnen aan gevels, op luifels en borden: de Bijbel echter als boek, en behoort dus elders behandeld; de teksten besparen wij tot een volgend hoofdstuk. Wij bepalen ons voor 't oogenblik tot de bijbelsche historie, en behandelen 1°. de Oud-testamentische en 2°. de Nieuw-testamentische tafereelen.

I.

Adam en Eva of het Paradijs was eeuwen lang een zeer geliefde voorstelling op gevelsteenen en muurschilderingen, op luifels en uithangborden, zoo hier als in Engeland, en daar volkomen dezelfde als bij ons: Adam en Eva staande ter wederzijde van een boom, om welken de slang gewonden is, terwijl Eva den noodlottigen appel aan Adam toereikt. Zij komt er bij verschillende beroepen voor, bij boekverkoopers zoowel als bij tappers. De schrijvers der *History of Signboards* [1]) meenen, dat Adam en Eva hun uithangborden-populariteit te danken hadden aan de eer, die zij genoten, bestendige *dramatis personae* in de middeleeuwsche mysteriespelen te zijn, en voegen er de kurieuze bijzonderheid bij, dat in die spelen, »naar de naïviteit dier dagen", Eva op het tooneel verscheen in hetzelfde kostuum als waarin zij zich voor Adam vertoonde, toen zij hem den appel aanbood: een bijzonderheid, die zij aan HONE *Ancient Mysteries* ontleenen, doch aan wier juistheid door anderen — wij gelooven met recht — getwijfeld wordt.

Zeker is 't, dat het Paradijs een zeer oud uithangteeken is, en dat wij het ook in de middeleeuwsche spreekwijzen zien leven. »Ic bevele u Gode van Paradise!" was de gewone afscheidsgroet, waarvan het latere »Gode bevolen" een verkorting was.

---

[1]) P. 257.

Naar wij meenen, is er echter, behalve de invloed van de Mysteriespelen, dien wij geenszins ontkennen, nog een andere oorzaak geweest, die tot het vermenigvuldigen der voorstellingen van Adam en Eva heeft medegewerkt. De zoo even beschreven voorstelling was het blazoen van het Appelkoopersgild, en aan de broeders van dit gild hebben ongetwijfeld vele Adam-en-Evaas hun oorsprong te danken. Werd later de woning van zulk een koopman in fruit door lieden van een andere nering betrokken, dan bleef 't uithangteeken waar 't was, en zoo kwam allengs de Adam-en-Eva, of 't Paradijs, aan allerlei winkels, en zelfs aan toehuizen (als aan dat van Haesje Claesdochter [1]) uit te hangen.

Ook warmoeziers en groenteverkoopers pasten dit tafereel op hun beroep toe. Op den luifel van een huis, waarin een groentenering gedreven werd, las men:

* Adam en Eva gestelt in 't groene Paradijs,
Aten hun buikje vol van de lekkerste spijs.
Maar sij wierden verleit van den schelmschen droes.
Hier verkoopt men kool, wortelen, rapen en groen warmoes.

Een tuinman, die *'t Paradijs* uithing, schreef er een zedelijke toepassing bij:

* Adams hof
Is aard en stof.
Elckeen wied zijn onkruyt groen;
Ick heb genoeg met het mijne te doen.

Wordt in deze voorbeelden het Paradijs beschouwd als de kweekhof van lekkere groenten, een bakker te Maastricht beschouwde 't meer bepaald als 't luilekkerland der gouden eeuw en zette, onder den *Adam en Eva*, die op zijn luifel prijkte:

* Adam en Eva, dat waren de eerste menschen,
Zij hoefden niet te werken, maar plukten na hun wenschen;
Nu moet men, als 't koren gegroeit is, het laten malen en brengen in de stad,
En dan nog builen en bakken, dat het sweet loopt bij je g . .
Dog 't gelt versoet het weer, daar sijn wij toe genegen,
Mijn brood is schoon en swaar, die 't niet gelooft kan het wegen.

Aan een huis te Delft in de Molslaan, vinden wij het Paradijstafereel in mozaïek, samengesteld uit Delftsche tegeltjes, en daaronder:

Nitimur semper in vetitum cupimusque negata [2])
(Wij hunkeren altijd naar 't verbodene en begeeren wat geweigerd wordt.)

Tallooze malen komt de voorstelling op gevelsteenen voor: te Antwer-

[1]) Zie Dl. I. blz. 37. [2]) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

pen op ettelijke huizen in een en dezelfde straat, die er dan ook de Paradijsstraat naar heet [1]).

Twee Amsterdamsche gevelsteenen wijken van de gewone wijze van voorstelling af. Op den eenen (op de Appelmarkt) heeft de slang het bovenlijf van een mensch: — op den anderen (in de Batavierstraat) is Eva alleen met de slang: deze stelt dus een vroeger moment in de geschiedenis voor.

»Het vlammigh lemmer eenes sweerts, dat sich omkeerde, om te bewaren den wegh van den boom des levens" [2]) schijnt ten onzent nimmer tot uithangteeken gekozen te zijn. Wel in Engeland, waar het — omdat dit zwaard het oudste is, waar in de oorkonden des menschdoms van gesproken wordt — bij zwaardvegers en messemakers uithing. Maar dat een herbergier te Nottingham het *Vlammende Zwaard* voor zijn deur hing was een vreemde inval: zijne bedoeling kon het toch niet zijn, iemand, 't zij vrome of zondaar, buiten zijn Paradijs te houden.

Abels offerande ziet men op een gevelsteen in de St. Anna-dwarsstraat: dat wel geen andere bedoeling zal hebben dan dat hij, die er den steen liet zetten, zelf Abel heette.

Om dezelfde reden beeldde een bakker te Heusden den eersten broedermoord voor zijn luifel af, met dit bijschrift:

Kaïn sloeg Abel in het oosten doot,
Daarom woont Abel hier in 't westen en hij bakt er broot.

Een andere bakker had dezelfde voorstelling op zijn uithangbord, met dit rijmpje daaronder:

Kaïn sloeg Abel dood,
Al om een hoekje,
Hier verkoopt men wittebrood,
En ook een koekje [3]).

Ook in de reeds genoemde Paradijsstraat te Antwerpen komen *Kaïn en Abel* voor, en op menige andere plaatsen.

Misschien is er geen bijbelsch uithangteeken, dat meer gebruikt is dan de Arke Noachs, in de volkstaal, bij verkorting, doorgaans »'t Arkie" genoemd. Reeds vóór de Hervorming was de Arke vermaard, want de zondvloed was eene der meest gezochte vertooningen, en nog in de 16de eeuw wist Karel van Mander — de oude natuurlijk, en niet de vriend van Vondel — die zoo natuurlijk mogelijk te maken. Hij schilderde een menigte lijken van menschen en beesten op een zeil, dat over het tooneel getrokken werd. Daarbij liet hij, door middel van pompen, die 't water naar boven voerden, zulk een geweldigen plasregen op het tooneel vallen, dat de kijkers die vooraan stonden dien niet alleen zagen en hoorden,

[1]) *Antwerpen*, blz. 191. [2]) *Genes.* III : 24.
[3]) Medegedeeld door Mej. A. Hoefer, te Sittard.

maar ook voelden. Op dat neêrgeplaste water dreef de Ark, en alles was zoo natuurlijk, dat velen hun tranen niet konnen weêrhouden, bewogen om het lot van zoovele rampzalige menschen. Trouwens, men huilde toen lichter dan tegenwoordig.

Maar niet alleen omdat de historie populair was, ook omdat, als uithangteeken, de Ark bij menig beroep zeer goed paste, kwam zij dikwijls voor. Noach was de eerste wijnplanter en wijndrinker tevens; hij was dus een geschikt voorwerp om aan een herberg te paradeeren : — en bovendien, gaarne zag de waard zijn kroeg zoo vol als een ark. Voorts was de Ark, waar van alles in was, een zeer voegzaam uithangteeken voor winkels waar van alles te koop was. En ook voor scheepstimmerwerven maakte de Ark, als het eerste bekende schip, een zeer bekwaam figuur.

Op eene daarvan, te Saardam, hing *de Arke Noachs* uit, met deze rijmen :

• Toen Noach 't eerste schip liet drijven op de baren,
Door Gods bevel, om d' heele werelt te bewaren,
Zo volg ik hem en maak meê schepen net en schoon,
't Zij vaartuig klein of groot, als men mij geeft goet loon.

En zelfs een spijkermaker op de Reguliersbreêstraat plaatste de Ark voor zijn luifel en gaf er den navolgenden zeer logischen grond voor op:

• Noach maakte de Ark,
Byzonder groot en sterk,
't Is niet volbracht zonder spijkermakerswerk.

Uit de menigte nog bestaande gevelsteenen, waarop de Ark is afgebeeld, en uit het getal Arke-Noachs-gangen dat men aantreft, kan men opmaken hoe vele men vroeger van die voorstellingen te zien kreeg.

Maar ook nog deze bijzonderheid levert de Arke Noachs op, dat zij te Amsterdam tot uithangteeken van bedehuizen is gebezigd, en wel door de Doopsgezinden: in 't begin der 17de eeuw op de Heerengracht tusschen de Korsjespoorts- en Roômolenstegen, en in 't laatst dier eeuw op den Nieuwe-zijds-achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, welke laatste zeker eene der aardigste is, die nog te vinden zijn. De Heer en Mevr. Noach en verdere familie kuieren er — uitgedoscht als Amsterdamsche burgerluidjes, die, met hun pakje onder den arm, voor pleizier een uitstapje naar Haarlem gingen maken — naar de Ark, die als een schuit aan den wal ligt met een breede plank om er over te gaan. Wie twijfelen mocht of het vader Noach wel is, kan 't onder het tafereel lezen.

Noachs Duif met den olijftak verscheen ook afzonderlijk, het zij als vertegenwoordigende — de Ark, gelijk op een gevelsteen op de Bloemgracht, waar de Duif is afgebeeld, zittende op iets, dat de nok van de Ark verbeelden moet, waarom dan ook 't opschrift luidt: *d' Arke Noachs* — het zij als *Vrededuif* [1]).

De *Regenboog* verscheen met de Duif in Engeland als een ververs-uithangteeken, en alleen was hij ook zeer gezocht en hangt o. a. in Fleet-street uit aan een der oudste koffiehuizen van Londen. Dat hij ook hier is voorgekomen, bewijst het bestaan zoo van familjes als van hofjes en gangen, die er hun naam aan ontleend hebben.

Sem hebben wij nergens gevonden; doch dewijl de naam reeds in het begin der 17de eeuw als familienaam voorkomt, onderstellen wij, dat hij ook wel op gevelsteenen zal gepronkt hebben.

Bij alle liefhebberij die er ten onzent voor de jacht was, heeft men toch als uithangteeken van geen Nimrod willen weten; wel van den *Toren van Babel* [2]).

Deze was zeer uitlokkend voor timmerlieden en metselaars: een Alkmaarder hing hem uit, met dit rijm er bij:

'In den Toren van Babel woon ik Klaes Everts, timmermansbaas.
Sy wouden die tot aan den hemel bouwen: og wat zijn de menschen dwaas!
Daarom liet God de Heer hun spraak veranderen, opdat het werk niet voort zou gaan,
Maar nu konnen de Bazen malkander hedendaags nog al minder verstaan.

Op wat grond echter de *Toren van Babel* voor een tabakswinkel uithangt, gelijk te Leeuwarden, is niet duidelijk; misschien lag er een zinspeling in op den naam van den winkelier.

Traditioneel wordt Abraham voorgesteld op het oogenblik, dat hij gereed is zijn zoon te slachten, en daarin weêrhouden wordt — een voorstelling bekend onder den naam van *Abrahams offerande* [3]). Een Noordhollandsche boer had de gedachte, die men daaraan verbond, uitgedrukt in 't

[1]) Vgl. Deel I, blz. 275. [2]) Zie Deel I, blz. 38. [3]) Zie de afbeelding Deel I, blz. 71.

rijm, dat onder de geschilderde voorstelling op 't achterkrat van zijn wagen stond:

God gaf een gebod en Hij wilde 't niet,
Het wierd volbracht en 't geschiedde niet [1]).

Maar dit rijm was niet oorspronkelijk. De twee regels, met nog een derde er bij:

Nu zeg mij dan wat dit bediedt.

vormden een dier bijbelsche raadsels, waar men vroeger zooveel meê op had en die ten minste gedurende twee eeuwen stof tot onschuldig genoegen schonken.

Waaraan Abrahams Offerande zijn groote populariteit te danken had is geen raadsel. Die tragische *scène* uit het leven des Aartsvaders werd zoowel in de kerkelijke mysteriën als in de moralisatiën der Rederijkers den volke telkens voor oogen gesteld, — al begon men 't in de 16de eeuw wat verveelend te vinden, dat Abraham zulke lange gebeden in den mond werden gelegd en al zeide men er van:

Abrams gebedt is gemeenlijck langck,
Hij heeft veel noten in synen sangk.

Abrahams Offerande was te Dordrecht het uithangteeken van het huis, waarin de Graaflijkheidstol van Geervliet geheven werd en dat in 1677 behoorde aan den oud-schepen Willem de Witt [2]). En nog is er naauwelijks een stad in ons vaderland, waar men de voorstelling niet aantreft: te Amsterdam alleên op Vlooienburg wel drie; en op de St. Antoniesbreêstraat staat er eene in den gevel met Hebreeuwsch onderschrift:

עקרת יצחק

Ja zelfs op dorpen vindt men ze: te Bussum eene, die gekleurd en in houten lijst gevat is, zoodat de steen als een schilderijtje voor den gevel hangt: het onderschrift is niet het gewone, maar HEBR. XI vs. 17 [3]). Ook buiten ons vaderland komt Abrahams Offerande als uithangteeken voor: doch niet zoo talrijk als bij ons. Te Norwich hing *Abraham offering*

---

[1]) Mededeed. door den Heer J. Blaauw, Az.

[2]) BALEN, *Dordrecht*, blz. 71.

[3]) Steenen, in houten lijst gevat, kwamen meer voor. Op 't archief te Utrecht vindt men er een, afkomstig van het Kruis-gasthuis, die een opschrift bevat betreffende de eerste-steen-legging in 1408. Die steen vermeldt, dat de eerste steen is gelegd door »Dirc Ruische, Canonik tot Sinte Johan, op Sinte Joris dach 1408." En evenwel vindt men in den *Tegenw. Staat van alle volken*, XXI, blz. 393, 394, dat de tijd der stichting onzeker schijnt, »ofschoon die van sommigen op 't jaar 1407 gesteld wordt."

his son in 1750 aan een winkel uit en *Le Sacrifice d'Abraham* ziet men op een gevelsteen te Rijssel.

Een koopman in brandhout te Amsterdam levert ons een sprekend voorbeeld, hoe iemand in de 17[de] eeuw een bijbelsch tafereel op zijn nering toepasselijk wist te maken; hij schreef op zijn uithangbord:

"Het hout is gehakt op dat men 't zou branden, [1])
Daarom is dit nu in Abrahams offerande. [2])

Anderen kozen het tafereel om geen andere reden, dan omdat zij zelf Abraham heetten. Zoo b. v. Abraham Jansz., die er op 't krat van zijn boerewagen meê pronkte en er bij schreef:

"Doe altijt Gods bevel,
Al valt het vleesch wat swaer,
God uitkomst geven sel,
Dat bleek aan Abram klaer.

Dezelfde voorstelling en hetzelfde rijm zag men nog voor een veertigtal jaren achter op een vrachtwagen, die bij besloten water de trekschuit van Haarlem op Leiden verving[3]). Misschien was de eigenaar van dien wagen nog een afstammeling van Abraham Jansz. Zulke wagenschilderingen gingen, als andere uithangteekens, van vader tot zoon over.

Een afwijking van de gewone voorstelling leverde een Joodsche bakker: hij vertoonde op zijn bord niet Abrahams offerande, maar *Abrahams schoot*, en die vol Joden. Hieronder las men:

"Hier leggen al de Joden in Abrahams schoot,
Maak dat j'er bijkomt en koop mijn paaschbrood.

Loths Vrouw vinden wij op de Baangracht aan den hoek der Willemsstraat voorgesteld op een gevelsteen, en wel op het oogenblik, dat zij in een zoutpilaar verandert. Van achteren is zij reeds een zoutklomp, van voren nog een mensch: in 't verschiet vertoont zich 't brandende Sodom. Ongetwijfeld is deze fraai bewerkte steen van een zeventiende-eeuwschen zouthandelaar afkomstig.

[1]) T. w. het hout in zijn winkel.
[2]) Want die had ook hout gehakt. Zie *Gen*. XXIII : 3.
[3]) Medegedeeld door den Heer Paul H. Berkhout, te Loenen aan de Vecht.

Ook aan Loth met zij'n dochters schijnt in die dagen een bijzondere belangstelling ten deel te zijn gevallen. Voor een winkel te 's Gravenhage kwam hij voor, met dit rijm:

> * In *Loth en zijn dochters*, die Sodoma en Gomorra zagen branden,
> Verkoopt men allerhande fijne kammen van schildpad en olifantstanden.

Wij merken op dat rijm aan, vooreerst: dat het onhistorisch is; want dat zij alle drie in dat geval ook in zout zouden zijn gemetamorfozeerd, net als Mevrouw Loth; ten andere, dat het waarschijnlijk is vervaardigd door iemand, die, toen hij 't huis bewonen kwam, het tafereel reeds in den gevel of op den luifel vond staan en nu zijn best moest doen om het met zijn affaire, ware 't maar alleen door een rijmwoord, in verband te brengen.

Den aartsvader Izaäk kan men op gevelsteentjes in den Jodenhoek te Amsterdam vinden. *Izaäk Jacob zegenende*, schijnt in den Briel te hebben uitgehangen; een knoopemaker, die 't huis betrok, schreef op zijn luifel:

> * Izaäk gaf Jakob den zegen door 's moeders bedrijven,
> Dus moest Esau tot zijn leetwezen wel een ongelukkige drommel blijven;
> Want op zijn geboorterecht had hij in 't minst niet meer te hopen.
> Hier maakt en verkoopt men tot ieders gerief allerhande knoopen.

Jakob werd op drieërlei wijze voorgesteld, als: 1°. wandelende met zijn staf; 2°. in zijn droom (*Gen.* XXVIII : 12); 3°. worstelende (*Gen.* XXXII : 24); van alle drie kan men voorbeelden op gevelsteenen vinden.

Van n°. 1 op de Leidschestraat en op Vlooienburg. Ook stond het vroeger ergens boven een poortje, waar op den hoek een melkboer woonde, die op zijn bordje schreef:

> * Jacob met zijn staf en zijn hond gingen over de Jordaan,
> Hier op den hoek van deze poort verkoopt men melk en zaan [1]).

Volgens het bijbelsch verhaal ging Jacob wel met zijn staf over de Jordaan, maar niet met een hond; doch in de populaire voorstelling der 17de eeuw kon de hond niet gemist worden.

De afbeelding van Jacobs droom of van den Ladder Jacobs kwam van de drie 't meeste voor. Men ziet die nog op een aantal gevelsteenen, o. a. in de Nieuwe-zijds-armsteeg, in de Rapenburgerstraat tegenover de Houttuinen en vroeger zag men die ook op de Leidschestraat, waar sints onheugelijke tijden, een garen- en lintwinkel, onder den naam van *de Ladder Jacobs*, bekend is. Een fraaie steen, met het opschrift: *in Jacobs Leer* 1628 vindt men te Rotterdam in de Halvemaansstraat. Naast den ladder staat een botervat en een stapel kazen, 't geen eens iemand de opmerking ontlokte, hoe die goede Hollanders begrepen, dat Jacob, zelfs

---

1) *Zaan* is "room": een roomkaasje heette toen een "zaankese."

in die woeste plaats, niet ontbijten kon zonder Delftsche boter en Leidsche kaas. Onze lezers begrijpen wel, dat die eetwaren tot het winkelbedrijf betrekking hadden.

Een levensgroote afbeelding van den droomenden Jacob ziet men in den gevel van een huis op den hoek van den Oude-zijds-voorburgwal en de Kuiperssteeg. Jakob ligt uitgestrekt met het hoofd op een steen; zijn groote pelgrimshoed is half afgevallen: de kalabas ligt aan zijn voeten en twee Engelen verschijnen aan den geöpenden hemel; doch de ladder is niet te zien. Blijkbaar heeft men hier den Aartsvader met Sint-Jacobus verward.

De *Worsteling Jacobs* staat niet onaardig uitgehouwen in een gevelsteen in de Nieuwe-zijds-armsteeg, juist tegenover den (op de vorige bladzijde genoemden) Ladder Jacobs. Op den voorgrond ziet men het oogenblik, waarop de Engel Jacob de heup ontwricht. Op den achtergrond staat Jakobs woning, een Amsterdamsch burgermanshuisje; 't Oostersche karakter is echter bewaard gebleven door een paar palmboomen.

Uit de omstandigheid, dat de naam Esau nog als geslachtnaam bestaat, meenen wij te mogen gissen, dat die personaadje ook vroeger als uithangteeken is voorgekomen.

Rachel hebben wij reeds op het bord eener Middelburgsche vroedvrouw gevonden [1]) en wij hopen haar nog eens te ontmoeten.

Van Jozef bestonden verschillende voorstellingen. Vooreerst: *Jozef in de put*, zoo als bij een graankooper te Dokkum:

> " Jozef werd van zijn broêrs in een put gesmeten.
> Hier verkoopt men alle granen goed gemeten.

Ten andere, *de Kuische Jozef;* een kleêrekooper had er dit vernuftig rijm bij:

> " Benje bij Potifars wijf geweest en verloorje je jas,
> Kom dan hier, ik heb er net een van pas.

---

1) Zie Deel I, blz. 132.

Eindelijk: *het Korenhuis van Egypte*, bij een korenkooper.

* Jozefs broeders hadden hem geheel vergeten,
Maar hier verkoopt men koren en graan vrij ruim gemeten.

De tweede regel is, als men ziet, met kleine variatie dezelfde als bij den Dokkummer, doch staat ten minste in eenig verband met het uithangteeken: tusschen de regels zelve is bij geen van beiden 't minste verband te vinden.

Op het bordje van den aanspreker Benier las men:

* In den ouden Joseph 't kan niet missen,
Woont Esaias Benier,
Bedienaar der begrafenissen,
Dien gij kunt vinden hier.

Maar wie was nu die *oude Jozef?* Bedoelde men er den man van Maria mede? of was »in den ouden Jozef" synoniem met: »in het huis, waar van ouds Jozef heeft uitgehangen" en waar nu Esaiäs Benier was komen wonen? Wij zouden op die vraag alleen kunnen antwoorden indien wij het uithangteeken gezien hadden.

Benjamin vinden we op 't krat van een wagen, en wel, waar hij als dief wordt »overgebracht."

* In *Benjamins zak* de beker was,
Men bracht hem in Egypte ras.

Job wordt altijd op den mesthoop voorgesteld. Bij een grutter voor den luifel, met dit rijmpje:

* In *Job op de Mesthoop*,
Verkoopt men erten en boonen goetkoop.

Bij een schoenlapper voor het pothuis:

* Job was een lijtzaam man.
Die daar heeft minst meê te doen,
Is er best an;
Dies zit ik in mijn kluisje,
In dit pothuisje,
En lap muyl en schoen,
Voor elk man.

Duidelijker, ofschoon niet beter van vorm, was de wijze raad, op een luifel gegeven:

* Door haat en nijt, Dog niet begint,
De lijtzaamheyt Jobs veel verwint.

Maar de mooiste voorstelling van Job, die wij kennen, vindt men op een

gevelsteen in de Langestraat. Job zit naakt op den mesthoop vóór zijn huis: tegen over hem staat zijn wijf met jak en rok en boezelaar, juist of zij in de Langestraat t'huis hoorde: in 't verschiet een kerk. Natuurlijk: een Hollander kon zich geen dorp zonder kerk denken, en 't dorp, waar Job woonde, moet die dus ook hebben gehad. — Het onderschrift is D. G. I, wat zeker zal moeten beteekenen: ***De Geduldige Job.***

In de Spuistraat bij 't Postkantoor zit hij op den mesthoop, alleen, met de letters 𝔍𝔬𝔟.

Zoo zag men ook, in den gevel van een niet onaanzienlijk gebouw in de Laan bij de Visschersstraat te Groningen, een grooten steen met een nis, in welke een beeld was uitgehouwen, waaronder stond:

Dit is Job [1]).

Op een uithangbord, waarop Job wel niet afgebeeld, maar toch het hoofdonderwerp van het rijm was, las men:

" De duivel sloeg met sware slagen,
Den vrome Job aan siel en lijf,
En heeft hem al sijn goet ontdragen,
Maar tot het swaarste van sijn plagen,
Liet hij hem nog alleen sijn wijf.
Dit is *in het Gestickte lijf.*

Te Utrecht stond Job in hout gebeiteld boven den ingang van het Sint Jobs-gasthuis — dat zeker geen beter patroon had kunnen kiezen. 't Beeldje, uit het begin der 16de eeuw, berust thans op 't stads-archief.

M o z e s werd op vierderlei wijze voorgesteld: 1°. in het biezekistje, 2°. staande met de steenen tafelen nevens zich, 3°. knielende op den berg, welke voorstelling ook als *de Berg Sinaï* betiteld werd, en 4°. met zijn broeder Aäron.

Mozes in het biezekistje zag men in de 17de eeuw op een bakkers uithangbord, met het volgende bijschrift:

" Moyses wiert gevist,
Uyt het water,
Die hier waar haalt krijgt vrij gist,
Een Paasbroot, en op Korstijt een deuvekater.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer T. van Halteren, te Wildervank.

Dezelfde voorstelling had een vroedvrouw, bij wie zij althans een weinig beter op haar plaats was, met dit eenvoudig rijmpje:

* Door Godes hant,
Kwam Moses te lant.

Maar de zonderlingste vertooning maakte zij bij een tandmeester:

* Men viste Moses uyt de biezen,
Hier trekt men tanden en kiezen.

Mozes met de steenen tafelen ziet men nog op Vlooienburg in een gevelsteen met *Mosis* tot onderschrift. Aan een zeventiende-eeuwsch wafelhuis stond hij evenzoo voor den luifel, waar hij wellicht zijn plaats alleen te danken had aan zijn *tafelen*, die juist rijmden op *wafelen;*

* Moyses schreef de Wet op twee tafelen,
Hier verkoopt men boekweiteflensjes, oliekoeken en wafelen.

Een konkurrent nam 't zelfde zinnebeeld, maar vond weêr een ander rijm uit:

* Moses sprak tegen het volk: Gij zult den Heere zoeken.
Hier verkoopt men gebakke visjes, wafelen en oliekoeken.

Mozes op den berg Sinaï knielende en de steenen tafelen uit den geopenden hemel ontvangende, is nog in de Bergstraat op een zeer oud gevelsteentje te vinden. Ook stond diezelfde voorstelling in 't midden der voorgaande eeuw geschilderd op 't uithangbord van den boekverkooper Crajenschot op den hoek van de Heerengracht en de Heisteeg.

Mozes en Aäron stonden in de 17de en 18de eeuwen in den gevel van een huis op de Joden-breêstraat, dat door een Israeliet gebouwd was, maar later tot een R. K. kerk werd ingericht, welke den naam van het uithangteeken behield. In 1837 is dit huis gesloopt, en door een kerkgebouw met twee torens vervangen. En schoon die kerk thans den naam van St. Antonius van Padua draagt, toch blijft die van Mozes en Aäron zich in 't spraakgebruik handhaven, en de beide oude Israeliten staan dan ook werkelijk weêr aan den achtergevel.

Aan het oude stadhuis te Londen stonden de beelden van Mozes en Aäron voor den gevel [1]). Of in 't midden der 17de eeuw het voornemen bestaan heeft, dit in Amsterdam na te volgen, kunnen wij niet beslissen; zeker is 't dat de straat tusschen het Paleis en de Nieuwe kerk sedert twee eeuwen de Mozes- en Aäronsstraat heet.

De tocht door de Roode zee placht mede als uithangteeken niet weinig in trek te zijn. Te Enkhuizen kwam hij voor in een vers op den luifel:

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 260.

* *Int Rode Meir.*

De dolkoppige Pharo vervolgde Mozes door 't Roô meir;
Dat waren eldermentse stuypen!
Maar Mozes raakte er droogvoets deur,
En hij met al zijn kanailje moest verzuypen.

Een tabakswinkel te Goes had dit rijm bij de voorstelling:

* Mozes heeft de kinderen Israels droogvoets door 't Roode meir geleyt,
Dat Pharao en al zijn volck op 't droevigst heeft beschreyt.
Heer wilt my mee zo goedgunstig als Mozes zijn.
Hier verkoopt men tabak, gedisteleerde Wateren en Brandewijn.

Dezelfde gebeurtenis werd herdacht in 't navolgende rijm, dat vóór 50 jaar nog te Utrecht in de Agnietensteeg voor eene tapperij uithing, maar hier met *Farao* zelf op 't uithangbord.

Een ieder wiedt zijn onkruit groen,
En heeft genoeg met zich zelf te doen. [1])
Die een ander jaagt moet zelf gaan loopen.
Daarom is Farao met al zijn volk verzopen. [2])

Dat *Farao* stond er zeker met toepassing op het bier, dat er verkocht werd. Te Barley in Engeland was weleer een beroemd bierhuis, dat *the old Pharao* heette, mede als zinspeling op 't bier van dien naam. Volgens de Engelschen heette het bier »Pharao", omdat Farao koppig was, en 't bier ook: omdat Farao de lui niet wilde laten gaan, en 't bier ook niet. [3]) Niet alleen de Engelschen brouwden dat bier: wij lezen ook van »Delftsch Pharao ende Israel, dewelcke altemets wel de hoofden van de Huysluyden op haere maeltijden doen omkeeren." [4]) 't Moet dus wel koppig bier zijn geweest, en zeker heeft de Israël het van den Farao nog gewonnen.

Huygens kende de beide bieren ook; maar zij schijnen in zijn tijd al merkelijk verdund te zijn geweest, want beiden komen bij hem als »klein bier" voor. Onder dat opschrift vinden wij in zijn Sneldichten: [5])

Dirck heeft geen geld om wijn te koopen,
Soo suypt hy Israël met stoopen.
Siet eens, hoe gaet het hier?
Dirck is dick van dunn bier.

En, onder 't opschrift »Momm" [6]):

Heer Oom moght niet als Momm.
Ick vraeghden hem, waerom?

---

[1]) Men vergelijke hier het versje bij den tuinman op blz. 48.
[2]) Medegedeeld door wijlen Jhr. Mr. F. A. Ridder van Rappard.
[3]) *Hist. of Signb.* p. 261. [4]) Boitet, Delft, bl. 645.
[5]) Boek XIII, n°. 11. [6]) *Ald.* n°. 101.

Foey, Pharo, sey de Pater,
Heel kleyn bier is half water.
Maer keert Mom om end om,
't Is voor en achter Mom.

De bloeitijd van beide bieren schijnt dus hier te lande de 16de eeuw geweest te zijn; in de 17de eeuw leden zij reeds aan verval van krachten, en na dien tijd hooren wij er hier niet meer van, zoo min als in Engeland. In België daar-en-tegen blijft de Faro zijn ouden naam krachtvol handhaven.

De Vleeschpotten van Egipte hingen nog in 't laatst der vorige eeuw uit aan een herberg te Schiebroek [1]) en de *Aanbidding van 't Gouden Kalf* ziet men nog op een gevelsteen in de Niezel.

De Vurige Kolom is reeds vermeld [2]), doch niet *de Kinderen Israels in de woestijn*, waarvan o. a. een schoenmaker de voorstelling op de navolgende wijze wist toepasselijk te maken op zijn bedrijf:

Toen de kinderen Israels in de woestijn waren,
Droegen zij haar schoenen veertig jaren.
Als de boeren en burgers nu ook zo deden,
Mogt de droes zijn kindren op 't schoenmaken besteden.

Te Lyon in de rue Bourgchanin stak voor weinige jaren nog een bord uit, dat van 1612 dagteekende: *à l'Arche d' alliance*, vergezeld van een omschrijving der Tien Geboden in Fransche verzen, die wij hier maar niet zullen uitschrijven,

In den omtrek van Oudenaarde vindt men *Egypte* uithangen, benevens *Palestina*, *Jeruzalem*, en *Babyloniën*. [3])

't Land van Belofte is altijd zeer in trek geweest. De voorstelling is onveranderlijk dezelfde: twee mannen, die een monster-druiventros aan een stok dragen. Of *'t Heilige Land*, dat in de 18de eeuw aan den hoek der Roskamssteeg uithing, dezelfde voorstelling was, weten wij niet; maar wel, dat het aantal gevelsteenen, waarop wij die voorstelling vinden, zeer groot is. Veelvuldig kwam zij ook voor aan kroegen; natuurlijk zag de waard gaarne, dat ieder bij hem zijn land van belofte kwam zoeken, en bovendien... die groote druiventros had zoo iets aantrekkelijks!

't Is waar, titel en afbeelding schijnen niet overeen te stemmen; want het *Land* ziet men niet. Maar men bedenke wel, dat dit doorgaans het geval is met hetgeen beloofd wordt, en dus nog in de onzekere toekomst ligt. Hier krijgt men van 't beloofde ten minste nog een proefje, wat niet eens altijd het geval is.

Te Rotterdam, aan het eerste huis als men van buiten den Schiedamschen dijk opkomt, ziet men boven de deur een mooi exemplaar: de beide

---

[1]) *Nederl. Stad- en Dorp-Beschr.* [2]) Deel I, blz. 50. [3]) DE POTTER, bl. 111.

verspieders zijn er in Grieksch gewaad, met een helm op 't hoofd, en de achterste van de twee heeft een antieke schenkkan in de hand, opdat men, niet alleen over de druiven zelve zou kunnen oordeelen, maar ook over den wijn, dien zij opleveren.

Een ***Land van belofte*** te Dordrecht aan de Nieuwbrug behoorde weleer aan zekeren Jacob Gerritse Cuyp, en vermoedelijk is daar de beroemde schilder Albert Cuyp geboren. 't Huis is later afgebroken, om de oprij der brug te verbreeden.

In Engeland kent men dezelfde voorstelling onder den naam van ***the Two Spies*** en somtijds werd die daar »vermeerderd en verbeterd", door aan de twee verspieders een derde toe te voegen. [1]) Dan heette 't natuurlijk ***the Three Spies;*** doch waar de derde zijn plaats vond is ons niet gebleken; misschien zat hij boven op den stok, en dan zou de voorstelling niet kwalijk geleken hebben naar het ronddragen van een laatsten heipaal te Amsterdam.

Bileam met zijn sprekende ezelin speelde ook al een voorname rol in de oude mysteriën en 't was een bekende aardigheid, aan iemand, die vóór zijn beurt sprak, toe te voegen, dat hij deed als Bileams ezelin, die sprak vóór 't haar gevraagd werd. 't Mag ons daarom verwonderen, dat wij dien geleerden man met zijn wonderdier op geen uithangteeken meer gevonden hebben. In 1722 stond hij te Londen op een uithangbord: [2]) en bij ons vinden wij hem vermeld als afgebeeld op een wagenkrat, met dit onderschrift:

De Engel die hielt ***Bileams*** ezel tegen,
De Ezel was met zijn Meester en de Meester met zijn Ezel verlegen.
Alzo steken er veel Ezels in menschenvellen die haar Paarden onwetende slaan,
Maar de beesten zijn wijzer als de Meester, omdat sy geen onbequame wegen willen gaan.

Het opmerkelijkst in dit rijm is, dat wij hier een voorlooper vinden van de Maatschappij tot bescherming der dieren.

IOSVE, die de zon doet stilstaan, vinden wij zeer uitvoerig en mooi voorgesteld op een steen aan het hoekhuis van de Leprozengracht. Jozua placht bij menigen schoenlapper uit te hangen, met toepassing op de »oude en gelapte schoenen", waarmede de Gibeoniten hem

[1]) [2]) *Hist. of Signb.* p. 261.

beet namen [1]). — Opschriften van uithangborden, hem betreffende, zijn ons niet voorgekomen, waarom wij, bij gebreke van een ander, het volgende mededeelen, dat op een kerkglas stond:

• Toen Jozua Godts volck in Canaan had geleit,
Trock hy zijn schoenen uit, gelijck hem wert gezeit [2])
Veel min voegt ons de schoen der zonden aen te houen,
Als wy Godts heerlyckheit zelf wenschen aen te schouweu.

Jefta, de dappere veldheer, maar die zich tevens door zijn offerbelofte een tragische vermaardheid verwierf, verscheen ook als beul zijner dochter op de uithangteekens, en 't gezond verstand der burgerij schroomde niet, hem van zijn lichtzinnigen ijver een verwijt te maken. Zoo deed een koopman in dommekrachten hem op zijn uithangbord schilderen met dit rijm:

• In *Jephta*, die den slag verwon
En blonk door deugt gelijk de zon,
Liet om een woord zijn dochter slagten.
Hier verkoopt men dommekrachten.

Niet onaardig wordt hier aan Jefta domme kracht verweten. 't Was of de winkelier het derde bedrijf van Vondels treurspel had bestudeerd.

Een ander te Jutfaas kwam er zonderling meê voor den dag, toen hij op zijn luifel schreef:

• Toen Jephta uit den stryt quam merkte hy aan 't hondje byna de leus,
Maar toen zijn dochter volgde stond hy elderments slecht en keek op zijn neus.

Dat hondje komt hier wonderlijk tusschen, en was dit het eerst geweest, dat Jefta te gemoet kwam, welnu! dan had hij zijn dochter kunnen sparen.

Simson — de Herkules der H. schrift, begaafd met al de goede èn verkeerde hoedanigheden van den Griek, en die bovendien nu eens aan een middeleeuwschen meistreel, dan weêr aan den razenden Roeland, en bij wijlen aan een modernen Don Juan doet denken — Simson was juist de rechte held voor de uithangteekens. Wij vinden er zijn gansche levensgeschiedenis op terug.

Aan een der oudste gedeelten van de Oude Kerk te Amsterdam zien wij een beeldhouwwerk, dat wellicht nog uit de 14[de] eeuw dagteekent; Simson, den leeuw verscheurende. 't Was, volgens de kerkelijke symboliek, 't zinnebeeld van Kristus'kracht: Simson, de honigraat uit den muil des leeuws trekkende, gelijk de Verlosser de zielen uit de Hel" [3]).

1) *Josua* IX. 2) *Josua* V. vs. 15.
3) Alberdingk Thijm, *Dietsche Warande*, dl. VII, blz. 123, noot.

Hoe Simson de 300 vossen met de brandende fakkels aan hun staarten in de korenvelden der Filistijnen joeg, zag men in de 17de eeuw voor een luifel van een tand- en breukmeester, met dit vernuftig rijm:

> * Simson bond 300 vossen aan malkander,
> En dat is zijn leven niet meer gebeurt.
> Hier zet men tanden in 's menschen mont,
> En maakt makkelijke banden voor die sijn gescheurt.

Het verband tusschen die vossen en die tanden en banden is niet duidelijk, maar schijnt in 't zamenbinden gezocht te moeten worden.

Hoe Simson met een ezelskinnebakken duizend Filistijnen de hersens insloeg, kan men nog zien op een gevelsteen *in den Ouden Samson* op den Nieuwe-zijds-voorburgwal op den hoek der Armsteeg. De steenhouwer toont in de meening verkeerd te hebben, dat het kinnebakken, waarmeê zich de held zoo dapper weerde, en waar natuurlijk wel wat schilfers afvlogen, dat van een reusachtigen ezel geweest moet zijn.

Hoe Simson, op Delilaas knieën slapende, van zijn hoofdhaar beroofd werd, werd almede uitgeschilderd en wel door iemand, die van 't snijden zijn beroep maakte. Men las er bij:

> * Delila sneed Simson het hair af en doe wierd hij gebonden.
> Hier verkoopt men zoetemelk en scharbier en snijt katten en honden.

Te Dordrecht werd zijn gansche historie in vier regels samengevat. Men las er voor een luifel:

> * Toen Samson door sijn kracht de leeuw betemmen kon;
> Den Philistijn versloeg, de vossen overwon,
> Wierdt hij nog door een vrou van sijn gezicht berooft,
> Glooft geen vrou dan of sij moet sijn zonder hooft [1]).

Eindelijk, Simsons dood. Te Breda zag men hem voor een luifel geschilderd, zoo als hij, in den tempel van Dagon geplaatst, met elken arm een kolom omvatte, zich kromde en 't gebouw deed instorten, — en daaronder deze elegie op den held:

> * Samson vermorselde de Philistijnen met al het gantsche gezin,
> Maer hij was te beklagen want die goede hals schoot er zelf meê den bek bij in.

Bovendien zag men Simson aan tal van herbergen, onder anderen omstreeks 1700 op 't Cingel. Voorts aan pakhuizen, niet zelden met Herkules, Goliath en Atlas tot zijn naaste buren. Ook in Engeland komt *Samson and the Lion* veel voor.

Te Parijs in 't Faubourg Saint-Germain draagt een huis het opschrift: »*Ancienne demeure de Bernard Palissy en* 1575." Tusschen de vensters

---

[1]) Vgl. omtrent het symbool, waar deze laatste regel op doelt, blz. 48.

der eerste verdieping bevindt zich een medaillon, dat den kunstenaar zelven wordt toegeschreven, en Simson voorstelt, een Filistijn ter aarde werpende, met het randschrift: *Au fort Samson.*

Ruth de Moabitische hing weleer in de Anjeliersstraat uit. — Maar geen van alle bijbelhelden, die meer in trek was dan haar achterkleinzoon David. Eer wij echter tot dezen overgaan, vermelden wij nog, dat op den hoek van den Nieuwendijk en Martelaarsgracht weleer *d' Stam Jesse* uithing; thans ziet men enkel den naam op een gevelsteen. Ook te Parijs, in de rue St. Denis, een basrelief: *l'arbre de Jesse.*

Vooral was David en Goliath een zeer geliefdkoosd tafereel: natuurlijk! de kleine man, die den reus overwint, verdiende wel aller bewondering; daarom ontbrak hij ook evenmin op onze vaderlandsche gedenkpenningen als in 't Oude Doolhof, en evenmin op het tooneel als op de uithangteekens. Van de tooneelstukken noemen wij slechts »het Schiedams *Rood Roosjens Spel van David ende Goliath*, door J. de Wael in 1619 uitgegeven, en voegen er bij, dat de titel »Rood Roosjensspel" doelt op de Schiedamsche kamer »de Roô Rozen," waar 't stuk voor geschreven werd. Van de uithangteekens zullen wij een zevental mededeelen, als blijken, hoe de overwinning op den Reus bij alle beroepen te pas gebracht kon worden.

In de eerste plaats, voor den luifel van een roer- en spiesmaker las men:

* Ben ik dan een hont, sprak Goliat onbeschroomt,
Dat gij met een stok op mij aankoomt?
David wert gewapent van Sauls knapen,
Maar David kon niet dragen zulken wapen.

Voor een komenij heette het:

* Goliat was een Reus, maar David was een ander man.
Hier verkoopt men zout en zeep, en bier bij de haal-kan.

Een schoenmaker te Leeuwarden bij de Vischmarkt, had er ook een toepassing op gevonden:

* Hier verkoopt men schoenen, voor rond en achter plat,
Passense David niet, dan passense Goliat.

Een Saardammer molenaar had de beide kampers voor zijn zaagmolen doen schilderen en dit rijm er bij:

* In den molen van Goliath, die door David wiert verslagen,
Verkoopt men allerhande hout en wil geerne voor de kooplui zagen.

Op een inbrengsters-bordje kwamen de helden ook te pas, met een vernuftig gevonden rijmwoord:

* Toen Goliath voor David viel ging het buiten zijn meening.
Hier gaat men voor de Luy in de Bank van Leening.

Maar nog vernuftiger deed het een zwavelstokken-vrouw, die zeker de kracht der beide helden aan een bestendig gebruik van mosterd toeschreef:

* Al was de Reus een stouter held,
David heeft 'em ter neêr gevelt,
Hier haalt men zwavelstokken en maalt men mostert om gelt.

Eindelijk nog een Leidsche vinding:

* Goliath was groot; maar David was doorslepen,
Hier verkoopt men rokkeband en broekeband met streepen.

Voorwaar! onze voorouders waren vindingrijk en de schakeering hunner tafereelen bont en schilderachtig. En dat ze met voorstelling en opschrift hun doel troffen, ligt buiten twijfel: de klanten voelden zich door het tafereel aangetrokken, omdat het Bijbelsch was, en door het opschrift, omdat het rijmde — en derhalve de gelijkenis volkomen en de toepassing juist moest zijn.

In Engeland vertoont men Goliath of Golias alleen, of wel zijn portret, onder den titel van *Goliath's head.* Doch men twijfelt er aan, of daarmede oorspronkelijk wel de Reus bedoeld was. Immers op 't einde der 12de eeuw leefde er een volksdichter en grappenmaker, die Golias heette, en wiens burleske rijmen langen tijd zeer populair zijn geweest. Deze was dus geen oneigenaardig held voor kroegen en bierhuizen [1]).

Te Straatsburg hangen *David en Goliath* aan een bierhuis uit, met dit rijm:

Ich, Bierhaus, werd' zum Riesen genannt;
Ein Beispiel steht an dieser Wand,
Vom grossen Riesen Goliath,
Welcher David erleget hat,
Ohne Ansehn, keiner Rüstung schwer,
Mit einem Stein und der Schleuder,
Drum Niemand auf sich selbst baut,
Sondern allein auf Gott vertraut.

Een gelijke voorstelling, reeds van 1660 dagteekenende, vindt men te Lyon, met het bijschrift:

Petit David.

Zacht gestemde zielen vonden meer behagen in de voorstelling van *David en Jonathan;* zoo, b. v. een Enkhuizer touwwinkelier, en 't kwam hem ook beter in 't rijm te pas:

* David had Jonathan zoo lief, ja boven de liefde eener vrouw.
Hier verkoopt men Marlijn, Dievekoort, Bintgaren en Kabeltouw.

---

1) *Hist. of Signb.*, p. 262.

Dat kabeltouw sloeg natuurlijk op den sterken band der vriendschap tusschen David en Jonathan — en 't dievekoort was voor de Filistijnen.

Een teêrhartige besteedster koos den *Weenenden David* en, zinspelende op de boezem-smart, verkondigde zij, dat zij er zalf voor had:

* David weende over Saul en Jonathan en zijn broêrs.
Hier verkoopt men salf voor zeere speenen en besteet ook meisens en minnemoêrs.

Al deze tafereelen stellen David voor in het tijdperk, toen hij nog de jeugdige held en meistreel was, beurtelings als konings schoonzoon vereerd en als condottiere rondzwervende; in de volgende zien wij hem als Koning David, den gekroonden harpzanger. In deze gestalte komt hij voor, zoo hier als in Engeland en Frankrijk.

Op de Lindengracht zag men hem in de vorige eeuw voor de lakenfabriek van Jacob Hartsen, en nog staat hij zoo op Uilenburg boven het poortje van een gang. Twee Davidbeeldjes, aan twee naast elkander staande gevels voorkomende (als b. v. in de Lindenstraat), zijn altijd naar elkander toegewend. Hij was ook het geliefde uithangteeken voor speel- en danshuizen, zoo omdat hij een speelman was, als omdat hij danste voor de ark. Nog in onzen tijd was de *Koning David* op de S^t^. Antonies-breêstraat bekend en befaamd.

Voor een wafelkraam — wel is waar een 17de eeuwsche — was David biddende voorgesteld, en daaronder las men:

* Met David bid ik den Heer,
Dat hij mijn haters dog bekeer.

Sedert zijn de wafelkramen minder stichtelijk geworden: — of dat aan de wafelmeisjes ligt weten wij niet.

Op een Gildebarre (»doodbaar") te Groningen las men:

Wij gaan gekleed in 't zwart,
Gelijck als David deê.
Al valt het ons wat hart,
De tijd die brengt het meê [1]).

Dit is een zinspeling op de laatste eer, die Koning David aan den verslagen Abner bewees, toen hij, »achter de bare" ging [2]), natuurlijk, naar de begrippen onzer voorouders, met een rouwmantel om, en een lanfer aan zijn tulband.

Op een steen aan 't S^t^. Geertruiden-gasthuis te Deventer vindt men David te bed liggende, terwijl de profeet Gad tot hem komt, om hem de keur te geven tusschen drie plagen [3]), met dit onderschrift:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Van Halteren, te Wildervank.

[2]) Zie II *Samuel* III : 31. [3]) Id. XXIV. vs. 11 en volgg.

Voor Kriichs vervolg int landt,
Of dueren tiit noch best is,
Te vallen in Godts handt,
Want troestelicker pest is [1]).

De uithangteekens kunnen soms verbazend fijne onderscheidingen maken. Op de Brouwersgracht staan twee pakhuizen nevens elkander, waarvan het eene *de David*, 't andere *de Koning David* heet.

Absalon, met zijn haren aan een boomtak hangende, terwijl zijn muildier onder hem doorgaat, is, zoo hier als buiten 's lands, van ouds het pruikemakers-uithangbord geweest. Wij geven er hiernevens een, herkomstig uit Purmerend. Het opschrift was doorgaans van denzelfden — min of meer gevariëerden — inhoud, of als het volgende:

Had uwe Koninklijke Hoogheid een pruik gedragen,
Dan zou zij over haar ongeluk nu niet klagen.

Men ziet, de Hollander verliest den behoorlijken eerbied voor den Prins niet uit het oog. — Wij willen er nu ook een Engelsch en een Fransch voorbeeld bijvoegen.

Een barbier uit Northamptonshire had eenvoudig geschreven: »Absalon, hadt gij een pruik gedragen, dan waart gij niet verhangen."

Maar een pruikemaker voegde er David bij, weeklagende op dezen trant:

Och Absalon, och Absalon!
Och Absalon mijn zoon!
Zoo jij een pruik gedragen had,
Je waart niet bij de doôn.

Te Parijs kwamen — zoo luidt het verhaal — een pruikemaker en een haarsnijder tegen over elkander te wonen. De eerste hing *Absalon* uit, en schreef er onder:

Une perruque aurait sauvé sa vie.

De haarsnijder, dit ziende, liet op het zijne een man schilderen die bezig was te verdrinken, en een ander, die toegeschoten was om hem te redden, doch wien alleen de pruik des drenkelings in de hand bleef, en daaronder:

Une perruque est cause de sa mort.

Minder geestig, of liever vrij plomper, was een Dortsche pruikemaker. Onder de gewone voorstelling van Absalon schreef hij:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Dozy, te Deventer.

Zoo moeten ze varen,
Die dragen 'er eigen haren.

Waarop een haarsnijder in de buurt het verdrinken van Jan Willem Friso voor zijn deur liet schilderen, en daaronder:

Zoo moeten ze varen,
Die dragen een andermans haren.

Wij besluiten met het quatrain, dat men nog voor eenige jaren bij La Croix, *perruquier-coiffeur* te Parijs, Rue Basse 9, lezen kon:

Passans, comtemplez la douleur
D'Absalon, pendu par la nuque.
Il eut évité son malheur,
S'il eût voulu porter perruque [1]).

Salomo verschijnt op gevelsteenen en uithangborden als de wijze Koning en als de tempelbouwer. Salomons eerste recht was wel een geliefde voorstelling in Vierscharen en Schepenkamers, maar als uithangteeken hebben wij 't nergens gevonden.

Een Deventerkoekebakker, die in de Spreuken wel gelezen had van »lippen, die druppen van honichzeem," [2]) en dus oordeelde, dat Salomo een wijs man was en wel paste bij de koekebakkerij, hing *den Vorst Salomo* uit en schreef er onder:

* Hier in Vorst Salomo, den alderwijsten Koning,
Daar bakt men zoete koek, gemaakt van graan en honing.

Timmerlieden hingen ook gaarne Salomo uit, wiens wijsheid ook wederom daarin blijkt, dat hij hen evenmin als de koekebakker om een rijmwoord verlegen laat. Men hoore slechts:

* Salomo was een wijs vorst en magtig koning,
Hij timmerde zijn Schepper een huis en een woning.

Een ander schreef voor zijn luifel:

* De Tempel Salomoos wiert gebout,
Van staal, ijzer, zilver en gout,
Door konst des werkmans bereit,
Heerlijk zoo de schrijver zeit.

In Engeland was Salomo met geen enkel uithangbord vereerd, wat te vreemder is, naarmate men den pedanten Koning Jacobus den Eerste zoo gaarne met dien naam verheerlijkte. Daarentegen bewezen de Engelschen die eer aan *de Koningin van Scheba*, waarvan wij de voorstelling nergens vonden dan in 't Doolhof, waar zij met al haar Juffertjes paradeerde, doch nu ook verdwenen is.

---

[1]) De Potter, bl. 101. [2]) V. 3.

Den Koning Jerobeam vinden wij te Hoorn op een gevelsteen, die twee tafereelen vertoont. Het eerste geeft ons te zien, hoe de Profeet Ahia aan Jerobeam, door de zinnebeeldige handeling van 't in stukken scheuren van zijn mantel, het Koningschap over de Tien Stammen voorspelt [1]). Het tweede vertoont ons, hoe een ander Profeet, na den Koning over zijn afgodendienst de les gelezen te hebben, onder een eikenboom zit, waar hem een oude kollega vond, die hem met zich, tegen Gods bevel, naar Bethel troonde. Op den achtergrond zien wij de straf, die op de ongehoorzaamheid volgde, n. l. hoe de man door een leeuw wordt opgegeten [2]).

De Profeet Elia verschijnt steeds nederzittende bij de beek Krith, terwijl de raven toevliegen om hem van spijs te voorzien. Ontelbaar zijn de gevelsteenen, waarop men hem nog in die gestalte zien kan [3]); terwijl daarentegen onze Engelsche voorgangers maar een enkel voorbeeld weten op te noemen, dat bij een slager te vinden was [4]). Te Rotterdam hing *Elia* aan een gaarkeuken uit, en de toepassing was er bij te lezen:

> Elias quamen de ravens in de woestijne spijzen,
> Ik spijs de passagiers, die zijn vermoeit van rijzen,
> Met koude of warme kost, wat iedereen begeert,
> Ik dien haar even wel, die veel of weinig verteert.

Somtijds lag de toespeling in den naam van den man die 't uithing, gelijk b. v. bij den Amsterdamschen drukker Paulus van Ravesteyn in 1620, die Elias tot uithangteeken koos, niet om hem, maar om de raven.

Te Hoorn, aan 't zelfde huis, dat wij zoo even reeds noemden, ziet men in een gevelsteen een dubbele voorstelling van Elia: de eene de gewone: de andere, ons zijn hemelvaart in een vurigen wagen vertoonende.

De historie van Naboths wijngaard vinden wij op een mooien gevel-

[1]) I Kon. XI : 29. [2]) I Kon. XIII : 14, 24. Zie Nijhoff, *Bijdr*. Dl. IV. bl. 175, 176.
[3]) Zie de afbeeld. Dl. I, blz. 73. [4]) *Hist. of Signb.* p. 264.

steen uit de eerste helft der 17de eeuw in de Vinkenstraat bij de Korte Prinsengracht. De steen stelt het oogenblik voor, waarop Achab tot Naboth zegt: »geeft my uwen wyngaert" enz. en Naboth antwoordt: »Dat late de Heere verre van mij zijn, dat ick u de erve mijner Vaderen geven soude." [1]) Onder den steen leest men:

Al is de leugen nog so snel,
De waarhijdt agterhaalt se wel,

en ter wederzijden: *Nabos wijnberg.*

Jonas, door den »Wallevis" op 't strand gespogen, was een echt schippers-symbool. Ten voorbeelde geven wij hiernevens de afbeelding van een tafereel, dat voorkwam op 't hakkebord van een Friesche tjalk, waarop het in kleuren geschilderd was. Jonas had een zwarten rok aan, een broek van nanking, blaauwe das en laarzen met gele kappen De visch was lichtbruin met sneeuwwitte tanden: de lucht sterk blaauw met helderwitte wolkjes: het water grasgroen met witte krulranden die 't schuim verbeelden. In 't verschiet zag men de tjalk met een Hollandsche vlag. — Onder de voorstelling staat:

O arme Jona wat hebt gij u self bedroge,
En raakte daardoor in des Walvisses lijf,
Maar daar gij nu weer levent op het lant word gespoge,
Bekeer u en prijs Gods genade en zijn bedrijf.

In een land van scheepvaart als 't onze kon 't meermalen gebeuren, dat een verloren-geächte zwerver onverwacht terugkwam, en licht heeft menige gevelsteen, waarop Jonas is uitgehouwen, zijn oorsprong daaraan te danken. Althans van een zoodanigen steen, in de Buiten-brouwersstraat, met het onderschrift *Jones Proph*, zegt de overlevering, dat die daar is geplaatst door de vrouw van een koopvaardijschipper, ter gedachtenis, dat zij haar man, dien zij door schipbreuk verloren achtte, onverwacht terugzag.

De voorstellingen — en zij zijn talrijk — zijn niet overal gelijk. Somtijds komt Jonas ten halven lijve uit den visch te voorschijn, somtijds staat hij, gerokt en gehoed, met een stok in de hand, op zijn voeten, terwijl de visch hem nakijkt. Op den Nieuwe-zijds-voorburgwal bij den Gravenstraat zijn Jonas en de Walvisch in een groote schelp aan de deurpost uitgehouwen.

[1]) I Kon. XXI : 2, 3.

Op de Oude Moesmarkt te Maastricht komt Jonas *uit* den Walvisch springen; maar het onderschrift luidt juist anders-om: *In den Walvis* 1783 [1]).

Doch 't was niet enkel een schippers- maar ook een katechizeermeesterssymbool; want Jonas ging »om te leeren." Zoodanig een kathechizeermeester te Schevelingen, die tevens baardscheerder was, had dan ook *Jonas* uithangen, met dit epigram:

Doe de Wallevis Jonas uitspoog, ging hij te Ninivé leeren,
Hier Catechiseert men en men gaat ook uyt scheeren [2]).

Als de man in alles zoo naauwkeurig op Jona geleek, waren zijn leerlingen te beklagen; immers 't was juist omdat Jonas niet naar Ninivé was gegaan, dat de Heer hem strafte.

Maar ook wie Jonas gedoopt was — en het getal daarvan was niet gering — hing gaarne zijn patroon uit; zoo b. v. een winkelier te Veere:

Jonas was in de buik van de Wallevis drie dagen en drie nagten;
Evenwel hielt de Heer hem nog in gedagten.
Ik wensch, dat ik van Hem mag worden zoo bemint.
Hier verkoopt men, tot ieders gerief, swart linnen, garen en lint.

De groote Nebukadnezar, de bijbelsche Napoleon, hing uit bij een koopman in kruit en lood:

In de Koning Nebukadnezar, die zeven jaren leefde in 't velt,
Tot dat hij aan zijn volk weêr wiert ten toon gestelt,
Om zo gelijk voor dees zijn landen te bestieren,
Verkoopt men hagel, kruit, maten en bandelieren.

De Profeet Daniël wordt steeds voòrgesteld in den leeuwenkuil. Al in 1578 vinden wij te Amsterdam *een Kuil der Leeuwen*, waar zekere Simon Pietersz. woonde. Nog ziet men hem op verschillende gevelsteenen, o. a. op de Leidschestraat bij de Kerkstraat, en in de Buiten-Oranjestraat een van 1641, met het onderschrift: *in daniel K.* Waarschijnlijk heeft gebrek aan ruimte die verkorting noodig gemaakt; in allen gevalle was *K* voor *kuil* den Amsterdammers volkomen verstaanbaar. In hunne steenen keldervloeren toch of op hunne binnenplaatsen was eveneens op een der steenen doorgaans een *K* te vinden; 't was de steen, die de plaats aanwees, waar zich de kuil bevond, en dien men dus oplichtte, wanneer de kuil te eeniger tijd moest geöpend worden.

Een kok te Maastricht, die Daniël heette, en van een misdaad beschuldigd, doch vrij gesproken was, koos zich ook *Daniël in den Leeuwenkuil* tot uithangteeken en schreef op zijn luifel:

---

1) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.
2) » » » » D. Buddingh, te Utrecht.

* Toen Daniël in de kuil der leeuwen wiert gesmeten,
Mits hij geen schult had, heeft geen leeuw hem opgegeten.
Zo ben ik Daniël meê van het straffen vrij.
Dus blijf ik kok en hou mij bij de braderij.

De *drie Jongelingen in den vurigen oven* ziet men op gevelsteenen in de Handboogsstraat en in de Nieuwstraat.

De Koning Ahasueros hing uit voor een boerenhuis in de Veenen, waar men rottevallen verkocht; doch 't schijnt, dat de woordspeling minder hem dan Haman gold, die »als een oude rot in de val" liep. 't Vers luidde:

* *In de Koning Assuerus*, die Vasthi verstiet,
Om dat sij haar te veel op haar grootsheit verliet.
Toen heeft hij Hester om haar schoonheit ten troon verheven,
Waardoor Mordechaï en al de Joden behielden het leven.
Maar Haman wiert om zijn snoot bestaan te Zusa aan een galg gehangen.
Hier verkoopt men alderhande vallen, om rotten, muizen en mollen in te vangen.

De kuische Suzanna hing te Woerden uit — wellicht aan een tapperij; want aan een winkel, waar vrouwen te wachten waren, zou een opschrift als 't volgende kwalijk gepast hebben:

* Hier *in Suzanna*, die twee boeven fel bestreden,
Om te bespieden haar ontbloote kuische leden.
Dog door haer vroomheit wierden deze guits gevaên.
Maar 't vrouwvolk leeft niet meer als het toen heeft gedaen.

De dichter, die dat schreef, bezat weinig logica. Immers dat men toen over die vroomheit van Suzanna — tegen over twee ouwe boeven — zoo'n bombarie maakte, bewijst juist, dat men het al iets heel buitengewoons achtte.

Eindelijk de Heeren Tobias, vader en zoon: — de vader, altijd voorgesteld, als door de onoplettendheid van een zwaluw zijn gezicht verliezende: de zoon, wandelende aan de hand van een Engel.

Voor 200 jaren stond *de Oude Tobias* in een gevelsteen op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis, en in dat huis woonde de beroemde schoonschrijver Lieven van Coppenol [1]). Elders was zijn droevig ongeval op een uithangbord geschilderd, en dit rijm er bij, op den stok:

* Tobias was moê van 't begraven der dooden zeer gezwint,
Een zwaluw sch... hem in de oogen en hij wiert blint.

Uit den eersten regel, en vooral uit dat »zeer gezwint" is 't blijkbaar, dat de bewoner van 't huis een podas-okus-Achilles moet geweest zijn [2]).

---

[1]) *Navorscher* 1866, blz. 303. Zie verder over Coppenol *Vondels Leven en Werken*, V. 519 volgg.

[2]) Vergl. Deel I, blz. 198, 199.

Een spekslager te Gorkum had hetzelfde uithangteeken, met deze vier regels:

Tobias heeft zijn gezigt door de drek van een swaluw verlooren.
Sommige menschen kan men van spijt niet sien nog hooren.
Die mij benijden wensch ik ook haar oogen verblint door drek.
Hier verkoop ik, tot ieders gerief, saucijzen en pekelspek.

Men ziet, dat de man alles behalve kristelijk dacht over zijn benijders. Reeds hebben wij meer van die klachten over haat en nijd hooren aanheffen en wij hebben er nog lang niet mede gedaan, al geven wij niet al wat wij dienaangaande zouden kunnen geven. En toch meenden stellig al die klagers, dat zij heele vrome, brave lieden waren, en zeker per slot nog hun zin zouden krijgen, door de straf hunner weêrpartijders te aanschouwen; immers wat zij zeiden was niets anders dan een gewijzigde aanhaling van hetgeen David in zijn Psalmen zong. — Die opschriften, hoe laf en onbeduidend zij dikwijls ook schijnen mogen, zijn daarom belangrijk, omdat zij ons in de Oudtestamentische richting dier dagen een dieper inzicht geven.

De Jonge Tobias komt nog op gevelsteenen, en kwam dikwijls op uithangborden voor. Men vond hem o. a. weleer, op een bord geschilderd, voor een werf op 't Realen-eiland en op een gevelsteen in de Haarlemmerhouttuinen; nog kan men hem op een steen op Uilenburg vinden en wellicht op meer plaatsen. Te Leeuwarden had een waard hem tot uithangteeken gekozen, en zeer gepast; immers hij wenschte daarmede aan »den reizenden man", die bij hem zijn intrek genomen had, een goed geleide toe. Het daarbij gekozen opschrift luidde aldus:

De Engel Rafaël leide den jongen Tobias
Langs bergen en dalen zeer ras.
Hier houdt men nachtslapers op dit pas.

Toch is 't gezelschap niet voltallig; de Bruid ontbreekt. Daar heeft Vondel beter aan gedacht, als hij, in zijn Gijsbreght, Broer Peter zeggen laat:

Zijt gij dat, Rafaël? Sijt ghij dat self, die beyde,
Tobias en sijn Bruyd soo veyligh t' huis geleyde?

Maar wellicht had de Leeuwarder met opzet van de Bruid gezwegen; hij had voor dames geen logies.

Om der verscheidenheidswille, maar hoogst onjuist, liet een Overijselaar Tobias »te paard" reizen en vergat daarbij den Engel. Men zag dit in 1814 te Diepenheim. Op een uithangbord was een man te paard geschilderd, en daaronder: *in den Jongen Tobias*, met dit diepzinnig rijm:

Tobias liet zijn paard beslaan,
Om over hooge bergen te gaan,
Hooge bergen, diepe kuilen,
Niemand kan den dood ontschuilen,

Want de dood die komt zeer snel,
Wacht u voor de zonde wel.
Hier tapt men wijn, bier, uit het beste vat,
Ook koffie en genever nat.

II.

Bethlehem was reeds in de middeleeuwen en bleef ook later een geliefde voorstelling. De naam werd niet alleen aan kloosters en godshuizen van verschillenden aard gegeven; maar ook menigeen vond er voor zijn gemoed iets streelends in, al was het dan maar figuurlijk, in Bethlehem te wonen.

Nog blijkt dit uit menig voorbeeld. In de Gasthuisstraat te Gorkum, wijk C. n°. 11, staat voor een huis:

DIT IS IN BETHLEHEM.
Vreest den Heer,
Doet hem eer,
Want den dach van sterven haest hem seer.
1566 [1]).

In de St. Nicolaasstraat te Amsterdam stond onlangs nog een ander steentje in een gevel, met het opschrift: NIVT BETTELEM, dat »Nieuw Bethlehem" beteekende.

De Salutatie kwam in Engeland zeer menigvuldig voor, en wel het meest aan herbergen. Weinige uithangteekens hebben zooveel wijzigingen ondergaan. Het was oorspronkelijk de Engel, de Maagd Maria begroetende. In den tijd van de Puriteinen werd het veranderd in: *de Soldaat en Burger* (!) Later ging het over, of in de enkele *Maagd*, of in den enkelen *Engel*, met een rol in de hand, waarop oorspronkelijk had gestaan: *Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum.* Tegenwoordig wordt de *Salutatie* meestal voorgesteld door twee samengevoegde handen en de woorden: *Welkom in de stad* [2]).

In de Vlaamsche gewesten kwam de Salutatie voor onder den titel: *de Blijde Boodschap.*

Te Amsterdam ziet men de *Maria Groetenisse* nog op een gevelsteen op den hoek van den Kloveniersburgwal en Spinhuissteeg.

Maria met het kind Jezus ziet men op een gevelsteen in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg. Op een anderen, op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht, zit Maria met haar kind op den heuvel Sion: een jongeling (Joannes?) knielt voor het kind; op den heuvel, ter zijde, een

[1]) Medegedeeld door den Heer Van den Honert.
[2]) *Hist. of Signb.* p. 264, 266, 267, 272.

boomstam — de afgehouwen tronk van Jesse. In de lucht, tusschen draperiën, twee Engelen, die Maria kroonen.

Op 't archief te Utrecht berust een oude gevelsteen, die weleer gestaan heeft aan het huis in de Stroosteeg, dat vroeger de Luthersche Kerk is geweest en die mede ***Maria met het kind Jezus*** voorstelt.

Jozef was de patroon der timmerlieden en hing dus meest bij deze uit. Zoo vinden wij hem te Vlissingen op een gevelsteen, met een zaag in de hand [1]). En elders las men, onder een dergelijke afbeelding op een timmermans-uithangbord:

" *In Joseph*, die een zoon uit Davids geslacht geboren was,
Hebben wij Timmerlui tot een patroon vercoren ras. "

Maar ook de houtkoopers eischten hem op:

" Joseph was een Timmerman,
En hij ging hem geneeren,
Al in de vreeze des Heeren,
Daar was hij noit te slimmer van.
Laat het u niet verveelen,
Hier verkoopt men Balken, Sparren en Deelen. "

De Wijzen van het Oosten verschijnen steeds in het traditioneele drietal en in Koninklijk karakter. De overlevering wist niet alleen hunne namen te noemen, maar zelfs precies, hoe oud elk hunner was: Kasper, die 't goud offerde, was 60 jaar, Balthazar, die de myrrhe offerde, 40 jaar, en Melchior, die den wierook offerde, 20 jaar. Volgens sommigen zijn zij de typen der drie standen — den koninklijken, priesters- en krijgsmans-stand — en zoo stellen ze de schilders dan ook doorgaans voor; volgens anderen van de drie toen bekende werelddeelen, waarom een van hen dan ook als een zwarte wordt afgebeeld. Als uithangteeken zijn zij van den tijd der middeleeuwen af zeer gezocht geweest, en geen wonder. Het Driekoningsfeest was van ouds een vrolijk volksfeest, dat gevierd werd met het omgaan met de star en met gezang er bij, met trekbrief en kroon, met brood en boon, en met kaarsjespringen. Dat alles is voorbij en vergeten — al heugt het enkelen ouderen van dagen nog — voorbij en vergeten, met de St. Maartensvuurtjes en de fiere Pinksterbloem, die een krans met rozen en een herdersstaf droeg, en de Klisseboer, en zoo veel andere vrolijke uitingen van onschuldige volkspoëzy! — Maar daar wil ons hedendaagsch positivisme niet van weten. 't Heeft toch wat

---

[1]) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.

anders in de plaats gegeven, dat misschien niet even vermakelijk, maar, zoo men hoopt, vrij wat nuttiger zal zijn — de vormleer [1]).

De Drie Koningen dan — om tot hen terug te keeren — komen nog op verscheidene gevelsteenen voor: men ziet ze b. v. te Dordrecht W. B. n°. 161, tegelijk met drie andere steenen, die *dit is in Beerenburch*, *Klein Jeruzalem* en *Spagnien* voorstellen en die nog uit de 16de eeuw dagteekenen [2]). Een fraai exemplaar vindt men nog te Amsterdam in de Paardenstraat. In de Vinkenstraat hingen ze weleer bij een timmerman uit, die er een rijm in zocht op zijn naam:

In de Drie Koningen uit het Oosten,
Hier woont de timmerman Jillis Joosten.

En in 1657 woonde Jan de Vinck, »Coopman *in de Drie Coningen,*" op de Brouwersgracht.

Dewijl de Drie Koningen reizigers waren, voegden zij ook zeer goed aan een herberg, en licht vindt men ze hier en daar nog. Te Maastricht prijkten zij voor de »luybe" of 't bakkersgildehuis, met toespeling op het Driekoningsbrood, en ook in de Platielstraat voor een gevel, met het tijdvers:

epIphanIa DoMInI CaeLo eXaLtata [3]).

De Vlucht naar Egypte wordt altijd voorgesteld op de navolgende wijze: Maria zit met het kind Jezus op een ezel en Jozef stapt vooruit met een zaag in de hand. 't Was ook een timmermans-uithangteeken, dat zij op hun gildeplaten, banieren en penningen voerden. Men vindt het op de gevelsteenen nog tallooze malen. Te Rotterdam had een kleêremaker *de Vlucht naar Egypte* op zijn bord; doch 't was hem niet, als den timmerlieden, om Jozef te doen, maar om den ezel, als blijkt uit het rijm:

Joseph vluchtte met Maria naar Egypte op een Ezel,
Hier woont de meester-kleermaker Dirk van Wezel.

De terugkomst uit Egypte komt ook voor, soms met het bijschrift: *uyt Egypte hebbe Ick mijnen Sone geroepen*. Men vindt dit nog op 't Begijnhof op een gevelsteen. De voorstelling is even als die van de Vlucht, met dit onderscheid, dat bij deze de figuren rechts [4]), bij de Terugkomst links gewend zijn.

Joannes den Dooper, voorgesteld als den Heiland doopende in de Jordaan, vindt men hier te lande meermalen op gevelsteenen, o. a. te Am-

---

1) Art. 1 der Wet van 13 Augustus 1857 (Staatsblad N°. 103.)
2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.
3) » » » » Victor de Stuers.
4) *Rechts* in heraldieken zin, d. i. naar de linkerhand van den beschouwer.

sterdam aan 't hoekhuis der St. Jansstraat, en te Dordrecht, wijk C. nº. 576; maar op uithangborden is hij ons niet voorgekomen. Daarentegen komt in Engeland zijn hoofd (*the Baptist's Head*) sinds eeuwen zeer veel op uithangborden voor en men brengt daar den oorsprong tot den tijd der pelgrimstochten terug [1]). Te Parijs had reeds in 1487 een voornaam boekdrukker, Jean Carcain, het hoofd van Joannes den Dooper uithangen. Dit blijkt uit een zestal Latijnsche verzen op den titel van een zijner boeken, die wij hier (de verzen namelijk) vertaald geven:

De brug van St. Michiel kunt ge in Parijs licht vinden,
Er staan veel huizen op: één is het meest bekend.
'tIs dat, waar gij het hoofd des Doopers uit ziet hangen,
Daar vindt ge een boekzaal vol met wat gij maar begeert;
En zoudt gij ook den naam des drukkers willen weten?
Zijn naam is Jean Carcain. Vraag meer niet en vaarwel.

't Was in Frankrijk een oude uithangbords-aardigheid, om Joannes den Dooper voor te stellen door een aap in batist gekleed. 't Was dus: *le Singe en batiste* = *le St. Jean Baptiste* [2]).

Kristus is voorgesteld op een gevelsteen op het Damrak voorbij de Oudebrug: 't is een borstbeeld, met de rechterhand zegenend opgeheven, in de linker een wereldbol.

Met de Twaalf Apostelen prijkt *Kristus* op een steen aan het Apostelhuis te Maastricht, een gesticht voor oude R. K. minvermogenden. Een onderschrift vermeldt, dat het huis den 3den Mei 1493 door Lambert van Middelhoven is gesticht.

Tallemant des Réaux vertelt, in zijn *Contes et Historiettes*, van een waard in de straat Montmartre te Parijs, die *la Tête Dieu* op zijn uithangbord had geplaatst, en dit, ondanks al de aanmaningen van den pastoor, niet wilde wegnemen, tot dat eindelijk de overheid hem er toe noodzaakte [3]).

Te Waterland-Oudeman in Vlaanderen hangt aan een kroeg uit: *in Celeskest tapt men.* Voor Hollanders onverstaanbaar. Maar *Celeskest* wordt verklaard als een verbastering van »'s Helich Kerst," d. i.: »Heilig Kerst (Kristus) [4]). Die oude, zeer oude Vlaamsche uithangteekens kunnen ons nog leeren, hoe 't ook bij ons vóór de Reformatie was.

De Vier Evangelisten komen op de uithangteekens op drieërlei wijze voor:

1°. Elk afzonderlijk afgebeeld op vier naast elkander staande gevels.

2°. Alle vier te zamen op één gevelsteen of uithangbord.

---

1) *Hist. of Signb.* p. 273.

2) *Id*: p. 274. — Een gelijke aardigheid is ook bekend met *St. Germain d'Auxerre* Zie J. ter Gouw, *Studiën over Wapen- en Zegelk.* blz. 197.

3) *Hist. of Signb.* p. 279. 4) De Potter, blz. 114.

3°. Gekroond. — In ieder geval vergezeld van hun eigenaardige attributen, zoo als Jeremias de Decker ze opgeeft:

> Een Engel bij Matthijs, of Serafijnsche man;
> Bij Markus eenen Leeuw, gewoon het overwinnen:
> Een Os bij Lukas en een Arend bij Sint Jan.

Van n°. 1 vindt men zelden meer de verzameling volledig; doorgaans zijn er een of meer door verbouwing weggeraakt. Zoo b. v. ziet men aan drie huizen naast elkander in de Utrechtschedwarsstraat, Markus, Lukas en Joannes; doch Mattheus heeft voor lang zijn graf in den biksteenkelder gevonden. Daarentegen vinden wij Joannes alleen op de Leidschestraat bij de Keizersgracht — zie hier nevens — en op 't Begijnhof.

Van n°. 2 zijn nog verscheiden voorbeelden, vooral op uithangborden van boekwinkels: zie b.v. in de Heisteeg.

De vier Evangelisten stonden in de eerste helft der 17de eeuw ook aan een hofje in de Vinkenstraat, en hingen in 't laatste dier eeuw uit bij den boekverkooper Frederik van Metelen in de Warmoesstraat.

De Vier Gekroonde Evangelisten was in de 17de eeuw het uithangteeken van den boekverkooper Philips van Eyck te Antwerpen [1]), en hoe ze nog te Amsterdam in de Kolksteeg op een gevelsteen staan, kan men hier nevens zien. Zij zitten rondom een tafel, elk met zijn attribuut bij zich, »dus in 't geheel acht koppen," zou een zeeman zeggen.

De Bruiloft te Cana was, als feestdisch, voor pasteibakkers [2]), en omdat de wijn er een hoofdrol speelde, voor herbergiers een zeer gepast uithangteeken. Een dezer laatsten, een Saardammer, schreef voor zijn luifel:

> Wie d' edle wijnstoksvocht begeert, koop s' hier bij mijn.
> Christus maakte te Cana in Galilea wijn,
> En so hij dit niet hadde gedaan,
> Al de gasten waren droomerig naar huis gegaan.

Maar wie zou aan een Melkhuis *de Bruiloft te Cana* gezocht hebben? Van melkdrinkers was daar toch geen sprake geweest. Toch had een

---

[1]) Zie *Navorscher* 1866. [2]) Zie Dl. I, blz. 162 zulk een uithangteeken aangehaald.

Amsterdamsche melkslijter dat tafereel op zijn uithangbord doen schilderen, en er bijgeschreven:

" Op de bruiloft van Cana in Galilea veranderde het water in wijn,
Opdat er de menschen verheugt zouden zijn,
Maar nu is de wijn en sterke drank een bederf voor vele menschen.
Hier verkoopt men melk, buy en scharrebier, na ieders wenschen.

Leefde de man, het Afschaffings-genootschap vroeg zeker om zijn adres.

De beide Wonderbare Spijzigingen vinden wij te Amsterdam — ongetwijfeld beiden bakkers-uithangteekens. Van die der 5000 mannen met vijf brooden en twee visschen [1]) zien wij een zeer uitvoerige afbeelding in de Vinkenstraat op den hoek der Binnen-Dommersstraat, onder den titel: *de Veyf Garstenbrooden* [2]), en met het bijschrift:

17 Naar gunst van menschen moet men wenschen. 20.

terwijl de spijziging der 4000 met zeven brooden [3]), onder den titel: *het Gezegent Brood*, in de Binnen-Brouwersstraat voorkomt.

De Wonderbare Vischvangst [4]) staat gebeiteld op een grooten steen in een gevel te Hindeloopen aan de haven bij de Groote sluis. De steen is goed bewerkt, maar zonderling is 't, dat aan de vlaggestok achter op het schip de Prinsevlag waait [5]). *La Pèche miraculeuse* hing in 't laatst der 17de eeuw uit bij den boekverkooper Poisson te Parijs. 't Was dus een zinspeling op 's mans naam, en wij vinden vermeld, dat nog heden 't zelfde huis bewoond wordt door een boekverkooper van denzelfden naam en 't zelfde geslacht [6]).

De Samaritaansche Vrouw bij de fontein Jacobs [7]) komt in Engeland dikwijls voor onder den titel van *Jacob's Well* en in Frankrijk onder dien van *La Samaritaine*. Hier te lande hing zij in de 16de en 17de eeuw uit als *'t Vrouwke bij de put;* ja zelfs gaf zekere Rutgaert Jansen in 1602 een troost-spel uit:

Van 't Vrouken bij de put.
Siet wat 't geloof vermach:
Twort tot veel menschen nut
Ghegeven aan den dach.

En nog vindt men haar o. a. te Alkmaar op de Groenmarkt, met de kruik in de hand bij een fontein staande [8]).

---

1) *Matth.* XIV : 17—21. 2) Te Zaandam had een bakker weleer *de 3 Garstebrooden* uithangen, doch dat huis verbrandde op den laatsten Maart 1836. — *Zaanl. Jaarb.* 1853, blz. 42. 3) *Matth.* XV : 34—38.

4) *Lukas* V : 4—9. 5) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden.

6) *Hist. of Signb.* p. 275. 7) *Johannes* IV.

8) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen, te Alkmaar.

Te Rouaan vindt men *la Samaritaine* op een gevelsteen van 1588, terwijl de Parijzer boekverkooper Jacques Dupuy, wonende in de Rue St. Jacques, en nog niet te vrede met deze zinspeling op zijn voornaam, er nog eene op zijn geslachtnaam bij begeerde en daarom de Samaritaansche bij de put uithing [1]).

De bergen Tabor en Kalvariën waren, even als de Vier Evangelisten, geliefkoosde boekverkoopers-uithangteekens. Den *Berg Tabor* ziet men nog in een gevelsteen aan het hoekhuis van Cingel en Beulingsstraat; de andere hing uit op meer dan eene plaats, o. a. ook in de Kalverstraat, waar hij zelfs aanleiding gaf tot een vernuftige vergissing ten aanzien van den naamsoorsprong dier straat [2]).

De berg Kalvariën levert met dat al een bijzonderheid op, die onder de uithangteekens zeldzaam genoeg is, om opgemerkt te worden; hij schijnt namelijk erfelijk te zijn geweest in de familie Stichter, en zelfs op hare erfgenamen te zijn overgegaan. Immers in de 17de eeuw hing te Antwerpen *de Berg Calvariē* uit bij den boekverkooper Joannes Stichter, en honderd jaren later hing *de Oude Berg Calvariē* uit bij »de Erfgen. van de wed. C. Stichter op 't Rockin bij de Gaper-steeg."

Boursault, een verdienstelijk Fransch schrijver en tijdgenoot van Racine en Boileau, beklaagde zich in een brief aan Bizoton, een van de hoofden der politie, over de heiligschennende uithangborden. Onder die, welke hem 't meest ergerden, noemde hij *la Trinité*, *le Saint Esprit*, *l'Image Notre Dame*, enz. Maar wat hem 't meeste hinderde was een bord, waarop de gevangenneming van Jezus geschilderd was, met deze woordspeling: *au Juste prix* [3]). Het bord hing aan een kleine gaarkeuken in een dwarsstraat, die van de Rue St. Honoré naar de Rue Richelieu liep. En hoezeer Boursault zoo hevig tegen den waard had aangegaan, dat deze het schandelijk bord had ingehaald, zoo kwam dit toch later weêr te voorschijn en was, nog voor weinige jaren, te zien voor een ijzerwinkel in de Cour du Dragon [4]).

Een zeer fraaie Kruisdraging vindt men in de Enge-kerkssteeg bij 't Oude-kerksplein. 't Is een gevelsteen uit het midden der 16de eeuw, zoo 't schijnt, en die mogelijk, daar dit huis destijds tegenover 't Kerkhof gelegen was, eenige betrekking had tot de toenmalige plechtige omgangen. Naast Kristus zijn er de drie Kristelijke deugden, Geloof, Hoop en Liefde, voorgesteld [5]).

La Couronne d'épines (de Doornekroon) hing in 1640 te Parijs uit, bij

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 275.

[2]) Zie J. ter Gouw, *Amsterdam*, Eerste stuk, blz. 149, 150.

[3]) Dit kon beteekenen: «In den gevatten Rechtvaardige" of »in den naasten prijs" — voor welken Judas zijn Heer verraden had — of voor welken men in de gaarkeuken eten kon.

[4]) *Hist. of Signb.* 279. [5]) Zie de afb. Deel I, blz. 58.

den boekverkooper George Josse in de rue S[t]. Jacques: de echte doornekroon behoort onder de heilige reliquieën, waar Parijs roem op draagt [1]).

Het Heilige Graf heette vroeger een slecht befaamd kroegje te Gent: en nog heeft men er *den Kelder Gods* [2]).

The Resurrection (de Opstanding) hing te Londen bij een boekverkooper uit in de dagen van Koningin Elisabeth: doch 't was eigentlijk niet dan een profane en vrij flaauwe aardigheid. Er was namelijk op 't bord een slaper geschilderd, die door een ander werd opgewekt met de woorden: *Arise, for it is* DAY. (Sta op, het is dag.) De boekverkooper heette John Day.

De Emmausgangers ziet men op een aantal gevelsteenen. De voorstelling is doorgaans goed Hollandsch. In de Marktstraat te Naarden staat een der jongste: »*Emmaus* Anno 1779": drie beeldjes met een Hollandsch dorpskerkje in 't verschiet: — en zoo zijn ze gewoonlijk.

De Verschijning aan 't meer van Tiberias komt op een gevelsteen voor op de Rozengracht. 't Is 't *Scheepje van Petrus:* de Apostelen halen 't net op en Kristus staat op den oever.

De Bekeering van Paulus hing in de 17de eeuw in den Haag op de Vischmarkt en voor den luifel las men:

Zegen baart nyt,
Zelden tyt zonder stryt.
Heer geef ons vrede,
En bekeert ons gelijk gij Paulus dede.

Deze regels hangen als droog zand aan elkaâr; de drie eerste zijn gemeenplaatsen, die telkens voorkomen; de laatste bevat een bede, die de man zeker terug gehouden zou hebben, indien hij Mattheus III vs. 2 gelezen had: »Bekeert *u*," luidt het daar, en niet: »Bid om bekeerd te *worden*."

Tabitha is de naam — meer niet — van een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen. Die naam doet echter vermoeden, dat in den gevel van dit gebouw weleer de historie van Tabitha stond uitgehouwen.

Eindelijk, Joannes op Patmos. Te Delft staat boven de poort van 't Begijnhof een steen, met een bas-relief, dat weleer *Joannes op Patmos* voorstelde, doch thans onherkenbaar is.

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 275.
[2]) DE POTTER, bl. 107.

TWEEDE HOOFDSTUK.

ZINSPELINGEN OP BIJBELPLAATSEN.

Gevelsteenen, waarop een bijbeltekst is uitgehouwen, zijn niet zeldzaam. Enkele malen komt de tekst in 't Latijn voor; meermalen in 't Hebreeuwsch, natuurlijk aan huizen van Israëlieten. Daar wij echter geen verzameling van opschriften geven, en deze opschriften (doorgaans alleen mottoos, door den steller gekozen), juist omdat het bijbelteksten zijn, niets nieuws behelzen, zoo zouden wij 't een gansch overtolligen arbeid achten, daarvan een lijst te geven. Wij bepalen ons dus tot de zinspelingen op bijbelplaatsen, vermits die altijd, zij 't ook in geringe mate, van eigen vinding, nadenken of meening getuigen, en dus iets karakteristieks hebben. Ook hier zullen wij, 1°. die uit het Oude, en 2°. die uit het Nieuwe Testament bespreken.

I.

Op den stok van een uithangbord in de Rozenstraat las men:
Aan de eene zijde:

* Job sey: God gaf, God nam.

Aan de andere zijde:

De Heere sel 't versien, sey Abraham.

De eerste regel zinspeelt op Job I : 21; de andere op Genesis XXII : 8. Waarschijnlijk doelde dit opschrift op een smartelijk verlies, geleden door hem of haar, die 't gesteld had: wellicht was 't een weduwe, die, na den dood van haar man, een winkelnering was begonnen, om haar brood te winnen. — 't Aangehaalde gezegde van Abraham alleen vinden wij ook nog onder een *Abrahams Offerande* te Oudenbosch [1]).

---

[1]) Medegedeeld door den Heer E. G. Volkertsz, te Zutfen.

Op de Joden-keizersgracht (de zoogenaamde Moordenaarsgracht) aan den hoek van den Amstel, ziet men een grooten steen, waarop de aartsvader *Isaäc* is afgebeeld, staande onder een boom, bij een put: aan de andere zijde twee ossen en drie mannen, daaronder;

Nu heeft ons de Heere ruymte gemaakt, Gen. XXVI vs. 22.

Dit gebouw was, in de voorgaande en nog in 't eerste gedeelte van deze eeuw, het Oude-vrouwenhuis der Portugesche Israëlieten.

Te Maassluis stond voor een gevel:

Denckt op den tijdt,
Dien Josep hadt,
Doen hi syn broeders
Ootmoedich badt,
En sy hem nyet
Wilden verhooren,
Nochtans bleef hij
Van Godt verkooren. Anno 1649 [1]).

't Rijm zinspeelt op Gen. XLII: 21; maar wat het op dien gevel beteekende is duister. Wellicht heette de man zelf Jozef en had hij ook eens benaauwde oogenblikken gehad.

De *Tien Geboden* hingen in de 17de eeuw bij den boekverkooper Anthony Jansz. Tongerloo te 's Gravenhage uit [2]); wel vermoedelijk niet de geheele tekst; maar alleen de afbeelding der twee steenen tafelen.

Eben-haëzer is een opschrift dat zeer dikwijls voorkomt, soms met bijvoeging der woorden: »Tot hiertoe heeft mij de Heere geholpen." I Samuel VII: 12. Die hulp schijnt aan 't Haagsche Monument voor 1813 te falen.

Een bakker te Leiden had op zijn luifel gezet:

Oprecht, vroom en wel wegende,
Job een, 't negende.

Hiermede zinspelende op Job I: 9. »Is 't om niet dat Job God vreest?" en de bakker wilde daarmede te kennen geven, dat hij zoo godvreezend was als Job, en den menschen goed gewicht gaf. 't Schijnt echter, dat niet iedereen in den lof kon instemmen, dien de man zich zelven toekende; althans er kwam er een en schreef onder die betuiging van vroomheid:

Liegende, bedriegende, niemand ontziende,
Job aan 't tiende.

En een ander maakte 't nog erger, door er achter te voegen:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer P. Knuttel, te Maassluis. [2]) *Navorscher* 1866.

* Zuipende, zwelgende, altijd hetzelfde,
Job aan 't elfde.

Schoon die bakker en zijn ware of vermeende vroomheid ons thans vrij onverschillig zijn, toch zijn die opschriften merkwaardig, omdat zij ons leeren, hoe de uithangteekens in die dagen niet enkel dienden om tot den voorbijganger het woord te richten, maar tevens ook tot wisseling van gedachten. Wat men thans elkander in meer of min bedekte termen in een dagblad zou toevoegen, deed men toen op een bord, dat aan de publieke straat hing, en onze eeuw, die zich beroemt, de publiciteit te hebben uitgevonden, kan uit de hier aangehaalde staaltjes zien, hoe hare veel oudere zuster haar daaromtrent niets gewonnen gaf.

Buiten de Leidschepoort te Amsterdam hing *'t Dorstige Hert* uit, en daaronder dit rijm, dat op Psalm XLII : 2 zinspeelde, en dat ook, min of meer gevariëerd, op tal van plaatsen voorkwam:

* Gelijk het hert by fris water zig komt te verblijden,
Komt also in huis om u van de dorst te bevrijden.

Voor *'t Huis te Bot* buiten de S^t^. Antoniespoort te Amsterdam, las men:

* 't Huis te Bot ben ik geheeten,
Menig is bot en wil 't niet weten.
't Fortuin komt en wort gestiert van Godt almachtig,
Gelijck men lezen kan....

»Psalm honderd zeven en dertig," staat er bij Jeroense; — maar vooreerst rijmt dat niet, en ten andere wordt in Psalm 137 niets gezegd, dat bij 't Fortuin te pas komt. 't Zal wel »Psalm negen en tachtig" moeten zijn en de rijmer gedoeld hebben op vs. 18, waar men leest: »door u welbehagen sal onsen hoorn verhooght worden."

Voor een luifel te Naarden las men vóór anderhalve eeuw:

* Salomon die seyde
Die de segen des Heeren heeft behoeft niet te arbeyden.

En iets dergelijks staat te Maassluis voor een gevel — echter zonder dat Salomo er bij genoemd wordt:

De segen des Heeren maeckt rijck sonder arbeyt.

Kennelijk hebben beiden 't oog gehad op Spreuken X : 22. »De zegen des Heeren die maeckt ryck ende hy en voeghter geen smerte by.". Maar even zeker heeft het nooit in de bedoeling van Salomo, die den luiaard naar de mieren verwees, kunnen liggen, door het tweede lid van 't vers te kennen te geven, »zonder arbeid." Dit heeft het vernuft der uitleggers gedaan, die 't in verband hebben gebracht met Psalm CXXVII : 2.

»'t Is alsoo, dat Hy 't synen beminden als in den slaep geeft" [1]). Op deze vrij algemeene volksopvatting zinspeelt ook Huygens:

Trijn trock 't haer weynigh aen; sy docht, het goed sal komen,
All slapende: men seght, soo sent het God den vromen [2]).

Voor sommige winkels las men de volgende gemoedelijke berijmde zinspeling op Spr. XI: 1, die echter den koopers nog altijd geen waarborg tegen valsch gewicht of slechte waren opleverde:

Gewicht,
Te licht
Of swaer,
Is grouwel voor den Heer,
Maar valsheit in de waar,
Dat quetst de siel noch meer.

De Lelie onder de doornen, die in de 17[de] eeuw uithing bij den boekverkooper Nicolaas Biestkens op de Keizersgracht, was een zinspeling op het tweede vers van het tweede hoofdstuk van het Hooglied.

De figuur komt, met het omschrift »Gelijck eene lelie onder de doornen, so is mijne vriendinne onder de dochteren. *Cant.* 2." reeds voor op de Nederduitsche overzetting van den Heidelbergschen Catechismus, „ghedruct te Embden bij Willem Gailliart, anno 1566." 't Was een zinnebeeld der Hervormden in de 16[de] eeuw en komt zeer dikwijls voor op de zegels der Hervormde kerken.

Op den luifel van een melkslijter las men:

Rachel beschreide haar kintje,
Hier verkoopt men melck bij 't pintje.

Wat er bij afgebeeld was vonden wij niet aangeteekend. Uit de geschiedenis van Rachel, gelijk die in Genesis geschreven is, blijkt niet, dat zij ooit een kind door den dood verloren heeft. Hier valt dus te denken aan de plaats bij Jeremia (XXXI: 15.) »Rachel weent over hare kinderen," die plaats, door Vondel zoo onnavolgbaar schoon bezongen in de »Rey van Klaerissen." 't Is zelfs niet onmogelijk, dat het Vondels poëzy geweest is, die den eenvoudigen melkslijter tot de keuze van dat uithangteeken gebracht heeft. Ieder toch geeft de ontvangen indrukken terug op zijne wijs.

In 't midden der 18de eeuw las men te Hattem op een witten steen, geplaatst in den gevel der pastorie:

---

1) Zie de kantteekening in den Staten-Bijbel.
2) *Trijntje Cornelis*, Voorbericht.

Woe. den. Narre. prophcet. dic. hare
eigne geist. nae. folgen. Ezech. 13. 3.

Een narre-profeet is een dwaze profeet, een — die zijn eigen dwaasheid voor wijsheid opdischt.

Te Dordrecht leest men op een gevelsteen in wijk A. nº. 44:

De vreese des Heeren is den rechten Goeds
Dienst. Syrach int eerste Cappittel. 1598.

II.

Er was in de 17de eeuw een kleêrmaker, die *Twee Scharen* had uithangen en, daarbij een toepasselijk bijbelsch opschrift verlangende, niet beter wist te vinden dan: »Ende Jezus sprak tot de scharen." Hierbij was ongetwijfeld aan geen spotternij te denken, maar integendeel aan eenvoudigheid van geest, die aan de letter hangen blijft. Ja, van zulke 17de-eeuwsche voorbeelden kan men nog 19de-eeuwsche tegenhangers ontmoeten. Op de begraafplaats buiten Naarden staat een nieuwe grafkapel, in 1865 gebouwd. Op drie zijden las men verschillende bijbelteksten; op de vierde, boven de deur, die tot den grafkelder geleidt:

Joh. X.	vs. 9.
IK BEN DE DEUR.	

Dit stond er nog in Maart 1867; doch is kort daarna weggenomen.

De voorstelling *In Duizend Vreezen* of *Honderdduizend Vreezen* kwam en komt nog op onderscheiden plaatsen voor. Van die te Rotterdam, waar zich een overlevering aan vastknoopt, is reeds gesproken [1]). Ook in Leiden vond men een Honderd-duizend-vreezen-huisje. Maar den lakenpapper, die er woonde, konnen die Vreezen, die zijn voorzaten misschien zeer gekweld hadden, weinig schelen, als 't hem maar goed ging, en hij gaf dit voor zijn luifel te kennen:

In hondert duisent vreezen;
Dog God zij lof bovenal.
Die mij wel bewaren zal.
Hier papt men allerley lakens, breet en smal,
God geeft wint en son na syn vermogen, (*sic*)
Daarby hoop ik wel te droogen.

In het Noordeinde te 's Gravenhage wordt nog een uithangbord gevonden, voorstellende een schaap op een heuveltje en drie wolven daar om

---

1) blz. 264.

heen, met het opschrift *In de Duizend Vreezen.* Een andere dergelijke voorstelling, doch die thans niet meer bestaat, zag men te Amsterdam op den Blaauwburgwal voor een luifel, met dit opschrift:

> Dit wreede gedierte zoekt mij te verscheuren,
> Maar als 't God blieft zo zal 't hem niet gebeuren.

Daar echter zag men maar één wolf — even als op den steen, die zich te Alkmaar in de Schoutensteeg bij het Stadhuis bevindt, en waarvan hiernevens een afbeelding gaat. De voorstelling kwam en komt nog op onderscheidene plaatsen voor, met allerlei variatiën. Te Maastricht in de Plankstraat is het een schaap tusschen een wolf en een leeuw, met het onderschrift op een banderol: *in de duyzent Vrees* [1]).

Voor de herberg te Gastel, in Noord-Brabant, vindt men, behalve den steen met het gewoon onderschrift: *Duysent Vreezen*, nog twee andere; — den eenen met het rijm:

> Als de Harders het Ampt der Wolven handteeren,
> Wie zal alsdan de arme Schapen regeeren.

En een anderen met de vertroosting: *Verhopen hierna beter* [2]).

En dan nog — want wij zouden onmogelijk alle huizen en erven in ons land kunnen opnoemen, waar de naam voor prijkt — vinden wij een boerenhoeve te Gorsel, die aldus gedoopt is, en aanleiding gegeven heeft tot een aardig versje van een modernen Poot, wel geen welgestelden, in de mythologie ervaren landman, maar een eenvoudigen boerenarbeider, te Vorden, met name W. de Jong, die onlangs bij den boekhandelaar W. J. Thieme & C°. te Zutfen, onder den titel „Eerstelingen", een bundel heeft uitgegeven van allerliefste gedichtjes. In het versje — zeven koepletten lang — speelt hij met den naam van de boerenwoning, waarin hij te gast is, en toont, hoe hij voortdurend in duizend vreezen is. Wil men een staaltje, men hoore:

> In een oord, waar kermisvreugd
> Zich alom deed hooren,
> Waar bij ouderdom en jeugd
> Niets die vreugd kwam storen:

---

1) Medegedeeld door den Heer Victor de Stuers, te Maastricht.
2) » » » » H. Littooy Hz., te Lage Zwaluwe.

Waar een eerplaats aan den disch
Mij werd toegewezen,
Zat ik toch, hoe vreemd het is,
Steeds in duizend vreezen.

Vraagt men naar de beteekenis van het symbool, dan leeren wij die uit een oud mozaïek in de kerk van San Praxide te Rome, dat van de 9de eeuw dagteekent. Daarop ziet men evenzoo een schaap op een heuvel, door wolven omringd [1]). Het was dus een kristelijk symbool en zinspeelt op Matth. X:16: »Siet ick sende u als schapen in 't midden der wolven." Het zinnebeeld komt ook voor op zegels van Hervormde kerken, b. v. op dat van Lochem, een schaap op een heuvel tusschen twee wolven en het bijschrift: *Ovis inter lupos.* Maar blijkbaar ook aan datzelfde symbool ontleend is de titelplaat voor de oude uitgaven van Vondels »Palamedes," waar Palamedes (of Oldenbarnevelt) de plaats van 't Lam bekleedt, met deze regels er onder:

Het ongediert begrimt, met open muil en pooten,
Manhafte onnoozelheyt in 't beestenperk beslooten.
Nog zwichtze niet, hoezeer de boosheyt brult en tiert,
Maer spreekt voor 't heyligh recht, dies Themis haer lauriert.

De Duizend vreezen kwamen zelfs op het tooneel. In 1763 verscheen er een »blijspel der bankroetiers" getiteld: »De duizend vreezen of de eerlijkheid onder de voeten;" en nu onlangs (in 1867) werd de Rotterdamsche legende van *de Duizend Vreezen* door den Heer N. A. Peypers voor het tooneel bewerkt, en met groot succes door het gezelschap der Heeren Albrecht en Van Ollefen vertoond.

Vele van de gelijkenissen zag men afgebeeld op uithangborden met een rijm daarbij, of op gevelsteenen, met een eenvoudig onderschrift. Geen menigvuldiger dan de *Barmhartige Samaritaan.* Zoowel in Engeland [2]) als hier te lande was die, vooral bij de chirurgijns en bij de herbergiers, in trek: bij gene omdat er een gewonde in werd voorgesteld, bij deze omdat de man in een herberg gebracht werd:

Hij loedt hem op syn Ezeldier,
En paeyt voor hem den Tavernier,

Zoo als Bredero zegt [3]). — Een Leeuwarder wondarts had dit rijm bij de voorstelling:

Gelijck de wijn fijn
Dryft zorgen uit de herten,
So geneest medicyn pijn
En ontlast van smerten.

Geene stad in ons vaderland — zelfs Naarden niet — of men vindt er hier of daar een Barmhartigen Samaritaan. De traditioneele voorstelling

---

[1]) *Navorscher* 1867, blz. 37. [2]) *Hist. of Signb.* p. 274. [3]) *Poëmata*, bl. 7.

is deze: een bergachtig oord, dat de woestijn moet verbeelden: de Samaritaan, die zich over den gewonde bukt; de ezel die er bij staat; in 't verschiet de Priester en de Leviet, en een huisje, dat de herberg verbeelden moet.

Onder zulk een voorstelling te Vlaardingen van 1613 leest men:

> Dits in den Samaritaen,
> Die oly en wijn in de wondē heeft gedaē.

Terwijl de hiernevensstaande te vinden is in de Keizersstraat te Alkmaar [1]).

Ook de Zaaier komt nog dikwijls voor. Vroeger hing hij uit aan een huis op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht, dat vervolgens een R. K. kerk werd, die nog onder dien naam bekend is. Op een aantal gevelsteenen vindt men nu eens *de Zaaijer*, dan *de Zaadzaaijer* (als aan een tabakswinkel te Groningen), soms *de Jonge*, dan weêr *d'Oude Zaaijer*. Op de Bloemgracht staan twee groote gevelsteenen dicht bij elkaêr, op ieder van welke een landman zijnen akker bezaaiende staat uitgehouwen, de eene met het onderschrift: *De Saaijer* 1752; de andere: *de jonge Saaijer* 1763. Een zeer fraaie *Saeijer* uit het begin der 17de eeuw vindt men in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg.

De gelijkenis van de *Wijze en Dwaze Maagden* vond men te Arnemuiden, vermoedelijk bij een oliekooper, voor den luifel:

> Dit is *in de Zeven Wijze Maagden*, wilt weten,
> Haar lampen branden, zij hebben haar olie niet vergeten.

Hoe de man aan zeven kwam weten wij niet: Mattheus (XXV : 2) spreekt maar van vijf, en om de maat was 't den man toch niet te doen, hij had genoeg aan zijn oliematen en kon zich met die van zijn rijmen niet ophouden.

De Verloren Zoon was zeer populair, en wij behoeven zelfs, om dit te verklaren, van den invloed der mysteriespelen, waarbij hij op de indrukwekkendste wijze, in vormen aan dien tijd ontleend, werd voorgesteld, niet

[1]) Medegedeeld door den Heer Mr. G. van Leeuwen.

te gewagen. Maar het kleine drama is een van die, welke uit het leven gegrepen en van tijd noch plaats afhankelijk zijn en die een ieder dagelijks, zoo niet in eigen huisgezin, dan toch bij geburen of bekenden, spelen ziet. Zelden ontbrak hij dan ook onder de bijbelsche tafereelen, die de woning vercierden; zelfs bij den behoeftige zag men nog een viertal bont gekleurde prentjes van den Verloren Zoon aan den met kalk gewitten, doch door rook met een bruine laag bedekten wand. Toch vonden wij hem niet als uithangbord: en ook dit laat zich verklaren; men vreesde de toepassing op den zoon des huizes. Waar zoo'n doorbrenger woonde, behoefde men dat niet aan de klok te hangen; en waar het symbool alle toepassing miste, waartoe diende het dan gebezigd? Als gevelsteen troffen wij *den Verloren Zoon* echter aan; en men kan hem nog zien op den Oude-zijds-achterburgwal bij de Oude-doelenstraat; hij hoedt er de varkens onder de eikeboomen. Waarschijnlijk woonde daar vroeger een spekslager, wien 't niet om den zwierbol, maar om de varkens te doen was.

Lazarus en de Rijke Man stond weleer op een gevelsteen in de Korte-Leidschedwarsstraat bij de Leidschegracht. Sedert 1773 staat het er echter maar in letters uitgehouwen.

Een koopman in mosterd had *het Mostaardzaad* tot uithangteeken, en daarbij:

„Het mostaartzaat is kleen,
Wie zou zijn krachten weten?
Gedreven door den steen,
De kost doet smaaklijk eten.
Het hemelsch koningrijk gewis
Bij 't mostaartzaat geleken is.

De gelijkenis van den *Wijnstok* vond men bij een tuinier te Mijdrecht:

„God is de wijnstok: wij zijn de ranken,
Al wat wij hebben moeten wij hem voor danken.

Die van den *Balk in 't oog* vooral kwam dikwijls voor op gevelsteenen. Zij lag zoo geheel in den geest van ons volk, en wij zagen reeds hoe de moraal die zij voert, op allerlei wijzen en verschillend gevariëerd in tal van rijmen werd gereproduceerd. Te Amsterdam bewaart nog altijd een steeg den naam van zulk een steen: te Hoorn in de Kerkstraat kan men er nog een vinden met het onderschrift:

In propriis talpa, argus in alterius.
„Blind als een mol voor onze eigene, honderdoogig voor eens andermans gebreken".

Of, zoo als La Fontaine zegt:

Lynx envers nos pareils et taupes envers nous.

De Goede Herder of *de Getrouwe Herder* (Joh. X.) wordt nog op tal van gevels gelezen, soms met de voorstelling van den Herder er bij; en de naam

alleen, als uithangteeken van menigen winkel; want het symbool heeft nog steeds een onweêrstaanbare aantrekkelijkheid. *Au fidèle Berger* placht een zeer beroemde kleêremakerswinkel te wezen in de Rue Richelieu te Parijs. Bij Boom, in Belgiën, leest men boven een kroeg:

O fidel Bergé,
Bon bier en genièvе.

Ook op zegels van Hervormde kerken vindt men het symbool, b. v. op dat van Naarden met het bijschrift: *Ego sum pastor bonus.*

In de Bethaniestraat zien wij een zonderlinge zinspeling op de plaats in de Handelingen der Apostelen, waar de bekeering van den Moorschen kamerling verhaald wordt: — een Moriaansborstbeeld, staande in 't water tusschen twee zwemmende Zwanen, en 't bijschrift ACT. 8, v. 37, 38. Zeker wil dat zeggen, dat de Moriaan, door den doop gereinigd, blank als een Zwaan geworden was; doch duidelijk is 't raadsel niet.

Een Hagenaar, die huizen had laten bouwen bij de Lepelbrug, waarvan hem de rekening was tegengevallen, wilde zijn wrevel daarover lucht geven en toch schriftuurlijk besluiten, en wel met zinspeling op II. Korinth. V:1. Hij zette in zijn gevel:

* Huysen te timmeren, dat is een lust,
Maar dat het zooveel kostte had ik niet gewust.
Wij timmeren Huysen en Muuren vast,
Maar wij bewonen ze als een vreemde gast.
O Godt, laat ons bouwen Huysen en Muuren,
Die *van nu tot in der eeuwigheit* duuren.

Op denzelfden tekst zinspeelde zeker ook wat men ergens op een staldeur las:

* Hier stalt men ossen en koeijen.
En wilt het niet verfoeijen,
Gelijk den apostel Paulus zeyt,
Van nu tot in der eeuwigheit.

Ra ra! wat is dat? zal menigeen zeggen. Wij meenen, dat de laatste regel er de oplossing van geeft. 't Is een soort van weêrslag op 't vorige rijm en de boer bedoelt dit: »Ik heb, 't is waar, niet dan een beestestal gebouwd; niet zulke mooie huizen als die mijnheer daar ginds — maar zie daarom niet met verachting op mij neêr; immers, 't is toch maar voor een korten tijd, en, als de Apostel zegt, weldra wordt ons aardsche huis verbroken en hopen wij er een in den hemel te hebben." — En zoo ongeveer dacht er ook een timmerman over, die op zijn luifel schreef:

* Wij timmeren huizen, men bewoontze binnen de muren;
Hierna zullen wij huizen bouwen die eeuwig zullen duren.

Op een steen van blaauw arduin, eertijds boven den uitgang van 't Klaeushofje te Delft bij de Oostpoort, nu in een buitenmuur aan het plantsoen uitkomende, gemetseld, staat onder 't wapen van den stichter: *die mildelijck zaeijen in der armen Hoven,* en onder dat zijner vrouw: *sullen rijckelijk maeijen in den ougst hierboven.* Anno 1605. De beide regels zinspelen op II. Kor. IX. vs. 6 en Gal. VI. vs. 7 en 8.

Somtijds vindt men ook de enkele aanduiding van bijbelteksten op gevelsteenen uitgehouwen, o. a. op de Heerengracht bij de Korsjespoortssteeg. IOH. 17, v. 20, 21, 17. De toepassing zal de steller beter begrepen hebben dan de lezer.

Eindelijk vonden we nog een voorbeeld van iemand, die geen bijbelteksten gaf, maar den voorbijganger uitdaagde, hem die te leveren. In de Tuinstraat las men voor een luifel:

Wie kan bewijzen,
't Zij jongen of grijzen,
En dat met schriftuurlijke reên,
Dat men kan dooden
Heiden, Turk of Joden,
Om het geloove alleen?

Of er te eeniger tijd jongen of grijzen bij hem zijn binnengetreden om hem de gevraagde schriftuurplaatsen voor te leggen, is ons niet gebleken; maar de man verdiende in allen gevalle achting voor den geest van verdraagzaamheid, die uit zijn uitdaging spreekt.

DERDE HOOFDSTUK.

HEMEL, HEL EN VAGEVUUR, ENGELEN EN DUIVELS.

I.

Hemel, Hel en Vagevuur waren, vóór de Kerkhervorming, zeer gewone uithangteekens, die, als later Geloof, Hoop en Liefde, of Zon, Maan en Ster, aan drie naast elkander gebouwde huizen werden gegeven. Voorbeelden ontleenen wij uit een charter van 't eerste jaar der regeering van Hendrik VII van Engeland (1485), waarbij ze worden opgegeven als de namen van drie nevens elkander staande huizen te Londen [1]): en uit de nog bestaande namen in een buurt te Amsterdam, tegen over het *End van de Wereld* [2]). Te Antwerpen is een Hemelstraat, waar alzoo een *Hemel* heeft uitgehangen. Te Berchem vindt men nog een kroeg *het Hemeltje.* Te Gent hing in de 15de eeuw in de Langemunt *het Vaghevier* uit, en in 1820 aan een herberg op de Reep *de Eeuwigheid.*

Of er voor de afbeelding van den Hemel op de uithangborden in de 15de eeuw en later, een traditioneele type bestond, kunnen wij met geene zekerheid zeggen; van die der *Hel* geven wij hier de voorstelling, gevolgd naar een teekening uit de 15de eeuw. Die van 't Vagevuur kan men zich lichtelijk verbeelden: een bord vol roode en gele vlammen, waar tusschen zich een aantal hoofden en samengedrukte handen vertoonen. In 't midden der 15de eeuw hing te Amsterdam, vermoedelijk bij de Papenbrug, zulk een bord uit, dat op zekeren Vastelavond door eenige vrolijke zwierbollen die »als Vastelavonts-gecken", met flambouwen door de stad liepen, in brand gestoken werd, om de voorstelling nog natuurlijker te maken.

---

[1]) *Hist. of the Signb.* p. 301.

[2]) Zie J. TER GOUW, *Amsterdam*, II. st. blz. 107, 108.

In de 17de eeuw kwamen de namen nog dikwijls, en ook thans nog komen ze hier en daar voor.

Te Londen had men in 1660 een soort van restauratie, belendende aan de vergaderzaal van 't Huis der Gemeenten, en bekend als *de Hemel*. Een erf in de buurt droeg den naam van *'t Paradijs;* terwijl men aan onderaardsche gangen, die er op uitkwamen, de namen van *Hel* en *Vagevuur* gegeven had. Onder de regeering van Jacobus I was *de Hel* afgebeeld op het uithangbord van een kroeg, voornamelijk door prokureursklerken bezocht [1]).

't Hemelrijk te Dordrecht was in 1677 't eigendom van vrouwe Sofia van Beveren [2]).

Bij de oude Hollanders liet, zelfs bij een voorstelling van de Hel [3]), zich de vrolijke luim niet onbetuigd, en zoo schreef een smid te Haarlem voor zijn luifel:

> Zo ik koom in de Hel,
> Als ik hoop dat ik niet en zel,
> Zal ik stoken zulke vuren,
> Datter niet een duivel in de Hel zel duren.

Maar nog feller vuren dan de smids stooken de suikerbakkers, en geen wonder dat zij dan ook 't zelfde zinnebeeld kozen. 't Opschrift van een suikerbakkerij te Amsterdam, waar *de Hel* uithing, luidde:

> Hier in de Hel,
> Hier is het wel,
> Al is 't wat duur,
> Nog is 't beter hier als in 't Vagevuur.

Waar dit laatste te zoeken was leert ons Melchior Fokkens: »Op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, aan 't Noordende, daar is 't oude vermaarde *Vagevuur*, daar lange jaren het ijsselijke suykerige vuur gestookt is" [4]). Die stokerij bestond nog in 't laatst der 17de eeuw; want in de rekeningen der O. I. Comp. vindt men: »1691, Nicolaas Hayman Rafinadrijmaker, in 't Vagevier, achterburgwal."

Wij noemden straks *'t Hemeltje* te Berchem bij Antwerpen; doch ook in ons koninkrijk kan men 't vinden, als b. v. bij IJselstein, bij Bemmel, bij Nederhorst den Berg, tusschen Utrecht en Houten, enz. *'t Hemelrijk* hangt uit bij Adorp in Groningen, *In het Hemelrick* 1708 te Maastricht, *de Hel* bij Apeldoorn, de *Roode Hel* bij Bolsward, *'t Vagevuur* onder Odijk aan den Houtenschen weg en onder Halsteren in Noordbrabant.

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 301. [2]) Balen, *Dordrecht*, blz. 71.

[3]) *De Hel* op den Oude-zijds-achterburgwal onder St. Agniet, is lang als bergplaats van aangehaalde goederen bekend geweest.

[4]) Blz. 78.

Bij Zwolle liggen twee kleine buurten, die *Hemel* en *Hel* heeten, terwijl het geheele drietal tusschen Aarle en Lieshout in Noord-Brabant op geringen afstand van elkander gevonden wordt.

II.

Volgens *the History of Signboards* zou de Engel op de uithangteekens zijn ontleend aan de Salutatie [1]) en als grond hiervoor wordt opgegeven, dat hij op de uithangborden bijna nooit anders voorkwam dan met de rol in de hand. De Maagd, wordt gezegd, was, na de reformatie, als een te Katholiek zinnebeeld weggelaten, en de Engel alleen overgebleven.

Wij laten in 't midden in hoeverre die rol op bijna al de Engelsche uithangborden voorkwam; doch zeker is 't, dat er in ons vaderland altijd Engelen — onafhankelijk van de voorstelling der Salutatie — zijn vertoond geworden, en de geheele redeneering der Engelsche schrijvers kan dan ook maar alleen op den Engel Gabriël slaan. De Engel Michaël werd altijd en overal met den duivel of draak aan zijne voeten afgebeeld, zonder rol in de hand; Engelen in 't algemeen doorgaans vliegende, en dan meest verguld, en met een krans of kroon in de hand, waarvan men nog een versleten exemplaar kan zien uithangen aan 't logement *den Engel*, dat aan den voet van 't prachtige Rhederoord gelegen is.

Ook bestaat er geen enkele reden, waarom de Engel niet al voor eeuwen, zoowel als de Duivel, een zelfstandig uithangteeken zou geweest zijn. En dat hij dit reeds vóór de reformatie was, blijkt o. a. daaruit, dat in 1468 Leuven reeds een brouwerij *de Ingel* had, dat in 1550 (meer dan 25 jaren voor dat in Amsterdam de reformatie werd ingevoerd) gesproken wordt van »der Stede huys genaempt *den Engel* op der sluyse"; terwijl in 1578 Barent Claassen, Regent van 't Burger-Weeshuis, al woonde in *de drie Engelen.*

De Engelen nu komen als uithangteekens op vierderlei wijze voor: met naam — zonder naam — gekleurd — en in 't meervoudig getal.

Met eigen namen komen voor Gabriël en Michaël, en 't mag vreemd schijnen, dat Rafaël, die nu 231 jaren achtereen met Nieuwejaar zich te Amsterdam telkens voor 't publiek vertoont, nooit tot uithangteeken is gekozen. *De Engel Gabriël* hing op Uilenburg uit boven een gang. *D' Engel Michaël*, door Pater Abraham van St. Clara »de allereerste soldaat" genoemd, zien wij op een gevelsteen te Rotterdam op de Zalmhaven, waarvan wij

[1]) p. 266, 267.

hier de afbeelding geven. In 1539 hing *St. Michaël* (die ook Michiel en Michel heette) te Londen bij den boekverkooper Mychel Lobley uit, die alzoo zijn naam-patroon tot uithangbord gekozen had — iets, dat in die dagen zeer gebruikelijk was.

Een meer dan levensgroote voorstelling in beeldhouwwerk van denzelfden aartsengel vindt men tegen den gevel van een huis op de Heerengracht bij de Utrechtschestraat. Op het voetstuk, ondersteund door een olifantskop, kromt zich een kolossale Heldraak, die door den Engel met de speer doorstoken wordt. St. Michiel is hier kenbaar aan zijn vleugelen; hij wordt overigens wel eens met St. Joris verward, en wanneer de laatste te voet wordt voorgesteld en de Maagd ontbreekt, en bij den eersten de weegschaal is weggelaten, is de vergissing zeer mogelijk; te meer, dewijl beiden een kruis op 't schild voeren, en bij een gebeeldhouwde voorstelling de *émaux* — voor St. Michaël zilver op lazuur, voor St. Joris keel op zilver — ontbreken.

Het enkele *de Engel* zonder aanduiding van naam, kwam en komt nog ontelbare malen op gevelsteenen en uithangborden (vooral van herbergen) voor, zoo hier te lande als daar buiten. Om met ons land te beginnen: op Oostenburg stond voor ruim een halve eeuw nog een oude gevelsteen, waarop een Engel was afgebeeld, met den bliksem in de hand, boven eenige wolken, en daaronder het zonderling bijschrift: *de lucht doet wondre.* Te Londen is *de Engel* het uithangbord geweest van het koffiehuis van zekeren Jood, Jacob geheeten, in 1650 opgericht, »waar" zegt Anthony Wood, »de koffie het eerst geproefd werd door sommigen, die vermaak in nieuwigheden scheppen" [1]). Het *Hôtel de l'Ange* (Rue de la Huchette) was in de 16de eeuw het beste van Parijs, waar dikwijls vreemde gezanten hun intrek namen. Ook vindt men een beroemd wijnhuis van dien naam vermeld, dat in de 17de eeuw bloeide en waar de vrolijke en vernuftige geesten van dien tijd zich vereenigden. Chapelle getuigt er, in een zijner brieven, aldus van:

Je n'ay pas vu vostre théâtre,
Qu' aussitôt je ressors de là,
Pour un Ange que j'idolâtre,
A cause du bon vin qu'il a.

En niet enkel aan voorname logementen, ook aan boèrekroegen hangt *de Engel* uit, b. v. aan den Serpenthoek bij Taeyman te Woumen in Vlaanderen:

In den Engel verkoopt men dranken met gaven,
En al wie dorst heeft kan men laven. [2])

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 268. Doch vergelijk p. 502, waar *the Rainbow* als 't oudste koffiehuis wordt opgegeven. Wellicht moet men 't dus opnemen, dat *the Rainbow* als 't eerste »bezochte en beklante" koffiehuis te beschouwen is, waar de proef, in *the Angel* genomen, met goed gevolg werd doorgezet. [2]) De Potter, bl. 96.

Wie nu weten wil wat *dranken met gaven* zijn, mag het aan Taeyman zelf gaan vragen; wij kunnen 't hem niet zeggen. Wie weet — er is in die Vlaamsche streek nog veel bewaard, dat oud en goed is; misschien is in die dranken nog een nasmaak te proeven van Wodans dichtermeede. Of 't kan de *Divinations-Gabe* zijn, die wij met die dranken bekomen: — of hebben zij de gaaf, dat men er van drinken kan, zooveel men wil, zonder dronken te worden? dan was 't wel de kosten waard, dat het Afschaffings-Genootschap een kommissie naar Woumen zond om de zaak eens te onderzoeken.

Die *legio* van Engelen, die uitgehangen werden, maakte onderscheiding noodzakelijk, en zoo werden zij verguld of gekleurd. De *Gouden* of *Vergulde Engel* hing meermalen bij goudsmids en vergulders uit; o. a. hing de *Gouden Engel* bij den goudsmid Ellis Gamble in Cranbourn Alley, bij wien Hogarth de kunst geleerd heeft in zilver te graveeren. Maar hetzelfde uithangteeken kwam evenzeer aan logementen voor, zoo b. v. nog te Utrecht.

De gekleurde Engelen zijn meest wit of blaauw, naar 't kleed dat hun om de leden hangt. Meest komen zij voor op de uithangborden van herbergen, echter ook op gevelsteenen en luifels bij verschillende bedrijven. Te Amsterdam zag *de Blauwe Engel* »opte Niewedijck" in 1535 zijn huisvrouw met haar zoon in de deur opgehangen, omdat zij logies verleend hadden aan den herdoopers-bisschop Jacob van Campen. — »De *Witte Engel* in de Oude-Brughsteegh" was het uithangteeken van den boekverkooper Dirk Pietersz Voskuyl, terwijl hij ook nog te Utrecht op een gevelsteen voorkomt [1]). Te Maastricht vindt men een blaauwen gevelsteen, die eenmaal de plaats van een tappers-uithangbord innam: men leest er, onder den Engel, dit rijmpje op:

In den Engel bemind,
Treê binnen mijn vrind,
Hier tapt men met plezier,
Jenever en bier [2]).

Te Arnhem in de Rijnstraat zag men, tot in 1827, een huis: *de Witte Engel* (Wijk C. n°. 12). Die Engel was een goed bewerkt steenen beeld van drie voet hoog, boven den ingang in den muur gemetseld, met het onderschrift:

Intranti pacem, exeunti salutem,
(Vrede zij uw ingang, zalig uw uitgang).

Toen dit huis, welks eigenaar (een ijverig patriot) in 1787 door de

[1]) *N. Utr. Courant*, 1817, n°. 50.
[2]) Medegedeeld door den Heer v. d. Noordaa.

Prinsgezinden geplunderd werd, verdween de Engel. Het onderschrift bleef nog staan tot in 1827, toen de oude ingang door een nieuwen vervangen werd [1]).

Van de Engelen in 't meervoud vinden wij een tweetal op een tabaksverkoopers-uithangbord met dit onderschrift:

In den *Engel Gabriël* en *St. Michiel*,
Verkoopt men Toebak, Bier en Brandewijn, bij mijn ziel.

Dat »bij mijn ziel" moge hier om 't rijm geplaatst zijn, 't was toch geen onverschillig toevoegsel; het drukte, in zeventiende-eeuwschen stijl, 's mans naauwgezetheid uit.

Anders zijn de Engelen in 't meervoudig getal doorgaans drie, waarvoor verschillende redenen zijn op te geven; maar de voornaamste zal wel altijd die zijn, dat drie het heraldiek getal is. Te Maastricht ziet men in de Linkulenstraat (Leemkuilen) n°. 2194 een gevelsteen met drie Engelen, waarvan de middelste op een hoogte staat. Zij houden boven hun hoofd een banderol, waarop: *In de dry Enghelen* 1719 [2]). Dewijl de Engelen doorgaans voorgesteld worden in lange linnen gewaden, pasten zij goed voor linnenwinkels en vertoonden deze in Engeland ze op hun uithangborden.

In Frankrijk vindt men niet zelden *le bon Ange*, wat eigentlijk meer bepaald »den beschermengel" uitdrukt.

Eindelijk, daar in Engeland kombinatiën zeer gewild zijn, vinden wij er ook den Engel met allerlei zaken vereenigd en vertoonen zich op de uithangborden: *de Engel en de Bijbel*, *de Engel en de Kroon*, *de Engel en de Handschoen*, *de Engel en de Balans*, *de Engel en de Wolbaal*, enz., — waarbij echter niet zelden de zoogenaamde Engel een Kupidootje is. Bij ons hebben wij ook een voorbeeld van zulk een kombinatie gevonden: *de Engel en de Bel*, te Dordrecht, waar in 1677 de oud-schepen Kornelis Beljaart woonde [3]).

III.

De Duivel was zeker geen uitlokkend uithangbord, waar men meê hopen kon veel gasten of klanten te winnen, en toch — er valt over den smaak niet te twisten — toch prijkte hij hier en daar aan herbergen en burgerwoningen [4]) en werd zeker ook al mooi en zinrijk gevonden. Te Amsterdam was men ten minste zoo voorzichtig, hem aan een ketting te

[1]) Medegedeeld door den Heer L. van den Bor, te Magelang.
[2]) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.
[3]) BALEN. *Dordrecht*, blz. 72. [4]) Zie Dl. I, blz. 10.

leggen [1]) en dat er te Arnhem een Duivelshuis bestond, weet ieder; daarover is al zoo veel geschreven, dat het noodeloos is, er hier iets van te zeggen.

Ook in Engeland en Frankrijk ontbrak hij niet. Te Londen had een beroemde herberg, bij Temple Bar, *de Duivel en St. Dunstan* uithangen. Men weet, hoe, volgens de legende, de goede Dunstan, die een goudsmid van zijn ambacht was, eens zoo satansch door den Duivel geplaagd werd, dat hij helsch werd, een gloeiende tang oppakte en er den Nikker den neus meê dichtkneep — en die epizode was dan ook op 't bord geschilderd. In Engelsche tooneelspelen vindt men allerlei zinspelingen op gezegd uithangbord, waaruit blijkt, dat het reeds in 't midden der 16de eeuw bekend is geweest. Men hoore de navolgende tweespraak uit de *Match by Midnight* van William Rowley:

Bloodhound. Als je by Temple Bar komt, loop dan eventjes naar den Duivel.
Tim. Naar den Duivel, vader?
Sim. Mijn meester meent, waar de Duivel uithangt; en hij zal je niets doen, gek! want een Heilige heeft hem bij den neus.
Tim. Wel weêrgaas! wat doen de Duivel en een Heilige te zamen op een bord?
Sim. Wat een vraag! wat doen mijn meester en zijn gebedenboek 's zondags te zamen in een kerkbank?

In 't begin der 18de eeuw zag Londen in Fleetstreet ook nog een *Jongen Duivel;* maar hoewel het Oudheidkundig Genootschap er zijn eerste vergaderingen hield, die Jonge Duivel hield het niet lang uit en sloot spoedig zijn deur. Ook was er ter zelfder tijd nog een derde duivelsherberg, *de Kleine Duivel*, waar Ned Ward het heel pleizierig vond, die den waard en zijn vrouw, en de dochter en de meid, en den punch en den wijn om strijd roemde.

Parijs had evenzeer zijn Duivels. *Le Diable* was een vermaard *Café*, dicht bij het Gerechtshof, waarvan gewaagd wordt in een *Ode à tous les cabarets :*

Lieux sacrés, où l'on est soumis
Aux saints oracles de Thémis,
Encor que vous ayez la gloire,
De voir tout le monde à genoux,
Sans le Diable *et la* Tête noire [2])
Je n'approcherais pas de vous.

In de 17de eeuw had Parijs er zijn *Petit-Diable* bij; *le Diable Boiteux*, zoo bekend uit den roman van Le Sage, hangt er nog aan verscheiden winkels uit.

Het *Duivelshuis* was in de vorige eeuw een geliefkoosde vereenigings-

[1]) Zie Dl. I, blz. 45. en J. ter Gouw, *Amst.*, 2[de] St. blz. 152; en *Amst. Kleinigh.* bl. 67.
[2]) *'t Moriaanshoofd*, een andere kroeg.

plaats te Islington: het had dien naam reeds in 1611 en dagteekende uit de dagen van Koningin Elisabeth. Te Royston is een herberg bekend onder den naam van *de Duivelskop:* er is geen uithangbord; maar een gebeeldhouwde kop voor den gevel, met den naam er onder. Wij herinneren ons daarbij den rooden Duivelskop in het Oude Doolhof, die van achter een luikje te voorschijn kwam en water uit mond, neus, oogen en ooren spoot.

Voor een luifel bij de S[t]. Antoniespoort te Amsterdam zag men in 't midden der 17[de] eeuw *de Duivel en de Houthakker* geschilderd. Onder den laatsten las men:

* Ik arme knecht;
Wat krom is hak ik recht.

en, onder den Duivel:

* Nochtans zult gij 't recht houwen,
Of ik zalje met mijn klauwen klouwen.

Toen Willem III in 1673 Naarden belegerde, las men voor een zoetelaarstent in 't leger:

* Hier verkoopt men Wijn, Broot en goet Zuivel,
Wilje niet koopen, so loopt voor den duivel.

't Kan zijn dat die *duivel* hier alleen was aangebracht om op *zuivel* te rijmen; maar in 't omgekeerde geval is 't zeer mogelijk dat de zoetelaar een Duivel als uithangteeken geschilderd had op het zeil of de vlag van zijn tent of op het daarvoor aan een staak geplaatste bord.

Een boer uit die dagen had op het achterkrat van zijn wagen dit tafereel geschilderd: een boer, op zijn gaffel leunende: tegen over hem een edelman, in 't rood gekleed, en achter dezen Sinjeur de Duivel. Daaronder las men:

Boer. * Ik ben slecht en recht;
Daarom blijf ik de ouwe knecht.
Edelman. Omdat ik het recht weet krom te maken,
Daarom draag ik ook scharlaken,
Duivel. Daarom zal jij ook mijn duivelse neuten kraken.

Bij Ommen vindt men nog tegenwoordig een hoeve, die de *Duivelshutte* heet.

In 1378 was te Antwerpen een straat, de Euvelscalcstrate genaamd: er moet dus toen aan een huis *de Euvele Schalk* hebben uitgehangen, waar mogelijk een schalknar of potsemaker, doch meer waarschijnlijk de »Duivel" (d' Euvele) meê bedoeld werd.

Ongetwijfeld hingen hier te lande in de middeleeuwen nog verschillende Oud-Germaansche booze geesten onder hun eigenaardige benamingen uit,

als de Molik, de Bullebak, de Bijtebaauw, de Nikker, de Droes. In de mythologie onzer heidensche voorouders waren dat allen verschillende kwelgeesten; doch na de invoering van 't Kristendom werden zij — trouwens even als de goden en godinnen — allen tot Duivels gemaakt:

Minne, het zijn *duvele* alle
Die ons gherne brochten ten valle,

schreef een dertiende-eeuwsche professor, die een »Natuurkunde van 't Heelal" op rijm gemaakt heeft. Soms vindt men die namen in 't spraakgebruik, als synoniemen van 't woord Duivel: in Brederoos »Lucelle" zegt Pannetjevet tegen Leckerbeetje:

En soo ick niet betaal, soo haalt me de Duyvel stracx,

waarop de ander:

Wil ick je wat segge, Pannetjevet? Ick ben niet goet *bullebacx*.

Toch bleven ze van den eigentlijken Satan onderscheiden en drukten meer ondergeschikte leelijke monsters uit. Een enkele van dat goedje, *den Bijtebaauw*, die doorgaans met een Zwijnskop werd afgebeeld, zag men, omstreeks 1700, nog uithangen bij een spekslager te Amsterdam, bij *'t Kasteel van Antwerpen*, (d. i. op den Nieuwe-zijds-voorburgwal tegen over 't Stadhuis), met dit rijm:

Hier in de bitibau, de schrik en kinderplager,
Daar woon ik Jaques, die vermaarde swijnenslager.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEILIGEN.

De Heiligen kwamen in vroeger eeuwen en komen nog in katholieke landen in onnoemelijken getale als uithangteekens voor. Zeer velen als gildepatroons; immers geen gilde zonder beschermheilige: niet minderen bij personen, die hun naam voerden [1]) of een bijzondere devotie voor hen koesterden. Dat in dit een en ander eenige beperking kwam in die landen, waar, zoo als hier, de Hervormde godsdienst de heerschende geworden was, spreekt van zelf; doch men zou zich bedriegen, indien men meende, dat het toen ophield. In de 17[de] eeuw werden ten onzent nog, even als vroeger, beelden van Heiligen op gevelsteenen gebeiteld, en, zoo het uithangen van Heiligen daarna zeldzamer werd, toch bleven er nog vele uit vroegere tijden over.

Wij zullen ons overzicht alfabetisch geven; dan vermijden wij tevens alle kwestie over tijdorde of rang, die bij Heiligen nog moeilijker valt uit te maken dan bij diplomaten.

S[t]. Albaan wordt in Engeland geëerd als de *protomartyr* of de eerste der martelaren, en komt daar ook veel op de uithangborden voor; hier te lande vonden wij hem niet [2]).

S[t]. Andries wordt afgebeeld staande naast of gebonden op een kruis in de gedaante van een X, omdat hij, volgens de overlevering, aan een kruis van dat fatsoen den marteldood heeft ondergaan. Hij werd en wordt nog in verschillende landen en steden, en ook door bijzondere instellingen, als beschermheilige vereerd, en zijn afbeelding alom gevonden; zonder dat wij bijzonderheden dienaangaande hebben gevonden, belangrijk genoeg om ze hier te vermelden. Te Amsterdam vond men in 1656 een R. K. kerk op 't Cingel bij de Gasthuismolensteeg, *in St. Andries.*

---

[1]) Zie hiervan een voorbeeld blz. 96. Zoo hing de boekverkooper Johan Butler *St. Jan*, een ander, wiens vrouw Katrijn heette, *St. Katharina* uit, enz.

[2]) Zie blz. 105.

Even talrijk waren voorheen de afbeeldingen van S^t^. Antonius; omdat een aantal gasthuizen hem gewijd waren en zijn afbeelding gewoonlijk boven den ingang stond. Men vindt er nog enkele hier en daar: die van 't S^t^. Antonies-gasthuis te Utrecht wordt nog op 't archief der stad bewaard. *St. Antonie* wordt afgebeeld als een grijsaard in een pij, met een boek in de eene en een kruk in de andere hand, en een zwijn nevens zich. Het boek beteekent, dat de Heilige zich heeft gewijd aan de beöefening der H. Schrift. De kruk is niets anders dan een antieke vorm van het kruis, en 't woord *kruk* is dan ook eenvoudig 't Latijnsche *crux*. Het zwijn is, volgens sommigen, het beeld van den Booze, aan wiens verzoekingen en plagerijen de man bestendig ten doel bleef staan; men kent die uit de schilderijen van den ouden Breugel en David Teniers en uit de etsen van Jacob Callot. Volgens anderen is het zwijn aan S^t^. Antonie gewijd, omdat dit dier van ouds den rijkdom uitmaakt van den behoeftige. St. Antonie werd aangeroepen om alle ziekten van de varkens te weren, en in steden en dorpen werden varkens aan hem toegewijd, die geringd en gebeld langs straat liepen [1]). Zelfs ontstond daaruit een spreekwoord, als uit Brederoos »Lucelle" blijkt; men hoore:

Holla, daar is hy juyst, ay hoor den grijnsert morren,
Dat hy Sint Teunis verckens ophad, hy mocht niet meer knorren,
Hy knarst, hy knoeyt, hy hort, hoort, knor! knor! knor! knor! knor!
Nu ick mach swijgen stil eer ick hem meerder por.

In Holland werd, gelijk hier door Bredero, S^t^. Antonie doorgaans Sint-Tonis of Sint-Teunis genoemd, en deze laatste naam heeft te Amsterdam groote vermaardheid verworven. Ja, even als Neef Teunis de patroon der matrozen, zoo werd Sint Teunis die der Ouskoops. De sluis, naar hem genoemd, is sedert twee eeuwen het middelpunt der Joodsche handelaars in oude en weêr nieuw geworden kleedingstukken en in alle mogelijke huisraad; en zoo is, door een samenloop van omstandigheden, deze oude kluizenaar, ondanks al zijn kristelijken ijver en rechtzinnigheid, werkelijk in een Joodschen heilige, en de eenzame woestijnbewoner in het symbool van het woeligste leven en het luidruchtigste gejoel gemetamorfozeerd.

Bekend en beroemd als logement is de *Grand St. Antoine* te Antwerpen op de Rubens-plaats.

St. Arnoud hing omstreeks 1820 te Gent uit.

De groote kerkleeraar St. Augustinus, die doorgaans wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, dragende in de hand een vlammend hart, doorsto-

---

[1]) De lezers van den *Pleegzoon* zullen zich herinneren dat het St. Antoniesvarken daar geen onbelangrijke rol in speelt. Vgl. ook J. TER GOUW, *Wandeling door Amsterdam in de* 17de *eeuw*, 2de druk, blz. 88.

ken met een schicht, pronkte in de 16de eeuw op het uithangbord van den boekverkooper Hugh Singleton te Londen.

Ook het Agnus Dei, het »Lam Gods", placht dikwijls uit te hangen. 't Is een lam met den *nimbus* om 't hoofd, en een standaard dragende, waaraan een wit vaantje met een rood kruis wappert; somtijds staande, somtijds liggende op het boek met de zegelen. Het komt ook op zegels van Hervormde kerken voor, met het bijschrift: *Ziet het Lam Gods.*

Behalve aan kerken, gelijk boven de poort der Armenische kerk op Krom-Boomssloot, wordt het hier te lande nog slechts op gevelsteenen of in snijwerk boven deuren gevonden. In Frankrijk komt het nog op uithangborden voor, en ook in Engeland, waar het echter zoo weinig meer begrepen wordt, dat het er eenvoudig *'t Lam en de Vlag* genaamd wordt, en op het bord van een bierhuis te Swindon zelfs geschilderd staat met een rood-wit-blaauwen wimpel aan de stok of speer.

St. Barbara wordt afgebeeld staande naast of dragende op de hand een toren met drie vensters. Die toren stelt de gevangenis voor, waarin haar heidensche vader haar had doen opsluiten. Oorspronkelijk had de toren slechts twee vensters; doch zij zelve maakte er, in haar gevangenschap, een derde bij, ter eere der H. Drievuldigheid. Als patrones der Bouwkunst hing zij dikwijls bij metselaars uit. Te 's Gravenhage in 't Noordeinde ziet men nog een gevelsteen, waarop zij, staande naast haar toren, is afgebeeld. En te Rotterdam in de Zeilwatersteeg vertoont een steen, waarvan de afbeelding hiernevens gaat, *Sinte Barbars Toren.*

St. Blasius hebben wij hier te lande niet aangetroffen; in Engeland is hij, als patroon der wolkammers, in sommige distrikten zeer algemeen. Hij wordt afgebeeld met een ijzeren kam in de hand, dewijl, volgens de legende, hem, in 289, met zulk een werktuig 't vleesch van 't lichaam was gerukt.

St. Clemens en *St. Cuthbert* zijn insgelijks Engelsche uithangteekens; doch *St. Cornelius* kennen wij ook bij ons. Hij pronkte, nog geen eeuw geleden, aan de herberg te Limmen [1]). St. Coecilia schijnt te Woubrechtegem, een Vlaamsch dorpje, van sekse veranderd te zijn; immers het luidt daar, voor een estaminet: *au sint Cécile.*

---

[1]) *Ned. Stads en Dorps-Beschr.*

Op de Oude-turfmarkt, in 't opgaan der Grimnessersluis, ziet men, boven een poortje, een zeer ouden steen, waarop de onthoofde *St. Dionisius*, met zijn hoofd op de beide handen voor de borst. 't Is algemeen bekend, hoe die Heilige, die de eerste Bisschop van Parijs is geweest, en in 272 werd onthalsd, op die wijze, voor de oogen (en tot groote stichting) der toeschouwers, van Montmartre is gewandeld naar de stad, die nog zijn naam draagt. Trouwens 't mirakel is door St. Albaan en anderen ook verricht.

Het poortje, waar boven wij den ouden steen vinden, was weleer de ingang van het klooster van »Sinte Dyonisius in die Lelyen," dat in 1403 gesticht is en in de wandeling »de Nieuwe Nonnen" placht genoemd te worden.

Een Parijzer kastelein hing in de 17de eeuw *St. Dominikus* uit, om geen ander reden, dan omdat de Dominikaner monniken den naam hadden, goede drinkers te zijn. Aan zijn huis vormde zich een klub van nathalzen, uit tien leden bestaande, die zich ook »de Dominikanen" noemden. Een tijdgenoot laat hen dus spreken:

Nous sommes dix, tous grands buveurs,
Bons ivrognes et grands fumeurs,
Qui, ne cessant jamais de boire,
Et de remuer la mâchoire,
Méprisent d'amour les faveurs.

St. Dominikus wordt afgebeeld met een ster boven het voorhoofd, en een hond nevens zich, die een brandenden fakkel in den bek draagt.

De H. Drievuldigheid kwam almede als uithangteeken voor, en wel onder de gedaante van een gelijkzijdigen driehoek, met een cirkel aan elken hoek, waarin de woorden *Pater, Filius* en *Spiritus* stonden, en, tusschen de cirkels, langs elke zijde, de woorden *Non est.* Zoo hing zij te Londen uit bij een boekverkooper aan St. Pauls kerkhof in 1520.

Ook in Parijs hing in de 17de eeuw *la Trinité* uit.

St. Edmund behoort in Engeland t' huis. *St. Edmundshoofd* hangt uit te Bury St. Edmunds.

St. Elooi is daarentegen een Nederlander. Hij kwam daar en in Fransch Vlaanderen van ouds veel voor, als patroon van goud-, zilver-, ijzer- en kopersmids, van harnasmakers, slote- en messemakers — en dewijl hij met een hamer in de hand werd afgebeeld, is 't vermoedelijk zijn beeld geweest, dat, bij de invoering van 't Kristendom, dat van Thor verving. Te Gouda hing hij bij een messemaker uit, met dit rijm:

In den deugdzamen *Sint Elooy*
Maakt men messen, scherp en mooi.

Nog heden ziet men hem voor een smidswinkel op den Schiedamschen

dijk te Rotterdam. 't Beeldje heeft een ouder vervangen, dat nog fraaier geweest moest zijn.

St. Ewoud hing in 1677 te Dordrecht uit aan 't huis van Juffrouw Jacomina van Beverwijk [1]). Hij was te Dordrecht de gildepatroon der kuipers en zijn naam was en is nog in onderscheidene aanzienlijke Dortsche familiën zeer gewoon.

St. Fiacre, hoewel, volgens de legende, een Schotsche Koningszoon, is toch een Fransche heilige; want hij verkoos de kluizenaarshut in 't bosch van Fordille boven den troon. Hij was de patroon der tuinlieden en kousebreiers. Hij had echter meer talenten; immers, wanneer hij op een steen ging zitten, veranderde die in een mooien leuningstoel. Een exemplaar werd, nog tot op de Fransche revolutie, in de hoofdkerk te Meaux bewaard. En toch heeft het grillig spraakgebruik geen stoelen, maar rijtuigen naar hem gedoopt. De *fiacres* dagteekenen van den tijd van Lodewijk XIII; maar 't is niet zeker, hoe zij aan dien naam gekomen zijn. Volgens sommigen had de rijtuigmaker, die ze 't eerst vervaardigde, het beeld van *St. Fiacre* uithangen; volgens anderen was *St. Fiacre* het algemeen uithangbord der koetsiers te Parijs; volgens weêr anderen heetten de karretjes, waarmede de bedevaartgangers naar St. Fiacre te Beuil, in de nabijheid van Meaux reden, van ouds al *fiacres:* en eindelijk, volgens een vierde lezing, was er in de dagen van Lodewijk XIII, een hôtel St. Fiacre te Parijs en was het de eigenaar daarvan, Sauvage genaamd, die 't eerst op de gedachte kwam, rijtuigen voor de liefhebbers gereed te houden.

De H. Geest, voorgesteld onder de gedaante eener duif met uitgespreide vleugels, was het uithangteeken van alle liefdadige gestichten, gast-, wees- en armhuizen, aan den H. Geest gewijd, en is het daarom ook nog van het Burgerweeshuis te Amsterdam. Ook burgerwoningen, die aan zoodanig gesticht behoorden, waren gewoonlijk met dat teeken in den gevel gemerkt, als men dat nog aan verscheiden huizen kan zien [2]).

[1]) BALEN, *Dordrecht*, blz. 71.

[2]) Te Amsterdam ziet men die duif in steen gehouwen nog voor gevels in de Taanstraat, op den Nieuwendijk bij de Engelschesteeg, in de Karthuizersstraat, enz.

Ook boekverkoopers en drukkers hadden den *H. Geest* uithangen, o. a. in de 17de eeuw, François Foppens te Brussel, in 1558 de boekdrukker John Cawoode te Londen en in 1602 nog zijn opvolger William Leake.

Te Maastricht, voor het St. Gillis-hospitaal, een der oudste godshuizen aldaar, ziet men het borstbeeld van een Bisschop, met het bijschrift: *In St. Gillis Hospitaal* — 1762 [1]).

St. Hieronymus wordt afgebeeld als een halfnaakte grijsaard, met kalen schedel en langen baard, en met een steen in de hand, waarmede hij zich voor de borst slaat, terwijl een leeuw hem vergezelt. Aangaande dezen zegt de legende, dat de Heilige eens een strompelenden leeuw ontmoette en hem een doorn uit den poot trok; waarom het dankbare beest hem altijd gevolgd was en allerlei diensten bewezen had. — Te Amsterdam heeft *St. Hieronymus* uitgehangen in de Tweede-lindendwarsstraat boven een gang, die op een hofje uitliep.

St. Hubertus hangt in Belgiën dikwijls aan herbergen uit — en geen wonder: hij was in zijn tijd de beroemdste jager van 't Ardennerwoud. Hij wordt dan ook afgebeeld in jachtgewaad, staande tegenover een hert, dat tusschen zijn gewei een kruisbeeld heeft. — Voor de herberg te Waarschoot leest men, onder zijn afbeelding: *Au St. Hubert logist à pied et à cheval.*

St. Hugo, of eigentlijk *St. Hugoos gebeente*, was vroeger in Engeland een schoenmakers-uithangbord, waarop eigentlijk niets anders dan allerlei schoenmakers-gereedschap geschilderd was. Hij was (natuurlijk) een Vorstenzoon, en zijn historie begint met een romaneske vrijaadje met een zeer vrome kokette. Daarna werd hij een dolend ridder, weêrstond al de verzoekingen van Venetiën, zoo knap als St. Antonius die van den duivel, en had tallooze avonturen, waar die van den Baron van Monnikhuizen maar wisjewasjes bij zijn. Eindelijk, na 't vermakelijkst mengelmoes van anakronismen, werd hij martelaar onder de regeering van Keizer Diokletianus. Een poosje had hij, na in een schipbreuk al wat hij bezat verloren te hebben, de kost met schoenmaken verdiend, en, omdat hij aan zijn gildebroeders niets anders kon laten, legateerde hij hun zijn gebeente. Zij zorgden er dan ook voor, hem, toen hij gehangen was, van de galg te nemen en hun legaat tot schoenmakers-gereedschappen te verwerken, die dan ook, van nu af, »St. Hugoos gebeente” werden geheeten.

Sint Jakob kan men in de Plantaadje te Amsterdam levensgroot vinden boven de poort van 't gesticht dat naar hem genoemd is. Hij wordt immer als Pelgrim afgebeeld, naar aanleiding der overlevering, dat hij de eerste der apostelen geweest zou zijn, die naar 't verre westen trok en in Spanje het Evangelie ging verkondigen. Te Rotterdam in de

---

1) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.

Jakobsstraat vindt men een zeer fraai S^t^. Jakobs-beeldje in een nisje: wij geven er hiernevens de afbeelding van.

De zeeschelpen, waarmede het schoudermanteltje (*pélérine*) bedekt is, zinspelen op zijn zeereis en worden naar hem S[t]. Jakobs-schelpen genoemd. Somtijds wordt hij zelf in zulk een schelp geplaatst; zoo ziet men hem op een gevelsteen in de Hoogstraat te 's Gravenhage, met het onderschrift *St. Jacop*. Dit huis was reeds in 1597 bekend en vermoedelijk een gildehuis der hoedemakers, die S[t]. Jakob tot hun patroon gekozen hadden, omdat oudtijds de hoed alleen werd opgezet als men op reis ging, en de pelgrim met zijn grooten hoed hun juist voegde.

S[t]. Jakob placht te onzent veel uit te hangen; waarom zelfs onderscheidingen door adjektieven noodig waren. Zoo had de Groninger boekdrukker Dominicus Lens (1672—1678) *d' Olde Sint Jacob*. waarmede hij tegen jonger konkurrenten zijn ouder rechten handhaafde.

S[t]. Jan hing ontelbare malen uit, 't zij de Evangelist, 't zij de Dooper, die wel te onderscheiden zijn en toch dikwijls verward worden. S[t]. Jan de Evangelist wordt gewoonlijk schrijvende afgebeeld, met den Arend nevens zich [1]), — S[t]. Jan de Dooper daarentegen staande en met de hand wijzende op een *Agnus Dei*, dat zich nevens hem bevindt. — In plaats van een aantal gevelsteenen op te noemen, waarop Sint-Jannen voorkomen, zullen wij een viertal opmerkingen maken. — Vooreerst: S[t]. Jan leefde in de volkstaal als de patroon der liefde. Een meisje noemde haar vrijer haar »S[t]. Jan." Als Bouwen Langh-lijf in Brederoos Griane vertelt, hoe hij aan zijn vrouw gekomen is, zegt hij o. a.:

So haest als se mijn sach, so stongh ick heur wel an,
Want sij riep, in 't volle seltschip: dit is mijn eyghen Sint-Jan.

Ten anderen: de Sint-Jannen hebben de bijzonderheid, dat zij zoo druk vertegenwoordigd zijn, gedeeltelijk ook aan hun hoedanigheid van gildepatroon te danken en aan de algemeenheid van den naam van Jan; er is toch reeds op gewezen, hoe gereedelijk men zijn doopheilige tot uithangteeken koos.

Ten derde: vele beeldjes zijn reeds voor lang verdwenen, terwijl

1) Vgl. de Afb. blz. 78.

soms de naam nog is overgebleven: zoo ziet men op den Nieuwendijk een gevelsteentje, juist groot genoeg om de vier letters *S. Jan* te bevatten, dat al vrij oud is en blijkbaar tot onderschrift voor een beeldje gestrekt heeft, dat nu niet meer bestaat.

Ten vierde eindelijk: dat St. Jan vroeger vrij algemeen aan de kroegen moet hebben uitgehangen, immers in Brabant, getuigt het spreekwoord: »hij komt van St Jans sermoen," voor: »hij heeft een slok op."

Boekverkoopers hingen bij voorkeur den Evangelist uit, omdat die met een boek wordt afgebeeld; terwijl bontwerkers daarentegen den Dooper uithingen, om het haren kleed, dat hij droeg.

St. Job hangt nog hier en daar in Belgiën uit; vroeger te Gent op den Steendam, met het tautologisch onderschrift: *In den Heiligen Sint Job.*

De Ridder St. Joris met den draak is in alle landen te vinden. Van hem mag gezegd worden wat Vellejus Paterculus van Pompejus zei: »zoo vele gewesten er op aarde zijn, aan zooveel oorden verrijzen de gedenkteekenen zijner overwinningen.

St. Joris (Sctus. Georgius in 't Lat., St. George in 't Eng. en 't Fr.) was een Romeinsch krijgsbevelhebber onder Keizer Diokletianus. Eens op reis naar Syrië zijnde, waar zijn keurbende lag, kwam hij door de stad Beiruth, waar hij alles in angst en benaauwdheid vond. Er was een groote en verschrikkelijke draak verschenen, die zich even buiten de stad gelegerd had en geregeld zijn ontbijt, zijn middag- en avond-eten vorderde. Al de schapen uit de buurt had het monster reeds opgepeuzeld: al de kinderen beneden de vijftien jaren waren ook reeds verorberd, en nu moest 's Konings dochter, »de schoone Cleodelinde", er aan. Niet naakt, zoo als wijlen Andromeda, bij een dergelijke gelegenheid, maar in haar zondagspak, stapte zij de poort uit, onverzeld; want niemand had lust haar uitgeleide te doen: 't monster mocht eens aan ééne niet genoeg hebben. Daar kwam juist St. Joris aanrijden en vroeg, waarom zij, die zoo mooi was aangekleed, zoo bitter weende. »Wat?" riep hij uit, toen zij hem verhaald had, wat lot haar te wachten stond, »zou zoo'n leelijke draak zoo'n mooie meid tot zijn dejeuné gebruiken? dat zal niet gebeuren. Laat ik maar eens even met je meê gaan." — Zoo gezeid zoo gedaan, en hij trok met haar op het logement af, waar de draak zijn hoofdkwartier had. Daar werd het een geduchte vechtpartij, voor de bijzonderheden waarvan wij u naar Ovidius, Ariosto, l'abbé Vertot en andere waarheidlievende schrijvers verwijzen, ter plaatse waar zij het verhaal opdisschen van de bataljes, door Kadmus, Perseus, Jazon, Roeland en Deodaat van Gozo met dergelijke gedrochten geleverd. De uitslag was ook dezelfde: St. Joris kreeg (met behulp van zijn wakkeren bles) het monster onder en priemde het met zijn zwaard aan den grond vast. »Eilieve!" zei hij toen, terwijl hij vast in zijn zakken grabbelde naar een end touw, tegen Cleodelinde, die tot nog toe niets gedaan had als toekij-

ken, »kom eens even hier, beste Prinses, en leen mij die mooie *cordelière* die daar aan je zij bungelt; die zullen wij mijnheer van Drakenburg om zijn hals binden." Zij voldeed aan zijn verzoek; en hij bond het koord wel stijf om den hals van het monster heen, en het eene end zelf houdende, bood hij met een beleefde buiging het andere het meisje aan — en tevens zijn arm om haar t' huis te brengen. En zoo keerden zij naar de stad, St. Joris en Cleodelinde geärmd, den draak aan de *cordelière* leidende, even als een heer en een juffrouw, die met een hondje aan een rood lint bij schemeravond een grachtje omgaan. Al 't volk liep uit, en zwaaide met de mutsen, schreeuwende: »mirakel! mirakel! de draak is om zeep!" — En niets was natuurlijker, dan dat Cleodelinde, en de Koning, en de heele stad, gedoopt en dat Sint Joris een beroemd heilige en de patroon van alle ridders en schutters werd.

Men beeldt hem af, in ridderlijke wapenrusting te paard zittende, den draak, die onder het paard ligt, doorstekende, terwijl de maagd naast hem staat; op de uithangteekens ontbreekt echter meest altijd deze laatste [1]). De draak — dien Langendijk, in navolging van de Duitschers een »lintwurm" noemt:

Hier hangen hare schilderijen,
Vooreerst een stuk van Albert Duur,
Waar Joris en de lindwurm strijen [2]).

— de draak of lintwurm is een monster met vier tijgerklaauwen, drakevleugels, geschubde huid en slangestaart.

Oudtijds twijfelde niemand aan de waarheid der vertelling; men wist zelfs precies, wanneer St. Joris geleefd had. Later kwamen de twijfelaars en beweerden, dat de historie van St. Joris niets anders was dan een tweede editie van die betreffende den aartsengel Michaël, die Satan overwon, of wel de oude mythe van Perseus, op kristelijken bodem overgebracht: — een derde maakte er een versje op:

Sint Joris heeft, als wordt gemeld,
Een fellen draak ter neêr geveld,
Een maagd verlost uit diens geweld —
Die dappere Sint Joris!
Maar menigeen — wat droeve zaak!
Schept nu in twijflen boos vermaak,
En zegt: Sint Joris en de Draak
Zijn geen van tweên historisch.
Er is op aarde nooit zoo'n beest,
En evenmin zoo'n Sint geweest.
Wel hopen wij voor 't minst, mijn vrinden,
Dat men er nog een Maagd moog vinden.

---

[1]) Zie blz. 96. [2]) Zie Langendijk de Eneïs, IVde Boek.

Maar, geweest of niet, de roem en de vereering, die S[t]. Joris in alle landen genoten heeft en nog geniet, is aan geen twijfel onderhevig. Engeland, Genua en Moskoviën, vele Bisdommen, Steden, Kerken, Kloosters en Gasthuizen, vereerden hem als hun patroon. Te Konstantinopel was wel een half dozijn kerken aan hem gewijd, en zelfs de zeeëngte, die Aziën van Europa scheidt, en die wij gewoon zijn de Dardanellen te noemen, placht naar S[t]. Joris te heeten. Verscheidene Ridderorden zijn hem ter eere gesticht. De S[t]. Joris-banier was in Duitschland een twistappel tusschen de Zwabische en Frankische Ridderschap. Beroemd was in Zwabenland, in de 15de eeuw, 't verbond van 't S[t]. Joris-schild (zilver met een kruis van keel) en te Genua *la Compera di San Giorgio.* Als patroon der schuttersgilden stond de Kristelijke Ridder ook in hooge achting bij de poorters, ja bij de dorpers — en in alle landen zijn hem in de uithangteekens van Doelens en kroegen, van burgerwoningen en godshuizen, ontelbare gedenkteekenen gesticht. Zoo populair was hij in de volkstaal, dat, als een meisje aan een jonkman een mooien naam wou geven, zij uitdrukkingen bezigde als:

Nou mijn Ridder van St. Joris, nou mijn vrijer [1]).

Wat de gevelsteenen betreft, waarop men hem ziet afgebeeld, zij voeren doorgaans het onderschrift: *In de Ridder St. Joris;* ook wel *in Sinte Joryaens.* Op de uithangborden van kroegen komt zijn naam doorgaans voor met een »expresselijk te zijner eere vervaardigd" rijmwoord, namelijk dat van brandemoris [2]) voor »brandewijn." Die opschriften, in hun eenvoudigsten vorm, luidden als een, dat ons uit Leiden is bewaard gebleven:

* Dit is in de Ridder Sint Joris,
Hier verkoopt men brandemoris.

Maar niet zelden werden er krulletjes aan toegevoegd, als:

* De Ridder St. Joris
Bruit het vat stremmeling en drinkt brandemoris.

d. i.: de Ridder S[t]. Joris is geen afschaffer, hij bedankt, zich de maag te verkoelen met een glas kouwe karnemelk en verwarmt zich liever met een borrel.

En elders:

* In de Ridder St. Joris.
Men drinkt hier geerne brandemoris;
De vaêr en twee zeuns dobblen niet mis,
Zodat de Moêr met drie gecken gebruit is.

---

1) *Spaansche Brabander*, bl. 35.

2) 't Woord was in de dagen van Bredero reeds oud en komt al in vroegere kluchtspelen voor. 't Volk, dat, als wij zagen, veel van bijbelsche toespelingen en vooral van oud-testamentische namen hield, maakte uit *brandemoris* weêr *brandemozes.*

Een deftiger vorm, die mede met tallooze varianten voorkomt, was deze, die nog te Delft boven een herberg staat:

In Sint Joris vol van waarden,
Tapt men wijn en bier en stalling voor de paarden [1]),

In de Kanaalstraat te 's Gravenhage, boven den ingang van den tuin *Roos en Doorn* staat St. Joris met zijn draak, en daaronder: *Virtus in actione consistit*, 't geen zeggen wil, dat men zijn wakkerheid door »daden" toonen moet. Op de beide pilaren van het hek leest men *ubi mel, ubi fel*, 1783; doch dit heeft geen betrekking tot ons onderwerp.

Dat ook boekverkoopers *St. Joris* uithingen, als b. v. Jacob Adriaensz. op de Breêstraat te Leiden, kan ons niet verwonderen, vermits zich de boekwinkels even als de herbergen van alle mogelijke dingen meester maakten; maar wat hij met biksteen en schulpzand te maken had schijnt minder begrijpelijk. Toch vonden wij dit Rotterdamsch opschrift:

* In den Ridder St. Joris, die den draak verwant,
Verkoopt men roô en witten biksteen en schullepzant.

Wij willen het raadsel pogen op te lossen. De biksteenkelder is de moordkuil der gevelsteenen: wat van dien aard gesloopt wordt gaat derwaarts om vergruisd te worden. Nu zal onze Rotterdammer, onder den rommel die hem t' huis gebracht werd, een St. Jorisbeeld gevonden hebben, dat hij te mooi achtte om 't stuk te slaan en daarom liever boven zijn kelder plaatste, met een rijmpje er onder. 't Ging dan daar met den St. Joris als te Amsterdam met den Erasmus in de Batavierdwarsstraat [2]).

St. Juliaan was de patroon der reizigers en van verscheidene tappersgilden; en men kent onder de vertellingen van La Fontaine die, welke tot opschrift voert *l' Oraison de St. Julien* en zeker niet de minste uit den bundel is. In Engeland en Frankrijk placht hij aan tal van herbergen uit te hangen, en het opschrift, dat er bij kwam, was doorgaans een variatie op Mattheus XXV : 35, »ick was een vreemdelingh ende gij hebt mij geherberght." — Hier te lande vonden wij hem niet.

St. Katharina komt op onderscheiden gevelsteenen voor, en wel, als dit gewoonlijk met martelaars plaats heeft, met het werktuig, waarmede zij gefolterd werd, bij zich, t. w. een rad.

St. Krispijn en Krispiniaan waren twee Romeinsche broeders, zoons van een Koning (hoe dit samenhing moge geleerder dan wij uitmaken) die naar Galliën gingen om het kristendom te prediken en met schoenmaken den kost verdienden. Leêr behoefden zij niet te koopen; want

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.
[2]) Zie Dl. I, blz. 215.

dat brachten hun de Engelen; waarom zij dan ook aan de armen de schoenen voor niet gaven. Een andere overlevering zegt ronduit, dat Krispijn het leêr stal. Wat daarvan zij, zeker is 't, dat zij, na in 308 te Soissons onthoofd te zijn (echter niet op grond van leêrdieverij, maar wegens hun geloof) de patroons der schoenmakers werden en dat hun veel eer bewezen is: zelfs is er een tooneelspel gemaakt om door schoenmakers gespeeld te worden, onder den titel: »Glorieuse Martelie van de twee H. H. gebroeders Crispinus en Crispinianus, onder de bloeddorstige Regeringe van Maximianus, Roomsch Keizer; eerst speelsgewijs vertoont door de schoenmakers 1739."

Somwijlen werden zij beiden afgebeeld voor een schoenmakersluifel, als:

> Sinte Crispinus en Crispiniaan.
> De een was blootvoets en de ander had geen schoenen aan.
> Sinte Crispinus zeit:
> Het loon verzoet den arrebeid.
> Zou het loon den arbeid niet verzoeten,
> Dan zou de schoenmaker de poort uit moeten.

Maar meestal is 't Krispijn alleen, als:

> Hier maakt men schoenen en muilen, na ieders begeer.
> Sinte Crispinus gaf de schoenen om Gods wil; maar hij stal het leêr.

Een wijsgeerige schoenmaker te Bergen op Zoom schreef voor zijn luifel

> Hier in Krispijn kan men den mensch uit beestevellen
> Elk schoenen na zijn voet voor gelt terstont bestellen.
> Dog menig beest alhier steekt in een menschenvel,
> Draagt zelf zijn broeders huit, en 't staat dat beest nog wel.

Voor een aantal jaren stond *Krispijn* tusschen een menigte schoenen en laarzen op een geschilderd uithangbord boven een schoenmakerswinkel op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld. De schilder had hem in ridderlijk gewaad uitgedoscht, hem wellicht verwarrende met den Krispijn uit de oude kluchten, die, met kraag en mantel en een bandelier en een lang rapier op zijde wordt afgebeeld [1]).

Te 's Gravenhage vindt men nog in den achtergevel van een gebouw, in de Wagenstraat, dat vroeger het Schoenmakersgildehuis was, een steen met den schoenheilige, en daaronder: *dit is Sinte Crispijn* 1620. De steen zat oorspronkelijk in den voorgevel, waar hij ook behoorde, doch is in 1854 gedegradeerd.

St. Kristoffel, de groote Kristusdrager, was voorheen zeer populair, waarvan wel het sprekendst bewijs was, dat ook in 't Doolhof op de Ro-

---

[1]) Vgl. Dl. I. blz. 329.

zengracht »de noyt gevonden groote Kristoffel" boven op de fontein stond. Tegenwoordig is hij half vergeten: en 't is wel de langste, maar niet de beste helft, die wij van zijn naam hebben overgehouden. 't Is dan ook niet overtollig, te herinneren wat de legende van hem vertelt.

Er was eens een verbazend groote kerel met een leelijk, grimmig gezicht, die Offero heette. Deze zwoer, niemand te willen dienen dan den machtigsten Vorst, die op de wereld te vinden was. Eindelijk, na veel zoekens, meende hij dien gevonden te hebben en bood hem zijn dienst aan. Nu gebeurde 't, dat er een reizend meistreel aan 't hof van dien Koning kwam en een lied zong, waarin telkens de naam van Lucifer gehoord werd: — en dan sloeg de Vorst telkens een kruis. Dat kwam Offero vreemd voor, en toen hij vernomen had, dat de Vorst zulks deed om zich tegen Satan in veiligheid te stellen, maakte hij daaruit op, dat Satan de machtigste moest zijn van de twee, en hervatte hij zijn reis om dien Satan op te zoeken en te dienen. Werkelijk vond hij hem en trad in zijn dienst. Maar nu merkte hij weêr op, dat Satan sidderde telkens als hij een kruis zag, en besloot dus, dat er een nog machtiger wezen moest dan Satan. Zoo vernam hij den naam van Kristus en ging andermaal op weg om dien te zoeken. Een kluizenaar, dien hij na lang dolens ontmoette en raadpleegde, zeide hem, dat hij, om Kristus te vinden, moest vasten en bidden. Maar van vasten wilde Offero, die een rechte slokop was, niet hooren, en bidden had zijn moeder hem niet geleerd. »Dan," zei de kluizenaar, »moet gij goede werken doen," en hij wees hem een rivier aan, bij wier overtocht de reizigers verdronken; daar moest Offero veerman worden. Dit leek onzen maat beter: hij zette zich bij den stroom neêr, trok een palmboom uit den grond, om hem tot staf te dienen, en droeg de reizigers op zijn rug veilig door het water, dat, hoe verbazend diep, hem slechts tot aan den middel kwam. Dit liefdewerk had hij reeds jaren bij de hand gehad, toen hij eens op een nacht gewekt werd door een kind, dat naar de overzijde wilde. Offero nam het kind op den schouder, greep zijn staf en stapte de rivier in. Doch naarmate hij verder ging, klom het water al hooger en hooger, werd het kind op zijn schouder al zwaarder en zwaarder, en zonk hij dieper en dieper, zoodat zijn knieën knikten en hij niet dan met de grootste moeite den overkant bereikte. Daar werd het raadsel hem opgelost: hij had nu Kristus gedragen. Hij nam dan ook van dat oogenblik den naam aan van Kristoforus of »Kristusdrager," bekeerde vele heidenen en ontving ten leste de martelkroon.

St. Kristoffel wordt afgebeeld als een reus met een palmboom in de hand, tot de enkels in 't water staande, en met het kind Jezus op den schouder; en zoo kan men hem o. a. nog te Maastricht in de Koestraat nº. 2593 [1]) en op meer plaatsen zien.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers, te Maastricht.

In de middeleeuwen vond men alom zijn beeltenis: men schilderde die op de muren van huizen en van kerken, van torens en schuren, omdat men hem vereerde als den behoeder tegen vuur, water en aardbeving.

Maar ook hielden de boeren hem in eer, omdat een blik op zijn beeld het beste middel was om bij zwaren arbeid niet vermoeid te worden. Daarom lieten zij hem schilderen op een plank, die ze, boven hun deur, tegen een schuur of tegen een boom spijkerden. Op dat gebruik zinspeelt Huygens in 't navolgende sneldicht:

'k Hoor van een soet krackeel; Boer Jaep wil St. Christoffel
Doen schildren op een' planck, niet langer als sijn' schoffel:
De schilder weett geen' raed en thoont hem waer het schort.
Boer Jaep seght: 't is geen nood, all valt de planck wat kort,
Christoffel kander op, men hoefse niet te langen;
Soo ghij de beenen maer beneden uyt laet hangen.

De aanspreker Hidde Tjercx, dus een Friesche Achilles, die geen uithangbord bekostigen wou, behielp zich met dat van zijn overbuurman en schreef zijn adres: »tegen over *den Grooten Christoffel*," vertrouwende, dat die ieder wel goed in 't oog zou vallen.

Maar ook de wandelstok van den Heilige werd van toepassing gemaakt, als uit het navolgende Rotterdamsche uithangbord blijkt:

Dit 's in Christoffel, die met zijn stok de zee kon overspringen.
Hier verkoopt men opregte rottings, wandelstokken en veel meer andere dingen.

In Tyrol, een land, dat zich meer dan eenig ander nog altijd door tal van beschilderde uithangteekens onderscheidt, en waar de hotels altijd vercierd zijn met het beeld van dezen of genen heilige, is de meest geliefkoosde figuur die van *St. Christoffel*, op den muur of op natten kalk geschilderd, en er is iets aardigs en verrassends in, wanneer men, na een langen rit in de bergen van dat schoone land, plotselings bij een eenzaam gelegen herberg stilhoudt, waarop die heilige, soms 30 voet hoog, staat afgebeeld, met het kindeken Kristus op zijn schouders door de rivier wadende. Ook *St. Joris en de Draak* zijn er niet ongewoon. De Tyroolsche herbergier munt daarin boven zijn konfraters ten platten lande uit, dat hij een minnaar is van de kunst, en men vindt meermalen in de meest afgelegen dorpen uitmuntende kopijen, naar beroemde schilderijen van oude meesters, als uithangteeken gebruikt.

Weinige martelaren zijn algemeener bekend en vereerd dan

De heilige Laurentius,
Die op zijn rooster sprak aldus:
»Het is aan deze zij reeds gaar,
Keer om, tiran, en eet nu maar."

De »tiran" was, volgens de overlevering, Keizer Valerianus.

Dewijl hij altijd wordt afgebeeld met zijn rooster in de hand, hing *St. Laurens* bij voorkeur bij koks en braders uit; bij een te Vlaardingen met dit rijm:

Sint Louwerens,
Een Christen mens,
Niet om zijn misdaden,
Maar om 't geloof,
Gelijk als roof,
Op den rooster gebraden.

St. Levijn of *St. Lieven*, de Apostel van Brabant, die in 656 den marteldood onderging, hangt uit aan een estaminet in 't Vlaamsche dorp Woubrechtegem.

St. Lukas was de patroon der schilders en hing daarom bij schilders uit, of aan herbergen, waar bij voorkeur schilders verkeerden. Bij zekeren Pieter Aten, met dit keurig rijm:

Den schilder is hoog verheven,
Al is hij out, zijn handen mogen niet beven;
Sint Lucas heeft deze konst gedaan,
Daarom heeft hem Pieter Aten nagegaan.

Wie deze Pieter Aten was weten wij niet; vermoedelijk een schilder van uithangborden; maar zooveel is zeker, dat, als hij trouw de voetstappen van St. Lukas is »nagegaan," hij een prul in de kunst gebleven is. Immers dat Lukas zelf het er niet ver in gebracht had, bewijst het portret der H. Maagd, dat hem wordt toegeschreven en dat nog in de kerk van Selivria, aan de Propontis, (het oude Solymbria) bewaard wordt. Toch doet dat leelijke ding mirakelen; maar het grootste wonder is, dat niet zijn eerste poging in die richting geweest is, zich zelf in een goede schilderij te veranderen [1]).

Maar St. Lukas kon ook al zijn tijd niet aan 't schilderen wijden; hij had nog andere zorgen. Vooreerst was hij de patroon van de boekverkoopers, die van ouds mede onder de St. Lukas-gilden begrepen waren, en te recht: want St. Lukas wordt schrijvende afgebeeld. Maar bovendien was hij de patroon van het hoornvee, en in die hoedanigheid riep het landvolk hem aan. Ongetwijfeld heeft hij deze eer te danken aan den os, die hem ter zijde staat. — Zonderling, dat terwijl de eenige hoedanigheid, welke hem in de Schrift wordt toegekend, die van »medicijnmeester" is [2]), hij juist als zoodanig het minst vereerd is geweest.

Te Rotterdam hangt *Sint Lucas* uit aan een der oudste en meest bezochte hotels van de stad.

Te Maastricht, in de Stokstraat, komt St. Lukas in gezelschap met St. Nikolaas voor. Twee Engeltjes dienen tot tenants van een cartouche waarop men: *in den Steenen Bergh* leest; — links staat St. Lukas met zijn

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 286. [2]) *Koloss.* IV.: 14.

os en regts St. Nikolaas met de drie kindertjes. Iets hooger staat andermaal een cartouche met het jaartal 1609 tusschen een stroomgod en een Maasnimf. Wat de beide genoemde heiligen met dat heidensche volk uit te staan hebben, is uit dien Steenen Berg niet te verklaren [1]).

De Heilige Maagd of Onze Lieve Vrouw zal men hier te lande weinig meer vinden: zoo zij hier vóór de Reformatie uitgehangen heeft, is zij met de komst van deze verdwenen. In Frankrijk en Engeland heeft het nooit aan *Notre Dames* en *Our Lady's* ontbroken, en wellicht zijn er hier en daar nog te vinden. In 't laatst der 17de eeuw woonde te Parijs, in de rue de la Seinè, een kwakzalver, die de *H. Maagd* uithing, met dit bijschrift: *refugium peccatorum* (toevlucht der zondaren), dat hij op zijn lapzalverij toepaste.

Te Gent achter het station van den Waasschen spoorweg staat boven een oud poortje te lezen:

Ick groete u Maria
daer gy staet.
gy sijt goedt
en ick ben quadt,
belieft my in myn
uytterste te
gedyncken
eenen ave Maria
zal jck u
schyncken. [2]).

St. Maarten, wiens laatste herinneringen in 't volksleven nu ook al zijn uitgestorven, was vroeger zeer populair hier te lande, zoo wel als bij onze naburen. Van de uithangborden aan de herbergen is hij al vroeger verdwenen; maar nog herinneren wij ons het gezang der jongens op den avond van St. Maarten aan de deuren der ingezetenen, om bijdragen, in turf, hout of kopergeld, voor hun St. Maartensvuurtjes te erlangen.

Sint Martijn was Bisschop van Tours in 't laatst der vierde eeuw en de overlevering roemt hem als een voorbeeld van milddadigheid. Nog een jongeling zijnde was hij in een zeer strengen winter op reis en ontmoette, niet ver van de stad Amiëns, een bijkans naakten arme. Ziende, hoe andere lieden den ongelukkige voorbij gingen zonder naar hem om te zien, trok hij zijn zwaard, sneed zijn mantel door midden en gaf er de helft van aan den arme. Deze legende verklaart de gewone afbeelding van den heilige: te paard, zijn mantel met zijn zwaard doorsnijdende, terwijl de bedelaar achter 't paard staat; gelijk men hem te Maastricht aan de Steenenbrug n°. 2569 op een gevelsteen vinden kan, met dit bijschrift: *hoC*

---

[1]) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers, te Maastricht.

[2]) De Potter, blz. 183.

teMpore DestrVIt nVnC erIgItVr (1718). Op zegels komt S. Maarten dikwijls voor; maar dat van een *Chorherrnstift* in Wurtemberg levert de bijzonderheid, dat de bedelaar op een rolwagentje zit [1]).

Toen St. Maarten nog op uithangborden geschilderd werd, was 't meest op die van herbergen. Hij deelde met St. Juliaan in Frankrijk en St. Joris bij ons den roem van zijn gasten goed te onthalen. *Avoir l' hôtel Saint Martin* zei in 't Fransch volkomen 't zelfde als *Avoir l' hôtel St. Julien* en als het Hollandsche: *Hij is bij St. Joris in den kost.* Wil men een voorbeeld? Als Jean de Boves, in een vertelling, die hij *l'anneau* betiteld heeft, een grap verhaalt van twee studenten, die een waard betrokken en zich lekker lieten opdisschen zonder te betalen, besluit hij met deze woorden: »*c'est ainsi qu'ils eurent à ses dépens l'ostel Saint Martin.*"

De H. Naam of Zoete Naam (Jezus) werd voorgesteld door de drie eerste letters daarvan in 't Grieksch *I H Σ*; doch later verving men de Grieksche Σ door de Latijnsche S. Door die verandering ging de oorspronkelijke beteekenis verloren en werden de letters verklaard als I*esus* H*ominum* S*alvator* »(Jezus der menschen Verlosser"). Bovendien werd een kruis op de H gezet en maakte men er van I. H. S. *In Hoc Signo* (»in dit teeken"), met toepassing op het kruis, dat aan Konstantijn verscheen en waarmede hij overwinnen zou.

De H. Naam neemt nog heden zijn plaats onder de uithangteekens in; doch wij kennen dien hier alleen aan de gevels van sommige R. K. kerken. Te Parijs echter, waar men ten allen tijde met het gewijde nog al tamelijk profaan is omgesprongen, kwam hij ook op de uithangborden, en was of is er nog o. a. in de Rue Mondétour een koffiehuis *au nom de Jésus.*

Thans brengt ons de volgorde der letters tot St. Nikolaas of Sinterklaas, van al de Heiligen in ons vaderland zeker de meest populaire. Toch zullen wij over dezen kindervriend niet uitweiden; immers wij hebben over hem gesproken [2]) en kunnen ten overvloede onzen lezer verwijzen naar 't geen over hem voorkomt in een stuk, dat een onzer hem vroeger heeft gewijd [3]).

Slechts een paar opmerkingen voegen wij hierbij: vooreerst, dat hij wel voornamelijk uithing en soms nog uithangt aan koekebakkers- en speelgoedwinkels, maar dat hij ook voorkwam aan winkels, waar andere waren verkocht werden — intusschen toch altijd dezulke, die men met den algemeenen naam van »kinderwinkels" bestempelde. Ten bewijze strekke het opschrift van een luifel te Dordrecht, waar *St. Nikolaas* uithing:

---

[1]) *Ned. Spect.* 1867, blz. 412. [2]) Zie Dl. I. blz. 83.

[3]) Zie den Alm. *Holland* voor 1862 en *Amst. Kleinigheden;* alsmede *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 115. Maar vooral ook de verhandeling van Dr. Eelco Verwijs bij M. Nijhoff te 's Gravenhage 1863.

* Hier in de Bisschop Sinter Niklaas,
Hij was wel goet, maar geenszins dwaas.
Hij toonde weldadigheyt aan jongen en ouwen.
Daarom maakt men hier kapers en mutsen voor kinderen en vrouwen.

Ten andere, dat, dewijl de voorstelling van Sinterklaas een andere is dan die der kerkelijke legende, hij ook in de volkstaal als Zwarte Klaas werd betiteld. Op den hoek van een dwarspad buiten de Raampoort te Amsterdam, heeft weleer een Sinterklaasje uitgehangen en naar dat beeld placht het pad »in de wandeling" ***het pad van Zwarte Klaas*** te heeten en wordt nog zoo genoemd.

Sommige Heiligen zijn tot bepaalde landen beperkt. Ten voorbeelde noemen wij St. Patrick of Patricius, die uitsluitend een Iersch uithangteeken, maar bij de Ieren ook zeer populair is. Hij wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, een troep slangen, padden en ander ongedierte voor zich uitdrijvende, waarvan hij Ierland heeft verlost.

Zijn leven was vol schoone mirakelen, en toen hij onthoofd was, nam hij zijn hoofd onder den arm, of, volgens de beste autoriteiten, tusschen zijn tanden, en zwom er den Shannon meê over. Dit had plaats a°. 464.

De H. Petrus wordt afgebeeld als een grijsaard met een kaal hoofd en twee sleutels in de rechterhand, een van goud en een van zilver, terwijl de linkerhand den kromstaf voert. Als de patroon der visschers, en dan gemeenlijk ***Sint Pieter*** genoemd, zien wij hem op onze uithangteekens eenigszins anders voorgesteld, namelijk met een sleutel in de rechter en een kabeljaauw in de linkerhand; zoo prijkt hij op een gevelsteen in de Visschersstraat te Amsterdam, en even zoo op een te Delftshaven, waarvan de afbeelding hiernevens gaat. Nog op een derde wijze is hij te Maastricht afgebeeld op den hoek van de straat, die naar hem heet, namelijk wel met den sleutel in de rechter, maar met een boek in de linkerhand. 't Opschrift luidt ***In Sinte Peeter*** 1714 [1]).

In alle steden van de Nederlanden waren zijn afbeeldingen talrijk en er zijn er nog vrij wat te vinden. Te Antwerpen vond men in St. Petersvliet den ***St. Peter*** en den ***kleinen St. Peter***.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.

Dat St. Pieter ook bij anderen dan bij visschers of vischkoopers uithing, bewijzen de navolgende voorbeelden:

* In Sinte Pieter, den visser des Heeren,
Verkoopt men alderhande gemaakte kleeren,

Hier blijkt tevens, dat men zich vergist, wanneer men meent, dat de winkels van gemaakte kleêren eerst in onzen tijd, na 't verval der gilden, zijn opgekomen. Reeds in de 17de eeuw bestonden zij en kon men zich even goed als tegenwoordig binnen weinige oogenblikken van 't hoofd tot de voeten in een nieuw pak steken, naar de laatste mode van Parijs. Als de winkelier slechts het snijdersgild voldaan had, kon hij kleêren verkoopen zooveel hij wilde.

Elders hing St. Pieter bij een houtkooper uit:

* Sint Pieter was een visscher: laat het u niet vervelen.
Hier verkoopt men planken en deelen.

Noch de kleêrekooper, noch de houtkooper voerden St. Pieter om dat hij hun gildepatroon, maar omdat hun doopnaam Pieter was, of omdat het beeld er al uithing toen zij het perceel betrokken.

De twee voornaamste Apostelen hingen ook meermalen te zamen uit, Petrus met de sleutels, Paulus met het zwaard. Te Amsterdam zag men *Pieter en Paulus* weleer op den Haarlemmerdijk bij de Dommersstraat, en te Londen bij een boekverkooper aan St. Paulus kerkhof.

St. Quentijn, de patroon der stad die zijn naam draagt, werd vroeger schier algemeen door de kooplieden dier stad uitgehangen en men kon op hun uithangborden al de verschillende tooneelen zijner marteling zien voorgesteld. Thans zijn die borden verdwenen, op een na, dat terzelfder plaatse wordt gezegd te hangen, waar de H. Martelaar gevangen en gepijnigd zou zijn [1]).

St. Severus werd in sommige steden als de patroon der metselaars vereerd. Te Gent op de Ketelvest staat een huis van 1666, dat aan 't metselaarsgild behoorde. In den gevel staan drie bas-reliefs met schier levensgroote afbeeldingen: *St. Severus* met den troffel in de hand, Sint Carpus [2]) en de Moeder Gods [3]).

St. Truien is een stad in Belgiën, waar men in 't Fransch *Saint Tron* van gemaakt heeft; en ofschoon men vruchteloos een heilige van dien naam op den kalender zoeken zal, prijkt die toch te Dordrecht op een gevelsteen in 't Augustijnenkamp. Vermoedelijk moet het *St. Truie* zijn, en in dat geval is 't een eenvoudige verkorting van St. Geertrui, die de dochter

---

1) De Potter, blz. 16.

2) Er worden twee Heiligen van dien naam vermeld: de een een discipel van Paulus, (zie II. Timoth. IV : 13) de ander een Romeinsche Bisschop en Martelaar.

3) De Potter, blz. 13.

van Pepijn van Landen was en in Belgiën vereerd wordt als patrones tegen de veldmuizen: — waarom zij dan ook wordt afgebeeld als een abdis, tegen wier kromstaf en kleederen de muizen opklauteren.

St. Urbaan is de patroon der wijngaardeniers en wordt daarom gewoonlijk afgebeeld met een vruchtdragenden wijnstok in de hand [1]). Hij paste dus wel voor een wijnkoopersgildehuis en wij vinden hem nog boven de poort van 't gebouw in de Koestraat, dat weleer die bestemming had. Hij staat er in de gestalte van een wijngaardenier, met een snoeimes in de hand, omringd van wijnranken vol trossen.

Te Maastricht was *St. Urbanus* de gildepatroon der hoveniers; ook daar staat hij nog, vergezeld van een snoeimes en een spade, in den gevel van 't voormalig gildehuis in de Brusselschestraat [2]).

St. Ursel vindt men boven de poort van 't Begijnhof, ook binnen 't Hof en nog op verscheiden oude gevelsteenen [3]).

Op de Prinsengracht bij de Leidschekruisstraat staat op een gevelsteen *St. Vechter* uitgehouwen, — een gewapend ridder, met het zwaard in de eene en een molentje op de andere hand: ter zijde — een huis met een trapjesgevel. Wellicht is die St. Vechter al dikwijls aangezien voor een Don Quichot, die tegen de windmolens vecht. 't Is echter *St. Victor*, de patroon der molenaars. De trapjesgevel op den steen zal wel het huis zijn, waarin die steen oorspronkelijk heeft gestaan en de molenaar woonde.

Anders is de afbeelding van *St. Victor* op een steen in den molen van dien naam op de Schans bij de Raampoort. Hij staat er in bisschoppelijk gewaad met het kruis in de linker- en den molen op de rechterhand, terwijl hij met zijn voeten op harnassen, helm, degen en vaandels treedt. De legende verhaalt, dat Victor van Marseille geboortig en een dapper ridder was; dat hij echter de wapens vaarwel zeide om 't kruis te prediken, en onder Diokletianus den marteldood onderging. Hij was veroordeeld om door een molensteen verpletterd te worden, doch die brak midden door, waarop men hem 't hoofd afsloeg. 't Is om die reden dat hij met een molen op de hand wordt voorgesteld.

Eindelijk *St. Willebrord*, de Apostel der Nederlanden, de eerste Bisschop van Utrecht. Zijn naam heeft aan de geleerden veel moeite veroorzaakt, juist omdat hij de apostel der Nederlanden was en dus bij zijn naam ook een Nederlandsche uitlegging onmisbaar scheen. Een aantal hunner sloofden zich af om een verklaring van dien naam te zoeken in de bijzonderheid, dat zijn moeder de maan ingeslokt had, zoodat Willebrord, bij kontraktie, uit »wonderlijk geborene" zou zijn ontstaan. Toen hun dit niet gelukte, kreeg een dier taalgeleerden, Schriekius genaamd, het

---

[1]) *Volks-alm. voor Nederl. Kathol.* 1855, blz. 25.

[2]) Medegedeeld door den Heer V. de Stuers.

[3]) Zie de afb. Dl. I, blz. 59.

land, en zei, dat hij Willebrord een beroerden naam vond. Maar zie! pas was hem dit ontvallen, of hij riep, als Archimedes zijn εὕρηκα, uit: Willebrord — 't kon niet anders — stond voor »Wille-beroerd" en beteekende, dat de Apostel, door de macht zijner prediking, den wil beroerde, en alzoo de menschen bekeerde. Toch had zijn verklaring, hoe mooi ook, geen algemeene goedkeuring verworven; anderen kwamen en beweerden, dat Willebrord gelijk stond met »Willig brood," »omdat hij seer willig was in broot uyt te deelen." Eindelijk kwam Simon van Leeuwen, die ontdekt had, dat *Wile* een oud Duitsch woord was en »heilig" of »zalig" beteekende — waarvan nog b. v. »*Wijlen* mijn vader" voor »mijn vader *zaliger*" — en dat *brord* = bror = broêr" moest zijn. Willebrord verknutseld tot Wile-broer, beteekende dus: »heilige broeder" [1]).

Willebrord wordt afgebeeld in bisschoppelijk gewaad, met een groot krucifiks in de rechterhand en de Domkerk op de linker. Nevens hem een wijnvat, een flesch en een springende bron of een put. Het krucifiks doelt op zijn geloofsprediking hier te lande, en de Domkerk op de stichting der kerk te Utrecht: de overige voorwerpen op mirakelen, door hem gedaan. Het vat herinnert, hoe hij eens in een klooster kwam, waar de arme monniken niets meer te drinken hadden; waarop hij zijn staf in een ledig vat stekende, dit van wijn deed overloopen: een kunstje, dat Mefistofeles, die het in Goethes »Faust" ook vertoont, hem zeker had afgekeken. De flesch herinnert, hoe hij eens 12, op een anderen tijd 40 gezellen zich uit zijn flesch zat liet drinken, terwijl die altijd vol lekkeren wijn bleef. De bron of put eindelijk herinnert de bijzondere gave, die hij bezat, om de menschen gratis van goed drinkwater te voorzien; — men weet, dat de put te Heiloo naar hem genoemd is en aan het water daarvan nog steeds een wonderbare geneeskracht wordt toegeschreven.

's Mans afbeelding wordt nog op tal van gevelsteenen gevonden; vele zijn van wijnhuizen afkomstig; want juist omdat vat en flesch zijn attributen zijn, was hij een zeer gezocht uithangteeken bij herbergiers.

Ten slotte nog de opmerking, dat niet enkel aan de Heiligen, maar ook aan uithangteekens, die Heiligen voorstelden, mirakelen zijn toegeschreven en vereering bewezen is; — en van elk een voorbeeld.

Tallemant des Réaux vertelt van een uithangbord, waar *Notre Dame* (dicht bij de brug van dien naam) op geschilderd was. Bij zekere gelegenheden stortte dit beeld tranen en spoog bloed, wat zulk een toeloop veroorzaakte, dat de Aartsbisschop het bord liet wegnemen.

Te Amsterdam stond in 't begin van de 17de eeuw op een pakhuis aan den Grimburgwal een beeldje van *St. Pieter*, omdat dit pakhuis aan 't

---

[1]) *Batavia Illustrata*, blz. 133.

St. Pieters-gasthuis toebehoorde. Nu was te dier tijde de Turfmarkt nog op de gracht, die nog immer de Oude-turfmarkt genoemd wordt. Er voeren vele turfschippers door dien Grimburgwal, die dan niet verzuimden, hun eerbied aan den Heilige te bewijzen, vertrouwende, dat dit hun een voordeelige markt zou bezorgen. Doch dit gaf ergernis aan de ijverige Gereformeerden, en zoo maakte de Regeering een einde aan die devotie, door 't beeld zijn sleutels af te nemen en 't een lauwerkrans op 't hoofd te zetten, zoodat niemand er langer een St. Pieter in herkennen kon. 't Pakhuis heeft echter den naam bewaard.

VIJFDE HOOFDSTUK.

KERKELIJKE PERSONEN EN ZAKEN.

I.

Afbeeldingen van hooge kerkelijke waardigheid-bekleeders hingen steeds en hangen nog veel uit aan logementen van den eersten zoowel als van minderen rang.

Wij hebben reeds vroeger gezegd [1]), dat de logementhouders er prijs op stelden, de afbeeldingen of wapens uit te hangen van voorname gasten, die bij hen hun intrek genomen hadden — dus ook van hooge Geestelijken. Men verhaalt daaromtrent een aardige anecdote betreffende den Kardinaal Gousset, die in 1866 overleden is. Hij was te Arcachon bij Bordeaux in 't Hòtel *de Arend* afgestapt. De kastelein deed 's avonds aan Z. Eminentie den wensch verstaan om, ter herinnering van dit doorluchtig bezoek, zijn hôtel te mogen herdoopen in *Hôtel Cardinal.* De Kardinaal had er niets tegen en ging naar bed. Maar zie! 's morgens ontwakende mist hij zijn horlogie, zegelring en kruis, die op zijn beddetafeltje gelegen hadden. Hij schelt; men doet onderzoek; doch de dief is niet te ontdekken, De verschrikte kastelein biedt aan, de waarde te vergoeden en smeekt om geheimhouding. »Ik begeer niets," antwoordt de Kardinaal, »alleen geef ik u den raad, daar 't u toch om de herinnering van mij te doen is, noem uw hôtel, in plaats van *hôtel Cardinal*, *hôtel Vide-Gousset.*

Intusschen, dat een herberg naar een voornaam persoon genoemd was, bewees niet altijd dat die er gelogeerd had. De woorden *In den Kardinaal* duidden dan ook alleen de waardigheid, geen Kardinaal in 't bijzonder aan, en niemand kon er iets tegen zeggen, als men dat uithangteeken koos. Doch ook speelde de konkurrentie hierbij haar rol, en waar de een den Kardinaal had, wilde een ander hem overtreffen en hing den Paus uit, al

---

[1]) Dl. I, blz. 252, 362.

was hij zeker, dat de H. Vader nimmer een voet bij hem aan huis zou zetten.

Hierom hing dan ook, zelfs nog lang na de Reformatie, *de Paus* zoo wel hier te lande als in Engeland, aan menigen boekwinkel en herberg uit. Te Groningen was in de 17de eeuw een wijnhuis van dien naam, waar studenten verkeerden en een hunner een vierregelig versje [1]) op 't glas schreef, de reden ontvouwende, waarom hij liever student dan Paus was, namelijk, uit liefde voor het schoone geslacht.

Te Londen hing de Paus (*Pope's head*) in 1590 uit bij den boekverkooper Charlwood in Lombardstreet, en de bekende waterpoëet Taylor vermeldde in 1636 wel vier herbergen, waar de Paus uithing. De vermaardste was die in Cornhill en heeft tot nog in 't laatst der vorige eeuw bestaan.

Bij Amsterdam kan men *den Kardinaal* met rooden hoed en mantel nog op een uithangbord geschilderd zien voor een snuiffabriek aan den Amstel. In de Zuidelijke Nederlanden komt hij natuurlijk meer voor dan ten onzent; doch vooral de *Prins-Kardinaal:* en geen stad in Belgiën, waar men er niet een, zoo niet meer dan een, aan herberg of winkel kan wijzen. Te Parijs is *le Café Cardinal* op den hoek van de Boulevard en de Rue Richelieu een der voornaamste.

In Engeland placht de *Kardinaalshoed* veel voor te komen, alweder aan herbergen. Bagford dagteekende zulks van Kardinaal Wolseys tijd; doch hij vergiste zich; want het uithangteeken was te Londen al in 1459 bekend, dus een eeuw voor Wolsey.

Bisschoppen zijn almede, zoowel hier te lande als in Engeland, talrijk, doch van verschillenden oorsprong. Bij ons zijn 't — althans buiten 't Sticht — oorspronkelijk Sinterklaasbeeldjes: in Engeland daarentegen waren 't de Bisschoppen der Staatskerk, die, als *Bishop* of *Bishop's head*, op de uithangborden pronkten: een dier laatsten hing in 1663 bij den boekverkooper J. Thompson bij St. Paul's te Londen: meest vertoonden zij zich aan herbergen.

Maar meer nog dan de Bisschoppen zag men er hun mijters. In den *Mitre* in Fleetstreet verkeerde Hogarth en noodigde er somtijds zijn vrienden ten eten, en in diezelfde Tavern vergaderde het Oudheidkundig Genootschap in de eerste helft der 18de eeuw, elken donderdag-avond. Ook aan menig danshuis hing dat eerwaardig zinnebeeld uit; — doch 't meest ziet men het nog, naar Engelsche wijze met iets anders gekombineerd, als: de *Mijter en Roos*, de *Mijter en Duif*, de *Mijter en Sleutels*, enz. — wat dan eigentlijk beteekent: »de gemijterde Roos, Duif, Sleutels," enz. [2]).

Afbeeldingen van geestelijke personen van minderen rang, vooral monniken, worden nog veel gevonden, zoo wel in het oud beeldhouw- en snijwerk aan kerkgebouwen en koorbanken, (waar wij ons hier niet mede

---

[1]) Bij Jeroense te vinden. [2]) Vgl. Dl. I, blz. 384.

bezig houden), als voor de gevels of aan de hoeken der gebouwen aan de openbare straat. In de laatste gevallen zijn 't eenvoudig beeldjes in kerkelijk of kloostergewaad, en dan: òf herinneringen van een voormalig klooster; òf herkomstig uit een voormalig geestelijk gebouw, en in den gevel, waar zij nu staan, overgebracht; òf willekeurig aangenomen uithangteekens.

Het graauwe Monnikje, dat aan 't hoekhuis van den Oude-zijds-achterburgwal en de Monnikenstraat staat en bij de Amsterdammers sinds lang als *'t Munnikje* bekend is, vermits zich daaraan de herinnering verbindt van een *musico* op den hoek, herinnert ons het Minderbroêrsklooster, dat in de 16de eeuw een groote uitgestrektheid besloeg, en waarvan nog in 1662 eenige houten huisjes en cellen bestonden, achter de huizen ten Zuiden der Bloedstraat, die toen door een brand werden vernield. 't Beeldje is waarschijnlijk nog uit het klooster afkomstig, althans het is er oud genoeg voor. De kastelein evenwel, die in *'t Munnikje* tapte en musiceerde, had hem nog eens, geschilderd op zijn uithangbord.

Ook in 't Klooster, bij de Kalverstraat, stond in de vorige eeuw, boven een poortje, een Monnik uitgehouwen, met de drie kruisen van 't Amsterdamsche wapen [1]). Die Monnik werd vermoedelijk bij 't bouwen van dat huis omstreeks of kort na 1600 daar geplaatst met toespeling op den naam der steeg — het Klooster. Maar in dat geval vergiste zich de bouwmeester: 't was een klooster van Klarissen, en dat had een nonnetje tot vertegenwoordigster geëischt.

In de Buiten-Bantammerstraat staat voor een gevel in een nis een beeldje, dat een geestelijke voorstelt, en dat stellig veel ouder is dan de straat. Vermoedelijk is 't herkomstig van een der kloosters, waarvan in 1646, toen deze straat gebouwd werd, nog overblijfsels bestonden, die gaande weg zijn opgeruimd.

Monniken, (althans van sommige orden) werden wel eens geprezen als lustige drinkebroêrs, als in het oude Fransche liedje:

Boire à la Capucine,
C'est boire pauvrement;
Boire à la Célestine,
C'est boire largement;
Boire à la Jacobine,
C'est chopine à chopine;
Mais boire en Cordelier,
C'est vider le cellier.

Daarom werden dan ook de monniken meermalen aan herbergen uit-

---

[1]) Van dat poortje bestaat in den atlas van den Heer Louis Splitgerber (bl. 79 nº. 7) een teekening door H. P. Schouten, van 1792, waaruit blijkt, dat het de toegang was tot een trap, van welke een vrouwtje in ochtendgewaad afkomt om melk te nemen van den boer, die haar heeft »opgescheld."

gehangen, vooral zoo als nog te Dordrecht in de Wijnstraat, *de Zwarte Monnik;* om den naam, dien de Dominikanen hadden, goed te drinken. Brugge had in 1468 een brouwerij, *de drye Moniken* [1]), en deze hingen in de 17[de] eeuw ook uit bij den boekverkooper Hendrik van Dunwalt op de Melkmarkt te Antwerpen. In betrekking tot den boekhandel waren monniken de zinnebeelden der belezenheid.

Nonnetjes zelfs hingen aan herbergen uit; wellicht alleen bij wijze van tegenstelling; want als de eene waard de Drie Monniken had uitgehangen, nam licht een ander, die tegenover hem een kroeg opzette, de Drie Nonnen. Ook in *antithesen* ligt de oorsprong van menig uithangteeken.

Ofschoon wij de *Drie Nonnen* in de 17[de] eeuw als uithangbord van een voer- en karremanskroeg te Londen in Aldgate vinden, kwamen zij toch in Engeland meer aan manufactuurwinkels voor, omdat de Nonnen van ouds beroemd waren om haar bedrevenheid in 't vervaardigen van prachtige stoffaadjen en kleedingstukken.

In de Nieuwe-Rapenburgerstraat (weleer de laagte van den Kadijk) vindt men nog een gevelsteen met *de Non,* waarvan de oorsprong ons onbekend is.

De Pelgrim of *de Pelgrijn* is een uithangteeken, dat al van de middeleeuwen af steeds zeer veel voorkwam, — te Gent hing in 1411 *de Pelgrijn* uit op de Hoogpoort nabij 't Schepenhuis [2]); — en nog tegenwoordig kan men het dikwijls vinden. *De Twee Pelgrims* hing weleer uit aan een huis op de Keizersgracht over de Groenlandsche pakhuizen, dat in de eerste helft der 17[de] eeuw aan de familie Cloeck behoorde, die met den Drossaart Hooft verwant was [3]).

II.

Van het Kruis hebben wij reeds gesproken [4]) en wij moeten er hier op terugkomen. 't Hing als kristelijk symbool reeds van de eerste tijden van 't Kristendom uit, oorspronkelijk van hout samengespijkerd, of met witte verf op den muur geschilderd, later in allerlei kleuren, verguld, en in steen gehouwen. Een *Wit Kruis* in de Olieslagerssteeg is, sints bijna twee eeuwen, even vermaard als de Haarlemmerolie, die er verkocht wordt, en 't Witte Kruis staat nog altijd in die donkere steeg op het zwarte bord geschilderd, al heeft ook de bewuste olie, onder de konkurrentie van pillen, poeders, droppels, elixers, extrakten, enz. enz., een harden kamp te strijden. *'t Swarte Kruis* op de Heerengracht bij de Heerensluis

---

[1]) Kronijk van 't Hist. Genootschap, XXII, blz. 26. [2]) De Potter, blz. 17.

[3]) Medegedeeld door den Heer P. E. H. Praetorius, te Amsterdam.

[4]) Zie Dl. I, blz. 22, 398, 399, en Dl. II, blz. 30.

was in 1656 een R. K. kerk, en de Priester, die er dienst deed, schijnt een heel oud man geweest te zijn, immers hij heette in de wandeling »Bestevaêr." Van roode kruisen hebben wij al genoeg gezegd. *'t Blaauwe Kruis* hing in 1662 uit in de Dirk-van-Hasseltssteeg en *'t Vergulde Kruis*, omstreeks 1700, aan een logement op den Nieuwendijk. Er meer op te tellen achten wij onnoodig. Men was hier te lande zoo dwaas niet als de Puriteinen in Engeland, die in ieder kruis *popery* zagen en ze op hoog gezag deden weghalen. Een *Gouden Kruis* aan een herberg op 't Strand was den Heeren van 't Huis der Gemeenten in 1643 wel de moeite waard geweest om er zich aan te ergeren en er de wegneming van te gelasten, — en 't was anderen evenzeer de moeite waard om aan te teekenen, dat het, na de herstelling van Karel II, zijn oude plaats hernam.

In Frankrijk plaatste men wel eens het Kruis op den rug van een zwaan en dan kon de voorbijganger, als hij snugger genoeg was, er uit lezen: *au signe* (cygne) *de la croix* »in het teeken des kruises."

Kruisen, in den gevel gebeiteld, duiden gemeenlijk aan, dat zulk een gebouw vroeger een klooster of kapel is geweest.

Te Maastricht vindt men een Passiekruis in een poort van een oude kazerne in de Boschstraat. 't Gebouw was van 1673 tot aan 1794 een klooster van Rekollekten of Penitenten. Een soortgelijk kruis in de Brusselschestraat herinnert het klooster de Beyaart, waar eens een nichtje van Keizer Karel voor 't outer knielde. Die Beyaart had heugenis van drie belegeringen, 1579, 1632 en 1673, en van elk een kogel in den gevel. Maar in 1794 viel er een bom in, zoodat er niets van overbleef, dan dit kruis [1]).

De *Kerk* is nog tegenwoordig in Engeland een vrij gewoon uithangteeken aan bierhuizen, natuurlijk niet zonder spotternij, waaraan de oude Hollanders ook niet vreemd waren. Zij ook noemden de kroeg de »kerk." In Brederoos »Spaansche Brabander" heet het:

Ghy gaet me wel in de *kerc*, daer men de heyligen met hoepen bynt [2]),

Te Amsterdam vond men voor anderhalve eeuw op de Botermarkt een kroeg, waar *de Oostindische Kerk* uithing: een compliment aan de vroomheid onzer Oostindische Hollanders; — van dien tijd natuurlijk, toen ieder, die in Holland niet deugen woû, nog goed genoeg gerekend werd voor 't Peperland. Tegenwoordig is alles anders, en vindt men ook daar zeer vrome lui.

In de Koningsstraat vindt men in een gevelsteen een Gewijde kelk met de hostie: onder den steen staat een bijschrift in Armenische letters

---

[1]) Medegedeeld door den Heer v. d. Noordaa.

[2]) *Heiligen met hoepen* zijn »vaten met hoepels."

en 't jaartal 1765. Waarschijnlijk woonde hier de Priester Joannes de Minas, die meer dan dertig jaren lang de Armenische gemeente heeft bediend en een bemiddeld man schijnt geweest te zijn, dewijl hij op eigen kosten een nieuwen ingang aan de kerk op Krom-Boomssloot heeft doen bouwen en daar boven een marmeren *Agnus Dei* doen beitelen.

Bij Auwegem, aan den weg tusschen Gent en Oudenaarden, staat een herberg, waaraan een bord uithangt, in welks midden een doopvont is geschilderd, met een Bisschop er naast; ter wederzijden een man te paard, wien de herbergierster een glas bier brengt; onder die voorstelling leest men: *in de Bisschops vonte.* Weinige schreden verder treft men een ander huis aan, met een dergelijk uithangbord, doch zonder de twee reizigers, en daaronder: *in de Nieuwe Bisschops vonte.* De oudste van die twee herbergen bestaat reeds een paar eeuwen en het bord herinnert het navolgende voorval. Niet ver van den straatweg, op 't gebied van Auwegem, vindt men, over een tamelijk groote lengte, nog de overblijfselen van een Romeinschen heirweg, en langs deze een gracht. Langs dien weg kwam de Bisschop Triest, die te Gent den mijter droeg van 1622 tot 1657, eens in zijn koets aangereden: het rijtuig viel om en stortte met Bisschop en al in de gracht. Gelukkig kwam de man er met een nat pak af, en zoo gaf het voorval, dat slecht had kunnen afloopen, aanleiding tot scherts, en gaf men aan de gracht, waarin de Bisschop dus gedoopt was, den naam van »'s Bisschops vont."

Een steegje op den Oude-zijds-voorburgwal bij de Oude Kerk heette nog in 't midden der 17de eeuw het Paternostersteegje; welke naam later in dien van Sleeperssteegje is veranderd, toen er een sleeper zijn bedrijf kwam uitoefenen. De oude naam wijst op het uithangen van een *Paternoster* aan 't hoekhuis, en gewis ontbrak, in de 16de eeuw, het in de nabijheid der kerk niet aan een winkel, waar voor ieder geloovige, die ze noodig had, paternosters, rozekransen, kruisjes, enz. te koop waren. — In Brabant en Vlaanderen hing de *Paternoster* veel uit, doch vroeger meer dan tegenwoordig. Het woord komt ook als geslachtnaam voor.

De *Rozehoed* of *'t Roosen Hoeyken* — een zinnebeeldige voorstelling eener bijzondere vereering, aan de H. Maagd gewijd — hing in 1509 te Leuven aan een herberg uit [1]).

---

[1]) De Potter, blz. 17.

Te Amsterdam in de Gravenstraat hing in de 16de eeuw de *Paeskaers* uit [1]), ongetwijfeld bij een kaarsemaker; want ieder vertoonde gaarne als lokvink hetgeen 't voornaamste was in zijn soort, en de Paaschkaars was onder de andere kaarsen als de Maan

inter minora sidera.

Zij toch muntte uit door lengte en dikte en werd des zaturdags vóór Paschen door den Pastoor der Parochiekerk met veel plechtigheid gewijd. Gewis was de man, bij wien die kaars uithing, en die vlak achter de kerk woonde, ook wel de leverancier der waskaarsen.

De Kerkkroon was een koperslagers-uithangteeken: niet omdat het maken en verkoopen van zulke groote voorwerpen hun dagelijksch werk was; maar ook wederom omdat zulk een kroon boven al hun overig werk in omvang en kunst van bewerking uitmuntte. Op gevelsteenen ziet men ze nog dikwijls; maar het heugt ons, ze ook nog op uithangborden gezien te hebben, mooi verguld. Onder anderen hing er voor ongeveer 45 jaren nog een heel mooie in de Kalverstraat over de Kapelsteeg bij den koperslager Paap, met het onderschrift *de Getrokken Kerkkroon*, die beter was dan een gegoten.

Onder de vele ambachten, die onder het St. Jozefsgild behoorden, was ook dat van preêkstoelmakers: wie dat uitoefende zette *den Preekstoel* in zijn gevel. In 1567 vinden wij een Regent van 't Burgerweeshuis, Gerrit Jansz., die, blijkens zijn bijnaam Preekstoel, in een huis woonde, waar dat voorwerp uithing.

In Brederoos »Spaanschen Brabander" vinden wij de *Drie Testen* als uithangteeken genoemd en maken daaruit op, dat de stoven althans in 't laatst der 16de eeuw reeds in gebruik waren. Dat ze spoedig druk in de mode waren, leeren ons de platen bij Cats en de »Sneldichten" van Huygens [2]). Maar ook de Kerkstoof was reeds bekend; althans zij komt voor op een gevelsteen uit die dagen, die zich te Delft bevindt, en wel op het Oude Delft aan den hoek der Binnenwatersloot. 't Voorwerp vertoont een halven achthoek, met vijf gaten in het bovenblad. Uit de omstandigheid, dat men die stoof bepaaldelijk een Kerkstoof noemde, mag men de logische gevolgtrekking maken, dat zij, die in de kerk hen, die aan koude voeten lijden, van stoven voorziet, wel degelijk een kerkelijke bediening uitoefent, — een punt, dat vroeger aan twijfel onderhevig was en onder anderen in de Tweede Kamer een belangrijke diskussie uitlokte bij de behandeling in 1853 van het wetsontwerp tot regeling der kerkelijke zaken. Door den heer Elout van Soeterwoude, afgevaardigde voor Gorkum, was namelijk een amendement voorgesteld, houdende, dat geen vreem-

---

[1]) *Navorscher*, 1867, blz. 223.

[2]) Boek XII, n°. 182, 184.

deling zonder 's Konings bewilliging een kerkelijke bediening mocht waarnemen, en dit gaf aanleiding tot de navolgende

KLACHT EENER STOVENZETSTER.

—

Ik wist nog van den Prins geen kwaad,
Ik bracht, te vreden met mijn staat,
Mijn stoofjes aan de Dames rond;
Ik gaf tot klachten nimmer grond,
En oogstte met gerusten zin
Op Nieuwejaar mijn fooitjes in,
En oefende, door niets gestuit,
Mijn kerklijke bediening uit.

Maar ach! toen mij 't amendement
Van 't Lid uit Gorkum werd bekend,
Toen ik vernam het naar bericht
En waar de Wet mij toe verplicht,
Toen werd ik beurtlings paars en bleek
En ben geheel nu van mijn streek.
Ik heb geen rust, ik tril en beef;
Want ach! 'k ben vreemdling, 'k ben uit Kleef.

Nu moet ik — 'k weet voorwaar niet hoe —
Nu moet ik naar den Koning toe;
Dan kost mij dat amendement
Aan 't zegel een-en-twintig cent:
En dan, wie weet, waarvan wellicht
Men bij den Koning mij beticht?...
Daar niemand op deze aarde leeft,
Die hier of daar geen vijand heeft.

'k Raak mooglijk dus, door haat of nijd,
Eerlang nog mijn bediening kwijt,
Tot ongerief en bitter leed
Der Dames, die ik steeds voldeed.
Wie weet, of 'k door die mooie wet
Niet nog de grens word uitgezet!
Och! wat niet soms de beste man
Zijn naaste al leeds beroknen kan!

Tot de kerkelijke uithangteekens kunnen ook gerekend worden diegene, welke in Stiermarken bestemd schijnen om de reizigers bang te maken.

Men vindt daar op elke plek, waar een ongeluk heeft plaats gehad, hetzij aan een rivier, hetzij op een brug, een schilderij, die een voorstelling van het ongeluk geeft. Hier, waar de weg over een rivier loopt, ziet men een meisje, dat in 't water valt: iets verder, bij een scherpen hoek, rolt

een wagen omver en tuimelen de reizigers in den afgrond: ginter worden bergbeklimmers door een sneeuwlawine overvallen. Naast de schilderij staat meestal een bus, waarin men verzocht wordt een gift te werpen, om de priesters een mis te laten zeggen voor de rust van de zielen der verongelukten. Die uithangteekens hebben blijkbaar een tweevoudig doel: vooreerst dienen zij om aan de reizigers hun sterfelijkheid te herinneren, en hen te bewegen tot het geven van aalmoezen, en ten andere als waarschuwing, om in een land, zoo vol gevaren, toch vooral niet zonder gids uit te gaan.

VIJFDE BOEK.

DE MENSCH EN ZIJN BEDRIJF.

EERSTE HOOFDSTUK.

MENSCHENBEELDJES.

De mensch heeft zich zelven en zijn bedrijf op de uithangteekens niet vergeten: meestal komt hij daarop voor in betrekking tot zijn beroep; maar ook met andere toespelingen. Bij onze beschouwing splitsen wij deze soort van uithangteekens in negen onderdeelen, als:

1°. Beeldjes, die den man zelven te zien geven.

2°. Beeldjes, die als zinnebeelden of vertegenwoordigers van beroep of bedrijf te achten zijn.

3°. Beeldjes, die de klanten of bezoekers voorstellen.

4°. Beeldjes, die op den naam van den winkelier zinspelen.

5°. Beeldjes, die een woordspeling bevatten.

6°. Beeldjes, die op gebeurtenissen betrekking hebben, of naar aanleiding van een bijzondere gelegenheid gesteld of genoemd zijn.

7°. Beeldjes, die hun oorsprong aan bijbelsche voorstellingen ontleenen.

8°. Vermakelijke of satyrieke voorstellingen.

9°. Willekeurige of onzekere.

I.

Allereerst beschouwen wij de uithangteekens, die ons den man (of de vrouw) zelven te zien geven — en hier komen ons alle bedenkelijke ambachten en bedrijven voor oogen.

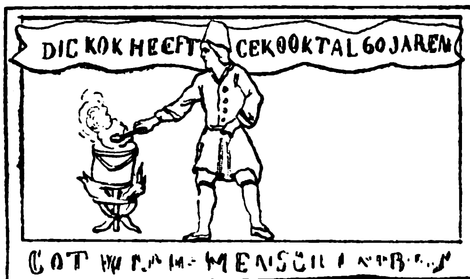
Schuitevoerders- en Kuipersbeeldjes waren te Amsterdam steeds zeer talrijk: thans vindt men ze nog slechts op gevelsteenen; maar in de

17de eeuw ook op uithangborden en luifels. Een Schuitevoerder liet zich op zijn uithangbord schilderen, òp zijn schuit staande, en daaronder:

> * Hier sta ik op mijn schuit,
> Om mijne kost te winnen,
> Die mij van doen heeft, koom maar uit,
> Ik zal zoo dadelijk beginnen.

Gevelsteenen, waarop Kuipertjes zijn uitgehouwen, zijn nog in menigte voorhanden: wij noemen ten voorbeelde slechts twee mooie exemplaren aan een pakhuis in de Spuistraat bij 't Kattegat, op ieder van welke een Kuiper, doch verschillend, is voorgesteld; terwijl op den eenen: *de twee Cuypers*, en op den anderen *Anno* 1734 te lezen staat. Ook den Wijnkooper in zijn kelder vol vaten, doorgaans met een liefhebber, die zijn wijn proeft, ontmoeten wij menigmalen, o. a. op den hoek van de Vijzelstraat en Reguliersdwarsstraat, op den hoek der Vijzelstraat en Kerkstraat, op den Groeneburgwal, enz.; en, in verband daarmede, ook den Wijnsleeper, met zijn slede vol vaten, die wij echter later zullen terugvinden.

Koks en Bakkers komen mede niet weinig voor. Op de Jodenbreêstraat ziet men een Kok bij zijn ketel, en wel een, die grijs geworden is in 't vak, want hij had, toen hij dien steen daar plaatste, al zestig jaren gekookt, en uitte daarbij den vromen wensch: *Got wil hem en alle menschen bewaren!*

Een andere Kok had onder zijn afbeelding dit zonderling bijschrift:

> * Emmerlock! emmerlock!
> Dit 's in de *Polityke Kok.*

't Woord *emmerlock* komt in Brederoos »Moortje" voor, waar een vischwijf Kackerlack toeroept:

> *Emmerlock!* hoort hier kornuyt, komt hier me vaer: koopt een sootje!

't Woord is samengesteld uit *emmer* of *immer* en *lock* of *luk* (»geluk)." 't Is een uitroep van gelukwensching, bijna overeenstemmende met het Latijnsche *salus, salve!* of 't meer deftige »heil!" In 't Engelsch zegt nog de koopvrouw: *Good luck to you, Sir.*

De Bakker liet zich meestal bij zijn gloeienden oven afbeelden: ja men kan dien zelfs (aan 't einde der Bloemgracht) in 't heraldieke drietal vin-

den: *d' 3 gloeyende Ovens*, natuurlijk een bluf, om den grooten bakker uit te hangen. Te Amsterdam ziet men veel gevelsteenen met bakkers, waar thans geen bakker meer te vinden is; maar te Franeker in de Kerkstraat is een mooi voorbeeld, dat aan een nog bestaande bakkerij uithangt, met dit rijmpje:

Den oven is mijn sin,
Met Godt zoek ik gewin [1]).

Een uit de 17de eeuw had een dergelijk uithangbord, en daaronder:

Och! och! och!
In den bakker van Goch.

Zeker was de man uit de stad Goch in Kleefsland.

Die voorstellingen van den bakker bij zijn oven waren echter reeds modern: 't aloude gebruik was, dat de bakker zich schilderen liet, blazende op zijn hoorn, gelijk wij 't in een oud rijm van »den konstigen bakker" leeren, die tot zijn knecht zegt:

Tsa jongen, blaas den horen wat,
Blaast overhoop de hiele stadt,
Gaat henen en roept wijt en breet,
Langs al de straten: heet! al heet!
Voor kleyn en groot al wie 't belieft,
Te zijn naar eysch en wensch gerieft.

Zulk een *Blazenden Bakker* ziet men nog te Bergen-op-Zoom op een onderdeur geschilderd, met dit onderschrift:

Gij siet mij aan en kunt niets hooren,
Tree maar in huis: wij komen voren [2]).

Op den Kloveniersburgwal te Amsterdam stond een fraaie gevelsteen, *de Jonge Bakkers*, waarop in een zevental beeldjes de geheele bakkersfamilie was voorgesteld: — de steen is voor weinig tijds geleden verdwenen.

Niet minder talrijk zijn de Smids, en de voorstellingen zijn doorgaans nog al fraai en uitvoerig. *De Werckende Smit* 1662 is 't opschrift van een gevelsteen op de Leidschestraat bij de Prinsengracht: op den voorgrond is de smid bezig 't ijzer te hameren, terwijl links achter hem de jongen de blaasbalg trekt. Een soortgelijke afbeelding ziet men op de Prinsengracht bij de Looiersgracht: een derde uit de Vinkenstraat geven wij hierbij.

[1]) Medegedeeld door den Heer J. Doorenbos.
[2]) » » » » P. Ouwels.

In de Spiegelstraat staat de Timmerman aan zijn schaafbank en 't heet er: *in de Schaefbanck.*

Een Loodgieter op den Haarlemmerdijk over de Heerenmarkt had zich zelven op zijn deur laten schilderen met een dubbele pomp en daaronder dit rijm, dat niet voor zijn nederigheid getuigde:

" Vijf zinnen eischt zoo'n werk.
Vijf zinnen vijf mael is dit ambagts merk.
Vijf mannen hebben dit werk geregt.
Vijf meesters zijnze in plaets van knegt.

Een Spekslager in de Reguliersdwarsstraat uit die dagen had ook zich zelven op 't uithangbord doen schilderen; terwijl hij met de knie op 't varken lag en 't keelde, onder den uitroep:

" Wonderlijke werken!
De slager leit op 't verken.
Met de zegen des Heeren
Wil ik mij geneeren.

In de Goudsbloemsstraat vertoont een gevelsteen ons nog 's mans tijdgenooten, *Slagers,* die een os dollen. In de Ridderstraat ziet men: *de Scheepstimmerman;* in de Zoutsteeg: *de Jonge Glascramer* [1]) (een man met een glaskorf en drie flesschen); in de Vischsteeg *d' Decker* (een leidekker, die op een dak zijn werk verricht); in de Rapenburgerstraat: *de Spiesenmaker;* op den Amstel bij de Achtergracht: *de Kruiwagenmaker;* in de Utrechtschedwarsstraat: *de Koekebakker;* op den Heiligeweg, naast het Rasphuis: *de Mandemaker;* en op den hoek der Brouwersgracht en Palmstraat: *de Korenmeter.*

De Kaarsemaker is nog boven aan den top van een gevel op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis te zien; een aardig steentje op de Bickersgracht stelt *den Voerman* voor, loopende achter zijn paard, met den zweep in de eene, en het leisel in de andere hand, terwijl naast hem een klein kereltje staat, misschien zijn zoon, die 't ambacht reeds leeren moet.

De Landmeter hing in 't laatst der 16de eeuw in de Kalverstraat uit, waarschijnlijk het eigen-gemaakt afbeeldsel van den bewoner, den vermaarden Joost Jansz. Beeltsnijder. *De Boekbinder* hing in de 17de eeuw uit bij den boekverkooper Joannes Naeranus te Rotterdam; *de Leydse Boeckbinder* te Middelburg bij Pieter van Goetthem; en *de Bonte* [2]) *Drukker* te Enkhuizen bij Meinard Mul [3]). Hoe *de Parapluiemaker* zich zelf uithangt kan men nog zien op den Haarlemmerdijk, tusschen 't Cingel en de Visschersstraat, in een schilderwerk, boven de deur van een parapluie-winkel, dat, blijkens de

---

[1]) Het bijvoegsel *Jonge* is zeer gewoon; zie Deel I, blz. 73, *de Jonge Barent.*

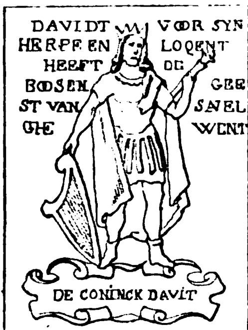
[2]) Zie over dat *bonte* Dl. I, bl. 239. [3]) *Navorscher,* 1866.

kleederdracht, van vijftig jaar her dagteekent. Men ziet er een juffrouw in fellen wind en regen: de wind blaast haar rokken op en haar regenscherm aan flarden; maar de winkelier schiet toe en reikt haar een nieuw.

Ook voor de gevels der gildehuizen zag men somtijds, in plaats van 't gildeblazoen, een gildebroeder afgebeeld, gelijk men daarvan tot 1840 een fraai exemplaar kon zien in het levensgroot beeld van een *Huidekooper*, dat op 't Rusland boven den ingang van 't Huidekoopers-gildehuis stond. Wij voegen hier de afbeeldingen bij van vier oude steenen, die nog gevonden worden in den gevel van een huis op de Zeilmarkt te Vlissingen, dat weleer tot Gildehuis diende.

Rondom de deur zijn ook nog eenige steenen verciersels, en boven de deur een klein borstbeeld en een wapentje aangebracht, te veel geschonden echter om nog herkend te worden [1]).

De Garenman stond vroeger dikwijls boven zijn eigen garen- en lintwinkel uitgehouwen of geschilderd; *de Wisselaar* hing weleer uit aan 't hoekhuis der Wisselstraat te Antwerpen, een straat, die vroeger de Warmoesstraat heette, doch van naam is veranderd uithoofde der vele zilversmids en wisselaars, die er kwamen wonen [2]).

[1]) Medegedeeld door den Heer P. Goeree. [2]) *Antwerpen*, blz. 29.

Ook de *Koopman* plaatste zichzelven voor zijn gevel. In 1330 hing *de Coman* uit in de Pottenstraat te Antwerpen, en in 1645 woonde Jacob Booth, koopman, op den hoek van de Keizersgracht en Leliegracht *in de Coopman;* terwijl *de Jonge Koopman, de Handelaars* of *de Jonge Handelaars* nog dikwijls op uithangborden van tabakswinkels voorkomen.

De Viskooper staat, in zijn zondagspak, met een deftigen overrok aan, een pruik met batterijen en een eerwaarden punthoed op, op een gevelsteen van 1764, in de Rozenstraat; en *de Mosselman,* in zijn dagelijkschen arbeid, in de Wieringerstraat.

Een koopman in kanarievogels in de Gaperssteeg te Amsterdam had *de Vogelaar in 't hart* uithangen en adverteerde in de Haarlemmer Courant van 23 September 1688:

»Frans Vogelaar t' Amsterdam in de Gaperssteeg, in de *Vogelaar in 't Hart,* notificeert aan de Liefhebbers van Canarye-Vogels, dat hij een partij puyckspuycke sulcke Vogels van de Vlaemsche Eylanden gekregen heeft, die hij verkoopt bij 't stuk en 't dozijn.

Op zijn uithangbord waren aan de eene zijde vogeltjes geschilderd, en daaronder:

* Zie hier Canary, Vink en Putter,
Die 't Vooglen haat, dat is een dutter.

Op de andere zijde zijn eigen portret, met:

* Men stoft dan vrij op al wat vogels tart,
Ik ben een Vogelaar in 't hart.

Later zette hij er een oesterwinkel bij op en toen werden de rijmen veranderd, zoodat men aan de eene zijde las:

* Zoo iemants grage lust tot oesters wert gedreven,
De Vogelaar in 't hart zal u de beste geven.

En aan de andere:

'k Verkoop hier oesters! 't is de cêlste winterfruit,
En gij hoort het muziek der Vogels haar geluit.

Een vogeltjeskoopman te Dordrecht, maar die tevens in honden deed, nam 't zoo hartelijk niet op als de Amsterdammer; hij had eenvoudig *de Vogelaar* uithangen, met dit bijschrift:

* Hier in de Vogelaar kan men de vogels leeren,
'k Heb ook honden te koop: die ruyg zijn kan ik schereu.

De Mostaartman prijkte almede op zijn eigen uithangbord, met een vaatje onder den arm, en dit versje:

• In de Mostaartman,
Van leden wel gestelt,
Een ieder voor zijn gelt
Hier Mostaart krijgen kan.

Terwijl een Leidsche *Nachtwerker* zich met twee konfraters afbeelden en daaronder dit stichtelijk rijm liet plaatsen:

• Van u Heer goet
Wacht ik voorspoet,
En milden zegen,
Wij gaan Nachtwerken,
Wilt ons versterken,
Op onze wegen.

Eenmaal aan dit geurig onderwerp zijnde mogen wij niet nalaten te spreken van een bord, dat aan een herberg, tusschen Burght en Cruybeke, aan den linkeroever der Schelde hangt: en waarop men een gezelschap nachtwerkers en brouwers ziet:

Gens, tout étonnés de se trouver ensemble,

en, om het zonderlinge nog te vermeerderen, twee Juffers daar naast, met een menigte tonnen en tobben, enz., met het opschrift:

In het Schippershuis, bij weduwe Beckx,
Verkoopt men beer en bier met maten,
Den schipper wacht na zijn geld,
En de brouwer na zijn vaten [1]).

Ongetwijfeld zijn de twee Juffrouwen een dubbele voorstelling van Juffer Beckx zelve, die aan de eene zijde met haar leverancier van beer, en aan de andere met haar brouwer spreekt; — maar men moet, naar 't ons dunkt, al geweldig veel dorst hebben, eer men zich genoopt voelt, in dat *Schippershuis* een glas bier te gaan drinken.

Een man uit de Kempen, die lang ter zee gevaren, maar er nu genoeg van had, keerde naar zijn vaderland terug en zette bij Minderhout een kroegje op. Nu moest hij een uithangbord hebben; maar *de Zeeman* hing er reeds uit aan een andere kroeg. Toch had hij geen lust of geen brein om iets anders te verzinnen en liet zich dus op zijn bord afbeelden, met het onderschrift *de Nieuwe Zeeman*, en dit couplet:

Hij heeft zoo lang gevaren,
Al op de woeste baren;
Nu is hij weêr op 't land,
En vraagt de gunst van alle kant [2]).

---

[1]) [2]) De Potter, blz. 98.

Even als de Bakker zich zelven als »de lekkere" betitelde, zoo deden 't ook de Herbergiers. *'t Lekkere Waardje* vindt men nog bij Est in Gelderland; en *de Lekkere Baes* moet te Vlissingen hebben uitgehangen, waar nog een slop er den naam van draagt [1]).

Een Waagdrager op de Prinsengracht tusschen de Laurier- en Rozengrachten te Amsterdam, had tevens een tabakswinkel. Hij had zich zelven op zijn deur laten schilderen, met een pijpje in den mond en een rolwagen op den nek. Daaronder stond:

» Al rookende draeg ik dees waage,
Ik heb Toebak na uw behaage,
Gaet niet verbij, maar treê vrij in,
'k Heb blaadjes na u lust en zin.

Op den titel van het rekenboek van Jan Belot, dat in 1621 bij Jan Jochemsz. Byvanck is uitgegeven, vindt men de afbeelding van een School met bijschriften [2]). Deze afbeelding is kennelijk genomen naar een uithangbord van die dagen, waarschijnlijk naar dat van den schrijver zelf; waarom dan ook de schoolmeester Fransch spreekt; want Jan Belot was van Dieppe, en blijkt bovendien een geleerd man te zijn geweest, die Aristoteles op zijn duimpje had. — Op die plaat dan zit hij met knevel en puntbaard, gekraagd, gehoed en getabberd, deftig achter zijn lessenaar, en de leerlingen op banken in de rondte; maar achter de leuning van 's meesters stoel kijkt een duivelskop uit, symbool van *het Hooftzweer* [3]), dat met groote letters boven het tafereel prijkt. Een vader is binnengekomen, een echte Noordhollander uit de dagen van Jan Pietersz. Koen, met mantel, wambuis en wijden broek, wijdbeens stappende en met zijn zoontje aan de hand, dat hij ter schole komt besteeden. De man is nog van de oude leer; immers zegt hij:

Slaet hem vry en spaert plack noch roe,
Eer ick hem elders doe.

Maar tegelijk komt ook een moeder met haar zoontje binnenstuiven en keft tegen den meester:

Ic ben schier ontsint,
Ic kan niet verdrage,
Dat mijn soete kint,
Dus ghij hebt gheslage!

---

[1]) *Navorscher*, 1867, blz. 126.

[2]) Een nette en naauwkeurige kopy van dit merkwaardig prentje vindt men in de *Tentoonstelling voor onderwijs te Amsterdam in* 1860, *door* H. W. Bloem en J. ter Gouw, 1861, tegen over blz. 12.

[3]) Vgl. Deel I, blz. 109.

En daarop heft de meester aan: »*Malheureus est l'homme, dit Aristote, quy a la charge d'enfans de plusieurs mères.*" De wijze man troostte er zich mede, dat de schoolmeesters in de dagen van Aristoteles al even zoo'n verdrietig lot hadden als in de zijne.

Een navolging van dit uithangbord was in 't laatst der 17de eeuw geschilderd voor den luifel eener school in de Vinkenstraat. Den Vader en de Moeder werden er dezelfde woorden in den mond gelegd als op dat van Jan Belot; doch deze meester was bescheiden genoeg om niet te willen pronken met een kennis der oude filozofen, welke hij niet bezat, en zei daarom eenvoudig: *'t Is Hooftsweer.*

Te Lisieux in Frankrijk ziet men aan een huis van 't laatst der 14[de] of 't begin der 15[de] eeuw, op de deurposten, in snijwerk, ter eene zijde een geneesheer, aan de andere een apotheker. De eerste in een langen mantel gewikkeld en beziet den inhoud van een fleschje; de laatste houdt een dubbele teems in de hand. Onder ieder van die basreliefs, die vooral om 't kostuum merkwaardig zijn, heeft een wapenschild gestaan, waarvan niets meer te erkennen is dan op 't een drie horentjes, naar welke 't huis dan ook den naam draagt van *Hôtel des trois Cornets.*

Wij hebben straks in Juffrouw Beckx reeds een voorbeeld gezien van een vrouw, die zich uithing. Dit was mede het geval met zekere Vlaamsche Trijn te Zwijndrecht, die onder haar beeltenis zetten liet: *In Trien goê bier.* En ook na haar dood bleef zij op 't uithangbord leven en nog leest men er: »In Trien goê bier bij J. D. V."

Zoo hebben wij ook nog *de Spinster* te vermelden, die in 't midden der 17de eeuw op den Nieuwe-zijds-achterburgwal bij de Wijdesteeg uithing, voor een huis, dat in 1656 een R. K. kerk was.

De Min, die een kindje zoogt, staat op een gevelsteen van 1662 in de Nieuwe-leliestraat; *de Turfvulster* op een gevelsteen in de Land-van-Beloftesteeg; terwijl *de Melkmeid* herhaalde reizen voorkomt. Op de Appelmarkt ziet men er eene van 1607; een ander en heel aardig exemplaar in de Goudsbloemsstraat bij de Baangracht; nog een op de Palmgracht en elders. Toen de Pijpenmarkt nog de Melkmarkt was, placht er eene op een uithangbordje geschilderd te zijn, en daaronder:

Hier zit ik boerin:
Verstaat den zin,
Hier melk ik in.

Over 't uithangen van Melkmeiden aan tabakswinkels spreken wij later.

De Voddevrouw, die tegenwoordig *de Voddemolen* uithangt [1]), liet

[1]) Zie de Afb. Deel I, blz. 132.

vroeger zich zelf met den koopman op haar bordje schilderen. Van een oud exemplaar, dat wij nog in een achterbuurt vonden, geven wij hier de afbeelding.

De Gooier en de Fries komen te Amsterdam veelvuldig voor: van beiden kwamen er zich velen aldaar neërzetten, die dan zich zelven uithingen — doorgaans als stevige boeren; de eerste, 't zij met den enkelen titel *de Goijer*, als op de Joden-breêstraat, 't zij als *de oude Goijer van Naarden*, gelijk op den Nieuwendijk [1]), 't zij als de *Gooische Boer*, als in de Eerste-looiersdwarsstraat; — de laatste soms als *de Vries* of als *de Vriesche Boer*. Te Muiden aan de brug liet een Gooische boer, die daar vóór anderhalve eeuw een herberg opzette, zich zelf levensgroot in steen houwen en boven de deur zetten: even als een boertje van Westzaan, die, te Haarlem op de Bakenessergracht een bierhuis hebbende opgezet, zich zelf op een bord liet schilderen en er door een Haarlemschen Jan van Gijzen dit rijm bij liet maken:

Liefhebbers van het moutig nat,
Hier is goed Engels bier in 't vat,
Komt in *de Boer* al *van Westzaan*,
En koopt er altemet een vaan.

En terzelfde tijde opende een Schagerboer een kroeg bij de Amsterdamsche Ossenmarkt en hing almede zich zelven uit; doch zijn rijm is te gelijk met het oude uithangbord verloren geraakt; terwijl alleen de naam *'t Boertje van Schagen* overbleef.

't Was niet zeldzaam, dat een, die lang in den krijg gediend had en zijn verdere levensdagen wat rustiger slijten wou, een kroeg of een komenij begon; gelijk b. v. die Friesche heldin en die Trommelslager haar »Camerade", die, na jaren lang 't prinsenvendel gevolgd en veel heldendaden gedaan te hebben, »binnen Groeningen met eenen winkel van vette waren haer t' samen geneerden" [2]). Zulke oude gedienden dan, als ze een uithangbord moesten bedenken, vonden er doorgaans behagen in, zich zelven in hun vroeger kostuum te laten schilderen.

Vandaar het uithangteeken *de Ruiter*, waaraan zoo menigeen zijn fami-

---

[1]) Zie de Afb. Deel I, blz 58. [2]) v. METEREN, *Ned. Hist.* 23e B. Vgl. ook Dl. I, bl. 340.

lienaam te danken heeft: — of, met een adjektief, *de Witte Ruiter*, *de Blaauwe Ruiter*, *de Groene Ruiter*. Van daar *de Lansknecht* [1]), *de Busschieter*, *de Tamboer*, *de Trompetter*, (volgens Pater Abraham van St. Klara, die 't weêr van een Atheensch wijsgeer had, de »*Krijgshaan*, die kraait als 't op een vechten moet gaan"), *de Groene Jager*, *de Kurassier*, *de Grenadier*, *de Schutter*, en in Belgiën: *de Garde Civieck.*

Bij deze algemeene aanduiding van den oorsprong dezer soort van uithangteekens voegen wij nog eenige bijzonderheden.

Een *Schutter-Tamboer* staat geschilderd op 't uithangbord eener kroeg op den hoek der Brouwersgracht en Palmstraat. Is nu de Tamboer tevens tapper, dan wil hij natuurlijk even graag appèl slaan in zijn kroeg als op 't exercitieveld. Dit was in de 17de eeuw ook zoo; toen deed een Schutter-tamboer te Kampen een kroeg en hing er zich zelven uit met dit rijmpje er bij, dat juist niet veel voor 's mans heldhaftigheid pleitte:

» Ik Tamboerijn der Burgerije,
Sla op mijn trom met groot verblijen,
Dog was 't alarm, dan zou ik schroomen,
Maar 'k hoop het zal der nimmer toe komen.

Te Rotterdam staat nog heden op een gevelsteen in de Boompjes zulk een zeventiende-eeuwsche Schutter-tamboer uitgehouwen, die er ruim zoo los en bevallig uitziet als de hedendaagsche, waarom wij ook zijn afbeelding hiernevens plaatsen.

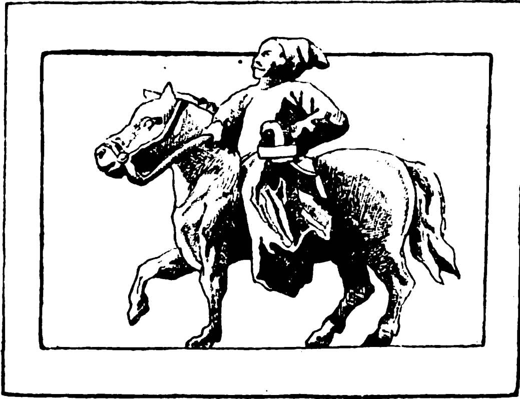

De *Jonge Ruiter* hing in de 17[de] eeuw uit bij den boekverkooper Pieter Koumans te Leeuwarden, die vermoedelijk in zijn jeugd had gediend. De *Keulsche Ruiter* is nog de naam van een pakhuis in de Haarlemmer-houttuinen, en de *Groene Ruiter* staat nog boven de deur eener tapperij op den hoek van den Nieuwe-zijdsvoorburgwal en de Lijnbaanssteeg.

De *Guarde van Zijne Hoogheyt* hing in 1688 te 's Gravenhage in de Veenestraat uit [2]) en *de Gekroonde Huzaar* in de vorige eeuw aan de herberg te Haastrecht [3]). Te Delft staat in de Molenstraat nog een gevelsteen, met een beeldje uit de dagen van Prins Maurits, en daar onder: DE MVSKETTJER; — terwijl in 1690 te Amsterdam op den Oude-zijds-achterburgwal *de Duytse Vaendrager* uithing [4]), zoo wij meenen een herberg, waar de

[1]) Zie de afbeelding Dl. I, blz. 7. [2]) Haarl. Courant 30 Maart 1688.
[3]) *Ned. Stad- en Dorpsbeschr.* [4]) Rekeningb. der O. I. Comp.

herbergier, die er zeer zeker roem op droeg, vroeger *des Heiligen Römischen Reichs Sturmfahne* gedragen te hebben, zich ook daarmeê in de hand had laten schilderen.

De Poolsche Kozak staat nog op een gevelsteen uit het midden der 17de eeuw in de Schapensteeg (bij de Botermarkt) [1]).

Denkelijk had de man, die dit uithing, vroeger den Koning van Polen als Kozak gediend, — immers was Amsterdam in dien tijd de vergaârbak der heele wereld, en menigeen, die lang genoeg gezworven had, zette zich ten laatste hier neêr.

In de Kromme-palmstraat heeft in 't midden der 17de eeuw een zeeman zich zelven voor zijn gevel doen uithouwen, en hij staat er nog: *de Boosman.*

Eenvoudiger kan 't wel niet, dan een man in de St. Jansstraat in 1708 deed, die zich op een gevelsteen liet uithouwen, deftig wandelende met een rotting in de hand tusschen het geboomte, en niets anders daar onder stellen liet dan D'MAN. Wellicht had hij 't voornemen, naast zijn huis er nog een te koopen en daar zijn wederhelft op te plaatsen, betiteld als D'VROUW.

Een blindeman, die pens verkocht, had zich zelf, doch gekroond, voor den luifel doen schilderen, met dit rijm:

> Dit 's *in de Gekroonde Blindeman*,
> Die hem siet die kijkt hem an,
> Og wat is een blint mensch!
> Hier verkoopt men koepens.

II.

Zwarte en donkerkleurige vreemdelingen hebben altijd veel aantrekkelijks gehad voor tabaksverkoopers, t. w. om ze voor hun winkel uit te hangen. Natuurlijk! de ten verkoop aangeboden waar kwam van de andere wereld, en dus moest dat ook door wezens uit de andere wereld worden aan-

---

[1]) De teekenaar heeft het onderschrift: *De Poolse Kozak*, weggelaten, daar 't voor hem onleesbaar was.

getoond: en, in de eerste plaats, door Indianen. De tabak was afkomstig uit Amerika, en wel uit Virginia, een volkplanting, door Sir Walter Raleigh aangelegd, van waar Drake den tabak naar Engeland overbracht, als een heilzame plant tegen een rauwe maag [1]). Maar, waren 't de Amerikanen of Indianen, die den tabak voortteelden, het waren de Negers, die hem plantten; tusschen Negers en Mooren maakte men in die dagen geen onderscheid, en zoo kwamen zij allen, onverschillig wie, op de luifels of op de stoepen der tabaksverkoopers.

Mooren of Morianen stonden intusschen niet alleen aan de winkels der laatstgemelden te prijken, maar ook aan herbergen en aan de gevels der burgerwoningen. Wie te Amsterdam kent b. v. *de Moriaantjes* niet, op de Heerengracht tusschen de Vijzelstraat en Reguliersgracht? Te Antwerpen had men, behalve Mooren, Morianen en *Moriaanshoofden*, ook *'t Kint van den Moriaen, de Slave van den Moriaan* [2]), gelijk te Amsterdam *de Turksche Slaaf* [3]). Te Brugge hing *de Moriaan* bij een vischkooper, met dit onderschrift:

> Dit huis is wel bekent: hier in den Moriaen
> Verkoopt men haring, stokvis en labberdaan.

Wij willen geen bladzijden vullen met een optelling van al de uithangteekens, waarop die figuur in haar verschillende vormen voorkomt; — maar alleen een vraag oplossen, en een bijzonderheid vertellen. De vraag, die wij dikwijls hoorden doen, was deze: »Wat bekoorlijks toch hadden die zwartkoppen, dat men er zoo gaarne meê pronkte?" — »Misschien," antwoordden sommigen, »omdat het zwart der figuur goed afstak tegen 't wit van den gevel." — Dat kan hier en daar tot de keuze hebben medegewerkt; doch 't is de ware reden niet: die is eenvoudiger: zij hangen er, om aan de schoone sekse genoegen te geven; en vraagt iemand bewijs voor ons beweeren, wij geven het met de woorden van Angenietjen uit Brederoos »Moortje":

> Mij was weleer gescyt en ick recht heb onthouwen,
> Dat die Moorianen zijn genegen seer tot vrouwen: —

en wederkeerig zien de vrouwen gaarne wie haar genegen is.

De bijzonderheid, die wij te vertellen hebben, geldt *den Moriaan* op de Markt te Bommel. Toen in 1624 de vijand het land van alle zijden bestookte, was het noodig geöordeeld, onderscheidene grenssteden van krijgsvolk te ontblooten, die daarentegen door burgers uit de Hollandsche steden moesten bezet worden. Zoo trok uit Amsterdam op den 4[den] April een burgervendel van 212 man naar Bommel, onder bevel van den Schepen en Raad Jacob Jacobsz Hinlopen, als Kapitein, van den oud-Schepen Jan Willemsz Bogaerd, als Luitenant, van Nicolaes Kloeck, als Vaandrig, en de Sergeanten Roelof de Vrij en Hans de Keyser; — de drie eersten bij al

[1]) *Sir* Richard Baker's *Chronicles*, a°. 1588. [2]) *Antwerpen*, blz. 34. [3]) Deel I, blz. 342.

wie de gedichten van Vondel gelezen heeft, wel bekend [1]). Twee maanden slechts bleven zij in Bommel liggen; doch lang genoeg om den vijand ontzag in te boezemen, onder anderen door het volgende feit. Eenige Amsterdammers gingen op den laatsten April, 's avonds, in 't gezicht van den vijand, aan de Maas een Meiboom zoeken, dien zij, zonder zich aan 't schieten te storen, kapten, naar de stad droegen, en den volgenden morgen, voor de deur van *den Moriaan*, waar hun Kapitein zijn intrek had, plantten, met dit onderschrift, dat, naar den smaak dier tijden, rijk was aan woordspelingen:

Soo *Hindeloopen* is een *Bogaert Cloeck*elijck,
En een *Vry Keyser* leeft in 't onbedwongen rijck,
Soo leeft ghij sonder jock [2]), o Batavische quanten,
Maeckt hier de vrijheit sterck en wilt de Mey nu planten [3]).

De Moor, in zijn eigentlijke funktie, is *de Rookende Moor*, van wien men exemplaren bij honderden voor tabakswinkels vinden kan. Somtijds is die Moor met zijn lange pijp tevens tot schilddrager verheven van het stadswapen, — zie b. v. op den Nieuwendijk bij de Gravenstraat. Het grootste exemplaar op een gevelsteen zal wel dat op de Nieuwe-zijds-kolk zijn, waar de Moor, levensgroot, liggende zijn pijp rookt.

De Drie Marijlanders

De Rookende Amerikaan hangt aan een tabakswinkel te Leeuwarden uit: en nog voor weinige jaren had een kruidenier, in de Peperstraat te Groningen, *de Drie Marylanders* uithangen [4]). Elders vonden wij *de Drie Slaven*, heel deftig hun lange pijp rookende, en *den Neger* aan een tabakswinkel te Sneek. Ook *de Rookende Pool* wordt aan zulke winkels aangetroffen; o. a. staat hij, goed geschilderd, op de Leidschestraat; ofschoon anders *de Pool* gewoonlijk voorkomt als het symbool van den graanhandel, en hier en daar nog in zijn zeventiende-eeuwsch kostuum te zien is, gelijk aan een pakhuis in de Kerkstraat bij de Reguliersgracht.

Een tabakskooper te Amsterdam, die *in Jozua* woonde ('t huis had namelijk een steen met die bijbelsche figuur in den gevel), maar begreep dat die geen geschikt uithangteeken was voor een tabakswinkel, plaatste een *Indiaan* op zijn stoep en bracht heel handig beide personaadjen in zijn opschrift te pas:

---

1) Zie *Vondels Leven en Werken*, Dl. XII. *Register van Personen en Zaken*.
2) „Juk." 3) Wassenaer, *Hist. Verh.* April 1625, blz. 5.
4) Uit de verzameling van den Heer Mr. W. B. S. Boeles, te Assen.

* Jozua bad den Heere van harte aan,
Dat de Zon en Maan bleef stille staan.
Puik van Varinas en goê blaân
Haalt men hier in den Indiaan.

Een Haagsche tabaksverkooper, die den Indiaan op zijn uithangbord had, liet op zijn zakjes drukken:

* Liefhebbers, die den rechten Canaster-tabak bemint,
Bij Claude Ally men den allerbesten vint,
Die uithangt den Indiaan,
Ende ook heeft puik van blaân,
Send in de Torenstraet
Al wat gij halen laet.

De *Tabaksplanter* is ook een vrij gewoon tabaksverkoopers-uithangbord, even als, weleer, *de Gooische Boerin*, toen nog de boerinnen van Gooiland als rooksters bekend waren; een merkwaardigheid, die nu ook al sedert lang aan 't uitsterven is. Maar een van de mooiste 17[de] eeuwsche uithangborden was *de Hollandsche Damper*, waarvan wij hiernevens de afbeelding geven, naar een oude houtsnede gevolgd. Ook *de Twee Rookers* was een oud Hollandsch uithangbord, waarop men twee zulke koppen tegenover elkander zag.

In de Vijzelstraat bij 't Cingel placht voor 40 jaren een goed geschilderd bord te hangen, waarop drie jonge lieden waren afgebeeld, de een met een witten, breedgeranden strohoed op, in een kaneelkleurigen rok met zwaluwstaarten, naar den toenmaligen smaak, een ander in 't zeegroen, doch alle drie in zomerhabijt, aan den oever der zee staande tusschen tabaksrollen, met een neger op den achtergrond, en daaronder: *de Drie Jonge Italiaanders.* Dat bord is lang verdwenen; maar een soortgelijk ziet men thans aan een tabakswinkel op den Heiligeweg en het onderschrift is door een taalgeleerde verbeterd in: *de Drie jonge Italianen.* 't Is mogelijk, dat voorheen drie jonge lieden van die natie te Amsterdam een tabakswinkel hebben opgericht; maar anders deden van ouds de Italianen hier meer in specerijen en geurige artikelen, en prijkte daarom ook dikwijls voor winkels, waar deze te koop waren, de *Italiaan* als uithangteeken, b. v.

* Dit's *de oude Italiaan*, wiens balsem dat weleer
Van al de werelt kreeg de allerhoogste eer.
Ik ben zijn nazaet [1]), hierom wil mij gelooven,
Gij vint dien balsem noch bij Janus Kerrickhoven.

De Persiaan placht, als vertegenwoordiger der zijden doeken en prachtige tapijten, een geliefkoosd uithangteeken te zijn van manufaktuurwinkels. Zijn naam staat nog te lezen op 't Koningsplein; maar 't beeldje, dat wij er vroeger zagen, is verdwenen. In 1685 had ook een tabaksverkooper op den Haarlemmerdijk, Harmen Stagge, *den Persiaen;* doch dat zal wel een rookende geweest zijn.

De Wildemannen aan herbergen van meerderen of minderen rang waren en zijn nog legio: 't zij ze vertoond worden als Herkules, met een leeuwenhuid [2]), 't zij als de heraldische Wildeman, met het eikenloof om de heupen. Een levensgroot exemplaar staat nog boven in een gevel in de Haringpakkerij, met een reusachtige druiventros daaronder, als herinnering van vroegere dagen.

Trompetters werden dikwijls uitgehangen aan allerlei winkels en fabrieken om den lof der waren of van 't fabrikaat uit te bazuinen: zoo b. v. ziet men er een te Bloemendaal, die den lof trompet der voortreffelijke Bloemendaler kruidnoten. De nevensstaande *Trompetter* is die van een Goudsche pijpenmakerij. — Ook de *Trommelslager* kwam bij een maker van trommels voor, met dit rijm:

* Tot nut van Kerk en Stad en Staat,
Is 't dat men op den trommel slaat.

Aan den voet der Hezelstraat te Nijmegen vindt men een uithangbord *de Zwarte Ruiter*, voorstellende een dragonder in de kleederdracht van 't einde der vorige eeuw [3]), doch met zwart gelaat. De voorstelling van beeldjes met een zwart gelaat is al oud: men deed zulks in de middeleeuwen zelfs de Moeder Gods [4]) en grondde dit op de woorden in het Hooglied, I : 5: »Ik ben zwart", enz. In Engeland beeldde men ook soms den *Zwarten Prins* af met een zwart gezicht, en zoo hier ook den Zwarten Ruiter, die wellicht van oude herkomst, en later in een modern pak gestoken was.

Aan den koornmolen *de Ruiter* (die thans gesloopt is), aan de westzijde van Zaandam, las men, onder het uithangbord, dit gedicht, 't welk wij alleen

---

[1]) »Zijn opvolger," zouden wij nu zeggen. [2]) Zie de afb. Dl. I, blz. 30.
[3]) *Navorscher* van 1867, blz. 37.
[4]) O. a. die van Alten-Oetting. Zie Von Hefner, *Wappenbuch*, B. I, 4 *Abth.*

meëdeelen als een proeve van molen-poëzy, die overal van gelijken aard was, vermits ze overal een slag van den molen weg had:

De Ruiter in het veld,
Rijdt om den buit te halen.
En ik ben hier gesteld,
Om tarw en rog te malen,
Gelijk een ruiter waagt,
Voor 't vaderland zijn lijf,
Zoo ben ik hier gestaag
Den burger tot gerijf.

In 1621 hing aan een huis te Dordrecht, niet ver van het Nieuwpoortje, *de Drie Zeildragers*. In dat huis beviel op den 9den Juni van dat jaar de vrouw van Jacob Kosterus van een vierling, een zoon en drie dochters, van welke laatste echter eene levenloos ter wereld kwam; de drie overige kinderen werden »met groote staci en plechtelikheyd ten doop geleyd" en in de Augustinen-kerk gedoopt [1]).

De Historieschrijver was in de 17de eeuw het uithangteeken van den boekverkooper Jan ten Hoorn, over het Oude-zijds-Heerenlogement te Amsterdam.

Beeldhouwers hadden doorgaans een beeld uithangen met het een of ander passend bijvoegelijk woord, als: *het Gesneden Beeld*, *het Gehouwen Beeld*, *het Schoonder Beeld*, *het Houten Beeld*, *het Gouden Beeld*. Voor een manufaktuurwinkel op den Kloveniersburgwal aan den hoek der Hoogstraat is de *Tonbreker* geschilderd, zijnde een man, die bezig is, een ton vol goederen uiteen te slaan; dit uithangbord, dat dienen moest om de menigte van waren aan te duiden, die men in dien winkel ontving, is in onze dagen vernieuwd; en heeft vermoedelijk reeds een aantal voorgangers gehad.

Een gevelsteen op het Groote Oost te Hoorn vertoont ons twee kaasboeren als vertegenwoordigers van de kaaskooperij [2]).

1) Balen, *Dordrecht*, bl. 73, 874. 2) Door bezorging van den Heer Handelaar, te Hoorn.

Aan een koekwinkel in de Koningsstraat hangt de *Groninger koekverkooper* uit, — een geschilderd uithangbord, waarop men de Botermarkt in volle kermistenue ziet: de spellen met den uitlegger er voor, die met zijn geschilden wilgetak manoeuvreert; de draaischuitjes, de pierewaaiers en kwâjongens, een soldaat, die met een meisje stoeit, en op den voorgrond Jaap van Groningen, die, staande op zijn kist (die J. v. G. gemerkt is) zijn koek veilt.

III.

Aan herbergen en logementen werden veeltijds de afbeeldingen uitgehangen van hen, op wier bezoek de waard zijn hoop bouwde. Zoo zag men, in 't laatst der 17de eeuw, aan een logement op 't Water, *de Drie Friesche Koopluy* uithangen, en aan een ander in de Dubbeleworststeeg *de Drie Friezen*, en dit was juist de buurt, waar de Friesche schepen aankwamen en men dus gasten van die zijde verwachten kon. Even zoo zal het huis, waar in 1567 *de Engelschman* uithing, een logement voor Engelschen zijn geweest. Te Haarlem was in 1734 een kroeg, waar zekere Frans van den Berg kastelein was, en destijds de hyacinten-handel gedreven werd. Liefhebbers reisden toen om schoone exemplaren te zoeken naar Brabant; maar nog meer Brabanders kwamen hier om te handelen, en ter hunner eere prijkte dan ook de kroeg met *de Drie Brabanders.*

Toen 't voormalig Oostindisch-huis in de Hoogstraat te Amsterdam nog in fleur was, wemelde 't in de Bethaniestraat en -dwarsstraat van zeemanskroegen. Van eene daarvan is in laatstgemelde straat nog de gevelsteen afkomstig met *d' 3 Oostindisvaeris*, waarop wij drie mannetjes zien, die schijnen afscheid te nemen met de oude Amsterdamsche groet: »Vaarwel! aan de Kaap zien we mekaêr weêr."

Een andere steen vertoont *de Grasmaaijer*: zeker is daar eenmaal een moffen-logement geweest. Trouwens, dat paste niet kwalijk nabij 't Oostindisch-huis, in een buurt, waar de Hans-Michels en de Slenderhinkes dikwijls met heele troepen geronseld werden om de schepen van Jan Kompagnie te bemannen. 't Eerste tooneel, als ze in 't Kompagnieshok aan boord gebracht waren, was gemeenlijk een oproertje: het tweede het ophangen van een paar schreeuwers aan de ra, waar zij bleven bungelen tot het schip

in zee ging, en dat op de anderen indruk genoeg maakte om ze verder zoet te houden.

Korendragers waren van ouds goede drinkers, en aan de herbergen, waar ze bijeen kwamen, hing ook altijd *de Korendrager* uit: wij zien er nog hier en daar eenigen op gevelsteenen. Een beroemde kroeg hadden wij in de 17[de] eeuw op de Kolk, waar de tapper op zijn deur twee Korendragers had laten schilderen met de spreuk: *Al voor een ander;* wat slaan kon, zoo wel op het koren, dat zij droegen, als op het bier en den brandewijn, die de waard voor een ander ten beste had. Onder dat schilderwerk las men de navolgende poëzie:

Als Tromp dat leeuwenhert aen d' Brit zijn moet gink koelen,
Zo kan een laf gemoet aen Mom zijn hert hier spoelen.
Dees mannen die Gij siet, vermoeit van koorendraagen,
Die eens hier is geweest, die komt weêr daatlijk vraagen.
Maar steroogt niet te veel op 't geen dat Gij hier ziet,
Men drinkt van daag voor gelt, en morgen borgt men niet.

In buurten, grootendeels met pakhuizen bezet (zoo als de Brouwersgracht, van de Prinsengracht tot de Moordenaarsbrug) [1]) hing aan de kroeg op den hoek doorgaans *de Rustende Waag-* of *Korendrager* uit, (zie b. v. op den hoek der Binnen-Dommersstraat).

De *Reizende Man* is reeds vermeld [2]); hij kwam zoowel aan aanzienlijke als aan geringe logementen voor. Te Mechelen had een waard, die in de spelling niet zeer bedreven was en daarin het Mechelsche straatdialekt volgde, dat *ei* als *a* doet hooren, op zijn bord geschreven: *in de Razende Passant;* terwijl een fransquillon in de Vliersteeg te Antwerpen op het bord van zijn hôtel voor straatzangers *de Reizende Man* vertaalde met: *de Voazeur.*

Ook in Engeland is de Reizende Man bekend; niet bloot als *the Traveller*, maar nog een weinig schilderachtiger als *the Weary Traveller.* Ook hangt daar op menige plaats *the Traveller's Rest* uit, somwijlen met een gemoedelijk *Rest and be thankful* er bij. Te Leeuwarden vond men, in den tijd toen het reizen te paard nog in gebruik was, in 't Ruiterkwartier een Reizenden Man met dit bijschrift:

Gij Reisbaar luy, wie dat Gij zijt,
Rijd niet voorbij, komt in met vlijt;
Hier vint gij stalling t' aller tijdt
En vrouw en meit,
Ten dienst bereit.
Men schaft hier alles, Wijn en Bier,
En wat Gij eischt tot uw pleizier.

---

[1]) Zie J. TER GOUW, *Nal. op mijne Amst.* blz. 83. [2]) Zie Dl. I, blz. 129.

Een waard te Amsterdam in de Gordijnensteeg, (een steeg, die in de Bloedstraat uitkomt) wachtte niet op den reizenden, maar op den wandelenden man; daarom had hij *den Wandelaar* uithangen, die nog in den gevel staat. Een man wandelt onder de boomen — die destijds misschien ook wel in de Gordijnensteeg gestaan hebben, want men vond ze toen in vele straten en stegen — maar tevens langs een korenveld (dat daar zeker niet is te zien geweest), en aan den hoek van 't tafereel staat de herberg, die op een Hollandsche wandeling niet ontbreken mocht. De Gordijnensteeg zal toen zeker gezelliger zijn geweest dan tegenwoordig, nu er niet licht een wandelaar zijn schreden meer heen zal richten.

De *Vrolijke Snaak*, de *Drinkende Baas*, de *Beste Man*, waren van ouds kroeg-uithangborden, waarop het *nomen et omen* [1]) toepasselijk mocht gemaakt worden. De naam van *Le Bon Buveur*, een kolenmijn te Jemappe in Belgiën, die in Februari 1867 instortte, is ongetwijfeld mede oorspronkelijk die eener tapperij geweest.

Te Vianen staat op een uithangbord een man, met een glas in de hand, en daaronder 't reeds vermelde [2]):

Drink ik dan bederf ik;
Drink ik niet, dan sterf ik.
Doch het is beter gedronken en bedorven,
Als niet gedronken en gestorven [3]).

Te 's Gravenhage stond aan een huis, op den hoek der Spui- en Veenestraten, een gevelsteen boven den ingang, waarop een Visscher met een kabeljauw in de hand en een scheepje in de verte. Volgens de overlevering was dit huis vroeger de herberg, waar de Schevelinger visschers bijeenkwamen, en kon men daar van het dak in zee zien. Bij de verbouwing van 't huis in 1863 is die steen naar de verzameling op 't Raadhuis overgebracht. — Juist een dergelijke, uit het begin der 17de eeuw en fraai van uitvoering, staat te Amsterdam in de Groote-houtstraat bij de Schans: zeker ook voorheen een plaats van bijeenkomst voor de visschers; immers in de streek van daar tot den Zandhoek bloeide de visscherij naast den scheepsbouw.

Maar niet alleen de visschersherberg hing *den Visscher* uit: evenzoo de winkels waar de visschers kwamen om hun voorraad op te doen; — zoo b. v. te Amsterdam op den Nieuwendijk, waar 's maandags de Volendammers met hun vrouwen op en neêr slenteren, aan een kruidenierswinkel *de Volendammer Visscher*, aardig afgebeeld, staande op zijn schuit, met een schepnet in de eene en een visch in de andere hand. Zoo te Makkum, een plaats, die aan de kalkovens haar bloei te danken heeft, aan een tabakswinkel, waar de schelpvisschers hun voorraad haalden: *de Schulpvisser*.

---

[1]) Naam en voorteeken. [2]) Dl. I, blz. 128. [3]) Medeged. door Dr. G. Ribbius.

Aan herbergen, waar de boeren bijeen kwamen, hing op dergelijke wijze *de Boer* uit, dikwijls met aanduiding der streek waar hij van daan kwam: zoo te Monster *de Westlandsche Boer;* te Amsterdam bij de Slijpsteenen *de Waterlandsche Boer:* en waar melkschuiten aankwamen, *de Melkboer;* terwijl de konkurrent van dezen, om 't nog uitlokkender te maken, *de Melkmeid* (als te Pijnakker) of *'t Melkmeisje* (als te Delftshaven). En zoo is 't dan ook niet te verwonderen, dat *de Melkmeid*, in steden of dorpen, waar boeren ter markt kwamen, ook wel voor tabakswinkels pronkte.

Onze Engelsche voorgangers hebben, bij 't vinden van een paar voorbeelden als dit laatste, gemeend, dat in Holland de Melkmeid bij uitnemendheid het uithangbord van den tabakskooper was en van dat verschijnsel een verklaring gezocht, door behulp van een kettingregel: op een tabaksdoos hadden zij gevonden: *Troost voor zuigelingen:* zuigelingen leven van melk; de melk wordt bezorgd door de Melkmeid: daarom de Melkmeid voor de tabakswinkels. Maar zoowel in hun opvatting als bij hun kettingregel zijn zij mis; de zaak verklaart zich op eenvoudiger wijze.

Zij voeren voorbeelden aan van twee tabakswinkels te Amsterdam, die Melkmeiden uithingen; vooreerst de *Goudsche Melkmeid*, met dit rijm:

Goede waar en goed bescheid,
Krijgt gij hier in de Goudsche Melkmeid,
Puyk van Verinas en Virginia tabac,
Kunt gij hier rooken op uw gemak.

Ten andere de *Waalsche Melkmeid:*

Leckere Neusen, eele baasen,
Die bij 't klinken van de glaasen,
Tot het smooken zijt bereyt;
Zoekje 't beste van den acker,
Puyck Verynis? komt dan wacker
By de Walse Mellikmeid [1]).

Deze twee voorbeelden bewijzen geenszins, dat de tabaksverkoopers bij voorkeur een Melkmeid uithingen, maar bevestigen eenvoudig de zoo straks door ons gemaakte opmerking. De Melkmarkt te Amsterdam was destijds (want de aangehaalde voorbeelden zijn uit de 17[de] eeuw) op de Pijpenmarkt, waar tevens het Goudsche Veer was — en nog de boot op Gouda afvaart — wat was dus natuurlijker, dan dat een tabaksverkooper, daar gevestigd, de Goudsche Melkmeid uithing? — en dat even zoo een ander, die op de Kromme-waal woonde, waar de andere Melkmarkt was, op zijn uithangbord zoowel hierop als op den naam der gracht zinspeelde? Maar nog bovendien: onder de Goudsche fabrieken, die, in onze jeugd

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 353, 354.

beroemd waren voor de fijnheid van haar pijpen, was *de Melkmeid* de voornaamste. Niets vreemds was er dus in gelegen, dat tabakswinkels, waar pijpen uit die fabriek werden verkocht, ook het uithangteeken dier fabriek hadden overgenomen.

Een tabakskooper, die zijn nering van de zeelui wacht, hing en hangt nog een rookenden Zeeman uit, met een toepasselijk onderschrift, als b. v. *Zeeprovisie;* en hij, die zich bij de Groenmarkt gevestigd heeft: *de Rookende Boer*. Zoo een zag men voorheen in de Elandsstraat met dit rijm:

Hier zit ik Boer op mijn gemak,
En rook een vers pijpje Varinis tabak,
En wagt de kooplui met plaizier
Om tabak te koopen op haar vizier [1]),
Huiden voor gelt,
Als een helt,
Morgen om niet,
Dat is mij geen verdriet.

Vroeger, en voor dat de cigaren zoo algemeen waren, ging niemand uit jagen dan met het neusbrandertje en de tondeldoos in zijn koperen tabaksdoos. Geen wonder dus, dat de tabakswinkels zulke goede klanten tot zich zochten te lokken door uithangborden, als: *de Jager*, *de Jacht*, *de Weiman*, maar vooral *het Wildschut*, welk laatste vooral nog op vrij wat plaatsen te zien is. Nu eens stelt het een Jager voor, die aanlegt, dan weêr een zittenden Jager, die met de rechterhand een geveld haas opheft, terwijl in den linkerarm de snaphaan rust en de hond voor hem zit. Op de zeventiende-eeuwsche gevelsteenen vonden wij *het Wildschut* ook meermalen, o. a. een mooi exemplaar in de Nieuwstraat, waarvan wij hiernevens de afbeelding geven.

»*Het Wildschut*" is echter een fout, begaan door de latere zeventiende-eeuwers, die 't woord niet meer verstonden. 't Moet »*de* Wildschut" zijn, en zoo schreven hun grootvaders ook, die wel wisten dat een schut niet een »schot," maar een »schutter" en een wildschut, een »jager" is. Zoo zegt, in Breêroos »Klucht van de Koe", de Boer van een zekeren Jelis Lichthart:

---

[1]) *Op haar vizier* is letterlijk: »die hun in 't oog valt," — overdrachtelijk: »die hun 't best bevalt, naar hun gading, of smaak."

Hy was een *Wildschut*, een Doelheer: hy schoot ooc na de Papegay.

Ook kwamen *de Jager*, *de Jacht*, *de Weiman* voor aan winkels, waar men jachtgeweeren, weitasschen, kruit en lood verkocht. Weiman is 't zelfde als »jager," Cats zei:

Een haas daar men geen loop van siet,
En vangt een goede *Weiman* niet.

En evenzoo wordt bij Bredero, in de zoo even aangehaalde klucht, die zelfde Jelis Lichthart een Weiman genoemd [1]).

In de Warmoesstraat lezen wij, op een gevelsteen, die ook de voorstelling bevat van een jager, die knielend aanlegt: *in de Waitman.* Te Grave stond vroeger, *de Weyman* geschilderd op den luifel van een winkel, waar men jachttuig verkocht, met dit onderschrift:

* Hier in de Weyman maakt men roeren en weitassen,
Om 't wilt gedierte op 't velt behendig te verrassen.

Met de roeren namelijk: zelden heeft men voorbeelden gezien van hazen of hoenders, die bij abuis in een weitasch kropen.

Te Nazareth, in Vlaanderen, staat op het uithangbord der herberg een Jager geschilderd, en daaronder: *Ik jager.* Of 't werkwoord *jageren* een Vlaamsche uitvinding is durven wij niet zeggen.

De Jachten, die wij hier en daar op gevelsteenen zagen, en waarvan men een fraai staaltje vinden kan in de Haarlemmer-houttuinen op den hoek der Brouwersstraat, een jachtpartij in een bosch voorstellende, zijn vermoedelijk ook van zoodanige winkels overgebleven. Een huis, waar *de Jager* in den gevel stond, in de Warmoesstraat bij de Oude-zijds-armsteeg, was in 1656 een R. K. kerk.

Dat jagertjes en visschertjes honderdmaal aan kroegen langs den weg uithangen, behoeven wij niet te herhalen, en veelal waren de eersten door een bijvoegelijk woord onderscheiden, als: de *Vermoeide*, de *Dorstige*, de *Vrolijke*, maar vooral de *Rustende Jager;* te Schevelingen hing de *Standvastige Oranje jager* uit; maar met dien Jager werd mogelijk een schip, en geen man bedoeld.

Even als de Jager, waar jachttuig, zoo hing de Hengelaar uit, waar vischtuig verkocht werd, als b. v. te Weesp.

* Hier in *de Hangelaar* verkoopt men hangels en hoeken,
Die veel vis wil vangen moet goede plaatsen zoeken.

---

[1]) 't Woord komt, behalve in *weitasch*, nog in tal van composita voor. Zoo zong D. J. van Lennep, in zijn *Duinzang*:

»Nog is jagt hier genoeglijk en *'t weispel* in eer."

Zoo vinden wij elders: *waylien* voor »jagers;" zoo een *wayschuit*, voor »een schuit om ter jacht te varen."

Als variant vinden wij te Amsterdam *d' Ostinyise Hengelaer* op een gevelsteen, waarop een hengelaar in een schuitje is uitgehouwen. Het adjektief »Oostindische" is waarschijnlijk aan de lokaliteit ontleend; want de steen staat in de Batavierstraat of Bataviastraat.

Aan ammunitiewinkels hing *de Krijgsman* of *de Krijger* uit. Voor zulk een winkel las men:

> Hier in de Krijger, daar verkoopt men krijgsmanswaren,
> De krijgers krijgen al den bras, waardoor de burgers qualijck varen;
> Het krijgen word bij elk geagt nu voor eer,
> Die 't beste krijgen kan leeft nu gelijk een Heer.

Die krijgerswinkelier had een vreemde manier om het hof te maken aan zijn klanten.

De hammenkoopman zoowel als de kruidenier hingen ook 't portret hunner klanten uit: de eerste *den Hameter*, als op 't Cingel bij den Toren, waar nog een steegje zijn naam van heeft, — de tweede *den Vijgeneter*, als nog te Vlissingen. Beiden vormen met den *Koeketer* te Haarlem een klaverblad. En wij kunnen er *den Lekkerbek* bijvoegen, dien wij in de gemeente IJselmuiden vonden.

Maar ook de handelaar in zeevaartkundige boeken en zeekaarten deed als de kruidenier en de hammenverkooper. Johannes van Keulen, boek- en kaartdrukker, woonde in 1681 bij de Nieuwebrug *in de Gekroonde Lootsman*, en een ander *Lootsman*, ongekroond, hing uit bij zijn gildebroeder Jacob Theunisz op 't Water; terwijl een derde, Jacob Robijn in de Nieuwebrugssteeg, *den Stuerman* op zijn bord had, die in 1706 evenzeer te zien was voor een dergelijken winkel te Middelburg bij Aaron van Poulle.

Zelfs aan de oude stedelijke scholen, Groot- of Hoofdscholen genaamd, hing men de bezoekers der instelling uit. *De Scholier* was afgebeeld boven de schoolpoort te Delft, die nu gesloopt is.

Maar onze tijd heeft nog een nieuw soort van uithangteekens zien geboren worden, die boven alle andere de bepaalde bestemming hebben om menschenbeeldjes te vertoonen, en wel »met volkomen gelijkenis." 't Zijn die der plaatsvervangers van de voormalige »portretteurs" — of liever der veroveraars, die met onweêrstaanbaar geweld en in ontelbare menigte het rijk dier kunstenaars hebben ingenomen — de uithangteekens der fotografen: kopjes van mannen en vrouwen en kinderen, die door de openingen kijken van een omlijst ding, dat een zeventiende-eeuwer een »kaerte" zou genoemd hebben. 't Schitterendst voorbeeld vonden wij op de Egelantiersgracht. Twee fotografen in één huis; — de eene beneden, de andere boven. Welk een concurrentie! De ingangen rijk met de genoemde soort van uithangteekens geïllustreerd; — de boven-fotograaf schrijft daar bij:

> *Wegens concurrentie,*
> *Portretten à* 20 *cent*, *enz.*,

terwijl de beneden-fotograaf aan zijne uitstalling een ijzeren hand bevestigd heeft, die op zijn deur wijst met de woorden: *Aan deze deur schellen.*

Wij geven ten slotte hiernevens de afbeelding van een fraaien gevelsteen, die zich voordoet aan een huis in de Vijzelstraat, tusschen de Prinsengracht en Kerkstraat. De geschiedenis van dien steen is ons niet bekend; wij bepalen ons dus bij het inlasschen van een samenspraak, die wij met betrekking tot hem tusschen twee voorbijgangers hoorden voeren, waarvan de een blijkbaar een dichter was en de ander een wis- en natuurkundige.

De Dichter.

Ei zie! wat lief en zacht gelaat,
Dat ginter op dien gevel staat!
't Stelt ons gewis een maagd voor oogen,
Die eenzaam en verlaten treurt.
Haar minnaar werd haar wreed ontscheurd
Zij zag haar zoetste hoop bedrogen.

De Wis- en Natuurkundige.

Wel neen! — 't geldt hier geen minverdriet.
De meid heeft kiespijn: zie je 't niet?
Het is een uithang-steen, die toonde,
Dat hier een Kiezetrekker woonde.

IV.

De menschenbeeldjes waren ook dikwijls zinspelingen op den naam der winkeliers.

Bij den bekenden boekverkooper Claes Jansz Visscher in 't begin der 17de eeuw, eerst in de Kalverstraat, later op de Nieuwe-zijds-kolk, hing *de Visscher* uit, of liever, hij stond, van hout gebeiteld, op den luifel.

Aan een tabakswinkel in de Vijzelstraat hangt sedert jaren evenzeer *de Visscher* uit; dit kan daar niet geschilderd zijn om »visschers" te lokken; want die kwamen die buurt niet uit. Wel zal 't bord zijn naam ontleend hebben aan hem, die 't eerst den winkel opzette. Wie weet of 't bij hem niet was, dat het navolgende opschrift t' huis moest gebracht worden:

* Dit 's wel in de Visser;
Maar proeft ze, dat 's nog wisser.

D. i.: »gij zijt hier wel bij den rechten man; maar gaat niet op den naam alleen af, mijn tabak kan gerust de proef doorstaan."

Wij vinden in 1653 in de Heintjehoekssteeg een »factoor in lakenen", die Hendrick Willemsen Spanjaert heette en bij wien *de Spanjaart* uithing. Wat later hing bij Johannes Loots *de Jonge Lootsman* uit. Evenzoo zal ook het beeldje van een gravenden Landman op een gevelsteen op de Egelantiersgracht bij de Prinsengracht, met het onderschrift: *de Graef-man*, wel herkomstig zijn van iemand, die Graafman heette; gelijk ook 't geschilderd uithangbord *de Bouwman*, dat almede sedert langen tijd voor een kruidenierswinkel op den hoek van 't Rokin en de Kapelsteeg prijkt, wel oorspronkelijk zal zijn van een dusgenoemden kruidenier. Het was, wij hebben 't vroeger reeds doen opmerken, weleer zeer gewoon, op zulk een schilderachtige wijze zijn naam aan zijn deur te zetten.

V.

Andere beeldjes zijn alleen gekozen om een woordspeling of een rijmslag. Een droogist te Vlaardingen had *de Alchimist* uithangen, en maakte er algemist van:

* In *d' Algemist* verkoopt men kruiden en drooge waren,
Als 't *al gemist* is moeten wij naar Oost-Indiën varen.

»Naar Oost-Indiën varen" was de gewone uitweg in de 17de eeuw voor wien 't hier was tegengeloopen. En wat de woordspeling betreft, die moet op 't gehoor en niet naar de spelkunst beöordeeld worden; dan is zij zachts zoo goed als menige fransche *calembourg*. Dat de hier vermelde in der tijd in den smaak viel, blijkt uit den titel van een kluchtspel van 1709, in 't welk de veldtocht van 't vorige jaar besproken wordt: »*Algemist of de Verwaande Pocher bekaayt.*"

Iemand, die rozewater distilleerde, hing *de Drie Matrozen* uit en schreef voor zijn luifel:

* In de Drie Matrozen,
Disteleert men water uit rozen,
En is men bezig te practizeeren,
Om uit Rozewater gelt te disteleeren.

Zeker zou men die Janmaats eer zoeken waar Schiedammer nat dan waar rozewater te koop was, doch er was een rijm op rozen noodig en

Zoo zijn die matrozen,
Alleen maar gekozen,
Tot rijmwoord op rozen.

VI.

Gebeurtenissen, 't zij van bijzonder, of van algemeen historisch belang, gaven meermalen aanleiding tot het uithangen van een beeldje.

Waar een nieuw logement was opgezet, werd somwijlen de eerste gast — hij die, naar de oude spreekwijze, handgift gegeven had, en dien men als den voorbode aanmerkte van den gehoopten zegen — op 't uithangbord geschilderd, waar hij op pronken bleef ook nadat de aanleiding tot zijn verschijning lang vergeten was. Zoo was het vermoedelijk een jeugdige hopman uit Bremen, die 't eerst het logement op den Zeedijk binnentrad, waar later jaren lang *de Jonge Bremer Hopman* uithing.

Op de Palmgracht vinden wij nog een Boekanier van 1648, en om de zeldzaamheid geven wij er de afbeelding van. De Boekaniers waren, als men weet, Westindische vrijbuiters, in de 17de eeuw berucht, meest Franschen en Engelschen, doch ook Hollanders waren er bij; een van welke den te vroeg aan de letteren ontrukten Meijer de stof voor een treffend dichtstuk geleverd heeft. Of onze Palmgrachter zelf een Boekanier geweest was, kunnen wij niet beslissen.

In de voorgaande eeuw had, in Frankrijk, een eenoogige kommies aan een herbergier meer geld afgeperst, dan door dezen verschuldigd was. De tapper, om zich te wreken, deed op zijn uithangbord het portret van den ambtenaar schilderen, met het onderschrift: *Au borgne qui prend.* Dit werkte: de aldus ten toon gestelde kwam het te veel ontvangene terug brengen en verzocht den waard, nu ook het bord te veranderen: »Natuurlijk", zei deze — en streek de *p* uit.

Het beruchte jaar 1795 maakte, dat er ons heele vaderland door een macht van Bataven op de kroeg-uithangborden verschenen; de een in 't kostuum uit de dagen van Tacitus, de ander in dat van Generaal Daendels: maar 't was en bleef altijd *de Bataaf.* Doch alles heeft zijn tijd, en toen de Bataafsche slokjes uit de mode en 't Oranje-bitter weêr in trek raakte, verdwenen de Bataven van zelve weêr.

Evenzoo zag men nimmer zoo veel Schutters boven de kroegdeuren dan A°. 1830 en eerstvolgende jaren. Wij herinneren ons zelfs, op de Botermarkt het geheele hoofdkwartier uitgeschilderd te hebben gezien. Te Eindhoven hangt nog een *Rustende Schutter* uit, met dit dichterlijke opschrift:

Rust met lust,
En drinkt met maten,
Maar die geen centen heeft
Moet het drinken laten.

De tweede regel bewijst, dat het opschrift gesteld is in den tijd, toen het Matigheids-genootschap opkwam, en dat de kastelein zich dit niet tot vijand wilde maken. De Afschaffing echter achtte hij alleen raadzaam voor wie geen centen had.

En even als de Hollandsche hun Schutters, zoo hingen de Belgische kroegen *in den Garde Civieck* uit. Men kan er nog een zien te Gavere [1]).

En wie herinnert zich niet het bezoek der Japanners te Amsterdam? Ook daaruit is een nieuw uithangbord geboren: — *de Vergulde Japannees* op den Heiligeweg, bekend om zijn (vaak heel aardige) kranterijmpjes ter eere van Sinterklaas.

VII.

Enkele menschenbeeldjes, die uitgehangen werden, ontleenen hun oorsprong aan bijbelsche uithangteekens: dit is het geval met de veelvuldige herders, die aan allerlei winkels voorkomen. Wie stelde niet gaarne zijn huis of nering onder de hoede van *den Goeden* of *den Getrouwen Herder?* Bij sommigen ging echter de schriftuurlijke beteekenis mettertijd verloren en bleef slechts de figuur van den herder over, doorgaans zittende onder een boom en leunende op zijn staf, of blazende op zijn fluit, met een schaap twee drie om hem heen, waarvan men nog een mooi exemplaar uit den tijd van Prins Maurits in de Taanstraat zien kan. Hij werd dan ook meer bepaald de Schaapherder genoemd, en kwam weldra ook Gekroond voor; en als variant verscheen de Herderin tegen hem over, ook al nu en dan met een Kroon.

Op de Pijpenmarkt te Amsterdam was tot voor weinige jaren een herberg *de Schaapherder*. Boven de deur stond hij met zijn kudde gebeeldhouwd en gekleurd; en dat dit uithangteeken daar al eeuwen heugde bewees het opschrift boven de poort daarnevens: *die Scaephardcrs Poort.*

Bij een *Herder* op een luifel te Hoorn las men dit rijm, blijkbaar een zinspeling op den »Getrouwen Herder" van 't Evangelie:

* 'k Behoe mijn kudde zonder slapen,
En zorg voor mijn onnosle schapen,
Opdat de wolf haar niet verslint.
'k Wensch dat de Heer mij meê zo mint.

En, mede in de 17de eeuw, stond op den luifel van een tabakskooper in den Jordaan bij 't Karthuizerskerkhof te Amsterdam:

* Zoekt gij puikpuiks Tabak, zo gaat niet verder,
Maar komt hier in tot Fopoom, *in den Gekroonden Schaapherder.*

De Herderin — een aanlokkend voorwerp — hangt aan een logement te

[1]) De Potter, blz. 114.

Hasselt en op meer plaatsen uit; *de Gekroonde Herderin* o. a. aan een tabakswinkel te Groningen. Op de afbeelding, die wij zagen, draagt zij haar kroontje op den bol van een grooten flodderhoed, en het is wel wat raadselachtig, hoe ooit een Koning op zoo'n Aspasia verliefd is geraakt. Trouwens

Il ne faut disputer des goûts ni des couleurs.

De Torenwachter, een man, staande op een antieken burg, met de Trompet aan den mond, staat voor een pakhuis op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht op een steen, en stamt ook al af van den bijbelschen Wachter op den toren, den Trompetter op Sion, als men hem noemde in de 17de eeuw, toen dat symbool, ook in de spreektaal, zeer populair was, maar bovendien hier ook historisch te verklaren is, daar het gebouw in 1632 dienst deed als Doopsgezinde kerk.

VIII.

De vrolijke luim of bijtende scherts van sommigen bracht vermakelijke en satirieke toespelingen voort, die ook in beeldjes uitgehouwen of geschilderd werden.

Voor een luifel te Schagen stond een boer geschilderd, die schreide bij zijn stervende koe, met het bijschrift:

In de Bedrukte Boer.

* Zie hoe die arme duivel krijt,
Omdat zijn koe op sterven leyt.
Ik wed hij wis zijn wyf wel voor de koe zou geven;
't Wyf doet maar quaet: de koe geeft melk om van te leven.

»'t Gaat hoe langs hoe slimmer," zei de negentiende-eeuwsche boer »eerst m'n wyf, toen m'n koei, en nou m'n verken!" — men ziet dat de boeren voor 200 jaren net zoo waren als nu.

Een ander had op zijn wagenkrat een jongen laten schilderen, die in de eierkorf tastte, en daaronder:

* Ik tast toe en loer:
't Is een erfje van Kees de boer.

Heel duidelijk is de aardigheid niet; wellicht had Kees den jongen tot straf op zijn wagen laten zetten om hem zoo als eierdief ten toon te stellen.

Weleer hing aan een komenij *de Boer in de Eierkorf* uit, en aan een kroeg, op den hoek van de Joden-breëstraat, *de Boer in de Kan,* met dit rijm:

* In de Boer in de Kan,
Die wil die komt an.

Een en ander was toepasselijk op de nering, en een dronken boer in een eierkorf of in een kan te laten vallen had althans een komischen zin. Maar wat de *Meid in de Traliemand* te doen had bij een tabakskooper verklaren wij niet te begrijpen, en het bijschrift:

* Geen beter Toebak in 't Lant men vant, (*vindt*)
Als in de Meit in de Tralymant.

heldert het niet op. Mogelijk hebben wij hier aan den titel van een oud kluchtspel of aan 't referein van een toen bekend liedje te denken. Zoo was voor 50 jaren »Jan die sloeg Lijsje" en nog een half dozijn jaren vroeger »Passemijoole" in aller monden bestorven — en wie, die ze thans meer weet te verklaren?

Sommigen gaven zich zelve den naam van koddig, al was er in hun rijmen evenmin iets koddigs te vinden als er luim te ontdekken is in die van sommige negentiende-eeuwsche makers van luimige verzen: — men oordeele:

* Hier woont een *Koddige Draaier*,
In de werelt geen fraaier
En is er te vinden,
Want hij draait met alle winden.

Enkele waarden waren geestige grappemakers of wilden er voor doorgaan en hingen dan, om 't volk te lokken, hun eigen konterfeitsel met een narrekap uit. In 1623 hing te 's Gravenhage in 't Achterom zulk een nar uit, met het bijschrift: *'t Zotje*, waar eenigen van de samenzweerders tegen Prins Maurits hun intrek namen. Wij voegen hier de afbeelding bij van een middeleeuwschen zot, gevolgd naar een ouden steen, die in 1842 in de Langstraat te Arnhem uit den grond opgegraven is [1]).

Een arme drommel te Leuven hing zich zelven uit, met dit deerniswekkend rijmpje:

In den Soekelaar, (*Sukkelaar*)
Zijt hem genegen.
Was het niet waar,
Hij had het gezwegen.

In Engeland kende men weleer een uithangteeken, dat bestond in de afbeelding van een persoon, die alle lichaamsdeelen bezat, behalve een lijf: *Nobody* [2]), »geen lijf" of »Niemand." Bij ons heette die figuur met een eenigszins plomper naam: Kop en gat.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer L. H. Eberson, te Arnhem.

[2]) Een allergeestigst boekje onder dien titel vertoont op de titelplaat zulk een figuur,

Op een uithangbord waren een visscher, een akkerman, een weiman, een smid en een juffer geschilderd, met het opschrift: *de Vier Elementen;* terwijl men onder de afbeelding las:

* *Visscher.*	Ik zoek 't in 't water.
Akkerman.	Ik zoek 't in de aarde.
Weiman.	Ik zoek 't in de lucht.
Smid.	Ik zoek 't in 't vier.
Juffer.	Ach du narren alle vier. Wat dy soekst is immers hier.

Zeer bekend is de voorstelling, die weleer op tal van uithangborden, meest ten platten lande, te zien was:

Een Predikant,	met de woorden:	*Ik bid voor u.*
Een Advokaat,	» » » :	*Ik pleit voor u.*
Een Soldaat,	» » » :	*Ik vecht voor u.*
Een Hen, of een Boer met een Hen:		En of jij bidt of vecht of pleit, Ik ben de hen, die d'eieren leit.

In Engeland zag men 't zelfde denkbeeld, iets anders uitgedrukt; 't waren vijf figuren: 1°. de Predikant, met: »ik bid voor allen;" 2°. de Advokaat, met; »ik pleit voor allen;" 3°. de Boer, met: »ik onderhoud allen;" 4°. Koning George III, met: »ik strijd voor allen;" 5°. de Duivel, met: »ik pak ze allen meè." Men zal toegeven, dat de Hollandsche voorstelling, die Vorst en Duivel er buiten liet, wel zoo onschuldig was.

Op het uithangbord van een herberg aan den straatweg tusschen Alkmaar en Heiloo vindt men *de Vier Staten* (»d. i. standen") voorgesteld door een Edelman, een Predikant, een Burger en een Boer. De bedoeling is, eenvoudig, dat die daar allen voor hun geld te recht kunnen.

Te Rotterdam in de Raamstraat bij de Zandstraat vindt men, boven een herberg, een uithangbord, waarop een herberg is geschilderd bij een brug, die over een vaart ligt. In die vaart ligt een drenkeling, die: »Help! help!" schreeuwt. Over de brug wandelt een man met een pijpje in den mond, die hem zeer koelbloedig toevoegt: »Houje maar stil." Onder de voorstelling: »Vrij wijn" [1]).

Te Dordrecht aan de Nieuwebrug op den Steiger hing vroeger een bord, waarop twee bierdragers waren geschilderd, met de ruggen naar elkander gewend: de een wil den kelder in, de ander de deur uit, en daaronder:

---

in een kamer, bezig met alles stuk te slaan, om te gooien en te bederven, met het bijschrift: *Mr. Nobody amusing hemself.* 't Werd later nagebootst op een andere plaat, waar al hetzelfde werd toegeschreven aan de kat (*the cat did it*). 't Waren geestige toespelingen op de gewone verontschuldigingen, die men hoort als iets gebroken of weg is. 't Is altijd *niemand* (of *de kat*) die de schuld er van krijgt.

[1]) Door een onbekende hand ons toegezonden.

Door het dwaze misverstand,
Zijn wij hier zoo neêr geplant [1]).

Dezelfde voorstelling komt te Ouden Rijn en op meer plaatsen voor; ook te Gent, op den hoek der Galgebergsstraat, met het onderschrift: *In het Misverstand:* de afbeelding gaat hiernevens.

De Geleerde Man placht tot voor weinige jaren een beroemde herberg te zijn aan den straatweg tusschen Haarlem en Hillegom, tegenover de Bennebroekerlaan. Daar hing boven de deur, vroeger op 't uithangbord, later op 't glas geschilderd, de man uit, die, deftig in 't zwart gekleed, en met een boek in de hand, een geleerde voorstelde, doch, daar hij het hoofd door de sporten van een leer (ladder) stak, dubbel geleerd was. De herberg was des zomers altijd druk bezocht en het keerpunt der *équipages*, als zij 's Zondags den Heerenweg opreden. Koning Willem II hield er, toen hij nog Prins van Oranje was, altijd stil om zijn paard drinken te geven en maakte dan een praatje met Jan Duin, den alom bekenden kastelein. De herberg was tevens een *rendez-vous*, waar advokaten uit den Haag en Amsterdam te zamen kwamen konfereeren — en natuurlijk ook eten en drinken; — want Jan Duin moest er toch ook eenig voordeel bij hebben. Eens waren daar eenigen vergaderd, toen Mr. Aart Veder uit Rotterdam aan zijn *confrères* de vraag voorstelde, hoe zij den naam der herberg in 't Latijn zouden vertalen, zoo dat de woordspeling bewaard bleef. Men keek op en keek rond

En krabde zich den kop,
En gaf het eindlijk op.

Toen hij, met dien fijnen grimlach, die hem kenmerkte, het antwoord gaf: *Scaliger* — van *scala* »ladder" en *gero* »ik draag."

Den Geleerden Man heeft men dikwijls nagevolgd, ook op gevelsteenen, somtijds met het onderschrift: *Ik leer noch.* Ook *Geleerde Varkens* kwamen er bij, wat niet meer dan natuurlijk was; maar ook te Dordrecht, aan de Nieuwstraat, een boer op klompen, met een ladder op elken schouder en daaronder: *In den Geleerden Boer.*

Niet Mr. Aart Veder, maar toch een stadgenoot van hem, en wel een zwaardveger, gaf voor zijn luifel het navolgende raadsel op:

[1]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

* Hier verkoopt men degens schoon en klaar,
Al bij den Vermakelijken Dobbelaar.
F . . . . ! 't is een van de Hagenaars,
Daarom heeft hij ook 700 gulden aan renten 's jaars.

En gaarne doen wij een fraai ingebonden exemplaar van dit werk prezent aan hem, die 't ons oplost.

Te Edam had een winkelier twee duellisten op zijn bord laten schilderen en op den stok las men, aan de eene zijde: *Die dit wint verliest den hemel:* aan de andere: *Die dit verliest wint de hel.*

IX.

Eindelijk werden sommige beeldjes geheel willekeurig uitgehangen, of althans naar aanleidingen die ons onbekend zijn; ook bij navolging. Als 't den eenen tabakskooper *in den Visscher* naar wensch ging, hing een ander, die pas begon, den *Jongen Visscher* uit, en nog een, al was hij de jongste van de drie, den *Ouden*, en een vierde den *Gekroonden Visscher*. Soms las men bij die visschers:

* Dees Visser staat en gaat uit vissen,
Wat hij niet vangt dat moet hij missen.

En dan dikwijls nog een paar rijmen er bij, zinspelende op 't visschen op Gods — of op St. Petri — genade.

De Reus in 't Oude Doolhof (die thans in 't Stads-Archief oppasser geworden is) was de stamvader van tal van uithangteekens: wien 't lust die kan nog *den Reus* zien boven den ingang van een werf op 't Bickerseiland. Natuurlijk waren die afstammelingen zoo groot niet als hun stamvader.

Een deftig man met geplooiden kraag, langen mantel en den hoed in de hand, staat op een gevelsteentje uit 't begin der 17de eeuw, in de Bloemstraat, kort bij de Prinsengracht. Bovenaan leest men: *in den* — maar wat onderaan staat is met lood bedekt: zoo lang dat niet is weggenomen kunnen wij den lezer dus niet vertellen of 't een advokaat verbeeldt dan wel een dominee.

Evenmin weten wij, wie vertegenwoordigd wordt door een man, wiens borstbeeld, met open mond en oorbellen, men te Maastricht in 't Mariestraatje kan vinden. Duidelijk is, in dezelfde stad, op de Groote Markt een man, die een molensteen met beide handen torscht, terwijl het opschrift luidt:

1792. *In den Mevlensteen.*

T' is eenen sterken man,
Die hem draghen kan [1]).

[1]) Beiden medegedeeld door Jhr. V. de Stuers, te Maastricht.

Te Bergen-op-Zoom hing bij een Grutter *de Bruid op de Trappen* uit [1]), d. is.: »de Bruid, die altijd Bruid blijft." — Men kent (ook uit de verzameling van den Heer Harrebomee) het spreekwoord »de trappen van 't Stadhuis zijn glibberig"; en vermoedelijk was de eigenaarster der grutterij een Bruid geweest, die dat ook begrepen had en gedacht: »beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald."

Ergens (wij weten niet waar) hing *het Vliegend Kind* uit, met deze hatelijkheid er onder:

Wat staje hier en kijkt een kindjen op zijn vlerken,
Jij vliegt ook dapper hoog, maar weinig kunje 't merken.

In de Kolksteeg hangt aan een komenij *de Turksche Boer* uit; eens was hij gestolen, maar werd gelukkig door de zorg der politie terug gebracht [2]). Waarom die boer juist een Turk moet zijn, weten wij niet; wel, dat hij ook in de Nes en meer aan komenijen voorkomt.

De Akkerman, een van ouds zeer gewild uithangteeken, is doorgaans afgebeeld achter den ploeg, zijn tweespan bestierende. Op een gevelsteen in de Langestraat echter heeft hij nog een helper, die als postiljon op het ploegpaard zit.

In den gevel op de St. Antonies-breêstraat bij de Hoogstraat, waar thans een blaauwe steen met den naam *Rembrandt* staat, (die daar evenmin gewoond heeft als Vondel op den Achterburgwal) stond vóór 1830 een steen met een *Boomkweeker*, die een spade in de hand hield, en het onderschrift: *de Botienter*, wat wel de Boompjesenter zal moeten verbeelden [3]).

Bij de Zaagmolenspoort te Amsterdam hing voorheen *de Pagie* uit:

Dit is in de sleepdragende Pagie,
Die veel slooft voor weinig gagie.

Die pages (dikwijls Moortjes) uit de 17de eeuw, waren geen edelknapen maar knechts [4]): zoo zegt Jonker Jerolimo in Brederoos »Spaanschen Brabander" tegen zijn dienaar Robbeknol:

Krijcht mij mijn bonnet met den royen plumagie,
En mayn stekagie; gaat voort, haalt water, *pagie!*
Met een suyvere dwael (»*handdoek*") en het vergult lampet.

---

[1]) Medegedeeld door P.

[2]) Medegedeeld door den Heer A. Heinsius, te Amsterdam.

[3]) Zie KILIAEN: *Bolle*, germen.

[4]) En dat zijn ze in Engeland nog: allen, 't zij gij bij een Hertog of bij een Schoolmeester komt (zoo als wijlen mijn vriend G. van de Linde), in een blaauw buisje gedoscht met drie rijen koperen knoopjes: hun hoofdbezigheid is de brieven of kaartjes, die er komen, op een zilveren blaadje binnen te brengen. J. v. L.

Waarop Robbeknol, tegen 't Publiek:

Wat rijdme die vent! Hij weet wel, dat hij niet en het
Als een gebroken pot.

Eindelijk, en hiermede besluiten wij dit Hoofdstuk, in de Jonkersstraat hing uit:

In de man met Toebakspijpen.
Hier doet men niet als scharen en messeslijpen.

Dit klinkt niet rijmeloos, maar toch ongerijmd. — Hoe kwam 't een bij 't ander. Waarschijnlijk omdat de schareslijper een uithangbord op de Noordermarkt gekocht had, waar die — als men nog op de plaat in den Atlas van Fouquet kan zien, bij menigte te koop waren. Had nu de neringdoende daar 't mooiste of goedkoopste, dat hij vinden kon, gekocht, dan nam hij 't meê, en had hij er dan een opschrift bij, dat rijmde, wel! wat zou hij dan meer verlangen?

TWEEDE HOOFDSTUK.

LICHAAMSDEELEN.

Medea — een allerbeminnelijkste jonge juffrouw in haar tijd — sneed, toen zij met Jazon op de hort ging en haar vader hen op de hielen zat, haar broêrtje Absyrtes in onderscheiden stukken en verspreidde die langs den weg, opdat Papa zijn tijd zou verliezen met ze bijeen te zoeken. Ook in later tijden, en nog geen eeuw geleden, placht men de lichaamsdeelen zoo te verspreiden: en toch zullen wij, spijt den titel, dien dit Hoofdstuk draagt, daarover niet hier, maar bij een andere gelegenheid spreken, waar zulks beter te pas komt. Hier beschouwen wij elk deel afzonderlijk en beginnen, als van zelf spreekt, met het Hoofd.

Hieronder verstaan wij natuurlijk niet het Hoofd, dat, bij wijze van portret, den geheelen mensch vertegenwoordigt, en welke soort van uithangteekens wij reeds behandeld hebben; maar het Hoofd, dat als zoodanig uithangt, als b. v. het profiel, dat men te Maastricht in de Muntstraat zien kan, met het bijschrift *In het Gulden hoof* 1752 [1]). Die gulden Hoofden — oorspronkelijk ongetwijfeld Goudsmids-uithangteekens, doch later ook aan herbergen of bijzondere woningen voorkomende, waren van ouds zeer in trek. Te 's Gravenhage, op den hoek van Groenmarkt en Hoogstraat, ziet men, aan beide gevels, een verguld hoofd, en rondom: *'t Goude hooft* 1660. 't Was echter reeds honderd jaar vroeger als *het Gulden Hoofd* bekend. Uit een akte van 29 Maart 1578 blijkt, dat dit huis het inkomen van de straat had of de huur van eenige *cabaret-huisjes* op de markt aldaar. Dit recht, gelijk het in de verkoopakte van 5 November 1714 genoemd is, om de kleine steenen met zitplaatsen of kramen te bezetten, heeft in 1862 aanleiding gegeven tot een rechtsgeding met de gemeente.

Ook te Amsterdam was in 1567 een *Gouden Hoofd*, waar Andries Boeleszoon in woonde, en een eeuw later was te Leeuwarden *'t Vergulde Hoofd*

---

[1]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

eene der voornaamste herbergen, waar op 18 September 1695 aan Prinses Amalia en haar zoon Jan Willem Frizo door Gedeputeerde Staten een overheerlijk collation werd aangeboden, onder 't afsteken van vuurwerken en het branden van piktonnen, alles ter viering van de verovering van Namen.

Te Goes bij 't Stadhuis is nog een *Gulden Hooft*, en leest men in den gevel:

Dit huis is Gode bequame,
In *'t Gulden Hooft* is sijnen name.

Een opschrift, dat, honderd maal gevariëerd, even zoo vele malen voorkwam: men heeft slechts voor de kursief gestelde woorden andere in de plaats te zetten.

Zekere Levijn, die een kwaad wijf had, had ook een Gulden Hoofd als uithangteeken, en daarop maakte een poëet het volgende sneldicht:

Levijnen uithangbord is 't Gulden Hooft, dat 's waar:
Sijn Truy wil 't hoofd zijn, maar dit hooft geleek nooit haar;
Levijn is mooi gehooft: hij heeft (schoon tegen zin),
Een goud hooft voor zijn deur, een drommelskop daar in.

Doch behalve gouden hoofden zag men er ook andere, als b. v. *'t Zarasijnshooft*, dat in 1677 te Dordrecht uithing aan een huis, dat aan juffrouw Machelina van Mewen behoorde [1]): — *'t Romeins Keysershooft*, op de Jodenbreêstraat bij de Uilenburgersteeg in een gevelsteen [2]) en hiernevens in prent te zien: en vooral *'t Moriaanshoofd*, dat op tal van plaatsen aanwezig was.

Voor een paar honderd jaren zag men op den Binnen-Amstel een uithangbord voor een tapperij, op 't welk een kop geschilderd was met een zeer geleerd uitzicht en verwarde haren, waarin 't van muizen krioelde, en daaronder:

In het Hoofd vol Muizenesten [3])
Is de wijn voor gelt ten besten.

natuurlijk om de muizenesten te verdrijven.

---

[1]) Balen, Dordr. blz. 70. [2]) Medegedeeld door den Heer J. G. L. Rieke te Amsterdam.

[3]) *Muizenesten* is een verbastering van *muysenisse*, als men nog bij Kiliaen vindt en wat afgeleid is van *muyseneeren* (nog in 't Eng. *to muse*), „zijn geest met iets bezig houden." Zie hierover uitvoeriger Bato, *Tijdschr. voor Jongens*, Jaargang 1866, Dl. II, blz. 260.

Een tegenbeeld van dat figuur kijkt in de Koningsstraat van een geveltop op de voorbijgangers neêr: een leelijke kaalkop; — wellicht is hij daar in der tijd gezet door een pruikemaker, die van de kaalkoppen leven moest.

In 't midden der 16de eeuw hing te Amsterdam ergens *'t Houten Aangezicht* uit, waar de makelaar Lourens woonde, voor dat hij, in 1567, wegens de beroerten, de wijk naar elders nemen moest.

Armen placht men voorheen, als men over straat ging, bij honderden te ontmoeten, doch alleen om een voorwerp vast te houden, waar 't eigentlijk om te doen was: een hamer, zwaard, stokvisch, roemer of iets anders Was de Arm in een gevelsteen uitgehouwen, dan werd in het onderschrift. alleen het vastgehouden voorwerp genoemd, als b. v. *de Roode Hamer*, in de Hoogstraat te Rotterdam, *de Rontvis* in de Eggertsstraat te Amsterdam, *de Haemer* in de Spuistraat — al valt toch overal de Arm het meest in 't oog. Stak de Arm van den gevel uit, dan was hij meest altijd verguld. De meesten van die Armen, die vroeger zulk een blinkenden luister aan de straten gaven, zijn verdwenen onder den invloed der moderne begrippen, die den oorlog verklaren aan al wat uitstekend is: enkelen zijn nog over, of worden ons nog herinnerd. Zoo b. v. leest men nog boven de deur eener tapperij op de Leidschestraat: *den Vergulden Arm*, die zeker eens den voorbijgangers gul den beker aanbood; — evenwel als aan Tantalus, zoodat niemand er de lippen aan kon slaan.

De Gouden Arm hangt nog aan een logement te Maagdeburg uit, waarvan wij lezen:

> An Liebchens Brust, da ruht sich's warm,
> Doch auch im Bett *zum goldnen Arm* [1]).

Even als *'t Romeins-hoofd* hing ook *de Romeins-arm* uit, o. a. aan den hoek der straat te Amsterdam, die er nog naar heet.

De Handen zijn zeer talrijk onder de uithangteekens.

Vooreerst hing de enkele Hand uit, als zinnebeeld van den arbeid. *De Hand* was een brouwerij te Delft in de 17de eeuw.

Ten tweede, de Metalen Handen. Van deze kwam de *Gulden Hand*, vermoedelijk van goudsmids afkomstig, het meest voor. Wij kennen die reeds in de 15de eeuw en nog ziet men er verscheidene, b.v. te Maastricht een uitgestrekte hand, met kanten manchetten en het bijschrift: 1737 *De gulde handt*, op de twee gevels van een huis op den hoek van Groote Staat en Muntstraat [2]). — Maar aan de overzijde der Maas, te Wijck in de Hoogbruggestraat N°. 24, vindt men een hand afgebeeld met het opschrift: *In de Eysere Handt* [3]).

Ten derde, gekleurde Handen — meestal bij ververs, en zeer gepast;

---

[1]) Arthur Schmidt, *Magdeburg im Winter*.

[2]) [3]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers te Maastricht.

immers de verver is kenbaar aan zijn geverfde handen. Zoo zag men in 1656 *De Ghele Hant* op de Verversgracht bij David Fransz, ten wiens huize toen een R. K. Kerk was gevestigd. Te Antwerpen hing aan twee verschillende ververijen *de Blaeuw Hant* uit, en nog kan men die te Maastricht op de Groote Markt zien [1]). Te Amsterdam deed *de Zwarte Hand* van een verver den naam van Schoolsteeg in dien van Zwartehandssteeg veranderen. *De Roô Hand* eindelijk hangt op de Turfhaven te Hoorn uit aan een huis, dat in 1630 door Dominicus Sapma tot een Remonstrantsch bedehuis werd ingewijd [2]).

Ten vierde, *de Warme Hand:* deze hing uit aan 't einde van den Outewalerweg bij de brug van de Diemermeer, aan een herberg, die, voor het bouwen van het Rechthuis aan de overzijde, in 1777, ja nog lang daarna, zeer bezocht was. De afbeelding, zoo die er ooit geweest is, is sedert lang verdwenen; doch de plaats heeft nog altijd haar naam behouden, die op deze wijze verklaard wordt. Het was op die brug altijd ontzettend vol met rijtuigen [3]) en dus ook met tol betalen. De herbergier was tevens tollenaar en zijn hand had geen rust van geld ontvangen en teruggeven. Daarom zou men hem en zijn huis *de Warme Hand* genoemd hebben — warm n.l. van 't dubbeltjes tellen.

Ten vijfde, *de Volle Hand:* — voor ieder een aangenaam symbool; nog te vinden aan den Ysel tegenover Deventer.

Ten zesde, *de Schrijvende Hand:* — in 't midden der 16de eeuw een boekverkoopers- en kaartemakersuithangteeken, later dat der schrijfmeesters. 't Is een hand, die de pen voert. Nog enkele malen zien wij die afgebeeld op gevelsteenen, als in de Egelantiersstraat bij de Eerste dwarsstraat — en daar is de schrijfpen met een kroontje omgeven. Hier woonde eenmaal, in de eerste helft der 17de eeuw, het gouden tijdperk der schoonschrijfkunst, een *Maître de la Plume couronnée,* een kunstbroeder van Felix van Sambix en den Feniks Van den Velde en Lieven van Coppenol, — schrijvers, als Vondel zong:

Schryvers, die voor niemant wijcken,
Niemant vreesen, en gaen strijcken
Met de kroone van de Pen.

---

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers te Maastricht.

2) Door bezorging van den Heer Handelaar te Hoorn.

3) „Zeer sterke doortogt van rijtuigen", zegt Wagenaar, die nooit overdrijft.

Lieve hemel! wat is 't ellendige gekrabbel, waarmeê ons verbeterd onderwijs zich behelpen moet, wat is de smakelooze overhaal-methode onzer dagen bij de schrijfkunst van dien tijd, waardig, zoo als zij toen beöefend werd, een kunst te heeten: — »de zuster van Pictura," zei Karel van Mander: »oorspronkelijk uyt den hemel," zei Elias Noski; »d' eelste," zei Vondel:

d' eêlste die ick ken,
»Ay, kus eerbiediglijck dat becxken van de Pen.

Wanneer een zeventiende-eeuwer aan »de constigste en eêlste vernuften" verzocht, zijn »stamboeck" met eenige vrucht van hun pen of penceel te vercieren, dan schreef de hooggeleerde daar een regel Grieksch of Hebreeuwsch in (ook meestal kalligrafisch) en zijn beroemden naam er onder — wel eens het merkwaardigste van de geheele inscriptie: dan vulde de dichter een blaadje met Hollandsche, Latijnsche — ook wel Fransche of Italiaansche — verzen, veelal zinspelingen bevattende op namen en omstandigheden, soms geestig aangebracht, doch ook dikwijls staaltjes van valsch vernuft: — dan kwamen de schilder en de teekenaar, en hielden de eer op der S[t]. Lukas-bent, door met penceel of pen een kunststuk in miniatuur op 't papier te tooveren; — maar dan verscheen ook de *Maître de la Plume couronnée* in den kring der geleerden en kunstrijken en verrijkte het Album met een juweeltje van kalligrafie, waar nog na twee eeuwen het oog met welgevallen op rust. Doch waar kwam die *Plume couronnée* van daan? Het recht om die te voeren werd verworven op de opentlijke wedstrijden, waar de schrijfmeesters van 't gansche land aan deelnamen. Even als de Schutterijen van ouds prijzen stelden »tot eene oefeninge ende onderhoudinghe der Conste," en de Rederijkers de »Chaerte" deden uitgaan, om alle kamerbroeders ten prijskamp te dagen, zoo hielden toen ook de schoonschrijvers of, als men toen zei, de »schriftgeleerden", hun wedstrijden in de kunst. Een der beroemdste was die, welke in 1590 te Rotterdam plaats vond en door den ouden Van Mander »den vermaerden Veder-strijdt of Wedtspel der pennen" genoemd werd. Wellicht had ook deze Meester in de Egelantiersstraat — wij twijfelen of 't niet Antonie Smijters geweest zij — daar het gouden kroontje van zijn pen verworven.

Later, toen 't geslacht dier schrijfkunstenaars was uitgestorven en van de kunst niets overbleef dan het Krulwerk, later tot Prulwerk verbasterd, werd *de Schrijvende Hand* het uithangteeken der penschrijvers, die er hun beroep van maakten, brieven, rekesten en gelegenheidsgedichten te schrijven. Te Londen hing zij ook uit bij de huwelijksmakelaars in Fleetstreet.

Ten zevende, de Hand als wegwijzer. *De Hand van Leiden* is een herberg met een buurtje bij Amstelveen, »zo genoemd, omdat er een paal staat met een hand er aan, die den weg naar de stad aanwijst." [1]) Ook

[1]) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver.*

een winkelier op de Leidschestraat hing *de Hand van Leiden* uit, die naar de nabijgelegene poort wees — door welke toen de gewone weg naar Leiden liep. Den naam leest men er nog, doch de Hand is verdwenen·

Eindelijk, de Hand, die uit een wolk komt — en hoedanige ons uit tallooze prenten der 16de en 17de eeuw bekend is: men behoeft slechts de »Sinne- en Minnebeelden" van Cats op te slaan om er voorbeelden van te zien. Diezelfde Hand komt ook bij de uithangteekens voor: 't zij uitgestoken aan muur of deurpost als *tenant*, om 't symbool van 't bedrijf vast te houden, 't zij geschilderd op een bord of gehouwen op een gevelsteen, doch almede om iets vast te houden. Gevelsteenen, op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis en op 't Cingel bij de Lijnbaanssteeg strekken daarvan ten voorbeeld. Een Hand, die uit een Wolk komt, houdt een bijl boven een blok en boven de bijl is een kroontje geplaatst. Doch 't uithangteeken is *de Gekroonde Bijl* en op de Hand is toepasselijk al wat wij zoo even óver den Arm, als *tenant*, gezegd hebben.

De Hand komt ook voor in verbinding met andere lichaamsdeelen: kwakzalvers hadden meermalen een Hand, wijzende op een Oog of een Oor, om aan te toonen, dat de groote doctor zoo wel blinden als dooven genas. In de *Harleian Collection* te Londen berust een annonce van zekeren S. Ketelby, beëedigd arts, die woonde in de *Hand en het Oor*, in Exeter Street, Strand: en voorgaf doofheid, verlamming en nog veel meer te kunnen genezen. De annonce is te kurieus om ze niet te vertalen:

»Hij is thans bij machte niet alleen te genezen, wien anderen niet genezen kunnen, maar ook zulken, die hijzelf zes maanden geleden niet genezen kon. — NB. Hij helpt alle lijders, die door uitwendige oorzaken doof zijn geworden, hetzij geneeslijk of niet, in twee minuten, zoowel in 't donker als op vollen middag, wat geen ander kan doen."

Een andere Londensche kwakzalver had *de Hand en 't Aangezicht* uithangen. Voorts vindt men in Engeland nog een aantal kombinatiën met de Hand; b. v. aan gemeene koffiehuizen in Fleetstreet vroeger een Hand, die een koffieketel hield; dan, *de Hand en de Ster*, het *Hart in de Hand*, de *Hand en de Bal*, de *Hand en de Bijbel*, bij alle welke, zoo als bij ons de Hand uit de Wolk, de Hand slechts *tenant* is.

Van de Beenen kunnen wij alleen *het Enaksbeen* vermelden, dat weleer aan een kousenwinkel op Wittenburg uithing.

Voeten hingen en hangen nog in menigte uit, en wel als *de Vergulde* of *Gouden*, of als *de Witte Voet* aan herbergen, brouwerijen, winkels, fabrieken en bijzondere woningen; — maar juist niet bij schoenmakers, die toch 't meest met den voet te doen hebben. 't Is dan ook niet uit te maken, aan welk bedrijf dat uithangteeken zijn oorsprong te danken heeft. Het veld der gissingen is ruim; en wil men in spreekwijzen als: »op een grooten, op een goeden voet leven," »een witten voet bij iemand hebben," enz., een aanleiding tot die symbolen zien, wij hebben er niets tegen.

Te Antwerpen, op de Melkmarkt, leest men aan een goederenwinkel, niet, *in den witten Voet*, maar *in den Witvoet*. »Witvoet" is de spotnaam, dien de Aalstenaar draagt, gezamentlijk met dien van »Draaier" [1]).

Het menschelijk Hart vinden wij ook soms op uithangborden geschilderd, doch met een kroontje daarboven, als *het Gekroonde Hart*.

Zelfs de Baard kwam afzonderlijk voor, wel geen blonde, zwarte of grijze, maar de *Gouden Baard*, wat nog de naam is van een voormalig Gildehuis te Maastricht in de Kleine Staat. *La Barbe d'Or* komt te Parijs voor in de Rue la Bourdonnaie en te Amiens op de Groenmarkt. 't Is een oud en edel symbool uit de middeleeuwen. De Hertog van Lotharingen ging, na den slag van Nancy, waarin hij Karel den Stoute had verslagen, in plechtigen optocht het lijk bezoeken, gekleed in diepen rouw en vercierd met een gouden baard, die tot aan zijn midden reikte, naar de gewoonte der oude helden, die, na een schitterende overwinning op een vijand, met zulk een baard werden vercierd [2]).

Bij de kiezetrekkers hing steeds een groote *Kies*, doorgaans rood geverfd, aan een ijzeren stangetje uit: men kan er nog een van 't echte model in de Dirk-van-Hasseltssteeg zien. 't Spreekt van zelf, dat, bij voorname kiezetrekkers *de Gekroonde Kies* uithing; zoo voor honderd jaren, op den hoek der Botermarkt en (toenmalige, nu gedempte) Reguliersgracht, eene onder een vergulde kroon en van een gouden ketting omgeven; — en evenzeer spreekt het van zelf, dat de hedendaagsche dentiste, die op een vrij hooger standpunt staat, geen bord voor zijn deur heeft, maar een mooi kastje ten toon stelt met witte tanden op zwart fluweel, achter glas, soms beweegbaar bovendien, zoodat de ivoren gebitten de mine maken als hadden zij een krentebroodje beet.

De Mond is in Engeland al sedert eeuwen een kroegsymbool: hij wordt gapende voorgesteld, soms met een heelen os daarin, terwijl druivetrossen de plaats van een baard vervullen.

Wij zouden den Neus niet vermelden, daar geen snuifwinkel, zelfs geen brillekoopman dien ooit heeft uitgehangen, ware het niet, dat te Amsterdam een *huis met de neuzen* bekend is: en werkelijk zien wij daar, boven aan den gevel, drie neuzen, die nog al uitstekend zijn, aan even zoo vele aangezichten pronken.

't Huis staat op 't Cingel bij den Blaauwburgwal naast *de Zon* en de Neuzen worden op verschillende wijzen verklaard. Volgens de eene zou de man, die 't huis liet bouwen, twee zonen hebben gehad, even als hij zelf door de natuur met buitengewoon groote neuzen bedeeld, en hadden op een vrolijke partij eenige spotvogels aangeboden, een fraai lofwerk aan zijn gevel te laten maken, met de portretten van alle drie vercierd,

---

1) De Potter, blz. 122. 2) *Richardsoniana*, Londen 1776, p. 47.

wat door hem was aangenomen. Volgens een andere lezing stellen de drie koppen man, vrouw en dochter voor. 't Kan zijn; doch wij gelooven dat wij met dezelfde famielje *Mamouchette* te doen hebben, wier wapen in den gevel van 't huis *Parijs* op de Bierkaai bij de Pijlsteeg staat [1]). 't Kan echter ook zijn, dat daar op 't Cingel die Sinjeur Groenestein woonde, van wien Jan Zoet zong:

De geevel van het hoofd is een regtschapen domp,
Dat kan ons Groenestein met zijnen snaavel toonen:
Want wie hem wel beziet, die agt hem voor geen lomp;
Maar waardig met een kroon van Neuzenburg te kroonen [2]).

Maar wie dan ook dat huis op 't Cingel heeft doen bouwen, hij heeft zich zijn neus niet geschaamd; en waarom ook zou hij zulks gedaan hebben? goede neuzen zijn ten allen tijde wetsteenen van 't vernuft geweest; maar hebben tevens gegolden als uithangteekens van knappe koppen; daarvan kunnen onder meer die van Jan de Witt en Prins Willem III getuigen.

Te Gent, bij de Akkergemkerk, staat een herberg, die gedoopt is: *Marsch dat been.* Hier beduidt *been* »gebeente, doodsbeenderen." Ten tijde, toen nog rondom elke parochiekerk een kerkhof lag, vond een werkman aan den hoek van de Akkergemvest eenige beenderen, welke hij verachtend wegschopte met de woorden: »Marsch dat been." De Akkergemsche koolkappers (de toenaam der parochianen) waren over dien smaad, hun aangedaan, zeer vertoornd, en 't schempwoord bleef in 't geheugen, zoodat het, toen ongeveer honderd jaar later op dezelfde plek, waar 't Akkergemsche been was weggeschopt, een kroeg kwam te staan, daar als opschrift voorkwam en er nog te lezen is [3]). 't Is intusschen nog al karakteristiek, dat de toorn der parochianen over den smaad, hun gebeente aangedaan, na honderd jaar gegist te hebben, zich oploste in het bouwen van een kroeg.

[1]) Zie Deel I, blz. 366. [2]) *Digtk. Werken*, p. 304. [3]) De Potter, blz. 55.

DERDE HOOFDSTUK.

HANDEL, SCHEEPVAART, LANDBOUW EN VISSCHERIJ; FABRIEKEN, WINKELS EN WERKPLAATSEN.

De uithangteekens van deze soort zijn meest gevelsteenen — in den regel uitvoerig en goed bewerkt — soms ook houten *basreliefs* boven de deurpost, of geschilderde uithangborden. De laatste komen veelal aan herbergen voor, en, ook al munten ze maar zelden door kunstwaarde uit, hebben zij toch door de eigenaardigheid der voorstelling doorgaans iets aantrekkelijks. Even zoo is 't gesteld met de *basreliefs* aan de deurposten, vooral wanneer die met kleuren zijn afgezet.

Een andere eigenschap van deze uithangteekens is, dat zij bijzonder weinig aanleiding geven tot kritische beschouwing; dewijl zij, door hun uitvoerigheid zoo wel als door den aard der voorstelling, zich zelve verklaren. Wij bepalen ons dus tot een overzicht en voegen er de afbeelding van eenige fraaie gevelsteenen bij.

De Koophandel is een uithangbord, dat dikwijls aan tabakswinkels gevonden wordt: een groep balen en vaten op den voorgrond, waartegen een Merkurius leunt, en een koopvaardijschip in 't verschiet; — het bord zelf verdwijnt echter al meer en meer, en waar wij 't kort geleden nog zagen, lezen wij nu alleen maar: *de Koophandel*, zonder meer.

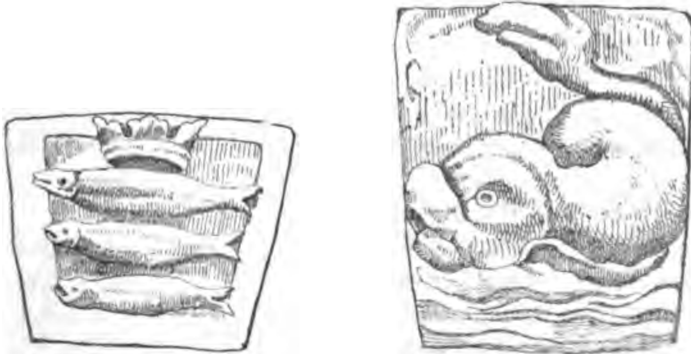
Handel en *Landbouw* te zamen zijn door hun attributen aangewezen op een fronton uit het einde der vorige eeuw aan een huis op het Vrijthof te Maastricht [1]).

Bijzondere takken van den handel komen dikwijls voor in verband tot de lokaliteit, en de voorstelling is, juist omdat de algemeenheid hier wegvalt, te levendiger en aardiger. *De Veehandel* hangt uit op een geschilderd bord van een tapperij op de Weesperstraat tegenover de nieuwe veemarkt; 't is een bord vol ossen en schapen en in de handen klappende beestekoopers: — *de Kaashandel* hangt te Hoorn uit aan een logement; en de

---

[1]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

Huidehandel is het opschrift van een steen aan de Oostzijde van het Oosteinde te Delft, waarop men twee kooplieden ziet afgebeeld, aan weêrszijde van een ossehuid staande en elkander den handslag gevende. — *De Scheepvaart* is ruimschoots vertegenwoordigd, behalve door Neptunus en zijn stoet, door tal van vaartuigen [1]), waarover later. De *Landbouw* wordt op een menigte geschilderde uithangborden gesymbolizeerd door zaaiende en ploegende akkerlieden. Men vindt die meest aan kruideniers- en tabakswinkels in binnensteden, waar de boeren uit den omtrek zich van den noodigen voorraad komen voorzien. De *Visscherij*, vertegenwoordigd door tal van visschen, waarover wij ter bestemder plaatse zullen handelen, en, in plaatsen, die voornamelijk door de visscherij bloeien, door geschilderde herbergsuithangborden; zoo de *Visscherij* te Schiedam, de *Visscherijen* te Middelharnis [2]). De voorstellingen zijn natuurlijk gewijzigd naar de lokaliteit. Te Amsterdam werd de visscherij vroeger doorgaans vertegenwoordigd door de *Walvischvangst*, op gevelsteenen waar men een walvisch ziet, waterstralen uitspuitende, met een schip op den achtergrond, en mannen in een boot, die den visch harpoenen, op den voorgrond. Men kan er een voorbeeld van zien in de Vijzelstraat tusschen de Heeren- en Keizersgrachten. Hoe te Vlaardingen *de Groote* en *de Kleine visscherij*

op gevelsteenen zijn afgebeeld, vertoonen bovenstaande afbeeldingen.

De fabrieken, winkels en werkplaatsen zullen wij in vieren verdeelen, naar de uitgangen der benamingen op *ij*, *winkel*, *molen* of *werk*.

Die op *ij* stellen allen werkplaatsen voor, die geen verklaring behoeven; wij bepalen ons bij 't geven van eenige voorbeelden.

Talrijk waren de uithangteekens, die een Drukkerij voorstelden, en enkele zijn er nog op gevelsteenen overgebleven, b. v. te Leeuwarden in de St. Jacobsstraat, waar men niet alleen de drukkerij, maar ook een verzameling van boeken in den gevel ziet [3]). De *Druckerije* hing in 1621 te

[1]) Zie Deel I, blz. 129 en 319. [2]) *Nederl. Stad- en Dorpbeschr.*

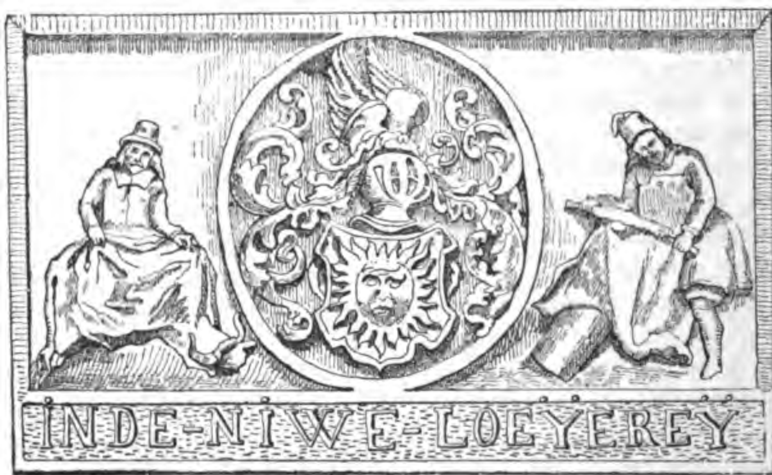
[3]) Medegedeeld door den bewoner van 't huis, den Heer E. J. Kuipers

Hoorn uit bij den boekdrukker Jan Jochemsz. Bijvank, — in 1656 te Haarlem op de Groote Markt, bij Vincent Casteleyn, wiens zoon Abraham de eerste uitgever was der Haarlemmer Courant, — te Middelburg op den Dam bij Simon Meulert. — *De Nieuwe Druckerije*, in diezelfde eeuw, bij den boekverkooper Jacobus van Egmont op de Reguliersbreêstraat te Amsterdam, en bij Geeraert van den Vivere te Middelburg; — en, een eeuw later, *de Nieuwe Konst- en Boekdrukkerij* bij Gijsbertus Noorman in dezelfde stad.

Te Groningen was, in 't begin der 17de eeuw, *de Vergulde Drukkery* het uithangteeken van Hans Sas, wiens zondagsche naam Joannes Sassius luidde: de man moest natuurlijk zijn naam verlatijnschen, want hij was Akademiedrukker; als Hans Sas was hij bovendien Taalman van de Gezworene Meente en Hopman der burgerij.

Gekroonde drukkerijen had men natuurlijk ook; maar er is baas boven baas. Simon onder de Linde, aan de Vischmarkt te Dordrecht, die in 1678 Balen uitgaf, had op zijn bord: *de Gróote Gekroonde Druckerye.*

Even als de Bierbrouwerijen plachten de Looierijen slechts een eenvoudige figuur tot uithangteeken te hebben, meestal een dier, en wel een van die soorten, wier huiden tot leêr bereid werden, of ook een laars (waarover later). Maar een looierij in de Nieuwe-looiersstraat maakte 't veel zwieriger en pronkte met een mooien gevelsteen, zelfs met het wapen van den eigenaar in 't midden.

Branderijen hadden dikwijls den distilleerketel uithangen, met nog een bijzondere figuur (Zon, Hamer, Wildeman, enz.), die den naam der inrichting aanduidde; toch werd somtijds, in de 17de eeuw, de Branderij zelve in steen afgebeeld en in den gevel gemetseld. Op de Lindengracht kan men een fraaie afbeelding van *de France Branderij* vinden, met de

Cévennes, of andere Fransche bergen, in 't verschiet.

Een tafereel van een Hoedemakerij schijnt in de 17de eeuw te hebben uitgehangen op de Prinsengracht bij de Leidsche-kruisstraat; maar werd vervangen door een steen met de enkele woorden: *de Hollantsche Hoedemakerij A°.* 1736. 't Herinnert ons een tak van nijverheid, die te Amsterdam vroeger sterk bloeide, maar tevens de »groote insolentiën en complotterijen" van de hoedemakersknechts. De bloei der fabrieken ging doorgaans gepaard met baldadigheid van 't werkvolk. Den zondag, in plaats van naar de kerk te gaan, zaten zij in de kroeg, waar 't Hoedemakers Welvaren uithing, te zuipen en elkander op te hitsen, »tot schade ende nadeel van hare Meesters, mitsgaders bederf van derselver winckels" — en bovendien tot gruwelijke ergernis van Mijne Heeren van den Gerechte, die geen komplotterijen in hun stad wilden hebben; — waarom dan ook die Heeren den 18den Mei 1657 een keur maakten, waarbij zij ordonneerden en statueerden, dat er geen komplotterijen meer zouden zijn; want dat 1°. geen knecht er meer deel aan mocht nemen, en 2°. geen meester een knecht, die 't evenwel deed, in zijn dienst zou mogen houden, alles op een boete van zoo en zoo veel.

En de keur hielp — niets. De hoedemakersknechts gingen 's zondags naar de kroeg als vroeger, en maakten komplotterijen als vroeger — voornamelijk daarin bestaande, dat zij geen vreemdelingen op de winkels wilden dulden; dat ze alle knechts, die met een vreemdeling op een winkel werkten, voor schelmen en den winkel zelf voor vuil verklaarden, waardoor deze door alle knechts verlaten moest worden. En de meesters joegen de knechts, die daaraan deel namen, evenmin weg als vroeger, want zij hadden geen anderen om hen te vervangen: — en niemand betaalde de boeten. En zes jaren later zagen Mijne Heeren van den Gerechte verwonderd op, dat de keur niets geholpen had en »tegens hunne goede meening en intentie merckelick overtreden en gecontravenieert" werd — en toen stuurden zij een stadsbode met de keur in de hand op alle hoedemakerswinkels om die aan de knechts voor te lezen en alle knechts hun hand te laten teekenen ten onderpand, dat ze de keur zouden nakomen. — En toen hielp het? — Zoo veel, dat het in 1721 nog precies het zelfde was, en de Heeren alweêr een keur maakten, en deze in 1723 nog eens gerenoveerd moest worden. Wat er eerst een einde aan maakte was de verminderde bloei der nering, die van zelve de knechts bedaarder deed worden.

De Hollandsche Kaaskooperij kwam vroeger zeer veel voor, mooi geschilderd met boertjes en boerinnetjes bij de stapels kazen: men leest den naam nog voor een winkel op den Haarlemmerdijk; maar de schilderij is verdwenen.

Zeer opmerkelijk is 't, dat een Hollandsche steen, *d' Kaashandelary*, is ingemetseld boven een zijdeur van 't kasteel Abbotsford, het bekende verblijf van Sir Walter Scott. Wij geven hem hier volgens de afbeelding, door den Heer C. P. van Eeghen op de plaats zelve genomen.

De Meierij, niet die van den Bosch, maar de *Villa Rustica*, of »groote boerenhofstede," staat uitgehouwen op de Keizersgracht aan den hoek der Brouwersgracht. 't Is een vrij uitvoerige voorstelling van 't boerebedrijf. Ja ook de Bleekerij komt als uithangteeken voor; te Dordrecht vertoont een gevelsteen, Wijk C. n°. 1005, *de Gekroonde Bleekerij*.

Een fraaie *Bakkerij* ziet men afgebeeld in den gevel van 't hoekhuis der Nieuwebrugssteeg en St. Olofspoort [1]).

Aan 't voormalige Smidsgildehuis te Hoorn vond men een gevelsteen met de nevensstaande afbeelding der *Smederij* [2]). 't Zal een dergelijke voorstelling te Leeuwarden geweest zijn, waaronder weleer de volgende dialoog te lezen stond:

---

[1]) De *Komenij* is reeds afgebeeld Deel I, blz. 117.

[2]) Medegedeeld door den Heer Handelaar, te Hoorn.

'Hou Man,
Daar is de kan!
Wel Wijf, de kan is mijn gerijf,
Maar wachtje voor de vonken;
Het ijzer heet, moet eerst gesmeet,
En dan daarna gedronken.

De Geschutgieterij te Middelburg moet ook in deze rubriek vermeld worden; al wordt die naam, in het opschrift, dat er voorstond, niet vermeld, maar een andere, *het Klokhuis*, dien zij als Klokgieterij droeg: en dat opschrift luidde:

'Hier in het *Klokhuis* wordt het grof kanon gegoten,
Dat aard en zee en lucht doet beven door zijn kracht;
Wanneer het uitbraakt wat het lichaam heeft besloten,
Dan proeft zijn vijant eerst die onweerstaanbre macht.

Winkels ziet men op gevelsteenen en uithangborden, op de laatste dikwijls vrij poetsierlijk afgebeeld, wanneer de kladschilder den winkel te gelijk van binnen en van buiten heeft willen laten kijken en zoowel de toonbank als de straat met een opslag doen zien; men vindt daar nog een voorbeeld van op de Oude-schans bij de Eerste-Batavierdwarsstraat.

't Eenvoudigst uithangteeken van deze soort was *'t Winckeltken* te Antwerpen; maar dat was ook in 't begin der 16de eeuw; nu klinkt niet alleen winkel, maar zelfs magazijn reeds te eenvoudig en 't moet *bazaar* zijn. 't Fraaiste, dat we zagen, is *de Groninger Koussewinkel*, een gevelsteen in de Heisteeg te Amsterdam, die daar van de 17de eeuw is overgebleven.

Even zoo heeft een gildebroeder en tijdgenoot van Jan Vos ons de afbeelding van zijn winkel nagelaten en, als men ziet, nog een wijze les er onder.

BENEYT NIEMANS PROFEYT
LAAT ELLECK OP HOOPEN BOUWE
WANT OF GY HET SCHOON BENYT
HET FERTUYN SAL SYN LOOP HOUWE

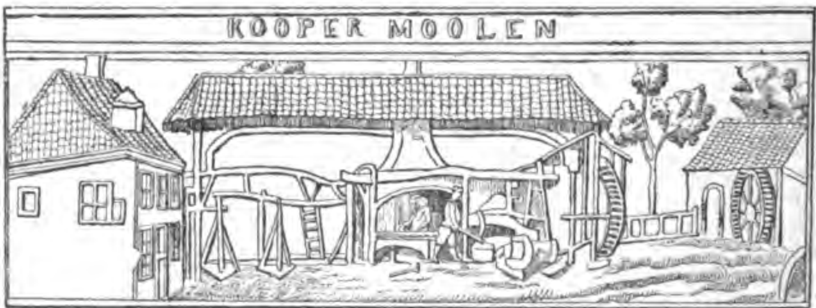
De Haagsche Krantwinkel hing in 1708 in de Stilsteeg uit: de *Boeck-Winckel* in de 17de eeuw bij Joost Hartgers, boekverkooper in de Gasthuissteeg: de *Boeckbinders-Winckel* in 1604 bij Am-

brosius Janszoon in de Halsteeg: *de Boek- en Bijbelwinkel* in de tweede helft der 18de eeuw te Groningen bij Lubbertus Huysingh: *de Schilderij-winckel* te Middelburg bij Jan Pietersz. van der Venne in de 17de eeuw: *de Caartwinckel* bij C. Allardt te Amsterdam op den Dam, en de *Gecroonde Const- en Caertwinckel* bij Clement de Jonge in de Kalverstraat.

De Oude Damster Garenwinkel is een aardig gekleurd basrelief boven de deur van een garenwinkel, die even vermaard als oud is, op den Nieuwe-zijds-voorburgwal bij de St. Nikolaasstraat: twee mannetjes ter wederzijde van een garenvat en menigte balen en strengen daarom heen.

De Haagsche Paraplúwinkel is een geschilderd uithangbord op de Weesperstraat bij de Heerengracht, waarop de winkel met een paar beeldjes door den leerjongen van een kladschilder is voorgesteld.

Wij gaan over tot de Molens, die men, in verschillende soorten ziet uithangen; *de Suikermolen* b. v. in de Laurierstraat; — *de Roo Olymolen* op 't Cingel bij de Leliestraat: — en van den *Koopermoolen* een zeer fraai exemplaar in de Warmoesstraat bij de Kapelsteeg, hiernevens afgebeeld:

een dergelijke van 1746 vindt men nog boven de deur van een huis op de Keizersgracht bij de Hartenstraat.

Te Dordrecht vindt men nog afbeeldingen van *den Trasmolen*, in de Groote-Kerk-buurt, en van *den Rosmolen* op een gevelsteen Wijk D. n°. 983; terwijl een andere, Wijk C. n°. 1392, nog een afbeelding van *den Klandermuelen* van 1646 geeft[1].) 't Zijn allen de uithangteekens der fabrikanten, die eenmaal 't bedrijf uitoefenden, waarvan zij op hun gevel de voorstelling vertoonden.

Grutters lieten gewoonlijk op hun uithangbord *den Grut-* of *Gortmolen* schilderen, dien men nog hier en daar wel ontmoet. Bij een daarvan, die in de Langestraat hing, las men:

De werelt holt en springt gantsch buyten bant en beugel,
Gelijk een moedig paart ontslagen van den teugel.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Wat echter al zeer weinig bij zijn gortmolen paste; aangezien het daarin loopende paard veeleer een symbool is van gedwongen en slaafschen arbeid.

Beter paste in den mond eens Grutters het volgende rijm:

> *In de Wijker Gortmolen* kan men goedkoop harde scheepsgort halen,
> Zo goetkoop als men de slegte bij een ander moet betalen.

Van *den Snuifmolen* kennen wij geen afbeeldingen; echter komt hij als opschrift voor.

Ook op werk gingen vrij wat namen van uithangteekens uit: men had *het Kastemakerswerk*, *'t Beste Werk*, *'t Nieuwe Werk*, *'t Begonnen Werk*, enz., met de afbeelding gewoonlijk er bij. Zij zijn thans bijna geheel verdwenen. Een vindt men er nog voor een gevel in de Vinkenstraat: een gekleurde voorstelling van den pas begonnen bouw van een huis, en daaronder:

Int begonne Werck.

VIERDE HOOFDSTUK.

HANDELSARTIKELEN.

Wanneer wij spreken van uitgehangen Handelsartikelen of koopwaren, bedoelen wij niet die dingen *in natura*, maar een afbeelding daarvan. Zeker is het ten toon stellen der winkelwaren aan deur en vensters even oud als de winkelnering zelve. Reeds de Grieksche en Romeinsche verkoopers van eetwaren wisten zeer goed klanten te lokken, door hun geitevleesch met mirtetakjes te besteken, of hun varkensribben tusschen olijven en vijgen te leggen (een aanduiding, met welk voedsel de geiten of varkens gemest waren), of door fraaie monsters van hun artikelen onder vazen met water gevuld te plaatsen, waardoor die voorwerpen altijd grooter schenen dan zij werkelijk waren. Dat alles is uitstallen, en wij spreken alleen van wat uitgehangen wordt, niet om verkocht te worden, maar als teeken van wat men te koop biedt, en daaronder zouden dus wel gerekend kunnen worden, b. v. de honderden kleine schildpadjes, die men, te Londen in de schildpadsoep-huizen, of te Parijs bij Chevet, in de vensterkozijnen ziet op en neêr wandelen, alleen om aan de lekkerbekken te toonen, dat hun papaas en mamaas binnen zijn en ieder ze daar bestellen kan om ze aan zijn *lunch* of aan zijn *diner* te gebruiken.

Maar even als de gezegde handelaars in fijne eetwaren uitstallen wat zij niet of nog niet verkoopen, om te toonen wat zij te koop hebben, even zoo stallen boekverkoopers titelpaginaas en vignetten uit van boeken, die min gezocht worden, om te herinneren, dat zij er betere in hun winkels hebben, waarvan zij de titels niet uithangen om de exemplaren niet te schenden. Diezelfde reden, dat verkoopbare goederen niet kunnen uitgestald worden zonder alras door stof, zon, regen of hoe dan ook bedorven te worden en alzoo niet langer verkoopbaar te zijn, heeft reeds vroeg den winkelier genoopt, liever de afbeelding dan de zaken zelve ten toon te hangen — vooral als zulks buiten de deur moest geschieden. Ten andere deed de behoefte aan een naam voor den winkel daartoe dikwijls het handelsartikel kiezen, vaak in den vorm van een baal, vat of zak, en

dit, geschilderd of gebeeldhouwd, aan den gevel uithangen. Van daar zoo vele balen, vaten, zakken, kisten, pakken, enz. als uithangteekens. Wij zullen er slechts een overzicht van geven.

Onder de gevelsteenen, waarop deze soort wordt vertegenwoordigd, is die, waarvan de afbeelding hiernevens gaat, een der fraaiste. Hij staat

in den gevel, waar thans de drukkers Gebroeders Binger wonen, doch waar, in het laatst der 17[de] eeuw, een katoenhandel gevestigd was. De steen vertegenwoordigt ons den koopman, die te midden der katoenbosschen van Koromandel zijn inkoopen deed, wat natuurlijk maar een bluf was, vermits de katoenbalen met de schepen der Oostindische Compagnie herwaarts gevoerd werden, en de reis van den koopman, als hij zich van nieuwen voorraad had te voorzien, zich niet verder dan naar de Hoogstraat had uit te strekken.

Even als de katoenhandelaar *de Katoenbalen*, hing de zijhandelaar *de Zijbaal*, de hennepkooper *de Hennepbaal*, anderen weêr *de Koffy-*, *de Rijst-*, *de Gierst-* of *Meebaal* uit.

Op de Zijbaal vinden wij een rijm, dat te Monnikendam uithing:

• Hier in de Zijbaal verkoopt men veel slag van Zijen,
Die 't later weven wil moet het eerst doen berijen.

Te Rotterdam, in de Boompjes, stond een Hennepbaal voor een luifel geschilderd, en daaronder:

• Hier in de Hennepbaal verkoopt men hennep en touwen,
Schoon dat de dieven van dat stof niet veel en houwen,
Nochtans is 't voor het land heel dienstig, als men in zee
Het schip wil stieren dat men takelt op de ree.

De Twee Levantsche Coffybalen hingen in 1709 uit bij Frederik Smit in de Keizersstraat bij de Oude-schans, en in 1707 vinden wij David Jansz., Koffieschenker *in de Koffybael*. Nog hangt de Koffybaal bij verscheiden Kruideniers uit; de Rijstbalen mede, als ook bij Grutters. Te Rotterdam

in de Molensteeg vindt men *de 3 Rijsbalen* op een ouden gevelsteen. Te Amsterdam op de Anjeliersgracht hingen weleer *de Gierstbalen* uit; te Utrecht in de Twyestraat leest men nog *in de Meelbael* op een gevelsteen [1]), en te Delft op 't Oude Delft, wijk 4 n°. 469, *in den gulden Meebael.* Men ziet, dat ook zelfs bij balen het vergulden niet vergeten werd: hoe meer men hetgeen men vertoonde in de oogen kon laten schitteren hoe mooier, al was 't maar klatergoud op den groven draad van een baal, en men begrijpt daarbij hoe noodig het veeltijds was het spreekwoord in herinnering te brengen: »het is al geen goud wat er blinkt."

Stukken laken zag men dikwijls afgebeeld. Op de Prinsengracht bij de Vijzelstraat ziet men boven een poortje drie uit steen gehouwen stukken laken en daarboven *het gekroonde Laken;* terwijl men te Dordrecht, op een gevelsteen, wijk D n°. 30, *het Groene Laken* vindt [2]).

In de St. Annastraat te Amsterdam vertoont ons een gevelsteen uit de 17de eeuw twee stukken, waar een Kat overheen komt kijken. In 't verschiet boomen, die een tropisch voorkomen hebben, en een stadspoort. Zeker was *de Kat* het eigentlijke uithangteeken en doelt de rest op den handel van hem, die den steen heeft laten uitbeitelen. Indien de beide stukken katoen voorstellen, dan kunnen de boomen katoenboomen verbeelden, en de stadspoort die van Negapatnam, de hoofdzetel van onzen katoenhandel, te onzaliger ure, bij den vrede van 20 Mei 1784, aan de Engelschen afgestaan.

Broer Stegman, koopman op den Fluweelenburgwal, had in 1697 *'t Armozijn* uithangen; — een zeer kostbare stof, waar de zeventiende-eeuwsche juffrouwen japonnen van droegen.

'k Wil Sondaeghs in 't tamast gaen en 's werkedaeghs in armozy,

zoo hoorde, volgens Hooft, in zijn tijd, dien der »oude eenvoudigheid," menig man zijn lieve wederhelft »dagelijks snappen" [3]).

Aan linnenwinkels zag men uithangen: *'t Stuk Linnen, 't Alkmaerse Linnen, de Webbe Linnen, de Drie Webben, 't Ongepapt Linnen, 't Gepryseert Linnen, 't Stapel Linnen.*

Ook andere artikelen werden bij stapels uitgehangen. *In den Staapel*

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

[2]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk. [3]) *Warenar.*

Koffie vonden wij bij een kruidenier te Groningen. *De Gekroonde Stapel Cnoopen* hing in 1656 uit bij Pieter Voskuyl in de Warmoesstraat, ten wiens huize destijds een R. K. kerk gevestigd was. Aan een andere R. K. kerk op de Stroomarkt bij de brouwerij *'t Osje* hing in 't zelfde jaar *'t Stapel Kurck* uit. En te Nijmegen aan de Waal *'t Stapel Was*, met dit rijm:

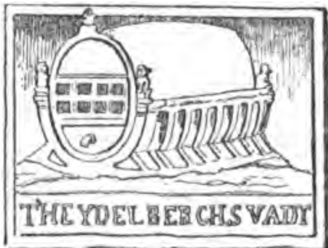
Hier in de Stapel Was maakt men waskaarsen om te kijken;
Ook wasligt voor de snijers, om de naden te bestrijken.

Vaten hingen er in ontelbare menigten uit. Van het Worstvat is reeds gesproken [1]). *'t Suikervat* hing vooral uit waar men soet verkocht. Suiker was bij onze voorouders een zinnebeeld van al wat liefelijk en begeerlijk was. Een vrijer noemde zijn meisje: »mijn suikerde pry" [2]) en Pers wist zijn sonnet tot aanbeveling van »den Gulden Winckel" niet krachtiger te sluiten dan met:

De Deught bereyckt de kroon, zy eyndicht al in suycker [3]).

Van *'t Tabaksvat* staat nog een mooi exemplaar op de Gelderschekaai bij den Schreiershoek, en wij vonden 't ook aan een tabakswinkel te Harlingen, en *'t Nieuwe Tabaksvat* te Groningen. *'t Koffijvat* zien wij nog geschilderd boven een kruidenierswinkel op den Nieuwendijk bij de Ramskooi; *'t Smirrens Rozijnvat* gehouwen op een gevelsteen op de Reguliersbreêstraat, waar 't nog volkomen op zijn plaats is, vermits er nog altijd een kruidenierswinkel gevestigd is. *'t Spijkervat* hing weleer in de Hoogstraat over de Zanddwarsstraat uit: *'t Vlasvat* in 1566 bij de weduwe van Pieter Dirkszoon; terwijl *'t Potasvat* een mouterij was op 't Roeterseiland, waar in 1670 een brand woedde, die wel drie dagen aanhield. *'t Garenvat* hing vroeger aan vele garen- en lintwinkels uit [4]) en *'t Zuurkoolvat*, natuurlijk met het adjectief *Frankforter* daarbij, staat nog op menig uithangbordje boven kelders geschilderd.

Maar talrijker nog als uithangteekens dan de vaten, die drooge waren inhielden, waren die, waar dranken van alle soort in geborgen werden. *'t Wijnvat* was, en is nog, een gewoon uithangteeken van tapperijen. Maar aan 't hoofd van alle wijnvaten blinkt het Heidelberger, dat meer dan twee honderd voeder wijn bevatten kan en nog in den kelder van 't Slot ligt, maar thans leêg; er is sedert 1781 geen druppel wijn meer in geweest. Sedert meer dan twee eeuwen pronkt het als uithangteeken op 't Rok-in en wij geven er hier de afbeelding van.

[1]) Zie Dl. I, blz. 91. [2]) *De Bruiloft van Kloris en Roosje*, 1e Tooneel.
[3]) Vondels *Leven en Werken*, Dl. I, blz. 151. [4]) Vergl. Dl. I, blz. 99.

Op een Duitschen gedenkpenning, op welks voorzijde het vat was afgebeeld met het jaartal 1664, en de opgave van den inhoud: »204 fuder 3 ohm 4 virt", lazen wij op de keerzijde dit rijm:

Von Carl Ludwig bin ich erbaut,
Dem Carl Philipp wurd anvertraut,
Da dieser zur Regirung kahm,
Und von den Land die Handtreu nahm. 1716.

Voorts: *'t Rinse Anijsvat*, *'t Kristallen vat*, vroeger ook: *'t Stukvat*, *'t Beste* of *'t Patersvaatje*. Van 't laatste sprak reeds Horatius, en sedert zijn tijd bleef men volhouden met zinspelingen te maken op den fijnen proef der geestelijke heeren, b. v. in 't oude liedje:

Dichte bij de Goude Leeuw,
Gaf ik een verbruide schreeuw:
'k Sprak daar zonder complimenten,
»Piet! Extract voor noble venten!
»Geef van 't allerbeste nat,
»Rood of Rhyns uit Paters vat."

Te Zutfen hangt aan een herberg een *Vat* uit, dat leêg loopt: naast het vat staat een Zwijn, (de dronkaard?), dat de kraan bekijkt en aangeblaft wordt door een Hond (de afschaffer?). Daaronder:

Dit vat is goed gevuld, als ieder kan bemerken,
De kraan steekt in het vat, en daarop loert het verken,
'''t Sa hond; pas op! want als het zwijn loopt met de kraan,
Dan moet de hospes hier van daan [1]).

Elders las men onder een *Wijnvat:*

Wijn in de mans, gedult in de vrouwen,
Dat doet het huis in vrede houen.

Niet ver van 't Huis ten Deil onder Wassenaar las men voor een kroeg:

Hier *in het Vat*,
Daar is goed nat,
Voor de vromen.
Wie 't vechten haat,
En 't borgen laat,
Mag hier vrij binnen komen.

Dit rijm komt, zooverre de Nederduitsche taal gesproken wordt, ontelbare malen, met verschillende lezingen voor. De hier aangehaalde schijnt te bewijzen, dat het al vrij oud moet zijn; immers de uitdrukking *goed nat* was in de 16[de] eeuw de gewone benaming voor »sterke drank." Walich Sieuwertsz verhaalt ons: »Des nachts tusschen den donderdach

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Mr. L. Ed. Lenting, te Zutfen.

ende vrijdach soo wert de Passie ghepredickt, ende die dezelfde gaen hooren voorsien haer ghemeynlijck met een Cruycxke *goet nats*, met een deel koecx, razijnen, vijghen, craeckelinghen" enz. En ze wisten zich wel daarmede te vermaken, »ende", voegt Walich er bij: »maeckent ghemeynlijck dat die Passie ende die Cruyck ghelijck uyt is, achtervolgende 't ghemeene spreekwoort daervan zijnde" [1]).

Niet alleen Wijn-, ook Biervaten werden als uithangteekens gevonden: en vooral *'t Scharbiervat*, aan de komenijen, omdat die ook klein bier verkochten.

De *Toelast*, door ons reeds vroeger besproken [2]), hangt te Haarlem, te Alkmaar, te 's Gravenhage, te Hoorn, enz. aan logementen uit, en dat was reeds voor eeuwen het geval. Te Delft vertoonde een gevelsteen in de Dertien huizen zoodanig voorwerp, en daaronder: *In den Vergulden Toelast.*

In dezelfde stad werd op 15 Januari 1688 *in den Toelast* publieke verkooping gehouden van de »oude en vermaarde Heerlycheden van Out en Nieu Matenes."

Te Ooltgensplaat las men in dienzelfden tijd voor een logement op den stok van 't uithangbord, waarop *de Toelast* geschilderd was:

Wat hangt hier uit? — de Toelast,
Daar geld bij wijn en bier past.
Bier en wijn zoek je even:
Maar de Waart moet daarvan leven.

't Romenyboot hing in 1578 te Amsterdam uit aan de woning van den Schepen en Raad Mr. Cornelis Jansz., die er een toenaam aan ontleende [3]). Dat dit ook een wijnvat was blijkt o. a. uit de »Informacie" van 1514, waar gesproken wordt van een »boete (»boot") Maleveseye of Romenye [4])." Op den Oude-zijds-achterburgwal bij de Monnikenstraat staat op een gevelsteen een groot vat uitgehouwen, dat weêr anders betiteld is: *'t Byernze Tossane Oxhooft* 1689. Het Tossaan Oxhoofd behoorde ook tot de »fustagie van de wijnen," en wij lezen in een ordonnantie op het loon der Bierdragers, dat »drie Tossane Oxhoofden wijn voor een Vat" gerekend werden. Het voorgevoegde *Byernze* zal wel Beiersch moeten beteekenen.

Een andere benaming voor »wijnvat" was Pijp. In 1684 woonde de wijnkooper Pieter aux Brebis op den Kloveniersburgwal over 't Oudmanhuis *in de Spaensche Wijnpijp.* Dat zijn familienaam wel van een uithangbord met schapen afkomstig zal zijn geweest, merken wij in 't voorbijgaan op.

Het diminutief van den Toelast was het Tonnetje.

---

[1]) R. Myst, Voorr. blz. 14. [2]) Dl. I, blz. 125.
[3]) Pontanus, Nederd. Uitg., blz. 339. [4]) Blz. 178.

Het Tonnetje, de *Twee* of de *Drie Tonnetjes* hingen aan tal van kroegen uit. *'t Vergulde Tontje* was een herberg te Leeuwarden bij de Waagpijp, die daarvan den naam bekwam van Tontjespijp [1]), welk pijp hier niet beteekent »wijnvat", zoo als boven, maar »brug." — *De Twee Tonnen* ziet men nog op een gevelsteen boven een poortje te Utrecht met het onderschrift:

Als het goedt begaet
Is het beter beneit dan beklaet [2]).

't Was echter niet alleen aan herbergen, maar aan allerlei winkels, dat men tonnen zag; want die werden voor allerlei waren gebruikt. Zoo nog te Dordrecht op de Voorstraat *de Drie Aschtonnen*, en op een gevelsteen te Amsterdam op den hoek van Appelmarkt en Heisteeg almede *de 3 As-tonnen*. De *Boterton* hing in 1699 uit bij Roelof Middelvelt, boterkooper in 't Hemelrijk. Wie zou daar ooit een boterkooper gezocht hebben? maar de rekeningen der O. I. Compagnie wijzen 't uit. *De Stiselton* (»stijfselton") hing in 1656 uit op de Keizersgracht, naast het Hofje, dat toen genoemd werd »een geestelijck Wed'hof by Claes Riniers gesticht" en thans bekend is onder den naam: *Liefde is 't fondament*. *De Beschuitton* hangt nog te 's Gravenhage uit aan 't hoekhuis der Korte-hoogstraat en kwam weleer bij beschuitbakkers dikwijls voor, even als *de Gortton* bij grutters en *de Vijgenton* bij kruideniers. Maar wat een smid met een ton te doen had is minder duidelijk; vermoedelijk was dan ook *'t Engelse Tonnetje* [3]) aan 't huis, waar in 1578 Hendrik Meindertsz zijn smederij had, door een vroegeren bewoner uitgehangen.

Zakken van allerlei soort hingen zeer dikwijls uit, ook, even als de balen en vaten, met het koopmansmerk er op, als b. v. op den Nieuwendijk bij de Oudebrugssteeg: *d' Veere-Sak;* zelfs ook verguld: zoo, op een gevelsteen te Dordrecht, wijk D n°. 487, *de Gulde Zak* [4]).

De *Hoppezak* hing in 1566 te Amsterdam bij Hendrik Simonsz uit. Te Termonde las men, een eeuw later, op den luifel van een koopman in hop:

Hier in de Hoppezak verkoopt men hop om bier meê te brouwen,
Hoe dat het zwaerder gebrouwen is, hoe dat de menschen er meer van houen.
Al is de hop licht, hij is evenwel vol vreugt,
Daer is menigeen, die zwaer schijnt en hij is licht van deugt.

De Hoppezak schijnt in den bloeitijd van 't bierdrinken zeer veel te hebben uitgehangen, zoodat zijn naam zelfs in de volksspreekwijze overging en aan iemand, die er log en lomp uitzag, werd gegeven. — Ook de *Haverzak* kwam dikwijls voor en gaf o. a. zijn naam aan een gang in de

---

1) Eekhof, *Beschr. v. Leeuw.*, Deel II, blz. 433. 2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
3) Zie Deel I, blz. 30 en 48.
4) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

Tuinstraat. Te Wijck over Maastricht prijkt hij nog voor een gevel in de Hoogbruggestraat n°. 232, met dit tijdschrift er over heen geschreven, waar het jaartal 1733 uit te lezen is:

CVstoDIatVr
saCCVs
hiC
aVenaCeVs
reCens aeDIfICatVs.

d. i.: »blijve deze pas gebouwde *haverzak* behoed" [1]).

De Meelzak was een zoo gewoon uithangteeken van den grutter, dat het hem zelfs den naam van Mr. Meelzak bezorgde. De *Gortzak* hangt bij Tholen uit, en de *Korenzak* staat afgebeeld aan den ingang van een tuin bij Leiden, omdat, zegt de sage, die tuin in den Spaanschen tijd voor een zak koren verkocht is [2]), — wat wij natuurlijk gaarne gelooven, — anders zou de zak er immers niet staan.

Ook vond en vindt men nog Kisten. *De Drie Pruysische Kisten* hingen in de 16[de] eeuw uit te Amsterdam bij de Oude-zijds-Kapel [3]) en *de Linnenkist* ziet men nog in de Hofstraat te Deventer bij een kruidenier, die er zeker een linnenkooper is komen vervangen [4]). Anders hadden kruideniers meer *de Suikerkist* tot uithangbord of wel *de Rozijnenkorf*, gelijk nog, mede bij een Deventerschen kruidenier, in de Assenstraat.

De *Zoutbak* hing bij zoutverkoopers, *de Tabaksrol* en *de Kanasser* aan tabakswinkels uit; *'t Getwijnd Garen*, *'t Gekeperd Lint*, *'t Bos Lint*, *'t Bos Wit Garen*, aan garen- en lintwinkels.

In vroeger eeuwen, toen steenkooper en metselaar nog doorgaans in één persoon vereenigd waren, hing deze een houten raampje uit, waarin eenige metselsteenen, gewoonlijk vier, waren gevat, natuurlijk steenen met verheven beeldwerk, naar den smaak van dien tijd. Nog in de maand December 1865 hing (en welligt hangt het er nog) te St. Michielsgestel bij den steenkooper zulk een houten raampje met vier steentjes aan de deur: echter geen oude baksteenen met verheven beeldwerk, maar verglaasde ticheltjes, drie met blaauwe figuurtjes en een effen wit.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Jhr. V. de Stuers.
[2]) Medegedeeld door den Heer D. Buddingh.
[3]) *Navorscher* 1867, blz. 222.
[4]) Medegedeeld door den Heer Dozy te Deventer.

VIJFDE HOOFDSTUK.

MUNTEN EN MEDAILLES.

Geen handel zonder geld: en ook dit laatste vond men op de uithangteekens. 't Schijnt, dat menig koopman of winkelier het indrukwekkender vond, een stuk geld dan een baal of een zak uit te hangen. Ten andere verschijnt het stuk geld wel eens als vertegenwoordiger van 't geen men daarvoor bekomen kon, als b. v. de stuiver voor den borrel. En ten derde zijn de muntstukken als uithangteekens hun aanzijn verschuldigd aan bijzondere omstandigheden uit het leven der kooplieden, waarvan de geschiedenis geen melding maakt en alleen de overlevering somtijds een herinnering bewaart. Wil men een voorbeeld van wat wij bedoelen? — Een jeugdige vreemdeling komt te Amsterdam met een Hollandschen daalder, niet meer, in zijn zak. Toch gaat hij aan 't werk en slaagt zoo gelukkig, dat hij na twintig jaren een welgesteld man is. Hij laat zich een huis bouwen, en plaatst, uit een gemengd gevoel van dankbaarheid en bijgeloof, de bron van zijn fortuin, den Hollandschen daalder, in den gevel, opdat de zegen, daaraan verbonden, hem en zijn huis verzekerd blijve.

Wij beginnen met den Stuiver, die reeds in de 15de eeuw als uithangteeken voorkwam, vermoedelijk ook elders, zeker te Amsterdam. Reeds in 't midden dier eeuw had het aldaar zijn naam aan een Burgemeester gegeven, Hendrik Dirksz. Stuyver, en in 1498 kwam Kleyne Heinrick Stuver voor onder de voornaamste kooplieden der stad; — een Hendrik, klein van persoon, en een huis bewonende, waar *de Stuiver* uithing. Omstreeks een eeuw later was Gerrit Stuiver Burgemeester van Haarlem.

Behalve toenamen van personen, getuigen van 't veelvuldig uithangen van den Stuiver verscheidene Stuiversgangen, die nog te Amsterdam en elders bestaan; terwijl de populariteit van den Stuiver bewezen wordt uit tal van spreekwijzen, waartoe hij aanleiding gegeven heeft, als: »Een stuiver gespaard is een stuiver gewonnen. — Een stuivertje kan aardig rollen. — Zij heeft van haar ouders een aardig stuivertje geërfd. — Als hij een stuiver op zak heeft, heeft hij voor een dubbeltje

dorst." — Dat de Stuiver gold als 't zinnebeeld van een zedig gewin, blijkt ook nog uit de woorden, waarmede onze voorouders uitdrukten wat het doel was van hun handel en bedrijf, t. w., »een stuyver te winnen en conquesteeren."

Nog hangt de Stuiver hier en daar aan herbergen uit, doorgaans met de onderscheiding of het de eerste dan wel de laatste is. De *Laatste Stuiver* hangt bij Houten, bij Bemmel, bij Beusichem, bij Opijnen, enz. *het Laatste Stuivertje* te Heemstede, *de Uiterste Stuiver* bij Dongen, aan den weg naar Tilburg, uit. Sedert twee eeuwen nagenoeg kent men de herberg aan den hoek van den Overtoomschen weg, waar, boven de eene deur, aan de stadszijde, *de Eerste*, en boven de andere *de Laatste Stuiver* staat. Hier namen van ouds de »Uitgaanders," die zich naar den Overtoom begaven om aal en baars te eten en te varen op den Schinkel, bij 't heengaan hun eersten borrel en gingen dan de deur ter stadzij in. 's Avonds naar huis keerende, traden zij de deur aan de Overtoomsche zijde binnen en bekroonden het werk van den dag door er hun laatste slokje te nemen.

't Negenmanneken is een Brabantsch muntje, dat van de tijden van Maria van Borgondiën tot aan Karel V in omloop is geweest [1]) en de waarde had van een kwart groot »oft deutgen" (duitje) [2]). 't Kan ons dus niet verwonderen, dat men het vroeger op uithangborden geschilderd zag, aan de eene zijde het Kruis, aan de andere de Munt; wel, dat het, schoon sedert lang buiten omloop, tot heden ten dage als uithangteeken bewaard is gebleven. In het Dagblad »Vlaamsche Tijding" van 19 Mei 1867 vinden wij een verkooping van landerijen aangekondigd ten huize van »Jacobus Kuykens, herbergier in het *Negenmanneken*, aan den steenweg van Brussel naar Hal, te Kleinen Bijgaarden, onder S[t]. Peters-Leeuw.

De Reaal hing te Amsterdam in 't midden der 16[de] eeuw zoowel in goud als in zilver uit. Lijsbet, de weduwe van den korenkooper Pieter Meeuwszoon, woonde in 1567 in *den Zilveren Reael*, en Laurens Jacobsz. te zelfden tijde in *den Gouden Reael* op 't Water, die aan zijn geslacht den naam gaf, terwijl naar een anderen Reaal een ander geslacht denzelfden naam reeds vroeger voerde. Nog wordt die naam herinnerd door 't Realeneiland en *de Gouden Reaal* op een gevelsteen aldaar.

De Rozenobel hing te Delft in de Choorstraat uit bij den vermaarden drukker Floris Balthasar, en *de Gouden Nobel* aan een ververij te Amsterdam, die den 1[sten] November 1666 afbrandde. Even als de Reaal heeft de Nobel aanleiding tot een geslachtnaam gegeven.

Nog vindt men op een gevelsteen van 1737 in de Muntstraat te Maastricht *den Roosenobel* afgebeeld. 't Is »de oude enckele Rosenobel van Eduard III" [3]).

---

[1]) P. O. van der Chijs, *Munten van Brab. en Limb.* blz. 176, 190, 204, 293.

[2]) P. Scheltema, *IJzeren Kapel*, blz. 208. [3]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

Op de Keizersgracht bij de Westermarkt stond nog voor weinige jaren *d' Hollantse Daelder* in een gevel van 1619; *de Rijksdaalder* staat op een gevelsteen van 1641 te Utrecht op den hoek der Gortsteeg [1]); en *de Sassendaelder* (Saksische daalder) hing in de 16[de] eeuw te Amsterdam bij de Gravenstraat uit [2]).

In de Foeliedwarsstraat vertoont een groote gevelsteen nog *de Gouwe Rijer*, met de wapens van Holland en Amsterdam ter wederzijden [3]) en de *Drie Dukatons* hangen nog aan een herberg te Leeuwarden uit.

Somtijds werd de koopmanschap nevens het geld uitgehangen. Een gevelsteen te Utrecht heeft er ons een voorbeeld van bewaard: een ton, twee zakken en twee stukken geld [4]). Geestiger is het uithangbord te Deventer in de Lange-bisschopsstraat, voor de bekende koekebakkerij: »*In de van oudsher Gekroonde Allemansgading*," waar men een zak goudstukken op ziet, tusschen een edelman en een bakker [5]). Te Parijs zag men dikwijls een muntstuk op een uithangbord, met dit omschrift:

Crédit est mort: les mauvais payeurs l'ont tué.

Te Rouaan hing vroeger aan een herberg *le Gros Denier* uit; en te Parijs las men, onder de afbeelding van een goudstuk, niet onaardig: *le Grand Passepartout*. Te Geraertsbergen, in Vlaanderen, heeft een winkel tot opschrift: *In de Kontante Penningen* [6]).

Wij lazen onlangs van een goudstuk, dat niet op het uithangteeken vertoond, maar integendeel verborgen was en toch meer kracht uitoefende dan ooit door een zichtbaar uitgehangen goudstuk werd te weeg gebracht. Zeker pasteibakker te Parijs was namelijk een jaar of drie geleden op den vernuftigen inval gekomen om aan te kondigen dat, in een van ieder honderd saucysen die hij verkocht, een goudstuk van 5 franken verborgen zat, en zijn uithangbord luidde dan ook: *in de Gouden Saucijs*. Geen wonder, dat men zijn winkel bestormde, en menigeen had zich een overladen maag bezorgd aan saucyzen, in de hoop van het gouden muntstukje tusschen zijn tanden te voelen, toen de bemoeizieke politie tusschen beiden kwam en den winkel sloot, onder voorwendsel, dat de eigenaar klanten zocht te lokken door middel van dobbelspel, wat bij de wet verboden

---

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. 2) *Navorscher* 1867, blz. 223.

3) De etser heeft een fout gemaakt; het onderschrift moet zijn: *De gouwe rijer is mijnen naem.*

4) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501. 5) Medegedeeld door den Heer Dozy.

6) De Potter, blz. 115.

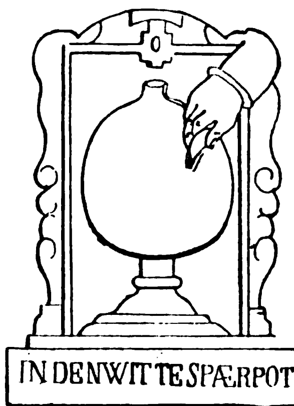
is. — Maar het kunstmiddel vond alras een navolger en wel te Nieuw-York, waar geen verbod van de zijde der politie te duchten viel en de spekulatie natuurlijk op zijn Amerikaansch, dat is op royale wijze, werd behandeld. Een tabakskooper aldaar heeft namelijk in de nieuwsbladen bericht, dat op een zeker getal pakjes tabak, die bij hem verkocht worden, er een is, waarin hij een bankbriefje van honderd dollars verborgen heeft; terwijl de tabak tegen den gewonen prijs wordt afgeleverd. En sedert dien tijd gaat er geen dag voorbij of het bepaalde getal pakjes, die niet meer dan vijf stuivers het stuk kosten, wordt afgeleverd. Hoevele malen er al een rooker door bevoordeeld is geworden, is ons niet ter oore gekomen; maar wel, dat de winkelier goede zaken doet.

Bij het Geld behooren ook het Geldhuis, de Geldkist, de Geldbeurs en de Spaarpot.

Het Geldhuis vindt men aan den Geldweg te Nieuwenhoorn; terwijl *de Geldkist* in de 17de eeuw dikwijls uithing aan Neurenburgerwinkels, gelijk men toen die noemde, waar ijzer- en koperwaren verkocht werden, omdat de beste destijds te Neurenburg vervaardigd werden.

Een Geldbeurs, ofschoon slechts geschilderd, was als uithangteeken toch een aanlokkelijk figuur, en hing meermalen uit, o. a. in de Goudsbloemsstraat; bij Sneek de *Gouden Beurs*, en elders *het Sprokkelbeursje*, met het bijschrift: *Veel kleintjes maken een groot.* De *Tassche* (geldtas) hing in 1466 te Gent in de Yperstraat uit.

De Spaarpot was altijd een geliefd symbool: van daar nog zoo vele Spaarpotsstegen: te Amsterdam wel drie; hoeveel er elders zijn weten wij zoo precies niet. Te Gorkum op den Appeldijk, wijk B nº. 312; vindt men nog een gevelsteen van 1613, waarop een Spaarpot is uitgehouwen en een hand, die er een stuk geld in steekt. Het onderschrift luidt: *In den Witte Spaerpot* [1]). — Op de Rozengracht te Amsterdam zien wij op een gevelsteen *de* 3 *Spaerpotten:* een zinnebeeld van Amsterdamsche spaarzaamheid in den overtreffenden trap.

Maar in de 17de eeuw begonnen anderen er behagen in te vinden, precies het tegenovergestelde uit te hangen. Hooft had Warenar met zijn pot vol goud op het tooneel laten uitlachen, en de leer verkondigd, dat het beter was, het geld onder de menschen te brengen dan 't in een pot te begraven: Hooft had de »ruimschottelde Miltheit" triomfantelijk op de planken gebracht, om »de Gierigheit met haar mag're bek"

[1]) Medegedeeld door den Heer Van den Honert, te Gorkum.

de deur uit te jagen: — en nu symbolizeerden velen die Mildheid door een omgekeerde Pot, waar 't geld uitrolde.

Zulk een Pot ziet men nog te Rotterdam, wijk 11 n°. 516, op een gevelsteen, gelijk mede te 's Gravenhage in de Wagenstraat, met het onderschrift: *Aldus pot ik mijn gelt*, en te Amsterdam in de Nadorststeeg: *in de Verkeerde Pot.* In de Baafjessteeg was omstreeks 1700 een logement *de Omgekeerde Pot;* en nog op 't einde der vorige eeuw te Sassenheim een dito.

Op een gildepenning van 't Lichtermansgilde te Amsterdam [1]) ziet men, ter wederzijde van 't Amsterdamsche wapen, links het lettermerk van den Gildebroeder, rechts een omgekeerde Beurs, waar 't geld uit rolt: ongetwijfeld zijn uithangteeken. Gelijke beteekenis had ook: *Schud de beurs*, dat hier en daar aan herbergen uithing, en nog te vinden is bij Hulst, bij de Lage Zwaluwe, op 't eiland Schouwen, enz. [2]).

De Medailles, die men als uithangteekens thans groot en blinkend dikwijls aantreft, zijn allen modern. 't Zijn prijs-medailles, gouden, zilveren of bronzen, op tentoonstellingen behaald en die, zoo groot mogelijk, geschilderd, verzilverd en verguld op hare beurt worden ten toon gesteld, somtijds wel zeven op een rij, als in de Kalverstraat bij den Heiligeweg.

---

[1]) In de verzameling van den Heer F. H Maschhaupt.

[2]) Zie Deel I, blz. 26, 168.

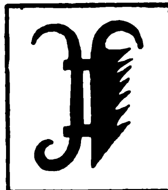
ZESDE HOOFDSTUK.

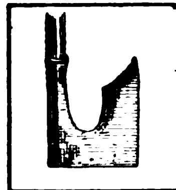
WERKTUIGEN EN GEREEDSCHAPPEN.

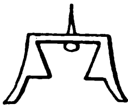
Den oorsprong en de oudheid dezer soort van uithangteekens hebben wij reeds in de Eerste Afdeeling aangewezen; — wij vonden ze reeds bij de Romeinen in gebruik, en ook al vroeg in de middeleeuwen hier te lande; en ofschoon deze laatste sedert lang verdwenen zijn, zijn er toch afbeeldingen van sommige werktuigen en gereedschappen uit de 13de, 14de en 15de eeuw bewaard gebleven in zegels en op wapenschilden, waaruit wij zien kunnen, hoe die figuren er op de uithangteekens moeten hebben uitgezien. Wij geven er hier eenige als voorbeelden:

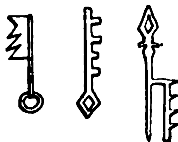

Waaier.

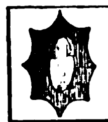

Roskam.

Ketelhaak.

Bijl.

Balans.

Sleutels.

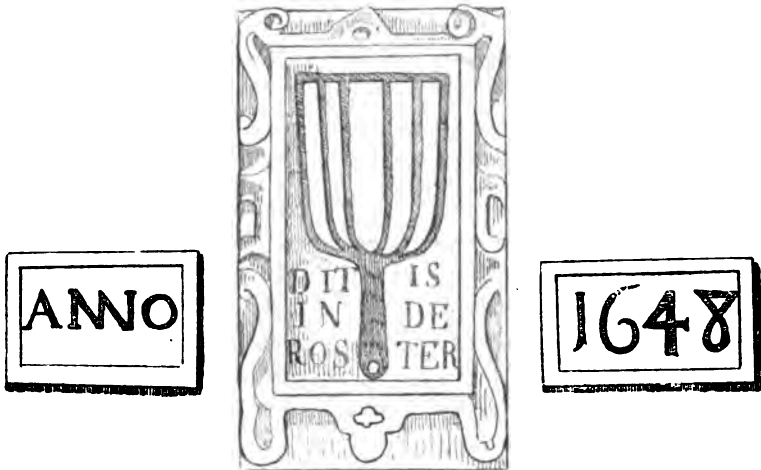

Spiegel.

Ketel.

Werktuigen en gereedschappen werden allereerst uitgehangen door hen, die ze tot hun arbeid gebruikten; vervolgens door hen, die ze vervaardigden of als winkeliers te koop stelden; eindelijk, door kroeghouders, die onder een bepaalde soort van handwerkslieden hun klanten zochten. Vroeger hadden tallooze kroegen werktuigen uithangen (waarvan nog enkele voorbeelden over zijn, als b. v., op den hoek van Vinkenstraat en Mouthaanssteeg, *het Disseltje*); want het was in vroegere eeuwen meer dan

tegenwoordig de gewoonte, dat lieden van 't zelfde beroep ook in dezelfde kroeg bijeen kwamen. Men vond alzoo snijderskroegen, hoedemakerskroegen, smidskroegen, kroegen voor alle ambachten. Die verzamelplaatsen stonden alzoo schier gelijk met de latere Klubs of Societeiten, — geen vreemde vogel werd er geduld; en zoo kon men er veilig die »komplotterijen" smeden, waar wij in een vorig Hoofdstuk een voorbeeld van hebben bijgebracht; geen wonder dan ook, dat zij als onderscheidingsteeken het werktuig uithingen, waar de bezoekers hun brood meê wonnen.

Somtijds, ja misschien mogen wij zeggen dikwijls, ontleenden die werktuigen hun oorsprong van een Heilige; want vooral in de middeleeuwen was het gebruikelijk, de Heiligen voor te stellen enkel door 't attribuut, waarmede zij werden afgebeeld, als b. v. St. Michael door een weegschaal, St. Pieter door een sleutel, St. Matthijs door een bijl, Ste. Katharina door een rad, St. Elooi door een hamer, St. Laurens door een rooster. Van dit laatste gaat een afbeelding hiernevens; een gevelsteen te Delfshaven:

Hieruit vloeit echter geen wezentlijk verschil in de beteekenis voort, vermits ook die attributen der Heiligen als beroepsaanduiding werden aangewend.

Wij kunnen de uithangteekens, die werktuigen en gereedschappen voorstellen, in drie soorten verdeelen, als: 1°. aanduidingen van het werkelijk gedreven beroep; 2°. zinspelingen op een beroep, dat vroeger in het huis gedreven werd; 3°. geheel willekeurig gekozene.

I.

De Gouden Bal is, zoowel bij ballemakers als aan een fabriek van goud- en zilvergalon (in 't begin dezer eeuw in de Nes bij Frank van den Kor-

put) en aan een speelgoedwinkel, lichtelijk als beroepsaanduiding te herkennen. En evenzoo is de *Balans*, dikwijls *de Goudbalans* (als de volmaaktste), het gewone uithangteeken van balansmakers. *De Balance* hing reeds in 1457 op de Hoogpoort te Gent uit.

Een huis te Antwerpen in de Blauwbroekstraat heette de *Blaeuw-Cuyp* [1]): blijkbaar was dit het uithangteeken eener blaauwververij; terwijl de straat aan een andere ververij, de *Blauwe Broek*, haar naam ontleende.

De Boor was gemeenlijk verguld. Voor een winkel van timmermansgereedschap te Hoorn las men:

• Hier *in de Gouden Boor* verkoopt men naar behooren
Veel slag van booren om een dicht gat op te booren.

En te Harlingen:

• *In de Drie Vergulde Booren*,
Die niet arbeidt gaat verloren,
Want de luiheit is een plaag,
Die ik uit mijn huis verjaag.
Schoon ik niet veel doe met vlijt,
Maar mijn tijt met praeten slijt.

De Timmermans-boor werd oudtijds Spijkerboor genaamd, omdat hij diende tot het boren van een gat voor den spijker, en opmerkelijk is het, hoe, in bijna alle Gewesten van ons Vaderland, plaatsen gevonden worden, die den naam van Spijkerboor dragen. Ook in onderscheidene steden vindt men Spijkerboorsteegjes, te Deventer zelfs twee, die zoo heeten naar den vorm, dien de steeg er aanneemt: en aan een gelijke reden, kromming van weg of vaart, zal ook wel de naam van vele »Spijkerbooren" zijn toe te schrijven [2]). Toch is ook meermalen de oorsprong van dien naam bij een uithangteeken te zoeken. *De Spijkerboor* hing uit aan timmermanswerkplaatsen, aan winkels van timmermansgereedschap, aan brouwerijen en aan herbergen. Onder de Delftsche brouwerijen was in de 16de eeuw ook *'t Spijkerboor*. Een Spijkerboorssteegje te Amsterdam ontving zijn naam niet, als de Deventersche, van zijn vorm, die lijnrecht is, maar van 't uithangteeken op den hoek, dat echter lang verdwenen — even als 't woord zelf reeds verouderd is.

Drie Blokken, half verheven in de deurposten gehouwen — een boven en een aan elke zijde — duidden den blokkemaker aan. Men kan ze nog aan oude blokkemakerijen vinden, o. a. op 't Droogbak.

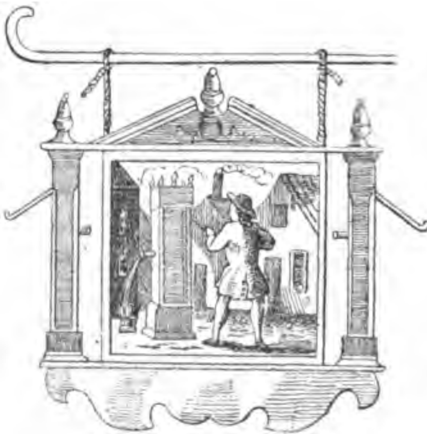
De Distilleerketel is van oudsher het uithangteeken van branders en likeurstokers, even als *de Zeepketel* van zeepzieders. Nog pronkt de distilleerketel in miniatuur bij Fockinck in de Pijlsteeg, naar de oude manier

---

[1]) *Antwerpen*, blz 56 [2]) *Navorscher* 1858, blz. 301.

op een plank voor 't venster; en *de Vergulde Zeepketel* hangt nog op 't Springweg te Utrecht uit [1]) als herinnering eener oude zeepziederij. Groote ketels plachten talrijk uit te hangen, en in alle steden ziet men ze nog op gevelsteenen: zelfs te Naarden, waar in de heele stad naauwelijks een half dozijn gevelsteenen te vinden zijn, is onder die weinige toch nog een *ketel* van 1647. De vorm is doorgaans die van een grooten kookketel met twee handvatsels of met een hengsel. Waarschijnlijk zijn ze allen van koperslagers en ketelmakers afkomstig. Somtijds is nog een ander figuur in of boven den ketel geplaatst, b. v. in de Reestraat: een rund in een ketel, doorgaans, om de alliteratie, *het Kalf in den Ketel* genoemd, wat aanduiden moest, dat die koperslager ketels maakte, zoo groot, dat men er een heel rund in koken kon; te Utrecht: *het Keteltje onder den Aker*, van een voormalige brouwerij [2]).

De *Pomp* hebben wij reeds vroeger aangeduid als een uithangteeken der loodgieters [3]). In Engeland komt die meermalen aan bierhuizen voor [4]), echter geen bier-, maar wel degelijk een waterpomp. Het nevensstaande voorbeeld, aan de *Harleian Collection* ontleend, dagteekent van 't begin der 18de eeuw.

De Dommekracht, als uithangteeken van een Houtzaagmolen, kan mede als beroepsaanduiding gelden. Men kent *de Groote Dommekracht* op het Zuidelijk-zaagpad bij Amsterdam, en die wordt reeds vermeld in de Haarlemmer Courant van 30 Maart 1688.

De Graadboog is eigenaardig aan een winkel van zeevaartkundige boeken en instrumenten, en in de 17de eeuw hing hij aan dien van Willebrord Eling, te Middelburg bij de Engelsche Beurs uit.

* Wat is er onbequamer,
Als een timmerman sonder hamer?

schreef een Haagsche timmerman onder de afbeelding van den hamer op zijn uithangbord: en een Middelburgsche smid, zijn tijdgenoot, op het zijne:

* Den Hamer is 't beginsel van alle wercken.

Een wijze spreuk; maar wat minder wijs was, diezelfde smid had een

[1]) [2]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501. [3]) Deel I, blz. 112.
[4]) *Hist. of Signb.* p. 396.

varken gekocht zonder het te kunnen betalen, waarom de verkooper onder die spreuk dit rijm schreef:

"En als de smid geld had, betaalde hij sijn vercken.

Een andere smid, die mede zijn hamer in eere hield, zong zijn lof op deze verhevene wijze:

"Den Hamer schoon,
Die spant de kroon,
Van alle gebouwen;
Ik hoop tot loon,
Des Hemels troon,
Eeuwig te aanschouwen.

Men ziet uit deze voorbeelden, dat de *Hamer* het uithangteeken was beiden van smids en timmerlieden. Maar ook van draaiers en goudslagers. Deze hingen *den Gouden*, gene *den Gedraaiden* Hamer uit. Die hamers werden doorgaans vastgehouden door een uitgestoken arm.

Een gevelsteen op het West te Hoorn uit het begin der 17de eeuw, vertoont ons een kaasslede. Het voorwerp dunkt ons wel eenig antiquarisch belang te hebben, en daarom geven wij er de afbeelding van [1]).

't Kantoor-inkvat hing in 1662 uit bij den boekverkooper Marcus Willemsz. Doornick, op de Tesselschekaai bij 't Damrak, en volgde hem, toen hij twee jaar later verhuisde, naar den Vijgendam.

De Vergulde Coffymolen hing in 1705 aan een winkel in de Rozenstraat uit.

Korenmeters of anderen, die hun bestaan aan de Korenmarkt vonden hingen de Korenmaat of de Korenschaal uit. Bij een hunner prijkte *de Korenmaat* met dit diepzinnig rijm:

"O veranderlijke staet!
Korenmaet!

Zeker had de man betere dagen gekend dan hij in zijn tegenwoordig beroep genoot en moest hij dit aan de wereld vertellen.

Zulk een Korenmaat kan men nog zien op een gevelsteen van 1724 in de Bergstraat; en *de Korenschaal* hangt nog uit op de Kolk tegenover het

[1]) Door bezorging van den Heer Handelaar, te Hoorn.

Korenmetershuis. Van *de Coorenharp* kan men de afbeelding zien op een gevelsteen van 1623 op Boomssloot.

Een ladder of leêr, doorgaans gedragen door een man, met het onderschrift: *Ik leer noch*, kwam dikwijls op uithangborden en gevelsteenen voor, niet alleen bij Leêremakers (die tevens boomen, puthaken en kleêrstokken vervaardigden en voor wie zelfs een afzonderlijke markt op de Torensluis [1]) geördonneerd was) maar ook, om 't zinrijk bijschrift, bij allerlei slag van lieden. Men verhaalt van een kastelein, die zich zelven voor een heel slimmen vos hield en daarom op zijn uithangbord met het opschrift: *Noyt bedroge* blufte. Nu gebeurde 't, dat de vaandrig van een Zwitser-regiment, die dagelijks zijn bittertje bij hem nuttigde, de weddingschap met hem aanging, om een half ankertje, dat hij hem een ouden tamboer zou zenden, die hem met open oogen zou bedriegen. »Dien wacht ik," zei de waard, »en je half ankertje bovendien." Den volgenden dag, toen de vaandrig weder als gewoonlijk zijn pijp aan den gemeenen haard zat te rooken, kwam de tamboer binnen stappen, zette een klein fleschje op de toonbank neêr en vroeg om een »musje klare." De kastelein tapt het hem, de tamboer steekt met de eene hand het fleschje in den borstzak van zijn grijzen kapotjas en legt met de andere een dubbeltje op de toonbank. — »Oho!" roept de waard, wiens argus-oogen terstond bespeuren dat het dubbeltje eenvoudig van blik is: »dacht je mij zóó beet te hebben? Neen, dat 's al te dom! Hier maat, pak jij je dubbeltje maar weêr op en zet dat fleschje gaauw weêr neêr, waar je 't van daan hebt genomen." — De oude tamboer zet een scheef gezicht, doet als hem gelast wordt en schuift druipstaartend de deur uit. — »Zie zoo!" roept de nooit bedrogen kastelein den vaandrig toe: »als je mij foppen wilt moet je slimmer gasten sturen. Ik zal, in afwachting van je half ankertje maar reis op je gezondheid drinken," en met een schenkt hij zich een glas in uit het fleschje, dat de tamboer had neêrgezet. »Avoes, heer vaandrig.... Verd..!" schreeuwt hij op eens, terwijl hij het glas tegen den grond smeet: »de kerel heeft mij toch bedrogen: 't is klare pompegnac." De tamboer had namelijk twee fleschjes in zijn zak meêgebracht en het fleschje met jenever tegen een met water verruild. Nu was de beurt van lachen natuurlijk aan den vaandrig, en de kastelein veranderde zijn *Noyt bedroge* in *Ik leer noch.*

De Leest behoort bij schoen- en bij leestemakers. Meestal was 't een houten leest op een stangetje; soms ook werd hij op een gevelsteen gebeiteld. *De Groene Leest* staat nog in de St. Jacobsdwarsstraat.

De Groote Melkmout hing nog voor weinige jaren uit op 't Rok-in aan een winkel van houten gereedschappen: *de Kleine Melkmout* op 't Damrak.

---

[1]) Als een proeve van cierlijke naauwkeurigheid van uitdrukking teekenen wij aan, dat Wagenaar schrijft: »Op de *Jan-Rooden-Poorts-Toorens-brugge.*" 't Was den Amsterdammers niet kwalijk te nemen, dat zij aan *Torensluis* de voorkeur gaven.

De Molensteen was het uithangteeken van komenijen, die grutten verkochten. Zulk een winkel, onder Haarlem, aan den kleinen Houtweg, gaf er nog dit stichtelijk woord bij:

> * Door Godes woort wort menig hert ontloken;
> Maar door den Meulensteen werd Koorn en Grutte gebroken.

Aan het einde der Bickersstraat staat een werkelijke molensteen als uithangteeken in den gevel gemetseld. Zeker was het ding te zwaar om 't aan een stang te hangen.

De Stalen Naald, de Snijders Naald, hingen bij Naaldemakers en aan Naaldewinkels uit. Bij de Naald mogen wij wel de Naaimachine voegen, en tevens de opmerking, dat, zijn de werktuigen en gereedschappen, die wij nog zien uithangen, meer oud dan nieuw, wij er hier een vinden van de nieuwste soort. Op 't Damrak bij de Papenbrug staat *de Naaimachine* afgebeeld op een cierlijk uithangbord in een vergulde lijst, die met druivetrossen is gedekoreerd. Welke betrekking deze laatste hebben tot het artikel, dat daar verkocht wordt, begrijpen wij niet.

Bakkers hadden *den Oven* of *den Gloeienden Oven*. *De Gekroonde rode Oven* is het onderschrift van een gevelsteen op den Haarlemmerdijk bij 't Cingel, waar een bakkerij op is afgebeeld.

Kan men schilderachtiger naam voor een schilder uitdenken dan Jan Smeer? Deze woonde in 1704 in de Langestraat in *de Vergulde Plet* d. i. »palet", welk uithangteeken meer bij schilders voorkwam en o. a. nog verguld te zien is op den top van een huis op 't Haarlemmerplein, door een schilder bewoond.

De Pers komt, als beroepsaanduiding, bij drukkers en bij tappers voor: bij de laatsten natuurlijk *de Wijnpers*. *De Witte Persse* hing vóór 1610 uit in de Oudebrugssteeg bij 't Water, en later op 't Water bij dezelfde steeg, bij den boekdrukker Dirck Pietersz, die naar dat symbool den toenaam »Pers" aannam en zich als dichter en historieschrijver ook *Theodorus Petrejus Persius*, ook wel, naar zijn geboorteplaats, »Persius van Emden" liet noemen. Zijn opvolger, Willem van Beaumont, bracht de *Witte Pers* naar de Kalverstraat bij de S^t^. Luciënsteeg over.

Een andere *Witte Pers* hing in 1648 uit te Westsaerdam bij Hendrik Jacobsz Soeteboom, en *de Vergulde Parsze* in 1637 bij Adriaan Roman in de Groote-Houtstraat te Haarlem; — *de Wijnpers* in 1578 te Amsterdam bij Aagt Simonsdochter, wier zoon, Gerrit Hein, zich in de beroerten ijverig Spaansch betoond en daarom met de verandering der regeering de stad geruimd had.

Ploegen en *Eggen* hangen voor kruideniers- en tabakswinkels in plattelandsstadjes, als lokazen voor de boeren. *De Egge* aan een tabakswinkel te Muiden, *de Ploeg* te Naarden; en de laatste komt ook aan tal van herbergen voor.

De Roede was een schoolmeesters-uithangteeken [1]). De roede van wilgentakken behoorde tot 's mans »gereedschap", als 't uitdrukkelijk geleerd wordt in den »Regel der Duytsche Schoolmeesters" van Dirck Adriaensz Valcooch, schoolmeester te Barsingerhorn in 't laatst der 16[de] eeuw.

Al die een ambacht wil leeren en handelen,
En wil maken dat zijn werc niet com' tot schandelen,
Hy sie toe, dat hy eerst heb' gereetschap goet,
Daer hy lustich sijn ampt en hantwerck me doet,
So sal ick nu hier leeren den Schoolmeesters sampt
Wat gereetschappen sy moeten hebben tot haer ampt.
Ten eersten sal hy hebben een fraeye hantplacke
Met een wackere roede van wilgentacke.

Nu moge men met de roede spotten en, even als het wijze jongetje bij Van Alphen, uitroepen:

Laat ze komen als ze kan!

al is zij thans even machteloos als de leliesepter der Bourbons en de klaauw van den S[t]. Markusleeuw, eenmaal toch was zij de staf van kommando, wier veelbeteekenend wenken zelfs Trompen en De Ruyters deed sidderen: namelijk, toen ze nog Martijntje en Machieltje heetten. In dien tijd lieten de Schoolmeesters, ten blijke dat zij hun gereedschap in orde hadden, *de Roede* voor den luifel schilderen, met een deftig rijm er onder, b. v.:

* De Roê is niet als berkenrijs,
Maar maakt de kinders goet en wijs;
Wie al te veel dit tuygje spaart,
Die maakt of laat een boozen aart.

Hiertegen zal natuurlijk onze eeuw luid protesteeren, die van dat *tuygje* niet weten wil en toch ook niet gaarne een *boozen aart* in haar kinderen ziet; — maar de 17de eeuw zal zich even luid verdedigen en beweeren, dat zij 't aan 't rechte eind had. Wij achten ons ongeroepen om in dit geschil te beslissen, en al riep men er ons toe, wij deden 't nog niet.

De Roskam, op 't gebied der poëzy zoo beroemd door Vondels hekeldicht, is niet min bekend als uithangteeken en men gaf er ook als zoodanig wel eens een satirieke toepassing aan. Zoo, bij voorbeeld, las men voor een staldeur:

* Een paart, dat niet en let of deert,
Is voor den Roskam niet verveert.

Nog hangt *de Roskam* uit aan herbergen, waar paarden gestald worden, of aan voormalige herbergen, als aan den straatweg tusschen Velp en Rhede. Meestal is hij verguld; somtijds in het drietal.

---

[1]) Vergelijk Deel I, blz. 17.

De Schaaf, de Zaag en ander timmermansgereedschap behoort bij den timmerman of aan den winkel waar 't verkocht wordt. Maar ook de kroeg maakte er zich meester van, gelijk weleer een hospes aan den Leidschendam, die passer, bijl, zaag, boor, schaaf en bierkan op zijn bord had laten schilderen, en daaronder dit rijm:

De Passer is een Graef,
De Bijl is een Slaef,
De Saeg heyt een Sin,
Het Booren heyt veel moeyten in.
De Schaef maekt ruyg tot glat,
En het Bier maekt drooge keelen nat.

Gereetschap spant de kroon was een opschrift, dat in de 17[de] eeuw op uithangborden van kroegen dikwijls placht voor te komen. Met dit gereedschap werden echter bijlen noch hamers, maar »penningen" bedoeld. Jan Zoet [1]) vertolkt het met: »Gereed geld spant de kroon." 't Wilde dus zeggen, dat de waard liefst klanten zag, die kontant betaalden.

De Schaar prijkte van ouds op het snijders uithangbord [2]) en komt thans nog in vereeniging met scheermes en alle mogelijke snijdende werktuigen voor op dat van den slijper, vroeger met het onderschrift: *slypt scharen en messen,* tegenwoordig verbeterd en deftiger: *slijpt alle soorten van instrumenten.*

De Verroeste Spaai (»spade") — een mooi uithangteeken voor een boereherberg — vindt men aan den straatweg van Boxtel naar Eindhoven.

De Friesche Schaats zagen wij op de Utrechtschestraat en elders als gewoon schaatsemakers-uithangteeken.

De Vergulde Sleutel aan een ijzeren stang met min of meer cierlijk krulwerk is nog altijd dat van Smids en Slotemakers. Eens hadden in ééne straat twee lieden van dat vak ieder dien sleutel aan zijn gevel pronken, maar de eene sleutel met een mooie vergulde kroon vercierd. »Dat lokt klanten," dacht de eigenaar, »omdat ik de kroon span." — »Neen," zei de ander, »zij komen liever bij mij, waar zij alleen voor den sleutel, en niet, nog extra, voor de kroon hebben te betalen."

De Stampknip is een bleekers-uithangteeken, dat wij onlangs zagen, gesneden achter op een bleekerswagen van Bussem.

De Teerkwast hing in de 17de eeuw op de Joden-breêstraat uit met dit onderschrift: *Hier gaat men Vitteren* (lees: *uit teren.*) [3])

De Toetssteen hing voorheen aan goud- en zilverwinkels uit, ter aanduiding, dat hetgeen aldaar verkocht werd, den toets kon doorstaan. Bij een daarvan las men daaronder:

---

[1]) *Digtk. Werken*, bl. 205. [2]) Vergelijk Deel I, blz. 112. [3]) JEROENSE.

* Het is geen goud al dat er blinkt
En geen fijn zilver dat er klinkt.
Gebruik den toetssteen, die nooit liegt,
Eer u de valsche schijn bedriegt.

De Troffel of het Truweel, oorspronkelijk een Metselaars-uithangteeken, was ook aan brouwerijen en herbergen zeer in trek. Delft telde onder zijn brouwerijen meer dan een *Truweel* [1]). *De Troffel* hangt nog op allerlei wijzen uit: nu eens geschilderd op een bordje, met het bierglas aan de eene, en de pijp met het jeneverglas aan de andere zijde: dan weder, uitstekende op een stangetje [2]), of vastgehouden door een hand, als op de Gaardbrug te Utrecht [3]), of ook op een gevelsteen gebeiteld, als op een van 1737 in dezelfde stad [4]).

Men weet, dat in de eeuwen, die aan de onze zijn voorafgegaan, elke Stad haar eigen maat had; maar minder bekend is 't, dat ook het Leger te velde zijn eigen *Veldmaat* had, die de Zoetelaars gehouden waren te gebruiken. Toen Prins Willem III in September 1673 Naarden belegerde, hing aan een Zoetelaarstent *de Prince Veldmaet* uit, met dit rijm:

* Dit is in de Prince Veldmaet.
De duivel haal hem die voorbygaet.
Hier verkoopt men brandewijn, bier en tabak,
Koopt het en haalt het en drinkt het met gemak [5]).

De Zadelboom hing bij Zadelmakers uit. Op de Reguliersbreëstraat kende men in de 17de eeuw *den Rooden Hongaarschen*, welke soort zeker toen voor de beste gold. Dat de zadelmaker geen Hollander was, blijkt uit 's mans luifelpoëzy:

* *Den Rooden Ongerschen Sadelbom.*
Hier in deese Kopstad,
Woe der iemand is, die ein Sadelbom toe maken had,
't Zij burger, boer of kopman,
Ik deselve wel maken kan.

II.

Men vindt nog een aantal afbeeldingen, meest op gevelsteenen, of enkele namen van werktuigen of gereedschappen, die hoogstwaarschijnlijk beroepsaanduidingen geweest zijn, doch door de komst van nieuwe bewoners hun

---

1) Zie Deel I, blz. 78. 2) Zie de afb. Deel I, blz. 6.
3) *N. Utr. Courant* 1867, N°. 502. 4) *Ibid*, N°. 501.
5) Men herinnere zich, dat men toen nog sprak van »tabak drinken."

beteekenis verloren hebben. Zoo is *het Spinnewiel*, dat men in de St. Jacobsstraat ziet afgebeeld, zeker in de 17de eeuw het uithangteeken geweest van iemand, die zulke voorwerpen vervaardigde. De man is lang dood: zelfs is het ambacht te niet gegaan; maar zijn gevelsteen heeft beiden overleefd. Even zoo zal *het Twijnwiel* in de Madelievenstraat wel aan een garentwijnder behoord hebben; *de Groene Hekel* in de St. Nikolaasstraat, met een mannetje, dat een lange vork in de hand houdt, aan de eene, en een vlasspinstertje aan de andere zijde, aan een vlaskooper; en de hakblokken, die men nog aan verscheidene gevels vindt met het onderschrift: *In 't Block*, aan slagers.

De Fuik vindt men ook nog hier en daar: in de Warmoesstraat over de Pijlsteeg *de Twee*, elders *de Drie Fuiken* [1]). Ten bewijze hoe populair dit zinnebeeld was, hebben wij slechts te wijzen op de »Afbeeldinge van 't Huwelijck en 't gheen daeromtrent is, onder de ghedaente van een Fuyck," bij Cats.

Op den Haarlemmerdijk aan den hoek der Visschersstraat staat nog, voor een gevel van 1692, een steen met *Vijf Hamers* — een groote in 't midden en twee kleinere aan elke zijde. Heeft hier wellicht een man gewoond, die met vier wakkere zonen een hamerend ambacht uitoefende?

Zelfs de Koevoet vinden wij nog. Boven een poortje te Utrecht staat hij uitgehouwen met het opschrift: *In den Koeivoet* 1691 [2]). Geen werktuig is er te bedenken, dat niet hier of daar als uithangteeken heeft gediend, en dit ons beweeren wordt gestaafd door zoo vele familienamen, als b.v. Molenijzer, Spijker, Nagel, Bijl, Mes, die tevens namen van werktuigen en ongetwijfeld van uithangteekens ontleend zijn, al zijn ook vele van deze laatste nu niet meer te vinden.

Raderen zijn, als beroepsaanduiding, dikwijls van radermakers afkomstig; niet altijd echter, want het Rad had al van ouds een symbolische en mystieke beteekenis. De Germaansche Zonnegod werd door onze heidensche voorouders vereerd onder de gedaante van een gouden Rad, en dat Zonnerad bleef nog lang in de herinnering en in de poëzij voortleven: 't was 't eerste woord van Huygens, toen hij 't Voorhout wilde bezingen:

't Sonnen-rad begint te stooten
Tegens Noorder kreeften beck.

't Rad was een der attributen van Fro, den God, die geluk en voordeel schonk, van daar ook het rad van avontuur. De mystieke beteekenis van het Rad werd in de middeleeuwen verkristelijkt, doch de voorvaderlijke traditiën bleven dezelfde. Daarom vond men dan ook Raderen uithangen waar ze geen beroep aanduidden en komen zij ook dikwijls in

---

1) Vergl. Deel I, blz. 169. 2) *N. Utr. Courant* 1867, N°. 501.

oude stamwapens voor. *'t Vergulde Radt*, 't oude symbool der zon, hing in 1656 op de Jodenbreëstraat uit, aan een huis waarin een R. K. kerk gevestigd was.

De Gekroonde en *Vergulde Kompassen* komen voor als beroepsaanduidingen van Kompasmakers, de *Gekroonde Jaaglijn* (bij de Munt) van een Touwslager, *de Gekroonde Stang* (Reguliersdwarsstraat) van een Smid. *Wannen* vindt men nog meermalen op gevelsteenen uitgehouwen, vermoedelijk waar iemand woonde, die ze maakte en verkocht, even als men nog bij Zeeftemakers een *Zeeft* op een stangetje ziet uitsteken. *De Vischpaen* (vischmand) hing in 1377 te Gent bij de Watermolenbrug uit: — paen (Fr. *panier*) heette oorspronkelijk een »broodmand", later een mand in 't algemeen. De *Vischkorf* vindt men nog bij IJselstein, en *de Dry Vischcorven* hingen uit aan een huis op de Bloemmarkt, 't zesde van de Wijdesteeg af geteld (thans F 122), waar in het laatst der 17de eeuw de Burgemeester Jean Appelman woonde, die dat uithangteeken heeft verwisseld met *den Appelboom* uit zijn wapen, op een steen, die nog in den gevel staat [1]). De Bloemmarkt was in dien tijd een zoo aangename en deftige gracht, dat er verscheiden Burgemeesters gewoond hebben. — Eindelijk, *le Panier d'Or* hangt nog aan een logement te Brugge uit.

De Lantaren, als middel ter straatverlichting, gold weleer tevens als uithangteeken van hoekhuizen, waaraan zoodanig voorwerp was geplaatst. Wij spreken van vóór de 17de eeuw, toen voor die verlichting nog maar schaarsch gezorgd werd, en bedoelen steenen lantarens, gelijk men er een vond te Amsterdam, aan den hoek van 't St. Elizabets-gasthuis bij 't trapje. Elders vond men soms zoodanigen lantaren aan den muur van een voorname herberg, en de zeldzaamheid dier voorwerpen was oorzaak, dat het huis er naar genoemd werd. Te Hoorn vindt men nog een logement *de Oude Lantaren*, dat ongetwijfeld zijn naam aan zulk een reden verschuldigd is [2]).

Den Passer zou men als uithangteeken eer bij metselaars en timmerlieden zoeken, dan aan tapperijen, en toch hangt hij te Londen, en zeer dikwijls in het drietal, aan verscheidene van deze laatsten uit, soms met dit rijm tusschen de beenen van den Passer:

Blijf binnen den Passer,
Zoo zult gij vermijden
Een aantal van rampen,
Die anderen lijden [3]),

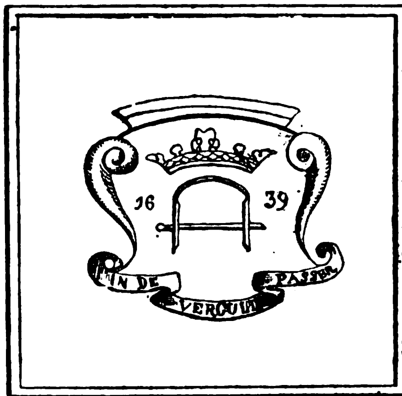
1) Medegedeeld door den Heer E. Meijer te Amsterdam.

2) Zie het XIde Hoofdstuk hierachter.

3) *Keep within Compasses*
And then you'll be sure,
To avoid many troubles,
That others endure.

Niet minder opmerkelijk is het, dat in de 16de en 17de eeuw, zoo in als buiten ons vaderland, de Passers zoo menigvuldig bij Boekdrukkers voorkomen. In 't midden der 16de eeuw hing *de Vergulde Passer* uit bij »Jan Ewoutszoon, Figuersnijder [1]), gesworen boeckprenter der K(oninklijke) M(ajesteit)" te Amsterdam. Zijn merk was een passer, tusschen de beenen het gekroonde wapenschild der Stad, en ter wederzijde van den kop de letters J. E, in Gotischen vorm.

Hetzelfde teeken hing in 't laatst dier eeuw uit bij Herman Jansz. Muller, »Figuersnijder in de Warmoesstraat", die in 1590 »Lowys Porquin" uitgaf: — en in 1639 te Vlissingen in de Breêwaterstraat. Van dezen laatsten *Vergulden Passer,* die tevens Gekroond was, voegen wij de afbeelding hiernevens [2]), met de opmerking, dat de hier voorgestelde vorm in dien tijd niet bestendig zoo was; want dat de passer van Jan Ewoutszoon, die bijna een eeuw ouder is, den gewonen vorm ∧ heeft.

De Passer, ditmaal niet verguld, was in 1656 het uithangteeken eener R. K. kerk in de Warmoesstraat te Amsterdam; doch ook deze was afkomstig van een boekverkooper, die zijn huis tot kerkelijk gebruik had afgestaan. Omstreeks dien tijd hing op de Keizersgracht *de Gekroonde Passer* uit, met dit rijm:

De Matigheit die wort gekroont,
Wanneer die wort te recht betoont.
De Matigheit haar minnaars loont,
Wijl bij haar Deugt en Zegen woont.

De Weegschaal hing uit aan menige waag of andere plaatsen, waar het werktuig gebezigd werd. Wij vinden nog te Maastricht in de St. Pietersstraat No. 2545 *de Weegschaal* op een gevelsteen met dit bijschrift: »In de ovde waegh 1714, *paX ChrIstI sIt In haC DoMo,*" welk Latijn nogmaals het jaartal te lezen geeft.

Te Dordrecht hangt in de Wijnstraat *de Groote Kraan* uit. Te Amsterdam ziet men aan een huis van 1662, op den hoek der Stroomarkt en Engelschesteeg, een gekleurden gevelsteen met de afbeelding van *de Scheepskraan.* Werkelijk heeft, tusschen 1620 en 1660, tegenover dit huis,

---

1) *Figuersnijder* is »uitgever van plaatwerken."
2) Medegedeeld door den Heer Goeree.

op de Stroomarkt, de Kleine Kraan gestaan, die vervolgens naar het Bickerseiland is overgebracht. Vermoedelijk was dit huis vóór 1660 de herberg en 't kantoor tevens, en duidt het jaartal 1662 een herbouwing van den gevel aan, toen, na de verplaatsing van de Kraan, het huis een andere bestemming kreeg.

III.

Sommige uithangteekens stellen werktuigen voor, die geen de minste betrekking hebben tot het beroep dat binnen 't huis gedreven werd. Hoe, vraagt men, kon 't een boekverkooper in 't hoofd komen *den Vergulden Brandewijnsketel* of een lakenkooper *de Eyerkorf* uit te hangen? En toch was het eerste in 1610 het geval met Gerrit van Breugel in de Raamsteeg te Amsterdam, en 't andere in 1659 met Jan de Putter in de Veenestraat te 's Gravenhage. Een gelijk verschijnsel neemt men vooral bij de Brouwerijen waar, waarvan ieder zich overtuigen kan, die in ons Eerste Deel een oog laat gaan over de lijst der aldaar genoemde [1]). En even als te Delft was het elders. De Leuvensche Brouwers hadden in 1468: *de Teemps, de Kandelaer, de Blaesbalck, het Huyfijser, de Cruywagen, de Persse, de Moelesteen, de Mortier*, enz.

De zeepzieder Bijnsdorp op 't Water te Amsterdam, in 't laatst der 16de eeuw, had aan zijn fabriek *de Hamer* uithangen. »Geld slaat men met hamers," zegt het oude spreekwoord; maar de zeep wordt evenmin als de boter met hamers bewerkt. Toch rustte er zegen op het symbool van Bijnsdorp, die schatrijk werd en uit liefde en barmhartigheid een hofje stichtte op een ledig erf aan den Stadswal (d. i. nu op de Heerengracht bij de Heisteeg). Voor dit hofje liet hij alweêr zijn Hamer uithouwen; naar welken die huisjes, die nog altijd door dertig Roomsche bestjes bewoond worden, de Hamershuisjes heetten. Thans wil niemand meer gelooven dat het huisjes zijn, omdat ze in de diepte zijn verzonken en het geheel er uitziet, als had men daar den ingang te zoeken tot Helaas rijk:

En hij wendde zich Oostwaart
Naar Hela's poort,
Waar, diep begraven,
De waarzegster lag [2]).

Is het daarom, dat die liefdadige instelling van Bijnsdorp reeds voorlang betiteld is als het Hofje van Verdriet?

Casparus Commelin, de uitgever der Amsterdamsche Courant in 1688,

---

[1]) Blz. 78 en 79.

[2]) *Odins Hellevaart*, in D. Buddinghs *Verhand. over de N. Godenleer*.

en samensteller van een Beschrijving van Amsterdam, die voor $^{19}/_{20}$ de oude Domselaer was, woonde in de Hartenstraat *int Vergulde Block*. 't Blok staat er nog; maar 't verguldsel is er af. Toen mocht men vragen, welk verband er bestond tusschen een Blok en de Amsterdamsche Courant? Maar even zoo vragen wij thans, wat *de Fakkel* voor een manufaktuurwinkel doet? Is 't, om aan de dames de ontvlambaarheid der dunne stoffaadjes te herinneren, waarmede zij zich tooien? En wat doet een tabakswinkel met *de Gekroonde Vijzel*, die er even weinig past als de Arm met *den Hamer*, die alles dreigt plat en stuk te slaan, bij een winkelkast vol vrouwemutsen in de Weteringsstraat, en aan een speelgoedwinkel in de Wolvenstraat [1]).

Het Hoefijzer is een uithangteeken, dat bijzonder in den smaak viel en aan allerlei winkels en huizen gevonden werd, ook bij neringen, die niets met paarden of ijzers te maken hadden. Als Bredero Niesje aan Symen sonder Soeticheit laat vertellen, waar zij 't goedkoopst haar schuurgoed haalt, is 't ook al *in 't Hoefijzer:*

Ick hael mijn Loogh in 't Hoef-yser, daer krijgh ick sooveul om ien duyt as ywers om ien oortje.

De oorsprong lag in 't oude bijgeloof, dat een Hoefijzer, aan de deurpost gespijkerd, de heksen afweerde en geluk in huis bracht, — een bijgeloof, dat ons Wodans paard herinnert. Daarom had zoo menigeen een hoefijzer aan zijn deur, dat later, en toen men wellicht niet eens meer aan 't oude bijgeloof of de heksen dacht, omdat het huis nu eenmaal bij dien naam bekend was, van de deurpost naar uithangbord of gevelsteen verhuisde.

Aan herbergen hingen de hoefijzers dikwijls uit en hadden er gelijken oorsprong. Niemand bracht gaarne de nacht door in een huis, waar hij gevaar liep behekst te worden en stapte dus bij voorkeur daar binnen, waar hij 't beveiligend hoefijzer zag aangeslagen en voor geen kollen of tjoenders te vreezen had. Later werd het Hoefijzer, gewoonlijk in het heraldieke drietal, voor den luifel geschilderd. In de Haarlemsche Courant van 5 Augustus 1688 lezen wij, dat »het vermaarde logement *de Drie Hoefijsers*" toen te huur of te koop was. Het had vijf of zes beneden- en verscheidene bovenkamers, en uit die bijzonderheid, dat het getal der benedenkamers onzeker gesteld, en dat der bovenkamers geheel niet genoemd wordt, mag men opmaken, dat reeds toen de kamers in logementen, naar verkiezing, door een middelschot konnen worden in tweeën gedeeld. Ook aan brouwerijen (b. v. te Haarlem) en zelfs aan kerken hing 't Hoefijzer uit; in 't begin der 17de eeuw (tot 1626) te 's Gravenhage aan de Luther-

---

[1]) Dit schijnt men gevoeld te hebben; want sedert wij dit schreven is de hamer den laatsten uit de hand genomen en kan die arm nu alleen nog met de vuist dreigen.

sche, en in 1656 te Amsterdam aan een R. K. kerk. 't Eerste was een verguld Hoefijzer; anders was 't gewoonlijk zwart.

Somtijds echter was de naam van *'t Hoefijzer*, vooral aan buitenplaatsen, boerenerven of groote gebouwen, gegeven, niet ter aanduiding van het voorwerp zelf, maar omdat de lokaliteit in den vorm van een hoefijzer was aangelegd of gebouwd. Men vindt nog *het Oude Hoefijzer* als naam van een buitenverblijf tusschen Wassenaar en den Haag.

Wij besluiten dit hoofdstuk met nog één werktuig, de Dreg. Wij vinden het als uithangteeken vermeld in het blijspel van Hooft, waar Ritsert aan Warenar vraagt:

Jy hebt mijn vader wel gekent, gis ik, Dirk *in de Drie Dreggen*,
Die een man van de oude wet was, effen en goedt?
Warenar. Zoud' ik niet? Wy zijn in een buert op evoedt;
Doe hy dusken jongen was, droegh hy al kamelotte aepsrokken.
Ritsert. En mijn moeder Geertruid?
Warenar. Die is van 't geslacht van de Gaepstokken.

Zulk een praatje diende om op 't rechte *à propos* te komen en 's mans dochter ten huwelijk te vragen.

Nog ziet men in sommige steden bordjes uithangen, waarop een Dreg geschilderd is. 't Zijn aanwijzingen, waar men dat werktuig vinden kan, als men 't noodig mocht hebben om een drenkeling op te visschen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

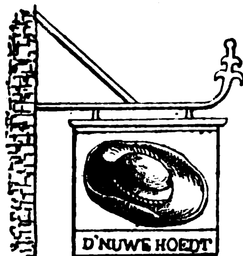
KLEEDING EN OPSCHIK.

De voorwerpen van kleeding en opschik hebben een zeer talrijk kontingent aan de groote armee der uithangteekens geleverd, en wien zal dit verwonderen? Zij zijn 't halve leven van den mensch. Vergeefs beproefde Huygens er in zijn »Kostelick Mal" den draak meê te steken: 't hielp geen zier en hij zelf droeg er geen »wollen draed" minder om. En heeft dan de Natuur den mensch ook niet bestemd tot een kleêren-dragend en opschik-behoevend wezen? 't Is daarbij niet eens noodig op de vrouwen te wijzen, de mans kunnen evenmin den opschik ontbeeren.

Wie sal een Pleyter-vos sijn hoogh-geleerde Mouwen,
Wie sal een Rechter-heer sijn Tabbaerd-eer onthouwen,
Een spijtigh Spies-gezel sijn schrickelicke Veer,
Sijn wreeden Sluyer-lap, sijn leeuwelick Geweer?

Wij kunnen als regel stellen, dat de voorwerpen van kleeding en opschik als uithangteekens voorkomen daar, waar zij gemaakt en verkocht worden; doch haasten ons, er bij te voegen, dat op dezen, gelijk op alle bedenkelijke regels, ook weêr uitzonderingen zijn; — en evenzeer, dat die ook weêr speciaal aan herbergen, brouwerijen en boekwinkels te vinden zijn, als de voorbeelden 't zullen aantoonen.

Wij beginnen met den Hoed. »Mijn buerman hangter hoeden in 't bort, die hy verkoopt," zei Hilarides in de »Verklaaringe" van zijn uithangbord, waarover wij in 't Tiende Hoofdstuk breeder zullen spreken. Van zulk een zeventiende-eeuwsch bord, waar de Hoed op geschilderd was, voegen wij de afbeelding hiernevens: het hing op den hoek van den Zeedijk en de St. Olofspoort. Een Gentsche hoedemaker uit dienzelfden tijd had een soortgelijken Hoed uithangen, en daaronder:

Onder den Hoedt
Schuylt quaet en goet [1]),

welk rijmpje nog tegenwoordig bij een Hoedemaker te Leeuwarden in 't Naauw te lezen is [2]). Andere hoedemakers vertoonden op gevelsteenen een Hoed of drie Hoeden, zwart geschilderd met gele of vergulde koorden: men vindt die nog, met één Hoed, o. a. op de Keizersgracht bij de Remonstrantsche kerk en in de Passeerdersstraat: — met drie Hoeden op de Prinsengracht over de Elandsstraat en op de Rozengracht boven een gang. 't Werd, later nog, een ijzeren Steek met goud geboord en opgetoomd, en uitgestoken op een stang: waarvan men o. a. nog een exemplaar vindt op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis.

Op een gevelsteen in de Donkeregaard te Utrecht, herkomstig van een voormalige hoedemakerij, ziet men een driekanten Hoed met strikken [3]). Bij een Amsterdamschen hoedemaker las men, onder een Hoed, de navolgende alexandrijnen:

* Den Hoet die wert gemaakt om op het Hooft te dragen;
En hebje er een van doen, je kunt er hier na vragen.

Als alle andere dingen kwam de Hoed drievoudig voor; ja zelfs uitgestoken op een stang, de middelste wat hooger, de zijdelingsche een weinig schuins. Een hoedemaker te Leeuwarden had — de Hemel weet waarom — bij zijn Hoeden Tromp te pas gebracht in 't navolgende rijm:

* Dit is *in de Drie Hoeden*,
Om 't hoofd te behoeden
Voor wind en koud.
Tromp was stout
Voor der Staten kroon:
Hier maakt men hoeden schoon.

Te Islington (toen bij, nu in Londen) was een vermaarde herberg, *de Drie Hoeden*, waar beroemde lieden verkeerden. In 1766 was er het paardespel van Sampson te zien en werden er veel kijkers gelokt door Mistress Sampson, die voor de eerste paardrijdster doorgaat: — wat wij echter betwisten, want Semiramis is haar lang voor geweest; en, vertoonde Mistress Sampson haar kunsten in de Drie Hoeden met grooten toeloop, ook van 't Hof [4]), Koningin Semiramis deed het in haar tijd te Babel met nog grooter toeloop, en ook van 't Hof.

Bij het groote getal hoedemakers moet de Hoed wel, ter onderscheiding, met allerlei adjektieven voorkomen. 't Meest las men *de Nieuwe Hoed* en *de Sterke Hoed*. Een Delvenaar had hierbij 't volgende rijm:

---

[1]) *Hist. of Signb.* p. 399. [2]) Medegedeeld door den Heer J. S. Spoelstra te Leeuwarden.
[3]) *Nieuwe Utr. Courant* 1867, n°. 502. [4]) *Hist. of Signb.* p. 402.

Hier in *de Sterke Hoed* maakt men na elks behooren,
Goe koddebekken, heele en halleve kastoren.

Wie hier naar de beteekenis van dat *Koddebek* zou gaan zoeken en zich in bespiegelingen verdiepen over die samenstelling van *kodde* met *bek*, die zij in tijds gewaarschuwd, zich de moeite te sparen. Wij hebben eenvoudig, even als in *kastoor*, met een bastaardwoord te doen. Men had in dien tijd *le chapeau Caudebec*, en men kan in alle Aardrijkskundige woordeboeken lezen, dat de stad Caudebec weleer vermaard was om hare hoedefabrieken.

Voorts had men nog: *de Breede Hoed, de Ronde Hoed, de Breed-rand Hoed, de Opgemaakte Hoed;* ook *de Roode Hoed*, 't zij, dat die alleen rood gekleurd was om te beter in 't oog te vallen, 't zij, dat hier aan een afstamming van den Kardinaalshoed te denken is. Ook *in diminutivo* hing de Hoed uit, en wel aan herbergen, als *'t Roode Hoedje* te Oudenaarde, waar de verzamelplaats was der Vlaamsche linnen- en garenkoopers. 't Is thans ook al verfranscht en heet *le Chapeau Rouge* [1]).

Het Toppershoedje hing somtijds aan een matrozenkroeg uit. Wijders is het uithangen van een Hoed aan een herberg nog daaruit te verklaren, dat de Hoed van ouds het zinnebeeld van reizenden was [2]); maar wat zou een boekverkooper bewegen, den Hoed, en nog wel een gekroonden, uit te hangen? En toch zag men in de 17de eeuw *de Gecroonde Hoedt* pronken boven den boekwinkel van Casparus van Hilten aan de Beurs. Nu liet een kroontje zich nog wel zien boven een lossen, fladderenden zeventiende-eeuwschen breedrand-hoed, maar men denke zich dat boven een hedendaagsche kachelpijp! Toch vonden wij *den Gekroonden Hoed* nog boven een hoeden-, petten- en cigarenwinkel te Groningen.

In de 16de eeuw hing te Amsterdam in de Warmoesstraat bij een zeepzieder *de Keysers Hoet* uit: [3]) — hoe die er uitzag weten wij niet; vermoedelijk was 't een groote kastoren, aan de eene zijde opgeslagen, met een pluim vercierd en een kroontje van edelgesteenten om den bol. *De Coninghs Hoet* hing aan de Beurs bij den boekverkooper Abraham de Coningh uit [4]), die een treurspel op de dochter van Jefta dichtte, waar Vondel in 1620 een klinkdicht op schreef. — Hier was de Koningshoed alleen een zinspeling op den naam van den bewoner, als wij die meer hebben gezien.

Franklin had een vertelling van een hoedemaker in Noord-Amerika, die nog een schoolkameraad van hem was geweest. De man had zich den kop moede gepraktizeerd over een gepast uithangbord en opschrift voor zijn hoedewinkel; 't zeî nog al wat, zoo iets ten toon te stellen, dat door ieder zou gelezen en beöordeeld worden. Eindelijk was hij er meê klaar; doch besloot, voorzichtigheidshalve, het produkt van zijn gepeins eerst aan de kritiek van zijn vrienden te onderwerpen. Het luidde:

---

[1]) De Potter, blz. 132. [2]) Zie Deel I, blz. 14. [3]) *Navorscher* 1867, blz. 222.
[4]) Zie *Vondels Leven en Werken*, Deel II, blz. 333, 334.

JOHN THOMPSON, *Hoedemaker*,
Maakt en Verkoopt HOEDEN
voor kontant geld,

en daarboven stond een Hoed geteekend. De eerste vriend, bij wien hij kwam, zei: »'t Is heel goed; maar dat woord *Hoedemaker* is overtollig."

THOMPSON. Dunktje dat?

Vriend. Waarachtig. Oordeel zelf: *Hoedemaker maakt* HOEDEN! Zullen ze al te met om hoeden komen bij een apteeker?

THOMPSON. Je hebt gelijk; ik zal 't doorhalen. — En met het verbeterde ontwerp kuiert hij naar een tweeden vriend. Deze las: *John Thompson, maakt en verkoopt hoeden voor kontant geld.* — »Ben je gek, kerel?"

THOMPSON. Hoe dat?

Vriend. Omdat je schrijft: »Voor kontant geld." Je affronteert je klanten, door te onderstellen, dat ze je hoeden op krediet zouden nemen. En als je nu eens krediet wilt geven, waarom dan vooruit je de handen te binden?

THOMPSON. Je hebt gelijk: ik zal 't uitkrabben.

En, met het andermaal verbeterd ontwerp stapt hij naar een derden vriend. »*John Thompson, maakt en verkoopt hoeden*," las deze. »Maar denkje dan, dat het iemand, die bij jou een hoed koopt, wat schelen kan, wie hem gemaakt heeft?"

THOMPSON. Wat meenje daar meê?

Vriend. Wel! datje die woorden *maakt en* kunt weglaten.

THOMPSON. Je hebt gelijk: ik kan ze missen.

»Nu zal 't toch wel onberispelijk zijn," dacht Thompson, doch vond het niettemin goed, nog eens het oordeel van een vierden vriend te vragen. *John Thompson verkoopt hoeden*, las deze. »*Verkoopt!*" herhaalde hij: »*Verkoopt!*" Maar denkje, dat iemand zoo mal zal wezen, om te meenen, dat hij ze van jou present krijgt?"

»'t Is waar," zei Thompson: »ik zal 't doorhalen," en begaf zich naar een vijfden vriend.

»*John Thompson, hoeden*," las deze. »Wat beduidt die onzin? Er staat immers een Hoed boven geteekend." Haal een streep door dat »Hoeden", dan is 't goed.

En Thompson haalde er een streep door, maar liep nu spoedig naar huis; »want," dacht hij, »ga ik verder, dan cijfert een zesde vriend mijn voornaam, en een zevende zelfs *Thompson* weg." En zoo kwam op zijn uithangbord eenvoudig die naam met een Hoed te staan, en ging 't daarmede ongeveer als met Niebuhrs »Romeinsche historie," waarvan de »laatste editie," volgens den Schoolmeester, niet meer behelsde dan

Den band en den tytel alleen.

De Hoed niet slechts, ook de Pluim of Veêr, die den hoed vercieren

moet, kwam afzonderlijk als uithangteeken voor, en dit niet alleen bij »Hoedstoffeerders," maar ook elders. Een groote witte Pluim, *de Oude Veér* genaamd, stond nog voor weinige jaren aan den grooten luifel van een lakenwinkel op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld. Het bijvoegsel »oude" bewijst, dat dit uithangteeken al van voor lang dagteekende en waarschijnlijk reeds van de eerste helft der 16de eeuw; immers in 1532 was Albert de Veer lakenkooper te Amsterdam; zijn toenaam bewijst, dat bij hem *de Veér* uithing. Al is de luifel van 't opgemelde huis nu verdwenen, niet alzoo de Oude Veêr, die nog verviervoudigd op de posten staat.

Ook de bekende eigen namen Pluim en van der Pluym zullen wel van uithangteekens afkomstig zijn.

't Zijn alleen de manshoeden, die uithangen: vrouwenhoeden zijn daartoe over 't algemeen te fijn en te licht van stof.

Toch zal, in vroeger tijden, de Kaper wel hier of daar hebben uitgehangen, en doet hij 't mogelijk nog wel, waar hij nog in zwang is. Een ander hoofdhulsel, *de Hul* (een linnen vrouwenmuts) [1]) komt te Zwijnaarde bij Gent nog als uithangteeken voor, [2]) ofschoon muts en naam reeds lang verouderd zijn. Even als de Kaper, kon hij tegen zon en regen en er was dus tegen 't uithangen daarvan geen bezwaar.

Maar wel gold dit bezwaar de Kornetten, en daarom hing de winkelier, die ze verkocht, de enkele *Karkas* uit; men kon die weleer voor een luifel op de Nieuwmarkt zien, en al is de ingang van 't huis verbouwd en de luifel verdwenen, de naam staat er nog te lezen.

De Pruiken hingen alleen bij pruikemakers uit; die niet alleen hun pruikebol of kamijnpop hadden buiten staan, maar bovendien nog een geschilderd bord boven de deur, waarop een deftig gelaat, omhuld met een nog deftiger plenipotentiarispruik. Voor ruim 100 jaren had een pruikemaker zijn winkeltje tegen het Nieuwe-zijds-Heerenlogement aan den Haarlemmerdijk: boven de deur stond een bord in den vorm van een winkelhaak en op elk vlak een gepruikt portret, precies als dat van Bruno van der Dussen, in het 17[de] deel van Van Wijns Bijvoegselen op Wagenaar.

De titels, waaronder de pruik bij ons verscheen, waren de *witte paruik* — de eerwaardigste — de *blonde*, de *ronde*, de *minnaars paruik* en de *levende paruik*, d. i. van levend haar gemaakt; — in Engeland had men ook de *blaauwe pruik*.

Vrouwen droegen geen pruiken of wilden 't althans niet weten: — wel kuiven en zoo kwam dan ook als uithangteeken de *Juffers-kuif* hier en daar voor.

Van 't hoofd naar den hals afdalende, vinden wij te Maastricht op

---

[1]) 't Schijnt, dat die vrouwenmutsen door mannen gemaakt werden, die men hulsnijders noemde; in 1578 komt te Amsterdam een »meester Hans Hulsnijder" voor. WAGENAAR, Amsterdam I, blz. 383. [2]) DE POTTER, blz. 114.

de Groote Staat het voorbeeld aan een huis van 1754, *In den Gulden Kraag* geheeten. De kraag (en wel een Spaansche) komt echter niet alleen op 't uithangteeken voor, maar om den hals van een jongeling, wiens borstbeeld den gevel verciert [1]).

Voor winkels, waar Heeren-artikelen te koop waren, hing in 't laatst der 17de eeuw dikwijls *de Kravat* uit, welke halsbekleeding door de jonge Fransche Edelen, die den Keizer in den oorlog tegen de Turken hadden gediend, in de mode werd gebracht. Zij hadden die overgenomen van de Kroaten, die men toen veelal Chorwaten, Krawaten of Krabaten noemde [2]) wat tevens den naamsoorsprong verklaart. Maar ook de jonge Juffers droegen dassen [3]), zoodat *de Juffers-das* mede geen ongewoon uithangteeken was; terwijl Jeroense [4]) een *Gesteven Halsneusdoek* [5]) en een *Geplukt Kraagje* als uithangteekens op een stijfstersbordje vermeldt.

Ook de Sluier kwam als zoodanig voor: aan een kinderwinkel bij de Noordermarkt wel twee, met dit dichterlijk bijschrift:

» *In de Twee Oranje Sluyers,*
Verkoopt men kinderkleeren en ook Swachtels en Luyers.

De Tabbaard en *de Mantel* waren in vroegere dagen uithangteekens van herbergen, natuurlijk van zulke, waar deftige lieden, mannen van staat en rang, hun intrek namen. Beiden komen ook onder de Leuvensche brouwerijen in 1468 voor [6]). *De Tabbaard* was van het begin der 14de eeuw tot het laatst der 17de een beroemde herberg in Southwark (Londen), en Jeffrey Chaucer met zijn 29 pelgrims naar Kantelberg begon van daar zijn reis [7]).

De Mantel werd met bont omzoomd en gevoerd, en *de Bonte Mantel* was reeds in de 16de eeuw het uithangteeken van een Delftsche brouwerij. In de 17de hing hij uit bij den boekverkooper Joannes van Soest op de Groote markt te Antwerpen, alsmede te Amsterdam op de Heerengracht over de Romeinsarmssteeg. Hier woonden in 1662 de Hunthums, »kooplieden in kostelijk bontwerk", zegt Fokkens.

---

1) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

2) De krabbende *Krabaet*, voor duyvel uitgepickt,
Wiens scherpe sabel hackt, wiens nare kreet verschrickt,

zegt Vondel in zijn *Verovering van Grol*.

3) Zie Deel I, blz. 116. 4) Deel I, blz. 88.

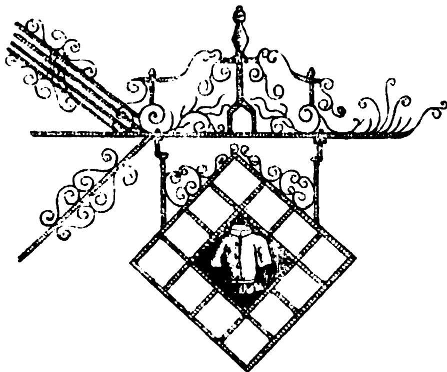
5) Men gaf voorheen, en nog in onze jeugd, aan een vrouwenhalsdoek, den naam van *neusdoek;* en aan hetgeen wij nu »zakdoek" heeten dien van *zakneusdoek*, oudtijds *snuttel-doeck*. 't Was omtrent als in 't Fransch, waar *mouchoir* (»snuitdoek") evenzeer voor halsdoek gold, al snoot men zich daar niet in. De Hollandsche benaming ontleende vermoedelijk haar oorsprong daaraan, dat die halsdoeken zeer hoog opstonden, en een vrouw er bijna haar neus in bergen kon.

6) De Potter, blz. 19. 7) *Hist. of Signb.* p. 407, 408.

De Hunthums zijn uitgestorven en hun huis bestaat niet meer; terwijl de plaats is ingenomen door 't Blinden Instituut; maar de *Bonte Mantel*, figuur en naam beiden, staan nog gebeiteld boven een der vensters.

De Schoudermantel hangt nog onder Bunnik uit.

't Wambuis was in de 16de en 17de eeuw een kleêremakers uithangteeken. 't Figuur werd, even als andere, ook uit hout vervaardigd en op een staak uitgestoken, en zoo hing in 't begin der 17de eeuw te Amsterdam op de Reguliersbreêstraat bij de poort (d. i., nu bij de Botermarkt), op den hoek van 't eerste steegje (nu dicht getimmerd), *het Houte Wambeys* uit. Een fraai exemplaar vinden wij te Londen van 't laatst der 17de eeuw.

Dat een snijder ook 't Kamizool uithing is niet vreemd, maar wel, dat kleedingstuk, en nog wel verrot, bij een schoenmaker te vinden. Onder de menigte van schoenmakersbordjes, die nog in 't begin dezer eeuw langs den Overtoomschen weg pronkten, was er een op 't welk een kamizooltje geschilderd was, waar de lappen bijhingen, met het onderschrift: *In 't Verrotte Kamizooltje.*

't Volmaakte Kleed was in de 17de eeuw een kleêrmakers-uithangteeken en *de Blaauwe Broek* hing bij een verver te Antwerpen uit, gelijk het *Blaauwe Boezelaar* dit nog doet bij een verver te Sint Michielsgestel [1]).

Een Handschoen, groot genoeg voor Goliath, geschilderd of verguld — en niet zelden met den naam en 't adres van de fabriek er op vermeld — is 't gewone uithangteeken der winkels, waar die voorwerpen te verkrijgen zijn. Aan den Handschoen is meer eer bewezen dan aan eenig kleedingstuk. Hij was voorheen het zinnebeeld van overdracht of verlij, bij verkoop of opdracht van vaste goederen: hij werd bij plechtige gelegenheden, door overheidspersonen gedragen, of door hen aan anderen geschonken. Het toewerpen van den handschoen was een uitdaging tot den kamp. Edellieden droegen op hun hoed den handschoen hunner geliefden, en wie, als gemachtigde voor een ander, een huwelijk aangaat, wordt gezegd »met den Handschoen te trouwen": — in één woord, de Handschoen is met talooze plechtigheden en gebruiken in verband gebracht. Maar wat hij met den boekhandel te maken had, begrijpen wij niet. Toch had de zeventiendeeeuwsche boekverkooper en koerantier Jan van Hilten in de Beurssteeg *de Geborduurde Handschoen* uithangen.

---

1) Zie Deel I, blz. 408.

Van de handen tot de voeten overgaande, vinden wij de Kous alleen aan kousewinkels; meestal *de Roode Kous*, soms ook *de Witte*, *Blaauwe*, *Zwarte* of *Zijden Kous*.

De Schoen was het uithangteeken der schoenmakers, zoo: *de Sterke Schoen*, *de Volmaakte Schoen*, *de Beste Schoen;* op den Haarlemmerdijk bij de Brouwersstraat: *d'Swarte Schoen;* op den Nieuwendijk bij 't Hekelveld: *d' Vergulde Schoen*. — Maar wij vinden de schoenen ook in 't heraldieke drietal; te 's Gravenhage, op de Schutteldoekshaven, las men op een bordje:

• *In de Drie Graauwe Nieuwe Schoenen*,
Die mooi en fraai zijn zonder boenen.

Het *Bos Schoenen* hing bij een klompemaker in de Prinsenstraat te Amsterdam uit:

• In het Bos Schoenen. 't En zijn geen lompen,
Hier maakt men nette meysjes klompen.

Laarzen, meest roodgeverfd, vindt men niet enkel bij schoenmakers, maar ook aan looierijen, ja zelfs aan brouwerijen. Een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw heette *het Laersgen*. *De Groene Leers* vinden wij nog in de Nieuwstraat op een gevelsteen van 1667. Een Leeuwarder schoenmaker had *De Laars* op zijn bord en daaronder dit geestig vers:

• Een laars bedekt een voet, een laars bedekt noch meerder,
Een laars verwekt een vaars, een laars maakt ook geleerder.
Een laars staat statelijk voor die is in den staat,
Een laars past passelijk voor die van passen gaat.
Een laars dient dienstelijk voor die gaan reizen willen,
Een laars voegt voegelijk voor die hun kuyt verspillen,
Een laars hooft hooffelijk in hooffelijken stoet.
Komt kooper koopt een paar, uw gunst mij voordeel doet.

De Beschimmelde Laars hing in 't begin dezer eeuw bij een schoenmaker aan den Overtoom uit — een *pendant* voor 't Verrotte Kamizooltje.

Twee looierijen op de Baangracht bij de Vijzelgracht hadden Laarzen uithangen: wij zien de figuren nog op gevelsteenen van 1665; *'t Mannetie in de Laars* en *de Gekroonde Keysers Laars*. — Dat mannetje in de laars, waarvan wij de afbeelding hiernevens voegen, bewijst ons, hoe men in die krachtvolle 17de eeuw, die wij ons gaarne breed geschouderd en kloek gebeend voorstellen, ook al kleine ventjes met groote laarzen heeft gekend; terwijl de Gekroonde Keizerslaars — ingeval die namelijk naar 't leven is afgebeeld — ons leert, dat de Roomsche Keizer in die dagen zijn wapen op zijn laars droeg; wellicht omdat het daar, wanneer hij te paard zat — en anders droeg Z. M. geen laarzen —

beter in 't oog viel. In de middeleeuwen droeg de Ridder zijn wapen als een heiligdom voor de borst; de zeventiende-eeuwsche Keizer droeg het op zijn laars; zoo was het edel blazoen gedaald!

Maar niet alleen Keizers- ook Koningslaarzen vonden wij als uithangteekens; onder een der laatsten de navolgende dwaze vereeniging van onzamenhangende denkbeelden:

La botte royael. Looft Godt,
La botte royael. Hout zijn gebodt.

De Klompen behooren aan klompenwinkels en ook alweêr aan herbergen: deze doen overal in meê.

Herbergen, en nog wel zeer bezochte en beroemde, waar *de Klomp* uithangt, vindt men te Veenendaal, te Enschedé, tusschen Arnhem en Nijmegen, enz.

De Groote Klomp, de Roode Klomp, enz. steken aan klompenwinkels op staken uit. In de Bloemstraat had men voor ruim 30 jaren een *Blaauwe Klomp,* waar met witte letters op te lezen stond:

In de Blomstraat,
Waar de Klomp staat.

En na nog vermeld te hebben, dat *het Baaijen Hemd* (een rood hemd op een bord geschilderd) op de Nieuwmarkt aan een winkel voor zeevolk uithangt, gaan wij over tot de voorwerpen, die niet zoo zeer als kleedingstukken zijn te beschouwen, dan als tot den opschik behoorende, en dan noemen wij in de eerste plaats *de Bonte Mof,* die bij den bontwerker uithing; voorts de *Fontansen* of beter *Fontanges* (opnaaisels onder aan de japonnen, door Mᵐᵉ. de Fontanges in de mode gebracht, toen zij een wijl den toon gaf aan 't hof van Lodewijk XIV), die men destijds voor manufaktuurwinkels zag prijken, even als de *Mejuffers-Pinjoor* (»*peignoir*" of »kapmantel"): de *Point de Venise, Point d' Alençon* en *Kant à la mode,* die te kennen gaven, waar men fijne kanten koopen kon: voorts, die, noodzakelijker dan al de rest, ook het meeste voorkwam, den Knoop.

Deze hing in alle soorten uit, doch voornamelijk verguld; zoo o. a. bij een knoopemaker in de Koningsstraat, met dit rijm:

In de Vergulde Knoop
Zijn de knoopen heel goetkoop.
Na gunst van menschen
Is al ons wenschen.

Vreemder is 't, zulk een knoop te vinden bij een boekverkooper. Toch had Pieter Jansz. Slijp, in de 17ᵈᵉ eeuw, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, zijn boekwinkel *in de Goude Knoop.*

Ook *Haren-* en *Zijden Knoopen* hingen uit, en bij den knoopemaker Smith, in de Lijnbaanssteeg, in 1695 *de Drie Princeknoopen*: de knoopen, die hij

verkocht, waren met 's Prinsen portret vercierd en zeer in trek bij de »Prinsenliefhebbers."

In de middeleeuwen waren het niet alleen de Narren, die met bellen liepen. Deze waren een tijd lang vrij algemeen als cieraad in zwang en Jan van Egmond, in »Vrouw Jakobaas tijd" de voornaamste aanvoerder der Kabeljaauwen, was 't best bekend onder zijn bijnaam Jan met de bellen. Wij vinden in de 17[de] eeuw nog twee brouwerijen te Delft, de eene *de Simbel* of *Rosbel*, de andere *de Drie Simbellen* genaamd [1]); terwijl in de Tuinstraat te Amsterdam *de Witte Bel* uithing, en op een gevelsteen te Utrecht *de Gekroonde Bel* te vinden is [2]); hier echter is bel = »klok" en op deze komen wij later terug.

De *Diamantring* hing bij Juweliers, *de Gouden Ring* bij Goudsmids uit. *De Vijf Ringen*, op heraldieke wijze *en sautoir* gesteld, hingen in 1616 uit bij Simon Simonsz te Amsterdam. Maar ook de Delftsche brouwerijen ringden meê: *de Ringh*, *de Twee Ringen*, *de Diamantring*. Te Antwerpen hingen *de Trouwvingerlinck* en *de Grootvingerlinck* uit, en de straat werd er de Vingerlinckstraet naar geheeten. Een vingerling, weet men, is een »ring": en wie 't niet weet, kan 't van vader Gozewijn leeren, als hij zegt:

Breng hier den gouden ring
En steeck aen dese hant, die beeft, den vingerlingh,
Waer ick de bruyd van 't Sticht, de Roomsche kerck, meê trouwde.

In Engeland plachten *de Ring*, *de Gouden Ring*, bij verschillende boekverkoopers uittehangen, en men wil zulks daar toeschrijven aan de overlevering, volgens welke Guttemberg het eerste denkbeeld om te drukken zou ontleend hebben aan den zegelring, waarmeê afdrukken in was werden gemaakt [3]). Een gissing, even vernuftig als die van een Hollander wezen zou, wanneer hij het uithangen van een gouden *Knoop* door den straks genoemden Pieter Slijp, aan diens meening toeschreef, dat Laurens Coster zijn vinding ontleend had aan den afdruk, dien zijn losgesprongen broeksknoop in 't zand had achtergelaten.

De *Gouden Ketting* is te Amsterdam vermaard, en de gedienstige overlevering geeft er ons een vertelling bij. Daar was 'reis (natuurlijk meer dan 100 jaar geleden; of 't mag wel 200 zijn) een Oostindisch kapitein, die zich rijk gevaren had, en een huis betrok op de Keizersgracht, tusschen de Ree- en Beerenstraten. Maar zie, niet lang was hij er gevestigd, of zijn geld was opgeraakt. Toen besloot hij weêr 't zeegat uit te gaan en zei aan zijn vrouw tot afscheid: »ik breng een gouden of een ijzeren ketting meê." De fortuin was hem andermaal gunstig; hij kwam rijk terug, bewoonde weêr 't zelfde huis, en hing er, ten aandenken van zijn gezegde,

1) Vergl. Deel I, blz. 290.
2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. 3) *Hist. of Signb.* p. 412.

de Gouden Ketting op, die er nog aan een ijzeren stang uitsteekt. Een ander, die aan geen traditiën gelooft, komt ons de verzekering geven, »dat dit huis, volgens daarvan nog bestaande koopbrieven, het eigendom zou geweest zijn van een halsketenmaker, die dit sprekend uithangteeken voor zijn *affaire* koos." [1]).

De Gouden Ketting was echter populair genoeg, ook zonder overlevering; wij vinden zelfs een kluchtspel, onder den titel: »de Gouden Ketting beschimpt en verdedigt" of »Zamenspraak tusschen zes persoonen over een zekere groote Voet-siaansche Beuling." — Ook hing dit halscieraad meermalen uit bij winkeliers in goud- en zilverwerken: men kan den naam nog hier en daar lezen. Te Leeuwarden in 't Ruiterkwartier was het, in 't begin der 18de eeuw, geen goud- maar een houtkooper, Jouke Joukes Selsma, die den *Gouden Keten* uithing [2]).

De Gouden Kamp (naar 't nog bestaande Maastrichtsche spraakgebruik voor *kam*) hangt te Maastricht in de Brugstraat aan n°. 1023 uit.

»Wanneer ik alles wel bezie," schreef een thans overleden natuurvorscher,

Wanneer ik alles wel bezie,
Wat is de mensch toch wonderbaar gezegend!
Behalve de aap, is hij 't alleen maar, die
Kan loopen met een *paraplui*
Wanneer het regent.

De Paraplui en Parasol behooren dan ook wel degelijk tot het kostuum, dat den mensch van de overige dieren onderscheidt. In het midden van de 18de eeuw schreef een Hollander, die Parijs bezocht had: »'t Is een Comedie om te zien als 't reegend, hoe elk met een *Para Plu* loopt. Lieden van het Hof, den Tabbaard en den Degen, deze gaan zoowel als de Paruikjongens, Schoenepoetzers en Petits-maitres, chapeau-bas onder deze machines, die men van allerhande stof en koleuren heeft. 't Is niet onvermakelijk te zien als ze elkaâr, door een of ander rijtuig gedrongen zijnde, wijken; dan is het eveneens als met de trekschuitten, die de mast voor elkaâr laaten vallen en ophaalen! 't Is geen geringe kunst om wel met dezelve om te gaan; dikwils blijft er een tusschen een koets en een huis in de loop, dan gaat men evenwel chapeau-bas door den regen" [3]). — 't Blijkt uit deze woorden vrij klaar, dat de Para-Plu toen nog iets nieuws was.

Paraplules en *Parasols* (waarom men standvastig die uitheemsche benamingen boven ons Regen- en Zonnescherm verkiest te bezigen is ons nooit duidelijk geweest) zijn alom de onveranderlijke uithangteekens van hen, die in gezegde artikelen handelen: meest zijn zij rood of met banen

---

[1]) *Navorscher* 1855, blz. 187, 188.

[2]) EEKHOFF, *Leeuwarden*, II, blz. 433.

[3]) *Nederl. Spect.* 1867, blz. 230.

van twee afstekende kleuren, om en om. 't Is voor het thans levend geslacht gewis onbegrijpelijk, hoe men het vroeger zonder dat onmisbaar artikel stelde. 't Was echter reeds bij de Ouden niet onbekend, en in de Oostersche landen, bijzonder in Sina, werd van ouds het zonnescherm een zoo weldadig voorwerp geacht, dat het tot zinnebeeld eener hooge waardigheid werd verheven. En ook ten onzent was het, schoon niet als draagbaar scherm, reeds voorlang in gebruik, en op schilderijen en platen van de 17[de] eeuw, ziet men de kwakzalvers, op markten en bruggen, met hun tafel onder een groote parapluie zitten. Deze zonne- en regenscherm tevens, en vermoedelijk doorgaans van stevig zeildoek gemaakt, deed eigentlijk de dienst van luifel. 't Was de ambulante luifel van den ambulanten winkel [1]).

Als meubel om in de hand te dragen, en dus van lichtere stof, kwam het echter, als uit de boven aangehaalde plaats blijkt, eerst in de vorige eeuw in gebruik. Voorheen behielp men, bij regenachtig weêr, zich met een mantel, en Pepys vertelt in zijn vermakelijk Dagboek, hoe, toen hij met den Hertog van York (later Jakobus II), in het Park van St. James wandelde en het plotselings hard begon te regenen, hij zich verplicht zag, zijn mantel aan den Hertog te leenen. Bij een andere gelegenheid was Pepys uit met niet minder dan vier dames, en hoewel het den geheelen dag regende bleven alle vier onder zijn mantel droog. Het zou een aardige stof voor een schilderij opgeleverd hebben, Pepys vertoond te zien, vier dames onder zijn mantel der liefde beschuttende. Onder de regeering van Koningin Anna liepen de vrouwen reeds veilig onder het »geoliede scherm" [2]); doch de filantroop Hanway was de eerste, die te Londen, in 't laatst der 18[de] eeuw, den lach en spotlust zijner stadgenooten braveerde en hen aan 't gezicht wende van een man, die met dat nuttig meubel gewapend was. »Als het regende," verhaalt John Pugh, die 's mans »Leven" schreef, beschermde een kleine [3]) *parapluie* zijn pruik en zijn gelaat, en zoo was hij altijd klaar om zich ordentelijk, en zonder schijn van achteloosheid op zijn voorkomen, in gezelschap te vertoonen. Hij was de eerste man, die het waagde, met een regenscherm door Londen te wandelen, en, nadat hij er dertig jaar meê geloopen had, zag hij ze in algemeen gebruik gekomen."

---

[1]) De afbeelding is genomen naar een ets, voorstellende de Nieuwmarkt, in DAPPER, *Beschr. van Amst.* 1663.

[2] Zie de *Trivia* van GAY, Boek I, p. 221.

[3]) Dit woord zal wel in betrekkelijken zin dienen te worden opgevat. De parapluies, die men in onze jeugd droeg, waren klein, met de Sineesche, maar kolossaal, met de hedendaagsche vergeleken.

Voltaire beschrijft in eene zijner vertellingen den Paus, als een oud man, die aan niemand kwaad doet en een lijfgarde heeft, die de wacht betrekt met een parasol: — en de tijd heugt ons nog zeer goed, dat geen officier in uniform zich met een regenscherm zou hebben durven vertoonen. Het zal nog geen dertigtal jaren geleden zijn, dat de zucht om hoeden, en vooral epauletten, tegen bederf door den regen te beveiligen, over het vooroordeel en de vrees voor den blaam van verwijfdheid, zegevierde.

Te Londen in Old Street Shoreditch is een kleine parapluie-winkel, genaamd het *Parapluies-Gasthuis:* voor 't raam ziet men twee plakkaten, waarvan het eene de analogie aantoont tusschen een mensch en een regenscherm, en het andere de lijst bevat der prijzen, die berekend worden voor het heelen der gebreken, waaraan een regenscherm is onderworpen. Hier volgt de lijst:

	Sh d.
Voor het herstellen van een gebroken rib	0.6
» » » » » been	0.6
» een nieuw dito	1.0
» het hernieuwen der muscularia	0.6
» nieuwe ledematen	2.6
» het herstellen van het verband	1.0
» het te recht zetten van een scheeven nek	0.6
» het herstellen van een gebroken nek	0.9
» een nieuw zenuwgestel	1.0
» een nieuwe rib	0.6
» een nieuwe spier	0.3
» het herstellen der veêrkracht	1.6
» een nieuwe hand	0.6
» het vastzetten van den kop	0.3
» een nieuwen kop	1.0 [1]

[1]) *Hist. of Signb.*, p. 413.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

SPIJS EN DRANK, TAFEL- EN DRINKGEREEDSCHAP.

I.

Afbeeldingen van Spijzen als uithangteekens vinden wij natuurlijk bij hen, die ze te koop hadden. Wij beginnen met het Brood.

Bij bakkers hing dikwijls een bord uit, waarop brooden geschilderd waren, met het onderschrift: *het Gezegend Brood*, *het Gegeven Brood*, *het Voedzaam Brood*, *het Dagelijksch Brood:* ook was de voorstelling wel eens op den luifel afgebeeld of in een houten bas-relief boven de deur.

Een bakker te Leiden op de Achtergracht had voor zijn luifel een man doen schilderen met een stuiver bollen in den mond, en daaronder:

* *Nominativo*, *hic*, *haec*, *hoc*,
Dit is *in de Bolleschok*.

Uit den eersten regel zou men opmaken, dat de bakker een verloopen theologant is geweest; het woord *bolleschok* in den tweeden kan zoowel op de bollen zelve als op den bollen-eter slaan. Immers, neemt men schok in den zin van »hoop, verzameling," dan beteekent bolleschok de acht tot één stuk verzamelde bollen; doch schok kan ook »vraat" beteekenen: althans wij vinden bij vroegere schrijvers schokken (thans schrokken) voor »gulzig inzwelgen", als b. v. in Brederoos »Moortje":

Dat pleech onse Arent voor klock-spijs met huydt en met hayr in te *schocken*.

Een andere bakker, die vroeger *de Drie Roggebrooden* uitgehangen had, doch gedwongen was tot verhuizen, had aan zijn nieuwen winkel nog één brood meer bij zijn opschrift gevoegd, als een zinnebeeld der vermeerderde nering, waar hij op hoopte, en schreef:

* Al heeft mij haat en nijd uit *de Drie Roggebrooden* verdreven,
Nogtans, hoop ik, zal de Heer in *de Vier Roggebrooden* mij zegen geven.

In de Eerste Afdeeling reeds hadden wij het Ongegunde Brood [1]); bij een Hagenaar uit de 17[de] eeuw vonden wij *den Ongegunden Brok*, wat dezelfde beteekenis heeft:

> * *Dit is in den ongegunden brok.*
> Hoe smaakt mij mijn benijde brok!
> Als ik over straat ga zo hoor ik geschimp en geschok.
> Die mij benijden om mijn profijt,
> Die breken haar hooft en verslijten haar tijt.

Hier beteekent *geschok* in den 2[den] regel niet »geschrok" maar »geschimp, gesmaal"; 't is van 't Fr. *choquer*, wat bij ons in de volkstaal, met wijziging van beteekenis, in schokkeeren is overgegaan, en van welk laatste men zelfs schokkaadje voor »schimpscheut" gemaakt heeft.

De Krakeling, en wel een groote, hing bij bakkers uit, *in natura* zoowel als in afbeelding. Van 't eerste ziet men nog een voorbeeld bij een bakker buiten de Raampoort; terwijl men in de St. Nikolaasstraat een gevelsteen kan vinden met een grooten Krakeling. Echter kan daar even goed een wiskundige gewoond hebben; want in de hoogere wiskunst speelt de Krakeling, als ons uit geleerde verhandelingen gebleken is, een groote rol: — of misschien was die Krakeling daar gebeeldhouwd als de liefdeknoop, waarvan zij van ouds het zinnebeeld was.

Op den hoek van Elands- en Hazenstraten staat nog bij een bakker *De Gekroonde Krakeling en Stuiver Bollen* in den gevel, en daaronder *De Ploegende Landman.*

Kazen hingen en hangen nog bij kaaskoopers en aan komenijen uit: nu meest in hout aan een stangetje, vroeger op gevelsteenen en geschilderde uithangborden. Een gevelsteen met kazen, reeds meer dan twee eeuwen oud, staat nog bezijden 't Paleis [2]). Te Leiden las men op een bord:

> * Dit is *in de Drie Kazen* bij de Marepoort,
> Ik bid u, kom in, koopt wat, maar bruyt niet voort.

En de Kaesbrug te Antwerpen heeft vermoedelijk haar naam ontleend van het hoekhuis, dat *De Kaesen* tot uithangbord had [3]).

Kaas en Brood, vereenigd, ziet men nog op een uithangbord te Monster in Zuidholland.

De Ham komt dikwijls voor, doorgaans in vereeniging met Ossetongen, en wel: 1°. houten Hammen en houten Tongen, uithangende aan een stang; 2°. geschilderde op bord of luifel: 3°. op gevelsteenen afgebeeld. In de Dirk-van-Hasseltssteeg ziet men nog een dezer laatste met Drie Hammen, en een in de Eerste-egelantiersdwarsstraat met Eén Ham

---

[1]) Deel I. blz. 159. [2]) Id. blz. 273. [3]) *Antw.*, blz. 53.

en het bijschrift: *De Seegen des Heeren.* Bij spekverkoopers las men niet zelden: *in den Westfaalschen Ham.* Te Antwerpen wordt de Ham Hesp genoemd, en heeft de Hespenstraat haar naam naar *de Dry Hespkens*, die er weleer uithingen [1]). *De Ham* was in de 17[de] eeuw een brouwerij te Delft [2]) en *Spek en Ham* voor ruim 50 jaren een befaamde kroeg te Amsterdam [3]).

Bij Delft, aan den weg naar Rotterdam, tegenover de plaats, waar weleer de Abdij Koningsveld stond, staat een boerenhuis met een oude voorpoort, in welke twee Hammen gebeiteld zijn, waarom dit huis als *het Huis van de Hammen* bekend is. 't Zou, volgens de sage, in den Spaanschen tijd voor twee Hammen zijn verkocht [4]), of wel, omgekeerd, zou de bewoner van 't erf twee Hammen, bij hongersnood, zoo duur hebben verkocht, dat hij er 't huis, dat er nu staat, van gezet had en de Hammen ter herinnering aan de voorpoort laten beitelen [5]). In Gelderland vindt men ook een *Huis de Ham*, waarvan dergelijk verhaal gedaan wordt [6]). Doch Ham heeft ook andere beteekenissen dan bij den spekkooper: men denke maar aan inham, boterham, Blankenham, IJsselham, Uilham, en zoovele andere woorden, waarin ham 't zij »greep", 't zij »hoek", 't zij »heem" of »heim" beteekent, wat de »taalgeleerden" mogen uitmaken.

In 't midden der 17[de] eeuw hing *de Dubbele Worst* te Amsterdam ten minste op twee plaatsen uit, aan de hoekhuizen der stegen, die er haar naam van dragen: — ook *de Beuling*, aan dien der Beulingsstraat, en *het Smakelijk Vinnezoen* hier en daar bij een pasteibakker of aan een gaarkeuken. *De Gekonfijte Peer* was in die dagen geen ongewoon uithangteeken bij kruideniers, gelijk meer afbeeldingen van versnaperingen, die men hoopte, dat den lust des voorbijgangers zouden opwekken. — Aan welke soort van winkel *de Rijstebrijberg* uithing weten wij niet meer; wel dat hij voor ongeveer een halve eeuw nog te Amsterdam op een uithangbord geschilderd stond, met een jongen, die er zich met den mond een doortocht in baande, even als in de voorstelling op de oude prent van Luilekkerland.

Op de rekening van een maaltijd, dien de Staten van Utrecht in 1640 aan Frederik Hendrik gaven op 't Duitsche Huis [7]), vinden wij een kok vermeld, met den zonderlingen naam van Papen-Aes. Vermoedelijk had hij op zijn uithangbord eenige lekkere smulkost geschilderd met het onderschrift: *Papen-Aes*, en ontleende hij daarvan zijn naam.

Koek van allerlei soort hing, voorheen als thans, geschilderd of van hout bij koekebakkers uit. Op gevelsteenen is zij ons niet voorgekomen, en de vorm effen vierkant, rond of ovaal, leende zich ook niet tot cierlijk beitelwerk. De namen, die daaronder pronkten in de 17[de] eeuw,

---

[1]) *Antw.*, blz. 80. [2]) Zie Deel I, blz. 79. [3]) Id. bl. 152.
[4]) [6]) Medegedeeld door den Heer Buddingh. [5]) *Navorscher* 1857, blz. 379.
[7]) *Kron. van 't Histor. Gen.* Jaarg. XXII. blz. 179.

waren: *de Beniste Koek*, *de Confijte Koek*, *de Kolksche Koek*, *de Kruidkoek*, *de Honig Koek*, *de Kaneel Koek*, *de Deventer Koek*. De eerstgenoemde gold voor heel lekker, en wordt o. a. in Brederoos »Moortje" vermeld:

Dan 't kosten hem wel een halfvierdevat
Rabbauwen met een Beniste koek en derdalfpont karstengen.

»Deventerkoek" was in de 16[de] eeuw een scheldnaam, dien men een stijven, droogen, langen lummel toeduwde, zoo'n boonestaak als dien Reinier Adriaensz., die, bij Asselijn, naar Saartje Jans komt vrijen en ons door Troost is afgebeeld; ja Hooft vermeldt als een merkwaardigheid, hoe de Burgerweezen te Amsterdam, toen zij waren »bezeeten met booze geesten," zelfs Mijnheer den Schout voor een Deventerkoek scholden, »omdat hij van wanstallighe lengte was."

Op den Heiligeweg hing voor een dertigtal jaren een bord uit, beschilderd met allerlei gebak, en daaronder:

Gaat niet voorbij,
Maar komt bij mij,
Wilt niet vergeten
Hier gebak te eten.

Op den Haarlemmerdijk herinnert ons een *Halletjesberg* nog altijd het oude gebruik om, als men een »dag naar Haarlem" geweest, en gehouden was, zijn vrienden wat echte Haarlemmer halletjes meê te brengen, die, gemakshalve, bij terugkomst, van den Haarlemmerdijk meê te nêmen.

Maar een andere herinnering vinden wij in de Groote-Houtstraat bij den Anegang te Haarlem. 't Is *de Gulde Bergh*, van »letters", die, al hadden Koning, noch Schinkel, noch De Vries, noch Noordziek geschreven, 't in steen gebeeldhouwd bewijs zouden opleveren, dat de beweegbare letters te Haarlem zijn uitgevonden.

II.

Dranken leenden er zich niet toe — althans niet afzonderlijk — om afgebeeld of uitgeschilderd te worden, als de Spijzen, en wat niet voorgesteld kon worden, werd niet als uithangteeken genoemd. De kan gold voor den wijn: wanneer van stadswege aan een aanzienlijk vreemdeling *de eerewijn* werd aangeboden, heette zulks: *hem met de stads kannen te vereeren*, gelijk b. v. die eer aan Hooft te Augsburg [1]) en aan de gezanten Aerssen, Joachimi en Burmania te Middelburg werd bewezen [2]). Wij vinden echter ook dranken, gelijk *de Morgendrank*, *de Frissche Dronk*, *de Heldere Dronk*,

[1]) Brieven n°. 329. [2]) *Verbaal* enz.; in de Werken van het Hist. Genootschap n°. 10, bl. 2.

de Goede Drank vermeld als uithangteekens, maar die toch ook wel door een gevuld glas of een kan zullen zijn voorgesteld. Ook *de Dorst* hing uit, en wel tweeërlei: *de Groote dorst* en *de Nadorst;* — een *Grootendorst* hebben wij reeds vermeld in de Eerste Afdeeling [1]) en een andere hing uit bij Bart Duin op de Gedempte Reguliersgracht, wiens kroeg wij in 1794 als een werfhuis vinden aangeduid [2]). *Kraantje-lek* aan den voet van den Blinkert is sedert eeuwen vermaard. Mogelijk zôu men meenen, dat die naam eenvoudig is afgeleid van 't lekkend kraantje, op 't uithangbord geschilderd, doch dàar komen zoowel oudheid- als natuurkundigen tegen in verzet. Hier (zegt de een) was in den tijd van 't Heidendom het heiligdom van Bacchus; — zoo verklaart zich de naam *Kraantje-lek* historisch. Diep onder den grond heeft men nog »oude wortelen en struiken van aan hem gewijde wijngaarden" teruggevonden. »De plaats is met eenige ontzaglijke eiken bezet, uit een van welke gestadig water zijpelt." Dat water is daar vrij natuurlijk, maar wat heeft Bacchus daarmeê te maken? Of meende men, dat de oude wijngod een afschaffer geworden is? — Ja (zegt een ander) wel mogen wij dit oude *Kraantje-lek* voor een zeer klassieke plek houden. Daar was eens een schilderachtig en boschrijk oord, waarin een meertje lag, het Volmeer genoemd, waaruit de Haarlemsche beek [3]) haar oorsprong nam. Aan den oever van dat meer lag een dorp, Rukaas of Rokkes geheeten, een naam, dien men van Rorik den Deen afleidt. Terwijl men den naam *Kraantje-lek* kan afleiden van een ouden, maar onbekenden, plaatsnaam, die uitging op *leek*, *laca*, op gelijke wijze als men Medemblik afleidt van *Medemelaca* [4]).

Wij erkennen gaarne, dat niets vernuftiger is dan die afleiding van een *onbekenden* naam! Zoo heeft men zelfs geen *Umlaut* noch *Guna* en *Wriddhi* noodig.

In Drente vindt men meermalen *Nietap* of *Nyentap*, o. a. aan de oude Smildevaart en op de grens der provincie, nabij de Leek. Dat woord duidt een nieuwen tap aan, en zegt dus hetzelfde als »de nieuwe herberg."

Doch kwam de drank zelf niet voor, des te meer 't drinkgereedschap. Allereerst de Kruik. Oudtijds hing die aan de drinkhuizen van lageren rang uit, waar slechts bier en »goê nat" (sterke drank) te bekomen was, gelijk aan wijnhuizen de Krans. En naar de bestendige gewoonte bij ons volk, aan uitheemsche woorden een ongunstige beteekenis te geven, ook al hebben zij die in 't oorspronkelijke niet, werd het

---

[1]) Zie Dl. I, bl. 149. [2]) Ned. Jaarb. 1794, bl. 1200. [3]) Vergelijk Deel I, bl. 356.

[4]) Zie Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Nederl. Volksoverleveringen en Godenleer*, Utrecht 1836, bl. 68 en 69; — en F. W. van Eeden, *De Bosschen van Kennemerland*, in het *Album der Natuur*, 1867 bl. 194 en 218.

Hoogduitsch *Krug*, bij ons als k r o e g uitgesproken, de naam, aan die soort van herbergen toegekend.

De Drie Kruikjes bleven nog lang een zeer gezocht uithangteeken voor kroegen. *De Zes Kruiken* hadden te Amsterdam een zekere vermaardheid; want in 't huis, waar dit teeken uithing, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal tusschen de Lijnbaans- en Spaarpotssteegen, was van 1632 tot 1646 een Doopsgezinde kerk gevestigd. Was 't vroeger een herberg geweest, het was dit weder geworden in Wagenaars tijd. Asselijn liet den makelaar Jan Jasperszoon in 't Kattegat, den vader van Saartje Jans, een man »die zich bij de vromen hield," ook in *de Zes Kruiken* wonen, eenvoudig om daardoor zijn karakter uit te drukken.

K a n n e n vond men in ontelbare menigte, niet alleen aan drinkwinkels, als b. v. aan de herberg te Graauw:

In de Zwarte Kan
Ontvangt men alle man [1]).

of waar ze verkocht werden, als b. v.:

* *In de Drie Kannen* verkoopt men kannen en kruiken,
Als ze niet breken kan men ze heel lang gebruiken.

— maar ook elders. *De Goede Kan* hing in 1512 bij een kerkmeester der Oude Kerk, Jan Lambrechtsen uit, en *de Silveren Kan* in 't midden der 17de eeuw bij den boekverkooper Broer Jansz, op den Nieuwe-zijds-achterburgwal, en daarna bij zijn weduwe op 't Damrak.

De Melck-Can op den Binnen-Amstel was in 1656 een R. K. kerk; *de Schenkkan* en *de Flapkan* Delftsche brouwerijen. *De Schenkkan* (die ook wel aan tapperijen voorkwam) ziet men nog op een steen boven een poort in een huis op de Molslaan te Delft, en *de Flapkan* met het jaartal 1497 boven een poortje op het Oude Delft [2]). *De Wijnkan* hing natuurlijk aan wijnhuizen, gelijk *de Tinnen Kan* aan tinnewinkels uit.

Op 't Cingel stond een kan op een luifel geschilderd, met het navolgende raadsel er onder:

* Ik kan, omdat ik niet en kan;
Dat ik kon, ik zou niet kannen,
Maar omdat ik niet en kan,
Zoo kan ik.

wat natuurlijk onverstaanbaar was, voor hem, die niet wist, dat k a n n e n, als werkwoord, »in een kan doen", »tappen", beteekent, doch voor onze lezers volkomen duidelijk is.

Maar misschien weten sommigen onder hen niet zoo precies wat een

---

[1]) Medegedeeld door Jhr. Mr. Th. Serraris, te Hulst.
[2]) » » Mr. J. Soutendam, te Delft.

kit is. 't Is een groote beker van langwerpigen vorm. In Brederoos »Moortje" lezen wij:

Tapt nu eens een *kit* en suypt dan dat je swiet!

Dronkaards noemde men daarom kittebroers [1]) en als 't symbool der dronkenschap werd allengs *kit* een scheldnaam voor dronkemanskroegen. In zeker oud kluchtspelletje van »de vrolijke Klarijn" zegt de held van 't stuk:

Ik weet wel, datje de bol van de *kit* bent; maar wat kan my dat schelen?

waarop de hospes uitvalt:

Scheld jy mijn huis voor een *kit* uit? dat zou me waarlijk verveelen!

In zijn oorspronkelijke beteekenis hing *de Kit* zeer te recht aan een Delftsche brouwerij uit en zou 't woord zeer gepast weêr in zwang mogen komen in plaats van 't omslachtige »Beiersch-bier-glas".

De Snel daar-en-tegen was een kleine beker, die in één teug kon worden uitgedronken, even als een wippertje en een snapje. In Vlaanderen leest men nog meermalen op een kroeg-bordje: *in de Snelle;* ook te Antwerpen op den Dam [2]). In de Baronie van Breda is er een met *de Drie Snellen*, en te 's Hertogenbosch met *de Drie Snellekens*, waarvan de Snellestraat haar naam ontleent [3]). Naar dat bekertje heette ook het slokje, dat men even voor den eten, als gezondheids-maatregel, gebruikte: een dokter (of dokters) Snel.

't Waren echter niet alleen kroegen, waar de Snellen uithingen. In 1588 woonde te Dordrecht, *in de Drie Snellen*, de schoenmaker Jacob Willemsz, wiens vrouw Mayken Kornelisdr. op den 27sten Februari van dat jaar van vier levende zoons beviel. Deze mochten in een tijd, toen Dordrecht juist voor de vierde maal vergroot werd, wel als hoopjes hunner Vaderstad worden beschouwd en werden dan ook plechtig door het Vendel van de wijk ten doop geleid, terwijl de oudste, die Abraham gedoopt werd, een Burgemeester, de tweede, Izaak, de Pensionaris, de derde, Jakob, de vier Kolonellen, en de vierde, Samuel, de twaalf Kapiteins tot doopheffers had [4]).

Nog kleiner dan de Snel was de Nap, die dan ook meer voor kinderen dan voor volwassenen werd gebruikt en daarom ook in zamenstelling met melk voorkomt. Het uithangbord *de Melcknap* gaf zijn naam aan een kapitein, die in 1627 onder den Admiraal Reael diende.

Geen drinktuig intusschen dat meer uithing en nog uithangt dan de Roemer of Roomer, zoo als die vroeger heette: immers Huygens spreekt

---

[1]) Vergelijk Deel I, blz. 238. [2]) De Potter, blz. 121. [3]) Mr. J. H. Hoeufft. *Proeve van Bredaasch Taaleigen*, blz. 557. [4]) Balen. *Dordrecht*, blz. 73 en 864.

van »Rynsche Roomertjens", en een oude gevelsteen in de Roomolensteeg geeft de afbeelding met het onderschrift: *in de* 3 *Romers* 1635.

Aan sommige wijnhuizen hing men eenvoudig: *de Roemer* uit, met of zonder bijschrift. Te Amsterdam op de Bloemgracht, te 's Gravenhage in de Boekhorststraat en Joost weet op hoe vele plaatsen meer, las men er onder het banale:

Als gij dees Roemer ziet, gij kuntze prijzen of laken,
Maar komt in, proeft mijn nat, dat zal u beter smaken.

Maar de voorzichtige Hagenaar had er op laten volgen:

Maar ziet eerst, wat hier achter staat.

en dan, op de keerzijde:

Betaalt eerst als je henen gaat,
Of anders boet en mantel laat.

Maar dikwijls had ook de Roemer een adjektief bij zich ter onderscheiding, en heette 't: *de Gouden, de Groote, de Oude, de Rinse Roemer*, enz. *De Frissche Roemer* hing uit aan de herberg, waar 't Vrouwtje van Sloterdijk gewoond had [1], en ook aan menig andere kroeg, met een rijm, als:

In den frisschen Roemer vermaert,
Hier drinkt men en sprinkt men en rijt men te paert.

Een mooi exemplaar van *den Gouden Roemer* ziet men nog op den Heiligeweg, met *guirlandes* van druiventrossen gebeeldhouwd en verguld. Ook te Groningen aan een tabakswinkel hangt hij uit: — wellicht nog een overblijfsel van den tijd, toen men bij den tabak ook drank verkocht.

Gouden bekers hingen de kooplieden in gouden en zilveren werken uit. In de Hoogstraat over 't Oostindisch huis ziet men er nog een voor zoodanigen winkel geschilderd met het opschrift: *in den Gouden Beker*. Hilarides — over wien later — schreef in zijn »Verklaaringe":

En naast mijn deur daar staat een gouden beker in, (*in het uithangbord*)
Mits silver daar en 't gout dient tot een lief gewin.

De *Fluit* of *Wijnfluit* hing voornamelijk aan glaswinkels uit.

't Wijngaardsche bekken hing in 1794 uit aan een kroeg in de Nes bij de Vischmarkt, die destijds tot werfhuis diende [2]).

De Kop (te weten, de »Drinkkop") kwam ook meermalen voor. Een fraaie *Gouden Kop* prijkt nog aan een gevel in de Teertuinen en *de Gouden Kop* op 't Water was twee eeuwen een voorname herberg. Den *Melkkop* kent men bij Rotterdam.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 339. [2]) *Ned. Jaarb.* 1794, blz. 1200.

Kop en Schotel zijn meer modern: een reusachtig exemplaar hebben wij al vroeger genoemd [1]). Zij behooren bij de theedrinksters, als de gouden koppen bij de wijndrinkers behoorden; doch beiden ontleenen hun naam van de gewoonte onzer heidensche voorouders, die, naar men vertelt, uit de hersenpannen (koppen) van verslagen vijanden dronken. Alboin, Koning der Longobarden, had met eigen hand Koenemond, den Koning der Gepiden, gedood en vervolgens diens schoone dochter Rozemond getrouwd. Eens, dat hij een festijn gaf en al meer dan genoeg had, liet hij den schedel van wijlen Koenemond brengen, dien hij fraai had laten vergulden, schonk dien vol en prezenteerde hem aan zijn vrouw, met de woorden: »Schatlief, drink reis met je vader." — »Dat zal ik je betaald zetten, leelykert!" zei ze niet, maar dacht ze, en liet kort daarna Alboin door zijn wapendrager Helmich — die natuurlijk er zijn loon voor bedong — om hals brengen. Vondel zou hier een treurspel op gemaakt hebben, doch bleef bij 't eerste tooneel steken; gewis vond hij, bij nader inzien, het geval meer gruwzaam dan echt dramatisch, en beter voor Jan Vos geschikt.

De Flesch is in de taal der afschaffers het symbool der dronkenschap, en *de Drie Fleschjes* dan ook als tappers-uithangteeken niet onbekend. Maar toch hielden niet alle flesschen sterken drank in: — ja zelfs de geheelonthouder, de *Teatotaller*, zou niet geschroomd hebben in te gaan, waar *Twee Flesschen* uithingen, met het volgende rijm:

* Ga niet voorbij — Indien dat gij — Soekt goeje Thee,
Sie, ruyk en smaak — Tot u vermaak — En neem wat meê.

III.

Van de uithangteekens zullende spreken, aan het Tafelgereedschap ontleend, kennen wij den voorrang toe aan de Messen, als 't eerst in gebruik. Deze kwamen bij messemakers, en wel geschilderd op uithangborden voor. Op een daarvan las men:

* Hier maakt men messen recht en krom.
Zijn ze niet goet, zo brengt ze weêrom.

De *Ingelegde Messen* was in 1692 het uithangteeken van den winkelier Joost Haen in de Gasthuismolensteeg.

Op gevelsteenen herinneren wij ons niet, ooit messen gezien te hebben; wel weten wij, dat voor vijftig jaar, op de Leidschestraat, tusschen Keizers- en Heerengrachten, voor den Engelschen messewinkel van Dodge, een stalen mes uithing, dat, met het heft, een gewone mans lengte had. 't Was een prachtige winkel; doch die, na op zijn best een jaar gestaan te hebben, weêr verdween.

[1]) Deel I, blz. 69.

In verscheiden steden vindt men Lepelstraten. Zijn die zoo genoemd om dat er, bij lepelmakers, spijslepels uithingen? Of moet men soms aan den vorm der straat of aan de lepels van een haas denken? Wij willen dit niet beslissen; maar wat daarvan zij, *de Lepel* als uithangteeken is al vrij oud, en zeer natuurlijk; want hij nam in 't leven onzer voorouders een eervolle plaats in. Aan de schutters werden zilveren lepels vereerd, en wederkeerig gaven de schutters aan Vorsten lepels ten geschenke [1]).

De *Tinnen Schotel* hing uit aan tinnewinkels, de *Schelpschotel* (een schotel in de gedaante eener schelp) te Delft, op den hoek der Groote Markt [2]). Ook de Mosterdpot kwam vroeger veel voor, en wij zagen er nog een aan een herberg op de Turfmarkt bij de Vijzelstraat. Voor een ander huis, waar *de Mosterdpot* geschilderd was, stond er het navolgende rijmpje bij, een aardigheid behelzende, die meer verkocht werd:

» Ik lever uit,
Een zeldzaam kruit,
Daar zijnder weinig in de stad,
Of 'k heb ze bij de neus gehad.

De Mosterd gold als 't zinnebeeld van kracht. »Mijn paard is zoo sterk als mosterd," zei de sleper op 't Rok-in: wat hem echter niet zoo slecht bekwam als in 1566 den Utrechtschen geus zijn gezegde tegen de Vroedschap, die zich »t' onsterk vond" om een besluit te nemen. »Eet ham met mostard, zoo wordje sterk!" duwde hij den Heeren toe, wat hij later met den hals moest boeten [3]).

Een nieuw en goed geschilderd uithangbord, met spijzen en dischgereedschap, kan men zien boven een restauratie op de Botermarkt. Doch ook de best geschilderde uithangborden van onzen tijd staan hierin bij de vroegere achter, dat ze de rijmen missen, waarin deze spraken. En was die taal niet altoos even keurig en gepolijst, zij had een eigen karakter, en de naïeviteit van 't volk spiegelde er zich in terug. Waar niets gezegd wordt zal zeker niet tegen den fijnen smaak van anderen gezondigd worden; maar daar valt ook niets op te merken en niets te leeren. Op 't kerkhof spreken voor 't minst de grafschriften nog.

»Wees meester van de Taal, gij zijt het van 't gemoed,"
Sprak Bilderdijk, en 't woord klonk goed,
Maar 't is ook altijd waar geweest,
»Wees meester van het Bord, gij zijt het van den geest.

[1]) Vergl. J. ter Gouw, *de Gilden*, blz. 60.
[2]) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.
[3]) Hooft, *Ned. Hist.* blz. 105.

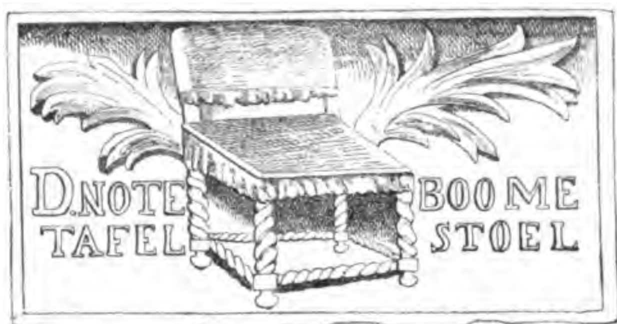
NEGENDE HOOFDSTUK.

ALLERLEI HUISRAAD.

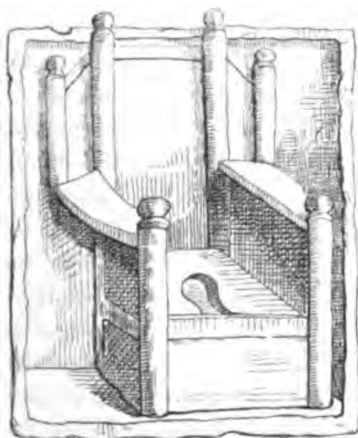
Er is geen stuk huisraad of keukengerei te bedenken, dat niet onder de uithangteekens een plaats heeft ingenomen. Ontelbaar is het aantal en niet te overzien de verscheidenheid dier voorwerpen: 't is juist de bonte voorraad daarvan, die ons tot kortheid noopt. Hun geheele geschiedenis is begrepen in deze enkele woorden: het huisraad wordt uitgehangen bij hen, die 't maken of verkoopen. Zoo zag men vroeger gewoonlijk *het* (geschilderd, maar thans een werkelijk loopend) *Uurwerk* boven de deur des horlogiemakers: zoo (en nóg wel) *de Pomp* bij den loodgieter, *de Koperen Kandelaar* bij den koperslager, *de Blikken Doos* of *het Keukenblik* bij den blikslager, *de Balie* of *Traliemand* bij den mandemaker, enz.

Slechts enkele voorbeelden, die om deze of gene bijzonderheid opmerking verdienen. De Kaars kwam soms gekleurd voor: *de Groene Kaars* hing in de eerste helft der 17[de] eeuw uit op de Heerengracht bij de Romeinsarmssteeg: *de Drie Strijkijzers* ziet men nog op een gevelsteen op de Leidschestraat bij de Lange-Leidschedwarsstraat, en elders steekt nog een groot *Koperen Strijkijzer* op een stang uit, als op den hoek der Keizersstraat en Dijkdwarsstraat. De *Schildpatte Koffer* hing in 1709 uit bij den schildpadwerker Abraham van der Burgh in de Barndesteeg. Bij borstelmakers werden vroeger, en nog meermalen, de borstels gebezigd om niet slechts het uithangteeken, maar ook het opschrift te vormen: zoo las men vroeger op sommigen *de Spinverjager*, *de Drekveger*, welke woorden uit verschillend gekleurde borstels waren samengesteld: zoo leest men nog, boven de deur van een huis op den Haarlemmerdijk over de Heerenmarkt, het woord *Borstelwerk* op een grooten borstel; zoo te Lier in de Berlaarstraat, op gelijke wijze, den naam des borstelmakers, *J. Volkaerts*.

De *Noteboome Tafelstoel*, waarvan wij de afbeelding op de volgende bladzijde geven, is te Amsterdam op een gevelsteen in de Pijlsteeg te zien: waarschijnlijk stelde die het proefstuk voor, dat de stoelemaker had vervaardigd om het meesterschap te verwerven.

Een *Kraamstoel* uit het begin der 17de eeuw is zeldzaam genoeg om er de afbeelding van mede te deelen. Men vindt dien op een gevelsteen op het Groote Noord te Hoorn [1]).

Elders ziet men *de Vrouwenstoel* (Rapenburgerstraat); *de Spaence Stoel* (te Utrecht van 1647 [2]), *de Vouwstoel* (op gevelsteenen, achter 't Paleis en op de St. Antonies-breêstraat, hoog in den zijmuur tegen 't Zuiderkerkhof), ja *d' Groene Ghecroonde Driestal* (op een gevelsteen in de Wieringerstraat). Voorts *de Setstoel, de Haerlemse Stoel*, die beiden nog tot de 16de eeuw behooren: — *de Ruststoel, de Scheerstoel* — deze laatste weleer ook al een meesterstuk; hij moest zijn »met drie kromme stijlen, toonen en leliën, en een heel bort, voor een duym overgesteken, met vierkante pennen in malkanderen gewerkt, onder en boven wel sluytende;" — dan nog: *de Felpe Stoel, de Juchtestoel* en, om bluf te maken, *de Hagendeveld van Stoelen* (groote overvloed). En zulk een Hagendeveld hebben wij gekend. Herinnert zich iemand nog de oude Amsterdamsche Osjesluis, met dat donkere gewelf daar beneden en dat aardige pleintje daarboven [3])? Dat pleintje was, toen de ossen 't niet meer noodig hadden, een allerpleizierigste speelplaats voor de jongens; maar — 't zal nu wel vijf en veertig jaren geleden zijn — daar kwam een stoelemaker wonen en bezette met zijn koopwaar 't heele plein. Toen had men daar werkelijk een Hagendeveld van stoelen.

De verscheidenheid van Potten is nog grooter dan die van stoelen. Vooreerst was het enkel *de Pot*, al in de 16de eeuw een geliefkoosd uithangteeken; trouwens, als men de spreekwoordenlijsten wil raadplegen,

---

1) Door bezorging van den Heer Handelaar. 2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.
3) Verg. *Aurora* 1868, blz. 58 en 59.

zal men ontwaren, dat daar *de Pot* ook nog al eens op voorkomt — en geen wonder; daar de mensch toch bij de dagelijksche Pot zijn leven onderhoudt, zij 't dan een Groote Pot, een Burgerpot of een Armeluipot: zij 't de Pappot van de Aalmoeseniersmin of de Snertpot van 't Weeshuis: »'t Potje karmelck" van Symens »zalighe besje," de Hutspot van 't Sint-Martijnsgild, de Gortpot van droogen Jorden of de Labbekakpot van een Kattenburgerwijfje uit de vorige eeuw. Zelfs als de dichters iets gevoeligs wilden voortbrengen haalden zij er de Pot bij. Hooft kon zijn Warenar niet belangrijk maken zonder de Pot met goud: Vondel 't Hanekot niet bezin en zonder Rommelpot; — eindelijk wij allen streven vergeefs naar genoegens, zoo streelend als die, welke wij smaakten in onze kindsche jaren, wanneer 't ons mocht gelukken, door een gelukkigen gooi, de krieken of moppen te verzamelen, die de Pot van 't Ganzebord bevatte.

Maar nu eenige variatiën van de Pot. In 1690 woonde Gerrit Claesz op 't Cingel *in de Blaupot*, en droeg er zijn toenaam van, die als geslachtnaam nog bestaat. De *Aarde Pot* hing (in de 17de eeuw) aan pottewinkels, *d' Porceleyne Blompot* aan een porceleinwinkel op den Haarlemmerdijk (waar men nu nog alleen maar den naam leest), *de Delftsche Tuynpot* aan een winkel in Delftsch aardewerk op Uilenburg uit.

De Metalen Pot was in de 17[de] eeuw een brouwerij te Delft, *de Olie-Pot* een dito te Haarlem, en in 1578 woonde Klaas Franszoon te Amsterdam *in de Drie Koperen Potten*. Dat de *Tinnen Pot*, te Gent, waarvan de Tinnepotstraat haar naam heeft [1]) al voor zeer lang geleden moet hebben uitgehangen, blijkt daaruit, dat de Tinnenpotbrugghe reeds in 1589 vermeld is [2]). Ook te Dordrecht wijk C. n°. 29 vindt men nog een *Tinnen Pot* op een gevelsteen: en te Delft een *IJzeren Pot* met het jaartal 1669. In Drente bij 't Zuidlaardermeer hangen, aan twee huizen aan den weg, niet ver van elkander, *de Breipot* en *de Knolpot* uit.

In de Egelantiersstraat vertoont een gevelsteen *de Braspot;* een man heeft een grooten pot voor zich staan, waaruit een rook of vlam opstijgt, en een kleiner potje in de hand. 't Zal daar wel een ordinaris geweest zijn, waar men brassen, d. i. »veel en lekker eten" kon, even als *de Kook-Lepel*, die op Marken uithing, een eethuis van minderen rang, een »Moeder Schep-op" zal hebben aangeduid.

De Koffijpot staat geschilderd op een uithangbordje te Mechelen bij de Bruinekruischebrug, en, ware het nu in een Hollandsche stad, men zou daaronder lezen: *Hier zet men koffie;* — maar hier leest men in zuiver Mechelsch: *Huer tabt men buer* (lees *ie* voor *ue* [3]). Eindelijk hing in de

[1]) De Potter, blz. 59.

[2]) *Histoire de la Gilde Souveraine des Couleuvriniers, Arquebusiers et Canonniers, dite Chef-confrèrie de Saint-Antoine à Gand*, par F. Vanderhaeghen 1866, p. 4.

[3]) De Potter, blz. 123.

vorige eeuw *de Gulde Syrooppot* uit aan een huis te Leiden, dat men voor een van de drie oudste der stad hield [1]), en nog hangt bij Asch onder Buren *de Strooppot* uit.

En, als alle andere dingen, kwam ook de Pot gekroond voor. *De Pot met de Kroon* was in de 17[de] eeuw een Delftsche brouwerij.

Een Vijzel, volkomen gelijk aan dien, waarvan wij in ons Eerste Deel een afbeelding hebben gegeven [2]) kan men nog te Doesborgh voor een apotheek zien uitsteken en op de Oude Gracht te Utrecht vindt men er drie op een gevelsteen met het onderschrift: *In de Drie Vijzels* [3]). Omstreeks 1600 hing 't zelfde *in diminutivo* uit aan een huis bij de Vischmarkt te Amsterdam. Zoo verhaalt Kackerlack bij Bredero:

Doen traden wy na de aelwijven, daer an *de Drie Vijseltjes* sij,
By Griet Jan Dieken en Fy, die soo fiks is op 't vel te stroopen,
Daer wast: hoor hier vrient, salje neb-ael, grof-ael of fijn-ael koopen?
Soeckje puyt-ael, leb-ael, kat-ael? Wilt niet verder loopen!

De »Drie Vijzeltjes sij" was dus de aalmarkt, wat wij niet zouden weten, als Bredero 't niet gezegd had; want in de boeken, die volgens keuren en ordonnantiën geschreven worden, vindt men zulke bijzonderheden niet. Daarom hebben kluchten en liedjes, die ons 't dagelijksch bedrijf van vroeger dagen schetsen, zooveel waarde voor de historie.

Tapijten, Vloerkleeden of Matjes vonden wij op geen gevelsteenen, wel op geschilderde uithangborden; doorgaans een opgerold kleurig loopertje of karpetje aan de eene en een rol matten aan de andere zijde, met de aanduiding in woorden daar tusschen.

Enkele malen hing een winkelier een stuk huisraad uit, niet omdat hij 't voorwerp zelf, maar omdat hij datgene verkocht, zonder 't welk men 't voorwerp niet gebruiken kon. Zoo hing een kruidenier *de Brandende Lamp* uit, met dit rijmpje:

* Mijn lampje brandt uit den Oriënten,
Hier verkoopt men oly, vijgen en krenten.

Uit den Oriënten wil zeggen: »uit den treuren, heel mooi, uitstekend." 't Woord werd in de 17de eeuw en vroeger gebezigd bij al wat men als voortreffelijk wilde kenmerken. In Brederoos »Moortje" leest men:

Writsert heeft sijn sin geleyt,
Op eener die de Luyt en andere Instrumenten
Kan handelen wel braef, ja uytten oriënten.

---

1) Halma, *Tooneel der Vereen. Nederl.* Dl. II, bl. 43.

2) Blz. 108, en vergelijk het aldaar vermelde aangaande de beteekenis.

3) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

De *Blaasbalg* is reeds genoemd in het Eerste Boek [1]); 't is nog het gewone uithangteeken van blaasbalgmakers. In de Oudebrugssteeg staat een groote op een bord geschilderd. Van die soort evenwel, die 't scheepstimmermansgild te Amsterdam in 't laatst der 16de eeuw bezat, en »tot gerieve van eenen iegehelijcken," voor drie stuivers daags verhuurde, »om de schepen leggende in 't water opgeblasen ende besocht te werden" [2]), hebben wij geen exemplaar meer kunnen ontdekken; — wat wel jammer is; want zeker zou in onzen tijd zulk een werktuig somtijds nog wel eens goede diensten kunnen doen.

't Schijnt zonderling, den *Blaasbalg* als een boekdrukkers-uithangteeken te vinden. De *Groene Blaasbalg* hing uit bij Johan Stoll en Peter de Cesaris, die in de laatste helft der 15de eeuw te Parijs in de rue St. Jaques de boekdrukkerij uitoefenden. Ook in andere steden van Frankrijk zag men dit symbool als uithangbord gebezigd, en nog vindt men te Abbeville, voor een huis in de Jacobijnenstraat, een gevelsteen uit de 17de eeuw, met het opschrift: *le Vert Soufflet.* De schrijvers der *History of Signboards* meenen, dat het in verband stond met de alchimie en goudmakerij en de Groene kleur gebezigd werd als die der hoop [3]). 't Is mogelijk, ofschoon de Blaasbalg, even als de Spiegel, in vroegere dagen een zeer gewone titel was voor boeken. Ten voorbeelde halen wij den titel aan van een boekje in 12°, dat in 1677 te Antwerpen bij A. Everaerts werd uitgegeven of herdrukt: »Kleynen Geestelycken Blaes-balgh, om de Goddelijcke Liefde te doen blaecken ende branden in de herten aller geloovige Minnaeren ende Minnaressen tot het alderheyligste Sacrament," enz.

De *Blaes-balck*, zonder aanduiding van kleur, hing in de 15de eeuw uit aan een Leuvensche brouwerij, gelijk ook de *Kandelaer*, dien wij in de 16de eeuw ook te Delft vinden. De *Wieg* hing te Antwerpen uit aan een herberg in de Wiegstraat [4]) en in de Kammestraat aldaar was een brouwerij *de Spieghel.* In den gevel van een huis te Wijck over Maastricht, in de Rechtstraat n°. 201, ziet men een spiegel met een lijst in den smaak van Lodewijk XV afgebeeld; daarboven: *CLeMentIa: DeI: at qVe: operIbVs: strVCta* — waaruit het jaartal 1768 te lezen is — en daaronder *in den Spiegel* [5]). In 1616 woonde te Amsterdam Hendrik Hendriksz. *in de Christelyn Spieghel.*

De Snuiter, dien men te Maastricht Smokscheer (smook-schaar") noemt, komt aldaar in de Brugstraat voor op een gevelsteen met het bijschrift: *In do Smocscher* anno 1735, en te Wijck in de Hoogbruggestraat, zonder jaartal: *in de Goude Schmoucksceer* [6]).

Den Zandlooper, voorheen zeer algemeen een voorwerp van huislijk

---

[1]) Deel I, bl. 244. [2]) Gildebrief van 5 Oct. 1589, art. 18. [3]) p. 394.
[4]) Vgl. hierboven blz. 26. [5]) [6]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

gebruik, die nog in 't begin dezer eeuw in vele huisgezinnen en op alle preékstoelen gevonden werd, ziet men nu nog hier en daar aan gevels en deurposten uitgehouwen; somtijds ook als zinnebeeld. Op de St. Antoniesbreëstraat bij de Hoogstraat vindt men nog *de Drie Zandloopers*.

In 1535 woonden te Amsterdam Gerrit en Volkje, die om de herdooperij de vlucht genomen hadden, *in de Leêren Emmer*. Vermoedelijk werden in dat huis brandemmers gemaakt, als b. v. ook op de Baangracht bij de Elandsgracht, waar men nog op een gevelsteen *de Gouden Brandemmer* vindt: een staaltje hoe men liefhebberij had om voorwerpen van allerlei soort in goud voor te stellen; maar, lieve hemel! — zou de Schoolmeester gezegd hebben:

> Lieve hemel! had men de brandemmers heusselijk van goud gemaakt,
> Wat waren er al spuitgasten met emmers en al schoot geraakt!

Of *de Drie Testen* omstreeks 1600 of vroeger een werkelijk uithangteeken geweest is, dan of Bredero 't alleen om 't rijm geïnventeerd heeft, is niet uit te maken; maar 't verband, waarin 't voorkomt, bewijst, dat toen reeds de warme stoof als het eigenaardig attribuut van een oud vrouwtje gold. Van zulk eene goede oude ziel zegt een spinster:

> Kijck alle dingh is duur, maar Anne Klaes *in de drie Testen*,
> Die doet so veul goets (God loontser!) hier an de vesten.
> Ghy wetet niet, hoeveel boogjes datse 's jaers wel huurt
> En daerse alle Sondags warmis, kool, erreten en boonen stuurt
> En stockvis en brij.

Aan de vesten lag de achterbuurt, waar de geringe luidjes woonden, en het zijn deze laatsten, aan wie zij »veul goets" deed. Al had onze arme spinster nooit latijn geleerd, toch volgde zij hier den regel: *continens pro contento;* zoo gaat de natuur boven de leer. De *boogjes*, waarvan gesproken wordt, waren de verwelfde bogen aan de binnenzijde van den stadsmuur, waarin behoeftige lieden huisvesting vonden. Sommige werden van stadswege voor niet begeven; andere door weldadige lieden gehuurd om er armen in te laten wonen. Die muren zijn in 1601 afgebroken: Anne Klaes behoorde dus in de 16de eeuw t'huis. Trouwens »de Spaansche Brabander", het stuk waarin de aangehaalde verzen voorkomen, speelt in een der jaren tusschen 1572 en 1578. — En wat nu de testen betreft, men heeft zelfs gevraagd of 't niet te vermoeden is, dat die er bijna even vroeg moeten zijn geweest als er vrouwen waren; en of niet de potscherf, die Job gebruikte om zich te krabben, een stuk van een test uit zijn vrouws stoof kan geweest zijn? Wij bevelen deze vraag den oudheidkundigen ter overdenking aan, en gaan tot deftiger onderwerp over.

TIENDE HOOFDSTUK.

BOEKEN, KAARTEN, LETTERS, CIJFERS EN MATHEMATISCHE FIGUREN.

I.

Boeken hingen natuurlijk bij boekverkoopers uit en wel, in de eerste plaats, het »beste Boek," de Bijbel. 't Is zeer opmerkelijk, dat in geen land, zelfs in Engeland niet, de Bijbel zoo veelvuldig voorkwam als ten onzent; niet alleen aan zoodanige winkels, waar bij voorkeur bijbels en godsdienstige werken verkocht werden, maar aan boekwinkels in 't algemeen; en niet alleen daar, maar zelfs ook voor logementen, en hij hangt er nog uit. Dit laatste is echter zeer verklaarbaar. De Bijbel was in de 16de eeuw de leus geworden der Protestanten, en wanneer die op reis gingen, was het hun natuurlijk aangenaam, bij geloofsgenooten hun intrek te kunnen nemen. Zoo hing dan de Protestantsche herbergier den Bijbel uit, als aanwijzing voor Protestantsche reizigers; en later bleef het eenmaal aangenomen uithangteeken in gebruik.

Bij het groot aantal uitgehangen Bijbels moesten ze door allerlei bijvoegsels onderscheiden worden. Wij zullen van die onderscheidingen een overzicht trachten te geven, zoo beknopt mogelijk.

Wij vonden dan:

1°. *De Bijbel*, in 1563 te Gent bij Gheraert van Salenson; in 1596 te Amsterdam bij Laurens Jacobsz; te 's Hertogenbosch in 1605 bij Jan van Turnhout; te Rotterdam in 1611 bij Felix van Sambix op 't Steiger [1]); te 's Gravenhage in 1619 bij Aert Meuris, boekverkooper in de Papenstraat; te Delft in 1647 bij Jacob Dirksz Plantenburg; te West-Saardam in 1661 bij Joris Jacobsz; — ook bij den boekverkooper Doesborg te Dordrecht in de Voorstraat, bij 't Raadhuis; wij weten niet in welk jaar; wel, dat een »goede vriend" er onder schreef:

---

[1]) Niet de beroemde schoonschrijver; deze woonde te Delft. Er zijn verschillende personen van dien naam geweest. Zie ook hierachter, blz. 251.

Doesborg, die lange magere schuifel,
Zet Mij — de Waarheid — op zijn luifel,
Doet Mij vernachten op de straat:
Een klaar bewijs, dat hij mij haat. [1])

Nog hangt te Amsterdam in de Haringpakkerij bij den Nieuwendijk een opengeslagen *Bijbel* uit, doch met witte blåren en waarop niets anders te lezen staat dan: *Kantoor- Boek-'en Papierwinkel.*

Boven gangen en sloppen hing ook meermalen de Bijbel uit, somtijds omdat daar de ingang was tot een drukkerij, somtijds ook, omdat ergens in zulk een gang een oefening gehouden werd, waar, als Hooft zegt:

Men disputeert uit de Schrift, ergo dit, ergo dat [2]).

Ook bestond er te Amsterdam in de Jordaan een Bijbelhofje, dus genoemd naar den Bijbel, die boven den ingang is afgebeeld [3]).

2°. *De Bijbel na de laetste Correctie*, te Enkhuizen, in 1660, bij Jeurriaen Rieuwertsz Landtman.

3°. *De Nieuwe Bijbel*, te Amsterdam in 1631 bij Abraham Meindertsz; te Leeuwarden in 1650 bij Cornelis Martens; te Leiden in 1653 bij Frans Basteyn; te Rotterdam in 1684 bij Marcus van Rossum en te Enkhuizen bij Cornelis Jansz. Lastdrager.

4°. *De Groote Bijbel*, in de 17de eeuw bij twee boekverkoopers te Dordrecht, en te Amsterdam bij de weduwe van Gijsbert de Groot op den Nieuwendijk; in 1728 te Haarlem bij Johannes Marshoorn.

5°. *De Gulden* of *de Vergulde Bijbel*, in de 16de, 17de en 18de eeuwen, bij tal van boekverkoopers, te Amsterdam, Antwerpen, Arnhem, Brussel, Delft, Deventer, Emden, Gent, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Leuven, Middelburg, Vlissingen, enz. [4]) — en behalve bij boekverkoopers ook bij boekbinders; doch dan niet opengeslagen, als bij de eerstgenoemden 't geval was, maar gesloten, om den band te vertoonen. Ook aan gangetjes; gelijk nog, voor weinige jaren, in de Pijlsteeg, boven de Vergulde-Bijbelsgang.

6°. *De Staten-Bijbel*, te Haarlem in 1645 bij Robbert Tinneken; te Krommenie in 1657 bij Wouter Govertsz.; te Amsterdam in 1682 bij Gerbrant Schagen.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk. [2]) *Warenar*, IIIe Bedr. 5e Tooneel.

[3]) Van dit Hofje vindt men in den Atlas van den Heer Louis Splitgerber, Cat. blz. 84 nog een fraaie teekening van 1797, door H. P. Schouten.

[4]) Wij geven geen Catalogus van de namen, maar vermelden hier in 't voorbijgaan den titel van een boek, dat bij een hunner, J. P. DE CORT te Antwerpen, in 1772 uitkwam: »*Berigt van Constig gemaekte sneeuwe beelden, van half January tot het begin van February, tot Antwerpen gezien met groote verwonderinge en zonderling vermaak der Inwoonders, uitgegeven tot Lof der onvermoeijelijke liefhebbers der beeldhouderskonst, en eeuwige gedagtenisse van soo loffelijken ijver.*"

7°. *De Nieuwe Staten-Bijbel*, in 1642 te Amsterdam, bij Anthony Tiellemans.

8°. *De Vergulde Staten-Bijbel*, in 1651 te Monnikendam, bij Pieter Frederiks.

9°. *De Kerckbijbel*, in 1610 te Amsterdam, bij Pieter Pietersz.; in 1662 te Schoonhoven, bij Samuel Knudde.

10°. *De Vergulde Kerck-Bijbel*, in 1623 te Leiden, bij David Jansz. van Ilpendam en in 1649 bij Cornelis Banheyningh.

11°. *De Beslagen Bijbel*, (dat wil zeggen, met koperen sloten en hoeken voorzien), aan een aantal boekwinkels: te Amsterdam, Delft, Emden, Haarlem, Leiden en Wormerveer.

12°. *De Sagrijnen Bijbel*, (d. i. een bijbel, in »robbevel [*peau de chagrin*]" gebonden) te Amsterdam, bij Jan Spanseerder.

13°. *De Koninklijke Bijbel*, te 's Gravenhage, bij Hermanus Gaal: te Middelburg bij Johan Misson.

14°. *De Gekroonde Bijbel*, in de 17de eeuw te Amsterdam bij Jacob ter Beek, in de Beurssteeg; in 't laatst dier eeuw bij Steven Swart, bezijden de Beurs en in 1729 bij Johannes Kannewet.

15°. *De Gekroonde Jugten Bijbel*, in 1761 bij Johannes Kannewet in de Nes: — hij gaf van eenige middeleeuwsche romans, als »de Historie van Floris en Blanchefleur," »de Ridder mette Zwane," enz., een nieuwe uitgave met houtsneedjes; zeker begreep de smalle gemeente die beter dan de hooggeroemde poëzy van die dagen.

16°. *De Liesveldsche Bijbel*, (zijnde »dat Oude ende dat Nieuwe Testament," in 1526 gedrukt te Antwerpen bij Jacob van Liesveldt »op dye Cammerpoort-brugghe," met houtsneden, en de oudste volledige Nederduitsche vertaling van den geheelen Bijbel) te Amsterdam in 1582 bij Willem Jansz. Buys alias Ghysen, en in 1620—1636 te Hoorn bij Zacharias Cornelisz.; maar, behalve bij boekverkoopers, ook aan verscheiden logementen. In 1662 noemt Melchior Fokkens onder de voornaamste logementen »*deLijsveltse-Bijbel* tot Monsieur Meurs"; in de Warmoesstraat, en op het einde dier eeuw waren er niet minder dan drie van dien naam in diezelfde straat, onderscheiden als *de Eerste*, *de Tweede* of *de Middelste* en *de Derde Liesfeldse Bijbel:* alle drie bestonden nog in 1795 [1]); thans is maar een daarvan nog in wezen en de groote opgeslagen Bijbel pronkt nog boven de deur, het rechterblad in letterdruk, het linker met zes houtsneëprenten. Het onderschrift luidt echter tegenwoordig *Bible-Hôtel:* het logement wordt dan ook voornamelijk door Engelsche en Amerikaansche reizigers bezocht.

Ook op 't Rok-in placht een logement *de Liesveldsche Bijbel* te staan. 't Was een oud gebouw, dat in 1820, toen 't op 't punt was van afgebro-

---

[1]) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

ken te worden, om plaats te maken voor 't Lees-Muzeum, door Jelgerhuis werd in teekening gebracht [1]).

17°. *De Nieuwe Liesveldsche Bijbel*, (een verbeterde druk, mede te Antwerpen, bij Willem Vorsterman, »in die Cammerstrate, *in den Gulden Eenhoorn*" 1528—1531), te Amsterdam, in 1596, bij Ewout Cornelisz. Mulder.

18°. *De Duitsche Bijbel*, te Leiden in 1599, bij Jan Jansz.: en in 1608 te Middelburg bij Simon Jansz. Die Duitsche (wel te verstaan: Nederduitsche) Bijbel was ook een Antwerpsch produkt: »die Bibel int Duitsche neerstelick overgheset" en gedrukt bij Hans van Roemundt voor Peter Kaetz. in 1525; derhalve nog ouder dan de Liesveldsche.

19°. *De Delftsche Bijbel*, te Amsterdam bij Jan Evertsz. van Heerden in 1611; later in de 17[de] eeuw bij Gerrit van Goedesbergh op 't Water bij de Nieuwebrug, en in 1726 en 1727 zoowel bij Carel van Rijschooten als bij Cornelis van der Stock.

Deze Bijbel was de eerste, die in onze taal gedrukt werd, en tevens 't eerste werk in onze taal, dat met een datum in 't licht kwam. Aan 't slot leest men deze woorden:

> »Dese jegenwoerdige Bible mit horen boecken, ende elc boeck mit alle sijne capitelen, by enen notablen meester wel overgeset wt den latine in duitsche ende wel naerstelic gecorrigeert, ende wel gespelt; was gemaekt te Delf in Hollant metter hulpen Gods ende bij ons Jacob Jacobsoen ende Mauricius Yemantszoen ende tot stichticheit ende leeringhe der kersten ghelovighe menschen. Ende wort voleynt in 't jaer der incarnacien ons heren duisent vierhondert zeven ende 't zeventich, den thienden dach der maent Januario."

20°. *De Biestkens Bijbel*, in 1642, te Amsterdam, bij Denys van der Schuere.

Dit was: »den Bibel, inhoudende dat Oude ende Nye Testament," gedrukt te Emden, bij Nicolaas Biestkens, in 1560. Denys van der Schuere gaf er in 1642 een nieuwen druk van uit, ten dienste der Mennonieten, onder den titel: »Biblia, d. i. de gantsche H. Schrifture des O. en N. T., gedruckt naer het exemplaer van N. Biestkens" — en dat verklaart de keuze van zijn uithangteeken.

21°. *De Dortsche Bijbel*, in 1612 bij Abraham Huybrechtszoon te Amsterdam.

22°. *De Gereformeerde Bijbel*, in 1613 bij Pieter Arentsz. te Haarlem.

23°. *De Luiterze Bijbel*, in 1714, bij Phlip Verbeek, op den Nieuwendijk, den uitgever van: »d' Uitsteekenste digtkunstige werken" van Jan Zoet.

24°. *De Nederlandsche Luthersche Bijbel*, in 1672, bij Barend van der Plaat.

---

[1]) De teekening berust in de Verzameling van den Hr. L. Splitgerber, Catal. bl. 32.

25°. *De Vergulde Luthersche Bijbel*, in 1678 bij Jan Castricum, beiden te Amsterdam.

26°. *De Nederduitsche Bijbel*, in 1655 bij Cornelis Jansen te Emden.

27°. *De Fransche Bijbel*, in 1648 te Amsterdam, bij Isaac de la Tombe, en in 't laatst dier eeuw te Emmerik, bij Florentius Abbema, die herberg hield, en te wiens huize ook verkoopingen van vaste goederen gehouden werden. In de Haarlemmer Courant van 22 Januarij 1688 werd aangekondigd, dat bij S^r^. Abbema te Emmerik *in den Franschen Bijbel* zouden verkocht worden »den plaisant welgelegen Adelijck Havesaet genaemt *de Wilt*, gelegen in de Heerlijckheyt Gendringen, in 't Graafschap 's Heerenberg."

28°. *De Hoogduitsche Bijbel*, in 1610, te Amsterdam, bij Willem Jansz. Stam en in 1664 bij Joachim Noschen op den Haarlemmerdijk.

29°. *De Vergulde Hoogduitsche Bijbel*, in 1641, te Amsterdam, bij Dirk Meijer.

30°. *De Italiaensche Bijbel*, in 1619 bij »Cornelis Lodewijcksz. van der Plasse op de Beurs."

31°. *De Hebreeuwsche Bijbel*, mede te Amsterdam, in 1611 bij Hessel Jansz. van Valkenburgh en in 1682 bij Christiaan Moelen.

32°. *'t Nieuwe Testament*, bij boekverkoopers te Amsterdam, Emden, 's Gravenhage, enz., o. a. bij Abraham de Wees op den Middeldam, die de meeste werken van Vondel uitgaf, en bij zijn opvolger. Ook ziet men 't nog op een gevelsteen in de Reguliersdwarsstraat, op den hoek der Geelvincksteeg.

33°. *'t Nieuwe Verbont*, in 1650, te Leiden bij Willem van Rijnenburch.

34°. *'t Vergulde Testament*, in 1666 te Delft, bij Anthony van Heusden.

35°. Eindelijk, *Biestkens-Testament*, in 1638, te Hoorn, bij Jan Jansz. Deutel. Biestkens Testament was: »Dat Nyeuwe Testament ons liefs Heren J. C." bij Nic. Biestkens in 1560 te Emden uitgegeven. Een naamgenoot van dezen, vermoedelijk zijn zoon of kleinzoon, dreef in 't begin der 17de eeuw den boekhandel te Amsterdam op de Keizersgracht in *de Lelie onder de Doornen* [1]).

In Engeland placht de Bijbel ook veel, zoo bij boekverkoopers als aan logementen en bierhuizen uit te hangen. Thans ziet men hem daar niet meer. Maar wat in Engeland voorkwam en niet bij ons, waren de gekleurde Bijbels, of Bijbels, op heraldieke wijze drievoudig uitgehangen. Onder de gekleurde was *de Blaauwe Bijbel* 't meest in gebruik. De schrijvers der *Hist. of Signboards* zien in dat blaauw het symbool van waarheid en deugd [2]); kluchtig is 't, dat in onze taal blaauw juist een tegenovergestelde beteekenis heeft:

O loghens sonder grondt! o al te dobble reên
Van onschult; maer *te blauw* en vol lichtvaardicheên,

---

[1]) *Navorscher*, Dec. 1866. [2]) p. 253.

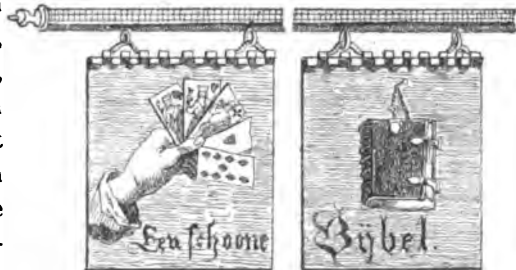
zegt Ritsaart in Brederoos »Moortje" en Fronto spreekt in Vondels »Batavische Gebroeders" van

Een lasterstuck, dat *blaeu* den schijn van waerheit heeft.

Blaauwe exkusen neemt niemand aan en aan blaauw-boekjes hecht geen verstandig mensch geloof. Op een blaauwen maandag is nooit iets goeds gebeurd; een blaauwen Bisschop dreef men de poort uit; het blaauwe koetje gaf geen melk en blaauwe begijnen noemde men de lichtekooien. Met »die blauwe scute" ging de duivel uit zeilen in de lichte maan; en een blaauwtje wil nog niemand graag loopen. En als wij hierbij nagaan, dat ook in 't Fransch *contes bleus* van ouds een eufemisme was voor »logens" en zelfs in 't Engelsch *blue devils* wat wij »muizenissen" of »kwellingen des geestes" noemen, meenen wij eenigen twijfel te mogen voeden, of onze Engelsche voorgangers zich wel verzekerd hebben, dat die *Blue bible*, waar zij van gewagen, inderdaad een bijbel was.

Werkelijke Bijbels werden bij hen, op de uithangborden, als naar gewoonte, met vele andere dingen in vereeniging gevonden. Zoo b. v. bij den papierkooper Henry Parson op London Bridge, in 1711, *de Drie Bijbels en de Drie Inktkokers*, en, al uit den tijd van Karel I, *de Bijbel en de Kroon*, in hout gebeiteld, geschilderd en verguld — eerst in 1853 afgenomen, en nog bij den eigenaar bewaard. *De Bijbel, Kroon en Konstitutie* hingen in 't begin dezer eeuw bij den uitgever en politieken roervink Cobbett, van wien men beweerde, dat hij ze alleen had opgestoken, om later te kunnen zeggen, dat hij ze neêrgehaald had [1]). *De Bijbel, Septer en Kroon* kan men nog in hout gebeiteld zien aan een bierhuis in High Holborn. Voorts zag men in Engeland weleer *den Bybel* met *het Lam* (»agnus Dei"), *de Duif* (»de H. Geest"), *de Paauw* ('t symbool der »opstanding"), *den Sleutel* ('t symbool der »kennis"), *de Zon* (»Licht der Wereld") enz. gekombineerd.

In ons land hebben wij maar ééne kombinatie met den Bijbel gevonden, maar die des te pikanter is: *de Bijbel met een spel Kaarten.* Johannes Hilarides, boekverkooper in de Hoogstraat te Dokkum, had in 1695 een uithangbord, waarop aan de eene zijde een Bijbel was afgebeeld, met het woord *Bijbel* daaronder, en aan de andere een hand, die vijf speelkaarten hield en daaronder: *een Schoone.*

De kerk ligt in het hoogste gedeelte der stad (de terp), de straat die

[1]) *Hist. of Signb.* p. 251.

derwaarts leidt, heet de Hoogstraat, en in 't midden dier straat woonde Hilarides. Zijn huis had een luifel, van welken de stok uitstak, waaraan 't bord hing. Op de Zuidzijde van 't bord was de bijbel geschilderd, waarop dus het oog der Dokkumers viel, wanneer ze ter kerk gingen; maar, als zij er uit terugkeerden, viel hun oog op de noordzijde van 't bord en zij zagen de kaarten (wel *een schoone hand;* een vierde van 't aas met de nel!) Dit gaf ergernis:

Daar ergert zich het volk, 't welk lust een taal te voeren,
Die niemand machtig is op straat den mond te snoeren.

Hilarides verantwoordde zich met te zeggen, dat hij alleen deed wat ieder ander deed, en de voorwerpen, die hij te koop had, op zijn uithangbord vertoonde. Maar de Regeering gelastte hem evenwel die *schoone* te bedekken. Hilarides voldeed daaraan met er een matje voor te hangen, dat echter alleen aan den bovenkant was vastgehecht, en bij elken ademtocht van den wind opwoei [1]). Toen hij vervolgens zijn *Phaedri fabulae Aesopiae* met de vertaling uitgaf — hij was niet enkel boekverkooper maar ook Latijnsche meester, en poëet op den koop toe — gaf hij daarachter een afbeelding van zijn uithangbord [2]) met een »verklaaringe," uit bijna 900 saaie alexandrijnen bestaande, die wij den lezer niet zullen opdisschen, behalve alleen de 22 laatste, omdat zij 1°. de minst verveelende zijn; 2°. bewijzen waar 't eigentlijk op aankomt, den titel van 't uithangbord, en 3°. tot een staaltje mogen strekken van Latijnsche-schoolmeesters poëzy uit die dagen.

De dikke metselaar zat in mijn huis te werk;
Die sprak niet minder als van *bijbel* en van *kerk*:
Van steentjes uytte schrift, met Aadam en met Eeve,
Met Samson, met de Reus, met Jefta daar beneeven.
Mits kreeg mijn uythangbord van oulheit schier de schop:
Hij porde my, daar moest een gouden *bijbel* op,
En nog wat kout daarbij; met heen en weer te praaten.
Een *bijbel* haalde 't deur, ik moest een schildren laaten.
Een *bijbel* op het bord? op 't uithangbord soo kaal?
Mij dacht, dat was te plat, t' eenvoudig en te schraal.

[1]) Medegedeeld door den Heer J. J. Hansma, te Dokkum.

[2]) Het exemplaar, dat ik bezit, is een tweede druk en vermeerderd met een voorrede van 41 bladzijden, opgedragen aan den welbekenden Willem Deurhoff, »vroeger binnen Amsterdam de naauwkeurichste Ondersoeker der Grondwaarheden en der Sekerheit van dien," gedagteekend »10 m. 169." — In dit exemplaar is *de schoone* met een gordijntje bedekt, dat van boven tegen den rand is geplakt en dus kan opgetild worden. Dit stelt het matje voor, waarvan boven gesproken is. Of dat ding alle dagen daar voor hing, of alleen 's zondags, weet ik niet; wel, dat het boekske mij, nu ik 't weêr ter handen neem, zeer genoeglijke uurtjes herinnert, waarin ik op de Latijnsche school met mijn makkers mij vermaakte met die allerdwaaste vertalingen uit den fabeldichter.

J. v. L.

Daar stak niets geestigs in; men sou my seeker hoonen
Voor klaar schijnheilig, met een *bijbel* te vertoonen;
Voor *bijbelsuster*, off voor *kerkuil*, voor *devoot*
Een *pijlerbijter;* die de Godsdienst droeg te bloot.
Dat geusde mij te hard. Dies wilde ik 't liever maaken,
Dat ick niet licht mocht aan soo kwaaden naam geraaken.
Daar moest wat anders bij, dat ieder licht verstond,
Hoe ik niet op de rol van dommen kerkuil stond.
Des die mijn bord dan heeft ten sinnebeeld genoomen,
Die siet by wat geval het soo is bygekoomen,
Is 't een de hoochste ernst, een speeltje weer het aêr;
Dus doe 'k, in vrije keur, aansien mijn winkelwaar.

II.

Boeken waren de natuurlijke uithangteekens van boekverkoopers; schoon 't niet mogelijk en ook niet noodig is, altijd aan te wijzen waarom 't eene boek boven 't andere als zoodanig verkozen werd. Doorgaans was 't een boek, dat als type gelden kon van de soort van boeken, waarin iemand handel dreef.

Religieuse Boeken vinden wij in de eerste plaats.

Adriaen van Berghen, »op die Camerpoert-brugghe," die in 1524 »dat Nyeuwe Testament" uitgaf, had *'t Gulden Missael* uithangen.

't Psalmboek hing uit bij Pauwels Hendricx te Middelburg, en — in 1701 — de *Gereformeerde Cathechismus* bij den handschoenmaker Johan van Hoven in de Torenstraat te Dordrecht. Wat, zal men vragen, bewees de kathechismus voor de deugdzaamheid zijner handschoenen? Wij zouden hier omtrent de aanleiding tot de keuze van het uithangteeken in vrij wat gissingen kunnen treden; maar de vraag blijft, of hier aan keuze van iets vreemds te denken viel en of de man niet eenvoudig het bord, dat hij bij 't betrekken der woning vond, er liet hangen, in welk geval de zaak niet vreemder is, dan dat er te Amsterdam bij een boekverkooper een handschoen uithing [1]). Een voorbeeld van afwisseling levert Anthony de Latere die in 1630 te Vlissingen *in 't Licht der Zeevaert*, in 1660 te Middelburg in de Lange Delft in de *Keyzerscroon*, in 1664 aldaar op den Burgt in *'t Gecroont Papier* en in 1667 op de Groote Markt in *de Bonte Koe* zijn boekhandel dreef.

't Martelaersboek hing uit bij den R. Katholieken boekverkooper Jan Rieuwertsz. in de Beurssteeg. Zijn opvolger, Jan Blom, verplaatste de zaak naar 't Rok-in bij de Kapel: hij adverteerde in de Haarlemmer Courant van 25 December 1688:

---

[1]) Zie hierboven blz. 219.

»Joost van den Vondel, Warande der Dieren, verciert met 125 kopere Figuren.

»Item, Altaer-Geheymenis, Heerlyckheyt der Kerke en Maeghde-Brieven in 4°.

»Item, Johannis Ducheris, Kerckelijcke Historie of vervolg van de Wandelende Ziele, beginnende met Jesu Christi Hemelvaert en eyndigende op het jaar 1688, 2 Deelen in 12°.

De Historie van Titus Livius hing uit bij Jan Jacobsz. Schipper op de Prinsengracht en wel, omdat hij zelf er in 1646 een nieuwe uitgave van bezorgd had: »Romainsche Historien van Titus Livius enz. van nieus vertaalt en met een tweede Decade verrijkt, en op ontellijke plaatsen vermeerdert; met een vervolg tot aan de doot van C. Julius Cesar," enz.

Om gelijke reden hing *de Verguldе Chronyck* uit bij Willem Jansz. Cloppenburgh bij de Beurs, *C. Huygens Werken* bij Johannes Ratelband op den Dam bezijden 't Stadhuis: *'t Stede-Boeck* bij Manuel Colijn op de Beurs — en, wie weet? misschien volgen onze uitgevers, bewogen door al 't geen wij ter aanprijzing der uithangborden gezegd hebben, en voldaan over het debiet van dit werk, nog eenmaal zulk een loffelijk voorbeeld en kiezen zij *de Uithangteekens* tot uithangteeken.

En waarom niet? Anderen hingen wel een geheele bibliotheek uit. Joost Hartgers in de Gasthuismolensteeg bij de Heerengracht zette voor zijn luifel: *de Boeckwinkel:* dat was zijn opvolger, Jacobus van den Bergh, te eenvoudig, die *de Amsterdamsche Bibliotheek* uithing. 't Is wonder, dat hij die niet kroonde, want Lodewijk Spillebout in de Kalverstraat had reeds hetzelfde uithangteeken.

Paulus Matthijsz in de Stoofsteeg hing *het Muzyc-boeck* uit, en Lodewijk Lodewijks in de Heerenstraat *het Kunstboek* (een boek met fraaie platen, gewoonlijk zinnebeelden). Beiden, Muzykboek en Kunstboek golden in die dagen als symbolen van smaak en beschaafdheid, en op de plaat van »'t Maeghde-wapen" voor het »Houwelijck" van Cats ziet men ze beide liggen voor de voeten van het beeld, dat de Leersucht voorstelt.

In de winkels waar meer bijzonder kantoor-behoeften voorhanden waren, had men *het Groot Kantoor-boeck* boven de deur, gelijk bij Gerrit Willemsz Doornick op 't Cingel bij de Janrodenpoortstoren, wiens broeder Marcus op de Tesselschekaai daarvan een pendant gaf in zijn *Kantoor-inkvat* [1]).

Bij Hendrick Laurentsz en Nikolaas van Ravestein op 't Water hing *het Schrief-Boeck* uit, dat Johannes van Ravestein later in *'t Schrijfboek* veranderde. Op dezelfde kaai, dicht bij de Oudebrug, had, in 't laatst der 16de en in 't begin der 17de eeuw, Cornelis Claesz hetzelfde uithangbord; ook, in 1636, Isaac Willemsz te Hoorn op 't Noord, en na hem zijn zoon Abraham Isaacsz van der Beeck. *'t Verguldе Schrijfboeck* hing, in 1634,

---

[1]) Zie blz. 201.

te Delft in de Pepersteeg bij Felix van Sambix uit; *'t Witte Schrijfboek*, in 1606, te Groningen bij Johannes van den Rade of Radens, en *'t Schrijfboek* zonder kleur of verguldsel, in dezelfde stad bij Jan Klaassen of Johannes Nicolai, gedurende de eerste helft, en bij diens opvolger Frans Bronkhorst in de tweede helft der 17de eeuw, en — om er niet meer te noemen — in 1609 te Gorkum op de Markt bij Adriaan Helmich.

De boekverkoopers, die dit teeken uithingen, deden vooral in »schoolgoed," gelijk dan ook Cornelis Claesz in 1607 een nieuwen druk uitgaf van een handboek voor onderwijzers, dat in dien tijd zeer geächt was en zulks ten volle verdiende: den »Regel der Duytsche Schoolmeesters van Dirck Adriaensz Valcooch." Die Schoolboekhandel verhinderde echter niet, zich met arbeid van meer verheven aard bezig te houden. Jan Klaassen en Frans Bronkhorst te Groningen waren Stadsdrukkers; Johannes van Ravesteyn was dit te Amsterdam en gaf in 1672 een tweeden druk van Huygens' »Korenbloemen", gelijk zijn vader in 1644, met Laurentsz, Grotius Testament, en later nog meer werken van Vondel, had laten drukken. Bij Cornelis Claesz waren in 't laatst der 16de eeuw verscheiden »Chronycken" uitgekomen, een artikel, dat in dien tijd vrij wat aftrek vond· Van een daarvan schrijven wij hier den titel af, als een staaltje van de lektuur onzer Vaderen:

»Het Tweede Deel van de Hollandtsche ende Zeelandtsche Chronycke, mitsgaders »der Brabandtscher, Vlaemscher, Gelderscher, Vriescher ende d'ander Nederlandt»scher ende derselver omliggende Provintien Geschiedenissen ende veranderinge in »der Religie, met d'Oorlogen, daerwt ontstanden, enz. Met grooter vlyt byeen »vergadert door E. de Veer. Amsterdam, by Corn. Claesz, 1591."

De Almanak duidde een winkel van zeevaartkundige werken aan. Aäron van Poulle te Middelburg, bij wien *de Stuerman* [1]) uithing, verhuisde in 1715 naar de Gortstraat en hing toen *den Almanach* uit.

Het Huysboeck daarentegen, dat in 1669 bij Abraham van Blancken in de Molsteeg uithing, was een winkel, waar de huismoeder zich voorzien kon van al wat zij voor huiskamer en keuken noodig had: »Aaltje de Volmaakte — en onsterfelijke — Keukenmeid" in de eerste plaats; tal van kook-, distilleer- en recepteboeken; waschboeken en huishouboeken; gebedenboeken, als: »de Lust der Heilighen in Jehovah"; stichtelijke huis- en liederboeken, als: »het Lusthof der Zielen" en »'t Geestelijck kruydhofken"; maar ook vrolijke liedeboekjes, als: »de May-gift van verscheyde Vogelen aen alle eerbare jonge Lieden." — En mochten onze Lezeressen vragen, welke kook- en distilleerboeken het waren, die de zeventiende-eeuwsche Juffers ten dienste stonden, wij kunnen ze hier niet allen noemen, maar willen gaarne van elk een titel afschrijven.

---

[1]) Vergl. blz. 156.

Bruyn Harmansz Schinckel te Delft gaf in 1599 uit:

»Eenen Nieuwen Koock-Boeck, dat noch noyt in druc geweest en is. Vergadert »wt vele verscheyden Boecken, als wt het Latijne, Françoys ende Italiaansch etc. »Leerende, hoe dat men alderhande Vleesch, Vogelen, Wiltbraet ende Visch koken »sal; ende wanneer alle Spijse ende Wijn tot haren besten is; ende van alderhande »Spijse, Wijn ende Azijn goedt te houden. Ende alle manieren van Salaedt te »maken. Ende veel goede Leeren hiertoe dienende."

En Broer Jansz te Amsterdam in 1622:

»Een Constich Distillier-boeck, inhoudende die rechte ende waerachtige Conste, »om alderhande Wateren, Cruyden, Bloemen, Wortelen, ende alle andere dingen te »leeren distilieren, op 't alderconstichste beschreven door M. Philippum Hermanni."

Uitgevers van Couranten hingen doorgaans *de Courant* uit, hoewel ook weêr niet zonder uitzondering; immers de uitgever der Amsterdamsche Courant in 't laatst der 17de eeuw had *het Vergulde Block* [1]). *De Courant* hing in 1686 te Utrecht op twee plaatsen uit; op den hoek der Ballemakersstraat bij »Broer Appelaer, geöctroyeerden Courantier van de Ed. Mo. Heeren Staten 's landts van Utrecht," bij wien de Maandagsche, en op de Neude, waar de Vrijdagsche Courant werd uitgegeven. In 1687 kon men reeds alle dagen, behalve 's Zondags, een Courant lezen:
Maandag en Vrijdag, de Utrechtsche,
Dingsdag en Donderdag, de Haarlemmer en Amsterdammer,
Woensdag, de Leidsche,
Zaturdag, de Haarlemmer, Amsterdammer en Leidsche [2]).

Nieuwsblaadjes dagteekenen al van veel vroeger tijd; Hooft laat ze al in 't begin der 17de eeuw de Juffers lezen op haar kransjes:

Tweemael ter week leest men van bladt tot bladt
De *Courante nouvellen* uit de vier hoeken van de stadt
Getrouwelick vergadert door Secretaris Snapal [3]).

En wat hij in zijn Warenar, met den bastaardnaam *courante nouvellen* noemt, dat verduitscht hij in zijn deftiger briefstijl met »loopmaren."

Ook aan pamfletten, schuitpraatjes en wat men nu spoorweg-lektuur zou noemen, ontbrak het niet. Het bewijs vindt men in 't »Winkel- en Luyfen-Banquet," dat, onder het opschrift *de Nieuwe Tijding*, een rijmpje geeft voor de winkels, waar die verkocht werden:

Hier kan men koopen, mede dragen,
Om in een schuit, of op een wagen,
Te lesen wat er is geschied,
In Steden, Hoven, Zeegebied.

---

[1]) Zie blz. 211.
[2]) Volgens de aanteekening van een tijdgenoot. Zie *Ned. Spectator* 1867, blz. 188.
[3]) *Warenar*, IIIde Bedrijf, 5de Tooneel.

Een uithangteeken van gelijken aard als de Courant is *de Zeelijst*, die uithangt om van elken voorbijganger gratis ingezien te kunnen worden op den hoek van Cingel en Haarlemmerdijk. Maar hoeveel honderden winkeliers (meest boekverkoopers, maar ook grutters, komenijhouders, enz.) het domineesbriefje aan hun deur hadden of hebben hangen, geen die dit (en evenmin een tooneel- of andere affiche) als een uithangteeken beschouwd, en er zijn winkel naar genoemd heeft, wat met de Zeelijst en de Courant wel het geval is.

III.

Globes en Land- of Zeekaarten hingen, als van zelf spreekt, daar uit, waar zij verkocht werden; en bij den bloei der zeevaart in de 17de eeuw kon 't niet anders of zij — en vooral de Kaarten — moesten veelvuldig voorkomen.

De *Globe* hing in 1668 uit bij Jacques Tierens in de Giststraat te Middelburg, en later bij zijn opvolger Joannes Meertens. Meer dan de Globe hing *de Sfeer* uit, die doorluchtig en daarom lichter is, maar ook cierlijker vorm oplevert. Op vele plaatsen stak hij op een ijzeren krulwerk uit, soms in vereeniging met een ander figuur, dat dan als 't eigentlijke uithangteeken gold; zoo als *de Wackere Hont* bij de Hondiussen, eerst in de Kalverstraat, later op den Dam, waarover later. En nog tegenwoordig zien wij de Sfeer op menigen geveltop, waar een koopman haar, met toepassing op den wereldhandel, die hem verrijkt had, had doen pronken.

De *Werelt-Caert* hing uit bij David de Meyne aan de Beurs en, later in de 17de eeuw, bij J. Ottens en Zoon op den Nieuwendijk.

De *Pas-Caert* in 1602 bij Hans Matthijsz., boekverkooper op 't Water, poëet en uitgever van een der oudste Hollandsche liedeboeken, »den Nieuwen Lusthof": voorts, in 1612, bij zijn opvolger Hessel Gerritsz. die de »Beschrijvinghe van der Samoyeden landt," door Isaac Massa [1]), drukte; ook bij Jan Jansz. op 't Water, en nog vele anderen; — *de Witte Pas-Caert*, in 1662, bij F. de Wit in de Kalverstraat bij den Dam.

Een geheelen Atlas — niet den mythologischen wereldtorscher [2]), maar een kaartenboek — vinden wij almede. Bij Petrus Schenck, in de Nes bij den Vijgendam, hing, voor bijna een eeuw, *N. Visschers Atlas* uit.

---

[1]) Isaac Massa, door Dr. A. van der Linde, blz. 15.
[2]) Zie Deel I, blz. 323.

IV.

Het *Verguldе A-B-C-bordje* werd dikwijls door schoolmeesters uitgehangen, maar ook aan boekwinkels, waar schoolboeken te koop waren. Ook werd het in de 17de eeuw soms door een gevelsteen vervangen, die school en boekwinkel overleefde. Nog voor weinige jaren stond zulk een steen met *'t Vergult A B C Anno* 1659 aan een huis op den Haarlemmerdijk bij de Baanbrugssteeg, en nog ziet men te Utrecht bij de Choorstraat een gevelsteen met het A B C [1]).

In 1610 hing *'t Gulden A B C* te Delft op 't Marktveld uit aan den boekwinkel van Jan Andriesz. en later woonde er Abraham Dissius, die in 1676 een nieuwen druk uitgaf van Niervaerts »Oprecht onderwijs van de Letterkonst." In 1631 hing *'t Verguldе A B C* ook uit aan den boekwinkel van Cornelis Willemsz. Blaeulaken in de St. Jansstraat te Amsterdam.

Op de Lindengracht bij de Baangracht vond men tot 1864 een tweelinggevel van 1662 met drie gevelsteenen, op ieder van welke eene der drie letters stond, A B en C. Bij de herbouwing zijn de drie steenen weêr in de nieuwe gevels ingemetseld. Zoo de ligging van dit A-B-C-huis als de ruime lokaliteit doen ons vermoeden, dat daar in de 17de eeuw een kostschool gevestigd was [2]).

Vlissingen had een A-B-C-straat [3]) en de Schoolstraat te 's Gravenhage draagt haar naam van een school, die vroeger aldaar gevestigd was en waar nog de herinnering van bewaard wordt in de letters A E I O U, die men er voor een gevel ziet.

Te Maastricht in de Nieuwstraat prijkt voor 't huis n°. 1129 een gevelsteen van 1752 met het opschrift: *In de Govde B* [4]).

Ook aan sommige brouwerijen kwamen enkele letters voor, als te Delft *de Grieksche A*, *de B*, *de P*, te Haarlem *de W*. Te Parijs hing weleer een groen geschilderde I uit: *Le Grand I vert* (»Le grand hyver") en elders een A boven een hengsel: *A sur anse* (»Assurance"). — De Goudsche pijpenmakerijen hadden allerlei uithangteekens — maar vooral gekroonde letters en cijfers, als: *de Gekroonde E*, *de Gekroonde G*, *de Gekroonde H*, *de Gekroonde* 7, *de Gekroonde* 27, *de Gekroonde* 43. Ook dubbele letters als: *de Gekroonde ES.* Die letters en cijfers waren soms ontleend aan den

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502.

[2]) Dit gedeelte der Jordaan had in de 17de eeuw een gansch ander voorkomen dan in onzen tijd. Vergl. J. TER GOUW, *Amsterdam*, IIe stuk, blz. 35 en 36.

[3]) *Nav.* XV. blz. 381.

[4]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

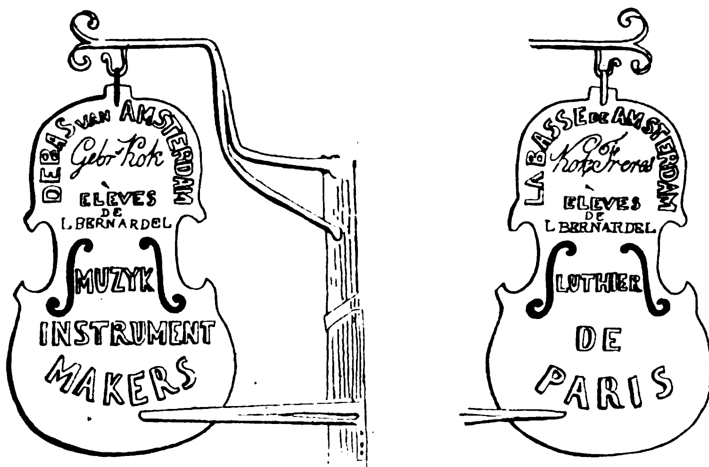
naam van den eigenaar. De pijpenmakerij *de Gekroonde* 5 was in 't midden der 17[de] eeuw opgericht door den Schepen en, later, Burgemeester van Gouda Gerart Cincq. En ook te Amsterdam op de Rozengracht hing, vermoedelijk aan een fabriek, *de Groene* 5 uit; want in 1663 woonde de makelaar Jan Sander op die gracht »naast de Groene Vijf."

Onder de mathematische figuren zijn het de Driehoek, de Vijfhoek en de Zeshoek, die als uithangteekens voorkomen; *de Vijfhoek* 't meest, en wel aan brouwerijen, molens en herbergen. Niet altijd echter hadden die figuren een mathematischen oorsprong. Aan 't pakhuis op den hoek der Driehoekstraat kwam *de Driehoek* te staan, eenvoudig aan den naam der straat ontleend, en, zoo bij opvolging, aan de pakhuizen daarnevens *de Vierhoek* en *de Vijfhoek*. De *Gelijkzijdige Driehoek* stond geschilderd boven den ingang der Kwakerskerk op de Keizersgracht bij de Leliegracht, waar hij een symbolische beteekenis had.

ELFDE HOOFDSTUK.

MUZIEK-INSTRUMENTEN.

De Muziek-Instrumenten hebben oorspronkelijk als uithangteekens de winkels aangeduid, waar zij verkocht werden; gelijk wij nog *de Bas van Amsterdam* zien uithangen aan zoodanig een winkel in de St. Jansstraat, die wij hier aan beide zijden te zien geven.

Sedert lang echter zijn zij zoodanig verspreid geraakt, dat wij ze vinden aan herbergen en pakhuizen, brouwerijen en kerken, fabrieken en woonhuizen.

De Hoorn, de Trompet en de Klok of Bel komen 't meeste voor.

De Hoorn was ten allen tijde een geliefkoosd uithangteeken aan herbergen, waarbij natuurlijk op 't onderscheid tusschen Drinkhoorn en Jachthoorn niet altijd zoo naauw gelet werd.

't Was eens gebeurd, in 't jaar 982, dat Graaf Otto van Oldenburg, op de jacht zijde, van dorst versmachtte en nergens een kroeg of bierhuis zag. »Voor den drommel!" riep hij uit: »had ik maar een koelen dronk!" En zie, daar opent zich een grot en een jonkvrouw treedt te voorschijn —

natuurlijk zeer schoon — met een gouden en kunstig bewerkten beker, die de gedaante van een jachthoorn had, en vol wijn was, in de hand. De Jonkvrouw verzekerde hem, dat, als hij den hoorn tot den bodem toe ledigde, het zijn huis altijd wel zou gaan. Maar de Graaf vertrouwde het spul niet, omdat hij »voor den Drommel!" geroepen had en dacht: »jij bent zeker een tooverheks; maar ik laat mij zoo niet beet nemen; liever sterf ik van dorst." En meteen nam hij wel den hoorn aan, maar goot den wijn over den schouder uit en reed spoorslags heen — zonder te betalen, wat hem in allen gevalle niet mooi stond. De heks, (want dat moet zij wel geweest zijn) was zoo verbouwereerd, dat zij op de plaats met den mond vol tanden staan bleef; en toen Graaf Otto t'huis kwam zag hij hoe verstandig hij gedaan had, met niet van dien betooverden wijn te drinken, want er waren eenige droppels op het paard gestort en daar was terstond het haar uitgevallen. De hoorn werd in de familie van den Graaf bewaard en later in 't museum van Kopenhagen geplaatst. Sedert dat voorval, zegt de overlevering, hangen de herbergiers, die een dronk voor de lieden ten beste hebben, *den Hoorn* uit.

Aan zulk een Hoorn zou ook, alweêr volgens de overlevering, de stad Hoorn haar naam te danken hebben.

In 't begin der 14de eeuw bestond Hoorn nog niet en was daar niets dan een sluisje, een wetering met een overtoom, en eenige visschershutten langs den dijk. Maar er was daar buiten een goede haven en zoo kwamen er nu en dan vreemdelingen om van de landlieden kaas en zuivel te koopen. Nu waren er in 1316 drie broeders, Hamburgers, en bierbrouwers van beroep, die begrepen, dat zij hier wel bier zouden kunnen slijten aan landzaat en vreemdeling. Zij bouwden elk een huis, brouwden bier en hielden herberg, waar zij, naar hun landsgebruik, *den Hoorn* uithingen.

Rondom die herberg ontstond een buurschap, die haar naam van den Hoorn ontving, en die buurschap werd een stad, die nog altijd den rooden Hoorn in haar wapen voert. Het huis, waarin de herberg in 1316 was opgericht, bestond nog in 1560; 't was van groote baksteenen opgemetseld en had aan den gevel een steenen lantaarn, waarin 's nachts licht brandde, om den schippers tot een baken te strekken.

In Holland, waar men met de sage van Graaf Otto vermoedelijk niet zeer bekend was, hing de Hoorn om een andere reden bij de kasteleins uit: als jachthoorn, om de jagers te trekken. Later, toen de postboden werden ingevoerd, en er rust- en pleisterplaatsen noodig waren, hing elke waard, die zich daartoe wilde aanbevelen, *den Posthoorn* uit; — en navolgingszucht deed allengs Horens uithangen, waar nimmer postbode of jager voorbijkwam.

Als men, nog in 't laatst der 16de eeuw, de Heeren van de Regeering spreken moest, ging men ze in de herberg zoeken:

Waar sel ic den Schout best vinden? tot Anne Claes *in den Horen?*
Of tot het lekkere Waartje in den *Munnekendammer toren?*

laat Bredero in zijn »Spaanschen Brabander" een Amsterdammer zeggen. *De Hoorn* was alzoo toen een bekende herberg te Amsterdam; en er zijn er sedert dien tijd nog een aantal andere geweest.

Te Antwerpen heeft de Hoornstraat haar naam gekregen van *de Gulden Hoorn* die er uithing [1]), en zoo had men ook Witte, Roode, Zwarte, Oude en Nieuwe Horens.

Te Amsterdam hangt, op den Zeedijk bij de Kolksluis, nog een zeer oud exemplaar uit, met het onderschrift in Gothische letters: *Dit is in de swarten hoern.*

De Roode Hoorn hangt ook te Maagdeburg uit, waarvan men in Remme's *Magdeburg im Sommer* gerijmd vindt:

Das *rothe Horn* erbietet uns manche Heiterkeit,
Wenn hier das Fest der Schützen gefeiert kurze Zeit:
Dann fahren Omnibusse bei Tage und bei Nacht,
Die Magdeburg'sche Kinder zum Trubelplatz gebracht;
Doch ist das Fest vorüber, so wird oft frequentirt,
Das Leihhaus und die Casse nach Kräften restaurirt [2]).

De Posthoorn hangt nog aan logementen uit te Dokkum, te Ede, te Amerongen, te Gennip, enz.; ook aan tabakswinkels, en, in de vorige eeuw, aan een Delftsche brouwerij. Van 1687 tot 1863 was op de Prinsengracht bij de Brouwersgracht een R. K. Kerk in *den Posthoorn* gevestigd, en zóó is men aan dat symbool ('t welk van een vroegere paardenposterij afkomstig zijn zou) gehecht, dat nu die kerk verplaatst is naar een nieuw gebouw in de Haarlemmer-houttuinen, men toch weêr een Posthoorn boven de deur der pastorie heeft aangebracht.

De Trompet, meest voorkomende als *de Gekroonde* of *de Vergulde*, is 't best op haar plaats aan speelgoedwinkels; doch men ziet haar ook elders, zelfs aan koopmanshuizen, b. v. op een gevelsteen op de Keizersgracht bij de Leidschestraat. In het begin der 17de eeuw hing *de Vergulde Tromp* of *Trompet* uit aan de woning van Simon Verdoes of Van der Does, dien Vondel daarom ook in zijn »Rommelpot" als Trompman voorstelde:

Doe kreet Trompman: by mijn trompen,
By mijn fluyten, dat gaat wel!

Moest de trompet dienen om den lof van iemands bedrijf of waren uit te trompetten, met een soortgelijk inzicht bezigde men de Klok als uithangteeken. Iets aan de klok hangen wil zeggen »'t alom bekend

[1]) *Antwerpen*, blz. 64.
[2]) Medegedeeld door den Heer A. H. Broens, predikant te Delft.

maken", en herbergiers, winkeliers en kooplieden hingen 't gaarne aan de klok, dat men bij hen te recht kon. Ook Delftsche brouwerijen hadden *de Groote Klock*, *de Klok met de Kroon* en *de Drie Klokken*. Nog hangen *de Klok*, *de Gouden Klok*, enz. op onderscheidene plaatsen uit, en menigte van Klokkengangen herinneren ons, dat er vroeger nog meer waren. De Klokkengang op den Nieuwendijk is vereeuwigd in het heldendicht van Schenkman op het Soeploods-oproer van 1835, waar hij den Kommandant der Veteranen laat deklameeren:

'k Stel tot verzamelplaats d'alouden Klokkengang.

Onder den naam van *de Bel* hing de klok uit aan herbergen in de nabijheid eener poort, waarbuiten een trekschuiteveer was, als toespeling op den schuitebengel. Beroemd was in zijn tijd *de Bel* op den hoek van den Haarlemmerdijk en 't Plein: 't *rendez-vous* van hen die te zamen eens een dag naar Haarlem gingen, zoo als b. v. die vrolijke teekenmeesters, Simon Fokke en zijn vrienden in 1759, en die 't in 1760 nog eens deden, omdat het hun zoo goed bevallen was [1]). Dan werd eerst in de Bel een glaasje op »de pleizierige reis" elkander met zwik en zwak naar stijle toegebracht, en dan ging 't, in vrolijken optocht, de bochtige Haarlemmerpoort door en de schuit in.

Oudtijds droeg het klokkespel den naam van Beijaard en zoo hing in 1398 *de Beyaert* te Gent in de Scheldestraat uit [2]).

Even als de Trompet, hing de Trom aan speelgoedwinkels uit, of ook aan kroegen, wanneer de waard voorheen als Tamboer had gediend. Nog hangt, bij Kruiningen, op 't bord van een herberg aan den weg, *de Trom* uit, en daaronder leest men:

Vrienden, hier in den *Koperen Trom*
Zijt gij altijd wellekom,
  Het zij burgers of heeren,
  Die mij met hun gunst vereeren.
Wil mij tevens dan gedenken
En mij uwe gunsten schenken,
  Goede drank in groote glazen,
  Daar kan niemand over razen [3]).

Wij gaan over tot hetgeen men meer gewoon is Speeltuigen te noemen. De antieke Lier komt zelden op borden, maar des te meer in den gevel of op den top van Schouwburgen of Koncertzalen voor. Onder den min Hollandschen naam van Luit zag men de Lier ook aan bijzondere

---

[1]) Zie Atlas van den Heer L. Splitgerber. Catal. blz. 69, n°. 3, 4.

[2]) De Potter, blz. 20. In de 16de eeuw werd de klokkenist der Oude Kerk te Amsterdam *de Beijerman* genoemd.

[3]) Medegedeeld door den Heer J. Fransen te Kruiningen.

woningen, en waarschijnlijk had de advokaat, die Vondels verdediging op zich nam, toen hij om zijn »Palamedes" in ongelegenheid geraakt was, zijn naam ontleend aan *de Luit*, die zijn huis tot uithangteeken diende. Ook laat Bredero in zijn »Spaanschen Brabander" Byateris aan Ghierige Gerrit vragen:

Waer bleef jou ouwe kornuyt
Beningje Nanincx susterlings after-kynt *in de bonte luyt?*

waaruit men veilig mag opmaken, dat een uithangteeken van een dergelijken naam toen bestond, of kortelings bestaan had.

De Harp wordt nog meermalen op gevelsteenen gevonden; Violen en Bassen, behalve aan muziekwinkels, ook op de bordjes der achterbuurts-virtuozen, die zich aankondigen met:

SPEULD OP BURGER EN BOEREBRUILOFD.

De Blouw-Moezel (»zakpijp, doedelzak") hing te Antwerpen uit in een straat, die er naar genoemd is [1]), en mede in de 15de eeuw had men te Leuven een brouwerij, die, vreemd genoeg, *de Orgele* genoemd was [2]).

---

[1]) *Antwerpen*, blz. 33. [2]) De Potter, blz. 20.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

WAGENS, KARREN, SLEDEN EN POSTBODEN.

De Wagens op de oude uithangteekens zijn: Postwagens, Koetswagens en Vergulde Wagens.

De postwagens waren in 1660 hier te lande een nieuwe instelling. Wel had men hier al veel vroeger vrachtwagens, die op de wagenpleinen voor de poorten hun standplaatsen hadden en daar afreden, en waarmeê »de reysende man" naar omliggende steden »varen" kon; doch die wagens reden niet op vastgestelde tijden af, maar zoo vaak »'t gebeurde datter vracht quam", en onder vracht verstond men toen zoowel passagiers als goederen. Nog in de eerste jaren der 17de eeuw waren het open wagens; tegen 't midden dier eeuw werden 't overdekte bakwagens. De postwagens waren van de vrachtwagens onderscheiden door betere inrichting en omdat zij »een geregelden tijd van rijden" hadden. Zij vertrokken op bepaalde uren en moesten »precies op het slaan der klokken afrijden." Het kantoor, waar men vooraf zijn plaats nam en betaalde, heette het Post-Comptoir, en daarvoor hing, geschilderd of in steen gehouwen, *de Postwagen* uit. Gebeurde 't, dat onderweg de wagen omviel, dan hadden de passagiers het recht om bij de Direktie te klagen over de onvoorzichtigheid of de dronkenschap van den »knecht of postillon," die dan, volgens de reglementen, gestraft werd met een boete van zes gulden, ten voordeele der Diaconie-armen. Wat zij te doen hadden, zoo ze bij den val den hals gebroken hadden, zeiden de reglementen niet.

De eerste postwagen, die te Amsterdam in 1660 werd aangelegd, was de Haagsche. Wij vinden er de afbeelding nog van op een gevelsteen voor een huis op 't Cingel bij de Korsjespoortssteeg, waar te dier tijde het kantoor gevestigd was. 't Is een wagen met leêren klappen aan weêrszijden open, en waarvan ieder, die nog voor 40 jaren b. v. van Nijmegen naar den Bosch met een dergelijk vehikel gereden is, zich een duidelijk denkbeeld maken kan. In Holland werden die wagens in de helft der 18de eeuw allengs vervangen door wagens met zijglazen. — De

vader van Professor Francius werd in 1664 postmeester van den Haagschen wagen, en in 1672 was het een knecht van dien wagen, die bij den moord der De Witten met den mantel van den Raadpensionaris op de loop ging en den Admiraal Tromp toeriep: »hier heb ik de fulpen lap van den verrader Lange Jan."

De tweede postwagen te Amsterdam was de Arnhemsche, in 1687 aangelegd. Deze heeft nog tot in 1865 staan prijken aan 't voormalig »postcomptoir" op den hoek van de Botermarkt en Reguliersbreêstraat, onder den titel van *de Vergulde Wagen*. De steen berust thans in het museum van 't Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en de afbeelding staat nog boven een herberg.

Nog op een aantal gevelsteenen worden zeventiende-eeuwsche wagens gevonden, waarvan een der fraaiste onder den titel van *de Vergulde Wagen*, voorkomt in de Korte-Leidschedwarsstraat bij 't Plein. 't Is een koetswagen, met twee paarden vol mans en vrouwen; terwijl de voerman de zweep over de paarden legt. Zeer bijzonder is *de Gouwe Wagen* op de Korte-Prinsengracht: wellicht stelt de vrouw, die er in zit, Koningin Semiramis voor, zoo als ze weleer in 't Oude Doolhof te zien was.

Te Groningen vindt men aan den Nieuwen Weg, op een gevelsteen van 1762, een kapwagen met vier paarden, waaronder staat uitgehouwen:

De wel de weg bespoort,
En rit des Heeren wegen,
De rit blijmoedig voort,
Godt laat hem nooit verlegen [1]).

Aan tal van dorpsherbergen hangt nog *de Postwagen*, *de Koetswagen*, *de Vergulde Wagen* of *de Gouden Koetswagen* uit — wat oorspronkelijk dienen moest en nog dient, niet alleen tot aanduiding voor den reiziger, waar hij den wagen kon afwachten [2]), maar ook voor pleizierrijtuigen, waar zij pleisteren konnen, naar den ouden regel: »kort over weg, lang in de kroeg."

En ten gerieve van »potverteerders" vindt men ook hier en daar herbergen, waar hun voertuig, *de Glazenwagen* (een soort van hangkamer op wielen met vijf banken, op ieder waarvan vier personen plaats nemen — of, als 't naaimeisjes zijn, vijf) op 't bord uitgeschilderd staat.

Even als ten onzent hebben de Sineesche stalhouders te Batavia op hun bord aan elken hoek een rijtuig met twee paarden bespannen en een inlandschen koetsier op den bok geschilderd en, in 't midden: *Hier verhuure men Bendys en Wagens* of soms het enkele: *Wagensverhuurerij* [3]).

Vrachtkarren en Kruiwagens ziet men op de uithangborden van hen, die er de kost meê verdienen. Doch wij hebben vooral de aandacht te vestigen op die, welke men op oude gevelsteenen ontmoet.

Te Dordrecht, wijk D n° 267, vertoont een gevelsteen *de Vergulde Cordewagen:* een »koordewagen," d. i. een vrachtkar, met touwen getrokken. Te Antwerpen kende men Cordewagenkruders (wagenkruiers), en Jan Zoet liet in zijn Vastelavondsgedicht een dronken kerel op zoo'n wagen naar huis brengen;

Zeeper, 'k mot er nog om lacchen,
Dat ik 't ander jaar al zag,
Hoe een, die om slemp ging pracchen,
Op een *kordewagen* lag.

Een gevelsteen te Amsterdam op de Weesperstraat bij de Prinsengracht geeft er ons nog een voorstelling van: een geladen handkar, met een man er achter, en een jongen, die aan het touw trekt, er voor; terwijl het onderschrift zegt, wat de man bij zijn zuren arbeid bemoedigde:

Aan Gods segen is 't al gelegen.

Maar ook karren, door paarden getrokken, dienden oudtijds tot vervoer van koopmansgoederen. Een paar aardige afbeeldingen daarvan leveren

[1]) Medegedeeld door den Heer Schiffer, Offic. van Just. te Groningen.
[2]) Zie Deel I, blz. 130 en, over »Stalhouder", blz. 122 en 123.
[3]) Medegedeeld door den Heer J. F. Eyzendooren te Batavia.

ons twee andere gevelsteenen: *de Vergulde Kar* op de Palmgracht, uit het midden der 17de eeuw, en *de Oude Karman* 1720, op den Nieuwendijk. De *Gochsche Kar* hangt te Venloo en *Au chariot de Bois-le-duc* te Hasselt uit.

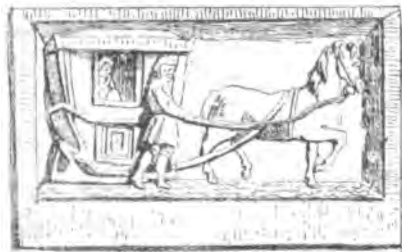
Geladen Hooiwagens, met het onderschrift: ***in 't hooi***, plachten de uithangteekens van kooplieden in hooi te zijn: in de Oostenburger-voorstraat, op de Leidschestraat bij 't Plein en elders zijn ze nog op gevelsteenen overgebleven. Te Maastricht in de Grachtstraat vertoont er een een bespannen hooiwagen met twee paarden *en flèche*, den voerman op het achterste paard en een hondje naast den wagen, met het onderschrift: *J. den groden hey wagel*, 1775 [1]). — Te Utrecht hangt nog *de Vergulde Hooiwagen* aan een logement uit.

Kruiwagens van zeventiende-eeuwsch maaksel vindt men nog dikwijls. Op gevelsteenen boven gangen uitgehouwen (als in de Vinkenstraat) of in den gevel van een pakhuis (hoek van Cingel en Droogbak) zijn ze als symbolen van den arbeid aan te merken; doch waar ze voor koopmanshuizen staan (b. v. een van 1625 op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht,) staat het vrij er een figuurlijke beteekenis aan te hechten, en aan »een goeden kruiwagen" te denken.

Toesleeden, Wijnsleeden en Vrachtsleeden waren de sprekende

uithangteekens van den sleeper. Van de eerstgenoemden geven wij, daar zij langzamerhand tot de antiquiteiten beginnen te behooren, hier twee afbeeldingen. De eerste is genomen naar een gevelsteen in de Wijdesteeg, en heeft het naïve en bij een sleeper zeer gepaste onderschrift: ***Lang gewagt.*** De tweede, die van omstreeks 1664 is en veel ouder dan de voorgaande, staat in de Reguliersdwarsstraat bij 't Koningsplein; het onder-

[1]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

schrift, dat nu niet meer leesbaar is, was vroeger: *de Fransse Sleeper* en schijnt aan te duiden, dat men deze nieuwe soort van voertuig — vroeger reed men in heksleeden — als de uitvinding van een Franschman hield. Zeker intusschen is hėt, dat de Franschen zich nooit bediend hebben van die *voiture amputée*, gelijk zij die noemden.

Van ouds waren de posterijen hier zoodanig ingericht, dat de koopmansbrieven en pakjes van waarden door Boden te paard, zoover dit mogelijk was, en verder te water, werden vervoerd. Die reizende boden waren te Amsterdam reeds in of voor 1400 bekend. Geregelde posten werden er echter niet voor 1568 ingesteld: toen werden zes loopende of koopmansboden aangesteld om den postdienst tusschen Amsterdam en Antwerpen waar te nemen. Allengs werden die posterijen meer en meer uitgebreid en de bediening daarvan zoo voordeelig, dat, in 't midden der 17de eeuw, de vroegere postboden zich postmeesters begonnen te noemen en anderen voor zich lieten rijden. De reizende post had het valies met brieven achter zich op 't paard en blies bij aankomst en vertrek op zijn hoorn. Zulk een postrijder met den hoorn aan den mond was het uithangteeken der postmeesters en wordt nog hier en daar op gevelsteenen gevonden. Een fraai exemplaar van 1635 staat in een gevel op den Nieuwendijk over de St. Jacobsstraat, waarvan de afbeelding hiernevens gaat [1]).

In de nabijheid van een postkantoor was doorgaans een herberg, of een rustplaats voor de wachtenden, en daar hing dan veelal *de Brievenpost* of *de Koerier* uit. Op Oostenburg is echter nooit een postkantoor geweest, en *de Pruyse Post*, die daar 50 jaar geleden uithing, zal wel zijn aanzijn te danken hebben gehad aan een postrijder, die aan paard en hoorn vaarwel gezegd, en een kroeg opgezet had.

---

[1]) De hoeven der achterpooten van 't paard zijn door den steenhouwer niet vergeten, maar voor 't oog van den teekenaar bleven ze verborgen achter den onderrand van den steen, die vrij diep uitgehouwen is.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VAARTUIGEN EN SCHEEPSBEHOEFTEN

In een land als 't onze, dat van wateren doorsneden is en door de zeevaart bloeide, moesten natuurlijk schepen en schuiten in tallooze menigte als uithangteekens gebezigd worden. Wie ze allen bijeen had zou een vloot bezitten, grooter en veelsoortiger, dan ooit te water is gebracht.

Schepen op gevelsteenen dankten hun aanzijn in de eerste plaats aan de zeevarenden zelve. Een mooi groot exemplaar van een schip ziet men op den Haarlemmerdijk bij de Korte-Prinsengracht, en een schip met vier masten, *de Barck*, staat uitgehouwen in de St. Nikolaasstraat.

Bij schepen, die op uithangborden voorkwamen, ontbrak het ook niet aan rijmen, zoo b. v. onder een te Leeuwarden:

* **Met scheepvaren plaizant,**
Ik mij geneeren moet,
De zeevaart door Gods hant
Het land floreeren doet.

Een ander daar ter plaatse, die zeker een wedstrijd met hem wilde houden in 't hardzeilen, schreef onder zijn schip:

* **Die in de lij**
Mij vaart voorbij,
Zal hebben een Rijksdaalder, en 't gelag vrij.

Een Harlinger, die ernstiger gestemd was, had onder zijn zeilend schip deze scheepssymboliek doen plaatsen:

* **De mensch is als een schip, de wereld als een zee,**
De Bijbel mijn kompas, den hemel is de reé;
Wel neem ik dan een loods voor 't stranden;
Dat is de Goede Geest:
Heeft die alleen het roer in handen,
Dan ben ik niet bevreesd.

Anderen deden 't met een enkele spreuk af. Zoo leest men dikwijls op uithangborden, maar te Bergen op Zoom op een gevelsteen onder een zeilend scheepje: *Niet altijt voor de wint* [1]).

Dikwijls werd op de voorstelling de naam van 't schip vermeld; zoo op een gevelsteen van 1661 te Hoorn, *'t Schip Bantam* [2]); op de Lindengracht te Amsterdam, *Het Schip Beeckvliet;* op de Korte-Prinsengracht, *de Vrouw Cornelia;* en op den hoek van de Heerengracht en Utrechtschestraat *het Schip de Parel*, waarmede in 1654 Gerard Hulft »voorwind naa nieuw Batavia" vertrok [3]), doch de steen is 11 of 12 jaren jonger.

Waar een zeeman zijn anker neêrlei, om een welverdiende rust te genieten, plaatste hij zijn onttakeld schip in den gevel, waarvan men een voorbeeld kan vinden op den Amstel bij de Kerkstraat, met het bijschrift: *Zeemansrust.*

Aan sommige schepen hecht zich eenige historische herinnering. Te Delftshaven staat op een gevelsteen een schip uitgehouwen, (waarvan wij de afbeelding hiernevens geven) tegenover de woning van Piet Hein, daar geplaatst ter gedachtenis van de overwinning van de Zilvervloot.

Te Amsterdam in de Beerenstraat ziet men, boven de deur en op den geveltop van een bewaarschool, het schip *Amsterdams Welvaren*, dat oppervlakkig wel een zonderling uithangteeken schijnt voor een bewaarschool, doch zijn historische reden heeft. Gedurende den oorlog met Engeland in de voorgaande eeuw was een deel der waarde van een Hollandsch schip, *Amsterdams Welvaren* genoemd, aan een Engelschen kwaker ten deel gevallen. Daar het tegen de beginselen der Broederschap strijdt, aan een oorlog deel te nemen of er voordeel uit te trekken, stelde hij dat geld in handen van het besturend Comité, ten einde het aan den eigenaar terug te geven, als deze zich aanmeldde; doch herhaalde oproepingen bleven zonder gevolg. In 1824 wilde het Comité dat geld op een nuttige wijze besteden en raadpleegde daarover den verdienstelijken schoolhouder J. S. Mollet, die toen te Amsterdam de eenige en laatste vertegenwoordiger der Broederschap was. Mollet stelde de oprichting voor van een bewaarschool, die in

---

[1]) Medegedeeld door den Heer H. F. Bovenkerk, te Amsterdam.

[2]) Nijhoff, *Bijdr.* Deel IV, blz. 173.

[3]) *Clioos Kraam.*

1828 in de Beerenstraat tot stand kwam. Voor weinige jaren werd de gevel herbouwd en het schip toen boven de deur en op den top geplaatst.

Haringreeders hingen *de Buis* uit, en vandaar komen *Buizen* en *Verguld-de Buizen*, op gevelsteenen, zoowel als de geslachtnaam Buys, zoo menigvuldig voor. Van de rijmen, die onder uitgehangen Buizen stonden, geven wij dit ten voorbeeld:

* *De Haringbuis*
Vaart uit en t' huis.
Om pekelharing te vangen in touwen, (*in netten van touw gebreid*).
Waarna janken jongen en ouwen.
Men vangt ze in 't razende holle water,
En ze worden gesmuld door Begijn en Pater.

Waar twee huizen naast elkander *de Buis* voeren, zeilen de twee vaartuigen altijd naar elkander toe. Hetzelfde hebben wij reeds vroeger van *den Koning David* opgemerkt [1]); 't was bij 't plaatsen van gevelsteenen een vaste regel en alweder aan de heraldiek ontleend.

Nog hangt *de Haringbuis* aan ontelbare herbergen uit; zelfs waar nooit buizen afvoeren, b. v. in den Aardenhout bij Haarlem.

En nu, enkele voorbeelden van herbergen, waaraan vaartuigen uithingen van verschillende soort.

Op de Nieuwe-zijds-kolk te Amsterdam hing weleer *de Staversche Veerman* uit; de veerman stond aan het roer:

* In de Staversche Veerman,
Is goet logijs voor de rijzende man.

Te Leiden het *Zeeuwsche Marktschip* en daaronder:

* Is God met ons, wie kan ons deeren,
Zoo wij zeilen of laveeren?
Dit is in het Marktschip van Leiden op Zeelant,
Wel voorzien van zeil, treil en want.

Een ander waard had op zijn uithangbord een zeilend schip laten schilderen, waar de schipper aan 't roer en zijn jongen voorop stond, en daaronder deze niet onaardige toepassing op zijn nering:

* Mijn kint,
Daar is een rak in de wint.
Wilt het zeil wat nat maken,
Wij zullen dit hoekje wel te boven raken.

Nog heden vindt men, te Rotterdam: *'t Oude Curacousche Jacht;* te Maasland: *de Pinas*, elders: *de Tonneboeier. De Smak* was vroeger zeer gezocht en hing al in de 15[de] eeuw bij een Amsterdamsch koopman uit [2]).

---

[1]) Zie blz. 66. [2]) Zie Deel I, blz. 40.

In 't midden der 17de eeuw was *de Smack* in de Warmoesstraat een voornaam logement; 't was een zeer oud gebouw met een schilderachtigen gevel uit de dagen van Keizer Karel. Maar op Kersnacht in 1681 raakte *de Smack* in brand: zoo hevig, dat de logeergasten 't in hun hemd moesten ontvluchten, en dat nog wel van achteren uit, door 't water heen. Wel was het toen:

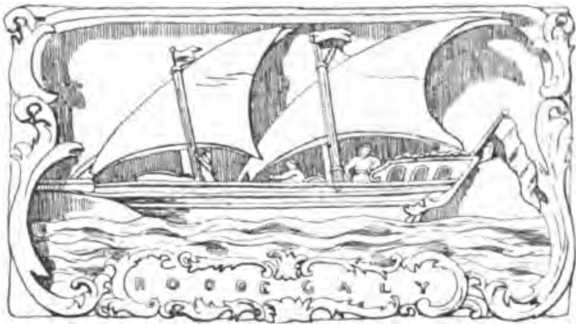
De Kersnacht lagh aan stukken!

en *de Smack*

Gingh plotselingh te gronde en zonck met eenen *smack*.

Toch werd zij herbouwd en bloeide nog in de voorgaande eeuw.

't Onvolmaakte Schip kwam veel voor op plaatsen waar timmerwerven waren. Het wijnhuis van dien naam op het Kattenburgerplein heeft in 1787 een treurige vermaardheid gekregen, toen het bij den Kattenburger oorlog werd uitgeplunderd. Nog hangt *het Onvolmaakte Schip* aan een logement te Hoorn en elders uit.

Winkels en werkplaatsen ten dienste van den scheepsbouw en de uitrusting van schepen, hadden almede vaartuigen uithangen; een der oudste en fraaiste van dien aard, *de Roode Galij*, in de Teertuinen, vertoonen wij hiernevens. En op den hoek van den Oude-zijds-achterburgwal en de Korte-stormsteeg hangt een bord uit, waarop allerlei soort van schepen geschilderd zijn, met het onderschrift: *Scheepswater-leverancier*.

Veerschippers lieten gewoonlijk zich zelve in steen houwen en voor den gevel hunner woning plaatsen. Zoo ziet men nog in de Nieuwstraat; *de Beurtman van Amersfoort:* 't zeilende schip, met den schipper aan 't roer. De ligplaats dier schippers was niet ver van daar: in 't Damrak voor de Vrouwensteeg; en in de Nieuwstraat waren verscheiden logementen, waar *Amersfoort* uithing, want doorgaans hielden die veerschippers tevens herberg. Onder meer kan men nog *de Arnhemsche Veerman*, met zijn schip, in de Voetboogsstraat vinden.

Maar ook kooplieden, die hun waren uit zee kregen, toonden dit, door een schip uit te hangen. Zoo had de korenkooper Jacob Simonsz de Rijk (later als Watergeus beroemd) *de Hulk* uithangen, en een ander, Jan Ysbrandszoon, *de Blaauwe Hulk*.

Van symbolieken aard is het *St. Pieters-Schip*, dat bij de schuitevoer-

ders een zeer geliefd zinnebeeld was. Te Vlaardingen komt het vrij zonderling op een gevelsteen voor; het onderschrift luidt:

O Her bewaert ons alle,
Sinte Pieters Schepe mag helle
Maer ten sal niet omme-valle [1]).

En dit: »Sint Pieters Scheepje mag hellen maar zal niet vergaan" vindt men op vele plaatsen, min of meer gewijzigd, terug. Maar dat te Amsterdam St. Pieter slechts een Vlotschuit gegeven werd, is reeds elders gezegd [2]). Onder de talrijke gevelsteenen, die de schuitevoerders hebben nagelaten, vinden wij er sommige met spreuken, b. v. op de Weesperstraat bij de Prinsengracht, onder de afbeelding van een welgeladen vlotschuit: *Noyt gedogt;* zeker omdat de man zich niet had voorgesteld, ooit een eigen schuit te bezitten.

Turfschepen hingen in de steden uit aan herbergen en tabakswinkels op de Turfmarkten, en nog hangt in de veenstreken aan menige kroeg *het Turfschip* uit. Van de aardappelhuizen is reeds gesproken [3]), hier hebben wij dus alleen een voorbeeld van een rijm te geven dat nog meermalen voorkomt, o. a. op de Stroomarkt:

Laat haters haten	(In het midden het Scheepje met het devies: *Regt door zee.*)	en nijders nijden,
Wat Godt mij gunt		dat moet gij lijden,
Wie laadt en lost		en tijdlijk vaart,
Die is zijn kost		en drank wel waard.
Maar die zijn tijd		onnut verslijt,
Is waardig dat		hij honger lijdt.

Trekschuiten waren gewoonlijk en zijn nog geschilderd op de uithangborden van veerhuizen en logementen in de nabijheid van een Veer. Maar zeventiende-eeuwsche schippers lieten hun trekschuit ook op gevelsteenen houwen: men ziet er nog een voorbeeld van aan de Weesperzijde, en een nog ouder, *de Uiterse Schietschuit*, in de Bethanie-dwarsstraat. Het Utrechtsche schietschuitenveer bestond al in de eerste helft der 16de eeuw.

Het Jaagschuitje hing (althans te Amsterdam, waar 't nog hier en daar voorkomt) dikwijls uit aan winkels, die op de marktdagen door de boeren der omliggende dorpen bezocht werden.

---

[1]) Medegedeeld door den heer P. K. Drossaart, te Vlaardingen.

[2]) Deel I, blz. 162. [3]) Aldaar blz. 99 en 119.

Er bestond voorheen ook een veer van roeischuitjes op het Diemermeer; — zelfs dit, *het Meerschuytje*, vinden wij op een gevelsteen in de Jonkersstraat, als bewijs voor de volledigheid der verzameling vaartuigen, die de uithangteekens opleveren. *De IJsbreker* hing weleer uit (nu staat er nog alleen de naam) aan de Weesperzijde; 't was een groot gevaarte, met scherpe ijzers voor den breeden, platten steven, dat door 25 of 30 paarden werd voortgetrokken; men kan er de afbeelding nog van vinden op de groote plaat, in de vorige eeuw uitgegeven door Petrus Schenck.

Maar 't zonderlingste vaartuig, dat wij zagen, is *de Poolsche Kamay*, op een gevelsteen van 1620, die nog vóór een half dozijn jaren stond op den Achterburgwal bij de Lijnbaanssteeg, maar toen is verdwenen zonder ons te waarschuwen, zoodat wij er geen afbeelding van kunnen geven. Die Kamay of Kamey was een groot vierkant vaartuig met een huis in 't midden, waarop negen mannen aan drie zijden boomden, terwijl de tiende, die de gezagvoerder scheen, bij 't huis stond. Het was een riviervaartuig, waarmeê in Polen de granen stroomafwaarts gevoerd werden. Of nu Sybrand Kamay, op wiens bruiloft en op wiens boekerij Vondel een gedicht maakte [1]), in 't voormelde huis woonde en er zijn naam van had, laten wij in 't midden.

Ook verhuurders van schuiten en pleiziervaartuigjes hadden weleer hun geschilderde uithangborden. Een oud exemplaar daarvan zagen wij, voor vele jaren geleden, nog op de Baangracht bij de Raampoort, en geven er hier de afbeelding van.

Wat scheepsbehoeften betreft, wij vinden *'t Gedraaid touwwerk* of *'t Kabeltouw* aan touwwinkels, *den Mast zonder spint* bij mastemakers, *de Scheepspomp* en de *Pokhoutschijf* bij pomp- en blokkemakers, *het Anker* of *de Drie Ankers* bij ankersmids, *de Scheepspot*, die men ook nog op gevelsteenen ontmoet, bij smids en koperslagers. *'t Stuurmans-Gereedschap* hing in 1661 uit bij Hendrik Doncker, boekverkooper en graadboogmaker in de Nieuwebrugssteeg. De scheepsbehoeften hingen dus uit bij hen, die ze verkoch-

---

[1]) *Leven en Werken*, Deel VII, blz. 666, 667.

ten. Alleen *'t Anker* maakt daarop een uitzondering; dit zag en ziet men nog overal, aan brouwerijen, herbergen en allerlei winkels, en 't verschijnt ook in vele zegels van hervormde kerken, en geen wonder: 't is het zinnebeeld der hoop; en dit spreekt o. a. uit het navolgende rijmpje, dat onder een Anker op het uithangbord van een winkeltje te Sommelsdijk voorkomt:

Ik leef op goede hoop
En wacht op Godes zegen,
Al is de wangunst groot,
Ik doe mijn best er tegen.
Dan leef ik vergenoegt;
Wil God mij zegen geven,
Zoo zal ik door de gunst
Van vele menschen leven [1]).

Maar geen symbolische beteekenis heeft het Anker als het met een adjektief voorkomt. Zoo *het Dubbele Anker* voor een Delftsche brouwerij; het *Zwarte Anker* te Rotterdam; het *Roode Anker* aan een tabakswinkel te Schiedam; *het Onklaar Anker* aan een herberg op het Droogbak; en *Vergulde Ankers* op verschillende plaatsen.

Een Anker met het jaartal 1436 prijkt nog op een gevelsteen te Delft, op den hoek der Jacob-Gerritsstraat en den Ouden Langendijk.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

WAPENTUIG.

———

»In den oorlog," zegt pater Abraham van St. Clara, »zijn die wapens de alderbeste, die uit des Roermakers handen koomen." En daarop vertelt hij, hoe de soldaten, in 't begin der wereld, geen ander geweer hebben gehad dan hunne vuisten en daarna kwastige knuppels en Janbroers, vervolgens pieken, bogen en degens, totdat eindelijk een Duitscher het buskruit uitvond en de snaphanen geboren werden, — gelijk mede de ammunitiewinkels. Deze, waar men »amonitie van oorlog" verkocht ten dienste der koopvaardijschepen, die toen altijd goed gewapend moesten zijn op een zee vol kapers en roovers, hadden tot uithangteekens: *'t Kanon*, *de Donderbos*, *de Donderkloot*, *de Kardoes*, *de Oorlogskogel*, *de Oorlogsgranaat* of *de Bom*. Van zoodanigen winkel, als er, vooral tusschen de Nieuwebrug en de Haarlemmersluis, vele langs den Ykant waren, vindt men in de Haringpakkerij nog een herinnering in een scheepskanon van natuurlijke grootte voor den gevel uitgehouwen. *'t Kanon* zien wij nog aan vele gevels, dikwijls met den kanonnier er bij, als tot »aanwijzing van 't gebruik," even als bij de medicijnen in de Courant. Een fraaien gevelsteen met zoodanige voorstelling vindt men in de Uilenburgerstraat bij de Oosterschekaai, waar vroeger het hoofdpunt van scheepsuitrusting en wapening was, en een anderen boven een gang in de Rapenburgerstraat met het bijschrift *Bussenschut*, waarvan ook een geslacht zijn naam heeft ontleend.

De Pijl, de Handboog en 't Rondas behoorden tot de oudste uithangteekens dezer soort. Pijl is reeds in de 15de eeuw te Amsterdam als toenaam bekend, en *de Pijl*, het schutters-symbool, hing dan ook op menige plaats uit. *De Oude Pijl* in de Pijlsteeg was door heel Europa befaamd, tot zij in 1862 verdween. *'t Vergulde Rondas* was van den wapensmid afkomstig, en 't hing nog in 't laatst der 16de eeuw uit aan een huis van Jan Deyman op den Nieuwe-zijds-voorburgwal, het vijfde benoorden de Lijnbaanssteeg, dat van 1585 tot 1629 tot R. K. Maagdenhuis diende.

De Twee Gekruiste Bussen (snaphanen) hingen bij den bussemaker uit, en dezelfde figuur pronkt nog in 't wapen der familie Cats Bussemaker te Amsterdam [1]).

De Karabijn, de Degen, de Wolfskling, 't Pistool, 't Zinkroer, hingen uit bij wapensmeden en roermakers; *'t Conincx Swaert* in 1701 bij den zwaardveger Jan Wolferts in de Warmoesstraat bij de Papenbrugssteeg; *het Zwaard*, dat de zwaardveger uithing, werd, als wij reeds vroeger hebben opgemerkt [2]), door een arm vastgehouden.

Maar ook aan brouwerijen, herbergen en tabakswinkels hing wapentuig uit. *Het Hapken* (bijltje) en *de Donderbusse* waren in 1468 brouwerijen te Leuven; *het Swaert, de Twee Swaerden, de Twee Pijlen, de Handboog, het Hellebaert* en *het Dubbele Hellebaert* Delftsche brouwerijen in de 16de en 17de eeuw. *De Boog* was een brouwerij te Dordrecht en *het Sweerd* eene te Antwerpen in de Kammerstraat, waarvan het Sweerdstraetke zijn naam ontleende [3]).

Te Maastricht in de Brugstraat heeft het huis n°. 1041 een gevelsteen van 1734, waarop een stormhoed is afgebeeld, met het onderschrift: *In den Stormhoedt* [4]).

De Donderkloot, een huis in de Wagenstraat te 's Gravenhage, was, volgens sommigen, weleer de herberg der Afgevaardigden van Gorkum, Schiedam en Schoonhoven [5]).

Te Gent, tegenover de plaats waar de alom bekende Dulle Griet op hare arduinen schragen rust, is een herberg met een uithangbord, waarop dat groot kanon geschilderd is, met het volgende rijm er naast:

Rooden duivel, Dulle Griete,
Ik ben dus alom bekend,
Sedert ik niet meer mag schiete,
Wil ik mij toch niet verdriete,
Daerom hou ik logement
En verkoop nu drank te Gent [6]).

---

[1]) Mr. C. E. Vaillant, *Wapenboek der Amsterd. regeringsleden*, 1861.
[2]) Zie Deel I, blz. 115. [3]) *Antwerpen*, blz. 83 en 108.
[4]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
[5]) *La Haye par un habitant*, II, p. 200. [6]) De Potter, bl. 92.

Aan een tabakswinkel te Groningen hangt *het Halve Kanon* uit.

Eindelijk vond men ook vestingwerken als uithangteekens. Op de Riviervischmarkt te 's Gravenhage, op den hoek van 't Westeinde, staat in den muur een steen, voorstellende een bastioen met twee zijvleugels en twee soldaten er bij, links een piekenier en rechts een busschieter. Het onderschrift is eenvoudig: *Loopschans.* 't Huis komt reeds voor in een akte van 1598 als *'t Loopschansken.* Een dergelijke figuur met het onderschrift: *Dit is in die Loopschans*, hing uit aan 't kommissarishuis van 't Rotterdammerveer, bij de gesloopte Schiedamsche- of Ketelpoort te Delft [1]). Een Loopschans heette in de 16de eeuw een licht opgeworpen bolwerk om den eersten aanloop des vijands af te weeren.

De Vriesche Schans hing omstreeks 1700 uit aan een logement op de Nieuwe-zijds-kolk; boven in den gevel van twee huizen op den Amstel bij de Korte-Amstelstraat staan de platte gronden der vestingwerken van Luik en Venloo uitgehouwen, en op een gevelsteen op de Bloemgracht een vestingwerk met het onderschrift: *de Oude Schans.*

[1]) Medegedeeld door den Heer Mr. J. Soutendam.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

VARIA.

Dat 't Gerecht of de Galg als uithangteeken voorkwam, moge ons tegenwoordig wat vreemd klinken; 't was echter vroeger zoo ongehoord niet; de Putgalg verscheen wel als symbool in de zegels der Edelen. De Galg was dan ook vroeger minder een voorwerp van afschuw dan een teeken van hoog gezag, en zekere deftige Mevrouw, die in de laatste helft der vorige eeuw de Heerlijkheid Heemstede kocht, vond niets natuurlijker, dan den dag, waarop zij die in bezit nam, een galg aan den slotmuur uit te steken, opdat ieder weten zou dat zij het recht van jurisdiktie bezat. 't Zou dan ook niet vreemd zijn, dat dorpsherbergen, waar Schout en Schepenen hun vergaderingen hielden, en die daarom gewoonlijk *het Rechthuis* plachten genoemd te worden, de Galg als uithangteeken gevoerd hadden; doch wij moeten erkennen daar in ons vaderland geen voorbeeld van te hebben kunnen opsporen. Wel lezen wij op het titelblad van zeker kamerspelletje: »De Half-geschoorne Ouderling. Gedrukt te Leiden in de oven van de Vaderlievende Trago, daar *de Galg* uithangt;" doch dit is slechts een paskwil. — In Vlaanderen echter kwamen, nog na de 16de eeuw, *het Galgeveld* en *het Galgehuizeken* als uithangteekens voor [1]) en nog heden, in vele Vlaamsche dorpen, *de Vierschare*, hetzelfde als ons *Rechthuis*.

Waren de hier genoemde uithangteekens aan de justitie ontleend, de Justitie had ook haar eigen uithangteekens. In 1531 werd door de Magistraat te Wezel de aflaathandel verboden en de verkoopers van aflaatbrieven uit de stad gebannen, op straffe dat hun, zoo zij er zich weêr vertoonden, neus en ooren zouden worden afgesneden; en, als sprekende waarschuwing, hing men messen aan de poorten uit [2]).

Maar de Justitie had nog andere uithangteekens, die er nog veel akeliger

---

[1]) De Potter, blz. 20. [2]) J. Koning, *Lijfstr. Regtsoef.* blz. 78.

uitzagen; vierendeelen van menschelijke lichamen, die met kettingen gehangen werden aan de hoofdpoorten der stad, anderen ten exempel. Dit had o. a. te Amsterdam plaats in 1569, toen een scharesllijper uit de Oudebrugssteeg gevierendeeld werd, en de »vier quartieren" van zijn lichaam aan de Haarlemmer-, de St. Antonies-, de Heiligewegs- en Regulierspoorten uitgehangen werden. 't Zelfde geschiedde in 1582 te Antwerpen met het gevierendeelde lichaam van Jan Jauregui; het hoofd werd »geplant op een bolwerk der Burgh, d' andre leeden tot vier poorten uitgehangen" [1]. Een ander uithangteeken der Justitie was: een afgehakte rechterhand tegen 't Stadhuis gespijkerd [2].

Het koorend van de St. Pieterskerk te Grouw in Friesland, als een donker hok van het ruim der kerk gescheiden, werd vroeger gebezigd om er ondeugende straatjongens in op te sluiten en twintig jaren geleden stond boven de deur van dat hok het Friesche woord *Betterwird*, dat in 't Hollandsch beteekent: »word beter" [3].

Dat beter worden doet ons aan Geneesmiddelen denken. Deze hingen somtijds uit bij de kwakzalvers, die ze verkochten. Zoo, in de eerste helft der voorgaande eeuw, te Londen, *het Pijnstillend Halssnoer*, aan den winkel, waar dat middel, 't welk, even als nu de Holloway-pillen, tegen alle kwalen probatum was, werd uitgevent [4]. Bij een droogist te Batavia in de Buiten-nieuwpoortsstraat hangt *de Gezondmakende Pil* uit [5].

De Luchtbal heeft, ondanks al de opstijgingen, van Abraham Hopman, »den eersten Bataafschen luchtreiziger" in 1804, af, tot Nadar toe, ten onzent als uithangteeken nog geen opgang gemaakt. Wel in Vlaanderen, waar hij te Nederboelare, op den Gentschen straatweg, boven een herberg staat te pronken, met het bijschrift:

J. B. de B.
»Kloefmaker *in den logtbal* [6].

Die kloefmaker zit dus hoog genoeg. In Engeland is de luchtbal als uithangteeken sedert het laatst der vorige eeuw vrij algemeen geworden. En dewijl de bol, naar de volksmeening van die dagen, met rook gevuld werd, zoo beschouwden de tabakskoopers hem als hun attribuut. Wij voegen hier een voorbeeld van een hunner uithangborden bij.

De Teerlingen en Kegels vin-

[1]) Hooft, *Ned. Hist.* blz. 815. [2]) Koning, a. v. bl. 93.

[3]) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden. [4]) *Hist. of Signb.* p. 405.

[5]) Medegedeeld door den Heer J. F. Eyzendooren, te Batavia. [6]) De Potter, blz. 113.

den wij opgegeven onder de Vlaamsche uithangteekens [1]), zeer waarschijnlijk aan de winkels, waar zij verkocht werden; en dat zal bij ons ook wel het geval zijn geweest, al hebben wij er geen voorbeelden van gevonden, dan alleen *den Dobbelsteen*, aan den straatweg bij Margraten in Limburg. Nu! de dobbelsteenen zijn er oud genoeg toe: zij zijn zoo oud als het koninkrijk Lydiën. Toen eens Spartaansche Gezanten te Korinthe kwamen om een verbond te sluiten en de Heeren van de stad met dobbelsteenen zagen spelen, maakten zij rechts-om-keert, zeggende, dat de Spartanen veel te soliede lui waren om een verbond aan te gaan met dobbelaars. En toen den Koning der Parthen werd medegedeeld, dat zeker ander Koning, zijn buurman, zich toerustte tot een vijandelijken aanval, riep hij uit: »Wat? die luilak? die kwibus? Wacht! ik zal hem wat sturen, dat hem beter past dan de wapenen;" en hij zond hem een paar gouden dobbelsteenen. De dobbelsteenen zijn dus nooit veel in achting geweest, en de Lydiërs hadden niet veel eer van hun uitvinding.

Zoo oud als de dobbelsteenen zijn de speelkaarten niet, meent men. Maar 't is de vraag, of ze eerst in 't laatst der 14de eeuw door een Fransch vernuft zijn uitgedacht om een gekken Koning te vermaken, dan wel of ze al veel ouder en van Sineeschen oorsprong zijn. 't Is met deze vraag echter als met die omtrent de uitvinding van 't buskruit en de drukkunst; waren die al eeuwen vroeger buiten Europa bekend, zoo had dit toch geen invloed op de Europeesche wijze van oorlogvoeren of op de Europeesche beschaving, en evenmin hebben ooit Sineesche kaarten dien gehad op het gezellig verkeer in Europa. Maar toen eenmaal buskruit, kaarten en drukkunst in dit werelddeel voor den dag kwamen, brachten zij de drie grootste omwentelingen voort, die misschien immer in de maatschappij hebben plaats gehad. Wat nu het kaartspel betreft, reeds zeer vroeg is dit ook bij ons in zwang gekomen en in onze oudste keuren wordt het q u a i r t e n al genoemd [2]). In de 16de eeuw had men er al spreekwoorden van ontleend: toen de Sloterdijker Hendrik Dirksz. in 1536 burgemeester van Amsterdam werd en alles op zijn horens nam, noemde men hem h e t A a s j e, of d e T i e n v a n d e r t r o e v e, wat bewijst dat het kaartspelen toen reeds innig met het volksleven was saamgegroeid. En als in 't laatst dier eeuw een waard klaagde, dat zijn nering niet meer bloeide als vroeger, zei hij:

> 'k Plag fray volck te krijgen, versintje wel? nou krijg ik schuyte-boeven,
> Mit waegdraegers of snyers, die een hiele weeck om duyte troeven.

De aanzienlijke lui t r o e f d e n ook, maar om iets meer dan om duiten. Als Huygens met Haagsche heeren en dames een tochtje naar Rotterdam maakte, zaten ze pas in 't jacht, of »'t heiligh kaerte-blad" kwam op tafel, en

---

[1]) De Potter, blz. 20. [2]) Zie Deel I, blz. 115.

Aen giugh den edlen tuysch: op geld, op geen vertrouwen,
't Pickquetje voor de Mans, 't Roemsteeckje voor de Vrouwen.

Te Amsterdam woonden in de 17de eeuw veel speelkaartemakers in de Warmoesstraat en in de stegen rondom 't Oudekerksplein en hadden bordjes uithangen met *de Speelkaart*, *de Troefkaart*, of vier kaarten, van elke soort eene, of *een Schoone Hand*, als die van Hilarides.

Let eens daar d' *Oude* stadt haar *Kerk* heeft eerst geboud,
Hoe menigh straatje daar op 't kerkpad sich ontvoud,
Veel bortjes, die *de Caart* en al haar blaên vertoonen.

gelijk die geleerde Dokkumer in zijn »Verklaaringe" zingt.

J'aime les jeux où l'esprit se déploie;
C'est, monsieur, par exemple, un joli jeu que l'Oie,

zegt Hector in den *Joueur* van Regnard; en het Nieuwe Vermakelijk Ganzenspel blijft en zal, welke nieuwmodische navolgingen men er telken Sinterklaas-avond ook van verschijnen ziet, wel in zijn zuivere oorspronkelijkheid altijd even nieuw en gezocht blijven als toen het voor een eeuw of wat werd uitgevonden. Geen wonder, dat het, met 't van ouds Vermaarde Uilenbord, ook op uithangborden verscheen. Nog vindt men, onder Angerloo, aan den weg naar Doetinchem, het *Groot Ganzenspel* en het *Klein Ganzenspel* niet ver van elkander, en, in Menaldumadeel, mede aan den weg, *de Steenen Uilenborden.*

De Pop of *de Hansop*, doorgaans als een Hansworst uitgedoscht, hingen aan poppenwinkels uit: ook *de Blaas met Boonen*, van ouds het wapentuig van den Schalknar.

Zoo roept, bij Langendijk, Arlequyn Actionist tegen Kapitano:

En ik, om op mijn beurt mijn dapperheid te toonen,
Zal jou zo jagen, gek, met deze blaas met boonen,
Dat jij van angst terstond zult kruipen in je nest.

Nog zegt men van een bloodaard, dat hij met een »Blaas met Boonen" kan weggejaagd worden. Wat beteekenis dat uithangteeken echter bij een teekenaar van borduurpatronen hebben kon is ons niet duidelijk, en toch te Gent vond men er een voorbeeld van, met dit rijm er bij:

Hier in de blaes met boonen,
Daar trekt men goê patronen,
Om kanten van te maken,
En zoo aan gelt te raken.

ZESDE BOEK.

GEOGRAFIE EN TOPOGRAFIE.

EERSTE HOOFDSTUK.

LANDEN, STEDEN, DORPEN, BERGEN, WATEREN, ENZ.

Wij zouden een vrij volledig aardrijkskundig woordeboek kunnen schrijven, wilden wij al de afbeeldingen en namen verzamelen van landen, steden, dorpen, bergen, wateren, enz., die op uithangteekens voorkwamen en nog voorkomen. Maar de lezer, die zoo iets verlangt, heeft slechts b. v. het »Woordenboek der Geheele Aarde" van Kramers voor zich te leggen, en daarin al de namen uit te schrappen, waar de handeldrijvende en neringdoende wereld nog geen notitie van genomen heeft — en hij zal hebben wat hij begeert. Wij bepalen ons dus tot een algemeene beschouwing en dan is in de eerste plaats de vraag: aan welke oorzaken is de oorsprong van al de uithangteekens van deze soort toe te schrijven?

Een eerste reden om ze aan te brengen ligt in de herkomst van den eigenaar. De liefde tot zijn land is, als Vondel zegt, ieder aangeboren, en de vreemdeling, die zich ergens vestigde, om er zijn brood te winnen, bewaarde gaarne in zijn uithangteeken een herinnering van zijn geboorteplaats.

Zoo hing een Vlaming, die zich te Antwerpen ging nederzetten, zijn geliefd *Vlaanderen* uit, en werkelijk wordt reeds in een schepenbrief van 1398 een huis van dien naam vermeld, dat aldaar in de Appelstraat gelegen was [1]). Even zoo was het huis *Bourgonje*, te Amsterdam op de Bloemmarkt, (thans F 123) zijn naam verschuldigd aan een Bourgondiër.

---

[1]) *Antwerpen*, blz. 149.

die er wonen kwam, en die naam werd zelfs zijn geslachtnaam, zoodat wij aldaar nog in 't laatst der 17de eeuw een »Maria van Bourgonje" aantreffen, toen reeds een »bejaerde dochter, suster en erfgenaame van Dr. Gerardus van Bourgonje." Zij verkocht het huis in 1681 aan den Oud-Schepen en Raad Jean Appelman, die er naast woonde [1]).

Zoo zal het ook wel een Zutfenaar geweest zijn, die in de Runstraat *de Stadt Zutphen* zoo groot en fraai op een gevelsteen deed houwen; gelijk een Edammer te Naarden *de Stad Edam* in haar zestiende-eeuwsche gedaante, omringd met een hoogen muur en waltorens, zeer uitvoerig beitelen liet, om er meê in zijn gevel te pronken.

Een Arnhemmer, die te Amsterdam een linnenwinkel opzette, hing *Arnhem* uit en schreef er onder:

In Arnhem aan den Rijn
Verkoopt men linnen, grof en fijn,
Kanten, hemden en katoen,
Voor die 't heeft van doen.

Zoo een Keulenaar, die te Gouda een zalmwinkel had opgezet:

Dit is in Keulen, in het Duitsche land.
Hier verkoopt men Moscovische gerookte Zalm en gezoute naar advenant.

Nog eenige voorbeelden van uithangteekens dezer soort noemen wij hier op.

Eilanden. *'t Eiland Malta* hing in 't laatst der 17de eeuw op 't Cingel uit, *'t Eiland Terschelling* aan een scheepstimmerwerf op 't Bickerseiland, *'t Eiland Wieringen* hangt nog op 't Hekelveld uit [2]).

Steden. Een gevelsteen op de Heerengracht aan den hoek der Gasthuismolensteeg, die meer dan derd'halve eeuw oud is, geeft ons nog een uitvoerige afbeelding van *de Wyck tot Maestricht. Wijck bij Duurstede* komt nog in de St. Nikolaasstraat voor; *de Stadt Sluys* op den Haarlemmerdijk bij de Binnen-Dommersstraat, waar men de schepen nog varen ziet in 't Zwin, waar nu de landman oogst; *de Stad Benthem* te Leeuwarden, terwijl *Tilburg*, toen nog een dorp, maar reeds vermaard om zijne uitgestrektheid en welvaart, te Rotterdam uithing, met dit dichterlijk bijschrift:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer E. Meijer. Vergl. blz. 208.

[2]) Zie de afbeelding Deel I. blz. 71.

* In Tilburg wijd en groot,
Zijn Ballen en koehair te koop.

Gorinchem hing in 1550 te 's Gravenhage uit aan 't huis der Jonkvrouw van Persijn, bij wie de Afgevaardigden van Amsterdam logeerden; *Doornik* in de Warmoesstraat over de Papenbrugssteeg, aan 't huis, waar in 1573 Ducdalf zijn verblijf hield en »alwaar hy ook banckeroet speelde" [1]). Nog vindt men in dat huis belangwekkende oudheden, bestaande in snijwerk aan de balken op den zolder, dat de Graven van Holland uit de Huizen van Beyeren, Bourgondiën en Oostenrijk voorstelt [2]). Mede in de Warmoesstraat hing *de Stadt van Rochel* (La Rochelle) uit, en wel aan 't huis waar in 1587 de Ingenieur Gianibelli, de uitvinder der vuurschepen, die Parmaas brug bij Antwerpen hadden moeten vernielen, zijn intrek nam.

Utrecht hing in 1623 te 's Gravenhage op 't Spui uit aan een herberg, waar Jeroen Ewouts en zijn drie makkers gelogeerd waren, die den aanslag op Prins Maurits aan 't licht brachten.

Dorpen. Dat steeds veel Gooiers te Amsterdam hun fortuin kwamen zoeken is reeds door ons opgemerkt; een hunner, een Blarikummer, die er een winkel had opgezet, had zijn dorp er voor laten schilderen en daaronder:

* Dit is *in Blarikom* in 't Gooi,
Verkoopt men kinder-goet-koop en mooi.

Opmerking verdient de samentrekking van *kindergoed* en *goedkoop*.

Te Dordrecht vindt men nog op een gevelsteen *Loosduynen*, tusschen twee spreuken, rechts: *Eert Godt bovenal* en links: *Niet sonder Godt.* Een afbeelding van 't dorp *Baanbrug* hing in 't begin der 17de eeuw op den Haarlemmerdijk uit aan den hoek eener steeg, die nog naar dat lang verdwenen uithangbord haar naam draagt. Het dorp Vreeland komt nog voor op de Bickersgracht, met het onderschrift: *In Vreelant*, en even zoo *In Loenen* op den Heiligeweg. Van *'t Dorp Besoien* te Rotterdam is reeds vroeger de afbeelding gegeven [3]). Een Langendijker liet in 't begin der 17de eeuw twee huizen naast elkander bouwen, die hij beiden met een afbeelding van zijn geboorteplaats vercieren liet; doch hij had smaak genoeg om die niet gelijk te maken, maar *Langendijk* van twee verschillende zijden te zien te geven. De beide gevelsteenen zijn nog op den Haarlemmerdijk aanwezig. Soms zijn de namen bijna onkenbaar gemaakt. *Lamuien* b. v. komt op een gevelsteen in de Palmstraat voor en beteekent »Leimuiden".

Een tweede bron voor 't ontstaan van de uithangteekens, die wij thans bespreken, ligt in den naam of toenaam.

De boekverkooper Jacob van Meurs op 't Cingel over de Appelmarkt

---

1) M. Fokkens, blz. 368.
2) Medegedeeld door Prof. J. Tiedeman.
3) Deel I, blz. 74.

en later in de Nieuwstraat, hing aan beide winkels *de Stadt Meurs* uit. Even zoo de lakenkooper Pieter Jacobsz. Purmerent op den Nieuwendijk in 1643 *de Stad Purmerent* en de koopman Abraham Limburg in dezelfde straat in 1703 *de Stad Limburg*. *De Groene Berg* was het uithangteeken van den boekverkooper P. van den Berge in de Kalverstraat bij de Wijde-Kapelsteeg. — Daar evenwel het voeren van een toe- of geslachtnaam, aan een plaats ontleend, doorgaans op een afkomst uit zoodanige plaats wijst, zoo vloeit deze tweede bron gedeeltelijk met de eerste samen.

Handelsbetrekkingen leverden een derde bron op. De koopman koos het land, waar hij handel op dreef, of de voornaamste koopstad of zeehaven, tot uithangteeken. Zoo kwamen Spanje, Frankrijk, Engeland, Noorwegen, enz. aan menigen gevel te staan. Op de Keizersgracht over het Molenpad vertoont een groote en goed bewerkte gevelsteen *de Stad Marseille* en een dergelijke van 1663, in de Langstraat: *Buenos-Aeyres*.

Batavya staat te Hoorn op een gevelsteen van 1661 [1]). De visscherij gaf aanleiding tot het uithangen van *Hitland*, *Groenland*, *Spitsbergen*, enz. *Spitsbergen* was het onderschrift van een uithangbord, op hetwelk men een afbeelding van hemelhooge ijsbergen zag, en dat nu twintig jaar geleden nog te zien was voor een wijnhuis op den hoek van den Dam en Oostzijderkerk te Zaandam. Toen de Groenlands- en Straat-Davis-visscherij nog in fleur was, werd in dat huis het scheepsvolk aangenomen en gemonsterd en hielden vele kommandeurs er hun verblijf [2]).

Winkeliers wilden dikwijls door hun uithangteekens de herkomst hunner waren bewijzen, en ook als zij die niet uit de eerste hand van daar ontvingen, het toch doen gelooven. Zoo zag men *de Stad Lyon* bij menigen winkelier in zijden stoffen, en hing in 1567, bij Andries den koperslager te Amsterdam *Neurenburg* uit, dat toen de beste koper- en ijzerwaren leverde. Wijnkoopers hingen *de Stad Bordeaux* of *Bergerac* — een van hen, Cornelis Bors, die, in 't begin der 18de eeuw, op den Oude-zijds-voorburgwal tegen over *Vredenburg* woonde, — *de Spaense Zee* uit. Nog heden ziet men lakenwinkels op den Nieuwendijk met *de Stad Verviers* en *de Stad Sédan*, zij 't dan ook slechts in naam, pronken. En 't zal wel een kruidenier geweest zijn, die in de 17de eeuw in de Reguliersdwarsstraat *Smirna* uithing, waar een teekenmeester, die zijn opvolger of kommensaal was, onder schreef:

In Smirna leert men Teekenkonst,
Men zoekt ook aller vrienden gonst,
't Zij 's morgens vroeg of 's avonds laat:
Zo leeft de konst tot 's Meesters baat.
En die 't den Meester niet en gont,
Wensch ik een glas wijns in zijn mont.

---

1) Nijhoff, *Bijdr.* Deel IV, blz. 173.
2) Medegedeeld door den Heer J. Honig Jz., te Zaandijk.

De twee laatste regels waren een vrij gewone aardigheid; doch *het glas wijn* getuigt reeds van een vordering in kieschheid. Vroeger zou men daar wat anders voor gezegd hebben.

De Zeevaart deed aan herbergen landen en wateren uithangen. Langs den Zeedijk en Buitenkant: *de Oostzee, de Noordzee, de Sont, de Reé van Texel*, enz.

In de Hoogstraat te Amsterdam stond het Oostindische Huis, geen wonder, dat in de Bethaniestraat en -dwarsstraat *Sumatra* en *de Kaap de Goede Hoop*, in gezelschap van *d' 3 Oostindisvaeris* en van *'t Oostindische Huis* zelf, aan kroegen en werfhuizen uithangen. Ook *de Bogt van Guinee* kwam in vele steden voor. Te Amsterdam waren in 1700, alleen in de Nieuwstraat, twee logementen van dien naam, en toen de Jonkers- en Riddersstraten nog waren opgevuld met matrozenkroegen en speelhuizen hing ook daar aan meer dan een de Bocht van Guinea uit. Van een dezer laatsten komt de afbeelding op het titelblad voor. Op een ander zoodanig bord las men:

> Dit 's in de Bogt van Guinee.
> Men tapt er bier en wijn en men eet er visch meê.

Te 's Gravenhage, Leiden en in andere steden vindt men straten, de Bocht van Guinea geheeten; doch die zich dan ook onderscheiden door dat zij in een halven cirkel zijn gebouwd, en daaraan kan de naam zijn toe te schrijven, zonder dat wij er stellig bij hebben te denken aan een uithangbord.

AUSTRALIE, CALIVORNI, pronken met groote letters boven aan den gevel van een herberg aan het Kamperhoofd te Amsterdam; men zou licht denken, dat men daar een plaats kon bespreken naar het Zuid- of naar het Goudland; maar wie den blik langs den gevel een weinig nederwaarts laat glijden, ziet, dat het eenvoudig te doen is om de stoombootvaart naar — Nieuwendam. Stouter hyperbole is naauwlijks denkbaar.

Ook rivieren hingen aan herbergen en tabakswinkels uit, doorgaans in verband met de aankomst of ligplaats van schepen in de nabijheid. Zoo zag men voor verscheiden jaren *de Zaanstroom* op een goed geschilderd uithangbord boven een tabakswinkel op het Damrak; 't hangt nog, verlept, boven de deur van een tapperij in de Kalverstraat. *De Merwede* komt op een gevelsteen voor te Dordrecht, wijk C. n°. 314; elders *de Maasstroom, de Rijnstroom, de Amstelstroom*, enz.

Van de tallooze namen van steden, die men voor logementen aantreft, zullen wij geen lijst opmaken: 't ware een onbegonnen taak, en ieder begrijpt, dat die namen in verband stonden met de oorden, van waar men de meeste reizigers verwachtte. Toch niet altijd; maar dan moet het een naam wezen, die de algemeene aandacht trekt. Zoo hangt te Everghem in Vlaanderen *Sebastopol* uit, met het kurieuze onderschrift: *In Sebastepol*

P. Everaert herbergen winkelier [1]). En dat zelfde Sebastopol is, toen het voor eenige jaren een vermaardheid kreeg, die overal doordrong, ook aan menige boerenherberg te land gekomen.

Ook namen van landen komen aan logementen voor: reeds in de 16[de] eeuw hing te Amsterdam op den Nieuwendijk aan een groot huis: *In Spaengnen* uit. Filips von Zesen geeft als reden hiervan op, dat gemeld huis de eer had gehad, een Koning van Spanje te herbergen; doch hij vergeet te zeggen, welken? Zeker weten wij, dat, in 1535, Hans van Gheelen, een aanvoerder der Wederdoopers, er gelogeerd heeft. Die avonturier »quam in credit bij de principaelste van der stadt, door sijne groote en heerlycke beloften", en om zich meer aanzien te geven, »ghing hij t' huys leggen in 't huys ghenaemt *Spagnien*." Te Dordrecht vindt men in wijk B. nog op verscheidene gevelsteenen: *Spagnen*, *Klein-Almagnen*, *Groot Almagnen* (Duitschland), *Groot Henegouwen*, *Klein Noorwegen*, *Holland*, en uit Balens »Beschrijving van Dordrecht" blijkt, dat er, behalve deze, in de 17de eeuw nog meer waren, als: *Oostenrijk*, *Beieren*, enz. Het huis *Holland* stond op dezelfde plek waar, in 1048, zich het gebouw bevond, waaruit de pijl geschoten werd, die Graaf Dirk IV doodde; — het werd in 1677 bewoond door Nikolaas Staphorst, »uyt ten veertigen der stede" [2]).

De Provinciën van ons Vaderland werden dikwijls aan logementen en tapperijen uitgehangen; ook als *de Zeven Provinciën*, als b. v. op 't Oude Schild op Tessel. — Zelfs *het Landschap Drenthe* ontbreekt niet. Het pronkt in schilderij bovén de deur eener herberg in de Ramskooi; de aanleiding daartoe is dat, voor de straat, de ligplaats is van den Meppeler beurtman. — Een herbergier in de Riddersstraat had in 1711 *In 't Vaderlant* uithangen; zeer sprekend voor een zeemanskroeg. Een Leuvensche brouwerij in 1468 heette *'t Walsche lant*.

Een zesde bron dezer uithangteekens lag in 't vroom gemoed der bewoners; daaraan zijn. b. v. uithangborden toe te schrijven als *de Berg Thabor*, *de Berg Calvariën*, die wij op vele plaatsen vinden. Te Vlissingen had men: *in 't Land Gozen* [3]). Een Dortenaar liet, even nederig als godvruchtig, *Klein Jeruzalem* op zijn gevelsteen beitelen (wijk B. n°. 161). *Rome* hing meermalen uit, zelfs aan herbergen, als te Bleiswijk en te Warmond [4]). Op een luifel in de Bakkerssteeg te Utrecht was de reis van Utrecht naar Rome voorgesteld, door de voornaamste steden, welke men op dien weg doortrekt, en daaronder dit gedicht:

Dit is de regte weg na 't wijtvermaarde Romen,
Dien ik twee maal te voet ben heen en weêr gekomen,
En voor de derde maal niet meer verhoop te doen,
Zoo mijne winkel mij maar fokken kan en voên.

---

[1]) De Potter, blz. 184. [2]) Blz. 70, 72. [3]) *Navorscher* XV, blz. 381.
[4]) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

Dus, vrinden, wilt maar gelt voor mijne waren bieden,
Opdat mijn derdemaelse voetgang niet geschieden.
Die wil na het Hemels Romen
En moet voor geen kruissen schromen.

Zulk een luifel, met zoo vele steden beschilderd, was inderdaad een merkwaardigheid, en had wel verdiend, in een Oudheidkundig Museum bewaard te worden. Het vers is ook opmerkelijk; de twee eerste regels lezende, meent men met een vromen beêvaartganger te doen te hebben; de vier volgende verraden den negotiegeest, en de beide slotrijmen zijn weêr van stichtelijken aard, wat echter niet belette, dat zijn buurman, de kleêrekooper, er den spot meê dreef en op zijn luifel den man liet uitschilderen, met zijn pakje op den rug, — en deze regels er onder:

Ziet ik, Romein, drage mijn last,
Elk zal de zijne dragen, dat gaet vast,
Moeide hem een ieder met het zijne, dat waar best,
Want hij zal genoeg te dragen vinden op het lest.
Dit gaet al meê na Romen,
Die kleeren van doen heeft behoeft maar hier te komen.

Enkele malen lag de grond voor 't plaatsen van afbeeldingen van dorpen voor gevels van huizen in bezitting. Op de Prinsengracht, het 12de en 13de huis noordwaarts van de Spiegelstraat ziet men *Purmerland* en *Polsbroek* op de gevelsteenen; wellicht behoorden die huizen aan de familie De Graeff, even als de beide Heerlijkheden.

Somtijds ook bepaalde het getal der huizen, die men bouwen liet, de keuze. Op de Prinsengracht over het Paleis van Justitie worden zeven gelijktijdig gebouwde huizen *de Zeven Provinciën* genoemd, omdat zij elk den naam eener Provincie in den gevel dragen. Wie vier huizen liet bouwen, plaatste soms de namen der vier werelddeelen voor de gevels, gelijk in de Utrechtschedwarsstraat in de 17de eeuw. In de Kerkstraat bij den Amstel hebben vier huizen van 1672 gevelsteenen met afbeeldingen van *'t Nuwe diep* (een haven met schepen), *Huisduinen*, *den Helder* en *Wieringen*.

Ten negende moeten wij opmerken, dat ook vele geografische uithangteekens (zoo goed als andere) uit den geest van konkurrentie zijn geboren. Had een logement *de Stad Lyon* uithangen en was 't wel vermaard, dan kwam een ander er bij en hing *la ville de Lyon* uit (beiden in de Nes, 1700), wat, dacht hij, de Fransche reiziger toch nog beter zou verstaan. Even zoo kwam nevens *de Stad Amersfoort* ook een *Nieuw Amersfoort* (Nieuwstraat, 1700), en, naast *Kopenhagen*, *'t Gekroont Kopenhagen* en *'t Oud Gekroont Kopenhagen* (Gelderschekaai, 1700).

Eindelijk, ten tiende, werden ook voorstellingen van plaatsen geheel willekeurig gekozen, alleen met het doel om een mooi uithangbord te heb-

ben. Zoo hing een tabaksverkooper te Workum *de Stad Amsterdam* uit, en had zich, naar de eene of andere plaat, een Ygezicht laten schilderen, dat er gansch niet onaardig uitzag. Nog heden zijn er onder de afbeeldingen van deze soort meer, die een vrij goede en uitvoerige, somtijds fraaie, voorstelling van de plaats geven; andere daar-en-tegen zien er uit, of zij naar de penteekening van een schoolknaap vervaardigd zijn. Eenige zijn nog goed bewaard, andere naauwlijks meer te herkennen, gelijk b. v. *Vollenhove*, waarvan in 't Eerste Deel gesproken is [1]). De meesten komen op gevelsteenen voor, en zijn van vroeger tijd, daar men 't nu meestal met den naam alleen afdoet; maar al nam men ook vroeger soms den naam alleen, dan geschiedde dat toch altijd met zekeren zwier en bevalligheid. In de Haringpakkerij stond voor meer dan honderd jaren een voorname herberg, die *Oud Saandam* heette. Die afbeelding van het dorp aan den Zanerdam was toen al te oud en werd vervangen door den enkelen naam; — maar dezen, niet op een platte houten plank met de kwast uitgestreken, neen, gebeiteld op een kronkelend lint, dat op een groote schelp rust, die in een krans van druiventrossen gevat is. In anderen smaak is de naam *Campen* voor een pakhuis op de Leidschegracht aangebracht. 't Is een guirlande van bloemen, half bedekt door een kleed met franje, waarop de naam staat. De afhangende einden ter wederzijde dragen elk een wapenschildje voor Heer en Dame.

Nog eenige opmerkingen ten slotte.

Een aardig oud steentje ziet men in de Foeliedwarsstraat: *de Hael in Waterland.* Op den voorgrond eenige mannen, die aan een touw trekken om een schuit over den haal te brengen en in 't verschiet het dorp Rarep. Wij voegen de afbeelding hier bij. 't Zijn de boeren van Rarep [2]) die de melkschuit overhalen. Vermoedelijk was hier eenmaal de herberg of de winkel, waar die melkboeren verkeerden.

Het duin is op de gevelsteenen dikwijls vertegenwoordigd, nu met jagers, als, op den Zeedijk; dan met schapen, als *Lammerduyn*, in de Tweede-boomdwarsstraat.

Een bijzonderheid levert de Bergstraat te Antwerpen op door haar ber-

---

[1]) Zie de Afbeelding Deel I, blz 58.

[2]) Hoe dit hoofddorp van Waterland eigentlijk heet is niet uit te maken: — Ransdorp, Randorp, Rendorp, Raardorp, Raar-op, *Rarep* — men vindt het op allerlei wijzen gespeld.

gen van alle soort. Naast den gewijden *Berg van Calvariën* had men den onheiligen *Venusberg* (nu onlangs door Richard Wagners »Tannhauser" meer algemeen bekend geworden) en den *Alvenberg*, die ons de Noordsche mythologie herinnerde; voorts den *Reusselberg*, den *Meulenberg*, den *Hontsberg*, den *Cattenberg*, den *Lammerenberg*, den *Geytenberg*, den *Blyenberg* en den *Keyenberg* [1]).

In den Arenberg leest men voor een gevel op de Groote Staat te Maastricht, doch daar komt het, blijkens de afbeelding op den gevelsteen, voornamelijk aan op den Arend — t. w. den dubbelen Adelaar, die met elken poot op een berg rust [2]).

Fonteinen vielen als uithangteekens steeds zeer in den smaak, ook omdat men er iets eerwaardigs aan hechtte, om de voorname rol, die putten en fonteïnen in 't Nieuwe zoowel als in 't Oude Verbond, en zoowel in geestelijken als in werkelijken zin, spelen. Toch kwam men in meer dan eene inrichting, waar *de Fontein* uithing, juist niet om psalmen te zingen of zich met vrome overpeinzingen bezig te houden. — Te Parijs had voor een veertigtal jaren de wijnkooper Joublin in de rue de Charonne op zijn uithangbord zijn huis met de fontein, die er bij stond, laten uitschilderen met het bijschrift: *à la Bonne Fontaine*. Dat was voor een wijnkooper wat al te naïef, en gaf aanleiding tot het liedje:

C'est l'eau qui nous fait boire
Du vin!

Te Amsterdam vindt men op de Baangracht bij de Looiersgracht voor een pakhuis nog, op een mooien gevelsteen: *de 3 Fonteyne*. 't Is de afbeelding van een buitenplaats van voor anderhalve eeuw (toen 't ook nabij Amsterdam aan geen springende fonteinen ontbrak) met drie fonteinen op den voorgrond; waarschijnlijk de buitenplaats van den koopman, die dat pakhuis heeft doen bouwen.

't Conduyt (leiding) was een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw. Hier was het uithangteeken ontleend van de waterleiding der brouwerij, langs welke 't opgepompte water naar de ketels werd gevoerd.

't Putje is bekend uit de putjes-uitgaven, waar 't op het titelblad pronkt, met het onderschrift: *Elck zijn beurt*, zinspelende op de twee emmertjes, die beurtelings op- en nedergaan. — Een Fransch wijnhuis had voor vele jaren ook een Put uithangen met de woordspeling: *le Puissant Vin* [3]).

Wij hebben zoo even *de stad Lyon* in de Nes genoemd — *Lyons* stond er eigentlijk — en willen dit Hoofdstuk met een historische herinnering besluiten. Daar was in 1787 de Burger-Societeit gevestigd, en op Vrijdag 24 Augustus werd op de bovenzaal een vergadering gehouden, waar wel

---

[1]) *Antwerpen*, blz. 17. [2]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
[3]) H. Sauvel, *Antiquités de Paris*.

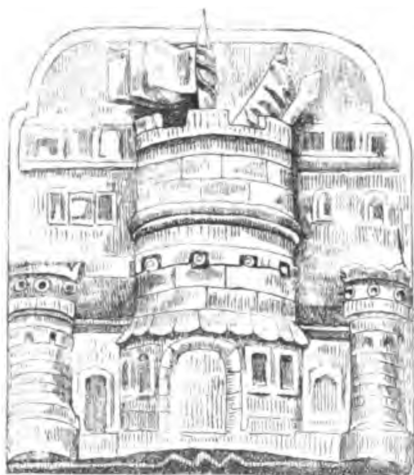
twee honderd afgevaardigden bijeen waren uit alle Patriotsche Vereenigingen en zelf opgeworpen lichamen, die in die dagen 't land regeerden of liever in de war stuurden. De voorzitter was Mr. Reyer van den Bosch uit Delft, en de beraadslagingen liepen over den invloed van 't volk op de regeering, over de vrijheid van de drukpers, enz., maar meer bijzonder over het verkiezen van 25 nationale gekonstitueerden tot de zaak der onderhandelingen te Parijs. Immers men vertrouwde natuurlijk onze Ambassadeurs niet en die moesten zoo'n keurbende Patriotten naast zich krijgen om hun te zeggen hoe 't hoorde. 't Was toch zoò verre gekomen, dat de bijzondere korporatiën, die geen mandaat hadden, dan van zich zelven, zich, in naam des volks, als soeverein en de Staten als uitvoerders hunner bevelen beschouwden. Maar de wind draaide eer men 't verwacht had. De groote vergadering in de Stad Lyons was op 25 Augustus op reces gescheiden, om den 17den September terug te komen; maar toen waren de Pruisen al in 't land, en maar een klein hoopje van de dappere demagogen, de meesten met vrij benaauwde gezichten, vertoonde zich deze reis in dezelfde zaal, waar men nog geen maand geleden zoo luid gekraaid had, — en men ging maar spoedig weêr naar huis, omdat niemand wist wat te doen of wat te besluiten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

BURGEN EN KASTEELEN.

My house is my castle, zegt de Engelschman, en, is het gezegde bij ons niet tot spreekwoord geworden, de zaak zelve is bij ons altijd even zeer zoo beschouwd als in Engeland. Men woonde bij ons van ouds liever in een klein huisje, dan dat men, als in Frankrijk, bij troepen in 't zelfde hotel verblijf hield; maar in dat huisje wilde men dan ook vrij zijn, als de edelman op zijn burg: dit denkbeeld drukte men gaarne in zijn uithangteeken uit, en menige geslachtnaam, op *burg* uitgaande, zal nog, lang nadat alle oude gevelsteenen vermorseld zijn, de herinnering bewaren der burgen, die voor onze gevels pronkten.

Vooreerst kwam en komt nog *de Burg* zonder toevoegsel zeer dikwijls voor. *De Burg* was in de 16de eeuw een herberg in den Haag, waar de afgevaardigden, die Amsterdam ter dagvaart zond, hun gewone verblijf hielden; *de Burg* was in 't begin der 17de eeuw de brouwerij van Cornelis Claesz. Hasselaer te Amsterdam, en *de Burg* is nog een logement te Alkmaar, aan 't Nieuwediep, en elders — om niet eens van *den Burg* te Leiden te spreken, die werkelijk in zijn tijd een burg geweest was en waar in onze dagen de kastelein, altijd nog onder den titel van Burggraaf, promotiepartijen en fijne soupertjes gaf. — De vorm van den Burg als uithangteeken was gewoonlijk die van een zwaren toren met een plat dak, een poort in 't midden, twee spiegaten daarboven en een borstwering met kanteelen om het plat. Maar somwijlen was de Burg van cierlijker en meer samengestelden

bouwstijl, als b. v. op den gevelsteen op den Schiedamschen dijk te Rotterdam, dien wij op de vorige bladzijde te zien geven. — Zeldzaam verscheen de Burg verguld, meermalen gekleurd, b. v. *de Blaauwe Burg*, een voormalige ververij op de Heerengracht, en *de Roode Burg*, waar onderscheidene families Roodenburg naar heeten. *De Gekroonde Burg* kwam ook hier en daar voor, en *Kroonenburg* werd somwijlen voorgesteld door een Burg met een Kroontje daarboven.

Meest komen de Burgen op gevelsteenen voor: enkele malen op uithangborden. 't Zijn somtijds afbeeldingen van burgen, die werkelijk bestaan, of bestaan hebben; somtijds kasteelen in de lucht. Wij zullen van elke soort eenige voorbeelden opgeven.

I.

Eene der oudste afbeeldingen van burgen, die wij kennen, is die van den *Enghelenburch*, het kasteel van Rome, te Amsterdam, in het begin der zestiende eeuw; deze hing uit »in die Kercstrate (d. i. Warmoesstraat), bij die Papenbrugghe," bij den boekdrukker Doen Pieterssoen, die in 1525 uitgaf »een cleyne corte Informacie, om te verdienen dye Stacien ende Oflaten der Seven Kercken van Romen." Al vroeger echter (1523) had hij het Nieuwe Testament, volgens de overzetting van Luther, in het Nederduitsch uitgegeven, dat zoo gretig ontvangen werd, dat hij daarvan in 1526 een tweeden druk uitgaf, en in 1527 ook het Oude Testament, onder den titel »Dye alderheylichste Bibel." Later hing de Enghelenburch uit in de Sint-Annenstraat, bij Willem Jacobszoon, die Doens opvolger schijnt geweest te zijn, en die in 1568 een Mirakelboekje, en in 1572 een Liedeken van Broer Hendrik van Biesten uitgaf.

De Burg van Leiden, zoo even vermeld, hing zeer dikwijls uit, zoo wel op borden geschilderd als gebeiteld in steen. *Het Kasteel van Buren* pronkt nog op een gevelsteen te Utrecht tegenover Paushuizen [1]); het Kasteel Vreeburg op een gevelsteen te Delft, van 't jaar 1609, met het onderschrift: *Dit is in Vreborch tot Utrecht*, en *het Casteel van Limborg*, op een gevelsteen in de Hoogbruggestraat te Wijck bij Maastricht [2]). *'t Slot van Egmondt* te Amsterdam op den Oude-zijds-voorburgwal bij de Armsteeg prijkt in een gevel, die bovendien met een aantal koppen vercierd is. *Kroonenburgh* vindt men op de Brouwersgracht bij de Lindengracht, en *'t Huys te Bentem* in de Bethaniestraat bij den Kloveniersburgwal. *'t Casteel van Nieuwenhuys* hing in de 17de eeuw uit bij den kuiper Dirk Jansz. op den Oudezijds-achterburgwal, en *'t Kasteel van Antwerpen* was, in 't midden der 18de eeuw, een logement naast het postkantoor.

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. [2]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

De Ruïne van Brederode verciert een koekebakkers-uithangbord te Bloemendaal, en in de Westerstraat te Amsterdam zou men meenen het slot in welstand te zien; immers op een gevelsteen aldaar leest men, onder de afbeelding van een kasteel met torens, poort en brug: *Van Breroo*, doch de steen is uit de 17de eeuw en de voorstelling een dichterlijke vrijheid. Even zoo is dit het geval met een steen in de Zanddwarsstraat, waarop men een kasteel vertoond ziet met het bijschrift: *in 't Huys van Nassou*, dat nog op een aantal plaatsen voorkwam, als in de Leidschedwarsstraat, in de Tweede-leliedwarsstraat, enz.

Doch ook een meer bij ons bekend en nog bestaand slot, en dat in 't jaar 1867 meer bezoekers kreeg in drie dagen dan ooit te voren in drie jaren, *het Slot te Muiden*, is nog, zeer goed afgebeeld, op een gevelsteen op de Weesperstraat bij de Keizersgracht te vinden. Vroeger was het geschilderd op het uithangbord van een kroeg in de Muiderstraat met dit rijmpje, dat niet van Hooft, niet van Huygens en ook niet van Vondel is:

In 't Slot van Muyen
Daar is 't goet bruyen
Voor die mogen tabak en wijn.
Wie droes zou dan niet vrolijk zijn?

Sommige aanzienlijke huizen hadden hun eigen naam tot uithangteeken, somtijds met, somtijds zonder een afbeelding, ook wel met een rijm, als b. v. in den gevel van *het Huis Blanckesteyn* te Arnhem:

In olden tiden was ic wel becant
Ooc eer men eenighe Voochden van Gelre vant,
Doe Vrou Leonora regierde 't Lant
Was ic al en blijf noch de Blanckesteyn genant [1]).

Het Huis Fluytesteyn, op den hoek van 't Springweg en de Haverstraat te Utrecht, is nog kenbaar aan een steen met dit opschrift:

Die mynen naem wilt weten
Fluytesteyn ben ik geheten, 1654 [2]).

En een huis op 't Springweg aldaar heeft een gevelsteen met de afbeelding en 't bijschrift: *Dit huys heet Scherpenburch* [3]).

II.

De gefingeerde Burgen zijn, vooreerst, zinspelingen op den naam van den bewoner, als vroeger zeer gebruikelijk waren. De Admiraal Tromp

1) Medegedeeld door den Heer P. Nijhoff te Arnhem.

2) 3) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

noemde zijn landhuis te 's Graveland *Trompenburg* en mijn Heer Van Pingelen het zijne, aan den Amstel bij 't Kalfje, *Pingelenburg*.

De Hagenaar Cor. Mich. Soetens stichtte, in 't midden der 17de eeuw, een lustverblijf boven op het duin, »tot Scheveningh aan zee", en noemde het *Soetenburgh*. Huygens getuigde van hem:

daer d'onkundige verschricken op den Duyn,
Staet hy der soo gerust als midden in sijn' Thuyn.
Getuygh Nieuw Soetenburgh, op 't steilste van die bergen,
Spijt wind en waternood, en schier om bei te tergen,
Voorsichtigh, moedigh, en vermaeckelick geplant.

Zoo vindt men in het Kattegat te Amsterdam een gevelsteen met een burg en het bijschrift: *Grootenburg*, en een in de Utrechtschedwarsstraat, die een kasteel vertoont, waartegen een ladder geplaatst is, waarbij twee mannen met hamers staan te kloppen, met het onderschrift: *Kloppenburg*. Men weet, dat Kloppenburg, als geslachtnaam, reeds vroeg te Amsterdam bekend was, en hoe zich aldaar vooral de Predikant Joannes Cloppenburgh een naam maakte, door in 1628 met zijn ambtgenoot Smout tegen de verdraagzaamheid der Regeering te ijveren, doch in 't volgende jaar zich genoodzaakt zag, de stad te ruimen, en in 1630 een beroep aannam in den Briel, waarop Vondel [1]) doelt in de volgende verzen:

Geen stokebrand magh hier den wervel draeyen.
De tochtschuyt leyd gereed voor all' die oproer kraeyen,
Als Smout en Cloppenburg, wien nu het herte breeckt,
Soo dick hy, in den Briel, voor ses paer ooren preeckt.

Toch werd de man nog Professor, eerst te Harderwijk, later te Franeker.

Ook *Vinckenborch*, *Kuypenburgh*, *Beverenburgh*, *Rodenburg* en *Marienburg*, die te Dordrecht in wijk B gevonden worden [2]), zijn vermoedelijk zinspelingen op de namen der bewoners; bij Balen vindt men er in de 17de eeuw nog *Zwartsenborg*, *Rijnenborg*, *Groot- en Klein Kruyssenburg*, enz. 't Eerstgenoemde bestond reeds in 't begin der 16de eeuw, Rijnenborg in 1371 [3]).

Andere burgen zinspelen op 't bedrijf van den eigenaar. *Paardenburg* is een uitspanning te Ouderkerk, en de Burg, waaruit een Beer opstijgt, staat boven op den gevel van 't huis op de Stroomarkt, waar de »*Beerenburger* maagkruiden" verkocht worden.

Andere weêr zijn ontleend aan de lokaliteit. Op een gevelsteen van 1737, bij de Tolsteegpoort te Utrecht, derhalve in dien tijd bij de stadswallen, staat *Wallenburgh*.

Er is er zelfs, die een dichterlijken oorsprong hebben, gelijk de steen

---

1) *Leven en Werken*, Deel III, blz. 77.

2) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

3) Balen, blz. 70 en 71.

met *Swanen-burch* in de Staalstraat te Amsterdam, die aan Vondels »Gysbreght van Aemstel" het aanzijn dankt [1]).

Een groot aantal Burgen op gevelsteenen is ontstaan bij toespeling op Psalm XVIII, vs. 3: »De Heere is mijne steenrotze ende mijn borcht". Vooral het beroemde lied van Luther: *Ein fester Burch, u. s. w.*, had bijgedragen om de woorden van den Psalmist populair te maken, en, zoo wel op zegels van Hervormde kerken als op gevelsteenen komt een Burg met de woorden: *de Heere is mijn Burg* of *Nomen Dei turris fortis* meermalen voor. Werd echter in Bijbeltaal gesproken van een burg, op een rots gebouwd, ten onzent begreep men het zinnebeeld naar den aard van 't land te mogen wijzigen en den Burg aan 't water te zetten, meest aan zee, en dan somtijds met een uithangende lantaarn en een zeilend schip op den achtergrond. Een mooi exemplaar, dat van 1685 is, vindt men op

den Oude-zijds-achterburgwal bij de Oudekennissteeg.

Van onderscheidene Burgen op gevelsteenen is 't niet meer uit te maken, of zij huizen of hofsteden voorstellen, die werkelijk bestonden, dan wel aan een zinspeling hun ontstaan danken.

Te Hilversum vertoont een gevelsteen een kasteel met torens op een bergje, en daaronder: KASTEEL VLIENB°RG; een ander, te Utrecht in de Jufferstraat, een huis op een rots, met: *Het Huis Bloomberg;* op den hoek der Hamburgerstraat: *in Romerborg;* voor een brouwerij: *Klein Payenborch* [2]).

Te Amsterdam vindt men gevelsteenen met *Bernalenburg* (Zandstraat), *het Huis Ringenburg* (Oude-waal), *Rustenburch*, een groot kasteel met vlaggen op de torens (Leprozengracht), *Schotenburch* (Krom-Boomssloot); doch wij achten 't noodeloos er meer te noemen.

---

[1]) Zie J. TER GOUW, *Amst. Kleinigheden*, blz. 121—136, waar ook de steen is afgebeeld.
[2]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

DERDE HOOFDSTUK.

AFBEELDINGEN VAN GEBOUWEN.

Tot het uithangen van gebouwen waren verschillende aanleidingen. In de eerste plaats geschiedde zulks door vreemdelingen, die, bij 't opvatten van eenig bedrijf, van welken aard ook, het hoofdgebouw van hun geboorteplaats, 't zij stadhuis, kerk of toren, lieten uithouwen of schilderen. Een Hamburger opende in de 17de eeuw een logement op de Gelderschekaai, en, op 't bezoek zijner landslieden hopende, hing hij *'t Raadhuis van Hamburg* uit. Ook *'t Raethuis van Cuelen* in de Oude-teertuinen (in 1656 een R. K. Kerk), *'t Raethuys van Wesel* op de Heerengracht (waar in 1664 de koopman Willem Clermont woonde), *'t Stadhuis van Hoorn* in de Spuistraat bij de Korsjespoortssteeg (mede een R. K. kerk, die in 1763 geheel herbouwd werd, doch 't oude uithangteeken behield), *de Toren van Amersfoort* te Hoorn [1]), *de Groninger Toren* en *de Munnekedammer Toren* in de 16de eeuw te Amsterdam, *de Diemertoren* in de Vijzelstraat op den hoek der Keizersgracht, *de Kerk van Diemen* 1663 in de Bloemstraat, *de Dom van Keulen* te Kampen, en een aantal anderen zijn, hoogst waarschijnlijk, hun naam aan een dergelijke oorzaak verschuldigd.

Een tweede aanleiding tot de keuze van zoodanig gebouw als uithangteeken gaf het wonen in de onmiddellijke nabijheid daarvan [2]). Aan een herberg op den hoek van de Gravenstraat en den Voorburgwal hing *de Onvolmaakte Toren* uit; 't was die van de Nieuwe kerk daârtegenover, een steenmassa, die in 1785 geheel afgebroken en nu reeds vergeten is. Zoo hing een tabaksverkooper te Leeuwarden zijn *Oldenhoof* uit, mede een onvolmaakten toren, en een ander te Franeker *'t Stadhuis van Franeker*. Een loodgieter te Amsterdam op de Westermarkt had *de Westerkerk* op zijn uithangbord en daaronder:

> In de groote hooge kerk
> Maakt men scheeps- en burgerwerk.

---

1) Nijhoff, *Bijdr.*, Deel IV, blz. 173. 2) Verg. Deel I, blz. 127.

In de Donkeregaard te Utrecht hing weleer *de Groote Domtoren* uit, in hout gebeiteld, en die nog op 't Stads-Archief bewaard wordt [1]). Te Amsterdam staat hoog in den gevel van een huis in de Zwanenburgerstraat, het tweede van den Amstelkant af, een groote afbeelding van de Blaauwbrug in de eerste helft der 17de eeuw met het onderschrift: *De Blaauwbrugh over den Amstel*, welke brug, in 1601 gebouwd, voor een heerlijk werkstuk gold.

Zoo hingen, te Groningen, te Sneek en te Amsterdam, tabaksverkoopers *de Waag* uit, omdat het zoo genoemde gebouw in hun nabijheid was, — in laatstgemelde stad *de Reguliersvaag* op den hoek der Breêstraat; — en een herberg op den Amstel *de Keulsche Waag*, die daar weleer stond. Zoo had men in den omtrek der Beurs aldaar onderscheidene logementen, koffiehuizen en winkels, waar *de Beurs* uithing. En elders was dat hetzelfde.

Maar het gebouw, waar het uithangteeken op wees, behoefde juist niet in de buurt te staan, als het maar door de plek, waar men zich bevond, in 't geheugen werd geroepen. Voor bijna 20 jaren hing in de Oude-teertuinen, boven de deur van een theewinkel, *het Oude Stadhuis* uit. 't Was een zeer fraai geschilderde afbeelding, gevolgd naar de ets, die in Dappers »Beschrijving der stadt Amsterdam" voorkomt, en 't Stadhuis voorstelt, dat in 1652 is afgebrand. Nu heeft dat Stadhuis wel nimmer aan den Y-kant gestaan, maar toch is 't te bejammeren, dat het op zich zelf fraaie stuk door de vereenigde krachten van weêr en wind en van bezems en glazewasschers is te niet gegaan.

Een niet minder fraai uithangbord, geschilderd door N. M. Wijdoogen, en *den Haringpakkerstoren* bij winter voorstellende, hing voorheen aan een tabakswinkel op den hoek van den Nieuwendijk en Haringpakkerij, en onderging gelijk lot [2]).

Een herberg op den hoek der Utrechtschestraat en Achtergracht, alzoo liggende aan den weg, die naar Utrecht leidde, had in de vorige eeuw een bord uithangen, waarop *de Dom van Utrecht* geschilderd was; thans staat de figuur in 't glas boven de deur geschilderd. Om gelijke reden heeft een herberg op 't Haarlemmerplein het stationsgebouw uithangen, met het onderschrift: *Aankomst der Spoor*. 't Is voorwaar een dubbel stoute rhetorische figuur, waardoor men niet alleen van het Spoor een vrouwspersoon maakt, maar haar zelfs laat a a n k o m e n!

Een merkwaardig gebouw, dat vroeger ergens gestaan had, gaf mede aanleiding, dat terzelfder plaatse later een uithangteeken zulks in herinnering bracht. Te Maastricht in de Brugstraat vindt men een gevelsteen met *het Kerkxken* 1740. 't Is de afbeelding der Kapel, aan St. Evergistus gewijd, die tot voor twee eeuwen op die plek gestaan heeft [3]).

1) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. 2) Zie Deel I. blz. 186.
3) Medegedeeld door den Heer van der Noordaa.

Even zoo ziet men te Amsterdam op 't Koningsplein tegen 't hoekhuis der Heerengracht *de Heyligeweghspoort* uitgehouwen, die van 1636 tot 1663 daar gestaan heeft. Toen, nu honderd jaar geleden, de boekverkooper Pieter Jan Entrop in dat huis woonde, prijkte die steen in den voorgevel; bij de herbouwing werd hij naar den zijmuur verplaatst.

Somtijds was het de nieuwheid van een gebouw, die een uitloksel was om het te doen schilderen. Lang voordat *het Paleis voor Volksvlijt* zich nog in zijn ijzeren volkomenheid vertoonde, stond het reeds *in effigie* te pronken op 't uithangbord van een tabakswinkel op de Utrechtschestraat; en van de redevoeringen, uitgesproken bij de onthulling van *'t Monument op den Dam* was nog 't laatste woord niet gesproken, of de nabootsing daarvan kwam al boven de deur van een tabakskooper op den Zeedijk.

Wie aan de oprichting van een voornaam gebouw had medegewerkt, droeg daar gaarne roem op en trachtte zulks wel eens op blijvende wijze in herinnering te brengen. Wij zien daarvan een bewijs in twee gevelsteenen in de Tuinstraat, waarvan de eene *'t Nieuwe Diakens-Weeshuys* voorstelt, dat in 1657 is gebouwd, en de andere den bouwmeester zelf, die van Breda was, met den truffel in de hand, tusschen de wapens van Amsterdam en Breda, met het onderschrift: *de Bredase Messelar.*

Een andere reden om een gebouw uit te hangen lag in de vermaardheid die het verworven had. Daarom ziet men alom uithangborden, of gevelsteenen, die *den Keulschen Dom*, *de Zeven Kerken van Romen*, *de Brug van Londen*, *de Beurs van Amsterdam*, *'t Loo* of *het Konings Loo* (sedert Willem III) de *Oranjezaal* (te Dordrecht, als variant, *de Gouden Zaal*) voorstellen.

Daarom ook vindt men te Maagdeburg een *Colosseum* en een *Walhalla;* van het eerste zegt Remme in 't meergenoemde *Magdeburg in Sommer:*

Im schönen Colosseum da hält Concilium,
Der Ausschus von dem besten und feinsten Publikum,
Und dennoch kommt mitunter bei diesem edlen Chor,
Wenn meistens auch nach Zehne ein Intermezzo vor;
Doch was sich schäkernd necket, sich auch fast immer liebt,
Dies alte wahre Sprichwort hier bald den Ausschlag giebt.

Van het laatste:

Walhalla, Götterhalle! du süsses Paradies,
Wie kam 's dass Terpsichore in dir sich niederliess?
Wo abgeschied'nen Helden sonst nur der Lorbeer winkt,
Dem Lebenden noch Schönres zu holen hier gelingt:
Denn Sonntags wird ein Tänzchen fidele aufgespielt,
Wobei das grösste Lumen sich oft sein Müthchen kühlt.

In de 16de en 17de eeuw was de Warande te Brussel beroemd — het Park van 't Hof, doch waar gedurende zekere uren van den dag een

iegelijk voor een geringe *entrée* mocht wandelen. Dat deden in 1564 twee leden der Regeering van Oudewater, die naar Brussel waren afgevaardigd, en bij hun t' huiskomst de verteering aldaar gemaakt, in rekening brachten, als:

»In de Warande te gaen i st.

»Aen noeten in de Warande ij d. [1]."

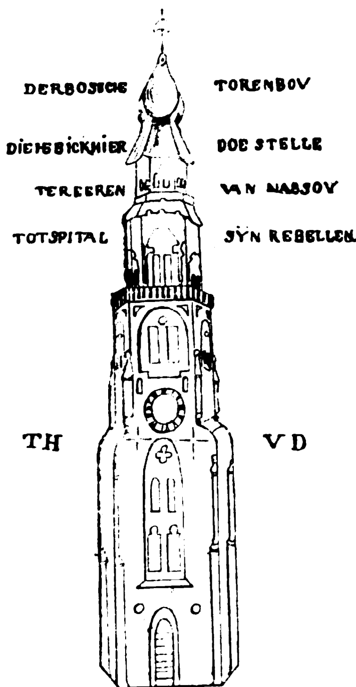
De heeren hadden dus ieder vier duiten aan den ingang betaald en zich aan één duit noten vergast.

Die Warande nu werd dikwijls uitgehangen, niet slechts aan herbergen, maar ook aan winkels, als uit het volgende rijm blijkt, dat men te 's Gravenhage las:

Hier *in de Brabantsche Warande*
Verkoopt men velerhande
Mutzen, valhoeden en leybanden.

Te Wulpen in Vlaanderen leest men nog voor een kroegje: *In de Warande verkoopt men dranken en melk.*

Eindelijk, te Vlissingen vindt men een uithangteeken van deze soort, dat oorspronkelijk een eereteeken was; 't is een gevelsteen met *den Bosscher Toren* in de St. Jacobsstraat. Toen in 1629 Prins Frederik Hendrik 's Hertogenbosch belegerde, nam zekere Pieter Jansen, die vroeger onder de Spanjaards gediend had als sergeant, doch thans gehuwd was, en te Vlissingen als snijdersknecht werkte, dienst als vrijwilliger en werd tot vaandrig benoemd. Er werd bres geschoten en de belegerden zonden een trompetter om wapenstilstand te vragen. Die gelegenheid nam Pieter Jansen waar, zijn vaandel om 't lijf windende, sloop hij de stad in en liep naar de kerk. Hier het torendeurtje open vindende, ijlt hij naar boven, beklimt den torentop, maakt zijn vaandel vast aan 't kruis en keert terug gelijk hij gekomen is. Belegerden en belegeraars waren even verbaasd, 't Oranje, blanje, bleu van den toren te zien wapperen. De hoofden daar binnen dachten aan oproer of overval, de bezettelingen en de burgerij meenden, dat tot

[1]) *Kon. Hist. Gen.*, Deel XV, blz. 266.

de overgave besloten was, de belegeraars dat zij nu vrij konnen inrukken; in 't kort, ieder was in de war; doch de uitkomst was, dat de Prins meester werd van de stad [1]). Toen hij nu later vernam, wat hij aan de koene list van den Vlissinger te danken had, bood hij dezen bevordering aan indien hij wilde blijven dienen; doch hij weigerde dit. De Prins vereerde hem daarop een beurs met vijfhonderd dukaten en een afbeelding van den toren in zilver. Voor 't geld kocht onze gewezen vaandrig zich een huis en plaatste de afbeelding van den toren in den gevel, als hiervoren te zien is. 't Gebeurde in later tijd, dat in 't weeshuis kinderen werden opgenomen, die van hem afstamden. Onder hetgeen hun toebehoorde vonden Diakenen een lommerdbriefje, waaruit bleek, dat de zilveren toren was beleend. Deze werd door hen gelost en in de weeshuisschool opgeveild. De zilversmid Lambrecht van der Woordt kocht den toren voor twintig dukatons, maar verkocht hem weêr aan Monsr. Samuel Bonnecroi, die 't stuk bij uitersten wil aan de stad vermaakte [2]).

Afbeeldingen van kerken zijn legio; doch te Dordrecht vindt men verscheidene kapellen. Op een gevelsteen in wijk B. n°. 19 ***Wijnkoopers Kapel*** a°. 1594. 't Is de kapel van 't Wijnkoopersgilde, gesticht in 1325, die in 1586 tot een Walekerk ingericht en later, in 1656, den Engelschen Avanturiers (***Merchant-adventurers*** [3]) tot een kerk is afgestaan [4]). Voorts, in de Voorstraat, ***de Ploegkapel***, O. L. Vrouwenkapelle van de Ploeg, in 't begin der 15[de] eeuw gesticht en in 1613 tot burgerwoningen vertimmerd [5]) en ***de Kruyskapel*** — »de H. Kruyskapelle," in 1306 gesticht en in 1645 in een pakhuis veranderd, voor welks gevel te lezen stond:

Dit Huys is wel befaemt,
De Kruyskapel is 't genaemt.

Eindelijk, *de Kapel van Kromelleboog*, d. i. de O. L. Vrouwenkapelle in den hoek van den Kromelleboog, gesticht in 1313 en in de 17[de] eeuw in burgerwoningen veranderd [6]),

Poorten werden vooral uitgehangen in de straat, die er heen leidde. Men vindt ze gewoonlijk aan tabakswinkels en herbergen, en wij achten 't onnoodig er voorbeelden van op te geven. Maar ook poorten van ver afgelegen steden werden somtijds uitgehangen. Nog ziet men te Amster-

---

[1]) Vgl. Van Wijn op Wagenaar Deel XI, blz. 109; *Verh. van 't Zeeuwsch Genootschap der Wetensch.* Deel XI; Te Water, *Inhuldiging van Willem V als Erfheer van Vlissingen*, blz. 52.

[2]) Medegedeeld door den Heer P. Goeree.

[3]) Zie over hen Wagenaar *Vad. Hist.* Deel IX, blz. 6 en 7.

[4]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk. Vgl. Balen, blz. 192, 195.

[5]) [6]) Balen, blz. 196.

dam (in de Spuistraat naast het Postkantoor) in een nieuwen gevel een ouden steen, waarop een Stadspoort met twee torens is afgebeeld en daaronder: DIE PORT VAN LIMBVRCH.

De Torens die uithingen zijn ontelbaar; wij bepalen ons tot één voorbeeld. Op den Fluweelenburgwal vond men in de 17de eeuw *In de Muysen-toren*. Ieder kent dien toren, vroeger zoo schilderachtig aan den voet van 't Niederwald in den Rijn gelegen, doch die thans schier niet meer opgemerkt wordt, nu een lomp en log stationsgebouw *cum annexis* daar vlak tegenover de halve rivier ingenomen en het geheele gezicht bedorven heeft; en ieder kent ook uit Murray of Baedeker de legende van Bisschop Hatto en de verschillende lezingen aangaande den naamsoorsprong van dien toren; doch, hoe die te Amsterdam op den Fluweelenburgwal kwam, vertellen Murray en Baedeker niet — en wij zullen 't ook niet zeggen, omdat wij 't even min weten als zij.

Geen stad, hoe klein ook, die in de middeleeuwen, en tot op 't einde der 16de eeuw, niet haar Schuttersgilden had, en dus ook een Doel, Doele of Doelen ('t woord komt met drieërlei spelling en in drieërlei geslacht voor) waar de Schutters zich vereenigden en oefenden, waar zij schoten en praatten, en — wat er hier en overal bij behoorde — aten en dronken. Het kasteleinschap in die Doelens was dan ook een winstgevend baantje en bleef dit ook na de opheffing der Schuttersgilden, toen die Doelens in logementen veranderden, en, even als de Rechthuizen op de dorpen, werden in de steden de Doelens als de voornaamste logementen geächt. Toen Huygens in 1660 met zijn vrienden en vriendinnen een uitstapje naar Rotterdam maakte, was bij hun aankomst aldaar hun eerste weg naar *de Doelen*, om bij den dikken kastelein Swaenenborgh een middagmaal te bestellen:

Van 't Veer trock 't Leger, op zijn voetjens, na *de Doelen;*
Daer 't Vrouw-volck, hoofd voor hoofd, zijn meesterlick gevoelen
Van Snoeck en Baersen sprack; maer Baersen, Baersen, Heer
Wat waren 't Baersen!

En daarna volgde een wandeling door de stad, die vrij lang duurde.

Eer yemand hopen moght dat m' in *den Doel* belende.
In 't ende raeckte m' er, en aen den ronden Disch,
Daer 't vreeslick afliep met den hooghgemelten Visch.
De honger was zoo scherp van kijcken en van praten,
Dat het de Baers ontgold tot op de leste graten.
En 't is geloofelick dat dicke Swaenenborgh
Stond met zijn Huysvrouwtje en hy keeck niet sonder sorgh.

---

[1]) BALEN, blz. 196.

Dat het bij dat geslick sijn tinnewerck moght gelden [1]).
Men sagh 't oock aen 't gelagh, dat hy soo ruympjens stelden,
Dat daer wat meerder scheen gegeten als geschaft.

En de Doelens behielden den voorrang, totdat de vooruitgang der tijden ze — hoewel nog lang niet overal — door nog voornamer logementen overvleugelen deed.

Op een gevelsteen te Dordrecht, wijk C n°. 1179, leest men: *Heelhaaksdoel* 1730. De St. Kristoffels- of Heelhaaks-Doelen stond tot in 't laatst der 16de eeuw in 't Steeg-over-sloot. De heelhaaks, waarmeê de schutters van dit gild waren gewapend, waren dubbele bussen, zoo genoemd in tegenstelling der halfhaaks of handbussen. Op een gedeelte van 't erf van dezen Doelen is in 1657 de aanzienlijke huizing Doelesteyn gebouwd door den Tresorier Kornelis Vaans [2]).

Ook Bruggen dienden in ons waterrijk land meermalen tot uithangteekens. In de vorige eeuw was *de Steene Brug* een druk bezochte herberg aan den Buiten-Amstel (Utrechtsche zijde). Boven de deur stond een uithangbord, waarop een brug met drie bogen geschilderd was, over welke een jager zijn paard dreef. Nog voor eenige jaren zag men een dergelijk bord met gelijk onderschrift boven een kroeg in een kelder daaromtrent, die den titel der verdwenen herberg had overgenomen.

Ook *de Steenen Molen* werd uitgehangen aan herbergen, die in de buurt van zulk een molen werden opgericht. Trouwens Molens en Molentjes, zonder adjektief, hingen en hangen nog overal in menigte uit. Onder de gekleurde was vooral *de Roo Molen* in trek; in de Kalverstraat hing hij in 1656 aan een R. K. Kerk uit. *De Gouden Windmolen*, die nog in de Groote Staat te Maastricht op een gevelsteen te zien is, was in de vorige eeuw de herberg, waar, eer zij nog een eigen herberg hadden, de Gedeputeerden van Hunne Hoogmogenden logeerden, als zij om de twee jaren in die stad kwamen om de hangende geschillen af te doen. Volgens het zeggen van oude lieden hebben in dien Windmolen achtereenvolgens Voltaire en Cagliostro gelogeerd [3]).

Te Dordrecht in de Nieuwstraat staat op 't uithangbord van een kruidenierswinkeltje een *Molen* en een zeilend scheepje geschilderd, met dit rijm:

Ik laat alle winden waaijen,
En alle molens draaijen,
En alle waters vloeijen,
En ieder zich met het zijne bemoeijen.
Geduld overwint alles.

---

[1]) Hij was bang, dat de gasten zijn tinnen borden meê zouden opeten.

[2]) Balen, blz. 671.

[3]) Medegedeeld door den Heer Van der Noordaa.

't Molentje aan den Amstel was in 't laatst der 17de en in 't begin der 18de eeuw een zeer vermakelijke herberg aan den Omval, druk bezocht door de zeiljachten:

Heugt u nog van oude dagen,
Toen uw Bestevaêr
Hier in Admiraalschap zeilde,
Wieglend op de baar?
Hoe ze aan *'t Molentje* daar ginder
Landden met hun vloot,
En, bij baars en vollen beker,
't Hart volop genoot?

Eindelijk had menig huis zijn eigen afbeelding tot uithangteeken. Op uithangborden van herbergen was dat weleer menigmaal het geval onder den titel van *Rustwat*. Wij voegen hierbij de afbeelding van zulk een *Rustwat* van 1597, die, in steen gehouwen, te Rotterdam aan den Schiedamschen dijk bewaard gebleven is [1]). De rij knotwilgen op den voorgrond verbeeldt aan den dijk te staan; ter eener zijde komt een wagen aangereden, ter andere een speelman de gasten wat vervrolijken [2]). Zulk een *Rustwat* hangt ook nog uit bij Hulst, en aan de herberg te St. Amands bij Antwerpen; op het bord der laatste zitten twee kaartspelers aan een tafeltje en een derde kijkt er naar.

Ook aan bijzondere woningen vindt men nog gevelsteenen, die er de afbeelding van vertoonen. Een gevelsteen te Utrecht van 1614 getuigt nog, hoe tevreden destijds de bouwheer over zijn huis was, want het onderschrift

1) Medegedeeld door den Heer Schutze van Houten. In *'t Ned. Mag.* 1864, blz. 821, vindt men de afbeelding van een *Rustwat* aan den Hoogen Maasdijk, een kwartier gaans van Rotterdam, die daar genoemd wordt een „voormalige herberg nog van den grafelijken tijd", dat uit een niet genoemd jaartal schijnt te moeten blijken. De houtsnede geeft ons een eenvoudig boerenhuis, met wat kippen, maar niets bijzonders, te zien. De naam *Rustwat* was dan ook zoo bijzonder niet, maar kwam overal voor.

2) In een Drama van den Heer Peypers, dat, terwijl wij dit schrijven (najaar 1867) te Rotterdam wordt opgevoerd en den twist met de Spanjaarden in April 1572 tot onderwerp heeft, speelt niet alleen het elders door ons besproken huis *In Duizend Vreezen*, maar ook de herberg *In den Rustwat* een rol.

luidt: *het Schoon huys* [1]). Te Amsterdam zagen wij verscheiden voorbeelden van dien aard; wij noemen er slechts twee. In de Vinkenstraat ziet men op een gevelsteen: *de Twee Nieuwe huysen* en herkent ze terstond, want zij staan er nog in dezelfde gedaante als toen zij voor derd'halve eeuw nieuw waren. En in de .Korte-Leidschedwarsstraat vertoont een gevelsteen van 1667 almede het huis zelf, doch beladen met een groot kruis en daaronder: *Elck huys sijn kruys.*

De Steenen Kamer of *Steenkamer* komt nog op verscheiden plaatsen voor. De naam is oud en dagteekent uit den tijd, toen ten platten lande de meeste woningen nog van hout waren en een steenen huis een zeldzaamheid was. Even als nu nog in de steden, die in Noord-Amerika uit den grond rijzen, de Kerk, de School en de Herberg de eerste steenen gebouwen zijn, zoo was het (met uitzondering der tweede) ook bij ons op de dorpen, en vandaar vindt men de benaming doorgaans aan een herberg. Enkele malen komt voor steenen een ander adjektief voor, b. v. bij Reenen, *de Blaauwe Kamer.*

Ook andere deelen van gebouwen werden uitgehangen, vooral poortjes. *De Rode Poort* komt voor op een gevelsteen van 1739 in de Stokstraat te Maastricht [2]); *de Vergulde Poort* (reeds in de 15de eeuw bekend) aan logementen te Utrecht en te Turnhout en bovendien op gevelsteenen in meer dan eene stad; en *de Poort van mijns Heeren Herberge* [3]) in de Voorstraat te Dordrecht.

Het maken van een Wenteltrap was weleer een timmermans proefstuk voor 't meesterschap; daarom hing *de Wenteltrap* meermalen bij een timmerman uit. 't Was *in den Wenteltrap* te 's Gravenhage op de Langegracht, dat in 1672 de kinderen van Jan de Witt, ten dage van den moord, aan dezen gepleegd, gebracht werden bij de Doopsgezinde gezusters Koster, wellicht timmermansdochters, om vervolgens, 's anderendaags, in stilte naar Amsterdam vervoerd te worden.

Het Hekje of *In 't Hekje* hing mede zeer dikwijls uit. 't Was oorspronkelijk een ijzeren hekje voor den stoep van 't huis geplaatst, wat in de 16de en nog in de 17de eeuw voor een bijzonder cieraad gold, waarom de afbeelding van zulk een Hekje op een bord werd geschilderd [4]). In 't Vlaamsch noemde men 't een Veken [5]) en van daar heeft te Antwerpen nog de Vekenstraat haar naam.

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. [2]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

[3]) *Mijns Heeren herberg* werd ook *Leeuwenburg* genoemd, vermoedelijk naar 't grafelijk wapen. BALEN, blz. 73. [4]) Zulk een uithangbordje met een hekje daarop geschilderd hing nog voor een dozijn jaren in de Elandsstraat. [5]) Vgl. KILIAEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

HOVEN EN HUIZEN.

Wij voegen deze in een afzonderlijk hoofdstuk bijeen, omdat vooreerst, de beteekenis van huis en hof in een vloeit, en ten andere, deze uithangteekens gewoonlijk slechts namen, geen afbeeldingen zijn; al achten wij 't vrij zeker, dat die namen voor een groot deel vroeger de onderschriften van afgebeelde gebouwen zijn geweest, immers enkele zijn 't nog. Verreweg het meerendeel der Hoven en Huizen komt aan herbergen voor.

I.

Geen Hof komt in ons land zoo veelvuldig voor als *'t Hof van Holland*. Reeds in 't begin van de 16de eeuw hing 't uit aan een voorname herberg op den Dam. Voorts vindt men het in alle Hollandsche steden, tot zelfs in Muiden en Naarden, en op vele dorpen; maar ook buiten 't oude Graafschap, b. v. te Bergen op Zoom en te Eindhoven, ja zelfs buiten 's lands, waar men Hollandsche reizigers verwacht. Op die plaatsen in Holland echter, waar vroeger een afzonderlijke Heer regeerde, vindt men een ander Hof; zoo te Vianen *het Hof van Brederode*, te Monster *het Hof van Polanen* [1]).

Ook *'t Hof van Parijs* en *'t Hof van Brussel* kwamen vroeger, misschien nog wel hier of daar, voor: 't eerste tot aanloksel voor de Franschen, die hier heenstroomden; 't laatste om de levendige handelsbetrekkingen tusschen Holland en Brabant; ja 't hing hier nog uit lang nadat het niet meer bestond, immers die stichting van Jan II werd in 1731 door brand vernield.

't Hof van Parijs hing o. a. uit bij een kleêremaker te Breda, die dáármede wilde aanduiden, dat hij naar de Fransche mode werkte:

---

[1]) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver.*

* In 't Koninklijke Hof en Lustplaats van Parijs,
Maakt men *à la mode* kleeren na iedereen zijn eys;
Doch zo de mensch nu ging als eerst in Adams tijen,
Wierd ik soldaat en had den drommel van het snijen.

Te Amsterdam in de Elandsstraat droeg tot voor een tiental jaren een smerige gang, die op een pleintje uitliep, den naam van *'t Hof van Parijs:* 't had, volgens de overlevering, dien naam van een uithangbord, dat daar in de 17de eeuw voor den ingang pronkte, om een herberg voor Fransche vluchtelingen aan te duiden. Maar in onze dagen was 't, wat vóór anderhalve eeuw Jan van Belle het Fransche Pad noemde, »een berucht dievennest."

Het Hof van Brussel hing vroeger meest aan herbergen uit, maar, nu ruim 40 jaar geleden, ook aan een wafelhuis op den Heiligeweg, met dit rijmpje:

In 't Hof van Brussel gaat men rusten,
En eten wafelen met lusten.

En nu men met lusten overal Beiersch bier drinkt, is *'t Hof van Beieren* in de mode gekomen.

't Hof van Arkel en *'t Hof van Meurs*, beiden te Arnhem in de 15[de] eeuw [1]) hadden vermoedelijk eens een Heer van Arkel en een Graaf van Meurs gehuisvest.

't Hof van Vrieslant hing te Leeuwarden over de Kasteleinij uit, en *de Canselaary van Vriesland* staat gehouwen op een gevelsteen op den Nieuwendijk bij de Vrouwensteeg te Amsterdam; thans alleen met letters; doch ongetwijfeld stond hier vroeger een afbeelding in den gevel van die Kanselarij, het grootste en schoonste antieke gebouw van Friesland, de vroegere zetel van 't Hof van dit gewest — in 1824 tot een gevangenhuis ingericht! — Nu vergadert het Hof dier Provincie in een soort van antieken witgepleisterden tempel in modernen timmermans-bouwstijl, dien men niet genaken kan zonder gevaar te loopen van om te waaien, en binnen welken men vergaat van de tocht.

Omstreeks 1700 kookte, te Amsterdam op 't Rok-in, een Geldersche kok in *'t Hof van Aarnem* voor Geldersche reizigers een Geldersche pot; en drie eeuwen vroeger hing te Antwerpen in de Zirkstraat *'t Hof van Antwerpen* uit, ongetwijfeld het oude Hof der Hertogen van Neder-Lotharingen, uit het Huis van Ardenne. Aan dat oude Hof, dat toen nog in wezen, althans in herinnering was, had vermoedelijk ook de Hofstraat haar naam ontleend [2]).

Het Keizershof is nog steeds het deftigste logement in den Haag, waar de Leden der Eerste Kamer logeeren; ook elders vindt men dien naam, zoo aan manufaktuurwinkels als aan herbergen; in onzen tijd is ook *het*

---

[1]) G. van Hasselt, *Arnh. Oudh.*, Deel III, blz. 80, 89.

[2]) *Antwerpen*, blz. 29.

Koningshof daarnevens gekomen. *Het Schuttershof*, dat te Haarlem in de 17de eeuw uithing, was een andere naam voor »de Doelen" [1]).

II.

Namen van Heerenhuizen — werkelijk bestaande of ingebeelde — hingen meest aan herbergen uit; evenwel ook aan burgerwoningen, en zelfs aan drukkerijen. Te Antwerpen »binnen die Camerpoorte" hing *'t Huys van Delft* uit, in 't welk Henrick Eckert van Homberch, in 1498: »Dat Vaderboeck dat in den latijne is ghehieten Vitas patrii" — in 1503: »D leven ons liefs heeren Jhesu Christi" met houtsneden — en in 1512: »Den Wijngaert van Sinte Franciscus" uitgaf. En de drukkerij van Hans van Roemundt of Romundt was in 't begin der 16de eeuw in *'t Huys van Wachtendonck*, dat »op die Lombaerden veste" stond.

In den Nederlandschen Stad- en Dorpbeschrijver vinden wij — te Pijnakker: *het Huis ter Lucht*, dat ook elders voorkwam, te Maasland: *het Huis ter Hecht*, te Loosduinen: *het Huis te Halfwege*, te Duivendrecht: *het Huis de Hoop* [2]), te Diemerbrug: *het Huis te Rust*, te Wassenaar: *het Huis den Deyl*, te Rhoon: *het Huis te Rhoon* — als herbergen genoemd. *'t Huis te Bijweg* en *'t Huis te Rust* leest men voor hofsteden onder Bennebroek. *'t Huis ter Hart* tusschen Amsterdam en Haarlem was reeds in 't begin der 16de eeuw en zeker al vroeger bekend en voerde een hert in den gevel, als voormalig jachthuis van de Heeren van Polanen. Ja volgens Domselaer zou daar zelfs eens een hert gevangen zijn — vermoedelijk was het arme dier verdwaald, en vond het tusschen Y en Spieringmeer geen uitweg. — *'t Huis in 't Veld* vindt men bij Heteren, en te Hoorn, op een gevelsteen, *'t Huis te Staveren* [3]). Nog in onzen tijd was *'t Huis ter Vraag* een buitenplaats aan den Sloterweg, die reeds vóór 1650 bestond; en toen las men voor een boerderij, die er nevens gelegen was, dit zonderling opschrift:

Kees Komenaal brengt altijt zijn gras aan de Reguliersspoort en hij melkt zijn koeyen,
Daarom moet Trijn Jurriaans met haar karremelk altijt naar stee roeyen.

Zij hadden alzoo 't werk verdeeld en 't beiden druk: 't was daar naar 't oude spreekwoord: »help vrouw! help man! help al wie helpen kan," — en zij wilden 't wel weten. Maar toch lost dat de vraag niet op naar den oorsprong van dien naam *het Huis ter Vraag?* — Een overlevering verhaalt, dat, toen Amsterdam nog Spaansch was, een spion der Geuzen, die

---

1) »Schuttershoven ofte Doelens," schrijft DOMSELAER, Boek IV, blz. 208.

2) Vergl. Deel I, blz. 152, en Deel II, blz. 8.

3) Zie NIJHOFF *Bijdr*. Deel IV, blz. 173.

een aanslag op de stad in den zin hadden, hier naar den weg kwam vragen — wat achterdocht wekte en het ontwerp verijdelde.

't Huis ten Halve vindt men bij Veere, bij Vugt, bij Hoeven, enz. Wil 't zeggen, dat het maar voor de helft aan den bewoner behoorde? dat het maar half was afgebouwd? of, dat het den eigenaar maar half voldeed, en hij 't nog eens zoo groot wenschte? zegge 't wie 't kan.

Te Amsterdam stond op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht *'t Huys d' Popta*, en denzelfden naam leest men nog voor een pakhuis op de Brouwersgracht bij de Driehoekstraat; de bouwheer was de koopman Hendrik Jacobsz. Popta [1]), kort voor 't midden der 17de eeuw. 't Noemen van een huis naar zijn eigen geslachtnaam was destijds zeer gebruikelijk. Op gelijke wijze had men, op den Fluweelenburgwal, *'t Huys Oosterwijck*, waar in 1704 de koopman *Jacob van Oosterwijck* woonde, en *het Huis Beaumont* te Dordrecht [2]) naar een geslacht van dien naam, dat reeds in de 15de eeuw te dier stede bloeide. Ook *'t Huys te Boede*, dat nog te Amsterdam op de Heerengracht bij de Romeinsarmssteeg boven in een gevel te lezen staat, heet wellicht zoo naar den stichter.

't Huis te Bot stond in 't midden der 17de eeuw buiten de St. Antoniespoort [3]). *'t Huis in 't Bos* hing te Rotterdam aan een kroeg uit, in den Patriotschen tijd, en men ziet het afgebeeld op een schilderij van Ch. Rochussen in de historische galerij van den Heer De Vos, voorstellende Kaat Mossel, die de vrijkorporisten uitlacht. Op 't bord staat in een ovaaltje een huis tusschen twee boomen; ter weêrskanten: *vry-wyn* en daaronder: *'t huis in 't bos.* En te Amsterdam was *het Huis in 't Bosch* een »liefhebberij-komedie" in de Weesperkerkstraat, die in 1844 afbrandde [4]).

't Hooger- en Lagerhuis, dat zich te Londen zoo grootsch aan den Teems verheft en zoo vele millioenen gekost heeft, hebben wij ook te Amsterdam nog gekend — als een aansprekerskroeg.

III.

Namen, ontleend aan 't bedrijf en samengesteld met huis, vindt men in menigte. Thans is 't woord *Verkoophuis* in zwang — waarschijnlijk om

---

[1]) Hendrik Jacobsz. Popta was te Leeuwarden geboren, en in 1636 te Amsterdam gehuwd met Jannetje Cornelis; en hun zoon Hendrik trouwde in 't voorjaar van 1674 met Anna ter Gouw. Deze Popta's waren dissenters, vermoedelijk Doopsgezinden; maar een andere tak der familie was tot de heerschende kerk overgegaan en hiertoe behoorde Mr. Jacob Popta, die in 1676 Schepen te Amsterdam was. — Volgens mededeeling van wijlen Mr. W. J. C. VAN HASSELT. Vergl. ANTONIDES, *Gedichten* (3de druk) Deel II, bl. 102.

[2]) BALEN, blz. 71. [3]) Vgl. Deel I, blz. 81.

[4]) VAN DER VIJVER, *Beschr. v. Amst.*, Deel IV, blz. 340.

dat het tevens alles en niets zegt. Vroeger hadden zulke samenstellingen althans een beteekenis. In *'t Baaihuis* kon men om baai te recht: in *'t Kinderhuis* om kindergoed, *'t Moffenhuis* was een bontwinkel; *'t Wafelhuis*, *'t Bankethuis*, *'t Spekhuis*, *'t Garenhuis* leverden op wat de naam aanduidde. Op een bord waar 't laatste uithing las men, voor wie nog twijfelde:

> * Hier *in 't Wit Garenhuis* verkoopt men garen om te naaijen,
> Tot speldewerken is 't mee goet, en ook om kousen van te braaijen.

Wat *het Huis van Overvloed* betreft, dat in de vorige eeuw wel bij kruideniers, komenijhouders en uitdragers uithing, 't was een prozaïsche modernizeering van den ouden *Hoorn van Overvloed*, die op het uithangbord *en beau désordre* alles te zien gaf wat binnen te koop was: — maar *'t Huis van Overvloed* vorderde enkel letters, geen schilderij.

In 1704 hing op de Prinsengracht *'t Goude Leerhuys* uit: te Dordrecht vindt men nog op een gevelsteen in wijk D n°. 699 *het Oude Gildehuys*, in de Voorstraat *het Cramershuis* en aan de Tolbrug *het Kuipershuis*. In de nabijheid der ligplaats van schepen leest men ook doorgaans voor deze of gene herberg: *Schippershuis*, soms zelfs vindt men dien titel aan deftige logementen.

Wij wezen reeds meer dan eens op den tegenzin, dien onze natie heeft, ergens »op een droogje te zitten." Daarom ten onzent koffiekamers in de schouwburgen en in de vergaderplaatsen der Staten-Generaal: daarom kapelletjes rondom de kerken en de stadhuizen, en daarom ook van ouds op de dorpen, het Rechthuis en de herberg in één lokaal vereenigd. Schout en Schepenen moesten van tijd tot tijd de keel toch eens smeeren en de boeren zouden niet hebben willen trouwen of ter te-rechtzitting verschijnen, waar ze geen borrel konnen krijgen. Zoo was dan, weleer op alle, in 't begin dezer eeuw op de meeste, en nog op vele dorpen, *het Rechthuis* de voornaamste herberg.

Het Tolhuis kwam insgelijks veel voor; want de tolgaarder wilde gaarne aan wie tol betaalde nog wat extraas verdienen. Twee tolhuizen zijn vooral bekend: dat tegen over Amsterdam, waar omstreeks 1770 een mooie koepel of »tuynhuys" werd gebouwd, omdat het druk bezocht werd om »'t schoon gesigt van 't Ye," — en dat aan den Rijn, vermaard in 's Lands historie, zoo omdat zich Prins Maurits er in 1598 en 1599 door wakkere daden onderscheidde, als omdat Lodewijk XIV er in 1672 door zijn grootheid aan den oever vastgeklonken zat, immers volgens Boileau. Op sommige plaatsen bleef de naam van een opgeheven tol op het uithangbord der herberg voortleven, als: *de Oude Tol* te Voorburg, te Tedingerbroek, enz. [1]).

---

[1]) *Ned. Stad- en Dorpbeschr.*

Nog talrijker dan het Tolhuis, komt *het Veerhuis* voor, maar 't is onnoodig er over uit te weiden [1]).

Eindelijk behoort tot de huis-namen nog die van ***Koffijhuis***, een naam, die met alle bedenkelijke adjektieven, vooral aan natiën of steden ontleend, wordt opgesmukt. Zelfs in Limburg, onder de gemeente Maasbracht, nabij den Roermonder straatweg, treft men ***het Amsterdamsche Koffijhuis*** aan, en de Nederlander, die met de boot naar Londen is gegaan, en, na uit den beestenstal, die aan Catherine-Docks voor bureau der douanen doorgaat, te zijn verlost, den Tower omrijdt, is zeer verbaasd, op het eerste bord, 't welk zijn oogen treft, te lezen: *het **Noord-Hollandsche Koffijhuis***.

Nu ten slotte de gouden en gekleurde Huizen. Die in goud zijn hier te lande zeldzaam; toch vermeldt Starter een ***Gouden Huis*** in eene zijner kluchten, »de Advocaat en de Boer." Maar al wie te Parijs geweest is kent ***la Maison Dorée***, dat haar naam met dubbel recht draagt, dewijl het van buiten verguld is, en niemand er ooit ging eten, die er niet een of meer goudstukken zitten liet. — Wat gekleurde huizen betreft, die kan men hier meer vinden: ***'t Swarte Huis*** was een herberg aan den Amstel, waar verkoopingen van vee gehouden werden, b. v., den 12^den^ Mei 1688, »een partij sware Schoonsse ossen; eerst uit zee (van Schonen) aangekomen." ***'t Blaauwhuys*** stond op de Heerengracht bij de Hartenstraat, en, wat verder op dezelfde gracht, had men ***'t Kleyn Blauhuys***, beiden in 't begin der 17de eeuw gebouwd. Te Dordrecht in de Wijnstraat heeft men *de Blaauwe Gevel;* elders Groene en Roode huizen, bruine winkels, enz. [2]).

---

[1]) Vgl. Deel I, blz. 129. [2]) Vergl. Deel I, blz. 90.

VIJFDE HOOFDSTUK

ZICHTEN EN LUSTEN.

Geene streek in ons Vaderland, of zij heeft haar buitenplaatsen en boerderijen, optrekjes en herbergen, wier namen op z i c h t en l u s t uitgaan. Waren zij vroeger doorgaans opgeluisterd door de afbeelding van 't geen men z a g of waarin de l u s t gevonden werd, tegenwoordig zijn 't meestal slechts namen, en indien zich, voor zoo verre de z i c h t e n betreft, het oog van den voorbijganger van de juistheid der naamgeving kan overtuigen, zijn verbeelding dient zich die voor te stellen, wat de l u s t e n aangaat.

Vooreerst komen alle groote en kleine rivieren van ons land met z i c h t voor; wij behoeven ze niet op te tellen. Voorts tallooze malen *Ruimzicht*, waar 't oog over uitgestrekte weilanden, op hei- of watervlakten dwaalt. *Schoonzicht* begint wat al te gemeen te worden en wordt door de *Bellevue's* en *Belvedere's* verdrongen. Hoevele *Land-*, *Veld-*, *Zee-*, *Meer-*, *Vaart-*, *Dijk-*, *Bosch-*, *Duin-*, *Hei-*, *Stad-* en *Poortzichten* er wel zijn, behalve nog de *Bosch- en Vaart-*. *Land- en Stad-*, *Vee- en Veld-*, *Vee- en Vaart-*, *Land- en Dijk-* en dergelijke dubbele *zichten* meer, hebben wij niet geteld. In de laatste jaren zijn er *Spoor-*, *Spoorweg-* en *Land- en Spoorzichten* bijgekomen. Ook aan *Over-*, *Door-*, *Boom-* en *Torenzichten* ontbreekt het niet, en van *Brugzicht* is reeds gesproken [1]), zelfs *Straatzicht* vonden wij op Voorne, en *Nengzicht* in Gooiland.

In Noordholland lazen wij *Geestzigt*, niet omdat er Geesten te zien zijn, maar omdat men er rechtuit op het dorp Uitgeest kijkt. Iemand te Zuid-Beijerland keek uit zijn koepel recht oostwaarts en noemde zijn landhoeve *Oostzicht*, een ander, die zuidwaarts opzag, *Zuidzicht*, een derde, die meer dan Zuid en Oost wou zien, *Meerderzigt*. Bij Vlissingen vindt men *Fortzigt*, omdat men er het fort De Ruyter ziet, — op Wieringen *Kaapzigt*, omdat men er 't uitzicht op den Waterkaap heeft. Te Langeruigeweide in Zuid-

---

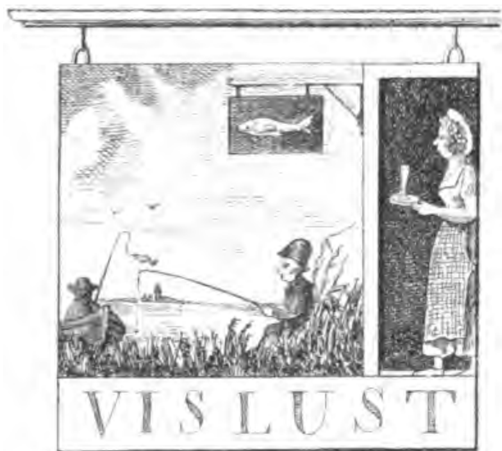
[1]) Zie Deel I, blz. 152.

holland heeft men een ***Domzigt***, wat natuurlijk den Dom van Utrecht geldt, en een optrekje aan den Buiten-Amstel bij Amsterdam heet ***Slotzigt***, omdat men er van de bovenkamer het Muiderslot in 't oog kan krijgen. ***Zeilzigt*** komt aan 't Noordhollandsch kanaal bij Alkmaar voor en ***Kooizigt*** op Voorne, om 't riante uitzicht op een eendekooi.

Toen nog de Zuiderzee wat levendiger aanzien had dan tegenwoordig, en met gansche vlooten van Oostinje-, Straat-, Noords-, Oostzee- en Moskovievaarders en tallooze pleizierjachten bedekt was, toen vond men aan den Diemerdijk ook een ***Pampuszigt*** voor de Amsterdamsche wandelaars, die een zeeluchtje scheppen en zich in 't afwisselend schouwspel der zeilende schepen wilden verlustigen.

De Lusten zijn van allerlei aard; maar 't eerst willen wij ***Lommerlust*** noemen, het buitentje bij Beverwijk, beroemd door 't verblijf van Wolff en Deken, die er Sara Burgerhart en Willem Leevend hebben geschreven.

Andermaal verschijnen ons de namen van rivieren en meren (de drooggemaakte niet uitgesloten) in verbinding met ***lust***. Voorts honderden ***Jachtlusten***, niet zelden met een jager, die juist een haas schiet; en nogmaals honderden *Vischlusten*, meestal met een hengelaartje, als hiernevens, dat buiten Gouda aan de Gouwe uithing [1]); — ook wel *Jacht- en Vischlust*. Doch dit zijn (met ***Zeemanslust***, dat zeldzaam buiten, maar gemeenlijk in de stad, boven een kroeg verschijnt) de eenige, die nog met afbeeldingen voorkomen, de overige zijn slechts namen. ***Bouwlust*** vonden wij ontelbare malen, soms vermeerderd tot ***Bouw- en Veelust***, ***Bouw- en Weilust***, ***Bouw- en Vlaslust*** (te Groote Lindt), ook ***Landbouwlust*** (op Schouwen bij Zonnemare), en ***Landmanslust*** (op Zuidbeveland bij 's Heerenhoek). Al de ***Vee-***, ***Kweek-***, ***Bosch-***, ***Boom-***, ***Land-***, ***Tuin-***, ***Zomer-***, ***Mei-***, ***Duin-***, ***Plant-***, ***Werk-***, ***Vreden-***, ***Rust-***, ***Zee-***, ***Meer-***, ***Buiten-***, ***Binnen- en Hoogerlusten*** op te tellen lust ons niet, wij willen slechts nog enkele andere voorbeelden noemen.

In de Haarlemmermeer lazen wij ***Marialust***. De vraag deed zich voor, of Maria lust in die bouwhoeve, of de bouwer lust in Maria had? Om zoodanige dubbelzinnigheid te vermijden, schreef een ander, aan de tegen-

[1]) Medegedeeld door den Heer W. H. J. van Kempen.

overgestelde zijde van den polder: *Maria's lust.* Ook andere samenstellingen kunnen dubbelzinnig schijnen. Als gij *Gooilust* voor een herberg leest, wil dat niet zeggen, dat de waard lust heeft, u de deur uit te gooien, maar integendeel, dat hij u uitnoodigt, zes weken bij hem te Bussem te logeeren. Vindt gij bij Maarsen *Kooilust,* dan is dat geen lust om te kooi te gaan, maar lust in de eendevangst. *Grutterslust* bij Purmerend is niet dubbelzinnig, maar een sprekende naam voor 't optrekje van een grutter; wat echter bij Vugt *Notenlust* beteekent is minder duidelijk; woont er iemand, die graag een nootje kraakt? woont er een komponist? of een kommentator? of is 't een samentrekking van *Nood en Lust* en 't devies van iemand, die, half gedwongen, zijn heil in de afzondering zoekt? — Even zoo is 't met *Waslust* — in de vorige eeuw een buitenplaats aan den Amstel. Doelde dat op de lust van den Heer Coman, die er woonde, om zich te wasschen? op die, welke zijn vrouw schepte in 't opmaken van de wasch; of was Coman een wasfabrikant; of beteekende 't, dat hij *lust* vond in 't *wassen* der planten; of dat de *lust* zelf hier altijd *waste?* of was was hier een imperfectum? de navolgende verzen van een tijdgenoot van Feitama:

O Waslust! schoon gezigt!
Heer Coman kan gerust hier zijnen adem halen.
Gij meugt op hem, en hij op uwe schoonheid pralen!

leeren ons niets.

Het tegenovergestelde van lust is verdriet. Ook verdrieten werden uitgehangen; vooreerst negatief: *Niemandsverdriet,* wat zooveel zeggen wilde als »ieders lust"; en te Gent: *Zonder Verdriet,* 't geen men, ruim dertig jaar geleden, aldaar voor een bierkroeg las:

In het Kelderken sonder verdriet
Van dage voor geld en morgen voor niet [1]).

Maar ook pozitief: *het Vrouwen-verdriet* — voor de Bier- en Wijnhuizen, waar de mannen hun vermaak vonden en lieten »het wijf t'huis zitten-kijken", als Bernagie zegt. En

Dat zijn geen Snijjers-jongens moet je weeten,
Maar wel fatsoenlijke lui, ja van de treffelijkste, die 'r Vrouwen vergeeten,
En wat nood was het, kwamen ze noch t'huis op behoorlijke tijd;
Maar neen, als men verliest is het te groote spijt;
Dan gaat het: geef revengie, geef revengie! ik moet mijn schâ weêr in zien te haalen [2]).

Voor een bierhuis in de Slijkstraat las men:

* In het Drukkers-welvaren en het Vrouwen-Verdriet,
Verkoopt men alderhande goet bier, van daag voor gelt, en morgen voor niet.

---

1) De Potter, blz. 79. 2) *De Huwelijken Staat,* vierde Tooneel.

Te Rotterdam bij de Groote Kerk hing, bij een koopman in ragebollen en glazewasschers, het *Spinneverdriet* uit:

In het Spinneverdriet,
Hier maakt men schuijers, borstels en glasewassers van swijneveêren,
Die stuiven niet.

Dit zegt Thomasvaêr ook:

'k Schenk haar een bed met varkensveêren.
Wel hoe! wat 's dat? Wel lach je, nar?
't Js maklijk; want het stuift niet var.

Bij koperslagers hing somwijlen een bord uit, met koperen pannen en ander keukengerei beschilderd, en daaronder: *het Maagdenverdriet*, omdat de meiden het land aan al dat schuren hadden.

ZESDE HOOFDSTUK.

UITHANGTEEKENS IN BETREKKING TOT DE NAMEN DER STRATEN.

Reeds uit menig opgegeven voorbeeld is 't den lezer gebleken, hoe talrijk de namen van straten en stegen zijn, aan uithangteekens ontleend; ja, in die namen leeft nog dikwijls de herinnering van uithangteekens, die reeds voor eeuwen verdwenen zijn. Toch moesten wij aan dit onderwerp een afzonderlijk hoofdstuk wijden, maar mogen zeer kort zijn, en behoeven alleen op te merken, dat hier twee gevallen te onderscheiden zijn: de straat is genoemd naar het uithangteeken, of het uithangteeken is gekozen naar den naam der straat. Enkele voorbeelden mogen ter opheldering voldoende zijn.

Te Rotterdam zijn de Witteleeuwensteeg en de Tweeleeuwensteeg beiden dus genoemd naar de gevelsteenen, waarvan de afbeeldingen hiernevens gaan. Te Utrecht draagt de Eikenboomensteeg haar naam naar den

Eikenboom, die nog op een gevelsteen aan den ingang zijn kruin verheft. Te 's Gravenhage heeft men een Hamerslopje, genoemd naar den *Hamer* van 1685, dien men nog boven het poortje kan zien afgebeeld. Te Alk-

maar is de Kitsteeg genoemd naar *de Kit*, die aan 't hoekhuis uithing, en de Schapensteeg naar een houten *Schaap*, dat op een stok aan den hoek der Zijdelstraat uitstak [1]). Te Dordrecht heet het Torenstraatje naar *den Rooden Toren*, die in de 17[de] eeuw uithing aan 't huis, 't welk gebouwd was op de plaats, waar vroeger die Toren had gestaan [2]).

Somtijds schetst ons zulk een gevelsteen tevens den vroegeren toestand eener straat. Zoo b. v. *de Stal int Nu Lant* (»de Stal in 't Nieuwe Land"), in de Zandstraat te Amsterdam. Het is een stal, op een ledigen zandgrond, en de steen vertoont ons den toestand, zoo als die was bij 't aanleggen dier straat, op 't einde der 16[de] eeuw, toen daar 't moeras met zand werd aangehoogd om vervolgens betimmerd te worden.

Dikwijls werd de keus van een uithangteeken bepaald door den naam der straat [3]). Zoo hing George Carter, een winkelier te Londen, *St. Albaan* uit, om geen andere reden, dan dat hij in St. Alban's-street woonde, ofschoon die straat naar den Hertog van dien naan heet en met den Heilige niets te maken heeft. Zoo kwam te 's Gravenhage in de Nieuwe-molstraat iemand in 1714 op de gedachte, een gevelsteen te laten maken met eenige mollen op een bergje en dien *Mollenberch* te doopen; en hing een tabaksverkooper in de Kasuarisstraat *den Kasuaris* uit. Zoo liet weleer een tapper te Amsterdam op het Rusland een jager onder een boom gezeten op zijn bord schilderen en zette er onder: *het Rustland;* terwijl een kaas- en boterkooper op den hoek van de Botermarkt en de Halvemaanssteeg (oostzijde) een bijna levensgroot Rijnlandsch boertje een zitplaats gaf boven op zijn luifel. Zoo kwam de gevelsteen met *den Keizer* in de Keizersstraat, een met *den Oranjeboom* in de Oranjestraat, een met *den Beer* tegen een boom leunende, (nu verdwenen) in de Beerenstraat, en een geschilderde *Hazendans* in de Hazenstraat te hangen. Opmerkelijk is het groot getal *Eenhorens*, die men in den omtrek van de Eenhoornssluis kan vinden, zoowel op de Korte-Prinsengracht als langs den Haarlemmerdijk, in steen en in hout gebeiteld, geschilderd en geschreven, voor en op de gevels en zelfs aan kelders, — 't is zeldzaam een zoo groot aantal uithangteekens aan den naam eener sluis ontleend te zien.

---

[1]) *Kronijk van Alkm.*, blz. 171. [2]) *Batav. Illustr.*, blz. 88. [3]) Vergl. Deel I, blz. 75.

ZEVENDE BOEK.

DE NATUUR.

EERSTE HOOFDSTUK.

HEMELLICHTEN EN LUCHTVERSCHIJNSELEN.

Sur les chemins des grands villes et champs
Ne trouverez de douze maisons l'une,
Qui n'ait enseigne d'un soleil ou d'une lune,
Tous vendant vin, chacun en son quartier.

zingt reeds in de 16de eeuw de Fransche dichter Désiré Arthus [1]). Zon en Maan dagteekenen als uithangteekens nog uit den tijd onzer heidensche voorouders, en in die oudheid ligt misschien de verklaring hunner talrijkheid. Even zoo is 't met de Ster gelegen, en moge b. v. *de Ster van Bethlehem* een Kristelijk karakter dragen, toch is de oorsprong der Ster als uithangteeken voor-kristelijk en geworteld in het heidensch bijgeloof, dat ook in de middeleeuwen in volle kracht bleef:

Gods schickinge, ick beken't,
Is stercker dan de mensch of sijn geboortestarre,

zegt Vosmeer, als hij bij Gijsbreght de vrome ziel wil uithangen. Ja, dat geloof aan den invloed van de ster, onder welke hij geboren is, op 's menschen lot, deed tot zelfs op onzen tijd de planeetlezerij voortduren. En zoo woonden eeuwen lang duizenden gaarne in *de Ster;* want de mensch is van nature geneigd tot dwaasheid en bijgeloof.

Zon, Maan en Ster komen voor aan alle mogelijke instellingen; men

---

[1]) In zijn *Loyaulté Consciencieuse des Taverniers*. Vgl. verder, over de Oudheid dezer uithangteekens, hetgeen wij Deel I, blz. 22 hebben gezegd.

zag of ziet ze aan kerken en kroegen, aan brouwerijen en schoftkelders, aan hofjes en bordeelen. Te Amsterdam kent men een *Zon*, die afwisselend geweest is brouwerij, kerk, Nut van 't Algemeen, en nu lokaal voor publieke verkoopingen is. In 't jaar 1784 had *de Zon* »digt bij het Raadhuys van Amstels Tyrus" een bijzonderen luister, door zeker grappig voorval, dat tot platen en rijmen, ja tot kluchtspelen, brieven en gedenkschriften aanleiding gaf, en waarbij de lakenkooper *in de Zon*, zekere »Engelsche Marie", die hem in 't kostuum van een Amerikaansch kapitein bezoeken kwam, en de vrouw van den lakenkooper de hoofdpersonen waren.

De rijmen, die men onder de Zonnen las, waren daarom niet altijd even schitterend; het navolgende kwam bij een goudleêrmaker te Mechelen voor:

Hier in de Son, die rijst en daalt des avonds neêr,
Verkoopt en maakt men heel goet gout en sulverleêr.

Somwijlen komt de Zon tusschen handelsartikelen voor, die 't beroep van den winkelier aanduiden: zoo staat b. v. op het Damrak bij de Nieuwebrug *de Son*, tusschen tabaksvat en knaster, als het uithangteeken van een voormaligen tabakswinkel.

De adjektieven, waar de Zon meê voorkomt, zijn doorgaans de opgaande, de rijzende en de vergulde.

De Vergulde Zon was in 1759 een herberg te Delft, waar vier Leidsche studenten, die te Delft ongeregeldheden gepleegd hadden, onder bewaking van stadsboden, gegijzeld werden. *De Witte Zon* (zeldzaam) hing te Leeuwarden uit bij de Duco-Martenaas-pijp, aan een logement. *De Morgenzon* is niet ongewoon bij neringen, waar vroeg opstaan te pas komt. De Avondzon hebben wij nergens aangetroffen; maar zeer populair was in ons vaderland van ouds *de Oranje Zon;* wij vonden die o. a. nog in de Vrouwepolder op Walcheren.

De Drie Zonnen was een brouwerij te Delft in de 17de eeuw.

Zon en Maan zag men ook vereenigd. Voor zeker slecht huis las men, onder die gekombineerde voorstelling, deze dwaasheid:

Dit is de Zon, en dat is de Maan,
Zalig zijn ze, die met de Zon omgaan.

Het oude spreekwoord zegt: als de maan vol is schijnt ze overal; maar op de uithangteekens is zij op verre na niet overal vol, waarom ook Hudibras (in 't gedicht van dien naam) aan Sidrofel vraagt:

Wat is de reden toch, dat op een uithangbord,
De Maan altijd maar half, nooit vol geschilderd wordt?

Wij antwoorden:

De wapenkunst kan u de reden,
Van dit verschijnsel straks ontleden:
Het is de heraldieke maan,
Die gij op 't uithangbord ziet staan.

Toch komt de Maan ook weleens *vol* voor, b. v. te Maagdeburg:

Die Harfe tönt, die Cymbel klingt,
Im *Vollen Mond* man Lieder singt [1]).

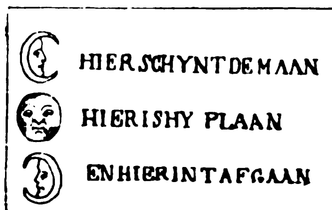
Sinds eeuwen zag men hier te lande de Maan aan logementen uithangen, maar die zelden van den eersten, zelfs niet van den derden rang waren; want »slapen in 't logement *de Maan*" had even min een gunstige beteekenis als, in 't Fransch, »*être logé* à la belle Etoile." — Ben Johnson klopte eens bij avond aan de deur der *Halve Maan* in Aldersgatestreet; doch hem werd niet opengedaan. Toen wandelde hij naar *de Zon* in Long Lane en schreef, onder 't drinken van een glas Spaanschen wijn, dit epigram:

Sinds mij die lompe Halve Maan,
Den toegang weigren kon,
Ontvangt zij ook mijn geld niet meer,
En 'k breng het in de Zon.

De Maan komt ook verguld en wit voor. Te Utrecht op de Lijnmarkt ziet men nog op een gevelsteen: *in de Vergulde Maen* [2]) en voor een snuifwinkel in de Plantaadje te Amsterdam las men weleer:

In de Witte Halve Maan
Verkoopt men snuiftabak voor die met sinkings zijn belaan.

De Drie Halve Manen was een Delftsche brouwerij in de 17de eeuw, en de *Gekroonde Maan* hebben wij reeds te zien gegeven [3]). Op een luifel aan den Hoorn op Tessel zag men de Maan in haar verschillende schijngestalten aldus:

Maan en Sterren kwamen somtijds in vereeniging voor. Ten voorbeelde diene bovenstaande gevelsteen, die te Rotterdam in de Hoogstraat staat. En het uithangbord van een herberg tusschen Rijp en Graft heeft aan de eene zijde *de Halve Maan* met het alom bekende:

1) Medegedeeld door den Heer A. H. Broens, Predikant te Delft.

2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 502. 3) Deel I, blz. 75.

Zoo gij zijt vermoeit van 't gaan,
Rust wat in de Halve Maan.

En op de andere zijde *de Zeven Sterren* met deze variant:

Is de reis u al te ver,
Rust wat in de Zevenster [1]).

En van dergelijke uitnoodigingen zouden wij nog vele voorbeelden kunnen optellen.

Bijna even ontelbaar als aan het uitspansel zijn de Sterren op de uithangborden, nu eens gevariëerd als *het Sterretje*, *de Drie Sterren* of *de Zevenster*, dan als *de Morgen-* of *de Noordster*. Ook gekleurd komt de *Ster* voor, niet alleen de *Witte* en *Blaauwe*, maar zelfs *de Zwarte*, welke laatste men nog boven een poortje van 1613 in de Geertesteeg te Utrecht ziet [2]). Te Rotterdam vond men aan een katoenwinkel *de Star*, met dit bijschrift:

* Hier in de Star verkoopt men allerlei katoen,
Al is de Man niet t' huis de Vrou kan 't ook wel doen.

Somtijds vindt men de Ster met een spreuk, waarvan men den zin dan raden mag, b. v. in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam op bijgaanden gevelsteen.

De Zevenster verscheen vroeger meermalen in een cirkel, en de Sterren geplaatst 1, 2, 1, 2, 1. Zoo ziet men ze nog te Delft op de Groote Markt, het tweede huis van de Hoofdwacht, op een gevelsteen van 1615. Ook in Engeland komt dit uithangteeken voor; de schrijvers van de *History of Signboards* erkennen daarin *a masonic emblem* [3]), en wij zijn het met hen eens. Doch ook aan andere uithangteekens, en vooral op oude steenen, zijn somtijds vrijmetselaarssymbolen te herkennen, zonder dat wij, voor 't algemeen schrijvende, het noodig hebben geächt, die opzettelijk aan te wijzen.

De Morgenster was, als uithangteeken van »vroeg bij de hand", de konkurrent van de Morgenzon, en de Noordster was alom te vinden, o. a. stond zij in 't midden der 17de eeuw op den geveltop van het tweede huis in de Kalverstraat, van de Gasthuisstraat af geteld, en lager las men op den gevelsteen: *de Noordt Star.* Met *het Kompas* vereenigd hing *de Noordstar* uit aan een zeemanskroeg, met dit *nauticum:*

* Als 't kompas is verloren
Is de Noordstar uitverkoren.

---

1) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw te Rijp. Die uitnoodiging om wat te rusten heeft ook aan menige kroeg haar naam gegeven. Zie blz. 302.

2) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

3) p. 500.

Van *de Vyerige Colom* hebben wij reeds vroeger gesproken; ook van den Regenboog [1]). Deze laatste kwam mede in het heraldieke drietal voor. In de Geertesteeg te Utrecht leest men nog boven een poortje: *De inganck van de 3 regenbooge* 1657, denkelijk een voormalige ververij.

De Morgenstond komt veelvuldig op de bordjes van kroegen en kelders voor, die vroeg open zijn om den werkman zijn morgenslokje te verschaffen; even zoo *de Dageraad*, ja zelfs *de Vroege Dageraad*. Hij stond op het bord van een Doesburger geschilderd, met dit dichterlijk bijschrift:

> * Dit 's in *den Dageraet*, die ons nu komt verschijnen,
> En doet al 't nachtgezicht door hare glans verdwijnen.
> Ik wensch dat ik gezont die weêr zie ondergaan,
> Om morgen met den dag met haar weêr op te staan.

De Vier Winden zag men vooral uithangen aan hoekhuizen, die op alle winden stonden. Zij worden afgebeeld door vier gevleugelde koppen met bolle wangen, die, uit de vier hoeken van 't bord of den steen, een luchtstroom naar 't middelpunt blazen; zoodat het geheel den vorm van een Bourgondisch kruis heeft. Men vindt ze alom: te Haarlem op den hoek van de Groote-Houtstraat en 't Verwulft; te Amsterdam op een gevelsteen van 1608 aan 't End van de wereld; te Straatsburg op een uithangbord.

Eindelijk *de Donder* en *Bliksem*. Wij hebben er reeds een voorbeeld van ontmoet in het Derde hoofdstuk van het Vierde boek: *de lucht doet wondre* [2]). En een wijnkooper in de rue St. Jacques te Parijs had voor eenige jaren een uithangbord, waarop een lucht vol onweêrswolken geschilderd was, met de stad Tonnerre in 't verschiet, en daaronder: *Aux vignes de Tonnerre* [3]).

---

[1]) Zie Deel I, blz. 50 en Deel II, blz. 51.
[2]) Deel II, blz. 96.
[3]) De Potter, blz. 76.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VIERVOETIGE DIEREN.

Wellicht maakt deze of gene, als hij den titel van dit hoofdstuk leest, de aanmerking, dat wij, met onze »viervoetige dieren," geheel niet op de hoogte van de zoölogische wetenschap zijn; wij zouden aan zoo iemand wederkeerig toevoegen, dat hij niet op de hoogte is van ons onderwerp. Wij behandelen geen zoölogie, maar uithangteekens, en wij maken geen wetenschappelijke verdeeling, maar eene, die bij ons onderwerp past.

De dieren van alle soort zijn — reeds onze Eerste Afdeeling heeft het aangetoond — van ouds als uithangteekens verschenen, en wel talloos, wat door 't veelvuldig voorkomen van dieren- als familienamen bewezen wordt. De meeste afbeeldingen van dieren zijn oorspronkelijk aanduidingen van 't bedrijf dergenen, die ze uithingen; — andere voorstellingen, b. v. van een *blinden ezel* of een *dansend kalf*, een *ezel te paard*, enz., dankten hun oorsprong aan luim en spotzucht; terwijl de opgemerkte bijzonderheid, dat de Leeuw, de Wolf, de Vos, de Beer en de Haan de oudste en algemeenste zijn, het vermoeden opwekt, dat deze aan den beroemden dieren-epos, »Reineken de Vos," zijn ontleend.

En nu de diergaarde eens doorloopen, zonder ons, langer dan noodig is, bij elken viervoet op te houden.

Den Leeuw hebben wij reeds behandeld als heraldieke figuur, in welke hoedanigheid hij zich 't meeste vertoont. Natuurlijke leeuwen komen echter ook voor: wij hebben er eenige bladzijden vroeger een paar laten kijken, die wandelende waren voorgesteld. *De liggende Leeuw* treft men aan voor een tabakswinkel te Groningen.

De Tijger, aan Bacchus gewijd, kwam eigenaardig voor aan menige tapperij. Een andere tabakswinkel, mede te Groningen, prijkt met *den Bonten Tijger*. *Het Tijgervel* hangt bij bontwerkers uit.

De Beer kwam voor op uithangborden en gevelsteenen. *De Zwarte Beer* is een logement te Maastricht en *de Witte Beer* pronkt te Leeuwarden aan een winkel, *de Nieuwe Beer* te Rotterdam wijk 11 n°. 447 op een ge-

velsteen; en *de Roode Beer* hing voorheen te Utrecht bij een komenijhouder, die ongetwijfeld uit Engeland herkomstig was, als wij uit de taal opmaken, waarin het bijschrift was geschreven:

> Dit is in de Roô Beer,
> Hier verkoopt men kaarsen en smeer,
> En ook goeje gengebier (*gingebeer*, gemberbier,)
> En Bier-azijn of 't Wijn-azijn wier. (*were*, ware).
> Ja ook te zelfder stee,
> Verkoopt men klare meê.

De Klimmende Beer (niet in heraldischen zin, maar zeer natuurlijk afgebeeld) komt voor op een Haagschen gevelsteen in den zijmuur van het huis op den hoek van 't Spui en de Amsterdamsche-veerkaai. De steen is halfrond en moet weleer in een boog van een zestiende-eeuwschen gevel gestaan hebben.

Men kent de anekdote van den »Beer aan het touw," door Hermanus Asschenberg berijmd. Een winkelier wilde een beer op zijn uithangbord geschilderd hebben, die met een touw aan een paal gebonden lag. »'t Moet aan een ketting zijn," zei de schilder. — »Ik wil een touw," zei de winkelier. — »De beer vreet het touw door," zei de schilder. — »Die beer kan niet vreten," zei de winkelier. — De schilder moest toegeven; maar hij wilde toch gelijk hebben, en schilderde den paal en het touw met olieverf en den beer met waterverf. Bij de eerste onweersbui regende de beer weg. »Zie je nou wel!" zei de schilder:

> Het touw is losgerukt door dien verwoeden beer,
> Nu is hij naar de maan; gij ziet hem nimmer weêr.

De winkelier liet nu den beer aan een ketting schilderen en had met Nieuwjaar een dubbelen Beer aan den schilder te betalen.

't Beerennest vindt men bij Horsen in Gelderland.

Behalve bij de koekebakkers [1]) hangt *de Olifant* ook aan herbergen uit, b. v. te Soeterwoude en te Hoogeveen. Te Leiden was weleer een brouwerij *de Olifant* en in dienzelfden Olifant was in het laatst der vorige eeuw de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde gevestigd. Op den 17den Mei 1397 brandde heel Bergen op Zoom af, op twee huizen na, *de Olifant* en *de Draak*, waarop toen dit gedicht werd gemaakt:

> In het soetste van de Meye,
> Was tot Bergen groot geschreye,
> 't Verbrandde alle stocke en staecke,
> Behalve *den Olifant* en *den Draecke*.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 114.

Waar een tamme Olifant wordt voorgesteld, heeft hij een toren op zijn rug: zoo vertoont ons Delftshaven er een op een gevelsteen.

Aan een tabakswinkel op den Buitenkant tusschen de Bantammerstraat en de Kraansluis hing in de vorige eeuw *de Witte Oliphant* uit; op den rug van 't beest zat een moriaan, die rookte uit een pijp met een dopje! [1])

Minder dan de Olifant komt de Kameel voor; toch zien wij nog *d' Kameel* op een gevelsteen op den Fluweelenburgwal te Amsterdam, en hing, in de 16de eeuw, *de Gulde Kameel* in de Warmoesstraat uit.

Hoe de Aap van ouds voor tabakswinkels prijkte is reeds gezegd [2]). In de Anjeliersstraat had zulk een winkel, op 't uithangbord, aan de eene zijde een *Aap*, aan de andere een *Uil*, beiden met een pijp in den bek, en daaronder dit rijmpje:

> Sijt gij met weelde of wee belaân,
> Denk dat die beide als rook vergaan.

Op de deur van een tabakswinkel te Hoorn stond het *Aapje met de kraag* geschilderd, en dit vers daaronder, dat ook op de tabakszakjes stond:

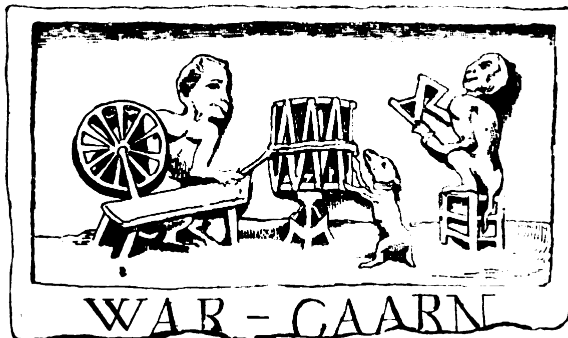
> Gij burgers en boeren, en wilt niet voorbijgaan,
> Want hier vint gij den oprechten welriekenden Nicoxiaan,
> Die alle flegmatieke humeuren doet opdroogen,
> Sij is goet voor een druipende neus en loopende oogen.
> Komt maar in, vrienden, hier hebje bagendevelt,
> Een pijp vooraf voor niet, en veel voor je gelt.
> Sij zelje deurwarmen van agteren en van voren,
> En kruipen door je neusgat en beide jou ooren.
> Hebje wat van doen, volg dit briefje maar, en vraag
> Na Joris Muishond, in *'t Aapje met de kraag.*

[1]) Uit de verzameling van den Heer Mr. W. B. S. Boeles, te Assen.

[2]) Zie Deel I, blz. 118.

Wie weet of 't niet van dien winkel was, dat de later zoo beroemde Aapjessnuif zijn oorsprong nam.

De Gouden Aap hangt nog aan twee logementen te Brugge uit. ***De Slijpende Aap*** hing in 't begin der 18de eeuw bij een slijper op den Haarlemmerdijk bij de Eenhoornssluis; dus zich zelven als een aap voor te stellen was een aardigheid, die al op middeleeuwsche zegels voorkomt.

Op de Lindengracht vindt men een zeventiende-eeuwschen gevelsteen met apen aan 't spinnewiel, waarvan wij de afbeelding hiernevens voegen. Nieuw was het denkbeeld echter niet; reeds in 1460 hing te Gent *Werregaren* uit, waar nog 't Werregaren-straatje naar heet. Te 's Gravenhage is een straat, die zeker ook naar een voormalig uithangbord *Apendans* heet; de voorstelling op dat bord zal wel zijn geweest als die in Cats »Sinne- en Minnebeelden", n°. XLII.

Ieder weet, hoe een Parijsche linnenkooper uit het begin dezer eeuw zich een vrij onbetamelijke woordspeling had veroorloofd, door een aap met manchetten en jabot op zijn uithangbord te schilderen, 't geen dan *singe en batiste* (Saint-Jean-Baptiste) verbeelden moest. Maar minder bekend — natuurlijk omdat het te Amsterdam en niet te Parijs voorviel, — is het gebeurde met een levenden aap, die bij een der talrijke kleêrmakers in de Langestraat [1]) tot uithangteeken diende. Het beest kreeg alle drie maanden een nieuw rokje en een nieuw broekje aan, zoodat het voor een levende modeplaat gold en ieders aandacht trok. Maar het kon zijn apennatuur niet afleggen en deed den buren vrij wat overlast, vooral een schoenlapper, die tegenover den snijer in een pothuis zat. Deze man toch vond dikwijls, als hij na 't schaft-uur in zijn atelier terugkeerde, al zijn oude schoenen en muilen, zijn lapjes leêr en pikdraden, enz., door elkaâr geworpen. 't Was de aap, die afgeneusd had, hoe Baas Pikdraad de hand door een open ruitje stak en zoo den grendel van de deur schoof en binnenging, en hij was slim genoeg om 't hem na te doen en dan in 't pothuis, bij afwezigheid van den lapper, den baas — of liever den beest — te spelen. »Wacht!" zei eindelijk Baas Pikdraad tot zich zelven, »ik zal je dat eens voor al afleeren en, toen het schaft-uur weêr naderde, nam hij zijn

[1]) Dat die straat vol lieden van dat vak was is reeds gezegd Deel I, blz. 246.

snijmes, sleep het op een steen, streek zich een keer of wat met het scherp langs den hals, lei het neêr en vertrok. — Bij zijn terugkomst vond hij den armen Sim, die ook deze *manoeuvre* had willen naäpen, doch de zaak te ernstig had opgevat, met afgesneden hals in het pothuis liggen.

In de 17de eeuw was de Amsterdamsche Civet beroemd, en vooral in Spanje zeer gezocht. Een gezelschap kooplieden te Amsterdam had octrooi van de Staten om Civet-katten te houden. Bij deze kooplieden hing *de Civet-kat* uit; maar ook een winkelier in parfumeriën pronkte er meê, met dit bijschrift:

Dit is *in de Civet-kat*, gelijk gij kunt aanschouwen,
Maar komt hier binnen, hier zijn parfuimen voor mannen en vrouwen.

Maar reeds in 1663 werd geklaagd over 't vervalschen van de Civet, waarvan, als gewóonlijk, de schuld geweten werd aan »die van de Joodse Natie." De Engelsche Civet begon de Amsterdamsche te verdringen, en in de 18de eeuw was die nering hier reeds geheel verdwenen. Toch zullen sommige lezers zich »'t Beestenspel" hier wel herinneren: »Zay komt »uit Leeg Indiën, waar die lekkere oteuren van taan komen; aber 't heeft »op ier nog keen efekt kehad, want zay schtinke infaam; ich krijg ter self »kopfschmers van als ik ter lang an ruik."

De gewone voorstelling van de Vos is: wegloopende met een witte gans in den bek. 't Meest wordt hij betiteld als *de Roô Vos;* een tabaksverkooper in de Nieuwstraat had echter *de Zwarte Vos* uithangen. Dat de Vos als geslachtnaam gansch niet zeldzaam is, is ongetwijfeld aan 't veelvuldig voorkomen van den Vos als uithangteeken te danken, Zoo heeft b. v. nog de tabaksverkooper Jan Vos te Assen een Vos uithangen [1]). Een levensgroot en mooi exemplaar van een Vos, die een haan verscheurt, staat voor den gevel van een onaanzienlijk huis in de Oude-zijds-armsteeg. *De Vliegende Vos* staat op gevelsteenen op 't Cingel en op den Blaauwburgwal; en *het Vosje* hangt op tal van plaatsen uit.

De Vossesteert was in 1468 een brouwerij te Leuven. *'t Vossennest* komt op de Veluwe bij Nijkerk voor.

Van *den Wolf* vermelden wij, dat hij in der tijd in de Warmoesstraat bij Vondels zwager Hans de Wolff uithing, en dat men *den Ouwen Wilden Wolf* nog in een gevelsteen in de Wolvenstraat vinden kan. *De Oude Wulf* hing in 1366 te Gent uit; *de Hongerige Wolf* placht vroeger in de oostelijke gewesten van ons land dikwijls aan boereherbergen uit te hangen en men vindt dien nog bij Wedde en bij Ommen.

't Wild Zwijn — een oud en edel wild — kwam zeldzamer als uithangteeken voor, dan men vermoeden zou; want 't liet zich vertegenwoordigen door zijn kop, waarover zoo aanstonds. Eerst moeten wij vertellen, hoe

---

1) Medegedeeld door den Heer Mr. W. B. S. Boeles, te Assen.

een tapper te Gouda 't beest had uithangen met een bril op den neus; dat dit een *persiflage* was op den pachter van den wijnaccijns, bleek uit het bijgevoegde rijm:

> • *In het Swarte gebrilde Swijn*,
> Verkoopt men alderhande wijn.
> 'k Zal 't Varken voor spion gebruiken,
> Die met zijn bril wel ziet na 't sluiken.

Het *Zwijnshoofd* komt nog tegenwoordig aan tal van logementen voor. Jacobus Scheltema [1]) wil, dat het afkomstig zijn zou van Hendrik van Brederode en wel uit den tijd van 1560—66, toen het uitgehangen werd als vereenigingsleus der misnoegden tegen Granvelle. Zijn verklaring is echter niet aannemelijk, want vooreerst dwaalt hij, door het Zwijnshoofd te vereenzelvigen met het Schild van Vianen, en dit laatste voor een uithangbord te houden, — 't was een koperen legpenning: — ten andere was het Zwijnshoofd, geplaatst boven twee kruislings liggende vlammende stokken, als devies der Brederoden veel ouder dan Hendrik, want Jonker Frans voerde het reeds met de spreuk: *ardent désir*, — en eindelijk was het als uithangteeken reeds lang en overal bekend. Wie heeft Shakspere [2]) gelezen en kent het *Zwijnshoofd* in Eastcheap niet, waar Prins Hendrik, Sir John Falstaff en hun makkers verkeerden? Uit echte stukken blijkt, dat dit *Zwijnshoofd* reeds tijdens de regeering van Richard II, in het laatst der 14de eeuw, bestond. — 't Zwijnshoofd is zoo oud als het jachtvermaak. Als de edeling met zijn stoet van 't vermoeiende najagen van herten en zwijnen terugkeerde, wat kon hem dan welkomer zijn dan een goede maaltijd, en welk geschikter en uitlokkender uithangbord kon de waard dan uithangen dan den Zwijnskop? En ook later, toen adeldom en wilde zwijnen reeds tot het verledene behoorden, bleef dat uithangbord toch zijn oude beteekenis behouden; want de Zwijnskop bleef in eere en zelfs

> De trouwe komparant van elk promotiefeest [3]).

En men vindt hem niet alleen aan herbergen uithangen, maar ook bij koks, als b. v. op de Leidschestraat.

Van gelijken oorsprong als de voorstelling van het Zwijn, doch oneindig talrijker en in grooter verscheidenheid is die van het Hert. Men vindt het in alle kleuren: maar voornamelijk het Witte, dat in Engeland, en het Roode, dat hier te lande het meest voorkomt. Het Witte Hert is doorgaans vercierd met een gouden halsketen, en de oorsprong dier figuur klimt tot de hoogste oudheid op. Aristoteles vertelt van zulk een hert, dat door Diomedes aan Diana was toegewijd, en duizend jaar later door

---

[1]) Zie Deel I, blz. 147.
[2]) *First en Second Part of Henry the Fifth.*
[3]) *Acad. Idyllen.* VIII.

Agathokles, koning van Siciliën, werd gedood [1]). Volgens Plinius was het Alexander de Groote, die een Wit Hert, dat hij gevangen had, met een gouden halsketen vercierde [2]). Overleveringen van dezen aard waren zeer geschikt om de verbeeldingskracht der middeleeuwsche schrijvers op te wekken. Zij stelden Julius Cezar in de plaats van Alexander en brachten de fabel over naar de westersche streken, ten gevolge waarvan thans onderscheiden landen op de eer bogen, het Witte Hert met den gouden halsband te hebben voortgebracht. Een zoodanig Hert was, naar men beweerde, in 't woud van Windsor gevangen, een ander op de meente van Rothwell Haigh in Yorkshire, een derde bij Senlis in Frankrijk, en een vierde bij Maagdeburg — welk laatste door Karlemanje zou gedood zijn. Volgens anderen weêr had deze keizer een Wit Hert in de wouden van Holstein gevangen en het, als van zelf spreekt, met een gouden halsband voorzien. Meer dan drie eeuwen later, in 1172, werd dat dier gedood door Hendrik den Leeuw, als men dit nog lezen kan in een Latijnsch opschrift aan den muur der hoofdkerk te Lubeck. Het Witte Hert met den Gouden Halsband was het geliefkoosd zinnebeeld van Richard II, Koning van Engeland. Toen hij in 1390 op Smithfield een prachtig tornooi gaf, ter gelegenheid, dat hij eenige Heeren (waaronder Willem van Oostervant, later Willem VI van Holland) tot Ridders van den Kouseband had geslagen, droegen allen, die van 's Konings huis waren, één livrei: hun rokken, wapens, schilden en paardedekken, waren geborduurd met witte herten, die gouden halsbanden droegen, waar gouden ketens bij nederhingen.

Het Groene Hert hing uit aan het buitenverblijf van zekeren Van Erpekom (of Erpecum) te Amsterdam, wiens weduwe en dochter Tanneken daar nog woonden in 1665, toen de dochter overleed. Op den begrafenispenning ziet men op de eene zijde Tanneken met een waaier in de hand op de buitenplaats wandelen, en op de keerzijde leest men een vers van Vondel, dat dus eindigt:

Uw vermaeck was 't Groene hart,
Nu ontbeert het u met smart [3]).

Wellicht zijn *de Vijf Groene Herten*, dat zoo vele pakhuizen zijn op de Brouwersgracht over de Willemsstraat, nog gebouwd door den vader van Tanneken en woonde hij ook in *'t Groene Hert*. 't Was in die dagen niet ongewoon, dat de koopman aan zijn buitenplaats en zijn pakhuizen 't zelfde uithangteeken gaf als aan zijn woning prijkte.

't Blaauwe Hert komt nog aan een houtzaagmolen bij Amsterdam voor. *'t Gekroonde Hert* was o. a. een brouwerij te Delft in de 17de ceuw.

---

1) *Histor.* Lib. IX, cap. VI. 2) *Histor. Nat.* Lib. VIII, cap II.
3) *Leven en Werken*, Deel X, blz. 186 en Deel XII blz. 257.

Maar aan herbergen zijn van ouds de d o r s t i g e en d r i n k e n d e Herten ontelbaar. Zie hier een paar rijmen, daarop betrekkelijk:

Te Enkhuizen voor een luifel: ***In 't Dorstig Hert:***

> Dit Hert dat smagt van dorst door 't jagen heen en weer,
> Maar ach! de mensch is koel en dorst niet na den Heer.

Te Leiden, op een uithangbord: ***In 't Drinkend Hert:***

> Gelijk een hert, van jagen moe, lust te drinken water rein,
> Alzo verkoopt men hier, tot versterking van de mage, toebak, bier en brandewijn.

't Vliegend Hert hangt nog uit aan 't voornaamste logement te Naarden; dat v l i e g e n was zeker een zinspeling op de snelheid der postpaarden, want vroeger was hier de paardeposterij gevestigd.

't Vluchtend Hert zagen wij geschilderd op een bordje aan den weg tusschen Hilversum en Laren; een Hert, door een hond vervolgd, en daaronder:

> Wie had dit ooit gedagt, dat ik als weeduvrou,
> Hier in dit vlugtend hart een borrel tappen zou?

En, om niet meer verscheidenheden te noemen, voegen wij hier nog slechts bij *het Oude Hert* van Dominé Vrolikhert (wiens vader gewoond had in *'t Vrolik Hert*, dat natuurlijk een speling was met de dubbele beteekenis van h a r t of h e r t). Wij zien het op een gevelsteen van 1624 te Vlissingen aan den hoek der Hellebaardiersstraat, en wij geven er hier de afbeelding van. Gezegde D*. Vrolikhert was de schrijver van den »Vlissingschen Kerkhemel," en de Vlissingsche predikanten hadden, blijkens de rekeningen hunner verteringen, hun aardschen hemel in die herberg. Had er een nieuwe Dominee gepreêkt, er was na de preêk een partijtje bij *Tanneken in 't Hart*. Die Tanneken — wie weet? misschien een grootmoeder der Amsterdamsche — was kasteleines in dat huis in de dagen van Leycester en het huis veel ouder dan de steen, die van een latere verbouwing dagteekent. 't Was in de 16de eeuw de voornaamste herberg van Vlissingen, en in 1580 werd daar zelfs, »door een gezworen exploiteur van den Hove, »de Stad en Heerlijkheit van Vlissingen geveylt en opgeroepen."

De *Hertekop* en de *Hertshoorn* hingen meermalen, zoo bij drogisten, als aan herbergen en brouwerijen uit.

De Wilde Ree zien wij nog op een gevelsteen op de Brouwersgracht bij de Keizersgracht.

De Antilope, hier te lande niet bekend, hing vroeger te Oxford uit aan een herberg, waar zekere Frank Hil kastelein was, die niet kon nalaten te gapen als hij 't een ander zag doen. Eens hadden de studenten hem al zijn eenden ontstolen en ging hij naar den Onder-kanselier om er over te klagen. Doch toen hij zijn aanklacht zou uitbrengen stond een der studenten achter den Onder-kanselier en deed een schrikkelijken mond open. Nu kon de arme Frank geen woord uitbrengen en deed niets dan gapen, zoo dat de man van 't gezag dacht, dat hij gek of dronken was en hem de deur liet uitzetten [1]).

De (of het) Haas behoort aan herbergen en bij koks te huis. Een dezer laatsten had er dit rijm bij:

Een haas loopt snel.
Gespekt en gebraden smaakt ze wel,
Daar weet niemant beter als ik van,
Want ik verdien er mijn geld an,
En ik heb er de slik van.

't Beest heeft dus drie geslachten: volgens de schoolmeesters M, volgens de jagers O, volgens de koks V. 't Is gelukkig niet alleen in de spelling, dat de eenparigheid ontbreekt.

De Koolhaas kwam vroeger meermalen voor, en meer dan een familje heeft er haar naam van; en *de Gouden Haas* is een logement te Elburg. *De Hazendans* hing nog voor een goede veertig jaar in de Hazenstraat

uit, mooi geschilderd als 't hierboven staat. 't Was een tegenhanger van den Haagschen Apendans en viel bijzonder in den smaak der Amsterdammers; immers men had er nog een op Oostenburg, op de onderdeur van een komenij geschilderd, en een anderen op den Kadijk, en nog hangt er een, oud en verweerd, in de Tweede-goudsbloemsdwarsstraat. Evenwel

1) *Hist. of Signb.* p. 110.

kent men dien ook elders, b. v. te Oud-Vroenhoven bij Maastricht. — Ook *de Hazenjacht* komt als uithangteeken voor.

't Diminutief ontbreekt ook hier niet, en *'t Haasje* is een van ouds vermaard logement aan het Damrak.

't Konijn kwam te Amsterdam op een luifel voor, met deze wijsgeerige toepassing:

> 't Konijn loopt in de duynen en leeft gelijk na wensch,
> Het kruipt voort in zijn holletje, verneemt het cenig mensch;
> Maar de menschen weten hedendaags meê wel holletjes te zoeken.
> Hier verkoopt men, tot ieders gerijf, alderhande geplamuurde doeken.

Zeldzamer dan 't Haas komt het Konijn alleen voor; maar daarentegen, voor de kroegen aan den duinkant, des te meer *Konijnsbergen*, waar men een duin — alias »een hoop zand" geschilderd ziet — met twee of drie graszooden of helmsprieten en een troep konijnen, deels zittende, deels uit hun holletje kijkende, er om heen. Ook bij de steden zag men vroeger wel een *Konijneberg* buiten de poort, als de kastelein er tot vermaak der bezoekers zoo'n bergje met konijnen in zijn tuin op nahield.

Een andere wroeter in de aarde is de Mol: deze placht zelfs dikwijls uit te hangen en komt nog vaak op gevelsteenen voor. Te Dordrecht in de Grootekerksbuurt zag men *de Mol* met dit rijm:

> Tot Godts lof, prijs, eer en faam,
> Heeft dit Huys naar den Mol sijn naam.
> Ouderdom wordt seer begeerd,
> Maar als hij komt is die onweerd.

Even als de Mol komt ook de Otter dikwijls voor als geslachtnaam en als uithangteeken. Te St. Gilles bij Dendermonde hangt aan een herberg *Den Otter* uit, en wel ten gevolge van het aandoenlijke voorval, dat wij verhalen gaan. Vóór honderd jaren was een Italiaan, Tornaco genaamd, kommandant van Dendermonde en onderscheidde zich door twee eigenschappen, 1°. dat hij zeer streng was, 2°. dat hij graag visch at, vooral bliek; — »een rare smaak!" zal men zeggen; maar de legende luidt zoo. 't Was hem daarom zeer lief, dat de vestinggracht vol bliek zat, en hij behield als kommandant het vischrecht in die gracht uitsluitend aan zich, ja benoemde zelfs een man om die visscherij te bewaken en te bedienen. Toch kreeg hij weinig bliek te smullen, want er was niet te vangen; de Otters kwamen 's nachts, zei zijn oppasser, en aten den visch op. Daar had Tornaco het zijne niet van; hij ging eens stilletjes een nachtronde doen en zag toen wie de Otter was, die den visch stal: — 't was de oppasser zelf. De kommandant barstte uit in een krachtigen Italiaanschen vloek, dien Satan beter verstaat dan Hollandsche vloeken en ook dadelijk vervulde, door den visscher in een Otter te veranderen. Deze merkte dat niet eens, maar nam, van schrik op 't zien van zijn kapitein, dadelijk de vlucht en holde op zijn vier pooten, naar St. Gilles, waar hij dood neêrviel,

juist voor de herberg, waar hij de gestolen visch verkocht had en waar sedert, ter herinnering van die gebeurtenis, *de Otter* uithangt.

De vischdief brengt ons van zelf tot nog lastiger dieven, de R o t t e n en M u i z e n. Van de eerstgenoemden had een Hollandsche boer er *drie* op zijn wagenkrat laten schilderen met deze toespraak, tot de recensenten gericht:

> Dese wagen heb ik doen maken,
> d' Een sal 't prijsen, d' ander laken,
> Maar die de wagen niet is naar sijn sin,
> Die blaast dese Rotten van agteren in.

Te Mendonck in Vlaanderen hangt aan een herberg *de Zwarte Ratte* uit. Op 't uithangbord ziet men een Rot geschilderd, aan een paal gebonden, die naar een ham springt zonder er bij te kunnen komen: en daaronder:

> De ratte zal de hesp niet meer opeten;
> Want zij ligt gebonden aen een keten.

Niet m e e r — de rot had het dus vroeger gedaan en moest daarom nu de straf van Tantalus lijden.

Te Eecke bij Gent, een waterrijk oord, staat ook een Rot op 't uithangbord, en vroeger las men daaronder: *In de Waterratte;* maar toen in 1829 en 1830 de Vlamingen petitiën indienden om de invoering van de Fransche taal te verkrijgen, begreep de waard die beweging te moeten volgen en schreef op zijn bord *o ra de lo.*

Dat bezorgde hem natuurlijk ontzettend veel Fransche klanten!

't Was zeker vrij dwaas; maar waarom Hollanders *rat* schrijven, anders dan om op *kat* te rijmen (als Van Alphen in zijn kindergedichtjes), is ons een raadsel. Wie heeft ooit tot zijn meisje gezeid: »je bint een lief r a t j e.'

De **Muis** verscheen eenvoudig als *de Muys* of *'t Muysken;* maar ook *in den val* (gevelsteen in de Spuistraat bij de Molsteeg), en *in den Wijngaard* (gevelsteen op den Achterburgwal bij de Kreupelsteeg).

Te Vynckt in Vlaanderen vindt men: *in het Muyzenhol;* maar gewoner is: *de Muizenvreugd,* — de muizen dansende rondom een val, waarin de kat gevangen is, en Vondel zinspeelt er op in zijn »Roskam":

Maer nu is 't Muysevreughd, de kat sit in de val.

't Uithangbord komt nog aan menige tapperij voor, te Alkmaar in de Heerenstraat, en te Amsterdam in de St. Luciënsteeg als op de voorgaande bladzijde.

De Gouden Muizenval komt te Utrecht voor.... in Langendijks »Wederzijdsch Huwlijksbedrog", en mocht ook wel weder eens op een zijscherm van den schouwburg te zien komen.

En nu onze last- en huisdieren, en, in de eerste plaats, de **Paarden**. Die vinden wij vooreerst aan herbergen, wat vooral natuurlijk was in een tijd, toen men meest te paard reisde; voorts bij stalhouders, hoefsmids en paardekoopers, en eindelijk bij partikulieren, die om deze of gene reden een paard uithingen. Men vindt ze in alle kleuren, ook vergulde — alleen groene niet. Klaas van den Bosch, die in 1535 uit Amsterdam vluchtte om de Herdooperij, woonde *in 't Roo Paert* — wat echter ook een »affuit" kan geweest zijn.

Een hoefsmid te Schagen had *het Witte Paard* op zijn luifel en daaronder:

In 't Witte Paard worden de paarden haar hoeven met ijser beslagen,
Dat men de menschen dat meê kon doen, zij hoefden dan geen schoenen te dragen.

In een stad in Warwickshire in Engeland, waar vier goede herbergen waren, zette een snaak er een vijfde bij op, waar hij *'t Witte Paard* uithing, met dit rijm:

Het Witte Paard maakt reeds *den Beer* beducht,
Het jaagt aldra *den Engel* op de vlucht,
't Zal spoedig ook *het Schip* doen zinken,
En *de drie Roemers* ledig drinken.

De profetie werd vervuld; geen der vier kon het tegen hem uithouden, en hij werd, zegt de overlevering, de stamvader van een rijke familje.

Te St. Polten, in Oostenrijk, vond men, lang geleden — het jaartal staat niet aangeteekend — achter de kerk, een herberg *het Zwarte Paard,* van welke het spreekwoord »de Waarheid vindt geen herberg" in de wereld is gekomen. De kastelein had een langen neus en kromme beenen, zijn vrouw maar één oog, dat nog wel scheel zag, en de Schout van St. Polten, die alle avonden zijn kan wijn in 't Zwarte Paard kwam drinken, was een klein ventje met een grooten bochel. Nu gebeurde 't, dat op een

dorp, dat eenige uren verder gelegen was, een echtpaar, welgestelde landlieden, hun zoon Heintje hadden uitgezonden om op zijn ambacht te reizen. Behalve een stok, een pak kleêren en een goedgevulde beurs, hadden zij hem, als van zelf spreekt, een honderd zedelessen medegegeven. »Wacht u vooral," had vader gezegd, »voor het liegen; spreek altijd de waarheid, zoo komje 't best door de wereld." En Heintje had beloofd, die vermaning getrouw steeds te volgen.

Zijn weg leidde hem over St. Polten, en daar besloot hij zijn eerste nachtverblijf te houden. Hij vraagt naar een goede herberg en men wijst hem naar 't Zwarte Paard. De waardin stond juist voor de deur toen hij aankwam, en dat gaf hem aanleiding al dadelijk een bewijs te geven, hoe hij 't vaderlijke voorschrift ter harte nam. »Goeden avond, mijn scheele eenoogige Vrouw Waardinne," begon hij met een vriendelijken groet; maar de Vrouw Waardinne nam 't niet vriendelijk op, stoof in huis en riep haar man. Toen Heintje dezen zag, riep hij op nieuw: »Goeden avond, Heer Waard met je langen neus en je kromme beenen!" Woedend liep de Waard terug en haalde den Schout, die bij zijn kan zat. De kleine bultenaar kwam met een grimmig gelaat op Heintje af, die nog altijd op stoep stond, en dreigde hem te slaan. »Ach, lief leelijk bocheltje!" riep Heintje, die alleen 's mans uiterlijke zag, zonder zijn qualiteit te kennen, »sla me toch niet;" maar nu regende 't knuppelolie op zijn rug, waarna hij door den diender naar den toren gebracht, daar de trap afgesmeten en in een keldergat opgesloten werd. Toen hij den volgenden morgen weêr uit zijn kerker verlost en met een paar schoppen tot afscheid het dorp uitgejaagd was, had hij ook heilig voorgenomen, nimmer meer de waarheid te spreken en luide verkondigde hij overal, »hoe die geen herberg vindt."

't Blaauwe Paard hing voorheen te Rotterdam bij een stalhouder uit, met dit rijm:

In 't Blaauwe paart
Zeer wijt vermaart
Zoo ieder mag aanschouwen.
Hier huurt men paarden, chesen en carossen, goedertieren van aard,
Daar ieder op kan rijden en wezen niet vervaard,
't Zij Burgers, Heeren of Juffrouwen.

Maar niet alleen bij dien Rotterdammer, die zulke goedertieren karossen te huur had, ook te Amsterdam hing *'t Blaauwe Paard* uit; wij lazen 't nog voor een kroeg in de Willemsstraat, en dit, zoowel als 't oude, hooge huis, dat er tegenover staat — een opeenstapeling van verdiepingen, wat in 't Amsterdamsch een fort heette — herinnerde ons de dagen van voorheen, toen 't Oude France padt nog in volle tier en 't Blaauwe Paard een berucht huis was; toen de achtkante boer (als de sage meldt) over de

Goudsbloemsgracht sprong, en de dienaars van den Schout, die hem op de hielen waren, maar geen lust hadden om hem na te springen, uitlachte.

Bruine en Bonte Paarden vindt men 't meest. Te Haarlem op de Botermarkt staat nog een paard gebeiteld op een gevelsteen, met het onderschrift: *in het Bruine Peerd;* terwijl op een strook gelen steen over de geheele breedte van het huis dit rijm gebeiteld staat:

Ik wou dat ik een peerd kon gekrijgen, dat yder prees, en van verachten mocht swijgen [1]).

Voorts vindt men aan logementen: *de Koppelpaarden*, *het Postpaard;* te Amsterdam in de Kerkstraat op een gevelsteen *het Hantpaart*, een man, die een paard bij den toom leidt; te Groningen: *het Tijgerpaard*, *het Oude Tijgerpaard* en *het Getijgerde Paard* — alle drie logementen. *De Schimmel* hing van ouds op meer dan eene plaats uit en heeft zijn naam aan meer dan een familie gegeven.

't Zieke Paard hangt tusschen Haps en Rykevoort in Noordbrabant aan den Nieuwen Hapschendyk uit. Ongetwijfeld woonde daar vroeger een waard, die tevens hoefsmid en veearts was, en wie weet hoe vele boeren, zelfs van verre plaatsen, naar hem toekwamen om hun zieke paarden door hem te laten genezen.

't Vergulde Paertshooft hing in de 16de eeuw bij een goudsmid uit, in de Molensteeg te Amsterdam; en nog is *de Paardekop* (in Engeland een geheel Paard) opgetuigd, een zadelmakers-uithangteeken. Tot een geheel ander einde dient de paardekop, die nog op sommige plaatsen door bijgeloovige boeren boven de staldeur wordt gehangen — te weten om de nachtmerrie af te weren; — een gebruik welks oorsprong tot de dagen van den Wodansdienst opklimt.

Bij Franeker vindt men *de Drie Paardestaarten*: — of daar ooit een »Bassa van 3 paardestaarten" gelogeerd heeft is ons niet gebleken.

Den Ezel vonden wij niet dan met adjektieven: *den Gulden Ezel* te Dordrecht aan de Lommerdsbrug; *den Blenden Esele* reeds in 1451 te Gent; te Amsterdam *den Blinden Ezel* voor 300 jaren aan een zeepziederij op het Water (welk beestje er nog tot 1865 op een gevelsteen pronkte, terwijl men den naam nog op een gangdeur daarnaast leest); te Antwerpen voorheen bij de »Cordewagenkrudersbrugge" en nog te Vlissingen in de Kortenoordstraat [2]).

De Gelaarsde Ezel — oorspronkelijk een schoenmakers-uithangbord — hing ook aan winkels uit; als te Leiden, met:

In den gelaarsden Ezel seer kloek,
Verkoopt men toebak, brandewijn en knapkoek.

Den Ezel te peerde hing te Antwerpen op 't Vingerlinck uit [3]). *Den*

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Majoor der cavallerie H. del Campo gen. Camp.
[2]) *Navorscher* 1867, blz. 127. [3]) *Antwerpen*, blz. 260.

Ezel op den rechterstoel »met veel dieren rontom hem" kwam op het krat van een boerewagen voor, met dit vers:

> Den Ezel is hier op den regterstoel gezeten,
> Hij heeft een groot gehoor, behoort ook veel te weten.
> De dieren rontom hem ontzien het lompe beest,
> Omdat een iedereen zijn grove stemme vreest.

Les beaux esprits se rencontrent. Vondel laat Willebord vertellen, hoe de Reus

> Egmond met zijn klock en grove stem vervaerde.

Misschien ook had hij de poëzy van den boer, of had de boer, toen hij zijn schout dus persifleerde, Vondels »Gijsbreght" gelezen.

L'âne rayé (een zebra of onager) hing in de 17de eeuw te Parijs uit, bij Pierre Costar.

En nu de Runderen. Hoewel de Stier of Bul hier niet minder dan in Engeland een hoofdpersonaadje voor de veehouders is, komt hij hier als uithangteeken nergens, daar schier overal voor; en omgekeerd vindt men daar zelden een Os.

Hier was de Os of het Osje in de eerste plaats een slagers-uithangteeken, maar kwam ook, soms *Gekroond*, aan verscheiden brouwerijen voor. *De Bonte Os* op den Nieuwe-zijds-achterburgwal was in 1656 een R. K. kerk.

Wij vonden op een uithangbord het navolgende adres vermeld:

> Dit is *in den Bonten Os*,
> De oudste zoon van Maarten Pos.

En op een ander een toepassing, die de bewoner, een Hagenaar, op zich zelven maakte; doch die ons niet veel licht geeft:

> *Den Os* weyd daar het groen is,
> Den Man woond daar hij van doen is.

Aan een herberg tusschen Haarlem en Leiden las men deze omschrijving eener kompagnieschap.

> Hier *in den Os* wonen twee waarden, dat 's een zwier,
> De een verkoopt den wijn, d'ander borrel en bier.

Den Weelderigen Os vond men aan den Schevelingschen weg, en daaronder:

> Den Os in 't velt seer lustig leeft,
> En na zijn dood ons voedsel geeft.

De Gouden Os was in de 17de eeuw een groot huis te Dordrecht, dat vrouwe Katharine van Beverwijk toebehoorde [1]).

[1]) BALEN, blz. 70.

De Gelaarsde Os hing bij een schoenmaker uit, met deze opheldering:

* Den os geeft den schoenmaker 't leêr, daar hij schoenen van maakt om te verslijten,
Ik heb den os weêr met leêr tot dank gelaarst en gespoort doen conterfijten.

Op gevelsteenen vindt men nog dikwijls *den Gilde Os* [1]), en te Amsterdam op de Noordermarkt aan den hoek der Prinsengracht *de Deensche Os* (een zeer dikke). Ook *de Leggende* (sic) *Os* komt meermalen voor.

Dat *de Ossekop* bij leêrkoopers hangt hebben wij reeds gezegd; nu geven wij het rijmpje, dat bij een hunner voorkwam:

* Ik draag hoornen, dat iedereen 't ziet,
Maar menig dragen hoornen en weten 't niet.

Een slagersmof, aan wien men gezegd had, dat kop in 't Hollandsch niet fatsoenlijk luidde, vroeg aan een juffrouw, die vleesch noodig had: »blieft de madam kedient fan 'n Ossenkesicht?" Ook de koekbakker, die vóór een paar eeuwen de Utrechtsche theerandjes uitvond, had waarschijnlijk hetzelfde vernomen, en daarom luidde zijn uithangbord *het Ossenhoofd.* Ieder kent de voornoemde theerandjes en 't papier met roode figuren en letters, waar ze in gewikkeld worden. Op 't papier van 's mans opvolgers zagen wij den Ossekop tusschen de letters G en V R; boven aan den naam »W. Hopman", en lager, de 12 roode vierkantjes, die theerandjes verbeelden. Voorts de vermelding, dat de drie koekebakkers »Willem Hopman, Gerrit van Rijn en Willem Arnoldus van Rijn" woonden in de Schoutensteeg *in het Ossenhoofd* te Utrecht. En eindelijk dit alles opgeluisterd met dit gedicht:

Neemt ze voor de vermaarde soorten niet aan,
Of daar moet een merk van 't Ossenhoofd bij gaan,
Daarom hebt geen abuis,
Om te komen van de Neu aan de linkerhand het eerste huis [2]).

De *Ossehuid* hing soms bij een schoenmaker uit met een gekroonde elst er boven; men vindt er nog een voorbeeld van op een gevelsteen in de St. Annenstraat. En bij een vervaardiger van dobbelsteenen en andere beenen voorwerpen las men:

* *In de Gekroonde Ossebeenen*,
Verkoopt men tabaksdoozen en dobbelsteenen.

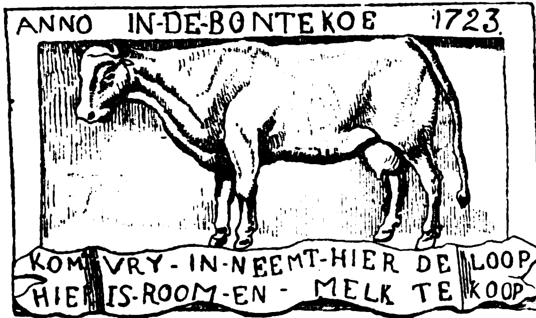
Koeien komen talloos voor: roode, witte en bonte. Van de laatste hebben zelfs beroemde mannen hun naam ontleend.

---

[1]) Zie J. TER GOUW, *de Gilden*, blz. 18, 19.

[2]) Medegedeeld door den Heer Mr. W. B. S. Boeles, te Assen.

Van een Rotterdamsche *Bonte Koe* ,aan den Goudschen weg n°. 767 geven wij hier de afbeelding.

De *Bonte Koe* vindt men nog ontelbare malen, op een houten bordje geschilderd, bij melkslijters uithangen.

Voor een gangetje in de Jordaan las men onder de afbeelding van een koe:

> Koeytje, bewaar je hoofje wel; de slagers komen aan,
> Hier achter in dit slopje verkoopt men Melk en Zaan.

En een Saardammer houtkooper, die in zijn houttuin zijn melkkoe hoopte te vinden, hing ook dat beest uit, met een mooi rijm:

> Dees Houttuin hoort Jan Ysbrants toe,
> Sijn toenaam is *de Mellekkoe*,
> Puik van branthout, sparren en planken,
> Die van mij koopt zal 't hem bedanken.

De *Vette Koe* vinden wij bij Zuidhorn in Groningen.

Een zonderlinge adreskaart op een uithangbord is de volgende:

> *In de Zwarte Koe met den Witten Staart*,
> Woont Pieter Vuilbaart.

Maar zulke zonderlingheden werden opzettelijk uitgevonden om de aandacht te trekken, wat toch het hoofddoel der uithangborden was: — even als men nu in de courant, advertentiën het onderst boven laat drukken.

De *Gelaarsde Koe* hing te Amsterdam in de Warmoesstraat uit, met:

> Zie deze koe heeft laarzen aan,
> Was 't nog een bul dan kon het gaan.

Vergulde Koeien vonden we alleen op een boerewagen in Noordholland; maar de boer begreep zelf, dat het zoo niet behoorde; want hij schreef er onder:

> Ziet eens achter dezen wagen,
> Twee koeijen in het goud beslagen;
> Maar als men alles wel beziet,
> Verdient de koe dat goud toch niet.
> Want zie, dat is ook alles mis,
> Omdat het niet natuurlijk is [1]).

---

[1]) Medegedeeld door den Heer J. Blaauw.

't Kalfje aan den Amstel is alom bekend, en heeft aan 't Kleine Loopveld den naam van Kalfjeslaan gegeven.

Op de Achtergracht tegenover de Veemarkt is onlangs weêr een nieuw *Kalfje* gekomen, met het opschrift:

In het Kalfje
Verkoopt men een heel en een halfje,
Koud en warm,
Voor rijk en arm,
Voor groot en klijn,
Wie er maar van gediend wil zijn.

Een levensgroot *Kalf* vindt men in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg op een gevelsteen: Gildekalven vindt men ook nog hier en daar, natuurlijk achtergelaten door slagers, die er gewoond hebben.

Te Amsterdam had een slager zich zelven op zijn uithangbord laten schilderen, staande met een glas wijn in de hand, tusschen twee Kalfjes, en daaronder — wat voor die beestjes, zoo ze 't begrepen hadden, heel tergend zou zijn geweest:

Zijt verblijt,
So lang g' er sijt [1]).

Het Kalf komt bont, verguld, vliegend of dansend voor, doch in 't laatste geval moeten zij met hun tweeën zijn. — *Het Vlygende Kalf* (van 1633) kan men in de Spuistraat bij de Lijnbaanssteeg vinden. — *De Kalverdans* hing uit bij T. Reeskamp, op de Oudegracht bij de Jacobibrug te Utrecht — een konkurrent van de straks genoemde theerandjes-bakkers. Zijn dansende kalveren waren even rood als 't Ossehoofd en zijn rijm niet minder mooi:

De *Kalverdans* van ouds genoemd,
In 't lekker bakken zeer geroemd,
Verkoopt Theerandjes zoo 't behoort
En van het allerbeste soort,
Bij Reeskamp is de voorraad klaar,
Dus, vrienden, koopt en eet ze maar.

Het Schaap komt, volgens de Engelschen, nimmer als uithangteeken voor; wel hier te lande. In 1656 was *'t Schaap* een R. K. kerk in de Uilenburgerstraat en er prijkt nog een mooi exemplaar van op den hoek

[1]) *Hist. of Signb.* p. 187.

der Prinsengracht en Spiegelgracht. Ook te Leeuwarden had men er een aan een tabakswinkel in de Peperstraat, met deze regels:

Schaapjen goet,
Staat hier ten toon;
Geeft u in overvloet,
Goe Tabak en Pijpen schoon,
Oranje-appels en Limoenen excellent,
In de Peperstraat is 't *Schaap* bekent.

't Blaauwe Schaap — wellicht een zinspeling op de blaauwe sajet — hing vroeger op verscheiden plaatsen uit, o. a. te Amsterdam bij 't Leidsche-kerkhof, met dit zonderlinge rijm:

't Schaap staat op zijn klaauwen,
Als 't wel groent dan zal 't wel blaauwen.

't Bevers-Schaap was in de 17[de] eeuw een aanzienlijk huis te Dordrecht en aldus genoemd naar de Beverens, aan wie 't behoorde [1]).

Geestig was de voorstelling, die in onze jeugd in de Sparenwouder-straat te Haarlem te zien was op een uithangbord. Aan de eene zijde, *Schapen* in de wei en daaronder:

Dees Schaapjes loopen in de wei;
Maar ze weten niets van de andere zij.

Aan de andere zijde, *Schapen* die geslacht werden, en daaronder:

Dees Schapen hebben veel verdriet;
Maar dat weten die andere Schaapjes niet.

Achter op een voermanswagen vond men mede een voorstelling van grazende schapen, zonder tragisch element, maar met een materialisme, dat zelfs onzen dagen eer zou aandoen:

Deze Schapen loopen in het groen.
Deze voerman rijt daar hij heeft te doen.
Al hadje Salomons wijsheit en Samsons kracht,
Hebje geen gelt, je word niet geagt.

De Ram komt zelden voor. De schilder Jan van der Eem woonde in 1705 in de Vijzelstraat, »daer *de Rammekens* uythangen," en *het Ramshoofd* vond men in de Wiegstraat te Antwerpen.

Meer dan vader en moeder te zamen komt *het Lam* voor. Eene der brouwerijen van dien naam, op 't Cingel over den Garnalendoelen, heeft haar naam aan een Doopsgezinde kerk gegeven.

't Werd somtijds eenvoudig als een schaap voorgesteld; maar meestal

---

[1]) Balen, blz. 72.

als een *Agnus Dei*, dat het ook eigentlijk was. Onder Zuilen aan den straatweg vindt men *het Gekroonde Lam*, en in 1646 hing bij den boekverkooper Gerrit Jansz. in de Anjeliersstraat, *het Overijselsche Lam* uit. — Ook Lammetjes had en heeft men nog bij menigte als uithangteekens van sajet- en garenwinkels, en men kent de Lammertjeszalf [1]) en Lammersche kruiden. — Bij een Rotterdamschen bleeker hing, met toespeling op zijn groen bleekveld, het *Lammetje groen* uit.

In 't Lammetje groen,
Wilt u wat spoên,
Om te bleeken koen;
Want ik heb gelt van doen.

Van zulk een uithangteeken ontleende vermoedelijk ook de Lamgroensbuurt te 's Gravenhage haren naam.

De Bok hing te Amsterdam aan verscheidene looierijen uit: *de Bok*, *de Swarte Bok*, *de Bonte Bok*, enz. Ook op gevelsteenen van burgerwoningen leest men meermalen *d' Bock*.

Sedert men het Bokbier heeft, en een Bokhalle in de Plantaadje, hangt aan deze laatste *de Bok* uit, die springend is voorgesteld, met de voorpooten een schild vasthoudende, dat met een bierkan beladen is.

Op den Zeedijk hangt een uithangbord, waarop een Bok geschilderd is, die aan een biervat ruikt, en daaronder: *Bok-ale*.

In de Streek (tusschen Hoorn en Enkhuizen) hing *de Bok* uit aan een mosterthuis:

Hier in de Bok kan men de beste mostert malen,
Men zal ze u brengen, die 't te var is om te halen.

Een Leidenaar, die een *Bok* had uithangen, verwisselde dien tegen een *Blaauwen Hoorn* en koos dit motto:

Geruckt is wech de Bock,
Wilt u daaraan niet stooren,
Ik wacht mijn eeuwig g'lok
En heil in den *Blaauw Horen*.

Welk verband die man zag tusschen zijn eeuwig geluk en zijn uithangbord is ons niet duidelijk. Doch wij willen nog een paar andere bokkerijmen mededeelen, die tevens als raadseltjes kunnen dienen. 't Eerste stond voor een houtkoopers-luifel aan de Zaan:

Met *bokken* wint de timmerman zijn broot,
In Noorwegen slaan ze de *bokken* om de vellen doot,
Te Enkhuizen verkoopt men de *bokken* vrij wat duur,
En als men ze hier om niet geeft kijken de menschen nog zuur.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 172.

Dit rijm was intusschen niet dan een variante op een oorspronkelijk »quickje" van Roemer Visscher, 't welk de houtkooper op zijn beroep had toegepast door er den timmerman en Noorwegen in te brengen. De echte lezing, zoo als zij voorkomt in de »Brabbelinghe" van gezegden schrijver [1]), luidt aldus:

De Thuyn-man wint met moeyelyck Bocken sijn broodt,
Om 't vel te verkoopen slaet de Boer de Bocken doot,
De geroockte Bocken (*bokking*) verkoopen die van Enckhuysen door:
En als Mieuwes een Bocken (*stomp*) om niet krijght, soo siet hy suer.

Opmerkelijk is 't, dat men bij Engelberts Gerrits alweêr een andere lezing van dit bokkenrijm vindt [2]). Dit bewijst zijn populariteit; want even als het oudtijds ging met de sagen en legenden, die in den mond des volks onophoudelijk veranderden, zoo ging 't ook met versjes en liedjes.

Aan een looierij op de Looiersgracht te Amsterdam had men *de Twee Stootende Bokken*, en daaronder:

Weinige Bokken willen met Bokken Bokken gerijven,
Maar of Bokken Bokken stooten zoo zullen Bokken Bokken blijven.

De Geit vindt men op een bordje waar geitemelk verkocht wordt; ze komt anders bij ons weinig voor. In Antwerpen vond men vroeger *de Gouden Geyte*, *de Blauw Geyte* [3]). Horace Walpole had te Parijs een dansende Geit, (*la Chèvre qui danse*) gezien en nog ziet men een gewapende geit (*Goat in armour*) te Bristol, en op den Fulham Road onder Londen, *een Gelaarsde Geit*, (*Goat in boots*). Het huis, waar deze laatste voorkwam, heette in 1663 alleen *de Geit* en men heeft gevraagd, wie dat dier de laarzen had aangetrokken. Een vernuftig schrijver, onlangs overleden [4]) gaf er een Hollander de schuld van, die een Merkuur had uitgehangen met het onderschrift: *der Goden bode*, waarvan de Engelschen *the Goat in boots* hadden gefabriceerd. 't Is aardig gevonden en wij kunnen ons alleen verwonderen, dat Engelschen 't nog hebben willen weêrleggen. De Geit heeft haar laarzen gekregen even als de Koe, de Ezel en de Kat die gekregen hebben.

't Varken hangt natuurlijk bij spekslagers uit. Bij een Amsterdamschen las men:

---

[1]) Het Seste Schock n°. 49. [2]) *Schoonh. uit de Nederl. Dichters*, Deel I, blz. 5.
[3]) *Antw.*, blz. 107. [4]) T. C. CROOKER, *A Walk from London to Fulham*, 1860.

' Mijn voorhuis is vol spek,
En 't *Varken* voor de deur.
Menig Jonker is een gek;
Menig Varken een sinjeur.

Bij een Zeeuwschen spekslager:

' Zo lang het Varken is op stal,
Zo baat het Varken niet metal,
Maar als 't gekeelt is heeft men spek,
En zo zal 't gaan met ieder vrek.

Bij een ander, die, om uit te drukken dat hij gezonde Varkens slachtte, een Varken had laten uitschilderen, dat door de zon beschenen werd:

' Dit Varken is *gezont* en 't schijnt het wil wel eten;
God zal in eeuwigheit de zijne niet vergeten.

De laatste (hier of daar gestolen) regel slaat ook net als een tang op dat *Varken*.

't Geleerde Varken kwam vooral zeer dikwijls voor, doorgaans eenvoudig een geslacht Varken, dat aan de leêr hing; maar somtijds ook met een toespeling, die van ouds den klercken (wat juist rijmde op vęrcken) gold: een Varken, met de achterpooten op een leêr staande, en met de voorpooten een boek vasthoudende; — op die wijzę heeft het langen tijd uitgehangen in de Koningsstraat te Amsterdam.

Andere spekslagers hadden *'t Varken sonder hooft;* men vindt er nog voorbeelden van op een geschilderd bord op den Haarlemmerdijk en op twee gevelsteenen in de Zanddwarsstraat.

De *Drie Zwarte Varkens* hangen nog uit bij een spekslager in de Oudebrugssteeg.

Maar ook bij anderen dan bij spekslagers hingen Varkens uit: zoo o. a. bij een Walschen schilder, — waarom, wist hij zelf niet; maar hij toonde zijn kunst door het te vergulden en hij schreef er onder:

' Hier woon Jean Conée,
Een schildre rare, ziet,
Hij schildre dat hem jou gebiet.
Et sy Oven, Tuinen en Kerken,
Ba! dit is in *de Vergulden Verken*.

Het Vliegende Varken hing in 't laatst der 16de eeuw bij een Regent van 't Burgerweeshuis uit, en nog in deze eeuw aan een kroeg op den hoek der Weteringstraat en Baangracht.

Bij Breda woonde een herbergier, wiens vrouw scheel keek, en die drie Varkens op zijn bord had laten schilderen met deze uitnoodiging:

' In *de Drie scheele Varkens*, wie duyvel sou 't versinnen!
Wie 't Vierde wil zien, die komt maar binnen.

Een andere waard, te Dordrecht in den Augustijnenkamp, had een zeer dikke vrouw, en vertoonde nu twee vette Varkens op zijn bord, met:

In de drie vette varkens, zonder zinnen,
Twee hier buiten, en een hier binnen [1]).

Wie van de twee waarden het plagiaat begaan had kunnen wij niet uitmaken.

In vele Fransche steden vindt men de *Spinnende Zeug* (*la Truie qui file*). De Legende schrijft den oorsprong dezer vreemde voorstelling toe aan 't gebeurde met zekere jonkvrouw, die, toen haar eer in gevaar was, de kuische heldinnen van Ovidius navolgde en bad om in een zeug veranderd te worden: alleen dezen wensch er bijvoegende, dat zij haar spinnewiel behouden mocht.

Het Varken komt, in Engeland, even als de Geit, gewapend (*in armour*) voor en de benaming wordt er door 't gemeen op de scherpschutterij toegepast.

Ook de enkele pooten van 't beest hingen bij een spekslager uit, met dit zonderling bijschrift:

Maria ging Jozef begroeten.
Dit is *in de Gekroonde Varkensvoeten.*

Misschien heette de spekslager Jozef en zijn vrouw Maria.

In Overijsel vindt men zelfs den Staart van 't Varken en ook zijn Hok. Te IJselmuiden, ter weêrszijden van den straatweg naar Zwol, liggen drie hofsteden in een driehoek, *Zwijnsstaart*, *Zwijnshok* en *Zwijnsleger!*

»De Hond", zegt Pater Abraham van S[t]. Klara, »is onder de schepselen Gods niet het minst", en als de trouwste medgezel van den mensch was hij dan ook zijn plaats onder de uithangteekens wel waardig. Wij vinden hem zonder en met bijvoegsel, zwart, wit en bont, doch zelden of nooit verguld.

De Wackere Hondt hing uit in de Kalverstraat bij Jacobus Hondius, die er naar heette. Bij dezen verscheen in 1611 »Pontanus *Rerum et urbis Amstelodamensium historia* Sub cane vigilanti" en in 1614 de Nederduitsche vertaling van dat werck »in de Calverstraet *in den Wackeren Hont.*" Zijn opvolger Hendrik Hondius woonde in 1633 op den Dam en gaf in dat jaar den Atlas van Mercator uit »*in den Waecksamen Hondt.*" Toen kon men dat vigilante dier tusschen de Beurs en de Kromelleboogsteeg

[1]) Medegedeeld door den Heer Smits van Nieuwerkerk.

zien zitten met den globe en sfeer voor zich, op een vrij groot uitsteeksel voor 't midden van den gevel, waarop te lezen stond: *de Wackere Hondt;* en boven op den top van 't huis was een sfeer geplaatst tusschen twee zittende Honden. In 't laatst dier eeuw woonde er onze vriend Jeroen Jeroense, en nog tegenwoordig staat aan 'tzelfde huis *de Wackere Hondt* op een gevelsteen, doch nu zonder globe of sfeer.

De dorstige Hond hing in de 17[de] eeuw aan een tabakskroeg uit, met dit rijm:

' In den dorstigen Hond
Verkoopt men Toebak bij 't loot of 't pont,
Die 't wel gebruikt, dien is 't gegont.

Een Haagsche tijdgenoot van dezen had op zijn bord een hond, die beentjes kluifde, laten schilderen, en deze erotische toepassing er bijgevoegd:

' Die kluift het been
Moet zijn alleen.
De hond en wil geen makker lijen.
Zoo ook de minnaar die gaat vrijen.

Te Battlebridge in Engeland had men in 1668 *de Dansende Honden* op een uithangbord; en Rouaan had weleer een *Lachenden Hond* (*Le Chien qui rit*). Jammer, dat daar geen fotografie meer van te krijgen was; maar 't beest is lang verdwenen, en zelfs de straat die naar hem heette is ook al vernoemd en heet thans Du Guay Trouin.

Van den Hond in de Pot is reeds gesproken [1]), maar in Engeland kent men ook *den Hond in 't Wambuis*, die reeds voor eeuwen uithing en 't nog hier en daar doet. Dr. Johnson bewees aan dat uithangbord zelfs de eer, er een *metaphora* aan te ontleenen: sprekende van een opgewarmde grap, zeide hij lachende: »'t is de oude hond in een nieuw wambuis [2]).

Den *Waterhond* en den *Engelschen Dog* hebben wij reeds genoemd [3]), maar onder de verschillende bijzondere soorten van honden is er geen die meer voorkomt dan de Windhond of Hazewind, als jachtsymbool. *Le Grand Levrier* is nog de voornaamste herberg te Maastricht.

Te Dordrecht was voor een lintwinkel een *Windhond* geschilderd, die over een lint sprong, en opdat men 't goed weten zou stond er onder:

' Den Hazewint
Springt over 't lint.

»Wat lijkt het meest op een kat?" Natuurlijk een kater, en daarom werd bij de voorstelling van het dier er altijd bij gezet of men Mijn Heer of de Juffrouw bedoelde. Beiden toch kwamen van ouds dikwijls voor:

---

[1]) Zie hierboven, blz. 24. [2]) *Hist. of Signb.*, p. 443.
[3]) Zie Deel I, blz. 32 en 47.

naar *den Kater* heeten de Katersstegen en -straten; naar *de Kat* menige familje.

De Kat hing al zeer vroeg aan herbergen uit, 't welk blijkt uit hetgeen wij bij Van Hasselt lezen [1]), hoe te Arnhem in 1533 zekere Gijsbert Mess beschuldigd werd een tinnen kan weggemoffeld te hebben, die Wendel, de waardin uit *de Kat*, hem uit de mouw gehaald had; en hoe, toen de zaak voor Schepenen kwam, Wendel zich had laten bepraten, om te verklaren, »dat sy Gysbert Mess die canne nyet uytter mouwe genoemen had", welk verhaal het bewijs oplevert, dat de spreekwijze »hij heeft ze in de mouw" niet van gisteren is, en tevens, dat een vrouw zich toen ook al vrij licht bepraten liet.

De Kat wordt veelal voorgesteld *met een muis in den bek* [2]) en zoo vindt men haar reeds op een Romeinsch mozaïek te Oranje, *le Chat de Barrière* [3]). Trouwens muizen was van ouds haar ambacht. Maar de Kat houdt ook wel van vogels en vooral van vischjes.

Wat hart wordt door geen goud verlokt?
Wat huiskat door geen visch?

vraagt Bilderdijk; en daarom was ook aan den Zandhoek, waar voorheen niets dan vischkoopers woonden, tusschen de afbeeldingen van allerlei visschen, als *de Bot*, *de Salm*, *de Snoek*, enz., ook *de Kat* aangebracht, die men er nog voor den gevel kan zien uitgehouwen.

Kat en Kater kwamen ook gekleurd en verguld voor. *De Bonte Kat* placht een bontwerkers-uithangteeken te zijn; *de Roode Kat* hebben wij vroeger reeds ontmoet [4]) en *den Vergulden Kater* vinden wij nog op een gevelsteen van 1664 op de Leidschegracht bij de Korte-Leidschedwarsstraat; een Kater, met de muis tusschen de klaauwen en daaronder:

In die Vergulde Cater
in die nieu stat.

De Gouden Kat hangt nog uit aan een huis op de Brol te Leeuwarden, waar weleer de apteekerij langen tijd is uitgeoefend door de familie Cathuis, welker zondagsche naam echter Catsius luidde, en waaruit o. a. de beroemde Leuvensche professor Arnoldus Catsius is voortgesproten [5]).

De Cypersche Kat kwam vroeger veel voor; doch schijnt thans uit de mode te zijn geraakt; wij vinden haar nog op den hoek van de Keizersgracht en Leliegracht als *d' Oude Sieperssche Kat* uithangen.

Volgens den Schrijver van het »Staats-examen" [6]) zou Poes de *vocativus*

---

[1]) *Arnh. Oudheden*, Deel I, blz. 253 Vgl. Deel I, blz. 47, 48.
[2]) Aitzema, *Saken van Staet en Oorlogh*, XXXIV, blz. 912.
[3]) Gasparin, p. 122; Bastet, p. 288.
[4]) Zie Deel I, blz. 249.
[5]) Eekhof, *Leeuwarden*, Deel II, blz. 419.
[6]) *Holland*. Jaarg. 1851, blz. 191.

van Kat zijn; men vond haar echter *in nominativo* op het onderschrift van een uithangbord: *De Slapende Poes onder de hoenders*. Zoo'n Poes of Kat, die ineengerold ligt te slapen, terwijl allerlei vogeltjes er om heen trippelen, was vroeger een voorstelling, die nog al in den smaak viel.

De Kat komt met allerlei voor- en bijvoegselen en in allerlei toestanden voor. *De Dansende Kater* was (ook al weêr voorheen) een zeer gewild uithangbord: er was een jongen op geschilderd, die op de viool speelde, en de Kater danste er bij. Wellicht is de spreekwijze: »'t is een dansekater" er van afkomstig. Zoo kende men in de 17de eeuw te Londen *de Kat met den Vedel* als een uithangbord van speelhuizen [1]). Kaatsende, preekende en visschende Katten hingen te Parijs uit: *le Chat qui pelote, le Chat qui prêche, la Chatte qui pêche.* Te Londen had men *de Twee niezende Katten* (*the Two sneezing Cats*) welke laatste afbeelding zeker even kunstig moet zijn geweest als die van *den Lachenden Hond.*

Een Kat zonder nagels is een specialiteit, die men in onze dagen niet meer aantreft, doch die vroeger zeer gewaardeerd werd. Te Leerdam hing ze uit met dit rijmpje:

* *In de Kat sonder nagelen.* Dat is een van de goejen,
Maar die hier binnen woont, die laat haar nagels groeijen.

't Schijnt, dat de huisvrouw niet wilde worden aangezien voor een katje, dat men zonder handschoenen kon aanpakken.

De gebochelde Katten (*les Chats bossus*) ook een varieteit, zag men voor twintig jaren te Rijssel in de Rue Sec-Arembault.

De Kat in den Wijngaard is een fraai basrelief, dat tevens de tapperij met vaten en flesschen voorstelt, op den hoek der Lindengracht en Tweedegoudsbloemsdwarsstraat. Men ziet het ook nog geschilderd boven een kroeg te Sloterdijk en elders. De beteekenis was oorspronkelijk: »de Vrouw in 't Wijnhuis."

De Kat in het Rad of *de Kat in de Maling* was de voorstelling van een molenrad, dat verondersteld werd te draaien, terwijl een Kat tusschen de spaken zat. Ten platten lande had men *de Kat in 't Vat*, een zinspeling op 't katjesknuppelen, vroeger een zeer algemeen vermaak bij de boeren, dat nog niet geheel uit de mode is, doch waaraan wij onderstellen, dat de Maatschappij tot Bescherming der Dieren eerlang een eind zal maken.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 148.

DERDE HOOFDSTUK.

VOGELS.

Wij geven de prioriteit aan den Zwaan; want die komt als uithangteeken alleen meer voor dan alle andere vogels te zamen.

Volgens Jacobus Scheltema dagteekent de oorsprong van den Zwaan als uithangteeken van de dagen der hervorming, omdat hij als zinnebeeld van Luther werd vertoond aan zulke herbergen, waar Lutheranen zich vereenigden [1]. Een Navorscher bragt hier tegen in, dat de Zwaan even zeer gevonden wordt op de uithangborden in de dorpen der Meierij van den Bosch, »waar de Lutherschen nooit een vereenigingsteeken noodig hadden." Dit laatste zou dien Navorscher zwaar vallen te bewijzen; in de eerste helft en het midden der 16de eeuw was de toestand geheel anders dan later en tegenwoordig. Men denke slechts aan de dagen, toen te Antwerpen, te Gent, en in zoovele andere plaatsen Lutherschen en Hervormingsgezinden den baas speelden, die er thans niet dan bij uitzondering te vinden zijn, en in de Meierij zullen zij toen even goed zijn geweest als elders in Brabant. — Doch al gaat het argument van den Navorscher niet op, wij kunnen daarom evenmin het gevoelen van Scheltema aannemen. Wel worden in de plakkaten en keuren van dien tijd werkelijk de herbergen als vereenigingspunten der Lutheranen genoemd; doch nergens blijkt, dat aan die herbergen de Zwaan uithing, immers in dat geval zou daarop, als op een herkenningsteeken, in die keuren en plakkaten wel gewezen zijn. Er is alzoo geen bewijs voorhanden, dat de Zwaan als uithangteeken hier te lande een Luthersche partijleus was. — Bovendien is 't de vraag, of dat symbool van Luther toen reeds zoo bekend en algemeen was als 't later geworden is? Maar zeker is 't, dat de Zwaan al lang voor de dagen van Luther, immers reeds in de 15de eeuw, uithing [2]; en zoo het Lutherdom in de twee vorige eeuwen het reeds

---

[1]) *Gesch. en Lett. Mengelw.* IV. D. II. st. blz. 246, en *Navorscher* II, blz. 312.

[2]) Zie Deel I, blz. 40.

bestaande aantal Zwanen nog met eenige vermeerderd heeft, toch was het uit geheel andere oorzaken, dat »het vrolijke waterdier" [1]) zoo algemeen was. — Vooreerst, omdat het zulk een vrolijk waterdier is, dat met zijn langen hals een bijzondere geschiktheid heeft, diep in 't nat te duiken, een rechte nathals, en alzoo 't beste symbool, dat men aan een drinkhuis wenschen kon. En die verklaring is niet nieuw. Niet slechts de Patriotsche bakker van 1787 [2]) zeide:

> Een tapper hangt een Zwaan, die zich met kop en vlerken
> Graag in het nat verbergt;

maar reeds in de 17de eeuw schreef een poëet op een glas in een herberg waar *de Zwaan* uithing:

> De Swaen voert ieder kroeg, zo wel in dorp als stad,
> Omdat hij altijt graeg is met de bek in 't nat.

Ten andere, was de Zwaan een edele vogel, die in de middeleeuwen in de burgwallen der kasteelen, vervolgens ook in die der steden, onderhouden werd. De bewaarders der Zwanen, die daartoe van wege den Heer of de Stad werden aangesteld, hielden herberg en natuurlijk hingen zij *de Zwaan* uit; — en evenzeer geschiedde dit later, daar, waar een kastelein er tot vermaak der bezoekers Zwanen op nahield.

Ten derde werkten hier en daar plaatselijke oorzaken mede om dat uithangteeken te doen kiezen. Waterland b. v. voert den Zwaan in 't wapen en zoo kwam die van zelf in de Waterlandsche dorpen voor de herbergen te hangen; — en evenzoo geschiedde zulks in die streken, waar de sage van den Zwaneridder populair was.

Een vierde reden is wellicht daarin te zoeken, dat Zwaantje vroeger een zeer geliefkoosde vrouwenaam was, ja als synoniem voor »mooi meisje" gebezigd werd:

> Datter weêr een nuwt kaertje of *Swaentjen* is gekomen,
> Yewers in een kufje, daer hy hem by vergeet,

lezen wij in Brederoos »Moortje," — en Hooft geeft ook den naam van Zwaantje aan de onbekende schoone, die hij »'t vertrek des Heeren Laurens Reael" laat beschreien. 't Zwaantje op het uithangbord kan dus in menig geval de mooie herbergierster zelve hebben aangeduid: — en een mooie herbergierster was ten allen tijde een aanbeveling voor de herberg.

En die naam Zwaantje, waaruit was hij, als meisjesnaam, ontstaan? — Wel waarschijnlijk uit de lieftallige Zwanemaagden; in de Duitsche overleveringen bekend en die weder ontleend zijn aan de Valkyriën, de maagden in Walhalla, die niet enkel vliegen konnen, maar ook zwemmen, en zich dan in de gedaante van blanke Zwanen op stroomen en meren

---

[1]) Zie den bekenden Rei in Vondels »Noah." [2]) Zie Deel I, blz. 151.

vermeidden; — waarom het ook bij onze heidensche voorouders een groote zonde was een Zwaan te dooden en zoo bij geval een Valkyrie te treffen: — ja zelfs lang na dat men van geen Valkyriën meer afwist, bleef die onschenbaarheid der Zwanen gehandhaafd en strafte men den moord, aan een Zwaan gepleegd, zelfs hier en daar even streng als een menschenmoord. In die sagen der Germaansche mythologie zien wij een vijfde, en wellicht de oudste reden der verschijning van den Zwaan als uithangteeken.

De merkwaardigste herberg, waar *de Zwaan* uithing, was het oudste huis van den Haag, veel ouder zelfs dan 't Hof, door den Roomsch-koning Willem gebouwd. Vermoedelijk was 't oorspronkelijk 's Graven jachthuis en herberg, en ging 't, na de stichting van 't Hof, in andere handen over. 't Huis heeft, afwisselend, ook andere namen gedragen: in 1459 *St. Joris*, in 1525 *de Draak*, en 't was toen nog het gewone logies voor Vorsten en aanzienlijke reizigers. Later werd het huis bewoond door Hippolytus van Persijn, Raad in den Hove van Holland, later achtereenvolgens Voorzitter van 't Hof van Friesland en van dat van Utrecht. 's Mans zoon, Jan van Persijn, verkocht het huis aan Hendrik Michielsz, vroeger kastelein in *de Pauw*, en in den verkoopbrief wordt het wederom *de Zwaan* geheeten. 't Was in deze herberg, dat op Zondag, den 6den Mei 1649, de beruchte Izaak Doreslaar, als afgezant van Cromwell, was afgestapt en op den 12den daaraanvolgende, des avonds te tien uren, met eenige gastvrienden aan tafel zittende, door gemaskerde personen overvallen en vermoord werd. In 1697 werd het gebouw, dat toen *de Oude Zwaan* heette, afgebroken en twee huizen op het erf gebouwd [1]).

De adjektieven, waarmede de Zwaan voorkomt, zijn hoofdzakelijk de Witte en de Vergulde of Gouden.

In *de Vergulde Zwaan* te Amersfoort hielden Pieter van Houten en Richard Saab vergaderingen, waaruit oproerige bewegingen ontstonden, die beiden op den 3den October 1703 met den hals moesten boeten.

De Gepluimde Zwaan hing vroeger uit aan een kroeg te Leiden:

In de gepluimde Swan
Is goet logys voor de reizende man.

De naam de *Groote Zwaan*, te Dordrecht, duidde niet zoo zeer de grootte van den vogel aan, als die van 't huis, waar in de 17de eeuw het kantoor van het Postmeesterschap gehouden werd [2]).

De *Twee Zwanen* en de *Drie Zwanen* zijn beiden herbergen te Zaandam.

In Duitschland kent men *de Zwaan* ook, b. v. te Maagdeburg:

Wer gut logiren will und kann
Der gehe in den *Weissen Schwan* [3]).

---

[1]) *La Haye par un habitant*, Tom. II, p. 3. [2]) Balen, blz. 72.
[3]) Medegedeeld door den Heer A. H. Broens, predikant te Delft.

Op Engelsche uithangborden kent men ook den *Zwaan met twee halzen*. 't Is een heraldieke figuur, van gelijken aard als de leeuw met twee staarten. Bij ons hebben wij die figuur niet gevonden, die te Londen al in de 16de eeuw bestond, en waar ook, later, Taylor de Waterpoëet nog van spreekt. Voor ruim anderhalve eeuw was *de Zwaan met twee halzen* een zeer bekende voermansherberg in Ladlane Cheapside, waar in zeker jachtgedicht op gezinspeeld wordt:

Als eens in 't zaal de jager zit
Kent hij geen vrees, maar jaagt naar 't wit,
Of hij een nek voor 't breken droeg,
Gelijk de Zwaan voor Lad-laan's kroeg [1]).

Even als in de Heraldiek komt ook de hals van den Zwaan als uithangteeken afzonderlijk voor. *'t Swaenshals* was een brouwerij te Delft in de 18de eeuw.

Het Zwaanskuiken hing uit tusschen Gorkum en Vianen aan 't Zederikskanaal, waar de Zwaanskuikensbrug den naam van ontleend heeft. De Zwanenburgen zijn in ons Vaderland niet te tellen; alleen noemen wij, als variant, *Zwaantjeshof*, dat in de gemeente Echt in Limburg wel twee maal voorkomt.

De Haan, als uithangteeken, geeft den Zwaan in ouderdom niets toe, en hoe talrijk hij van ouds voorkwam, kan de menigte *de Hanen* bewijzen, die men in alle Adresboeken vinden zal. Reeds bij de Romeinen en ook bij onze Germaansche voorouders troffen wij hem aan [2]) en in de Kristenwereld is hij met een mystiek waas omgeven. Zeker heeft intusschen hier te lande de Haan zijn populariteit voor geen klein deel te danken aan 't beroemde Haneboek — van welk boek wij hier de geschiedenis gaarne zouden mededeelen, indien dit hoofdstuk, en bij gevolge ons boek, er niet te lang door werd, — en even zeker zal de oorsprong van dien Haan in 't Haneboek wel geen andere zijn dan het uithangbord van een zestiende-eeuwschen schoolboekdrukker [3]), zoo dat er, van dien tijd af, een onafscheidelijk verband tusschen het lager onderwijs en den Haan heeft bestaan: wat de teekenaar, die de »Vermakelijke Spraakkunst" illustreerde, dan ook te recht

---

[1]) *Hist of Signb.*, p. 217.

[2]) Zie Deel I, blz. 15, 16 en 25, en vgl. blz. 291.

[3]) Met het begin der 17de eeuw was het Haneboek reeds alom verspreid. Ketel drukte het toen te Groningen (Gerhart Ketel 1603 en zijn weduwe 1607) *Navorscher* XII. blz. 306. Zie over 't Haneboek ook den *Geïllustreerden Almanak* van 1864, blz. 154—157, waar men 't ook uitgeteekend vindt.

begrepen heeft, toen hij den Haan als Hulponderwijzer voor 't zwarte bord plaatste.

De Haan komt meest als de Roode, somtijds ook als de Witte en de Blaauwe voor.

Een vrome Kathechizeermatres, die op den Achterburgwal in *de Roode Haan* woonde, deed op haar luifel schrijven:

> * Mary Gerrits, in de Roô Haan,
> Die zayt: Gods woord moet boven aan staan.

En een winkelier in de Bloemstraat, die 't zelfde uithangbord had:

> * Doe de Haan begost te kraaijen,
> Toen begon Petrus te schraaijen [1]).

en aan de andere zijde:

> * De Haan die kraait niet bij geval:
> Vraagt Petrus, die 't u zeggen zal.

De Witte Haan staat op de Achtergracht bij 't Weesperplein op den nok van 't dak.

Nog pronkt *de Blauwe Haan* op een gevelsteen in de St. Nikolaasstraat; en naar een anderen *Blaauwen Haan,* die op de Pijpenmarkt uithing, draagt nog de Blaauwehaanssteeg haar naam. 't Zij aan een van deze, 't zij weêr aan een anderen Blaauwen Haan, ontleende ook Johannes Blaauwenhaan, die in 1650, tijdens den aanslag op Amsterdam, tot Kapitein der Waardgelders werd aangesteld, zijn toenaam. Ook op de Pijpenmarkt hing *de Stoute Haan* uit, en elders te Amsterdam (bij een schoenmaker) *de Gelaarsde Haan,* waarvan wij de afbeelding geven, en weêr elders met een bijbelsche toepassing:

> * Dit is in de Gelaarsde Haan.
> Christus is naar 't kruys gegaan
> Met een doornekroon op 't hooft:
> Hij slacht Thomas, die 't niet gelooft.

Onder *een Kraaienden Haan* leest men veelal: *in den Vroegen Morgen.*

De derde in het drietal Vogels, dat ten onzent vooral in aanmerking kwam, is de Ojevaar — Odebaar, Adebaar of Eiber — de gelukbrenger, aan wien 't volksgeloof van ouds bijzondere deugden toeschreef,

---

[1]) Opmerkelijk is het verschil, dat hier in acht genomen is tusschen *doe* en *toen*, een onderscheid, dat men voor 50 jaar nog vrij algemeen gevoelde, doch dat de taalbeschavers geheel hebben weggeschaafd. *Doe* werd gebezigd voor 't Fransche *lorsque*, en *toen* voor *alors*. Volgens Prof. Brill is *toen* ontstaan uit *te doe* met de paragogische *n*.

en van wien zoo vele dichterlijke sagen weten te spreken. Den jongen Ojevaar, die den ouden op den rug droeg en voedde — zinnebeeldige voorstelling der ouderliefde — vond men niet alleen in emblematische gedichten, maar ook op uithangborden der 16de eeuw, als b. v. bij de Nutiussen te Antwerpen, terug. Nog vroeger, in de 15de eeuw, zag men *den Odevare* reeds aan een Leuvensche brouwerij, en waarschijnlijk in dezelfde houding afgebeeld, als waarin hij later hier te lande altijd voorkwam, staande op één poot, en de andere opgetrokken, even als de levende Ojevaar, die — gelijk dit te Bern met de beeren 't geval is — nog voortdurend in den Haag wordt onderhouden; wat te edelmoediger van de Hagenaars is, omdat hij geenszins, gelijk de Bernsche beeren, een aanzienlijk kapitaal bezit, waarvan de stad de renten trekt.

De vermaardste *Ojevaar* te Amsterdam was die op de St. Antoniesbreêstraat, waarvan men nog in onzen jongen tijd zong:

> Kom dan meê in 't Ojevaartje;
> Daar is alles heel briljant:
> Zestien stuivers maar het paartje
> En dan zijn wij uit den brand.

Het glas brandewijn kostte er n.l. acht stuivers. Maar vooral in de vorige eeuw was het etablissement, als musico (als *café chantant*, zou men nu zeggen) zeer in bloei. Als in dien tijd een Amsterdamsch naaistertje vertelde, hoe zij met een vrindinnetje 's Zondags eens een wandelingetje naar de Bloemmarkt ging doen, dan was het slot: »Wij bereikten dikwijls ons oogmerk, met ieder een Geleigeest op te doen, met wie wij in *het Groene Woud* en van daar na het Joodenquartier, bij *Vader Bagchus* of *den Ojevaar* tot laat in den avond ons buitengemeen diverteerden" [1]).

Juist in dezelfde houding als de Ojevaar verschijnt de Kraanvogel; doch met dit kenmerkend verschil, dat de Kraan in den opgetrokken poot altijd een keisteen vasthoudt. Nog voor weinige jaren stond zulk een vogel (die thans, als uithangteeken, vrij zeldzaam geworden is) op een gevelsteen te Leeuwarden in de Breestraat, met dit onderschrift:

> Aldus moet men waken
> *In de Kranenwacht* [2]).

[1]) *Utr. Almanack* 1776. — *Het Groene Woud* was in de Zandstraat; waar *Vader Bagchus* uithing is ons onbekend. [2]) Medegedeeld door den Heer J. S. Spoelstra, te Leeuwarden.

Het devies van den Kraanvogel was van ouds *Vigilia et labore;* want hij was het symbool der waakzaamheid. Nog hangt *de Kraanvogel* aan den Amstel uit, op de grens tusschen Utrecht en Zuid-Holland.

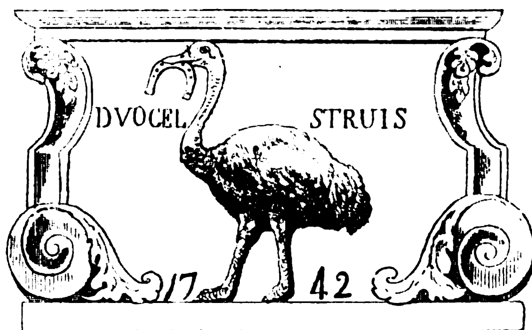
De *Lepelaar*, kenbaar aan zijn lepelvormigen snavel, komt nog wel op gevelsteenen voor.

Ook *de Reiger* hing aan herbergen uit, o. a. te Diemen.

De Arend hing aan brouwerijen en burgerwoningen uit, en in 1656 ook aan een R. K. kerk te Amsterdam op de Heerengracht. Te Antwerpen in de Sauciesstraat heeft zelfs een oude juffrouw een Arend uithangen met dit beloovend bijschrift:

> *In den Arend* bij weduwe Klampers,
> verkoopt alle soorten van pamade, belast zich met boodschappen te doen,
> geeft les in de guitare en verkoopt taf voor de eksteroogen [1]).

De Struisvogel staat nog op een aantal gevelsteenen uitgehouwen. 't Is altijd de heraldieke, met het hoefijzer in den bek. De hier afgebeelde is te vinden in de Batavierstraat bij de Oosterschekaai. Ook bij den boekverkooper Tijmen Houthaak op de Kolk, die onderscheidene werken van Vondel uitgaf, hing *de Vogel Struis* uit; en te Leiden, aan een tabakswinkel, gekroond, met dit rijm:

> *In de Gekroonde Vogelstruis* verkoopt men goe Tabak,
> Voor groot en klein tot ieder zijn gemak.
> Van daag voor geldt en morgen om niet,
> Naar dat het mij in mijn hooft schiet.

De Pellikaan is mede altijd de heraldieke [2]). Als zinnebeeld der liefde komt hij voor op onderscheidene zegels van Hervormde kerken; op dat van Appingadam met het bijschrift: *Jesus Christus Pellicanus noster*. Op luifels en uithangborden werd hij in gelijke beteekenis opgenomen, als uit het navolgende opschrift blijkt, dat men te Utrecht buiten de Weerdpoort las:

> Glori en vrede soet,
> Hebben de Engelen gezongen.
> Uit reine liefde met zijn bloet
> Spijst *de Pellicaan* zijn jongen.

---

[1]) DE POTTER, blz. 121. [2]) Vgl. Deel I, blz. 31.

Nog dikwijls wordt *de Pellikaan* op gevelsteenen of in het beeldhouwwerk boven liefdadige hofjes aangetroffen.

Over *de Valk*, als uithangteeken van herbergen, vooral in de nabijheid van 't jachtveld, maar ook in de steden, hebben wij reeds vroeger gesproken [1]). Hij komt in alle kleuren voor, graauw, groen, wit, zwart, enz. Op een ouden gevelsteen te 's Gravenhage, op den hoek van 't Hartogsstraatje staat: *de Vergulde Gripend Valck;* — een Valk, die een vogel grijpt.

Het tegenbeeld van den Valk is de Uil. In *den Uil* te Montfoort at Huygens op zijn speelreis in Juni 1628:

> Montfoort was al te na; daer rusten wy te noen,
> En hadden met een Uyl of met een waard te doen [2]).

Een Uil, als nachtvogel, kon een gepast uithangteeken geächt worden voor plaatsen, waar nachtverblijf te bekomen was; doch werd bij voorkeur uitgehangen door een waard, die pretensie maakte een rechte Uil, d. i. »een grappemaker," te zijn.

Somtijds ook werd hij door partikulieren op den luifel geschilderd, 't zij om den voorbijganger een kompliment te maken, 't zij om een satyrieke gedachte uit te drukken. — Zoo had een Amsterdammer op de Gelderderschekaai er een op een kruk voor zijn luifel gezet, en ieder, die dan opkeek om te zien wat er uithing, las deze begroeting:

> Hoe staat gij dus zoo stijf en ziet?
> Gij zijt mijn broêr, kent gij mij niet?
> *Serviteur mon frère.*

Een Dortenaar daarentegen — in de Voorstraat — had een *Uil* met een bril op, die, met een brandende kaars naast zich, in den bijbel las, en daaronder stond:

> Wat baat mij kaars en bril,
> Als ik niet zien en wil?

De Raven waren bij onze Heidensche voorouders de Wodansvogels, die rondvlogen om alles te bespieden wat in de wereld gebeurde en dit aan den God te boodschappen. Om het onheil te bezweren, dat men van dien vogel vreesde, plaatste men diens beeltenis voor zijn woning of onderhield er een levende op zijn erf. Als een gevolg van dat bijgeloof komt nog *de Raaf* wel hier en daar op een gevelsteen voor. Ook *de Indische Raaf* moet op een uithangbord hebben gestaan; althans in de 17de eeuw komen personen met dien toenaam voor. Gerrit Jacobsz. Indischeraven was in 1639 schutter onder 't vaandel van Roelof Bicker, en een Maria Indischeraven trouwde in 1667 met den makelaar Klaas Wagenaar.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 125. [2]) *Korenbloemen*, blz. 506.

Spelde de Raaf onheil, de Kraai werd bij onze voorouders en wordt nog in Engeland als een geluksvogel beschouwd [1]); daarom hingen Kraaien ook zeer veel uit. Wil men een voorbeeld van een kraaien-epigram? wij nemen 't uit Schoonhoven van een koeken-bakster [2]):

In de Kraay.
De Kraay die vliegt om aas te zoeken,
Daarom bak ik hier ook boekende koeken.

Reeds in 1394 hing *de Papegaai* uit aan een papiermolen in Gelderland [3]). Ook de vermaarde Amsterdamsche Burgemeester Joost Buyck woonde in *de Papegay*, en nog is die vogel 't uithangteeken eener R. K. kerk in de Kalverstraat. Dat hij aan tal van herbergen uithing laat zich uit het vroeger alom in zwang zijnde Papegaai-schieten voldoende verklaren.

De Paauw wordt, even als in de heraldiek, op twee wijzen afgebeeld: met neêrgeslagen staart, waarvan men nog een fraai exemplaar kan zien op een gevelsteen in de Warmoesstraat bij de Guldehandssteeg, — of met opgezetten staart, d. i. pronkende, waarbij een Dokkumer het volgende rijm voor zijn luifel had:

Gelijk een Paauw groen, geel en blaauw opsteekt zijn veêren,
Zoo gaan ook alle kaale en schraale straatloopers braveeren.

Weinig plaatsen, die geen herberg *de Paauw* hadden: enkele malen hing *de Paauwin* uit. Te Amsterdam was weleer *de Paauwentuin* vermaard. 't Was een fraaie lusthof aan den Amstel, met hoog geboomte en nog hooger toren, van waar men een schoon uitzicht genoot. Boven den ingang stond een net geschilderd bord met Paauwen. Die tuin, langen tijd een veelbezocht uitspanningsoord der deftige burgerij, was in onzen tijd reeds in verval en werd eindelijk gesloopt.

In *de Paauw* te Dordrecht hield Prins Willem III den 29sten Juli 1672 het middagmaal, toen hij, op 't drijven der Oranjegezinde burgerij, door de Regeering tot een bezoek in de stad genoodigd was en »met een groote toeloop en juychtoon des volks, onder 't afbranden en lossen der hand- en donderbussen, eerbiedelijk ingehaald, ontfangen, en met volle plechtelikheyd bewellekomt werd." En 't was in dezelfde herberg, dat de Prins, almede ten gevolge van de dringende begeerte der burgerij, door de aldaar vergaderde, »Vroedschappen, Goede Luyden van Achte, en Ministers der stad Dordrecht" tot Stadhouder verklaard werd [4]).

---

[1]) Vergelijk *Holland*, jaarg. 1865, blz. 141—147.

[2]) Wel te onderscheiden van een koekebakster. Deze laatste bakt koek en zou zich zeer geäffronteerd achten, indien men haar, met de nieuwe woordenlijst, voor een koeken-bakster hield.

[3]) Van Hasselt, *Arnh. Oudh.* Deel IV, blz. 236. [4]) Balen, blz. 891.

In 't eerste vierdedeel dezer eeuw was te Leiden *de Paauw* het beroemdste koffiehuis, waar de studenten vergaderden, en de kastelein, Du Vieux, een braaf man, die hun graag een ruim krediet verleende, mits zij vlijtig studeerden. Hij wist wel, dat dan alles later te recht kwam, en voer er wel bij.

De Paradijsvogel was vroeger ook nog al in trek, en bekend als koffiehuis in de Kalverstraat. In *de Arke Noach's* (1799 nº. 38) zegt een oude heer tegen een fatje van 15 of 16 jaren; »zo gij roken wilt, rook te huis, en zo gij een kop chocolade wilt drinken, doet dat in den Paradijsvogel, daar zult gij meer kinderen van uwe jaren vinden."

Den Kalkoen en gewoonlijk den haan, met opgezetten staart, ziet men nog wel op gevelsteenen: ook op uithangborden kwam hij voor, en evenzoo Ganzen en Eendvogels. De Gans was als *St. Maartensgans* een treflijk uithangteeken voor wildverkoopers en koks: om de pennen, die hij leverde, kon hij 't ook aan winkels van schrijf- en kantoorbehoeften zijn; en het altijd Nieuw en Vermakelijk Ganzebord had aan zijn naam een zelden overtroffen populariteit gegeven. Geen wonder dus dat hij meermalen voorkwam. Dominee Petrus Leupenius woonde in 1651 op de Prinsengracht over de Noordermarkt *in de Witte Gans: de Goedkoope Gans* is op de Joden-breëstraat te vinden: en *de Gelaarsde Gans* is geschilderd op 't uithangbord van een schoenmaker te Montplaisir in Frankrijk, met het bijschrift:

A l' Oie bottée,
Prenez mes bottes, laissez mon oie.

Een Gans, met een ruiter op den rug, kwam vroeger niet zelden voor:

[1]) Balen, blz. 391.

hij schijnt thans van de uithangborden geheel verdwenen, hoewel zijn titel van *Ganzerijder* nog in de volkstaal als spotnaam voortleeft.

Op de Prinsengracht bij de Reestraat ziet men op een gevelsteen een *Eend* met zeven jongen in 't riet. 't Is niet mogelijk na te gaan, of er een toespeling, en, zoo ja, welke, in die figuren verborgen ligt. Niet ongewoon daar-en-tegen is de woordspeling met End, gelijk de vogel doorgaans in jagerstaal geheeten wordt. Te Dordrecht vindt men nog een gevelsteen, waarop een Eendvogel is voorgesteld, gespannen voor een slede, waarop een zware last is geladen en daaronder: *het lastigh Endt.* Een tweede eend speelt voor sleeper en houdt de leidsels [1]). Het straatje, waarin dat huis gelegen is, heeft dan ook den naam gekregen van de Lastig-end-steeg.

De Eend kwam ook verkleind voor: bij Vugt in Noordbrabant heeft men *het Eendje.*

De Hen, het uithangteeken der eierhuizen [2]), kwam ook bij boekverkoopers voor, zeker in tegenstelling van den Haan. *De Zwarte Hen*, tegenover de Nieuwe Kerk, is als schoolboekwinkel lang vermaard geweest; *de Witte Hen* was in de 17[de] eeuw het uithangteeken van den Antwerpschen boekverkooper Hendrik Thieullier, en *de Vette Hin* in 1581 dat van den Delftschen Cornelis Jansz. Nog hangt, maar niet aan een boekwinkel, *de Vette Hen* bij Raalte, en *de Kip* bij Hummeloo uit. *In de Oude Vette Hen* is een bakkerij in de Driehoekjes te 's Gravenhage [3]).

De Duif verscheen in tweeërlei gedaante: met uitgespreide vleugels, als 't symbool van den H. Geest, zoo als men dat nog op verscheidene plaatsen kan zien [4]); — of als Vrededuifje, met den olijftak in den bek. — De *Duivenvlucht* vindt men aan de Leidsche vaart, bij Oegstgeest.

De Twee Tortelduiven was in 1656 een R. K. Kerk op den Zeedijk.

De Tureluur hangt te Bunnik uit. *'t Tureluurshuisje* vonden wij te Waarder in Zuidholland; *'t Veldhoen* bij Baanbrug en *'t Veldhoentje* bij Elst.

De Koekkoek komt voor bij Almen, te Hoevelaken, bij Ruurloo, te Ruinerwold, enz. *De IJsvogel* o. a. aan een kalkoven onder Zuilen, zeker om den gloed te bekoelen.

Zoo gewoon de Merel is in de wapens, zoo zeldzaam is die op de uithangborden. Toch stond op den wagen van een boer buiten Haarlem *de Merel* geschilderd, met dit rijmpje er bij:

De Merel vliegt door 't veld staag met gezwinde vlerken,
Zoo gaat de huisman ook gestaag te velde werken.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer A. A. Grondhout, te Dordrecht. Vgl. hiervoor blz. 32.

[2]) Zie Deel I, blz. 133.

[3]) Medegedeeld door den Heer M. H. Ph. van den Bergh, te 's Gravenhage.

[4]) Zie hiervoor blz. 106.

De Merel doet het om zijn jongen uit te broên (?)
De boer om met Gods hulp zijn huisgezin te voên [1]).

Het vinken was van oudsher in Holland een liefhebberij, waarvoor men zelfs vacantie gaf aan de Hoogeschool [2]), en de Amsterdammers noemen nog ieder vogel een »vinkie". Geen wonder, dat de herbergen talrijk waren, waar *de Vink* uithing. De meest beroemde is nog het Koffiehuis aan den Rijn, bij Leiden. Ook op gevelsteenen komt de Vink voor, b. v. te Amsterdam op de Leidschestraat, wel drie naast elkander.

Op dezelfde straat vond men in de 17de eeuw (wat men er nu niet meer behoeft te zoeken) een tuin, waarin men 's zomers altijd een nachtegaal kon hooren, en boven de deur las men:

* Terwijl de wijn hier 't hart verheugt,
Voltoit de Nachtegael de vreugt.
Dies is onder de schaduw van mijn linden
Vermaek en lekkernij te vinden.

Ook aan deftige huizen hing *de Nachtegaal* uit, als in 1677 aan dat van den Oud-raad Johan de Jong te Dordrecht [3]).

Nachtegalen zingen maar eens in 't jaar en laten zich moeilijk in een kooi bewaren. Kanarievogels daarentegen zijn gemakkelijk in 't leven te behouden en neuriën 't heele jaar door. Geen wonder dan ook, dat zij in vele herbergen er op nagehouden werden en aan sommige uithingen. Nog ziet men op den hoek der Dommersstraat en Haarlemmer-houttuinen, boven de deur eener tapperij, een bord, dat zijn beste dagen gehad heeft, maar toch nog de blijken draagt, een goed schilderstuk geweest te zijn. 't Vertoont een boschrijk landschap: in 't zwaar geboomte op den voorgrond dartelen de kanarievogels.

Dikwijls ook hing aan zulke herbergen *de Vogelezang* uit, dat van ouds een geliefkoosde naam was, die in Holland een historische vermaardheid heeft, maar overigens in alle gewesten, zelfs in Drenthe, voorkomt. Ja, ook buitenslands, o. a. te Maagdeburg, blijkens 't al meer aangehaalde *Magdeburg im Sommer:*

Wo Vogelsang, da athmet in Wonne der Natur,
Da ist von allen Sorgen der Erde keine Spur!
Es nennt der Magdeburger den Vogelsang darum
Mit seinem schönen Parke ein Erd-Elysium;
Denn selig kann man werden von Liebe und von Bier
Und Beides ist zu finden in vollem Maasse hier [4]).

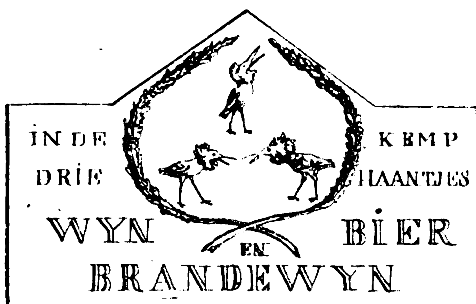
De Vogelesangk vindt men nog op een gevelsteen te Dordrecht; — ook

---

1) Medegedeeld door den Heer H. Braun. 2) *Leven van Mr. C. v. Lennep*, blz. 55.
3) BALEN, blz. 70. 4) Medegedeeld door den Heer Broens, Predikant te Delft.

onder de slikken van de Biesbosch, waar men eerder Vogelgekrijsch verwachten zou, vindt men een Vogelezang.

Van Kemphanen krioelt het in Holland en in meer drassige gewesten van ons rijk. Geen wonder dan ook, dat zij op vele plaatsen werden uitgehangen; doorgaans twee, om een paar dappere strijders voor te stellen, of in 't heraldieke getal van drie.

Niet de Mees is het uithangteeken van een beroemde wafelkraam, maar zijn nicht, en die *Nicht van Mees* heeft al voor een half dozijn geslachten wafelen gebakken. Het opschrift was oorspronkelijk een hatelijkheid. Zekere Mees was rijk geworden en liet de dochter van zijn eenigen in kommervolle omstandigheden overleden broeder gebrek lijden. De meid had een wakkeren kop en was niet bang om een publiek schandaaltje te verwekken: zij zette een wafelkraam op, tegenover de deur van haar hardvochtigen oom, en boven den luifel daarvan: *de Nicht van Mees.* De stoute handeling had den gewenschten uitslag en tal van klanten kwamen de wafels eten, die de nicht van den gierigaard bakte. Of zij trouwde en de kraam aan kinderen dan wel aan kollateralen naliet vermeldt de legende niet; maar zeker is 't, dat de naam, waaronder de kraam was opgericht, in waarde werd gehouden en wellicht zal blijven bestaan zoo lang er nichten, mezen en wafelen op de wereld gevonden worden.

Ook aan een naam zijn *de Drie Mezen* haar naam verschuldigd, die, blijkens een keurig tabaksplaatje, door Vinkeles in koper gesneden, uithingen bij den tabakskooper Hendrik Meysenheim op den Vijgendam.

De Leeuwrik is lang een beroemd logement te Haarlem geweest; — de *Ekster* stond te Utrecht op een gevelsteen [1]) en hing uit bij T. van Exter te Hoorn [2]). *De Kievit* hangt uit bij Someren in Noord-brabant, en *de Drie Kievitten* hingen in 't begin dezer eeuw uit aan een komenij op Oostenburg, misschien om de kievitseieren, die er te krijgen waren en waar de Oostenburgers, toen 't eiland zijn goede dagen had, veel van hielden.

De Mosch — die vroeger (en ook nog in woordeboeken en bij schoolmeesters) Musch heette, maar sedert, eerst de Griffier van dien naam, en later zijn vrouw en zijn dochter, hem in diskrediet brachten, altijd Mosch wordt genoemd — komt zelden op uithangborden voor. Toch von-

---

[1]) *N. Utr. Courant* 1867, n°. 501.

[2]) Medegedeeld door den Heer Mr. W. B. S. Boeles, te Assen.

den wij hem, en nog wel drievoudig, op dat eener waschvrouw uit de 17[de] eeuw, die er tevens een ***bureau de mariage*** op nahield:

*** *In de drie Mossen*, sy singen als lijsters.**
Men wascht 'er om gelt,
Men stijft 'er en bestelt
Ook aan mekaar,
So voor als naar,
Hupse vrijers en mooie vrijsters.

Vogelnesten van allerlei soort kwamen onder de uithangteekens voor, en worden nog gevonden; 't meest ***Ojevaars-*** en ***Kraaienesten;*** ook ***'t Zwaluwnest*** meermalen. ***'t Kievitsnest*** hangt aan 't Zwarte Water uit, onder Zwartsluis, en ***'t Hanenest*** bij Buren.

VIERDE HOOFDSTUK.

VISSCHEN, SCHAALDIEREN EN SCHELPEN.

Hier verdient de **Walvisch** den voorrang, niet enkel om zijn grootte, maar omdat hij zoo talrijk op de uithangteekens wordt vertegenwoordigd: herinnering van den voormaligen bloei der visscherij, toen nog onze zeelieden op de kusten van Groenland en Spitsbergen goudmijnen vonden, toen de Amsterdammers jaarlijks een vloot van anderhalf à derd'halfhonderd schepen, ter walvischvangst uitgerust, op 't Y zagen paradeeren, en Smeerenburg een Amsterdamsche kolonie in de IJszee was [1]).

't Was in de 16de eeuw, wellicht reeds vroeger, althans ook later nog, gebruikelijk, een walvischbeen, rib of kaak, met ijzeren kettingen ten toon te hangen aan stadhuizen, kasteelen, torens en andere groote gebouwen. Zulk een walvischbeen hing tot aan den brand van 1652 voor de Vierschaar te Amsterdam te pronken, en op 't stadhuis te Haarlem bewaart men een walvischkaak, door Jan Huygen van Linschoten meëgebracht [2]). Nog in 1816 hing aan een der torens van 't slot Develstein in den Zwijndrechtschen waard aan een ketting een walvischrib, die gezegd werd van de 14de eeuw te dagteekenen [3]). Ook voor een pakhuis in de Haarlemmerhouttuinen schijnt zulk een walvischbeen gehangen te hebben; immers ziet men er nog een gevelsteen, waarop het been, aan een ketting hangende, is uitgehouwen met het bijschrift:

Het *Walvisbeen*
Is nu steen.

Na den Walvisch spant de **Haring** de kroon, en wat zijn gewicht voor de visscherij aangaat, overtrof hij dien nog verre.

---

[1]) Zie over *Smeerenburg* J. TER GOUW, *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 114 en 115.

[2]) *Aardbol*, Deel III, blz. 86.

[3]) SCHOTEL, *Gesch. Letter- en Oudh. uitsp.*, blz. 93.

De Koning van de Haring staat op een gevelsteen van 1502 te Delftshaven uitgehouwen, hiernevens afgebeeld.

Aan een optelling van al de *Haringen*, *Pekelharingen*, *Vergulde* en *Gekroonde Haringen*, *Drie Haringen*, *Vier Haringen*, enz., die aan scheepstimmerwerven, brouwerijen, winkels en koopmanshuizen uithingen, zullen wij niet beginnen; wij bepalen ons tot een tweetal.

Te Enkhuizen hing in de 17de eeuw bij een haringkooper de Gekroonde Haring uit met een Latijnsch monorijm en dubbelrijm tevens. Men moet zich daarover niet verwonderen; de kennis van 't Latijn was toen vrij algemeener dan tegenwoordig. Toen kenden velen zeer goed Latijn, zonder een akademischen graad te bezitten; — tegenwoordig bezitten velen een akademischen graad, maar verstaan zij nu allen het volgende?

Halec sal satum: crassum blancum grave latum.
Illud dorsatum scissum perventrificatum,
Huic caput ablatum sic pellibus excoriatum,
Intus mundatum, crudum vel igne crematum.
Illi saepe datum, dum transis nocte cubatum,
Hoc thyriacum valet antidotum pretiatum.
Quod parat optatum, potamen largis luatum.
Dans de mane ratum, guttur rebibende paratum,
Haustu postratum reparat, madidatque palatum.
Et caput, et pectus, desiccat phlegmatisatum,
Dans urinatum cito mox, deinde cacatum,
Dirigit, inslatum, cibum penetrat, veteratum.
Hoc medicinatum Laurens fert verificatum.

Bij een woordelijke vertaling zou de aardigheid verloren gaan. Voor onze lezeressen, die geen latijn behoeven te verstaan, zeggen wij alleen, dat de haringkooper uitlegt, hoe een haring bij ongesteldheid meer helpt dan alle medicijnen, en besluit:

Ook de oudste en hardste stof moet voor dit middel buigen:
De deugd van dit recept kan Laurens u getuigen.

Die Laurens was natuurlijk de koopman zelf.

Op de Gedempte Oudegracht te Haarlem staan voor een huis drie gevelsteenen; op den middelsten een Zalm, en daaronder *in de Gulden Salm*, op ieder van de beide kleinere een *Haring*. Dwars over den gevel leest men:

Al is de Salm een goede vis, de Haring spant de kroon gewis [1]).

Onder de honderden Zalmen, die er uithingen, noemen wij alleen *de Leckerkerckse Salm*, op de Boerenvischmarkt te Amsterdam, omdat hij ons leert, waar toen de beste zalm van daan kwam.

De Dolfijn is altijd zeer in achting geweest:

Cet animal est fort ami
De notre espèce: en son histoire
Pline le dit, il faut le croire [2]).

En Pater Abraham van St. Clara vergeleek zelfs de advokaten bij de Dolfijnen; »want," zeide hij, »gelijk deze visch de menschen op zijn rug neemt en uit de gevaren der zee redt, zoo helpen de goede en knappe advokaten ook menigeen uit groote gevaren." De nevensstaande moge al zijn makkers vertegenwoordigen: 't is een Rotterdamsche gevelsteen op het Spinhuiswater; — en als een pendant van hem plaatsen wij een Delftshavensche, met een *Steur*.

De Bruinvisch gold bij onze voorouders en nog tot in de 16de eeuw voor een lekkernij en kwam dus ook als uithangteeken voor. 't Is vreemd, dat bij de vermeerderde konsumptie van visch en vermeerderden uitvoer naar Engeland, men 't niet beproeft, hem weêr aan de markt te brengen. — Bij een zoutkooper hing *de Bruinvisch* uit met deze uitnoodiging:

Kom in de Bruinvisch om pekel en zout,
Want hier van beids is voor jonk en out.
Men zal u gerijf doen elk met gemak,
Pekel met de maat en zout bij de zak.
Hier is pekel te koop, elk zijn gerijf,
Gij zult hier vinden een vriendelijk man en een geriefelijk wijf.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer H. del Campo gen. Camp, Majoor der Cavallerie.

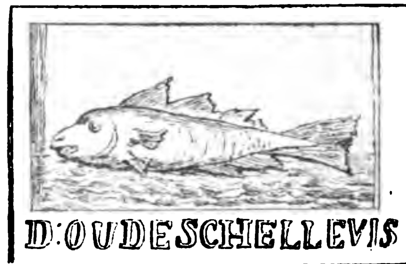
[2]) De la Fontaine, *Le sing et le dauphin*.

Meer kon men waarlijk niet verlangen.

Zoowel van den Bruinvisch als van tal van andere visschen, als: ***Kabeljaauw***, ***Schelvisch***, ***Stokvisch***, ***Rondvisch***, ***Leng***, ***Karper***, ***Bot***, ***Snoek***, ***Baars***, ***Voren***, ***Zeelt***, enz., kan men nog tal van exemplaren vinden, die de natuurlijke uithangteekens waren van vischverkoopers of van hen, die, als de zoutkooper van zoo even, eenig beroep dreven, dat tot de visscherij in betrekking stond. Ook aan scheepstimmerwerven, aan brouwerijen, die voor schepen brouwden, aan herbergen of winkels, die door visschers bezocht werden, hingen visschen uit. En talrijk komen, vooral in de streken waar veel te hengelen valt, de ***Baarzen*** voor: zoo b. v. hangen aan den weg van Gouda naar Waddinksveen ***de Oude Baars*** en ***de Nieuwe Baars*** tegen over elkander uit, en ***de Braadaal*** aan de Waal tegenover Brakel.

De Visschen op de gevelsteenen verschillen hierin van de »heusselijke,"

dat ze niet *in*, maar *op* het water zwemmen, als uit de twee bovenstaande voorbeelden blijken kan. De kleinste steen is uit een zeer ouden gevel te Maassluis: de andere is ***de Oude Schellevis*** in de Reguliersdwarsstraat te Amsterdam.

In welke wateren ***Snoek zonder graat*** gevangen wordt weten wij niet: men dient dit na te vragen op den hoek der Snoekstraat te 's Gravenhage, waar het bordje uitsteekt [1]).

En niet minder kurieus is het (op de volgende bladzijde afgebeelde) uithangbord in de gedaante eener ***Schar***, dat te Zwijnaerde (een dorp in de nabijheid van Gent) uithangt bij een voerman, scheerder, haarsnijder en vischkooper.

En nu nog de Visschen in 't algemeen. Op een boerewagen in 't laatst der vorige eeuw stond achterop een boer geschilderd, die, met zijn zoon

---

[1]) **Medegedeeld door den Heer M. H. Ph. van den Bergh, te 's Gravenhage.**

aan de hand, aan 't strand stond naar de visschen te kijken, en daaronder:

Groote vissen, kleine vissen,
Kleine vissen 't meest.
De groote eten de kleine op,
Zo is 't altijt geweest.

En op een uithangbord boven een haring- en zoutevischwinkel in de Jordaan las men onder eenige zwemmende visschen:

De vissies in de zee,
Die leven van mekander,
Zoo doen de mensen mee,
Den een leeft van den ander.

In de Fransche woordeboeken van vroegeren tijd vindt men de Kreeft aangeduid als een *petit poisson rouge qui marche à reculons*, waarop alleen valt aan te merken, dat de Kreeft 1°. geen visch is, 2°. niet rood is [1]) en 3°. niet achteruitloopt. Met dat gezag der Fransche woordeboeken voor ons hadden wij ten minste vrijheid om de kreeften en andere schaaldieren met de visschen in eene en dezelfde rubriek op te nemen. — *De Kreeft* nu was bekend als het huis, waar Roemer Visscher op 't Cingel benoorden de Jan-Roodenpoortstoren gewoond heeft, eer hij naar den Zeedijk verhuisde. Te 's Gravenhage in de kroonlijst van een huis in 't Noordeinde en ook elders wordt de Kreeft nog gevonden. *De Vergulde Krab* is nog een ververij te Amsterdam op de Brouwersgracht.

Een vischkooper te Dokkum had een *Garnaal* op zijn uithangbord laten schilderen en daaronder had een poëet — wellicht Hilarides — de navolgende verzen geleverd:

---

[1])
Maar gij dacht dan aan de Kreeft, en
Hoe ze *zwart* ziet als ze leeft en
Rood ziet als zij ligt in 't graf,
schrijft Wilhelmina in de *Gedichten* van den Schoolmeester.

Men singt van vloo en luys bij 't ongediert te tellen,
Garnaat verdient meer lof voor voedsel en voor nut,
't Is Dockums welvaart, want die daer gemeente stut,
Bij 't nut van oesters en ansjovis ver te stellen.

De Oester is ons zelden voorgekomen; te Londen hangt die op Drurylane aan een oesterhuis en nog wel fluitend uit — *the Whistling Oyster.*

Maar, zoo niet de Oester, wel de Schelp was hier als uithangteeken zeer gemeen. *De Schulp*, naar welke de Schulpbrug haar naam heeft, was in de vorige eeuw een mooie pleiziertuin aan den Amstel:

De Schulp en zijne brug, beroemd door 't overvaren,
En 't weemlen heen en weêr van duizend wandelaren,

zong een weinig bekend Amsterdamsch poëet, die G. Tijsens heette.

Op de Keizersgracht bij de Leidschestraat had men *de Witte Schulpen* en *de Roode Schulpen*, pakhuizen, die in het voorjaar van 1852 zijn ingestort, en op welker plaats thans een kerk staat. *De Drie Schulpen* was een brouwerij op de Prinsengracht bij het Huiszittenhuis. Voorts komen nog *de St. Jacobsschelp*, *de St. Michielsschelp*, enz. als uithangteekens voor.

De Parel hing weleer dikwijls uit. Nog vindt men b. v. *de Blaauwe Parel* op de St. Antonies-breëstraat, waar nu een koperslager woont, die gezegde Parel echter heeft overgenomen van een juwelier, die er vroeger woonde; — en in de 17de eeuw was *de Parel* een brouwerij op Wittenburg, die toen ieders bewondering gaande maakte — zoo geweldig groot, zei Filips von Zesen, ja zoo prachtig en met zulke sterke muren, dat men die eer voor een kasteel dan voor een brouwerij zou aanzien. Omtrent het zelfde zegt men thans van de nieuwe Beiersch-bier-brouwerij aan de Weesperzijde, en niemand kijkt die prachtige Parel van Reynst en Grootenhuys meer aan.

VIJFDE HOOFDSTUK.

AMFIBIËN, KRUIPENDE DIEREN, INSEKTEN EN DENKBEELDIGE DIEREN.

De Krokodil hing in de eerste helft der 17de eeuw uit te Amsterdam aan de woning van Dr. Karel Lenertsz, die door Vondel in zijn »Rommelpot" wordt betiteld als »Oogentroost":

Oogentroost die huylde tranen;
Was het niet een sotte gril
Van die malle *Crocodil?*

Gemelde Doctor werd, met eenige andere woelgeesten, wegens oproerigheid, den 5[den] Januari 1629 vastgezet en vervolgens gebannen.

De Slange was een Delftsche brouwerij in de 17[de] eeuw, en *'t Vergulde Serpent* een herberg te Amsterdam. In Brederoos »Spaanschen Brabander" vraagt Joosje:

Waar waarje? Tot moer Joosten? of tot moer Huygen? of tot Meyns
Met de Vlack? of in de Kodderij? of in 't Vergulde Serpent?

waarop Jasper antwoordt:

My dunckt, datje al de herbergen van 't Langt schier kent!

Te Dordrecht ziet men nog *'t Serpent* op een gevelsteen, wijk A n°. 54.

Constantijn Huygens gaf aan een snijder *Schildpad en Slak* tot uithangbord:

Een Snijder vraeghde mij wat hij best in zijn schild hadd',
Daermeê dan 't uythangberd
Oock wat verheerlickt werd?
Een Slack, sei 'ck, en een Schildpadd'.
Treckt gh' u die schoenen aen, de schuld en is niet mijn:
De Schildpadd' en de Slack beduyden t'uwer eeren,
Dat ghij gemackelick' en niet te wijde kleeren
En niet te nauw' en snijdt als Slack en Schildpadd' zijn.
De Snijder was te vreen en ick was uyt de pijn [1]).

---

[1]) *Sneldicht.* XX Boek, n°. 13.

De Schildpad was geen verzierd, maar een werkelijk voorkomend uithangteeken, als b. v. bij den boekverkooper Claude Jordan te Leiden, die in 't laatst der 17de eeuw een maandelijksche Kronijk uitgaf, onder den titel: *Histoire abrégée de l'Europe*, die veel vertier had.

De Kikvorsch hangt te Hoevelaken, te Maarn, aan de Lage Zwaluwe, en op menige plaats uit [1]). Volgens *The History of Signboards* is *de Gouden Kikker* de voornaamste herberg op 't eiland Tessel: — dat moge vroeger zoo geweest zijn, en werkelijk kennen wij wel op Tessel een Notaris Kikkert, en hebben ook een Admiraal Kikkert gekend en talrijke knappe lieden meer van dien naam, zoodat het vroeger bestaan van zoodanig uithangteeken aldaar zeer waarschijnlijk is, doch tegenwoordig kennen wij het daar niet meer. Maar dat de Kikkers, die — altijd volgens het Engelsche boek — hier even talrijk zijn als de Hollanders, nog steeds in den smaak vallen, bewees onlangs een bontwinkel op den Nieuwendijk, waar wij niet minder dan acht opgezette Kikkers zagen; 3 daarvan billardden, 2 speelden kaart en 1 zat de krant te lezen, terwijl de 2 anderen duëlleerden.

De Zijdeworm hing uit aan winkels, waar zijden stoffen verkocht werden, en, in 1656, aan een R. K. Kerk in de Kalverstraat.

Het *Kameleon* past wel aan een ververij; wij vonden het te Leiden, met:

Ik zal u dienaar zijn als gij mij hebt van doen,
Mijn verf maakt alle kleur en slacht de Chamelioen.

De Bijekorf, met de daaromheen zwermende bijen, vinden wij niet alleen bij de koekebakkers [2]), maar ook elders, o. a. te Rotterdam aan een kantwinkel op den Schiedamschen dijk, met dit vers:

In de Bijkorf verkoopt men kant,
Geen beter in 't Lant,
Voor geld contant
Strak in de hant.

Die man had gelijk: 't spaarde hem bankroetjes, en de moeite van 't rekeningen schrijven.

Te Groningen buiten de A-poort ziet men een vergulde Bijekorf afgebeeld met het opschrift *De Byekoer* en het onderschrift, in slecht Friesch:

In 't hûs de Byekoer
Der bakt men Grinserkoeke,
Mar troch de goede waer
Mat men de minscen loeke.

d. i.: »in 't huis de Bijekorf, daar bakt men Groningerkoek; maar door de goede waar moet men de menschen lokken." 't Uithangbord is boven-

[1]) Vergelijk Deel I. blz. 330. [2]) Zie Deel I, blz. 114, 308.

dien een zeldzaamheid, want zelfs in de provincie Friesland is de Friesche taal van de uithangborden zoo goed als verdwenen [1]).

De Hommel hangt bij Utrecht aan den Ouden Rijn en bij Arnhem uit.

De Heidekrekel komt in Noordbrabant voor aan den weg van Veldhoven naar Knegsel.

De Spin vindt men op een hek aan den Rijswijkschen weg met deze, niet nieuwe, zedeles:

De Spin die spint haar net
Om vliegen in te vangen,
De groote vliegen door,
De kleintjes blijven hangen [2]).

De Vlieg hebben wij alleen in 't vijftal gevonden [3]); maar *de Vloo* aan den straatweg van Lochem naar Zutfen, en *de Platluis* zoowel onder Ossendrecht op de Belgische grens, als te Caaskerke in Vlaanderen.

Van de denkbeeldige dieren hebben wij sommige reeds bij de heraldieke figuren besproken. Hier behandelen wij nog: den Eenhoorn, den Draak, den Fenix, het Zeepaard, den Salamander en den Basiliskus.

De Eenhoorn hing aan verscheidene brouwerijen uit en komt nog op steenen of gebeeldhouwd aan tal van gevels voor. Meestal is het eenvoudig *de Eenhoorn;* somtijds *de Vergulde Eenhoorn*, gelijk men hem, in de Kalverstraat bij den Dam, boven op den hijschbalk zag staan, waar hij niet weinig blonk, als de zon er op scheen; — een enkele maal ook *den Swerten Eenhoorn*, een brouwerij te Delft in de 17de eeuw; — de gewone kleur is echter wit. Ook aan herbergen hing de Eenhoorn uit, o. a. aan eene te Edam, waar in 1787 het »Vaderlandsch Genootschap" vergaderde, dat in Mei van 't zelfde jaar, ten gevolge van een oploop der Oranjegezinden, ontbonden werd.

Ten aanzien van den Eenhoorn bestaan gelijksoortige verhalen als die, welke wij reeds aangaande het Witte Hert hebben medegedeeld, en hij wordt somtijds op gelijke wijze met een gouden halsband en keten afgebeeld. Tusschen de wijze, waarop men de twee dieren ving, was echter een groot verschil: het Hert werd gejaagd en geschoten, doch den Eenhoorn kon men (naar luid der oude verhalen) niet vangen, dan door een jonge maagd te doen nederzitten op de plek, waar het dier gewoon was te komen grazen. Zoodra had de Eenhoorn haar niet gezien of hij kwam op haar af, lei den kop op haar schoot en viel in slaap, en dan werd het arme dier door haar aan de jagers overgeleverd, even als Simson door Delila aan de Filistijnen. Vondel schildert dit in de schoone verzen, die hij, in zijn »Adam in Ballingschap", Belial tot Eva zeggen laat:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Johan Winkler, te Leeuwarden.

[2]) » » Mevrouw van Buuren, te Naarden.

[3]) Zie Deel I, blz. 47.

Het zou den wilde Eenhoren lusten
  In uwen zuivren maagdeschoot,
Noch van geen hant gerept, te rusten,
  Gaeft ghy uw aenschijn voor hem bloot.
Die snelvoet geeft zich niet gevangen
  Dan aen een maeght en smilt en schreit
Als hy u ziet, van groot verlangen,
  Om zulck een schoone, hem ontzeit.
Zo prickelt min zijn maeghdedriften.
Zijn horen kan venijnen schiften.

Die fabel van den Eenhoorn, die zijn hoofd in den schoot eener maagd legt, gaf aanleiding, dat de eerste Kristenen hem tot het zinnebeeld van Kristus kozen, en daartoe droegen ook de plaatsen in het Oude Testament bij, waarin van een hoorn gesproken werd en die typisch op den toekomstigen Verlosser werden toegepast. De Hoorn, die »venijnen schiften kan", werd evenzeer het zinnebeeld van het overwinnen en te niet doen der zonde door den Messias. De vroegste boekdrukkers, die meest godvruchtige werken drukten, kozen gaarne uithangteekens, die een godsdienstige beteekenis hadden, als *Bijbel*, *Missael*, *Engelenburg*, enz. en ook den Eenhoorn. Willem Vorsterman te Antwerpen »in die Cammerstrate, in *den Gulden Eenhoren*", in 1528, is er een voorbeeld van. En nog 100 jaar later had een boekverkooper in Keulen het nevensstaande uithangen.

Een Londensche boekverkooper in 't begin der 17de eeuw had *den Eenhoorn en den Bijbel.*

Diezelfde kracht, aan den Hoorn toegekend, gaf aanleiding, dat de Eenhoorn ook door apothekers en chemisten werd uitgehangen. »De hoorn van den Eenhoorn," zegt Albertus de Groote, »zou, naar sommigen beweeren, beginnen te zweeten in de nabijheid van vergift, en daarom op den disch van aanzienlijken gebracht en tot heften van messen gebezigd worden, welke laatsten, in de tafel gestoken, de aanwezigheid van venijn verraadden; de waarheid hiervan is intusschen niet voldoende bewezen."

Wat het ook moge geweest zijn, dat voor den hoorn van den Eenhoorn verkocht werd — vermoedelijk die van den narwal — het gold aanzienlijke prijzen. In de schatkamers der Vorsten en der kloosters werden zulke hoornen als iets buitengemeen kostbaars bewaard; onder de krooncieraden van Engeland was er een, die op tienduizend pond werd geschat, en te Rome was er een verkocht voor 90,000 kroonen. De Mariakerk te Utrecht had er zelfs drie, die aan haar door Keizer Hendrik V waren

geschonken, en het werd als iets wonders aangemerkt, dat er op de bruiloft van Karel den Stoute zeven bij elkander waren te zien geweest [1].

De groote waarde dier hoornen was oorzaak, dat ook goudsmids, althans in Engeland, zich den Eenhoorn tot uithangteeken kozen. In zeker Engelsch dagboek wordt verhaald, hoe op 1 Mei 1561 de zoon van meester Godderik den goudsmid zich voor zijn vaders winkel verhing en wel »aan het uithangbord met *den Eenhoorn*."

Te Maastricht in de Brugstraat n°. 1050 komt op een gevelsteen van 1762 een Eenhoorn in een landschap voor, met het onderschrift *In het Eenhoorn* [2]. Waarschijnlijk nam men hier — en ook elders — het onzijdige geslacht, omdat men er *dier* bij verstond, terwijl men het mannelijk bezigde als men den hoorn zelven bedoelde.

De Draak is een zeer oud symbool. 't Was reeds bij de oude Germanen een veldteeken en in de middeleeuwen deelde hij met *St. Joris* naam en faam. Wij hebben hierboven [3]) gezien, hoe het oudste huis in den Haag afwisselend beide namen droeg, natuurlijk omdat beiden, de Ridder en *de Draak*, op het uithangbord voorkwamen. Dat de Draak ook als cieraad aan verscheiden kasteelen voorkwam, bewijzen de namen Drakenstein, Drakenborg, enz.

Als uithangteeken komt hij thans zelden meer voor; vroeger meermalen. Toen in 1397 Bergen op Zoom afbrandde, was *den Draecke* een van de twee huizen, die staan bleven [4]). *De Drake* te Dordrecht was in 1677 het eigendom van Sofia van Beveren. En aan dat huis op de Tesselschekaai te Amsterdam, waar 't Erasmusbeeldje in den gevel stond [5]), hing, in 't begin der 18de eeuw, toen 't een herberg was, *de Vergulde Draak* uit; terwijl terzelfder tijd (1714) Teun Andriesz »baes-kladschilder in de Batavierstraet" *den Groenen Draak* had uithangen. In Engeland vindt men nog vele Draken, meest groene; maar ook roode en zeldzaam witte.

De Draak.

Te Maastricht in de Groote Staat n°. 1818 ziet men twee Draken, met de koppen naar elkander gekeerd, en daaronder: *In het Draakenveld*, 1769 [6]).

De Fenix kon worden uitgehangen door iemand, die zich als een Feniks (d. i. als eenig in zijn soort) wilde aankondigen. Op een gevel-

[1]) Zie over dit onderwerp Van Heussen en Van Rijn, *Bisdom van Utrecht*, Deel I, blz. 231 en de aant. 8. [2]) [6]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.
[3]) Zie blz. 349. [4]) Zie blz. 322. [5]) Zie Deel I, blz. 214.

steen te Dordrecht, wijk B n°. 60, ziet men *de Vogel Phoenix*, en *de Fenix* is nog een logement te Leeuwarden. Maar dikwijls had de Fenix als uithangteeken zijn bestaan aan een brand te danken. Pieter Luytjes van der Meulen en zijn broeder lieten in 't midden der vorige eeuw te Leeuwarden een tweemaal verbranden runmolen geheel van steen herbouwen, en plaatsten er toen het navolgende voor:

De jonge Fenix.

Rees de Fenix uit de kolen
En des Vaders assche weêr,
So doet ook dees nieuwe molen.
Twee verslond het vuur weleer, enz. [1]).

En zoo is dan ook in onzen tijd niet oneigenaardig de Fenix het blazoen van meer dan eene brandwaarborgmaatschappij.

't Zeepaard komt meest op de uithangborden van zeemanskroegen voor. *'t Vergulde Seepeerd* 1656 vindt men nog op een gevelsteen te Dokkum [2]).

In 't begin der 16[de] eeuw hing aan een boekwinkel te Brussel *de Zee-Ridder* uit; maar daar wij hem nimmer gezien hebben, kunnen wij niet zeggen, of 't een Ridder op een Zeepaard, dan wel de bekende Meerman was.

Den Salamander hebben wij reeds in het Eerste Deel [3]) aangeduid als eigenaardig bij de Chemisten. Op de Oude-schans bij de Koningsbrug te Amsterdam zagen wij *den Salamander* op een mooien gevelsteen.

Den Basiliskus hebben wij hier te lande als uithangteeken niet gevonden; doch in *the History of Signboards* wordt hij vermeld als het uithangteeken van een plaats van openbare vermakelijkheden te Highbury in 't begin der 17[de] eeuw, en hij behoort dus ook in Engeland reeds tot de antiquiteiten. In het *Bestiarium*, een oude natuurlijke historie der dieren, wordt zijn geboorte dus verhaald. Als de Haan zeven jaren oud is, groeit er een ei in zijn lichaam. Zoodra hij dit bemerkt, wordt hij benaauwd en angstig en zoekt een heimelijke plaats op, waar hij het ei kan leggen. Hij krabt een

---

[1]) Eekhoff, *Leeuwarden*, blz. 437.

[2]) Medegedeeld door den Heer Burgemeester van Dokkum. [3]) Zie blz. 108.

kuiltje in den grond en loopt er tienmaal daags heen, telkens hopende het ei kwijt te zullen raken. Dan riekt de Pad het venijn, dat de Haan bij zich draagt en legt zich op de loer. Pas heeft nu de Haan het ei gelegd en zich verwijderd, of de Pad gaat er op zitten broeien. En als de tijd verstreken is, komt er een dier uit het ei, dat kop, hals, borst en pooten als een Haan, doch voor 't overige het lichaam van een Slang heeft en dit is de Basiliskus. Dat werkelijk de Hanen hun fatsoen zoo verre te kort deden, dat zij eieren legden, wil men bewijzen uit een proces, tegen een hunner in 1474 te Bazel gevoerd, en waarvan het gevolg was, dat hij overtuigd werd, en veroordeeld om, met zijn ei, als een toovenaar verbrand te worden, wat met evenveel plechtigheid geschiedde als waarmeê men 't een ketter zou gedaan hebben. Anderen echter beweeren, dat die Bazelingen gebazeld hebben en een kraaiende kip voor een haan hebben aangezien. Nog heden ten dage heeft de landman een afkeer van een kraaiende kip en meent, dat die onheil op zijn erf brengt [1]). Maar de lezers der Jobsiade zullen nu beter begrijpen, waarom de boeren van Ohnewitz zoo ontsticht waren, toen de kandidaat Jobs, in het Haneboek, op het titelblad een ei nevens den Haan plaatste.

Wie weet of de Basiliskus niet bedoeld werd door het ongekende wanschepsel, dat aan een bierhuis te Leiden uithing:

In 't ongeboren Monsterdier
Verkoopt men goet vier guldens bier.

Hoe jammer, dat alleen het rijm en niet de afbeelding is bewaard gebleven; 't zou een prachtige stof voor een historisch-physisch-medisch-chirurgische dissertatie hebben gegeven, de herkomst, aard en soort van dat ongeboren dier en zijne verhouding tot het vier-guldens-bier te onderzoeken.

---

[1]) Een Perzisch spreekwoord luidt: »als de hen wil kraaien gelijk de haan, moet men haar de keel afsnijden." *Verhandelingen van* J. Lublink de jonge, Deel I, blz. 270

ZESDE HOOFDSTUK.

PLANTEN.

Even als de geslachtnamen, die aan dieren, kunnen die, welke aan planten ontleend zijn, aanwijzen, welke boomen, bloemen of vruchten 't meest werden uitgehangen. Ook hier was de keus veeltijds willekeurig; somtijds echter merkt men er een zinspeling in op, op beroep of handel of op den naam der bewoners. Ook waren zij niet zelden de uitdrukking van godsdienstige, en, voor zooveel de Oranjeboom en de Oranje-appels aangaat, ook van politieke gevoelens. Ten aanzien der boomen bestond nog een andere aanleiding, t. w. het werkelijk bestaan van zulk een boom voor 't huis waar hij uitgehangen werd.

I.

De Oranjeboom verdient in de eerste plaats genoemd, zoowel om zijn menigvuldigheid als uithangteeken, als om de beteekenis, die er aan gehecht werd. Reeds Vondel had gezongen in zijn »Oranje-maylied":

O hoe saligh is 't te duycken,
Onder den Oranjeboom [1]),

en een menigte van kasteleins, komenijhouders, grutters, burgers en boeren waren 't met hem eens. Wij kunnen aan geen optelling zelfs beginnen; maar ten blijke, dat het niet altijd partijzuchtige rijmpjes waren, die er bij te lezen stonden, deelen wij er een mede, dat te Rotterdam aan de Rotte voor een luifel onder *d' Oranjeboom* stond:

Daar Neering groeit,
En Liefde bloeit,
En Vreeze Godts omtrent is,

---

[1]) *Leven en Werken*, Deel II, blz. 562.

Daar is Voorspoet,
In overvloet,
Want Godt het fondament is.

Dat was zoo kalm en bezadigd mogelijk. Op de kratten der boerewagens waren de uitdrukkingen doorgaans het levendigst gekleurd. In de jeugd van Prins Willem III had een boer een Oranjeboom op zijn wagen doen schilderen tusschen een gescheurden tak en een geknakt riet, en daaronder het duizendmaal herhaalde:

' Al scheurt de tak, al buigt het riet.
Nochtans en treurt Oranje niet.

Maar toen de Prins tot Stadhouder verheven was, veranderde hij schilderwerk en rijm:

' Weleer stond hier d'Oranjeboom alleen op geplant.
En daaronder gesteld: Viva Oranje, Prins van ons Land!
Maar toen onze Heeren Staten dat loffelijk werk volbrochten,
Heb ik, Arien Kreliszen, die met leliën en rozen doorvlochten.

Met de leliën en rozen werd zeker op Frankrijk en Engeland gedoeld, tegen wier geweld de Prins het land verdedigde.

Natuurlijk werd in 1795 aan al die Oranjeboomen de oorlog verklaard en moesten zij voor andere figuren plaats maken. Evenwel weerde men ze niet geheel. Te Leeuwarden stond er een boven een uitgebouwden ingang van de Groote kerk, en toen, binnen in de kerk, alles weggebroken werd, wat adellijke titels of 't Stadhouderlijk gezag in herinnering brengen kon, ontsnapte die boom voor de kerk aan de opmerkzaamheid der vernielers en bleef gespaard. Een andere Oranjeboom ontsnapte mede aan 't gevaar, die op nederiger plaats uithing, t. w. aan een kroeg te Blokzijl: — en hoe druk die kroeg bezocht werd door de Fransche soldaten, die er in 1811 ten getale van 200 in bezetting lagen, niet een, die er erg in had, of zelfs vermoedde, dat zoo'n groen plakkaat met Oranje plekken iets beteekenen kon.

Bij de herstelling van 't Huis van Oranje in 1813 zag men te Windeweer in de provincie Groningen aan de herberg een uithangbord, op welks eene zijde een Oranjeboom geschilderd was, met eenige mannen daaromheen, met schoppen gewapend, en een op den voorgrond, die 't woord voerde:

Gij dom en dwaas geslacht, wilt gij dees boom uitroeijen?
Die is van God geplant en blijft daar eeuwig (?) groeijen.
Ei, werpt de schoppen weg; het graven kan niet baten,
Gij moet *d' Oranjeboom* met rust en vrede laten.

Deze uitboezeming achtte de kastelein aan zijne politieke gevoelens verschuldigd; — maar op de keerzijde mocht hij zijn zaak wel aanbevelen, en daarom schreef hij er:

Komt vrienden, komt in huis en eet en drinkt met maten.
De waard verlangt naar geld, de brouwer naar de vaten [1]).

Ook de Wijnstok hing veel uit; doch deze uit een godsdienstig beginsel. als het zinnebeeld van Kristus. Als zoodanig komt hij ook voor op zegels van Hervormde kerken, met het bijschrift: *Christus vera vitis et nos palmites.*

Boomen, van wier gewas spijzen of dranken vervaardigd worden, hangen doorgaans uit bij hen, die gemelde produkten verkoopen. Zoo hangt *de Cacaoboom* uit aan den chokolaadwinkel, *de Theeboom* bij den theekooper, enz.

Uilen in de boomen geschilderd met het onderschrift *d'Uylleboome* was een uithangbord, dat vroeger zeer in den smaak viel en nog aan enkele boereherbergen voorkomt; terwijl ook een lange gracht in den Haag er haar — wel niet officieëlen maar gebruikelijken — naam van draagt.

Een fraaien *Noteboom* vinden wij op den Schiedamschen Dijk te Rotter-

dam boven een poortje, dat naar een molen brengt.

In verschillende herbergen op dorpen, waar *de Rozeboom* uithangt, vertelt men u dat die boom vroeger voor of naast het huis had gestaan. Op een dorp bij Kortrijk had de herberg weleer een Rozeboom voor de deur, die beroemd was om zijn ouderdom en zijn schoonheid, en de herberg heette naar hem *de Oude Rozelaar*. Eindelijk stierf de boom en toen liet de waard hem op zijn bord schilderen, maar hij moest er, volgens de mode, een Fransch opschrift bij hebben: — en nu leest men er onder: *au Vieux Rogier* [2]).

Meer nog dan de Rozeboom komt de Lindeboom voor, een boom,

[1]) Medegedeeld door den Heer J. H. Blouw, te Zuidbroek.
[2]) De Potter, blz. 136.

die in ons vaderland even als in Duitschland oudtijds voor heilig gehouden werd [1]). Menige stad voerde den grooten Lindeboom, die haar marktveld vercierde of voor 't Raadhuis pronkte, op zegel en wapenschild, en menig Edelman bezaaide zijn schild of vercierde zijn helmteeken met lindeblaren. Voor oude Lindeboomen vooral had men eerbied: feesten en plechtigheden, bruiloften vooral, werden onder 't lommer van zijn kruin gevierd. De oude Germanen spraken recht onder een ouden Lindeboom; daarom stond er doorgaans voor de dorpsrechthuizen (tevens herbergen) een Lindeboom, en men vindt ze er nog wel.

Te Eemnes heeft men de herberg *de Lindeboom*, en voor de deur staat een prachtige Lindeboom, waarvan men zegt, dat hij nu anderhalve eeuw oud is: ook te Blaricum en elders doet zich hetzelfde geval voor [2]). Die boomen zijn echter nog maar jongelingen in vergelijking van den Lindeboom op het burgplein te Neurenburg, die, zoo de overlevering niet liegt, door Kunegonde van Luxemburg, de gemalin van Keizer Hendrik II geplant is en dus maar eventjes een goede achthonderd jaar telt.

Somtijds vindt men de Lindeboomen in 't meervoudig getal, als op Zuidbeveland aan den 's Gravepolderschen weg de herberg *de Vier Linden*. Ook schreef de kastelein wel: *Onder de Linden*, b. v.:

Dit is onder de digte Linden,
Die 't glaasje zoekt, die zal 't haast vinden.

Dat Onder de Linden was oudtijds in de erotische poëzy geliefd, als in 't volgende liedje:

Onder de Linden,
Uptie weide,
Waer ons tweër bedde was,
Daer moochdi vinden,
Scone beide,
Ghebroken bloemen ende gras.

En, behalve in zoo menig ander, ook in het beroemde lied: *Het daghet in den Oosten:*

Waer wout ghi mi dan voeren,
Stout ridder, wel ghemoet? —
Al onder die linden groene,
Mijn lief, mijn waertste goet!

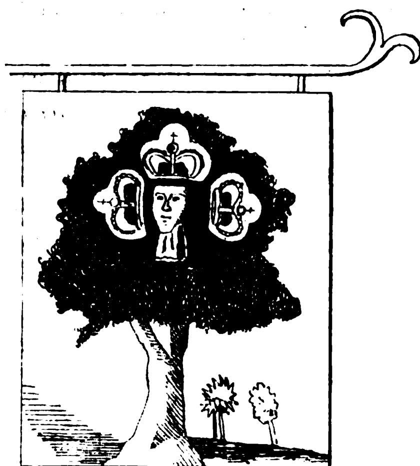
Wilgeboomen kunnen in ons land evenmin ontbreken; op Schouwen bij Oudendijke vindt men aan een herberg *de Drie Wilgen*.

Een verzameling van Eikeboomen vondt men te Antwerpen in de Eykestrate: *Stronck-eyck*, *Nieuw-eyck*, *Cleyne Eyckenbosch*, *Groene Eycke*,

[1]) Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Nederl. Volksoverl. en Godenleer*, blz. 79.

[2]) Zie over den Lindeboom op de Brol te Leeuwarden: Eekhoff, Deel II, blz. 10 en 119.

Verdrooghde Eycke, Opgaande Eycke en *Cromme Eycke* [1]). Een Eikeboom met de beeltenis van Karel II tusschen de takken is in Engeland zeer populair en hangt nog aan tal van winkels en bierhuizen uit onder den titel van *the Royal Oak* (»de koninklijke Eik"). De figuur heeft een historischen oorsprong. Na den slag van Worchester in 1651 had Karel, op wiens hoofd het Parlement duizend pond gezet had, zich verscholen in een bosch, in welks midden een jachthuis stond, Boscobel genaamd, waar hij zich 's nachts onthield, maar over dag in een hollen eikeboom, die van daar sedert dien tijd de Koninklijke genoemd werd. Toen Karel weêr op den Engelschen troon hersteld was, pronkte *the Royal Oak* ook op den spiegel van een Engelsch oorlogschip. — De figuur werd hier te lande eenigszins nagevolgd, door den Oranjeboom met het borstbeeld van den Prins te vercieren; hoewel, zoo verre bekend is, nooit een Prins van Oranje in Karels geval, en in een hollen Oranjeboom verscholen geweest is.

De Eikeboom komt hier niet zelden onder den thans min gebruikelijken naam van *Akerboom* voor, gewoonlijk met het varken er bij, dat zich aan de akers vergast: men kan o. a. er een vinden in de St. Nikolaasstraat. Sommige boomen nemen den uitgang aar aan, als de Rozelaar, en zoo heeft men ook den Appelaar, waarvan de Utrechtsche courantier Broer Appelaer in 1685 zijn naam ontleende [2]); en in de »Vlaamsche Tijding" van 19 Mei 1867 leest men nog: »Guil. Jacobs, herbergier *in den Notelaer* aan Brusselbaan te Volsem onder St. Pieters Leeuw."

Ook de Meiboom, vrolijker gedachtenisse, werd niet vergeten. De bijgaande hangt uit aan een brouwerij te Vlissingen, die op 't einde der 16de eeuw gesticht is door Joost Buisson, den zoon van een Fransch uitgewekene, en nog in wezen is [3]).

In den Keirsseboom voor »in den Kerseboom" leest men op een gevelsteen van 1752 te Wyck bij Maastricht [4]).

Ook als naamspeling komen boomen voor: zoo b. v. op de vier pakhuizen van Pels op de

[1]) *Antwerpen*, blz. 76. [2]). Zie blz. 252. [3]) Mededeeld. door den Hr. P. Goerce
[4]) Medegedeeld door Jonkhr. V. de Stuers.

Keizersgracht bij de Leidschestraat, waarvan de namen *Palmboom*, *Eikeboom*, *Lindeboom*, *Sparreboom*, in de voorletters des bouwheers naam teruggeven, of liever teruggaven; want de beide middelste zijn verdwenen.

Ook zonder aanduiding der soort komen Boomen met allerlei adjektieven voor, als b. v. *de Hooge Boom* (gemeenlijk met èen klein huisje naast den boom, om de hoogte te doen uitkomen) *de Twee Opgaande Boomen* (waar twee jongelui een zaak begonnen); ook *de Groene Boom; zum Grünen Baum* is een logement te Tapio-bicske in Hongarije, waar in de eerste jaren dezer eeuw de vader van den bekenden Ludwig Kossuth kastelein was [1]). Ja, te Westwoud vindt men voor een herberg *de Zeven Groene Boomen*. Bij Bunnik vonden wij *den Gaauwdieven Boom*, — een soort, zelfs bij De Beucker niet bekend — doch, volgens de overlevering, de boom, waar men gaauwdieven aan ophing.

Ook met spreuken komen Boomen voor: als op den Zeedijk tegenover de Molensteeg een, met het opschrift D. HULSE, en ter wederzijden:

> 't Tijdlijk vergaat.
> 't Eewig bestaat.

Natuurlijk komen de Boomen ook als Boompjes voor, dat daarom niet bewijst dat zij niet volwassen waren; want de volkstaal vond ten allen tijde bij ons behagen in diminutieven. Te Maastricht in de Smeestraat n°. 2939 heeft men *het Lavrier Boomken* [2]) en, mede op een gevelsteen, te 's Gravenhage in de Vliersteeg: *die-lynde-boem-kens*, 1651. Te Amsterdam op de Nieuwmarkt staat voor een tapperij: *van ouds de Boompjes;* — en in de Reguliersdwarsstraat bij de Schapensteeg: *van ouds onder de Boompjes*. — Er stonden weleer daar een aantal boompjes voor de deur, welk plantsoen nog afkomstig was uit dien tijd, toen daar de stadswallen langs liepen en de herberg dus aan de schans gelegen was.

II.

Geheele Bosschen zelfs werden uitgehangen. *'t Groenewoud* was in de Zandstraat in de vorige eeuw een huis van openbaar vermaak, waar alles lust en leven was, doch dat, voor een half dozijn jaren, heeft plaats moeten maken voor een Tusschenschool, waar natuurlijk geen minder leven is. *'t Eikenbosch* hing aan de Delftsche vaart te Rotterdam uit met dit rijmpje:

> In 't Eekenbosch men u ontfout,
> Verkoopt men alderhande Eekenhout.

Het *Schakerbosch*, dat vermaarde woud, 't welk men beweert, dat voor

---

[1]) *Handelsblad* 14 Dec. 1867. [2]) Medegedeeld door Jhr. V. de Stuers.

18 eeuwen geheel Zuidholland bedekte, hangt nog, als antiquarische herinnering, aan een herberg te Voorschoten uit [1]). *Het Gooyerbosch*, dat eens 300 morgen besloeg, maar reeds in de dagen van Hooft verdwenen was, hing in de 16de eeuw te Amsterdam op 't Oudekerksplein uit; — *het Hagedoornbosch* leest men nog boven een musico in de Pieter-Jacobsstraat.

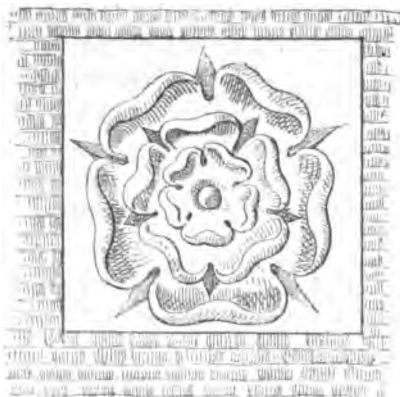
De wijnkooper Bogaert woonde voor honderd jaren op den hoek van de Boomdwarsstraat *in de Bogaert*, en tal van namen, van *Boomgaard* of *Bogerd* afgeleid, getuigen van vrij wat huizen, waar die uithingen.

Bij bakkers stond en staat nog hier en daar een basrelief boven de deur of een steen in den gevel met: *in 't Koorenlandt* (Bickersstraat) of *de Tarweakker* (Groeneburgwal 1665). De *Korenakker* hangt doorgaans daar uit, waar koren-brandewijn (gelijk de jenever bij de Schiedammer stokers in hun adressen aan de Kamers geheeten wordt) te koop is. — Ook Tuinen — behalve de heraldieke, waarvan vroeger gesproken is — hingen uit: b. v. aan een herberg te Rotterdam *de Rijstuin*, waarop het volgende rijmpje gemaakt werd:

> In de Rijstuin, wilt het weten,
> Komen veel droncke lickers en poëeten [2]).

Te Amsterdam, in de Plantaadje, had men nu anderhalve eeuw geleden, *het Stuyvers Tuyntje*, en nog vindt men buiten de Muiderpoort, *D'Roomtuin*.

III.

Een volledige Flora is op de uithangteekens te verzamelen; wij zullen er slechts enkele bloempjes van plukken.

De Roos is meestal de heraldieke, b. v. op den Haarlemmerdijk aan twee huizen naast elkander: *de Witte Roos* en *de Provens Roos*. *De Gulde Roos* was in 't begin der 18de eeuw het uithangteeken van den boekverkooper Willem Linnig van Koppenol op den Vijgendam.

Ook in 't heraldieke drietal komen de Rozen voor, o. a. te Maastricht in

---

[1]) *Ned Stad- en Dorpbeschr.*

[2]) Waarschijnlijk uithangbord-poëeten. Een hunner althans maakte dit rijm voor den waard, om 't voor den luifel te zetten:

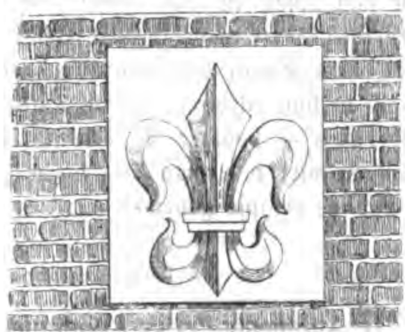
> Hier woont een man, hij wou varen met Jan Beerewous,
> Maar hij bleef t' huis omdat hij het hield met de kous.

de Brusselschestraat, met dit bijschrift: *e*XCVs*sae a*L*bae* rosaeDICaVIMV — wat het jaartal 1777 aangeeft.

Natuurlijke rozen komen echter ook voor, o. a. *de Roode Roos* bij een apteeker in de Wagenstraat te 's Gravenhage; en vroeger ook te Arnhem, aan een établissement Mont-Athos, met dit onderschrift:

De Roos is eene schoone blom,
Wie binnenkomt is wellekom.

De Lelie, 't zij ze als de Witte, de Blaauwe, de Gulde of de Gekroonde voorkomt, is altijd de heraldieke. Waar men *de dry lelyen* vindt, is dit doorgaans aan 't wapen van Frankrijk toe te schrijven.

De Lelie.

De Tulp daar-en-tegen heeft als uithangteeken geen heraldieke, maar een historische beteekenis. Zij hing ten tijde van den Tulpenhandel aan herbergen uit, waar Collegiën van Floristen, anders gezegd handelaars in tulpen, »haer kamer" hadden, waar zij hun koopmanschap dreven, hetzij »met de schijven ofte borden," hetzij »in 't Ootje." En van de bedriegerij, die daarbij plaats vond, is nog het spreekwoord herkomstig »iemand in 't Ootje nemen." Later, na den val van die hoog opgedreven windnegotie, zag men op vele uithangborden den naam van Tulp verdwijnen voor dien van Zottebol, en, waar vroeger had gestaan *in de dry Tulpe-bollen*, las men toen: *in de dry Sottebollen.* Toch lachten de herbergiers in hun vuist; terwijl duizenden bij die zotbollerij hun geld verkwist hadden, waren zij er 't best bij gevaren; want de Floristen hadden in die herbergen niet weinig gesmuld en vooral gedronken, »denkende dat de bloemen niet wel zouden opkomen, zoo ze niet ter deeg begoten werden."

De Drie Tulpen, waarvan wij de afbeelding hiernevens voe-

De kastelein had het namelijk eens in 't hoofd gekregen om een zeetocht te maken, maar zich bedacht, een vrouw genomen en een kroeg opgezet.

Beerewouts was de naam eener aanzienlijke familie te Amsterdam: Frederik Beerewouts was Kapitein van een vendel schutters en schoonzoon van Burgemeester van de Poll. Jan Beerewouts schijnt een Zeekapitein geweest te zijn.

gen, komen te Hoorn voor op den gevelsteen, waarvan wij in het Eerste Deel, bl. 271, gesproken hebben.

't Viooltje hing uit in de Waisegasse- of Weezestraat te Keulen, aan 't huis waar Vondel geboren werd. Hij zinspeelt daar meermalen op in zijn gedichten, o. a. in zijn »Olijftack aen Gustaef Adolf" [1]).

Een heymelijcke treck
Verleyt het hart na mijn geboortstad Keulen.
Daer heb ick 't eerst om honigh uytgevlogen
Omtrent den blonden Rhijn,
Beplant met Rhijnsen wijn,
En als een bie *violendau* gesogen.

De Goudsbloem (in Engeland onder den naam *Marygold* bekend), was in de middeleeuwen 't zinnebeeld der H. Maagd, en een geliefkoosd uithangteeken. Het nevensgaande hing in Fleetstreet te Londen nog in 1670 uit.

Twee bloeiende Aloëes zijn het uithangteeken van een winkel op den Nieuwendijk.

De Korenbloemen kwamen ook nu en dan voor, en iemand, die op den hoek van den Kloveniersburgwal en de Zandstraat woonde, maakte er een soort van hieroglyfisch schrift van. Op den gevelsteen ziet men zeven Korenbloemen geplaatst 2, 3, 2; daar tusschen D K — B N (De KorenBloemeN). Wellicht waren D. K. en B. N. de naamcijfers van hem en zijn vrouw en hadden zij te zamen zeven kinderen.

Over de Kransen, als uithangteekens van wijnhuizen, hebben wij reeds overvloedig gesproken [2]). De kransen met een bijvoeging, die 't meest voorkomen, zijn de Rozekrans en de Gulden Krans. De *Gulden Krans* kan men nog te Dordrecht in de Wijnstraat zien; *de Rozekrans* te Amsterdam op verscheiden gevelsteenen (Riddersstraat, Oude-turfmarkt, enz.) In 1734, tijdens den Hyacintenhandel, was *de Rozekrans* het uithangteeken van een kroeg te Haarlem, waar die handel gedreven werd. Dan ook bij anderen dan wijntappers, 't zij door overerving, 't zij om andere redenen, hingen die kransen uit: zoo in de 16de eeuw *de Gulden Crans* bij een hoedemaker op den Oudezijds-achterburgwal bij de Oudekerkssteeg, en in de 17de las men boven de deur eener kerkbewaarster der Menniste kerk in den Haag:

Dit is *in de Rozekrans*,
Hier woont Trijn Anne Jans,
Wilt het wel onthouen,
Zij verkoopt Tepelzalf voor jonge vrouwen.

---

[1]) *Leven en Werken*. Deel III, blz. 148.

[2]) Zie Deel I, blz. 13, 63, 86.

IV.

De Appel, reeds van 't Paradijs af de vertegenwoordiger van alle boomvruchten, kwam dus ook ten onzent, als overal, 't meeste als uithangteeken voor, dikwijls met een stichtelijke toepassing, als b. v. op den hoek van 't Fransche Pad:

* De *Appelen* worden afgeplukt,
De eene mensch den anderen verdrukt,
Maar God, die nimmermeer gaet slapen,
Kent wel de Bokken uit de Schapen.

Te Antwerpen had men een Appelstraat; intusschen vond men er op de uithangteekens geen enkelen Appel, maar wel *de Cool*, *de Reesen-Ajuin* en *de Raap* [1]), de laatste verguld en met dit bijschrift:

* Hier in *de Goude Raep* plaisant,
Verkoopt men fijne en valsche kant.

Rapen waren bij onze voorouders zeer in achting. De Consul M. Curius Dentatus had Rapen gegeten, en onze voorouders hadden te veel eerbied voor de klassieke oudheid, dan dat ze de aardvruchten, waar zulk een beroemd man zich meê voedde, niet in eere zouden houden. »Rapen is een edel kruid," zeiden zij, en zij hingen Rapen uit. Voor den gevel van een deftig huis uit het begin der 17de eeuw, op den Oudezijds-achterburgwal tusschen den Niezel en de Oudekennissteeg, staat nog een groote *Gekroonde Raap* — een aandenken aan de familie van dien naam, waarvan, zoowel als van 't Rapenhofje, alreeds gesproken is [2]).

De Drie Rapen hing te Amsterdam in de Beurssteeg, bij den boekverkooper Pieter Arents, ook onder den toenaam van Schrijver bekend. Deze, op 1°. Februari 1616 in 't boekverkoopersgild te Haarlem aangenomen, had aldaar in de Kleine-Houtstraat gewoond en er huisvesting gegeven aan Dirk Rafelsz Camphuyzen, op wiens lijf een prijs gesteld was. Vreezende, deswege gevat te zullen worden, was hij op 1 Mei 1617 met Camphuyzen naar Norden in Oostfriesland geweken. Van daar te Amsterdam gekomen, vestigde hij zich eerst in de Warmoesstraat, vervolgens in de Beurssteeg. Zijn zoon en naamgenoot, en vervolgens diens schoonzoon Kornelis van der Sijs, bleven de zaak *in de Drie Raapen* voortzetten [3]).

Maar ook om een andere reden was de Raap als uithangteeken zeer gewild, n. l. omdat hij aanleiding gaf tot woordspelingen. Zoo las men onder een afbeelding van drie Rapen dikwijls:

---

[1]) *Antwerpen*, blz. 30. [2]) Zie blz. 41.

[3]) Uit het Gildeboek te Haarlem medegedeeld in den *Nederl. Spectator* 1867, blz. 138 en 155.

Rapen is een zeldzaam kruid,
Ieder is op *rapen* uit,

een rijm, dat met verschillende varianten voorkwam. — Een ander voorbeeld levert de hiernevens afgebeelde gevelsteen, die op den Verversdijk te Delft voor een huis staat. Bij de mededeeling daarvan opperde de Heer Archivaris Soutendam de gissing, dat voor *Geeckeyck* zou moeten gelezen worden *gecke ick*, zoo dat de steen een rebus zou voorstellen: *onder de rapen gek ik;* en hij herinnerde ons het devies der Delftsche Rederijkers: *Wij rapen geneugt*, waarbij 't woord *rapen* ook door twee rapen was voorgesteld. De gissing komt ons hoogst aannemelijk voor: en wellicht woonde in 1437, in dat huis, de kamer-nar der Rederijkers.

Dat de *Oranjeappel* niet vergeten werd spreekt van zelf — nog altijd hangt hij te Amsterdam uit aan 't Weeshuis der Doopsgezinden. *De Granaatappel* zag men in de Wolvenstraat aan een katoenwinkel en wij deelen het rijmpje mede, dat voor den gevel stond en een duidelijke omschrijving biedt van wat er al in zoo'n zeventiende-eeuwschen winkel te koop was:

* *In de Granaatappel* verkoopt men:
Allerlei zoort van gedrukt catoen,
Bij stuk of el na ider heeft van doen;
Ook Voeringlinnen. Bombazijn,
En wat u meer kan dienstig zijn.
Des komt maar vrij in huis als vriend,
En koopt van 't gene dat u dient.
Men verkoopt ook mede Japansche Dekens en Rokken [1]),
Kinder-Samaren, Jurken en Borstrokken.

Druivetrossen, witte, blaauwe, muskadelkleurige en vergulde, hangen op tallooze plaatsen in letterlijken zin uit, vooral aan hoekhuizen, onder den hoek, die boven den ingang uitspringt, en kondigen een tapperij aan. Op de Bloemgracht bij de Baangracht vindt men een gebouw, welks frontespies geheel overdekt is met groote blaauwe *Druivetrossen* en groene *Wijngaardbladen*, — en dat is natuurlijk een wijnkooperij.

Een Zutfenaar liet een *Meloen* voor zijn luifel schilderen en maakte er de volgende toepassing bij:

* Gelijck een goet Meloen zeer qualick is te vinden,
Zo gaet het hedendaags in 't kiezen van de vrinden,

---

[1]) Zie over de »Japansche Rokken", J. T. G. *Nalezing op mijne Amstelodamiana*, blz. 88.

Van vijftig qualik een daar mangelt dit of dat,
En zelden trouwe vrient of daar schort altijt wat [1]).

Een warmoezenier bij Gouda had voor 't hek van zijn huis *de Drie Radijzen*, en daaronder een vers gemaakt, waarvan de vinding inderdaad verrassend is:

Ik woon *in de Drie Radijzen*,
En Adam en Eva in den Paradijzen.
Zelden aten zij stokvis, maar heel veel warmoes, kropsla en radijzen,
Hier vindje allerhande aardgewas om menschen meê te spijzen.

Te Wijck tegenover Maastricht pronkt in de Rechtstraat een gevel met een vergulden Wortel, en, opdat niemand het voor iets anders zou aanzien, staat er onder: *Dit huys is ghenaemt in de Gulde Wortel.* Men moet hierbij in aanmerking nemen dat die van Wijck van ouds, even als die van Hoorn in Noordholland, den bijnaam hadden van Wortelboeren.

De Drie Bramen is een bekend uithangteeken van bierbrouwerijen en azijnmakerijen.

De Eikel hing ook dikwijls uit; men ziet daarvan nog een exemplaar op 't Damrak aan den hoek der Kapelsteeg, met het onderschrift: D' AKER.

V.

Aan een tabakswinkel op den Haarlemmerdijk hing *de Oranjespruit* uit:

Dit is in d' Oranje spruit,
En daar haalt men heel goed kruit,
Komt in en gaat niet voorbij,
Maar proeft en koopt het vrij.

Toen er twee takken van 't Huis van Nassau in ons land bloeïden, was er wel eens een weinig naijver, althans bij de Friezen, die hun Stadhouder even hoog geschat wilden hebben als dien der andere Gewesten. Dit gaf aan een Fries, die hier een tabakswinkel opzette, en wel in de Gravenstraat, waar, wegens de ligplaats der Friesche schepen in het Damrak, veel van zijn landgenooten kwamen, aanleiding om, tegenover de Haarlemmerdijksche Oranjespruit, een *Friesche spruit* uit te hangen, waarbij hij 't versje van zijn konkurrent eenigermate uitbreidde:

---

[1])
Les amis de ce temps qu'on vante,
Ont la nature du melon:
Il faut en essayer cinquante,
Avant d'en trouver un de bon,

zegt een Fransch dichter: wij weten niet, wie van beiden, hij of de Zutfenaar, op de eer der vinding aanspraak maken kan; doch wij veronderstellen, geen van beiden.

Wel kameraet.
Wat raet?
't Is hier geen deeg,
Mijn pijpje is uit en mijn doos is leêg.
Gaan we na *de Friesche Spruit*,
Daar is goede brandewijn en Varinis kruit.
Ei gaan we niet voorbij,
Maar eerst proeven en dan koopen wij.

Koolverkoopers zijn er altijd geweest en dus kwam er ook Kool op de uithangborden, en wel voornamelijk *de Bloemkool*, die wij o. a. aan den straatweg van Breda op Bergen-op-Zoom vonden, in de nabijheid zoo wel van de eene als van de andere stad.

De Tabaksplant werd van lieverlede een zeer gewoon uithangteeken voor tabakswinkels: 't Vlas kwam voor aan linnenwinkels, en meer bepaald: *het Gebraakt Vlas, het Gehekeld Vlas, het Alkmaarder Vlas, het Brabantsch Vlas*, enz. Hennip aan touwwinkels: *het Bos Hennip, het Ouwaters-Hennip*, welke soort de beste werd geächt. Korenschoven bij grutters; o. a. aan een voorname grutterij op 't Kleêrveer, in de vorige eeuw, *de 3 Schoove*.

't Meerblat, dat de gedaante heeft van een menschenhart en ook in de heraldiek veel voorkomt, was in 1656 het uithangteeken van een R. K. kerk te Amsterdam op 't Cingel tusschen de Lijnbaans- en Korsjespoortssteegen.

't Klaverblad was zeer populair. — »Alle goede dingen bestaan in drieën," was 't oude gezegde, en het Klaverblad was de natuurlijke voorstelling van dat denkbeeld:

Drie glaasjes zijn drie teugen.
Drie is een Klaverblad,

zong men nog in onze jonge dagen, en talloos zijn de verzen, vooral bij drinkliedjes, waarin dat Klaverblad gevormd wordt. En bij de drie blaadjes moet dan ook nog het steeltje komen, als o. a. blijkt uit hetgeen in 't »Moortje" van Bredero een jonkman vertelt van de pret, die hij op den Doelen gehad heeft:

Het was biget sucken kelck met nuwe Spaense muskadel
Ick roock, ick proefde, ick dronckse, o mijn het smaackte so wel.
Dan wast met een beniste boortje, en dan met een rondeeltje,
Dan de *santé* van de matres, dan *een klaverblaadje met een steeltje*,
Dan konfloribus, enz.

Op gevelsteenen, luifels en uithangborden, vindt men *het Klaverblad* niet enkel groen, maar in alle kleuren. Het *Gulden Klaverblad* hing weleer uit aan de herberg, waar nu de *Haringbuis* uithangt, aan het klaphek op den Zandvoortschen straatweg in den Aardenhout. Als men er de herberg binnentreedt, leest men het volgende vers op een bord aan den wand:

GEDENKTEEKEN VAN DEN HERTOG VAN LANGEVELD.

Als men zestien honderd acht en twintig schreven,
Was den Hertog van Langeveld in 't fleur van zijn leven,
Kwam in den Aardenhout in 't *Gulden Klaverblad*,
Heeft een maaltijt gedaan van twee uren, en at
Dees nabeschreven spijs, zoo ons de waard vertelde,
Die hem de spijs en drank met eigen hand bestelde.
Acht ponden roggebrood en vier tarwebollen fijn,
Tien pond zoetemelkskaas en haring een dozijn.
Ook liet hij metterhaast nog door het keelgat snappen,
Van 't goet acht guldens bier omtrent de veertien flappen [1]).
De waard rekend' 't gelag: hier wel ter deeg op let,
't Beliep de gulden vier en nog vijf stuivers net.

Die hertoglijke maaltijd luidt anders dan wat Jerolimo bij Bredero zegt:

Een ajuyncken, een ciepelken, een sneeken broot en twee vijghen,
Dat 's een Heeren kost.

Maar wie was nu die Hertog van Langeveld, waar Loosjes, die in zijn »Hollandsche Arkadia" 't gedicht ook opneemt, niet anders van weet te zeggen, dan dat hij »een schrokkige kaerel" was — en waar latere historici, die de herberg bezochten, zich vruchteloos den kop over hebben gebroken? — Vermoedelijk niemand anders dan Hendrik II van Orleans, Hertog van Longueville. In 1595 geboren, kon hij werkelijk in 1628 gezegd worden »in 't fleur van zijn leven" te zijn. Al vindt men bij kronijkschrijvers niet geboekt, dat Longueville Nederland bezocht heeft, hun stilzwijgen bewijst niets. Zij hebben evenmin de reis geboekt, die de Hertog van Rohan in 1599 door onze provinciën heeft gedaan, en ons zou daar ook niets van bekend zijn, als de Hertog niet zelf een dagboek gehouden en een hoogst bevallig verhaal van zijn reis geschreven had. In de dagen van Maurits en Frederik Hendrik waren bezoeken van Fransche Edelen, ja van Prinsen van Koninklijken bloede zelfs, menigvuldig. Bovendien was er in 1627 en 1628 groote spanning aan 't Fransche hof tusschen Richelieu en den hoogen Adel, zoodat er voor Longueville goede redenen konnen bestaan om zich voor een tijd te verwijderen. 't Is voorts bekend, dat, zoo later zijn vrouw, de beroemde Hertogin, de ziel was der zoogenaamde Fronde, hij zelf een onbeduidend wezen, en, wat hier 't meest afdoet, een rechte smulpaap was — waarop men o. a. *de Trois mousquetaires* kan naslaan. Dat men eindelijk in den Aardenhout van Longueville Langeveld maakte, kan niemand bevreemden, althans niet hen, die weten, hoe algemeen die laatste naam daar in de buurt is.

't Gekroonde Klaverblad kwam ook dikwijls voor. Op een gevelsteen uit het begin der 17[de] eeuw op de Brouwersgracht bij 't Cingel houden twee

---

[1]) »Kannen," die men *Flappen* of *Flapkannen* noemde.

leeuwen de Amsterdamsche Keizerskroon boven het klaverblad. — Meermalen ook komen *de Drie Klaverbladen* voor.

De rol, die 't Stroo als uithangteeken te vervullen heeft, hebben wij reeds vroeger beschreven [1]). Wij voegen er nog twee opmerkingen bij. De eerste is, dat op sommige plaatsen, o. a. te Kleef, aan huizen, die gerepareerd worden, een stok wordt uitgestoken, waar een bosje stroo aan hangt, en zulks ten einde de voorbijgangers te waarschuwen [2]). De andere, dat, even als alles wat uithing in hout werd nagebootst, zoo ook, aan rijtuigen of meubelen, die te koop gesteld zijn, het bosje stroo wordt afgebeeld door een stuk hout, dat gespleten en gekruld is.

---

[1]) Zie Deel I, blz. 136—142.

[2]) Op gelijke wijze hangt men te Parijs een *houten kruis* uit.

Là je trouve une croix de funeste présage.

zegt reeds Boileau in zijn satyre van *les Embarras de Paris.*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DELFSTOFFEN.

De uithangteekens, die Delfstoffen vertegenwoordigen, zijn, op weinige uitzonderingen na, aan beroep of handel ontleend.

De Metalen worden meest door Bergen vertegenwoordigd, of door Mijnen.

In de St. Annendwarsstraat hing *de Goudberg* uit. In die straat vond men 't Goudsmidsgildehuis. Natuurlijk woonde de Gildeknecht er dichtbij en deed, als de meeste Gildeknechts, een kroeg, zoo tot bevordering van 't gezellig verkeer onder de Gildebroeders, als tot bestelhuis voor de knechts, en daarenboven tot wachtkamer voor al wie Dinsdags of Vrijdags wat te doen had op »het Comptoir." 't Uithangbord van zulk een Goudsmidsgildekroeg kon niet anders dan *de Goudberg* zijn.

De *Zilverberg*, de *Zilverpronk*, de *Tinberg*, het *Pronktin*, de *Koperberg*, de *IJzerberg*, hingen uit bij hen, die uit zoodanige metalen handelsartikelen vervaardigden of ze verkochten. Den *Silverbergh* vindt men nog op een gevelsteen van 1638 te Utrecht. *Den Koperen Berg* hing in 1667 uit bij den koopman Gerrit Feyga op de Heerengracht.

Somtijds ook vervangt de mijn den berg en zoo heeft men *de Oude Loodmijn*, *de IJzermijn*, enz.; ook *de IJzerstaven*.

Bij handelaars in of bewerkers van edele gesteenten hing het Juweel zelf of de Berg uit. Nog ziet men op een gevelsteen op 't Rok-in: *de Bouwe Diamant*, en op den Buitenkant: *de Safierberg*. Van den Diamant zijn verscheidene Diamantssteegen en Diamantsgangen afkomstig, zelfs is er een, waar men dien niet zoeken zou — in den Duivelshoek. Zeker heeft daar *de Diamant* uitgehangen aan een kroeg, waar de Diamantslijpers bijeen kwamen, die daar weleer gewoond moeten hebben; immers heeft nog een andere gang, weinige schreden verder, hun naam bewaard. Er zal tegen 't midden der 17[de] eeuw hier, aan de zijde der Reguliersdwarsstraat, een diamantslijperij hebben gestaan, welke tak van nijverheid reeds

in dien tijd bloeide te Amsterdam: — en van daar ook, bij tegenstelling, de naam van grove-diamantslijper voor »straatslijper."

Steenkoopers hingen *de Marmeren Steenrotz* uit; — ook *den Steenbergh*, welke men beiden nog op zeventiende-eeuwsche gevelsteenen bewaard vindt, de eerste op de Reguliersgracht bij de Prinsengracht, en den tweeden op de Joden-breëstraat. In de Eerste-laurierdwarsstraat ziet men op een gevelsteen van 1641 twee Bergen afgebeeld met het onderschrift: *de 2 Kruutbargen*, waarschijnlijk woonde daar een kruit- en vuurwerkmaker.

In *den Krijtbergh* — op 't Cingel — was reeds in 1656 een R. K. kerk.

Een echt-Hollandsche delfstof is de Turf. *De Lichte Turf* vermeldt de Ned. Stad- en Dorpbeschrijver als het uithangteeken van een herberg te Voorburg; — *de Veenhoop* en de *Nieuwe Veenhoop* hangen aan herbergen uit aan de Smilde, waarbij men moet opmerken dat hier gespeeld wordt met de dubbele beteekenis van 't woord *hoop*. Voor 't overige komt de Turf op borden dikwijls voor in de gedaante van een opgestapelde mand, met het onderschrift *de Turfmand*, aan zulke kroegen, waar turfdragers verkeeren.

Aan een wijnhuis te Batavia hing in de voorgaande eeuw *het Hollandsche Kooltje* uit en men verhaalt daarvan de volgende geschiedenis. Een schip voer naar Oostindiën en elk van de maats had het een of ander meëgenomen, dat hij daar ginds met winst hoopte te verkoopen. Een was er echter, die zijn kist met turf had volgestopt. De anderen lachten hem hartelijk uit; aan wien zou hij zijn turf slijten in dat warme land? Jan liet ze lachen; maar te Batavia gekomen, nam hij zijn ontslag en zette een wijnhuis op, dat het bovengenoemde opschrift kreeg, terwijl hij aankondigde, dat ieder bij hem zijn pijp aan een echt Hollandsch kooltje kon komen opsteken. Men rookte toen nog geen cigaren en wie pijpen rookt kent het genot, dat er bestaat, wanneer men, na zich beholpen te hebben met plaggen of houtskool (steenkool was toen nog niet in gebruik) of fidibussen, weêr eens een zuiver doorbrande turfkool tot dat einde bekomen kan [1]). Geen wonder dus dat de man toeloop kreeg — ook van de deftigste Onder- en Opperkooplieden. En toen eenmaal de kist ledig en de turf op was, was 't huis wel beklant en de waard *in bonis*.

Sommige uithangteekens dezer soort hebben betrekking tot plaatselijke bijzonderheden. Zoo hangt aan de herberg te Rokanje *de Steenrots* uit [2]). De eenige merkwaardigheid, welke dat dorp bezit, en waarom het

---

[1]) Toen ik, in 1829, van Brussel komende, waar men altijd aan een vlammetje opstak, te Willemsdorp in de herberg was, hield een heer werktuigelijk nog een brandenden zwavelstok aan de lange pijp. Zijn buurman blies dien uit en bood hem 't komfoor aan, met de woorden: »steek nu op aan een Hollandsch kooltje, wij zijn niet meer in Brabant." J. T. G.

[2]) *Ned. Stad- en Dorpbeschrijver.*

somtijds door vreemdelingen bezocht wordt, is de Waal, een water dat veel koolstofzure kalk inhoudt en daardoor de eigenschap bezit, hetgeen men er inwerpt te versteenen.

Een tabaks-, koffie- en theewinkel te Utrecht op de Oudegracht noemt zich naar den *Gesloten Steen;* dat is een steenklomp, die, aan den hoek eener steeg, met een ijzeren ketting aan 't huis is vastgesloten; welk sluiten, volgens de overlevering, voor de rust der burgers noodzakelijk was, vermits anders de Duivel en zijn maat hem alle nachten gebruikten om er castie meê te spelen: 't geen zulk een rumoer maakte, dat niemand, zelfs de Bisschop, een oog kon toedoen, zoodat deze laatste bevel had doen geven, den steen vast te leggen en den Duivel te noodzaken, ergens anders zijn vermaak te gaan zoeken.

De Hoeksteen eindelijk, die boven een gang in de Looiersstraat uithangt, heeft een godsdienstige beteekenis. 't Is een groote steen, waarop een schrijfpen is uitgehouwen, met het jaartal 1786, en daaronder *de Hoecksteen*. Wie aan den steen in dat jaar dien vorm gegeven heeft is ons onbekend. Vóór 1760 was de Hoeksteen een hofje der Doopsgezinden, en de aloude vorm van den Hoeksteen, die sedert de dagen der Kerkhervorming een symbool van Hervormde Gemeenten is geweest, was deze: een driekante steen, op elke zijde met een V gemerkt, waarvan de beteekenis was: *ego sum Via, Veritas, Vita,* (»ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven"). Vermoedelijk zal vóór 1786 deze steen ook wel een zoodanige geweest zijn.

De Hoeksteen plagt vroeger ook wel tot uithangteeken van hoekhuizen gekozen te worden; men leest den naam nog aan 't hoekhuis van den Binnenkant en de Bantammerstraat.

ACHTSTE BOEK:

OPSCHRIFTEN ZONDER BEELD- OF SCHILDERWERK.

EERSTE HOOFDSTUK.

ENKELE NAMEN.

Al leveren enkele namen zeer weinig stof tot beschouwing, toch mogen wij ze niet stilzwijgend voorbijgaan, dewijl zij toch ook tot uithangteekens dienen en, in onzen tijd vooral, zeer talrijk zijn. In oudere gevels staan zij in steen gehouwen; voor buitenplaatsen uit de vorige eeuw dikwijls in cierlijk krulwerk aan 't ijzeren hek; voor de hedendaagsche winkels, fabrieken, koffiehuizen, herbergen, boerenhofsteden, enz., doorgaans alleen met de verfkwast op een houten bord of op den muur geschreven, en dan meestal, omdat het hedendaagsch geslacht niet bijster scherp ziet, met letters, die zoo groot mogelijk zijn.

Vele van die namen, en bepaald die op steen gehouwen en in den gevel gemetseld zijn, doch ook geschrevene, zijn de remplaçanten van vroegere afbeeldingen, die bij herbouwing of herstelling verworpen werden. In de Korte-Leidschedwarsstraat leest men op een gevelsteen: *Lasarus en de reyke man*, Anno 1773. De oude gevelsteen met de beeldjes is hier blijkbaar bij een herbouwing, die in 't aangeduide jaar plaats had, door een steen met letters vervangen. Enkele malen evenwel heeft men bij 't plaatsen van zulk een lettersteen de figuur toch bewaard en alleen verplaatst. Zoo leest men op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht op een gevelsteen enkel: *de Bonte Vos;* doch ontwaart bij nadere beschouwing, dat de Vos zelf ook nog aanwezig is: hij is naar 't dak geklommen en gluurt over den gevelrand naar beneden.

De Plaats Royaal komt, als opschrift van herbergen, enz., dikwijls voor. Reeds was dit in de 17de eeuw het geval; doch toen zal er wel een af-

beelding boven geprijkt hebben. Die Plaats Royaal toch was de *Place Royale* te Parijs, een groot vierkant plein, van zuilegangen omringd, dat in 1610 was aangelegd op de plaats van 't Hotel des Tourelles en destijds voor 't schoonste plein van Europa werd gehouden.

Andere namen bewaren de herinnering van 't gebouw, dat weleer op de plek stond, of gezegd werd er gestaan te hebben: zoo b. v. het opschrift: *d' Oude Doelen* in de Oude-Doelenstraat, het steentje met de woorden CATVISERS KLOSTER in de Karthuizersstraat, 't opschrift: *het Oude Stadhuis*, dat weleer in de Kapelsteeg gevonden werd.

De vroegere gedaante van een gebouw wordt soms ook bewaard in den naam, die tot uithangteeken dient. *'t Loosje* is een likeurstokerij, sinds lang wijdvermaard, doch de naam schijnt aan te duiden, hoe die uit kleine beginselen ontstond en de eerste oprichter zijn zaak in een nederige loods begon.

De nabijheid van een voornaam gebouw gaf meermalen aan een tapperij of bierhuis aanleiding tot naams-usurpatie. Zoo was het *Amstel-Hôtel* pas verrezen, of men las den naam op het bord eener tapperij op den hoek van den Amstel en Utrechtschedwarsstraat.

Een onnoemlijk getal namen heeft zijn oorsprong van de lokaliteit. Vandaar *de Brakke Grond* in de Nes, een naam die al eeuwen oud is: vandaar zoo veel *Welgelegens* en *Bellevues*. Ook: *Nabij Buiten*, *Even Buiten* (te Oud-Beijerland), *Om en Bij* (bij Alkmaar), *Vlak Over* (te Hof van Delft), *Uit en 't Huis*, enz. In de nabijheid van dorpen vindt men dikwijls *Bijdorp*. Voorts: *Al te Ver* (Schermer), *Al te Naauw* (bij Fransum in Groningen), *Wat Afgelegen* (bij Schermerhorn), *Ongelegen* (op Walcheren, bij Veere), *Lucht en Veld* (in Haskerland). In de nabijheid van groote steden, bij voorkeur aan herbergen, *de Eenhonderd Roé*, *de Tweehonderd* (of »meer") *Roé*, — wat den wandelaar in staat stelde, de lengte zijner wandeling naauwkeurig te bepalen. — Van daar ook zoo vele namen met *meer* samengesteld, en aan hofsteden gegeven, die in de buurt van eenig meer gelegen waren, als: *Meerhuizen*, *Meerlust*, *Meerzicht*, *Meer en Berg*, *Meerhoeven*, *Meeroogst*, *Hoogermeer*, *Òvermeer*, *Oostermeer*, *Middelmeer*, *Eindmeer*, *Welmeer;* — en ook andere, van nieuwere vorming en getuigende van den hedendaagschen smaak voor klinkklank, b. v. *Flevorama* in Gooiland, een naam, die op cierlijke wijze te kennen moet geven, dat men vandaar de Zuiderzee kan zien, — wat juist zoo'n groote zeldzaamheid niet is.

Namen om opgang te maken ontbreken niet. Oudere van dezen aard waren, voor winkels: *de Allemansgading*, *de Hagendeveld;* thans klinkt dat: *de Bazaar*, *Centraal-Kleedingmagazijn*, en vooral *Specialiteit van* .... Ook *de Konkurrent* is in onze dagen een geliefdkoosd winkel-opschrift. — In de vorige eeuw had een koffiehuis in den Haag, waar in 1781 Keizer Jozef II logeerde, den bluffenden naam aangenomen van *het Parlement van Engeland*.

De naam *Heerenkroeg* voor een koffiehuis zou in ons Nederduitsch zeker al heel ploerterig klinken, maar in 't Hoogduitsch wordt dat heel mooi gevonden, b. v. te Maagdeburg:

Romantisch an der Elbe da liegt der Herrenkrug;
Den Sonntags sehr bevölkert das Dampfschiff Zug um Zug,
Die reizenden Alleeen, der grosse, schöne Wald,
Dies beut in Sommerszeiten den liebsten Aufenthalt;
Der Wirth und die Bedienung sind sehr Coulant und fein,
Kann wohl zum Amusiren noch mehr geboten sein? [1])

Andere namen daar-en-tegen getuigen van een beminnelijke nederigheid. Zoo b. v. *Bagatelle*, dat aan tal van buitentjes voorkomt, *Nederig* op Walcheren, bij Domburg, *Goed Genoeg*, enz.

Het welbehagen in eenzaamheid en rust deed weêr andere namen kiezen, als: *de Eenzame* (mede bij Domburg): *La Solitude, Ma Retraite* — die op vele plaatsen voorkomen: *Bon Repos* (mede op Walcheren); *Vreugde en Rust* (te Voorburg): *Vrijwel* (in de Haarlemmermeer); maar gebrek aan rust deed honderden malen te voorschijn komen *Zelden Rust*.

Menigeen, die een huis liet bouwen of een buitenplaats aanleggen, gaf daaraan den naam van plaatsen, waarop hij handel dreef. Allerlei namen van landen en steden komen hierbij voor. Op de Keizersgracht bij de Muidergracht vindt men aan drie gevels naast elkander: *Spanhola, Curaçao* en *Portorico*, wat doet denken aan een Portugeeschen Jood uit de vorige eeuw, die op de West handelde. Ook aan hofjes werden zulke namen gegeven. Jacob Stoffels, een koopman in 't midden der 17de eeuw, was rijk geworden door den handel op Venetiën en noemde daarom een hofje, dat hij in de Elandsstraat liet bouwen, *Venetia*.

Andere namen werden ontleend aan scheepvaart en visscherij. Aan de herberg op den hoek van den Binnenkant en de Kalkmarkt leest men *de Noordsche Houtvloot*, 't geen ons den tijd voor den geest roept, toen Antonides zong:

Hier zeilt de houtvloot aen met hondert zwaere schepen,
Die in den schoot van 't Y de Noortsche bosschen slepen;
Matroos, gemoedigt door zijn winst, begroet alree
Zijn jonge vrou, die t' huis gesmoort in hartewee,
Den Hemel smeekt, dat hij zoo lang de wilde baeren
In toom hou, tot het schip komt voor de paelen maeren,
En Volkert, haere min waerderende uit haer trou,
Zijn spaerpot uitschudde in den schoot van zijne vrou.

Een hofstede te Baarland draagt den naam van *de Parelvisscherij*, die ons den bloeitijd der Oostindische Compagnie herinnert, toen

[1]) F. W. C. Remme. *Magdeburg im Sommer*.

Het vruchtbaere Cochin, daer een gewenschte May.
Gedurig 't velt vereert met haere bloemlievrey,
En looftapijten,

nog zijn schatting aan den Nederlander opbracht, en van daar »een rijke schat van paerlen" werd

aengevoert.
Waervan de schoonste zijn geregen en gesnoert.
Om zich te spieglen in den boezem der Mevrouwen,
En met het levend sneeu van 's Joffers hant te trouwen.

Menig vroegere werkplaats, thans geen werkplaats meer, draagt er nog den naam van in den gevel. Op een grooten steen in de Warmoesstraat bij de Oudebrugssteeg leest men *de Weverij*, nog herkomstig uit den tijd, toen te Amsterdam een Weversgild bloeide.

Het Wenschen, Hopen, Streven, enz. was een milde bron voor naamgeving: *de Hoop*, *de Vlijt*, *de Gunst*, *de Goede Verwachting*, *de Onderneming*, *Zorg en Vlijt* (Haarlemmermeer), *Dank en Hoop* (ald.), *Vlijt en Zegen* (Zevenhoven), *Vrede en Welvaart* (Wijde Wormer), *de Spaarzaamheid*, *de Volharding*, *de Voorzorg*, *de Verbetering*, *de Nieuwe Aanleg*, enz.

Anderen drukten hun genoeglijke gewaarwordingen uit, natuurlijk bij voorkeur aan optrekjes en buitentjes: *Mijn Zin*, *Mijn Lust*, *Mijn Genoegen*, *Ons Genoegen*, *Wel te Vreden*, *Zorgvliet*, bij honderden: *Na de Lust* (Koekengen), *'t Verlangen* (onder Mijdrecht), *Vreugderijk* (aan den IJsel tegenover Zalk), *Vrede best* (Wijde Wormer), *Vrijheid-Blijheid* (in de vorige eeuw de buitenplaats van Permenter in de Diemermeer), *Mon plaisir* (op Schouwen), *Mes délices* (te Baarn, waar de bekkesnijers uit den omtrek altijd vroegen, welk *mes* daar toch uithing).

Sommige naamgevingen doelen op levensbijzonderheden, waar de voorbijganger, als hij 't opschrift leest, naar gissen mag. Zoo: *Betwiste Rust* (op Tessel), *Nooit Gedacht* en *Niet Verwacht* (zeer menigvuldig); *Ongedacht* (Bommel in Zuidholland), *Blijde Komst* (aldaar), *Toeval* (Purmer), *Treurenburg* (St. Laurens op Walcheren), dat aan een verlies doet denken, tijdens 't bouwen der hofstede door den bouwheer geleden; *Waarborg*, welke? weten wij niet (bij Waarder in Zuidholland), *Lang Verzwegen* (in de vorige eeuw, aan den Amstel), *Kort Beraad* (op Schouwen), *Burenstam* (in de Wijde Wormer).

Wie een vreemde vrouw getrouwd had, gaf wel eens aan zijn nieuwe woning of hofstede den naam van haar geboorteplaats om haar 't genoegen te verschaffen zich weêr in Schotland of Drafna, in Florence of Parijs te bevinden. Iets dergelijks deed Lammorael van Egmond reeds, toen hij in 1557 eenige schorren en gorzen liet bedijken, en dat nieuwe land, ten genoege van Sabine van Beyeren, zijn vrouw, *Beyerland* noemde.

Vrouwenamen met een of ander woord samengesteld vallen nog steeds

in den smaak: b. v. te Oosterbeek, *Alida's hof*; of men loope de Haarlemmermeer door, waar men niets ouds vindt: ***Betsyhof***, ***Allegonda's Hoeve***, ***Wilhelmina's Hoeve***, enz.

Namen van voorname lieden, vooral van regeerende Vorsten, worden dikwijls tot uithangteekens gekozen. Maar ook de eigen naam van een gewezen kastelein werd al van ouds uitgehangen, wanneer 't huis eens onder dien naam bekend was. Zoo is te Amsterdam in de Nes, van opvolger tot opvolger, de naam van ***Toontje***, die der stichteresse, blijven staan, tot hij voor eenige jaren verdwenen is; en dat die naam door geheel Europa beroemd was, kan uit de volgende anecdote blijken. Wijlen Jhr. Mr. Dirk Alewijn, dien ouderen van dagen zich nog herinneren zullen als een man van fijne beschaving en smaak, zich voor 50 jaren geleden te Rome bevindende en aldaar bij prachtigen maneschijn bij een groot feest tegenwoordig zijnde, waar hij, van de herinneringen der oudheid vervuld, van 't Vatikaan af zijn gedachten over de Cezarsstad liet dwalen, werd plotselings door zijn buurman gestoord, die de vraag in 't Hoogduitsch tot hem richtte, waar hij van daan was.

»Aus Holland."

»Aus Holland? Vielleicht aus Amsterdam?"

»Ach ja."

»So! denn kennen Sie ***Thoontjen?***"

Alewijn gevoelde grooten lust, den vrager »van de tinne des tempels" naar beneden te smijten.

En niet verre van Toontje had men ***Trui de Bie***, en wat verder ***Blinde Dirk***, en nog heeft men ***Aaltje***, allen lang dood en begraven. Maar de Duitscher op 't Vatikaan had zoo groot ongelijk niet; want:

Roemt Roomen, prijst Parijs, kraeyt Caïros heerlickheit

en die van Weenen en Berlijn er bij, dan was toch Amsterdam de eenige stad in de wereld, waar, op elk uur van de nacht, een fatsoenlijk man, zonder buitengewone geldverteering, wat te eten en te drinken kon bekomen.

Ook vele Hotels en koffiehuizen zijn alleen onder de namen hunner eigenaars bekend; zoo ***'t Hôtel Bauer***, te Zurich, en ***'t Hôtel Monnet*** te Vevay; zoo ***'t Hôtel Meurice*** te Parijs, ***Mivart*** en ***Morley's Hôtel*** te Londen, de ***Hôtels Fuhri*** en ***Paulez*** in den Haag en ***'t Café Roscamm*** te Amsterdam. Ook andere établissementen; in de Nieuwstraat lezen wij: ***Magazijn van Brandstoffen***, DE JONGE MEIJER, en daarbij den naam van den eigenaar: ***C. Meijer.***

Sommige namen schijnen oorspronkelijk spotnamen geweest te zijn, als: ***de Kruip-in*** (bij Kamerik en bij Hummeloo); ***Vuil Wammes*** (in Oud-Vroenhoven aan den straatweg op Hasselt); ***de Koude Herberg***, bij Wolfhees, een naam, die toch evenmin als de vorige, een aanbeveling is voor een logement. Bij Nieuwolda in Groningen vindt men ***Kop-af***, — of daar een

moordgeschiedenis was voorgevallen dan of er de *Goede Vrouw* uithing, is ons onbekend, — *Pas-op* vindt men bij Hummeloo.

Te Brugge in de Peperstraat leest men: *Huis voor Omhoogkijkers* [1]).

Eenige namen zijn, zonder beeld, toch zinnebeeldig, b. v. *Zeeooft*, een buitentje aan den Haarlemmerweg, vermoedelijk gesticht door iemand, die zijn geld met »zeebanket" alias »haring", gewonnen had.

Samenstellingen met *rust*, *daal*, *veld*, *hof*, *burg*, *stein*, *oord*, *rode*, komen in menigte voor. Die met *rust* hebben meest betrekking tot het beroep, b. v. *Zeerust* (1688) op de Keizersgracht bij de Vijzelstraat; *Postrust*, in de vorige eeuw een buitenplaats aan den Haarlemmerweg, aan den Postmeester Van Duyst behoorende. De overige: 1°. tot bloemen en boomen, als: *Rozendaal*, *Rozenhof*, *Rozenburg*, *Tulpenburg*, *Lommerhof*, *Plukhof*, *Karsenhof*, *Ipenburg*, *Boekestein*, *Ipenrode*, *Berkenrode*, *Groenendaal*, *Elzenoord;* — 2°. tot den naam: *Trompenburg*, *Pingelenburg*, *Hoofdenburg*, *Bassenhof* (buitenplaatsen van Tromp, Van Pingelen, Hooft en De Bas); — 3°. tot de lokaliteit: *Berg en Daal*, *Amstelburg*, *Zuiderburg*, *Meereveld*, *Schoonoord*, *Vredenoord*, enz.

Voeg nu bij de reeds genoemde nog een eindelooze lijst van namen, langer en bonter dan die van de ziekten, die voor het Malz-Extrakt de vlag strijken; namen van alle beteekenis: *de Jonge Jan* en *de Oude Walvis*, *Nimmerdor* en *Immergroen*, *de Slokop* en *Neêrlands bessengaard;* — Bijbelsche en Mythologische: *Pniël* (bij Naarden) en *Apollo;* — in alle talen (b. v. *Socka Brenti* aan den Heerenweg onder Heemstede — wat wij niet beter weten te vertalen dan met »Rustwat") ja misschien vindt men ze tot in 't Sanskrietsch en Middelnederlandsch toe. Een pakhuis op de Verversgracht heet *Voorwaarts*, mogelijk nog een herinnering van Augustus 1831.

Bierhalle is tegenwoordig een geliefkoosde naam voor bierhuizen en dito kelders; maar onlangs kwam er de *Drinkhalle* nevens, die mogelijk ook wel opgang zal maken. Men leest dit op 't koepeltje bij de Nieuwe-Stadsherbergsbrug, dat vóór ruim vijf jaren tot een »publikatie-huisje" gebouwd, maar, door een lotwisseling, in Holland niet ongewoon, in een drinkwinkeltje veranderd is.

't Paradijs komt herhaaldelijk voor; *de Nadorst* nog voor menige kroeg, o. a. bij Hoorn en bij Adorp in Groningerland. Iemand, die een zeldzamen naam begeerde, en er geen vinden kon, die hem zeldzaam genoeg voorkwam, schreef ten leste op 't hek van zijn tuin eenvoudig 't woord *Zeldzaam* (bij Utrecht); — en hoe niet iedereen op rozengeur gesteld is bewijst de naam van *Koelucht*, aan een hofstede bij Zalk aan den IJsel gegeven.

De opschriften in de riet- of pannedaken van boerehuizen, steenbakke-

---

[1]) De Potter. blz. 118. Verg. Deel I, blz. 70.

rijen, looierijen, enz. behelzen in kolossale letters den naam der boereplaats of fabriek, doch zijn, wat den inhoud betreft, vrij gelijk aan de reeds genoemde en even veelsoortig, b. v.: *Bouwlust*, *Goed Fortuin*, *het Zwarte Paard*, enz. Maar nog veelsoortiger zijn de scheepsnamen. Die der schepen van 's Lands vloot zijn heden ten dage ontleend, 1°. aan 't Koninklijk Huis; 2°. aan de naamrollen onzer zeehelden; 3°. aan de mythologie en den Griekschen heldentijd. De Nederlandsche koopvaardijvloot verschaft de rijkste verscheidenheid en bontste afwisseling. De *Staatsraad Gouverneur X* ligt tusschen twee lieve jonge juffrouwen, die benepen worden door een *Cykloop* en een *Kandanghauer*. De groote schepen vertoonen nog doorgaans de weelde van een gebeeldhouwd uithangteeken aan den voorsteven, terwijl de kleine binnenvaarders zich met enkele namen in gouden letters op voor- of achterboeg vergenoegen. Vrouwenamen spelen op die schepen de hoofdrol. De reden daarvan wordt verklaard in een rijm, dat een zeilend poëet op den balk van zijn schip zette:

Waar dat ik zeil
Of waar ik peil
In 't klare nat,
De schipper mint zijn liefste schat.

En hoe een schipper ook behoefte gevoelt aan een wederhelft, blijkt daaruit, dat we eens een Groninger schip zagen, dat de *Toekomende Vrouw* gedoopt was; — dat de schipper een vrouw moest hebben stond paalvast bij hem; hij wist nog maar niet wie 't zijn zou.

Ook zinspelingen op levensbijzonderheden komen onder de scheepsnamen voor. *Troost voor moederloos* is de naam van een vaartuig van Wildervank. Zinnebeeldige scheepsnamen zijn soms zeer sprekend, als *de Trekvogel* van Delfzijl, *de Zeeploeg* van Wildervank.

In Antwerpen vindt men een Twaelf-maenden-straet, die haar naam ontleent van de namen der Maanden, die voor twaalf huizen te lezen stonden [1]). Te Amsterdam heeft men wel geen Twaalf-maandengracht, maar toch wel een Achtergracht bij *de Twaalf Maanden*, zijnde even zoovele pakhuizen, die elk naar een maand heeten, terwijl het dertiende *de Zon* heet, als de vader van 't gezin.

Omtrent die pakhuizen bestaat een legende, die schier vergeten is en die wij dus aan de vergetelheid willen ontrukken.

Eer die pakhuizen daar stonden, d. i. nu juist 200 jaar geleden, had daar een schuitevoerder zijn schuiten aan den wal liggen. Maar elken morgen als hij er bij kwam vond hij ze van haar plaats en door elkander gehaald. Dit verveelde hem, en ofschoon die plek destijds nog zeer stil en eenzaam was, en zijn buren hem verzekerden, dat het er 's nachts niet pluis

---

1) *Antwerpen*, blz. 81.

was, hij wilde weten, wat èr met zijn schuiten gebeurde en besloot eens stilletjes op de loer te gaan liggen. Op de plaats, waar nu de pakhuizen staan, was toen een timmerwerf met een houtloods. Zoodra de nacht gevallen was, sloop hij moedig de werf op en verborg zich in de loods, waar hij door een reet het oog op zijn schuiten had. Tot de klokke twaalf bleef alles stil; maar toen bespeurde hij op eens een tooverachtig licht en deed zich omtrent hetzelfde schouwspel voor hem op, dat Kasper Larifari in »'t Vrouwtje van den Donau" trof. Hij zag een heele troep meisjes in luchtig wit gewaad; 't waren de spooknimfen, niet van den Donau, maar van den Amstel, die zijn schuiten gingen losmaken, om daarmede op de rivier te spelevaren. 't Hart van den schuitevoerder begon te kloppen als een hamer; maar, eensklaps moed grijpende, springt hij uit zijn hinderlaag en op de schoone Elvinnen toe. 't Bekwam hem beter dan Kasper, want, verre van hem te betooveren, namen zij verschrikt de vlucht. Eene echter kreeg hij nog te pakken bij den slip van haar kleed en sloot die zoo stevig in zijn armen, dat de arme spooknimf niet wist wat zij maar belooven zou om weêr los te komen. Een schuit vol goudkorrels was 't rantsoen, »maar voort betalen," zeî de welberaden Amsterdammer, »want ik zie je toch nooit weêrom." En op 't zelfde oogenblik zag de man zijn schuit boordevol en was de Elvin uit zijn ontsloten armen verdwenen.

Voor dien verkregen schat kocht de man de werf en bouwde de dertien pakhuizen. Dit, zegt men, is de laatste verschijning der spooknimfen aan den Amstel geweest. Trouwens, 't is vrij natuurlijk, dat zij zich nu niet meer vertoonen: dat was goed in een tijd, toen, als de wacht tien uren riep, ieder zijn vuur inrekende, de kaars snoot en in zijn kooi kroop: — maar thans ligt men er te middernacht nog niet in en zijn er altijd menschen op straat.

Ten slotte nog de opmerking, dat de hedendaagsche gewoonte om voor winkels, herbergen, enz. slechts een naam te schrijven, ten gevolge heeft, dat die namen zeer onbestendig en afwisselend zijn. Wij lazen aan menigen gevel, binnen een kort tijdsverloop, bij herhaalde verwisseling van bewoner, telkens weêr wat anders. In vroeger tijd, toen de uithangteekens niet alleen netjes op bord en luifel geschilderd, maar ook in hout en steen gebeiteld werden, waren zij veel bestendiger en leefden soms eeuwen. Trouwens, spoedige verwisselingen behooren op elk gebied tot het kenmerkende van onzen tijd, en 't is dus volkomen natuurlijk, dat wij die ook bij de uithangteekens waarnemen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

SPREUKEN EN RIJMEN.

De spreuken, die voor de luifels stonden, zijn natuurlijk met de luifels verdwenen, doch er zijn er nog genoeg overgebleven op hekken en gevelsteenen; terwijl ze, zoo wel aan gevels als aan boerehofsteden en schepen zelfs nog niet geheel uit den smaak zijn.

Dat deze spreuken en rijmpjes, niet als Opschriften, maar inderdaad als Uithangteekens te beschouwen zijn, bewijzen de spreekwijzen:

Hij woont in *'t Is niet anders*,
of: » » » *Na lijden komt verblijden*,
of: op de Heerengracht naast *Mijn glas loopt ras*,
of: naast *Tecum habita*.

De talen, waarin wij die spreuken gesteld vinden, zijn, behalve onze eigen moedertaal, de Latijnsche en Hebreeuwsche; — op die in de twee laatste zullen wij onze lezers niet onthalen, niet uit een onbeleefd vermoeden, dat zij die niet verstaan zouden; doch ons boek wordt al dik genoeg. Een enkele maal komt een Fransch rijm voor, b. v. *Nulle science sans diligence*, te Haarlem, een herinnering van den zeventiende-eeuwschen schoolmeester Jean de la Chambre. Sommige spreuken komen zeer dikwijls voor, wat bewijst dat zij algemeen in den smaak vielen; andere vinden wij niet dan een enkele maal, als de uitdrukking der gedachte van een bijzonder individu.

Tot die, welke men overal vindt, op gevelsteenen en borden, op hekken en deuren, behoort in de eerste plaats: *'t Is niet anders*. Een voorbeeld van een mooien steen met die woorden uit het begin der 17[de] eeuw kan men nog vinden op den Zeedijk bij de Kolksluis; en een ander van 1733 in de Koningsstraat; — doch buiten langs de wegen leest men 't honderd malen, en 't heeft daar al menigeen tot troost verstrekt. Wanneer een gezelschap Amsterdammers (in den tijd toen niemand nog van stoombooten of pleiziertreinen droomde) eens naar Sloten was geweest en op 't Haarlemmermeer gevaren en gehengeld had, en dan op de terugwandeling door een onweêrsbui overvallen werd, terwijl men *'t Dronkemanshuisje* reeds

ver achter den rug en *'t Huis ter Vraag* nog bij lange na niet in 't vizier had, en den mannen de rand van den hoed regende, terwijl de vrouwen met de japon over 't hoofd liepen en »geen droogen draad meer aan 't lijf hadden," en allen morden en jammerden, — viel daar hun oog onverwacht op het groene hek van een weiland, waarop met witte letters *'t Is niet anders* te lezen stond, en op eens maakte een schaterlach zich van 't natte troepje meester, en de verloren opgeruimdheid was teruggekeerd.

Een andere spreuk, die men dikwijls aantreft, is: *Na lijden komt verblijden.* Reeds in 1574, tijdens het beleg van Leiden, had men er dit rijmpje bij gemaakt:

Quam door Lijden geen Verblijden,
So was Lijden groot verdriet;
Maer door Lijden komt Verblijden,
Daerom acht ik Lijden niet [1]).

Op het venster van een herberg tusschen Wageningen en de Grebbe leest men de zelfde spreuk, en daaromtrent is ons het volgende medegedeeld [2]). Bij de doorbraak op 5 Maart 1855 werd het huisje, dat hier vroeger stond, door het ijs vernield en de bewoner in armoede gedompeld. Toen hij zich tot de Kommissie wendde en om onderstand vroeg, ontving hij den raad, maar op de deur van zijn noodschuurtje te schrijven: *Na lijden komt verblijden.* De man deed het en vond de spreuk bewaarheid; en daarom leest men die nog aan 't herbouwde huis.

Vele dier spreuken hebben betrekking tot den arbeid en de welvaart der nering. *Klein van begin* schreef een Drentenaar onder Ruinen en hoopte natuurlijk, dat zijn klein begin groot zou worden. *Wie weet nog hoe?* schreef een boer in de Wijde Wormer en verzweeg de rest, die dus ieder naar eigen verkiezing mocht aanvullen. Zijn buurman wou toonen, hoe druk hij 't had, en schreef: *Wij loopen de dingen na*, en een derde, die zeggen wilde, »of jij 't niet weet, en of jij loopt, 't komt al op 't zelfde neêr," schreef zeer lakoniek: *Alles gelijk.*

Een Haarlemmermeerder leeft *Op hoop van zegen*, en een ander, die zijn meening nog duidelijker wou zeggen, *Op hoop van beter. Onvermoeid vooruit*, zegt een derde, en daartoe is 't noodig, volgens een vierde, *Alles op zijn tijd* te doen, en, zegt een vijfde, *'t Oog omhoog.* Maar een zesde valt er zeer materialistisch tusschen met zijn *Pas op de kleintjes.*

't Oude Delfische *Ken u zelven* wordt ook onnoemelijke malen den voorbijganger voorgehouden, en soms levert een buurman daarvan een tegenhanger in 't oud-Hollandsche *Yder gek heeft zijn gebrek.* Ook de spreuken: *Als God met ons is, wie zal tegen ons zijn? — Vrede zij met u. — Liefde is 't fondament. — Bid èn Werk*, en meer dergelijke, komen op verschil-

---

1) Bizot, *Med. Hist.*, blz. 24*. 2) Door den Heer Mr. J. A. M. Haack, te Wageningen.

lende plaatsen voor. *Niet altijd zomer* staat, voor wie dat niet weten mocht, bij Middelburg te lezen; *Vrede geeft zegen* op Schouwen; *Altoos dankbaar* bij Overmeer aan de Vecht; *Al beter* te Alfen; *Altijd zorg* bij Diemerbrug; *Doe wel en zie niet om,* te Schermer; *Geduld overwint* bij Schermerhorn; *Oog in al* bij Utrecht aan den Rijn, enz. 't Oude *Hoop doet leven* komt nog op menig winkeluithangbord en op menigen scheepsboeg voor. *Elk weird hem* (»elk weert zich, elk doet zijn best") komt in Vlaanderen meermalen voor, en even zoo: *Minst moeyens best* [1]).

Te Emden staan nog vele echt oud-Hollandsche huizen met fraaie uithangborden en opschriften: dat deze laatste echter niet allen even verstaanbaar zijn, blijkt uit het volgende, dat in een achterstraat boven een gebeeldhouwd poortje van hoogen ouderdom staat:

Elckseupsichsulve.

Uit deze letters, die allen aaneen geschreven zijn, moet men lezen:

»Elk zie op zich zelven." [2])

Het oude: *Van daag voor geld, morgen voor niet* komt in 't oneindige voor, ook, als wij gezien hebben, in rijmen ingevlochten; en buiten 's lands kent men 't insgelijks, en talrijk zijn ook daar de waarschuwingen, tot slechte betalers gericht. In Engeland luidt het: *Betaal van daag, en morgen zal ik borgen;* of er staat een graftombe op 't uithangbord geschilderd met het opschrift: *Gewijd aan de nagedachtenis van* GOED VERTROUWEN, *dat hard streed met* BEDROG *en sneuvelde onder Generaal* SLECHTE BETALING. In Frankrijk is 't: *Krediet is door de slechte betalers vermoord.* In Italiën ziet men, onder een Haan: *Wanneer dit Haantje kraait, zal ik krediet verleenen.* Ja bij de Sinezen huldigt men een gelijke leer en leest men, voor elken winkel, in dik vergulde letters op zwart verlakte borden, nevens het bedrijf van den koopman, opmerkingen als de navolgende:

Babbelen en lang zitten zijn twee dingen, die 't afdoen van zaken belemmeren.
Vroeger ondervinding heeft voorzichtigheid geleerd en hier wordt niet geborgd.
Goede waren en matige prijzen; want de handel draait als een rad.
Onze vorige klanten hebben ons een les gelaten: hier geeft men geen krediet.

En de laatste waarschuwing vond men reeds bij de Ouden. Te Pompeji las men: *Eme et habebis;* dat is, in Hollandsch rijm:

Kom vrij halen;
Maar betalen!

Want dikwijls werd de spreuk, die men aan luifel of gevel wilde uithangen, in den vorm van een rijmpje gegoten. Die rijmlustigheid onzer

---

[1]) DE POTTER, blz. 108, 185, 186. [2]) Medegedeeld door den Heer J. Winkler.

natie is bekend, en nog ontvangt men er telkens de bewijzen van wanneer er giften na watersnood of bij andere groote rampen verstrekt worden.

Maar nog meer dan onder de spreuken zijn er onder de rijmpjes altijd vele geweest, die tot in 't oneindige herhaald werden, om de eenvoudige reden, dat vroeger zoowel als thans het papegaaien-ras onder de menschen zeer talrijk was. Zie hier een tiental van die papegaairijmen:

Oost west,
T' huis best.

Mijn lot
Weet God.

Zelden tijd,
Zonder strijd.

Aan Gods zegen
Is 't al gelegen.

De mensch wikt
En God beschikt.

Niets bij geval,
God doet het al.

Gods segen behouwen,
Heeft mij doen bouwen.

Wie tegen regt en rede strijt,
Raakt veeltijts gelt en eere quijt.

De segen komt van Godt,
De gunst van goede menschen.
Den hemel tot ons lot,
Wie sou er niet na wenschen?

Seght niemant uw gesint,
Of uwer siels gedenken,
Die heden is uw vrint,
Die kan u morgen krenken.

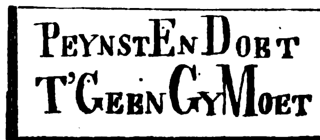
Het oude *ruit hora* staat, al sedert meer dan twee eeuwen, verduitscht op een pakhuisdeur op de Heerengracht bij de Brouwersgracht, en mogelijk nog op veel meer plaatsen:

Mijn glas
Loopt ras.

En in de Goudsbloemsstraat heet het:

Met iver en vlijt
Passeert onse tijt.

Te Rotterdam op den Binnenweg:

Terwijl een Maassluiser wat over geduld filosofeerde:

Die lijd En siet Doet strijt Te niet.

De Latijnsche spreuken, die op onze gevels het talrijkst voorkomen, zijn: *Soli Deo Gloria* en *Si Deus pro nobis, quis contra nos.* Het Hollandsche *Ken u zelven* komt te 's Gravenhage in de Pastoorswarande op een steen van 1615 in 't Latijn voor als *Nosce te ipsum,* met de bijvoeging: *Patientie verwint Lijden;* terwijl *Onderzoek u zelven* op de Heerengracht te Amsterdam teruggegeven wordt door *Tecum habita.* Ook *Nulla certa domus, Ora et labora, Pax intrantibus* en *Favente Deo,* komen meermalen voor.

DERDE HOOFDSTUK.

AARDIGHEDEN.

Kontrasten, woordspelingen en andere aardigheden of dwaasheden, zijn ons in den loop onzer beschouwingen reeds in menigte voorgekomen,

Mais ce champ ne se peut tellement moissonner,
Que les derniers venus n'y trouvent à glaner.

En, dewijl wij, (als La Fontaine zegt) naar den aanleg van ons werk, aan deze soort van uithangteekens een afzonderlijk hoofdstuk moeten wijden, geven wij hier nog eenige proefjes, zoodanig gekozen, dat men ze in hun verschillende *nuances* kan leeren kennen.

I.

Wij hebben reeds opgemerkt, hoe Jan van Galen aan een wafeltjeshuis en Koning David bij een besteedster werden uitgehangen. Andere kontrasten zijn niet in de uitgehangen figuren maar in de omschrijving der nering zelve gelegen. Ook daarvan hebben wij reeds voorbeelden ontmoet, o. a. zeker Lemmersch opschrift: *Hier verkoopt men koffy en kousen* [1]), — dat tegelijk een bewijs oplevert hoe de zucht tot alliteratie, die vroeger, ja reeds in de vroegste eeuwen, het Duitsche vers beheerschte, nog niet verdwenen is; dat: *Koopt — Koffij — Kousen,* zou een vers van 't Hildebrandslied tot cieraad hebben gestrekt. — Doch tot andere.

Op den weg van Brugge naar Bloemendaal leest men op een bordje:

Hier scheert men.
Mijn zoon is Notaris.
Hier zet men lavementen.

En te Clercken, een Vlaamsch dorp:

Bij Cies Verdru.
Franschbrood en horlogiën

---

[1]) Zie Deel I, blz. 156.

Te Brugge, op de Kaai achter 't Stadhuis:

Hier fabrikeert men
Amerikaenschen tabak van Amsterdam.

terwijl men te Amsterdam hier en daar op een uithangbord onder een schoen en laars te lezen krijgt: EIGEN*gemaakt werk van* TILBURG.

In Mei 1810 kwam Napoleon met Maria Louize te Gent en werd er plechtig ingehaald. Aan triomfbogen was er natuurlijk geen gebrek, maar aan het kleine Vleeschhuis hadden de slagers een opschrift geplaatst, dat goed gemeend was, doch den Keizer niet beviel:

Les petits bouchers de Gand,
à
NAPOLEON *le Grand.*

De vinding was van den geleerden Cornelissen; maar 't werd spoedig weggenomen; — de Keizer wilde niet *le grand boucher* heeten [1]).

II.

Onder de Engelsche woordspelingen is deze zeker eene der aardigste. In Fishstreet-Hill te Londen zette iemand, die Farr (»verre") heette, een tabakswinkel op en schreef op zijn uithangbord: *The best tobacco by Farr* (»de beste tabak bij Farr," of: »verreweg de beste tabak.") Die aardigheid bezorgde hem een aantal klanten, waaronder, die vroeger bij zijn overbuurman kwamen. Deze wist echter raad en liet op zijn bord zetten: *Far better tobacco than the best tobacco by Farr*, (»beter tabak dan de beste bij Farr"); en de zet werd zoo goed gevonden, dat zijn klanten tot hem terugkeerden. Dat de anecdote waar is, wordt bevestigd door tabaksbriefjes, die nog in 't Britsch Museum, in de zoogenaamde *Bank's Collection*, bewaard worden.

Met de Fransche woordspelingen op uithangborden zou men een boekdeel kunnen vullen. Ten bewijze dat zij niet van gisteren bestaan, deelen wij er eene mede uit de 15[de] eeuw. De lijfarts van Lodewijk XI heette Coytier. Van welk karakter die Koning was leert ons de geschiedenis. Coytier viel bij hem in ongenade en liep gevaar zijn hoofd te verliezen; maar de slimme geneesheer was tevens astroloog, en, wetende wat gevaar hem bedreigde, gaf hij den bijgeloovigen despoot te kennen, hoe hij uit de sterren gelezen had, dat de Koning drie dagen na hem (Coytier) zou sterven. Dit deed Lodewijk besluiten, het leven van Coytier te sparen niet alleen, maar zoolang mogelijk te rekken, en hij gaf hem een goed pensioen. Coytier ging daarvan te Parijs leven en plaatste in den gevel van zijn huis een abrikozeboom met het bijschrift: *à l'Abricotier* (*Coytier à l'abri*).

---

[1]) DE POTTER, blz. 115, 116, 164.

Onder de restauratie had men voor sommige gaarkeukens te Parijs op 't uithangbord een os, als een juffrouw naar den laatsten smaak gekleed, en daaronder: *Boeuf à la mode.* Nu gebeurde 't, dat een deftig gekleede, doch zwaarlijvige burgervrouw een magazijn uitkwam op 't oogenblik, dat twee juffertjes van de lichte soort het binnentraden. »Zeg eens, Pélagie," zei de eene, haar gezellin met den elboog aanstootende, »daar gaat *Boeuf à la mode* van tafel." — »Ja," zei de dikke Mevrouw: »en 't wild komt in de plaats."

Maar onze Hollanders zijn in hun woordspelingen soms niet minder gelukkig geweest: bij die met den *Geleerden Man*, het *Geleerde Varken*, enz. voegen wij nog het navolgende puntdicht op den predikant Lantsman:

* De grootste predikant der Haagsche predikanten,
En van de minste niet, die tegen het gevoel
Der Remonstranten zich liet hooren in den stoel,
Heeft onlangs zelf aanvaard de leer der Remonstranten.
Dit baart zeer veel gebaar bij die het niet verstaan,
En des te meerder noch, dewijl de Consistorie,
Schoon haar de waarheid bleek zeer klaar van dees historie,
Hem laat in zijn beroep, ja, keurt dit wel gedaan,
Om dies wil, dat de leer der Remonstrantsche kerken,
Den Hemel nader quam dan 's Leeraars eigen leer;
Doch die 't rechtzinnig vat verwondert zich niet zeer;
Hij nam de langste leer omdat hij 't hoogst liet werken.

De man had namelijk een reparatie boven aan zijn huis gehad en den ladder der nabijgelegen Remonstrantsche kerk geleend, omdat zijn eigen te kort was.

De veenkolonie Kielwinneweer, een uur bezuiden de gemeente Hoogezand gelegen, is haar naam aan een woordspeling verschuldigd. Ten tijde dat de Groningers daar een vaart groeven tot afvoer van het veen, ontstond er een twist met de Drenters, die den voortgang zochten te beletten. De zaak werd echter geschikt en het graven hervat, waarop de Groningers zeiden: »wij winnen weêr," of »de kiel wint weêr." Het eerste huis, dat er te staan kwam, was natuurlijk een herberg, en op het uithangbord las men:

Dit huis in 't veen gebouwd, dat staat niet in Sapmeer,
Daarom wordt dit genoemd *de Nieuwe Winneweêr.*
Die mij de nering gunt, dien wil ik graag beminnen,
Wat ik verloren heb zoek ik hier *weêr te winnen* [1]).

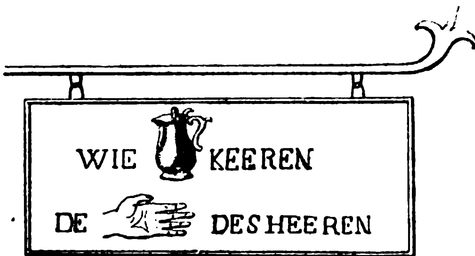
Te Leeuwarden aan den hoek van de Torenstraat bij de Vrouwenpoort las men boven een gangetje: *het Leven is een doorgang* [2]).

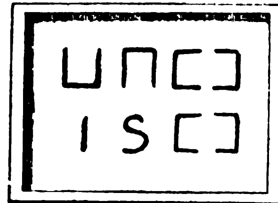
[1]) Medegedeeld door den Heer J. H. Blouw te Zuidbroek.
[2]) » » » » J. S. Spoelstra te Leeuwarden.

Een buitenplaats in Zuidholland, die *Spruitenburg* heette, werd, nadat zij door een apteeker gekocht was, nooit anders dan *Spuitenburg* genoemd; een andere, die *Buitenrust* heette, werd te koop aangeslagen; doch door een ongelukkige drukfout kwam er een *l* in plaats van de *i* op het aanplakbiljet te staan, wat te onaangenamer voor den eigenaar was, omdat hij juist van een bult voorzien was, en 't niet weten wou.

III.

Voor een tapperij aan den weg tusschen Leiden en Warmond vindt men een aardigheid, zoo geestig als men die voor een tapperij kan verlangen, daar de kan boven de hand staat en 't geheel evenwel een stichtelijken zin heeft [1]).

Als tegenhanger geven wij 't volgende tinnegieters-uithangbordje, dat een vrij kabbalistisch voorkomen heeft [2]), zoodat het aan de geleerden stof tot diepzinnige beschouwingen had kunnen geven, indien de tinnegieter er niet zelf de verklaring had onder geschreven, waaruit bleek, dat het zoo eenvoudig was als het ei van Columbus:

Dat gaat op, en dat gaat neêr,
Dat gaat heen, en dat gaat weêr,
Dat is recht, en dat is krom,
Dat gaat heen, en dat weêrom.

Er zijn meer dingen, waar een diepe zin in schijnt te steken en die, als men ze doorschouwt, even onbeduidend blijken te zijn als bovenstaand rebus.

Andere zijn met cijfers samengesteld. Voor een luifel te Lekkerkerk las men, onder een afbeelding van Adam en Eva in 't Paradijs:

't A A. 10. is. 11. 8. zoekt. die. 20.

De verklaring vond men, als men de cijfers in 't Fransch las: *dix*, *onze*, *huit*, *vingt*; en, voor de dubbele A: paar A, — en dan stond er:

't Paradis is ons: wie 't zoekt, die vindt.

---

[1]) Medegedeeld door den Heer M. H. Ph. van den Bergh te 's Gravenhage.
[2]) » » » » P., zonder opgave van plaats.

Te Wognum leest men voor een boerenhofstede:

O Mensch U U U U U U U U Godt.
(O Mensch *acht Uwen* God) [1]).

IV.

Bij een tabaksverkooper te Haarlem in de Groote-Houtstraat las men het navolgende Raadsel op het uithangbord:

Hij is onschuldig ende vrij
Van Swarte konst of Tooverij,
Van Moort of Diefte of ander Schant.
Waarom dan sulcke wreede straf,
Te werden in een steenen graf
Tot pulver en tot asch verbrant?

Het antwoord was: *Toebak.*

Te Leeuwarden aan den Stompen Toren staat op een steen een Appelboom uitgehouwen; aan een tak hangt een schild, waarop een verkeerde wereld, met dit onderschrift:

Anno 1570
Is 't niet verdrietich? [2])

Wat was verdrietig? Dat Adam en Eva van dien boom gesnoept hadden? Of dat de wereld zoo verkeerd was? — Wij laten 't aan de beslissing van filozofen en filantropen of zij in die 300 jaren een haar beter geworden is.

Zoo mocht het ook wel een raadsel heeten, als de reiziger in Italiën, voor een paarhonderd jaren, op de deur van een herberg las *est*, en als hij verder kwam *est* en alweêr *est*. Dan begreep hij er niets van, voordat het hem werd uitgelegd, en wij willen 't onzen lezers ook uitleggen. Zeker prelaat, die zeer op goeden wijn gesteld was, had de gewoonte, wanneer hij zijn pastorale bezoeken ging afleggen, een zijner dienaars vooruit te zenden, die in elke herberg den wijn proeven moest en, waar hij dien goed bevond, op de deur schreef: *est* (»'t is"); en dan wist de prelaat als hij daar langs kwam, dat hij gerust kon afstappen en een goede teug bekomen. Niets was natuurlijker, dan dat de waarden aan den koerier de moeite uitwonnen en zelve *est* op de deur schreven: — een gewoonte, die later van lieverlede haar beteekenis weêr verloor. Toen nu onze geestelijke Heer wat te lang en te veel van 't lekkere nat geproefd had en stierf, schreef zijn dienaar op zijn graf:

---

[1]) Medegedeeld door den Heer Handelaar, te Hoorn.
[2]) » » » » J. S. Spoelstra, te Leeuwarden.

Est, est, est! Propter nimium est
Dominus meus mortuus est.

waarvan de vrije vertaling luidt:

Al te veel *est*, steeds van het best,
Was mijn meesters dood op het lest.

Op de Doodkistenmakersgracht te Amsterdam staat een gevelsteentje, waarop men leest: *Noit als nu en van dusent niet een.* Dit steentje is uit het begin der 17de eeuw en zinspeelt vermoedelijk op den bloei van Amsterdam. Men zal 't dan dus moeten aanvullen, om den zin verstaanbaar te maken:

Amsterdam heeft *nooit* zoo gebloeid *als nu*, *en van duizend* steden is *niet eene* aan deze stad gelijk.

Op het Droogbak vindt men een gevelsteen, waarop niets anders te lezen staat dan *Paas-avent.* Waarschijnlijk was dit een herinnering van den dag, waarop het huis voltooid, en, naar oud gebruik, met een vrolijke partij was ingewijd. Maar 't kon ook wel den naam van den eigenaar verbeelden: immers zoo goed als men in den Aardenhout van *Longueville* »Langeveld" maakte, kon een Amsterdamsche steenhouwer van *Passavant* »Paas-avent" maken.

Op de Heerengracht bij de Oude-spiegelstraat zegt een steen: *Geeft wat tijt.* En als men op de Keizersgracht bij de Spiegelstraat voor een huis leest: *In 't derde vredejaar*, geeft dit den wandelaar eenige stof tot overdenking, hoe hij dit jaar berekenen moet.

Bij een Sinees te Batavia leest men op een bord:

Baas-Zeilschoenmaker.

In Holland kent men zeilschepen en zeilschuiten — zelfs een zeilwagen; doch men weet er nog van geen zeilschoenen, en men is geneigd te vragen, of hier ook te denken valt aan geperfektioneerde waterschoenen, waar men meê naar 't Hemelsche Rijk zeilt. De zaak is echter eenvoudig: de man maakt schoenen van zeildoek en die »zeildoeksche schoenen" noemt hij, kortheidshalve, *zeilschoenen* [1]).

V.

Een welgestelde boer, doch die niet lezen of schrijven kon, had te Amsterdam een nieuwen wagen besteld en toen die klaar was moest hij er

[1]) Medegedeeld door den Heer J. F. Eyzendooren, te Batavia.

ook een rijm op hebben. Hij kuierde naar een poëet en deze schreef op een papiertje:

Plat van neus en scheef van beck,
Altijd droncken, altijd geck,
Onbequaem om zorgh te dragen,
Is de voerman van dees wagen.

De boer was recht in zijn schik, ging met zijn papiertje naar een schilder, die het vers op het krat schilderde, en reed, met zijn mooien wagen en zijn signalement, triomfant naar huis.

Dat de legende de grap aan Vondel toeschrijft is natuurlijk. 't Is met Vondel gegaan als in onze dagen met Talleyrand. Even als alle kwinkslagen, die in de laatste tachtig jaren uitgekraamd werden, op rekening van dezen gesteld zijn, even zoo heeft men aan Vondel alle rijmen toegeschreven, waar de overlevering geen maker voor wist aan te wijzen. Een anecdote en een gezegde hebben altijd meer zout, wanneer men er een naam aan vast kan hechten, en hoe beroemder die naam is hoe beter.

Toch mogen wij hier in 't voorbijgaan herinneren, dat Vondel volstrekt geen grappenmaker was, en dat de bovenstaande vertelling van onderscheiden boeren wordt verteld en het tooneel der handeling mede verschillend wordt opgegeven [1]). Misschien heeft men meer dan één dommen boer met hetzelfde rijm beet genomen.

Hetzelfde is 't geval met een ander rijm, dat een boer, die zijn vrouw in haar zondagspak op zijn wagen had doen schilderen, aan een poëet kwam vragen om 't er ter harer eere onder te plaatsen. Toen de dichter niet terstond antwoordde, maar aan 't nadenken ging, dacht de boer, dat de ander hem niet verstaan had en vroeg herhaaldelijk: »Verstèje me wel?" — De poëet gaf hem hierop het volgende, dat de boer, niet kunnende lezen, onder zijn vrouws beeltenis liet stellen:

Verstéjeme wel? is 't eenig woord,
Dat m' uit den vent zen bakkes hoort,
Het wijf is mooi en blank van vel,
Maar speult de h . . . — verstéjeme wel?

Ook dit heeft men aan Vondel toegeschreven; veeleer echter zou men Huygens voor den maker mogen houden; immers er komt onder zijn sneldichten werkelijk een voor, dat er op zinspeelt [2]).

Op het Spui te 's Gravenhage las men boven de deur van een korsettemaker:

Hier maakt en repareert men
Dames en kinderen
Corchetten met en zonder naad
En zet men ringetjes in dezelve [3]).

---

[1]) Te Naarden werd het ons van een Blarikummer boer verteld.

[2]) XVI[de] Boek n°. 100. [3]) Meêged. door den Heer M. H. Ph. v. d. Bergh, te 's Gravenhage.

Te Rousselaere in Vlaanderen leest men aan een klein huisje:

Hier verjongt men menschen,
Bij Raveschot Anna,
Kleermaker.

Niemand zal begrijpen hoe een boerensnijder zich beroemen kan de menschen door een nieuw buis jonger te maken; maar de zaak wordt opgehelderd door een scheermes, dat boven dit opschrift geschilderd staat. Raveschot is kleermaker, en zijn vrouw Anna scheert de lui, gelijk dit op meer plaatsen gebruikelijk is.

Te 's Hertogenbosch op de deur van een baardscheerder:

Verkoop en inkoop van menschen hair
In *alle* kleuren [1]).

En de Nederlandsche Spectator [2]) las op 't besteedstersbordje van de weduwe Philips in de Muiderstraat te Amsterdam:

zet ook *Lava Mente.*

Boven het pothuis van een zeventiende-eeuwschen pantoffelmaker las men:

Mijn vrou en ik hebben samen twee bochels,
Maar nergens vindje sulcke stercke pantoffels.

't Is niet zoo zeer om die twee bochels, dat wij 't rijm aanhalen, als om dat het op nieuw bewijst, hoe naauw *ch* en *f* aan elkander verwant zijn, zoo, dat ze zelfs op elkander rijmden, even als men ook onverschillig *verkocht* en *verkoft*, *gracht* en *graft*, *achter* en *after*, *brulocht* en *bruloft* [3]) schreef, omdat men 't gelijkluidend uitsprak. En nog heden zijn het »*hecht* van een mes" en het »*heft* van een mes" beiden in gebruik.

Op een uithangbord voor een herberg tusschen Arnhem en Zutfen stond een berg geschilderd, waar boven rook of wolken, en daaronder het woord *Moskou.* Ieder ging op de andere zijde kijken, maar vond er dezelfde voorstelling. »Waar," vroegen zij dan aan den waard, »waar leit Moskou nu?" — »Wel!" was 't antwoord, »dat leit achter den berg."

Voor een herberg tusschen Nijmegen en Grave placht een steen in den gevel te staan met de woorden: *Wie weet of het waar is.* Die steen is er niet meer; maar de woorden staan nog in de gelagkamer op een plankje, tegen een balk gespijkerd. Die herberg was van ouds een *rendez-vous* voor de jagers, en wanneer deze hier hun jacht-avonturen zaten op te snijen, waaronder niet weinig bonken liepen, en de spreker den kastelein

---

[1]) De Potter, blz. 118 en 124. [2]) 1867 blz. 5.

[3]) »De *brulocht*, dair onse Heere van water wijn maicte." A de Roverb, *Kron. Hist. Gen.* XXII. bl. 28.

tot getuige riep met de vraag: »Harmen is 't niet waar?" dan hield Harmen zich neutraal, als 't past aan een verstandigen waard, en zei: »Wie weet of het waar is?" waarvan de herberg den naam kreeg, die eerlang in den gevel kwam te staan. — En nog heden, als de kastelein in 't zelfde geval komt van iets te moeten bevestigen, vergenoegt hij zich met, van achter zijn toonbank, de oogen op het plankje te slaan, waar Harmens advies nog geschreven staat.

VI.

Wij willen dit hoofdstuk met een paar kakografiën besluiten, en kiezen er een uit het Noorden en een uit het Zuiden. Een zeventiende'-eeuwsch uithangbord te Leeuwarden:

Hir makt en verko
ptmen velr. han
deware. waar. vande kunst
zoekende. een
ige. zeer. nette
modelties, hir kan
vinden.

Een hedendaagsch Vlaamsch, te Brugge in de Peperstraat:

Hier verkoop
men cenive
raen 5 centi
men den
druepel
en bier aen
8 centen
de kanne [1]),

Ceniver aen 5 *centimen den druepel* wil zeggen: »genever à 5 centimes het glaasje." Toen, voor een halve eeuw, de Brusselaars den smaak voor den Hollandschen jenever hadden weggekregen, was 't altijd: »'n *druppelken* Ollands, zulle?"

[1]) De Potter, blz. 116.

LAATSTE HOOFDSTUK.

VRAAGTEEKENS EN OPMERKINGEN.

I.

Wanneer men van een uithangteeken alleen den naam vindt en de afbeelding niet gezien heeft, kan het somtijds wel eens raadselachtig zijn, wat men er door te verstaan heeft.

Juffrouw Suzanna Massa — die familie, vermoedelijk een zuster, was van dien Izaak Massa, van Haarlem, die zich in 't laatste gedeelte der 17de eeuw zeer verdienstelijk gemaakt heeft, zoowel ten opzichte van den handel op Rusland als van de geografie van dat land — woonde in 1627 »te Haarlem bij de Markt in de Houtstraat, in 't *Gekroonde Binnenwerck* [1]."

Wat hebben wij hierdoor te verstaan? Een oud vestingwerk? — of een binnenwerk voor een kanten muts? — Of dat van een horologie of ander mechaniek samenstel? — 't Laatste kwam ons 't eerst voor den geest, omdat wij ons daarbij Meester Jochem uit het Oude Doolhof herinnerden en 't rijmpje onder zijn afbeelding:

Jochemus sit en speelt hier vast,
Verscheiden deuntjes bij de tast;
Zijn handen, oogen en zijn hooft,
Bewegen dat men 't naeuw gelooft,
Met sulck een kunst en aardigheit,
Doch 't Meesters werck van binnen leyd.

Het maken van zulke kunstwerken was juist in den tijd, waarin Juffrouw Massa leefde, zeer in trek, en 't is wel mogelijk, dat zij bij iemand inwoonde, die daarmeê de kost verdiende.

Onder de zeventiende-eeuwsche herbergen te Leeuwarden kwam ons ook *de Oude en Nieuwe Slingerij* voor. Wat beteekende die naam? Was de slingerij een soort van spel? — Stond *Slinger* met »schommel" gelijk? — Of had men er een doolhof met slingerpaadjes?

---

[1]) Dr. A. van der Linde, *Isaac Massa*, blz. 3.

Te Delft vonden wij 't *Conduyt* aan een brouwerij [1]): die naam scheen ons vrij duidelijk. De waterleiding toch was bij een brouwerij volkomen op haar plaats, beter dan de waterfontein bij den wijnkooper. Pas echter hadden wij 't laten drukken, of ons oog viel op een plaats in Roemer Visschers, »Sinne-poppen," die ons leert, dat wij dit woord niet op zijn Hollandsch maar op zijn Delftsch verstaan moeten. Hij spreekt daar van »een koperen instrument, hetwelk tot Delft een c o n d u y t en voort overal in Hollandt een k r a e n genaemt wordt" [2]). Wie drommel had ook kunnen droomen, dat de Delvenaars zoo eigenzinnig waren, om een aparten naam te willen hebben voor een ding, dat alle andere Hollanders »een koperen kraan" noemen?

II.

In het omgekeerde geval, wanneer men wel de afbeelding voor zich heeft, maar het bijschrift geheel of gedeeltelijk ontbreekt, kan het uithangbord soms evenzeer duister en raadselachtig zijn.

De hiernevens vertoonde gevelsteen is een der oudste van Amsterdam: hij staat op de Tesselschekaai aan den hoek van 't Damrak en is van 1558. Wie stellen die twee personen voor, met dat Kupidootje naast hen? Wij weten 't niet; maar gissen, dat het een figuurlijke voorstelling is van 't oude spreekwoord: »oud mal gaat boven al." Immers de »oudemans-vryagie" is al van de vroegste tijden af een voorwerp van bespotting geweest, — een dwaasheid, waarvan reeds Grieksche poëeten een verklaring gezocht hebben, die ons vertelden, hoe Kupido en de Dood eens toevallig hun intrek genomen hadden in dezelfde herberg, waar *de Schutter* uithing, en hoe 's morgens de Dood bij vergissing Kupidoos pijlkoker op zijn wervelkolom [3]) had gehangen en daarmeê afgemarcheerd was. Sommigen zeggen, dat Kupido, die altijd vol malle streken zit, de pijlen opzettelijk verruild had, om den Dood en de ouwe-mannetjes eens beet te nemen; — maar

---

[1]) Zie blz. 288. [2]) Eerste Schock, n°. 48.

[3]) Voor onze lezeressen, die dit woord misschien niet verstaan, zij hier gezegd, dat het de benaming is, die de geleerden heden ten dage geven aan 't geen men vroeger gemeenlijk »ruggegraat" heette. Niet dat wij 't moderne woord zooveel mooier vinden; maar wij willen toch toonen, dat wij met onzen tijd vooruit gaan en op de hoogte zijn van de wetenschap.

Vondel, die 't althans even goed weten kon als de Grieksche poëeten, verzekert ons, dat het zonder erg geschied is:

Onwetende nam d' een des anderen geschut.

En zoo is het dan gekomen, dat men somtijds ziet, hoe

den ouden Stock. vrijt om zijns herten lief.

Cats vertelt het geval ook in zijn »Rhodope," en geeft er nog een liedje bij, dat niet kwalijk als onderschrift van bovenstaanden steen zou passen:

Wat magh den droogert overgaan?
Wat maalt hem in de sinnen?
Sijn jeugt en vreugt die heeft gedaan,
En noch soo wil hij minnen.

Van geheel anderen aard is een uithangteeken in de Bloemstraat bij de Baangracht, waarop een Zwaan in 't midden, ter eener zijde een Engel met de bazuin, ter andere een Man met een driekanten hoed en een boek in de hand — doch zonder onderschrift. Wellicht heeft daar vóór honderd jaren een Luthersche Dominee gewoond.

Maar omtrent de zonderlinge figuur, hiernevens afgebeeld, en die voorkomt in de Westerstraat in een gevel van 1663 weten wij zelfs niet te gissen. Er heeft blijkbaar vroeger meer op dien steen gestaan, dat afgehakt is.

Meermalen is op oude gevelsteenen het onderschrift zoodanig afgesleten of met de verfkwast overgesmeerd, dat het geheel onleesbaar, en daardoor tevens de eigentlijke beteekenis der voorstelling is verloren gegaan. Op de St. Antonies-breêstraat bij de sluis staat nog een gevelsteen uit het laatst der 16de eeuw, waarop een Soldaat is afgebeeld, die een Burger zijn opperkleed ontneemt. Daaronder heeft een tweeregelig versje gestaan, dat ongetwijfeld heel pikant is geweest, doch waarvan alleen de laatste woorden leesbaar zijn: *en laat hem gaan.* Aan 't huis daarnaast vindt men een even ouden gevelsteen, waarop een Raap, drijvende op de zee, een Fontein en een Zon zijn uitgehouwen; maar geen mensch begrijpt, wat dat beteekent, want van het tweeregelig versje, dat ook hier onder stond, er niets meer te lezen.

Meermalen vindt men gevelsteenen aan achterhuizen, waar zij vermoedelijk van een andere plaats zijn heengebracht. Op de binnenplaats van een huis op den Nieuwendijk bij den Dam (H. 238) ziet men boven een venster een zeer fraaien steen van wit marmer ingemetseld. Hij stelt een schipbreuk voor, met een groot aantal beeldjes, doch is zonder bijschrift, zoodat

men niet weten kan, op welke gebeurtenis gedoeld wordt. De oude brieven van 't huis kunnen daaromtrent geen inlichting geven, omdat ze niet meer voorhanden zijn [1]), en men moet zich te vrede houden met het vermoeden, dat een voormalige bewoner van dit huis schipbreuk geleden en ter gedachtenis zijner redding dien steen heeft doen maken.

III.

Toch gebeurt het ook bij wijlen, dat men zoowel de afbeelding als het bijschrift kent en des-niet-te-min moet vragen: *quid est?*

In de Kalverstraat, aan het hoekhuis der Taksteeg, zien wij een ouden gevelsteen, waarop een antieke stadspoort is uitgehouwen, met een herder op den voorgrond. Het onderschrift luidt: ***In Jacobs poort.*** Natuurlijk is die herder de Aartsvader Jacob en die poort de stad Haran. Maar daarmeê is nog de vraag niet beäntwoord, wat die Jacobspoort dáár eigentlijk beteekent.

Er is te Amsterdam nooit een Jacobspoort geweest; de poort, die in de 15de en nog in de eerste jaren der 16de eeuw stond waar nu de Osjesluis is, heette de Binwycker- of de Regulierspoort. De Rotterdamschepoort te Delft heette oudtijds de St. Jacobspoort, en nu zou men kunnen gissen, dat een Delvenaar, die vroeger in de nabijheid van die poort gewoond had, en zich te Amsterdam was komen nederzetten, dien gevelsteen ter herinnering aan zijn vroegere woonplaats had uitgehangen; doch die gissing zou niet opgaan, want wij hebben hier geen St. Jacob, maar den Aartsvader. Mogelijk had een ander ***Jacobs*** ladder uithangen en verkoos daarom zijn buurman ***Jacobs*** poort — en ligt hierin de eenvoudige verklaring van figuur en bijschrift.

In de Rapenburgerstraat vindt men een grooten gevelsteen, waarvan wij de afbeelding hier plaatsen. Het opschrift in den bovenrand is echter

[1]) Medegedeeld door den Heer E. Meijer, te Amsterdam.

door den etser niet goed gelezen; er staat: *de Heere heeft ons ruimte gegeven* 1718. Dit opschrift maakt het hoogstwaarschijnlijk, dat een Jood den steen heeft doen maken; maar waarom hij *den Twijfelaar* uithing, en wat hij met zijn vermaning op den onderrand eigentlijk meende, is ons niet duidelijk.

Blijkens een tabaksbriefje, dat ons onder 't oog is gekomen, moet aan een tabakswinkel te Oude Pekel-A uithangen of uitgehangen hebben het borstbeeld van *Jan op 't Holt.* Zeker een heel beroemd man in die landstreek; maar op 't gevaar af, dat alle Westwoldingerlanders zich verbazen over onze onwetendheid en ons toeroepen: »hé! ken jelui hem niet?" belijden wij, dien Jan niet te kennen.

IV.

Zijn er onder de menschen ongeluksvogels, die zich nergens kunnen vertoonen, of zij moeten er een veêr laten, men vindt die ook onder de uithangteekens: 't een wordt door de verfkwast getempteerd; 't ander is de dupe van steenhouwer en letterzetter en kan nimmer zijn onderschrift in zijn geheel vertoonen.

Dit laatste is het geval geweest met dien Groninger kop, dien wij in ons Eerste Deel blz. 274 en 275 besproken hebben. Rabenhaupt heeft gezegd: *ick kick noch in 't jat.* Maar de steenhouwer, wien 't werk was opgedragen, keek niet goed; hij had zijn ruimte zoo kwalijk afgemeten, dat hij voor 't laatste woord geen plaats meer had en zoo kwam er onder den kop te staan: *ick kick noch in 't.* »De rest weten de Groningers wel," dacht de man, en 't was ook zoo, want de straat, waar de steen op den hoek staat, hebben zij tot heden nooit anders genoemd dan de *Kiekintjatstraat.*

Maar ook anderen dan de Groningers moesten het opschrift leeren kennen, en wel door middel van ons boek. Het werd ons toegezonden precies zoo als 't er staat. Doch wat gebeurt er? *Hoe* 't gebeurd is, weten wij niet; want wie weet ooit, hoe drukfouten in de wereld komen? — wij zeggen alleen, *wat* er gebeurd is:

Een *c* veranderde in een *e*,
Ch verkleedde zich als *g*,
De *t* is op de loop gegaan.
't Gevolg was, dat er kwam te staan:
Ick kiek nog in.

Wat heeft dat ongelukkige opschrift ons een knorren doen beloopen! Uit heel het Oude Friesland tusschen Flie en Eems is men ons met brieven komen bombardeeren, om ons te vertellen, dat onze lezing niet deugde,

en Rabenhaupt had minder last van Bommen-Berend en zijn hanneken-maaiers dan wij van de kitteloorige Friezen en Groningers. En zoo wij nu opentlijk met een *poenitet* voor den dag komen, is 't minder om ons te verschoonen, dat wij een opschrift, dat toch al verminkt was, nog meer hebben laten bederven, dan wel om den geächten inzender, die 't ons behoorlijk en duidelijk gezonden had, van alle schuld in deze vrij te waren.

De verfkwast kan ook soms de uithangteekens aardig beet nemen.

Op blz. 262 van dit Deel hebben wij de afbeelding van *de Gouwe Wagen* gegeven, en menigeen zal zich bij 't zien daarvan dadelijk den staatsiewagen van koningin Semiramis uit het Oude Doolhof herinnerd hebben. Doch wat is er, sedert onze teekenaar zijn werk verrichtte, gebeurd? De steen is nieuw opgeschilderd en de verfkwast heeft een wonder gedaan. Koningin Semiramis is herschapen in een ouden heer: — niemand kan haar in die vermomming meer herkennen, wel den wagen, waarin die Haarlemmerdijker uit de vorige eeuw thans een vrij dwaas figuur maakt. Wij mogen ons nu te meer verheugen, de afbeelding gegeven, en daardoor den oorspronkelijken vorm bewaard te hebben.

Doch 't zijn niet alleen de Friezen en Groningers, die ons brieven schreven. Ook uit den Haag zijn ons verwijten toegekomen, hoezeer van tegenovergestelden aard. Immers daar klaagt men, dat wij de lieden naar de Plaats sturen om een *Zoensteen* te zoeken [1]), die er niet meer aanwezig is. De langbeenige driehoek van witte keien, vlak over het Groene Zoodje, zoo schrijft men, in het midden van wiens onderste zijde de bewuste blaauwe steen gevonden werd met zeven kerven, zinspelende op de zeven houwen of steken, waarmede Aleid van Poelgeest zou zijn vermoord, is weggenomen toen de plaats op nieuw geplaveid werd. Wij zeggen al weêr *peccavimus;* doch wij verwijzen tevens naar onze noot op blz. 245 van het Eerste Deel, waarin reeds gezegd is, dat wij ons niet telken reize overal in persoon kunnen gaan overtuigen of hetgeen wij vroeger ergens zagen er nog steeds aanwezig is.

»De Nederlandsche Spectator" [2]) meent den Dortschen haarsnijder, van wien in het Tweede Deel op blz. 68 is gesproken, op een domme vergissing betrapt te hebben. »De man had het volkomen mis; de Prins droeg geen pruik," zegt de Spectator; maar hij heeft het uithangbord niet goed gespekteerd. De Dortenaar zei niet, dat de Prins een pruik droeg; maar dat hij 't *verdrinken* gunde aan alle pruikdragers.

De Heer Mr. A. de Vries te Amsterdam deelde ons dezer dagen mede, dat *'t Gekroont Laken*, op blz. 186 genoemd, weleer een lakenververij, en de gevelsteen, op blz. 157 afgebeeld, *de Reuk* is geweest, gelijk uit de brieven dier huizen blijkt. — Zeker had die juffer in de Vijzelstraat, toen

---

1) Deel I, blz. 358. 2) 1868, blz. 161.

ze nog *de Reuk* was, ook een bloempje in de hand, waar ze aan rook. Daar zij haar bloempje nu schijnt verloren te hebben, en 't bijschrift, zoo 't er immer was, ook al verdwenen is, zoo kan 't ons niet verwonderen, dat zelfs geen Wis- en Natuurkundige haar meer herkennen kon voor 't geen ze weleer was. 't Had ons van veel nut kunnen zijn, indien ieder, wiens huis nog met een gevelsteen versierd is, vroeger, toen wij zulks opentlijk gevraagd hebben, zijn brieven eens had willen inzien en ons mededeelen wat daar te lezen staat.

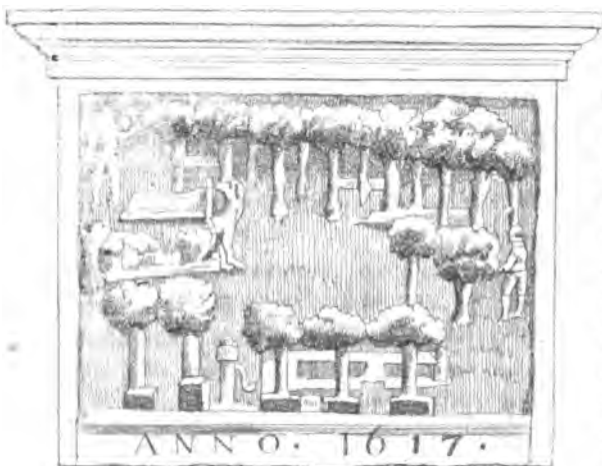
Ook andere Amsterdammers hebben ons geschreven en ons gevraagd, of alleen Joost en niet zijlieden mochten weten, waar Merkurius gebleven was [1]). Wel zeker; maar wij vertelden 't niet, omdat wij ons schaamden, over de behandeling, den ouden vermaarden God des handels, die meer dan anderhalve eeuw trouw op zijn post had gestaan, zoo onverdiend bij 't sloopen van zijn oude »koopslot" aangedaan. Men heeft hem namelijk het teeken zijner waardigheid, den slangestaf, uit de hand gerukt en hem, dus gedegradeerd, naar den Stadstimmertuin gebannen. Gezegde staf intusschen werd op 't Stadhuis in de Rariteitskamer bezorgd, waar hij nog te zien is voor ieder, die hem zien wil [2]).

En eer nu anderen 't ons vragen, zullen wij zelf zeggen, dat wij vergeten hebben, op blz. 130 van het Tweede Deel bij Cats en Huygens ook Roemer Visscher te noemen; — immers deze geeft ook in zijn »Sinnepoppen, het Derde Schock" N°. 56, de afbeelding van een stoof, en noemt die: ***Mignon des Dames***, er bijvoegende: »een stoof met vyer daer in is een bemindt juweel by onse Hollandtsche Vrouwen."

Doch wij willen er tevens bijvoegen, in antwoord op alle vragen, die nog zouden kunnen gedaan worden, dat wij onmogelijk alles konnen zeggen wat wij hadden kunnen zeggen; bij een onderwerp als 't onze komt allerlei te pas. Hadden wij van alle gebouwen willen gewagen, die bij 't behandelen van uithangteekens in verschillende plaatsen ter sprake hadden kunnen komen, en daarvan alle wetenswaardige bijzonderheden opsommen, ons boek zou een algemeene plaatsbeschrijving zijn geworden. Hadden wij alle gebeurtenissen vermeld, over alle personen uitgeweid, alle gedichten en oude rijmpjes, dictionnaires en brieven aangehaald, die te pas konnen gebracht worden, — gelijk b. v. de Nederlandsche Spectator dit ten aanzien van de fiacres begeerde [3]) — wij weten niet, wat ons boek dan wel zou geworden zijn; maar achtten 't best, ook iets voor de »nalezers" over te laten. Bij 't behandelen van een onderwerp als 't onze moet men zich grenzen stellen, ook wat den omvang van 't werk betreft, en zeker is 't, dat ons werk onmatig zou zijn uitgedijd, indien wij alles hadden willen zeggen, wat wij hadden kunnen zeggen.

---

[1]) Deel I, blz. 318. [2]) Catalogus, blz. 27, N°. 22. [3]) 1868, blz. 161.

Ten slotte nog een afbeelding en een opmerking. Hiervoor op blz. 380 hebben wij *den Bogaert* genoemd. Wij ontvingen daar nog een afbeelding van uit Alkmaar [1]), genomen naar een gevelsteen aan de Ritsevaart, waar een kompleete boomgaard, met den bogerman en zijn knecht, den hond en de pomp, op uitgehouwen is, en die bovendien uit een tijd is, waaruit wij verscheidene vermaarde mannen kennen, die geslachtnamen voerden, aan zoodanige uithangteekens ontleend; zoo als den Amsterdamschen schepen Jan Willemsz. Bogaard, den Haagschen predikant Joannes Uitenbogaard, den Voorzitter der Dortsche Synode Joan Bogerman, enz.

Onder 't afdrukken der bladen zagen wij alweêr uithangteekens, ook geschilderde uithangborden, verdwijnen; elders onderschriften verandering ondergaan. Maar ook zagen wij er een aantal nieuwe te voorschijn komen, o. a. werd in de Amstelstraat, onder den titel: ***Amsterdamsche Kladderadatsch***, dezelfde potsierlijke Hans-Michels kop op een bord geschilderd, die ook op 't blaadje van dien naam prijkt; en op de Waal bij de Kraansluis verscheen een mooie *Neptunus* op zijn zeekaros, met zijn weêrhelft naast zich en zijn zwemmende trompetter en trawanten om zich heen. Het kan onze meening niet zijn, van zoodanige mutatiën een lijstje te geven; 't zou toch morgen alweêr onvoltallig zijn. Alleen willen wij opmerken, dat het schijnt, als begint de zin voor figuurlijke uithangteekens en geschilderde borden weêr aan te wakkeren; wij merkten daarvan een aantal bewijzen op, natuurlijk met genoegen; al zijn wij niet verwaand genoeg om te beweren, dat de uitgave van ons boek daartoe iets heeft bijgedragen.

En nemen wij met deze opmerking tevens afscheid van onze lezers, het zal slechts voor zeer kort zijn, daar wij hen weldra in het Boek der Opschriften weder hopen toe te spreken.

[1]) Van den Heer Mr. G. van Leeuwen.

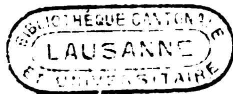
REGISTER

DER

UITHANGTEEKENS,

IN DIT WERK VERMELD.

Het Romeinsche cijfer wijst het Deel, het Arabische de bladzijde aan. De woorden, waarachter geen Romeinsch cijfer het Arabische voorafgaat, in het Eerste Deel te zoeken.

BIBLIOTHÈQUE CANTONALE
LAUSANNE
ET UNIVERSITAIRE

DRUKFOUTEN.

Blz. 63, reg. 4, moet zijn: *Simson 300 vossen aan malkander bond.*
,, 86, in de noot is uitgevallen: *Deel I.*
,, 112 ,, ,, ,, ,, ,, : [2]).
,, 119, reg. 5, *voorstelling* moet zijn: *volksvoorstelling.*
,, 141, ,, 13, achter *eerste* is 't woordje *is* uitgevallen.
,, 153, ,, 6, is aan 't slot van den zin het woord *uithing* uitgevallen.
,, 170, ,, 9, op 't einde staat het punt een regel te laag.
,, 171, ,, 22, *vol* moet zijn *druk.*
,, 177, ,, 9, achter *Visscherij* in plaats van het komma: *is.*
,, 186, ,, 17, *drie* moet zijn *twee.*
,, 186, ,, 18, lees: *'t Gekroont Laken.*
,, 232, ,, 7, v. o. *voor* moet zijn *door.*
,, 238, ,, 10, is een *g* uitgevallen.
,, 243, ,, 13, *is* moet zijn *was.*
,, 283, ,, 14, *Langstraat* moet zijn *Langestraat.*
,, 284, ,, 10, *uithangen* ,, ,, *uithingen.*
,, 325, ,, 20, *de* ,, ,, *den.*
,, 333, ,, 24, *dorp* ,, ,, *stadje.*
,, 415, ,, 6, v. o. *er* ,, ,, *is.*

De Heer P. Goeree, te Vlissingen, verzoekt ons te vermelden, dat de teekeningen door hem ingezonden, vervaardigd zijn door den Heer **J. H. V. Riemens.** Ambtenaar bij de Marine.

